



Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov



*EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV 2016*

Zborník vedeckých prác



*ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS 2016*

Volume of Scientific Papers

Recenzenti/Reviewers: Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc., prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc., prof. PhDr. Karol Sorby, DrSc., prof. Ing. Helena Strážovská, CSc.

Zostavovatelia zborníka/Editori: Ing. Peter Valačai, Mgr. Eva Vlková

Medzinárodný vedecký výbor/International Scientific Board:

Predseda/Chairman:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)

Členovia/Members:

univ.-prof. Mag. Dr.habil. Gudrun Biffel, Ph.D. Danube University Krems, (AT)
prof. Dr. Alexandru Burian University of European Studies of Moldova (MD)
doc. Dr. Attila Fábian, PhD. University of West Hungary (HU)
doc. Ing. Lenka Fojtíková, Ph.D. Technical University of Ostrava (CZ)
doc. Olyana Kindibalyk, Ph.D. University of European Studies of Moldova (MD)
prof. Dr. Larisa Kapustina, PhD. Urals State University of Economics, Yekaterinburg (RU)
doc. Lidija Karpenko, PhD. Odessa National Polytechnic University (UA)
prof. PhDr. Ján Koper, PhD. University of Matej Bel, Banská Bystrica (SK)
prof. Helena Kościelniak Czestochowa University of Technology (PL)
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)
prof. Mykola Palinchak Uzhhorod National University (UA)
prof. Dr. Csaba Székely, DrSc. University of West Hungary (HU)
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)
prof. Alfred Thayer Bradley, Ph.D. University of Iceland (IS)
doc. PhDr. Marta Zágoršková, CSc. University of Economics in Bratislava (SK)
univ.-prof., Dr. Irena Zavrl, Ph.D. University of Applied Sciences, Eisenstadt (AT)

Organizačný výbor/Organizational Committee:

Predseda/Chairman:

Ing. Katarína Kadvanová

Členovia/Members:

Ing. Kristína Baculáková *Ing. Mgr. Dorota Harakaľová*
Ing. Bianka Bittmannová *Mgr. Vladyslav Havshynskyy*
Mgr. Denys Braga *Ing. Natália Hlavová*
Ing. Marcel Čas *Ing. Barbora Janubová*
Ing. Ivana Dancáková *Mgr. Juraj Ondriaš*
Ing. Marianna Dudášová *Ing. Peter Valačai*
Ing. Boris Dziura *Mgr. Eva Vlková*
Ing. Nina Galanská

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori./Authors are responsible for the content of their papers.

© Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave

Vydavateľ/Publisher:

Vydavateľstvo EKONÓM, 2016

ISBN 978-80-225-4281-4

Obsah

Svetlana G. Akhmetova Predictive Analytics in HR: New Opportunities	6
Kristína Baculáková Špecifiká kreatívneho priemyslu v USA	11
Martina Balejová Osobitosti lákania priamych zahraničných investícií v krajinách V4 po vstupe do Európske únie	20
Natalia Beregoi The European Union's Influence on Media Policy Deployment in the Republic of Moldova	29
Bianka Bittmannová Vývoj obchodu so službami v Európskej únii	35
Radomír Boháč Význam a úlohy ekonomickej diplomacie v turbulentnej realite globálnej ekonomiky	41
Lucia Borošová Organizovaný zločin ako bezpečnostná hrozba v regióne Severného Kaukazu v kontexte vnútornej bezpečnosti Ruskej federácie	50
Denys Braga Commercialization of Innovation, Selected Aspects (European Union Level)	56
Katarína Brocková Čína a jej štatút trhovej ekonomiky v rámci WTO	61
Marcel Čas Inštitucionálne fakty fungovania bankového systému	67
Ivana Dancáková Medzinárodná migrácia v dôsledku klimatických zmien	75
Ludmila Dolná Referendá v Európskej únii	84
Jana Drutarovská Model islamského bankovníctva	91
Tomáš Dudáš Pohľad verejnosti na dohodu TTIP v EÚ a v USA	99
Marianna Dudášová Nemecko-turecké vzťahy vo svetle migračnej krízy	108
Boris Dziura Modrá ekonomika v Oceánii	122

Rastislav Funta Terorizmus a možnosti Bezpečnostnej rady (BR) OSN podľa kapitoly VII. Charty OSN	129
Nina Galanská, Zuzana Krkošková Analýza sociálneho kapitálu cudzincov v krajinách Vyšehradskej skupiny	134
Samuel Goda Kolstov kvázištát: prípadová štúdia Podnesterska	143
Martin Grešš Vznik a vývoj novodobých medzinárodných organizácií do prvej svetovej vojny	150
Dorota Harakaľová Vybrané územné nároky v Arktíde	157
Lubica Harakaľová Nezamestnanosť mladých – sú riešenia Európskej únie účinné?	164
Vladyslav Havshynskyy Etnopolitické konflikty v súčasnej dobe: Kurdistan a Náhorný Karabach	172
Natália Hlavová Vzťahy Číny a regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku v oblasti energetiky	178
Katarína Hovorková Parlamentné voľby na Islande v roku 2013 a ich vplyv na zmenu zahraníčno-politickej orientácie krajiny	186
Eva Ivanová Priority SK PRES v ekonomickej oblasti	194
Barbora Janubová Sociálno- ekonomická situácia v Bolívii v kontexte trvalo udržateľného rozvoja	202
Andrea Jaseňová What is Era and How Does this Mechanism Support Career Development of Researchers?	214
Katarína Kadvanová Uhlie a jeho postavenie v energetike ČLR	220
Lydiia Nikolaevna Karpenko Methodical Approaches for Making Investment Decisions at Industrial Enterprises	227
Olyana Kindibalyk Energy Security: Essential Characteristics and Main Interpretations	238
Rudolf Kucharčík Zmena stranického systému v Španielsku?	243
Mykhaylo Knychka K niektorým aspektom emigrácie na Ukrajinu	248

Oleksiy Kuznetsov Interaction Difficulties of Neoliberalism and Social State	254
Florian Margan Jede politika EU, resp. EK po otázky sociální politiky správním směrem v EU?	259
Martina Muchová, Mária Klimiková Building of Values from the View of Corporate Governance	272
Juraj Ondriaš Aktivity Číny v strednej Ázii	279
Klaudia Pytel'ová Afrika a Medzinárodný trestný súd	285
Leonid Raneta Komparatívna analýza spotreby elektrickej energie, HDP a ekonomicky aktívneho obyvateľstva – implikácie pre vybrané tranzitné ekonomiky	292
Roman Stashuk The Party System of Ukraine in the Process of Transformation	298
Vitalii Stashuk The Decentralization Process in Ukraine as a Factor in Reforming Local Government	304
Liudmila Surma Institute of Mediation in International Economic Relations: The Meaning and Legal Regulation	310
Svetluša Surová Ethnic Politics and Minority Policies in Serbia: Evolution and Constitutional Design Since the Document of the Copenhagen Meeting (1990)	315
Peter Valačai Duševné zdravie a jeho ekonomické aspekty vo Veľkej Británii	334
Mária Wožniaková Faktory ovplyvňujúce bytovú politiku Európskej únie	340
Tetyana Zubro Verejná komora Ruskej federácie	348
Jana Zvončeková GATEKEEPING a verejná diplomacia	353
Marina Akhmetova Socio-Economic Factors for Innovation Economy and Clusters Development	361
Julia Dubrovskaya – Elena Kozonogova Formation of Innovative-Oriented Industrial Sector of Russian Economy: the Cluster Analysis	365

PREDICTIVE ANALYTICS IN HR: NEW OPPORTUNITIES

Svetlana G. Akhmetova

Management and Marketing Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, 614000, Russian Federation, Perm, e-mail: sgahmetova@gmail.com

The urgent use of Big Data HR analytics in human resource management has been shown in the article. The review of experience of foreign companies applying successfully this technology in decision-making connected with the most important problems of HRM has been presented. The author has specified the problems restraining the use of Big Data analytics in Russian companies. The preconditions of HR-analytics use on the base of Big Data in Russian companies in the nearest future have been shown¹.

Key words: human resources management, HR-analytics, big data technologies (Big Data), cloudy services, predictive Analytics

JEL Classification: M21, J24, L86

1 Introduction

The world is changed dynamically. New technologies entering our life more and more have appeared. There are a great number of on-line devices in everyday life. According to analysts the number of Internet of Things in 2015 accounted to 7 billion units, and more than 40% of Internet traffic is of those devices². Today everything that can be digitized is digitized. Business will be involved in Digital transformation in the nearest future as well.

Extensive use of mobile devices being constantly on-line as well as I-net communication leads to the great bulk of developed information. The rise of the number of Things on-line involves much incoming data. The demand for those data processing implied explosive growth of computational power and appearance of new services and companies. Now the obtained data make possible to analyze the image of consumer, to predict the demand for any services as well as to model the future. Just due to this fact the idea of Big Data has recently appeared and been dynamically developed for 2-3 years.

2 Big Data concept

Big Data concept involves technologies and services which allow operating with large levels of structured and flat (audio, photo, video) data which are difficult or impossible to be controlled by general means. Meanwhile, this technology makes possible to reveal hidden objective laws and to find new opportunities for business efficiency growth. According to the research results of IDC company the average annual growth rate of the world market of technologies and services for Big Data in the period of 2014-2019 will account to 23,1% and will reach \$48,6 billion in 2019.

The important component of the organization's management system is human resource management. Modern companies have not interested in plantation of ordinary instruments anymore (for example, in payroll accounting) orienting to automation of development and training functions, improvement of work efficiency, recruitment, etc. Digital transformation is becoming natural stage of the HR branch development. With the aim of efficiency and rate

¹ The author is PhD in Economic Sciences Associate Professor at Management and Marketing Department.

² <http://dupress.com/periodical/trends/human-capital-trends/>

growth in hiring problems solution, employee retention and development digital instruments have been more often used.

In the article of Josh Bersin “HR technologies 2016: 10 disruptions on the horizon” it is pointed out that practically all breaks will be connected with utilization of new technologies in human resource management: cloudy services, mobile application, video, gamification and predictive analytics. Companies which use HR-analytics show the results 2-3 times better in the quality staff recruitment, traffic of managers, staff turnover.

3 Influence of new technologies on HR development

In the summit HR Digital 2015, which was held in Moscow on the 17th-18th of September the problems of new technologies influence on HR development were discussed. The forum was visited by 400 participants from 33 regions of Russia, as well from Byelorussia, the Ukraine and Kazakhstan. This summit attracted great interest. The speeches of experts, presentation of real cases and decisions, practical work in the frames of on-line master-classes and artistic associations were included in the program of the forum.

The main HR trends sounded in the speeches of participants were connected with mobility, cloud services, on-line training, analytics in HR sphere, “Uberization” of external recruiting.

In their report Alexander Shurov, managerial partner of OPEN³ and Aleksey Kulakov, manager of the department of HCM business-application sale of Oracle⁴ said that Big Data assist HR-specialist to solve the problems of personnel management and development. The importance of analytics for solution of business tasks was particularly stressed in this report. *“Data levels have become larger, and they will grow further. Variety and heterogeneity of data is becoming greater. Analysis by itself is valuable, of course, but usable, friendly interfaces, clear presentation demanding optimal time for processing are not less valuable. After all, the ultimate target of any system of Big Data analysis is its integration in business-processes and that definite result which it can give, that impulse to business which is waited from any introduction or innovation”* – Alexander Shurov said.

Tatyana Arkharova, managerial partner of Mobile2Business, in her summit report gave the examples of Big Data use in her experience. The main idea of her report added up to the necessity of collection and analysis of both general HR-indicators and the data from other business areas: marketing, sales, finances. Only in this case it could be possible to find regularity and correlation in figures, to draw conclusions and to solve real tasks of business.

Thereupon cross-functional integration is the most available direction of Big Data development in HR. For example, it is search of correlation between human capital and sales growth or the analysis of personnel costs and combined non-production costs of the company. Moreover, integration between finance department, sales department and specialists of HR department can considerably grow business efficiency and repayment.

Google Company is one of the first companies using Big Data technology in HR management. In the process of any decision-making concerning HR managers are guided by analytical data abandoning assessment centers and utilization of key performance indicators (KPI). This technology allowed the Company making great progress in business efficiency growth. L.Bock, personnel Vice-President of Google Company, mentioned the necessity of analyzing with the use of Big Data technologies in the process of reasonable decision-making in HR management. Analysis of resume, results of interview and history of work of tens of thousands of employees made in the analytical department of Google Company showed that still on the stage of hire it is possible to predict the success of the candidate’s work in the

³ <http://www.open-com.ru/>

⁴ <http://www.oracle.com/ru/index.html>

company. Also such analysis made possible to cut down the number of job interviews. Taking into account the annual examination of two million candidates reduction of the interviews' number leads to considerable saving. The analysis of employee's indicators can reveal the first signs of rainmaker's retirement and take necessary measures to keep him from such step.

Besides Google Company, "Riviera Partners", American recruiting company work with Big Data as well. This company proposes unique approach to the staff search and recruitment making possible to reduce the time of appropriate candidates' search by one third. This technology was recognized as the new branch standard by the wide range of "Riviera Partners" Company clients.

Global People Analytics department was set up in Walmart, the first-rate retail chain. The task of this department is data processing and analysis. Personnel of this department analyze data both in the field of goods variety, marketing and in HRM. Company employs more than 2 million people including staff and seasonal workers. So, the analysis aimed at revealing correlation between employee's indicators and economic indicators of the enterprise is a very important task. The analysis of employee's severance allowed developing the models of their behavior leading to this action. Also data analysis makes possible to measure replacement costs. Factors obtained after data processing make possible to control the employee's turnover and to minimize the loss appeared due to personnel dismissal. On Walmart scale such loss accounts to hundreds of thousands dollars annually.

The history of "Big Data" analytics development is connected with the development of two-level processing model. The first level is "traditional" analytics involving the analysis of data bulk not in the real-time mode. New, second level provides the opportunity to analyze data bulk in real time mode at the expense of calculation technology in the main memory, named "In-memory computing". The general idea of this technology is in the principle of consistent data storage in the main memory which provides program applications throughput in order of magnitude. So, we can get any inquiry answer in a moment, in a fraction of a second. For example, the manager of the personnel department needs to examine the year before last report in the daily dynamics. Using the conventional the database management system this process lasts about 10 minutes while in the application of "In-memory" the database management system the result appears in a moment even in case of a large data bulk processing. This technology can be successfully used for correlation of personnel information with profitability data of the definite departments of the organization. Such operation allows making conclusion of those personnel characteristics which correlate with profitability indicators of the organization departments. Data processing with the use of this technology can help in the right decision-making on the problems of human resource management such as selection of workers compatible with the values and culture of the company, development and keeping of talents, formation of teams, etc.

4 Big Data in Russia

In Russia prediction on the base of analytics of Big Data is mainly realized in banks, telecom-operators and big retailing companies. Recently mid-market and small companies have begun to exercise the work with data in HR which is becoming the basis for managerial decisions. For instance, about a half of Russian companies working with HeadHunter⁵, analyze the "selection funnel" (sources, time, cost, observation period).

One of the main problems containing the utilization of Big Data analytics in Russian companies is the problem of sufficient personnel data absence. Nowadays in the arsenal of HR there are demographic data, facts of career, results of interview (more often, not

⁵ Russian company of Internet-recruitment, which is developing business in Russia, in the Ukraine, in Byelorussia, Kazakhstan, Litva, Latvia and Estonia. The first-rate asset of the company is the site hh.ru.

digitized), survey, digital information about candidate. But these are data of the first level. The information about the direction of HR analytics movement is given in the article of Josh Bersin. HR analytics is not only the prediction of personnel turn-over/keeping and ROI calculation from training or other programs. In the opinion of Bersin HR analytics of the next level should involve the opportunity to calculate the prediction of accidents, error of execution, keeping of customers, fraud, and effectiveness of operating time. Data sources for predictions of the next level are given in the same article of Bersin. These are the ‘traces’ of worker in applications: the number of corporate portal hits, on-line training, wearable devices, for instance, recruitment application for Google Glass from TMP Worldwide, worker’s correspondence (it does not mean shadowing of correspondence in habitual sense) and etc.

The main problem impeding utilization of HR-analytics by the most Russian companies is the data quality and their availability. Very often the information about personnel is located in different places: personal records are in the human resource system, information about training is in the training database, etc. Moreover, some information, for instance, test case, is not digitized or presented in pdf files and can’t be loaded in excel. Thus, in order to start using the analytics of Big Data any company should have automated system of data acquisition and according to the functional of HR-specialists roles should be distributed.

5 Conclusion

In modern conditions utilization of Big Data analytics is becoming the urgent demand for HR-services in Russian companies. But in order to use its opportunities capital investment is required. The target goal of such investment is learning, gaining new knowledge and skills by HR managers. These specialists should be able to collect and interpret big data bulk and to predict their influence on business. There couldn’t be serious difficulties in this situation as modern generation of Russian HR-specialists and personnel directors consists, to a great extent, of individuals who use actively modern information technologies. Besides, actions aimed at these technologies training have already been made for several years. Thus and so, there are all reasons for active utilization of HR-analytics on the base of Big Data in Russian companies in the nearest future.

References

- [1] AKHMETOVA S. (2014). Analytics of Big Data as a new trend of IT utilization in HRM. In: *Journal of Kadrovik, 2014*, No. 12, pp. 110-112
- [2] BABUSHKIN, E. (2013): Analytc for HR. [online]. In: *Blog of Eduard Babushkin, 2013*. Available online: : <http://edwvb.blogspot.ru/2013/04/seminar-analitics-hr.html>
- [3] IDC company research (2016): [online]. In: *IDC site* Available online: <http://www.idc.com/prodserv/4Pillars/bigdata>.
- [4] JOSH BERSIN (2015): HR technology for 2016: 10 disruptions on the horizon. [online]. In: *Josh Bersin site, 2016* Available online: <http://joshbersin.com/2015/10/hr-technology-for-2016-ten-disruptions-on-the-horizon/>
- [5] SEDEF BUYUKATAMAN (2016): Creating Talent Personas Should Be Part of Your Recruiting Strategy. [online]. In: *Ere Media, 2016* Available online: <http://www.eredia.com/tlnt/creating-talent-personas-should-be-part-of-your-recruiting-strategy/>

- [6] Summit HR Digital 2015 (2015): [online]. In: *Hrdigital, 2015* Available online: <http://hrdigital.ru/>
- [7] TIHONOV, K. (2013): As the data is exposed the prejudices of personnel managers. [online]. In: Computerra, 2013. Available online: <http://www.computerra.ru/88890/hr-bigdata/>

Contact

Svetlana Akhmetova

Management and Marketing Department,
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29, 614000, Perm, Russian Federation
e-mail: sgahmetova@gmail.com

ŠPECIFIKÁ KREATÍVNEHO PRIEMYSLU V USA

Kristína Baculáková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

Cieľom predkladaného príspevku je analýza súčasného stavu kreatívneho priemyslu v USA a krátke porovnanie s kreatívnymi odvetviami v Európskej únii. V príspevku analyzujeme teoretické koncepty kreatívneho priemyslu v USA, definíciu jednotlivých kreatívnych odvetví ako aj základné makroekonomické údaje. Snažíme sa tiež kriticky zhodnotiť problém masovej kultúry a konzumu.

Kľúčové slová: kultúrne a kreatívne odvetvia, USA, kreatívna ekonomika

The aim of presented paper is to describe the current status of creative industries in the USA and compare them briefly to creative sectors in the European Union. In the paper, we analyze theoretical concept of creative industries in the USA, the definition of sectors as well as basic macroeconomic data. We try to critically analyze the problem of mass culture and consume.

Key words: cultural and creative industries, USA, creative economy

JEL Classification: Z1

Úvod

Kreatívny priemysel, v súčasnosti často skloňovaný pojem, sa v Únii začal používať na konci 90 – tých rokov, konkrétne v roku 1998, kedy Spojené kráľovstvo prvýkrát zmapovalo kreatívne odvetvia. V USA sa do povedomia dostal až v roku 2002, kedy americký autor Richard Florida vydal svoju „*The Rise of the Creative Class*“. Kreatívny priemysel má však v Amerike dlhú tradíciu. Nemožno hneď úvode nespomenúť Hollywood, ktorý predstavuje americkú továreň na sny. Sídli tu mnohé hudobné vydavateľstvá, dá sa povedať, že americká pop – music je celosvetovo jedna z najúspešnejších. Podobne ako v Európe, aj v USA už produkcia kreatívneho priemyslu prebehla produkciu tradičných odvetví, ako sú chemický priemysel, výroba priemyselných strojov či potravinársky priemysel. Moderné technológie a rozšírenie internetu tomuto trendu len prispievajú.

Teórie a teoretické koncepty kreatívneho priemyslu sa pritom často zaoberajú otázkou kreatívnej podstaty týchto odvetví. Tá sa totiž dostáva do akéhosi konfliktu v spojení s priemyselnou masovou výrobou produktov. Amerika býva často označovaná za krajinu konzumu. Preto práve tu pôsobí spojenie kreativity a priemyslu menej kontroverzne, ako na európskom kontinente, na druhej strane je práve kreatívny priemysel označovaný ako synonymum konzumnej spoločnosti.

Cieľom predkladaného príspevku je analyzovať súčasný stav kreatívneho priemyslu v USA v porovnaní so situáciou v Európskej únii. V príspevku sa zameriame na vymedzenie kreatívnych odvetví v USA, na teoretické základy a koncepcie a takisto na porovnanie základných ekonomických ukazovateľov týchto odvetví.

1 Podstata kreatívneho priemyslu, teoretické koncepcie na americkom kontinente

Základom slovného spojenia kreatívny priemysel sú dva pojmy – kreativita a priemysel. Kreativita pochádza z latinského slova *creatio*, ktoré by sa dalo zjednodušene preložiť ako tvoriť, kreovať. Kreativita teda znamená tvorivosť. Priemysel predstavuje *odvetvie materiálnej výroby*. Základnou otázkou, ktorú si pri výskume kreatívneho priemyslu teda kladieme je, či je vôbec možné kreativitu spájať s priemyslom. Na kreatívny priemysel je možné nazerať z niekoľkých rovín. Je to rovina kultúrna, rovina sociálna a rovina ekonomická. Kultúrna rovina súvisí predovšetkým so spájaním kreatívneho priemyslu priamo s kultúrou. Ide najmä o odvetvia ako hudba, film, výkonné umenie. Často sa používa aj samostatne pojem kultúrny priemysel. Dnes je už však kultúrny priemysel skôr vnímaný ako jedna zo súčastí kreatívneho priemyslu. Ekonomická rovina na kreatívny priemysel nazerá z hľadiska masovej produkcie statkov, ktoré sú ale výsledkom kreatívnej činnosti človeka a nesú v sebe znaky tzv. duševného vlastníctva. Rovina sociálna zahŕňa predovšetkým ľudí pracujúcich v kreatívnom priemysle. Túto rovinu rozpracoval americký autor Richard Florida a vytvoril koncept. tzv. *kreatívnej triedy*.¹ Práve teória Florida tvorí základ amerického kreatívneho priemyslu a radí sa aj medzi základné teoretické koncepty tejto problematiky na svete.

Florida priniesol so svojím výskumom v roku 2002 celkom inovatívny pohľad na kreatívny priemysel. Nazeral naň prostredníctvom ľudí, ktorí sú v kreatívnych odvetviach zamestnaní. Kreatívnu triedu chápe ako segment pracujúcich so špecifickými vlastnosťami, ktorí sú:

- nekonformní;
- neoznačujú sami seba ako súčasť nejakej pracovnej triedy;
- vzdelaní;
- kreatívni.²

Tieto vlastnosti môžeme označiť za vysoko subjektívne, preto sú tiež veľmi ťažko merateľné. Napriek tomu sa Floridovi podarilo odmerať „kreativitu“ jednotlivých štátov Ameriky na základe 3T indexu, teda Indexu kreativity.³ V ňom vytýčil niekoľko faktorov, ktoré označil za faktory prispievajúce k rozvoju kreativity. Sú zaradené do troch indexov – Indexu talentu, Indexu tolerancie a Indexu technológií. Jeho výskum je jedinečný, je však aj predmetom kritiky, a to predovšetkým v európskom prostredí, pretože niektoré ukazovatele nie sú pre európske podmienky relevantné (príkladom môže byť Gay index, veľmi ťažko kalkulovateľný). Sporné ukazovatele Florida neskôr nahradil a vytvoril prispôbený Euro Creativity Index. Florida teda považuje za kľúčový faktor pre podporu rozvoja kreatívneho priemyslu ľudí. Dôraz kladie na vytváranie atraktívnych životných podmienok a kreatívnych miest, ktoré sa stávajú magnetom priťahujúcim kreatívnu triedu. Na rozdiel od sektorového prístupu Spojeného kráľovstva (DCMS)⁴ sa nesústreďí primárne na vymedzenie jednotlivých kreatívnych odvetví, ani nedefinuje kreatívny priemysel prostredníctvom duševného vlastníctva, ako Howkins.⁵ Jeho teória je teóriou kreatívnych miest. Sústreďuje sa na jednotlivé štáty, regióny a mestá, nie na americkú ekonomiku ako celok, ide teda o regionálny prístup. Ten je blízky aj problematike urbanizmu a zhlukovania a vytvárania tzv. kreatívnych

¹ FLORIDA, R. 2002. *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books, paperback. 434 s., ISBN-10 0-465-0247-7

² Tamtiež

³ Tamtiež

⁴ DCMS. 1998. *Creative Industries Mapping Document 1998*. [online]. [Cit. 03.12.2014]. Dostupné na internete: <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-1998>

⁵ HOWKINS, J. (2013): *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. London. Penguin Books. ISBN 978-0- 141-97703- 4

klastrov. Nejde však ani tak o zhlukovanie výroby, priemyslu, teda o tradičnú teóriu klastrov. Z Floridovho pohľadu ide najmä o združovanie ľudí. Tak ako sa priemysel združuje v oblastiach, kde má pre svoju činnosť vytvorené priaznivé podmienky, prípadne kde existuje rozsiahla sieť subdodávateľov, tak aj kreatívna trieda má tendenciu združovať sa na takýchto miestach. Motívy zhlukovania sa sú však v tomto prípade celkom odlišné. Podľa Floridu sú to:

- pestrý trh práce;
- životný štýl;
- sociálna interakcia;
- diverzita;
- autenticita;
- scény;
- identita.

Pestrý trh práce znamená širokú ponuku rôznych pracovných miest, pretože už dávno neplatí myšlienka celoživotného zamestnania. Životný štýl je pre ľudí pri výbere miesta pre život čoraz dôležitejší. Podľa Floridovho výskumu dokonca natolko dôležitý, že pokiaľ nekorešponduje s predstavami človeka, neusadí sa v danom meste ani keby malo zaujímavé pracovné ponuky. Podobne dôležité sú aj možnosti spoznať nových ľudí a priateľov, diverzita, rôznorodosť, lokálne hudobné, divadelné a dizajnové scény. Zaujímavým prvkom je autenticita mesta. Zjednodušene ju možno charakterizovať ako súhrn istých špecifických črt, ako opozitum k všeobecnosti. Ide napríklad o charakteristickú architektúru, miesta a ľudí.

2 Kreatívne odvetvia v USA

Definícia kreatívnych odvetví v USA je, podobne ako v EÚ, veľmi rozdielna. Koalícia kreatívnej ekonomiky (CEC) skúmala 27 rôznych reportov a správ a jednotlivé odvetvia, ktoré zahŕňali.⁶ Kreatívny priemysel charakterizovala prostredníctvom dvoch kategórií - NAIC kódov a SOC kódov. NAIC predstavuje tzv. North American Industry Classification System.⁷ Mohli by sme ho prirovnať k európskym NACE kódom. Reprezentuje jednotlivé ekonomické, či priemyselné odvetvia. CEC vo svojej štúdii zistila, že až 70 NAIC kódov je spoločných pre viac ako 50 % reportov.⁸ SOC predstavuje Standard Occupational Classification⁹, čiže jednotlivé povolania. Toto rozdelenie je najlepšie aplikovateľné na Floridovu teóriu kreatívnej triedy. Zaujímavým poznatkom je, že do kreatívnych odvetví nezaraďuje vedeckú činnosť ani počítačové programovanie, ktoré sú zastúpené medzi kreatívnymi odvetviami v Európskej únii, konkrétne v sektore prístupu. Dôvodom pre toto nezaradenie je, že programovanie aj vedecká činnosť síce predstavujú kreatívnu činnosť, nemôžeme ich ale označiť ako umelecké.

Okrem sektorového prístupu podľa NAIC a SOC kódov existuje však v Spojených štátoch existuje aj štandardný Účet umenia a kultúrnej produkcie (ACPSA). Tento účet vlastne predstavuje štandardizovanú metodiku prístupu k meraniu kreatívneho priemyslu, ktorý napríklad na pôde Európskej únie chýba, keďže každý členský štát pristupuje k vyčleneniu sektorov rozdielne. Úrad ekonomickej analýzy (BEA) prirovnáva zaradenie jednotlivých odvetví v prístupe Organizácie spojených národov. Súčasťou kreatívneho priemyslu sú teda:

- kreatívna umelecká činnosť;

⁶ CEC. 2013. *America's Creative Economy*. [online]. [Cit. 26.05.2016]. Dostupné na internete: <http://www.creativemany.org/wp-content/uploads/2014/09/AmericasCreativeEconomyFULLREPORT-copy.pdf>

⁷ Tamtiež

⁸ Tamtiež

⁹ Tamtiež

- produkty a služby, ktoré z nej vzišli;
- produkty a služby, ktoré vznikli s jej pomocou;
- konštrukcia budov, v ktorej takáto aktivita prebieha.¹⁰

Nasledujúca tabuľka predstavuje porovnanie troch prístupov k vymedzeniu kreatívneho priemyslu v USA. Udávame pritom odvetvia, ktoré sa vyskytovali najčastejšie

Tabuľka 1 Prístupy k vymedzeniu kreatívneho priemyslu v USA

	ACPSA	NAIC	SOC
Kreatívne oblasti	<ul style="list-style-type: none"> - Jadrové kreatívne umenie - Ostatné jadrové kreatívne odvetvia - Širšie kultúrne odvetvia - Pričlenené odvetvia 	<ul style="list-style-type: none"> - dizajn, médiá, architektúra, reklama - film, video a hudba - publikovanie a produkcia - výkonné umenie, umelecké agentúry, umelci a promotéri - tlač a publikovanie kníh, novín a časopisov - TV vysielanie, rádio a internet 	<ul style="list-style-type: none"> - herci - architekti - režiséri - choreografi - komerční a priemyselní dizajnéri - remeselníci - návrhári - výtvarník - grafickí dizajnéri - interiéroví dizajnéri - záhradní dizajnéri - animátori - hudobní režiséri a skladatelia - spisovatelia
Odvetvia	<p>JADRO: literatúra, hudba, výkonné umenie, vizuálne umenie</p> <p>OSTATNÉ: film, múzeá, galérie, knižnice, fotografia</p> <p>ŠIRŠIE: vydavateľská činnosť a printové médiá, televízia a rádio, video a počítačové hry</p> <p>PRIČLENENÉ: reklama, architektúra, dizajn, móda</p>		

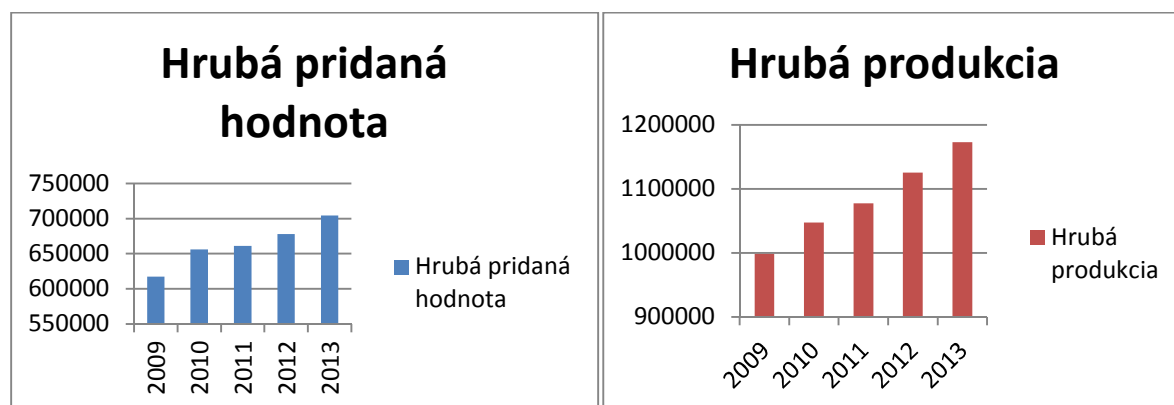
Zdroj: CEC. 2013. America's Creative Economy a BEA. 2014. The Arts and Cultural Production Satellite Account.

3 Základné ekonomické ukazovatele kreatívneho priemyslu v USA

Ekonomický vývoj kreatívnych odvetví zaznamenal v USA v rokoch 2009 – 2013 kolísavý vývoj. Hrubá pridaná hodnota Účtu umenia a kultúrnej produkcie (ACPSA) vzrástla z 617 487 mil. \$ v roku 2009 na hodnotu 704 196 \$ v roku 2013. Ide teda o nárast 14 %. Hrubá produkcia takisto zaznamenala rast, a to o 17,5 % a v roku 2013 predstavovala 1,17 mld. \$. Zamestnanosť v kreatívnych odvetviach však poklesla o 2,6 %. Vývoj v období 2009 – 2013 zachytávajú nasledujúce grafy:

¹⁰ BEA. 2014. *The Arts and Cultural Production Satellite Account. Industry Accounts Users' Conference.* [online]. [Cit. 26.05.2016]. Dostupné na internete: <https://www.bea.gov/industry/pdf/presentations/the-arts-and-cultural-production-satellite-account.pdf>

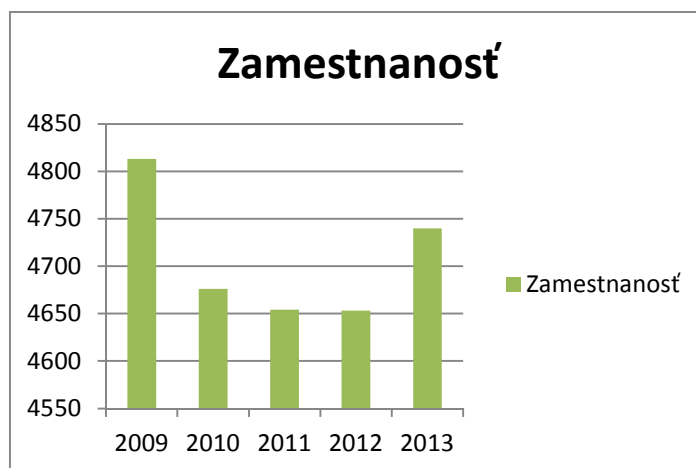
Graf 1 Hrubá pridaná hodnota a hrubá produkcia kreatívnych odvetví v USA v mil. \$



Zdroj: BEA, 02.2016: Arts and Culture Grows at Faster Pace in 2013

Pokým hrubá pridaná hodnota aj hrubá pridaná produkcia kreatívnych odvetví od roku 2009 rástla, zamestnanosť v kreatívnych odvetviach prudko klesla v pokrízovom roku 2010, opätovný rast zaznamenala až v roku 2013.

Graf 3 Zamestnanosť kreatívnych odvetví v USA v mil.



Zdroj: BEA, 02.2016. Arts and Culture Grows at Faster Pace in 2013

Najlepšie sa pritom darilo širším a pričleneným odvetviam ACPSA, konkrétne informačným službám a vysielaniu. Z jadrových odvetví mali najväčšie zastúpenie výkonné umenie, dizajn, reklama a fotografia. Najväčší vzrast hrubej pridanej hodnoty zaznamenali výkonné umenia, dizajn, reklama, informačné služby, film. Naopak, negatívny trend, čiže pokles hrubej pridanej hodnoty zaznamenali pododvetvia ako architektúra či printové médiá. Napriek celkovému poklesu zamestnanosti v kreatívnych odvetviach od roku 2009 počet zamestnaných vo výkonnom umení celkovo vzrástol. Tento trend nasledovala aj reklama, priemyselný dizajn, výtvarné umenie.

BEA uvádza, že v roku 2013 rástol kreatívny priemysel v USA približne 2,5 % zohľadňujúc infláciu.¹¹

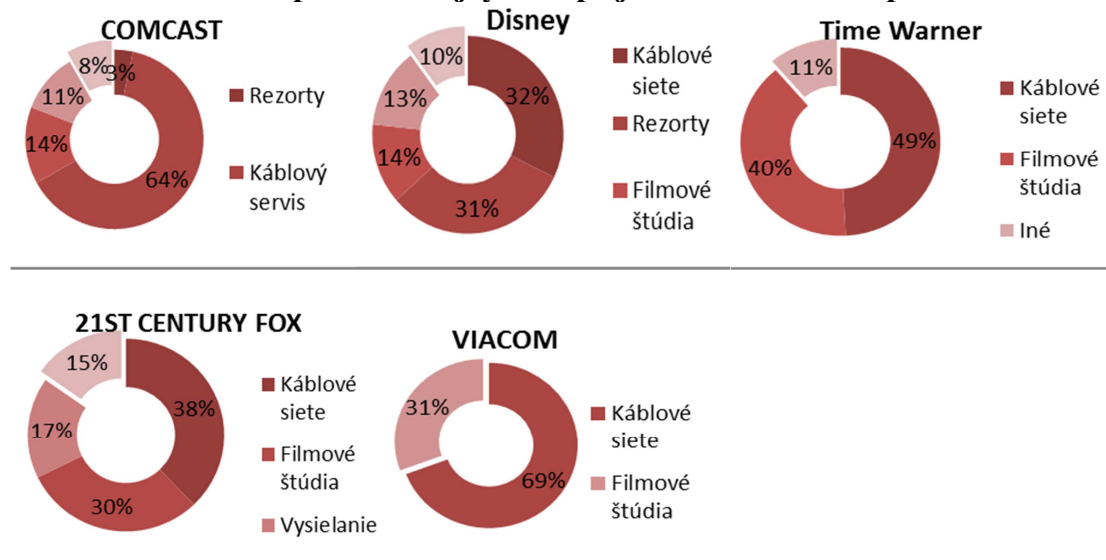
¹¹ BEA, 02.2016. *Arts and Culture Grows at Faster Pace in 2013*. [online]. [Cit. 26.05.2016]. Dostupné na internete: <http://www.bea.gov/newsreleases/general/acpsa/acpsa0216.pdf>

4 Hollywood, hudobný priemysel a masová kultúra

Pri skúmaní kreatívneho priemyslu v USA azda nie je možné vynechať najväčší kreatívny fenomén – Hollywood. Hollywood sa nachádza v štáte Kalifornia a predstavuje časť mesta Los Angeles. Je celosvetovo známy vďaka svojim filmovým štúdiám, preto predstavuje aj akési synonymum filmového priemyslu v USA. Hollywood predstavuje kontroverzný fenomén. Každoročne vyprodukuje niekoľko svetových trhákov (tzv. „blockbusters“) a zarobí tak nemalé príjmy. Na druhej strane čelí ostrej kritike. Jej predmetom je nielen kvalita produkcie a jej hodnoty, ale aj otázka kultúrnosti a masovej výroby. V roku 2015 zarobil filmový priemysel v USA 29 mld. \$.¹² Je zaujímavé, že tržby z predaja vstupeniek konštantne rástli, hoci do budúcnosti je predpoklad, že tento rast bude klesať. Dôvodom je nielen neustály rast cien vstupeniek, ale predovšetkým prehrávanie filmov na internete. Filmové štúdiá v Hollywoode sa preto orientujú na produkciu a formáty, ktorá sa predáva komplexne, kde rôzni komixový hrdinovia zarábajú svojou značkou vo forme hračiek a iných predmetov. Okrem toho, väčšina filmových štúdií je vlastnená ešte väčšími mediálnymi konglomerátmi, ktoré vlastnia televízie, rádia či služby „stream“¹³ Hollywood a jeho filmový priemysel predstavuje jedno z tradičných odvetví americkej ekonomiky, ktorého pozícia na svetových trhoch je aj dnes dominantná.¹⁴ Indický Bollywood a dokonca čínsky Chollywood sú síce známe pojmy, ale tieto produkcie nie sú žiadané celosvetovo. Americký filmový priemysel pritom ročne vyvezie produkciu v hodnote približne 16 mil. \$.¹⁵ Napriek tomu film tvorí hlavnú časť príjmu mediálnych korporácií.

Štúdiá s najvyššími príjmami v roku 2013 boli Comcast 64,7 mld. \$, Disney 45 mld. \$, Time Warner so sumou 29,8 mld. \$, 21ST Century Fox 27,7 mld. \$ a Viacom 13,8 mld. \$. Ako môžeme vidieť z grafu 4, najväčšie časti príjmov štúdií tvorí hlavne TV vysielanie (káblové siete).

Graf 4 Mediálne korporácie s najvyššími príjmami a rozdelenie podľa oblasti činností



Zdroj: FRANKWBAKER. 2013. The Big Media.

¹² SELECT USA. 2016. *The Media and Entertainment Industry in the United States*. [online]. [Cit. 28.05.2016]. Dostupné na internete: <https://www.selectusa.gov/media-entertainment-industry-united-states>

¹³ Stream – predstavuje prehrávanie hudby, videa cez internet

¹⁴ ECONOMIST. 2014. *Creative Capitalism*. [online]. [Cit. 28.05.2016]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/news/business/21629377-other-industries-have-lot-learn-hollywood-creative-capitalism>

¹⁵ Tamtiež

Pre ilustráciu uvádzame aj tabuľku s prehľadom niektorých vlastnených spoločností.

Tabuľka 2 Prístupy k vymedzeniu kreatívneho priemyslu v USA

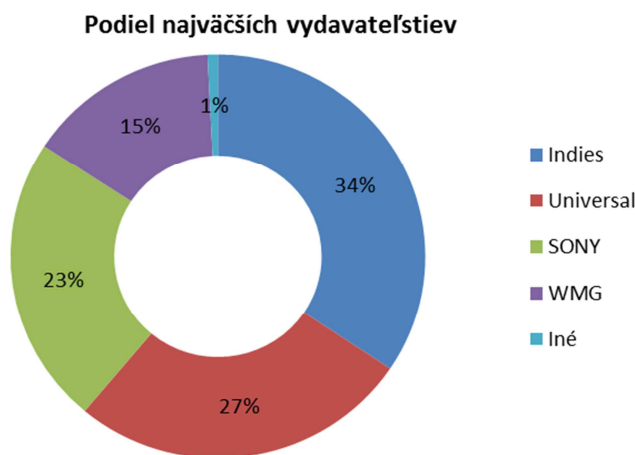
Korporácia	COMCAST	DISNEY	TIME WARNER	21ST CENTURY FOX	VIACOM
Spoločnosti, ktoré vlastní	- NBC - Telemundo - Universal Pictures - MSNBC	- ABC - Disney Channels - Pixar - Lucasfilm - Walt Disney Studion	- HBO - CNN - Cartoon Network - Warner Bros	- FOX - Fox News - National Geographic - Twentieth Century Fox	- Paramount Pictures - Comedy Central - MTV - Nickelodeon

Zdroj: FRANKWBAKER. 2013. The Big Media.

Okrem filmového priemyslu dominuje veľmi podobným vzorcom aj priemysel hudobný. Hudobný priemysel v USA zarobil v roku 2015 7 mld. \$.¹⁶ Hudobný trh v USA predstavuje najväčší hudobný trh na svete. Najväčším problémom, ktorému hudobný priemysel čelí je internet. Tržby z internetového predaja hudby prekonal fyzický predaj (vrátane koncertov) v roku 2014. Problém je ale nelegálne šírenie hudby, tzv. hudobné pirátstvo. V minulosti sa vyvinulo viacero iniciatív na podporu autorských práv, napr. Mickey Mouse Act, SOPA, PIPA či kontroverzná ACTA, ktoré sa stretli s masovým odporom. Otázka voľnej prístupnosti diela a spravodlivej odmeny autorovi je aj dnes jednou z najťažších v každom kreatívnom odvetví.

Najväčším trendom posledného roka je „stream“ hudby cez internet. Ten predstavoval až 34,3 % z celkových príjmov hudobného priemyslu. Za 6 rokov tento podiel vzrástol z pôvodnej hodnoty 7 % v roku 2010.¹⁷ Najväčšími vydavateľstvami sú Universal, SONY, WMG, najväčší úpdiel však tvoria nezávislé vydavateľstvá.

Graf 5 Podiel najväčších vydavateľstiev na americkom trhu za rok 2015 podľa vlastníctva



Zdroj: Billboard. 2015. U.S Recording Industry 2015

¹⁶ FRIEDLANDER.J. 2015. *News and Notes on 2015 RIAA Shipment and Revenue Statistic*. [online]. [Cit. 29.05.2016]. Dostupné na internete: <https://www.riaa.com/wp-content/uploads/2016/03/RIAA-2015-Year-End-shipments-memo.pdf>

¹⁷ Tamtiež

Podobne ako americká filmová produkcia, aj hudobný priemysel čelí kritike pre svoju masovosť a nekultúrnosť. Často skôr zaznie pojem priemysel kultúry, resp. masová kultúra. Masová kultúra je podľa Kloskowskej¹⁸ tá, ktorá:

- uprednostňuje kvantitu pred kvalitou;
- štandardizuje normy;
- odmieta tradičnú kultúru;
- stavia na popularite.

Podľa Pravdovej¹⁹ sa začal používať pojem tzv. zacieleného produktu, to znamená, produktu, ktorý ma vopred osloviť konkrétne publikum. Navyše, kultúra sa stala synonymom zábavy, čo predstavuje azda najväčší problém. Masová kultúra nečerpá z tradičných kultúrnych hodnôt národa. Navyše, so zmenou úlohy štátu v spoločnosti sa vyvíjal aj tlak na tvorcov a distribútorov kultúry tak, aby tvorili obsah, ktorý bude životaschopný, teda bude vytvárať príjmy.²⁰

Záver

Kreatívny priemysel je rýchlo rastúcim odvetvím ekonomiky USA, najdôležitejšiu úlohu pritom pre americké hospodárstvo majú filmový a hudobný priemysel. Prístupy ku kreatívnemu priemyslu sú v Spojených štátoch odlišné ako v Európskej únii. Prevláda tu zohľadnenie najmä pracovnej sily, tzv. kreatívnej triedy a tiež problematika a život miest a urbanizmus. Na rozdiel od EÚ disponuje USA národným účtom kreatívnych odvetví, čo významne napomáha k štatistickej analýze odvetví, a to ako z krátkodobého tak aj z dlhodobého hľadiska. Kreatívny priemysel v USA tiež omnoho viac vychádza z tzv. masovej kultúry, ktorú distribuuje do celého sveta. Typickým príkladom je americký Hollywood a pop music. Tieto bývajú často predmetom kritiky najmä z hľadiska prispôsobenia obsahu tak, aby zasiahol tzv. strednú triedu, čo najväčší počet ľudí, čiže ponúkajú najmä zábavu. Zároveň je táto kultúrna produkcia spojená s reklamou, propagandou, atraktívnym balením, senzačnosťou.²¹ Otázkou zostáva, nakoľko je účinnok konzumácie takejto kultúry prínosný, resp. či platí tvrdenie, že ohlupuje.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BEA, 02.2016. Arts and Culture Grows at Faster Pace in 2013. [online]. [Cit. 26.05.2016]. Dostupné na internete: <http://www.bea.gov/newsreleases/general/acpsa/acpsa0216.pdf>
- [2] BEA. 2014. The Arts and Cultural Production Satellite Account. Industry Accounts Users' Conference. [online]. [Cit. 26.05.2016]. Dostupné na internete: <https://www.bea.gov/industry/pdf/presentations/the-arts-and-cultural-production-satellite-account.pdf>
- [3] CEC. 2013. America's Creative Economy. [online]. [Cit. 26.05.2016]. Dostupné na internete: <http://www.creativemany.org/wp-content/uploads/2014/09/Americas-CreativeEcon>

¹⁸ KLOSKOWSKA. A. 1967. *Masová kultura. Kritika a obhajoba*. Praha : Svoboda, 1967, s. 69.

¹⁹ PRAVDOVA.H. 2013. Limity kreativity v mediálnej produkcii. In. *Kultúrny a kreatívny priemysel – aktuálne otázky. ACTA CULTUROLOGICA Zväzok 2*. Bratislava. Univerzita Komenského 1

²⁰ LANG.K. 2009. Mass Society, Mass Culture, and Mass Communication: The Meaning of Mass1. In *International Journal of Communication 3 (2009), 998-1024*

²¹ Tamtiež

- [4] DCMS. 1998. Creative Industries Mapping Document 1998. [online]. [Cit. 03.12.2014]. Dostupné na internete: <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-1998>
- [5] ECONOMIST. 2014. Creative Capitalism. [online]. [Cit. 28.05.2016]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/news/business/21629377-other-industries-have-lot-learn-hollywood-creative-capitalism>
- [6] FLORIDA, R. 2002. The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. New York: Basic Books, paperback. 434 s., ISBN-10 0-465-0247-7
- [7] FRIEDLANDER, J. 2015. News and Notes on 2015 RIAA Shipment and Revenue Statistic. [online]. [Cit. 29.05.2016]. Dostupné na internete: <https://www.riaa.com/wp-content/uploads/2016/03/RIAA-2015-Year-End-shipments-memo.pdf>
- [8] HOWKINS, J. (2013): The Creative Economy: How People Make Money From Ideas. London. Penguin Books. ISBN 978-0- 141-97703- 4
- [9] KLOSKOWSKA, A. 1967. Masová kultura. Kritika a obhajoba. Praha : Svoboda, 1967, s. 69.
- [10] LANG, K. 2009. Mass Society, Mass Culture, and Mass Communication: The Meaning of Mass 1. In International Journal of Communication 3 (2009), 998-1024
omyFULLREPORT-copy.pdf
- [11] PRAVDOVA, H. 2013. Limity kreativity v mediálnej produkcii. In. Kultúrny a kreatívny priemysel – aktuálne otázky. ACTA CULTUROLOGICA Zväzok 2. Bratislava. Univerzita Komenského 1
- [12] SELECT USA. 2016. The Media and Entertainment Industry in the United States. [online]. [Cit. 28.05.2016]. Dostupné na internete: <https://www.selectusa.gov/media-entertainment-industry-united-states>

Kontakt

Ing. Kristína Baculáková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

OSOBITOSTI LÁKANIA PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ V KRAJINÁCH V4 PO VSTUPE DO EURÓPSKE ÚNIE

Martina Balejová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: martina.balejova@euba.sk

Jedným z nástrojov, ktorým sa štáty snažia zvýšiť svoju atraktivitu pre priamych zahraničných investorov je i priama štátna podpora vo forme investičných stimulov. Predkladaný príspevok si kladie za cieľ odpovedať na otázku akým spôsobom sú schémy investičnej pomoci krajín Vyšehradskej štvorky regulované. Hlavným zámerom práce je vyhodnotiť do akej miery sú tieto schémy podobné, respektíve do akej miery sa odlišujú a potvrdiť či vyvrátiť hypotézu, že v dôsledku vstupu krajín V4 do Európskej únie a z následnej harmonizácie schém investičnej pomoci s legislatívou Únie sú tieto schémy porovnateľné, až totožné. Príspevok predstavuje kratšiu časť širšieho výskumu zameraného na komplexné hodnotenie politík zameraných na lákanie priamych zahraničných investícií v krajinách V4.

KLúčové slová: priame zahraničné investície, podpora investícií, stredná a východná Európa

One of the main tools the countries use to increase their attractiveness for foreign direct investors is the direct state support in the form of investment incentives. The present paper aims to identify and explain how these schemes work in Visegrad countries. The main purpose is to evaluate the extent to which the schemes are similar, (or, respectively, different) and verify the following hypothesis: After the entry of the V4 countries into the European Union and the subsequent harmonization of investment aid schemes with the legislation of the Union, the investment incentives schemes of the countries are comparable, or even the same. The present paper is a shorter part of much wider and complex research focused on a comprehensive evaluation of investment policies aimed at attracting foreign direct investment in the Visegrad region.

Key words: foreign direct investment, investment promotion, FDI attraction, Central and Eastern Europe

JEL Classification: F21, F23, P33

1 Úvod

Od roku 1990 sa stali krajiny Vyšehradskej štvorky (Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Slovensko; ďalej len V4) domovom veľkého počtu nadnárodných spoločností. Významnejší prílev priamych zahraničných investícií (PZI) možno v regióne pozorovať najmä od roku 1995, v rámci reakcie na vývoj ekonomík smerom od centrálne plánovaného hospodárstva k trhovej ekonomike. Tento proces sa okrem implementácie trhovo orientovaných reforiem a sukcesívnej hospodárskej liberalizácie vyznačoval i postupnou demokratizáciou politických procesov a začleňovaním ekonomík do svetového hospodárstva. Reformy sa týkali i novej legislatívnej úpravy a regulácie podnikateľského prostredia a rovnako nového prístupu väčšiny skúmaných krajín k PZI. Tieto faktory, pozitívne ovplyvňujúce atraktivitu regiónu V4 v očiach priamych zahraničných investorov, boli ďalej umocňované ďalšími charakteristikami zaujímavými pre nadnárodné spoločnosti uvažujúce o rozšírení svojho pôsobenia v zahraničí – relatívne nízke náklady na pracovnú silu, strategická poloha v strede európskeho kontinentu či relatívna blízkosť k veľkým trhom v západnej časti Európy. Navyše, v porovnaní s ostatnými krajinami bývalého socialistického

bloku vykazovali krajiny Vyšehrada veľmi rýchle tempo transformácie k trhovej ekonomike.

Koncom 90 rokov bola jedným z katalyzátorov transformácie aj snaha štátov o začlenenie sa do Európskej únie (EÚ), ktorá zahŕňala okrem iného i implementáciu hospodárskych politík priaznivých voči zahraničným investorom. Prílev PZI sa zvýšil z 4,59 miliárd USD v roku 1994 na 17,09 miliárd USD v roku 1997 a stúpol na 23,43 miliárd USD v roku 2002. V dôsledku tohto vývoja vzrástol v období rokov 1994 a 2003 objem PZI v krajinách SVE o bezprecedentných 758 %¹. Jedným z podnecujúcich faktorov tohto vývoja boli i postupne zavádzané politiky lákania PZI jednotlivými krajinami, vrátane rôznych druhov investičných stimulov – počínajúc úľavami na dani z príjmov, príspevkami na rekvalifikáciu zamestnancov, až po priame finančné dotácie či prevody štátnych majetkov za sumu nižšiu ako je ich trhovú hodnotu.

Ešte signifikantnejší nárast PZI zaznamenali krajiny V4 v období od roku 2004. Medzi hlavné determinanty tohto vývoja si dovoľme zaradiť práve vstup štátov do EÚ a ich začlenenie do jednotného trhu. V nadväznosti na vyššie spomínaný trend poskytovania investičných stimulov je však nevyhnutné poznamenať, že vstup do EÚ predstavoval pre novoprijaté krajiny i nutnosť zabezpečiť harmonizáciu ich schém investičnej pomoci s pravidlami Únie. Neplatí však, že pravidlá investičnej pomoci sú po vstupe do EÚ vo všetkých 4 krajinách rovnaké. Faktom je, že tieto schémy kopírujú a rešpektujú základné pravidlá a nariadenia EÚ a sú podobné, v praxi však krajiny implementujú vo svojich jurisdikciách čiastočne rôzne prístupy.

Predkladaný príspevok si preto kladie za primárny cieľ preskúmať a bližšie priblížiť rozdielne schémy investičnej pomoci v krajinách V4. Práca analyzuje individuálne ciele týchto schém, ich právny rámec, formy a podmienky udelenia. Hlavným zámerom práce je vyhodnotiť do akej miery sú tieto schémy podobné, respektíve do akej miery sa odlišujú a potvrdiť či vyvrátiť hypotézu, že v dôsledku vstupu krajín V4 do EÚ a z následnej harmonizácie schém investičnej pomoci s legislatívou Únie sú tieto schémy porovnateľné, až totožné.

2 Význam podpory PZI prostredníctvom investičných stimulov

Výbor OECD pre investície (OECD Investment Committee) definuje stimuly pre PZI ako „opatrenia, ktorých cieľom je pôsobiť na výšku, umiestnenie alebo sektorové zameranie priamych zahraničných investícií ovplyvnením ich relatívnej nákladovosti alebo upravením rizík s nimi spojenými prostredníctvom stimulov, ktoré nie sú k dispozícii domácim investorom.“² Investičné stimuly zamerané špecificky a výlučne na zahraničných investorov sa však v praxi implementujú iba výnimočne a v prípade EÚ sú vyslovene zakázané, nakoľko by predstavovali narušenie pravidiel hospodárskej súťaže. V krajinách V4 je preto investičná pomoc poskytovaná ako zahraničným, tak i domácim subjektom v rámci tej istej schémy. Navyše, z článku 107 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ) vyplýva, že „pomoc poskytovaná v akejkoľvek forme členským štátom alebo zo štátnych prostriedkov, ktorá narúša hospodársku súťaž alebo hrozí narušením hospodárskej súťaže tým, že zvýhodňuje určitých podnikateľov alebo výrobu určitých druhov tovaru, je nezlučiteľná s vnútorným trhom, pokiaľ ovplyvňuje obchod medzi členskými štátmi.“¹ Ods. 3 písm. a) a c) rovnakého článku ZFEÚ (čl. 107) však ďalej definuje, že „Európska komisia (EK) môže považovať štátnu pomoc poskytnutú s cieľom podporiť hospodársky rozvoj niektorých znevýhodnených oblastí v EÚ za zlučiteľnú so spoločným trhom.“² Práve prostredníctvom tejto schémy štáty EÚ najčastejšie poskytujú investičné stimuly podnikateľským subjektom a tento druh štátnej pomoci je známy ako regionálna pomoc.

¹ 2012/C 326/01 Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie, čl. 107

² ibid

Z uvedeného vyplýva, že v podmienkach EÚ je hlavným cieľom (regionálnej) investičnej pomoci (ako jednej z foriem štátnej pomoci pre podnikateľov) podpora ekonomického rozvoja najviac znevýhodnených oblastí Únie a znižovanie existujúcich disparít medzi regiónmi. V praxi má poskytovanie tejto pomoci motivovať domácich i zahraničných investorov k realizácii nových investícií, expanzií už existujúcich podnikov a k tvorbe nových, dlhodobo udržateľných pracovných miest v tých regiónoch EÚ, ktoré sa vyznačujú nízkou životnou úrovňou v porovnaní s priemerom EÚ a/alebo vysokou mierou nezamestnanosti. Prostredníctvom takzvanej Mapy regionálnej pomoci EK zároveň určuje v ktorých regiónoch sú investičné projekty oprávnené čerpať štátnu pomoc, ako i maximálnu intenzitu tejto pomoci. Pod pojmom intenzita rozumieme percentuálnu hodnotu z objemu preinvestovaných finančných prostriedkov, pričom je jasne definované ktoré náklady možno považovať za oprávnené a ktoré naopak nie. V súčasnosti je v platnosti Mapa regionálnej pomoci na roky 2014 – 2020³, ktorej východisko spočíva v rozdelení územia EÚ a jednotlivých štátov na celky NUTS 2. Aktuálne stanovené maximálne intenzity investičných stimulov, ktoré môžu byť investorom poskytnuté zo strany štátu v rámci schémy regionálnej pomoci v krajinách V4 sú uvedené v nasledujúcej časti práce.

Samotný fakt, že (v podmienkach EÚ) je primárnym cieľom investičných stimulov podpora rozvoja regiónov s nižšou životnou úrovňou a zamestnanosťou predstavuje pre časť odbornej i laickej verejnosti dostatočný argument pre ich využívanie. Navyše, podľa zástancov investičnej pomoci ide o relatívne lacné opatrenie na stimuláciu ekonomickej aktivity a tvorby pracovných miest, ktorého náklady sa krajine z dlhodobého hľadiska prinavrátia v súvislosti s podnikateľskou aktivitou a zamestnávaním vo forme daňových príjmov, odvodov či iných príspevkov do štátneho rozpočtu. Navyše, za využívanie investičnej pomoci hovorí i fakt, že ide o nástroj, ktorý je prakticky využívaný v takmer každej krajine sveta. Kým nedôjde k zhode všetkých týchto krajín o zrušení investičnej pomoci, tieto stimuly budú i naďalej predstavovať veľmi dôležitú formu lákania PZI. Oponenti investičnej pomoci zo strany štátu naopak argumentujú, že sa preceňuje úloha, ktorú tieto stimuly zohrávajú pri rozhodovaní investora o lokalizácii investície. Najdôležitejší je podľa zástancov tohto názorového spektra predvídateľný charakter a nastavenie podnikateľského prostredia a jeho prvky spočívajúce v stabilnom a transparentnom daňovom systéme, nízkom odvodovom zaťažení, bezproblémovej vymožitelnosti práva. Celková podnikateľská „atmosféra“ a jej legislatívne ukotvenie opierajúce sa o liberálny trh je považovaná za hlavný faktor pri zvažovaní o lokalizácii investora, štátne stimuly v tomto procese predstavujú iba motivačnú a okrajovú úlohu. Odporcovia investičnej pomoci zároveň poukazujú na fakt, že tento druh stimulov deformuje trhové princípy a prispieva k tvorbe nerovnováhy negatívne ovplyvňujúcej podnikateľské prostredie v danej krajine, pričom je veľmi ťažké vyhodnotiť úspešnosť, výsledky a efektivitu investičnej pomoci.

3 Investičné stimuly v krajinách V4

Ako bolo spomenuté vyššie, schémy investičnej pomoci v krajinách V4 podliehajú regulácii vyplývajúcej z právnych predpisov EÚ. Vo všeobecnosti však platí, že každá z krajín ma presne stanovené kritériá, ktoré predmetné vlády zohľadňujú pri rozhodovaní o tom, či a v akej výške investičný stimul na určitý projekt poskytnú. Medzi najčastejšie analyzované kritériá patrí: veľkosť investície v peňažnom vyjadrení, charakter a významnosť investície, skutočnosť či investícia korešponduje s rozvojovým programom krajiny, počet

³ EURÓPSKA KOMISIA (2014): Regional Aid maps 1.7.2014 - 31.12.2020. In: *European Commission*, 2014. [Citované 3. 6. 2016.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/regional_aid/regional_aid.html

novovytvorených pracovných miest a výber lokality, kde sa bude investícia realizovať, miera využitia domácich zdrojov a domácich dodávateľov či exportná výkonnosť investície⁴.

Nasledovný prehľad poskytuje všeobecné informácie o základných princípoch fungovania schém investičnej pomoci v krajinách V4. V tomto smere je však dôležité poznamenať, že uvedené princípy a podmienky sa vzťahujú na investičné projekty veľkých spoločností (vychádzajúc z definície EK) a z analýzy sme vylúčili strategické investície, na ktoré sa môžu vzťahovať špecifické regulácie.

Tabuľka č. 1: Základné princípy schém investičnej pomoci v krajinách V4 – porovnanie

	Česká republika ⁵	Maďarsko ⁶	Poľsko ⁷	Slovensko ⁸
LEGISLATÍVNE VYMEDZENIE				
Legislatívna úprava	Zákon č. 72/2000 Zb., o investičných stimuloch	Viac legislatívnych inštrumentov	Program pre podporu investícií zásadného významu pre poľskú ekonomiku pre roky 2011-2020	Zákon č. 561/2007 Z.z. o investičnej pomoci
+ právne predpisy EÚ ⁹				
Zastrešujúci orgán	Ministerstvo priemyslu a obchodu ČR (Agentúra CzechInvest – registrácia žiadostí)	Ministerstva národného rozvoja Maďarska (Agentúra HIPA – registrácia žiadostí)	Ministerstva hospodárskeho rozvoja	Ministerstvo hospodárstva SR
Schvaľujúci orgán	Ministerstvo priemyslu a obchodu ČR	Vláda Maďarska		Vláda SR
VYMEDZENIE OPRÁVNENOSTI				
Oprávnené investičné aktivity	1.Sprac. priemysel 2.Tech. centrá 3.Centrá strat. služieb	1.Priemyselná výroba 2.Centrá zdieľaných služieb	1. Priem. výroba 2. Centrálne zdieľaných služieb 3.Tech. centrá	1. Priem. výroba 2. Technol. centrá 3. Centrálne strategických (zdieľaných) služieb 4. Strediská cestovného ruchu
Vylúčené sektory	Vyplýva z legislatívy EÚ: poľnohospodárstvo, rybné hospodárstvo, uhľový priemysel,			

⁴ VIDOVÁ, J. (2014): Investičné stimuly ako významný zdroj financovania investičných projektov v Slovenskej republike, s. 60.

⁵ CZECHINVEST – AGENTURA PRO PODPORU PODNIKÁNÍ A INVESTIC (2016): Investiční pobídky. In: CzechInvest, 12. 6. 2016. [Citované 12. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.czechinvest.org/investicni-pobidky-nove>

⁶ HUNGARIAN INVESTMENT PROMOTION AGENCY (2016): Subsidies for investment projects in Hungary. In: Hipa, 12. 6. 2016. [Citované 12. 6. 2016.] Dostupné na internete: https://hipa.hu/media/12390/information-on-subsidies-in-hungary_2016_hipa.pdf

⁷ POLISH INFORMATION AND FOREIGN INVESTMENT AGENCY (2016): Investment incentives - Governmental grants. In: Paiz, 11. 6. 2016. [Citované 11. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=3f4bd1f117b18afa131c48de15486652#>

⁸ SLOVENSKÁ AGENTÚRA PRE ROZVOJ INVESTÍCIÍ A OBCHODU (2015): Štátna pomoc – často kladené otázky. [online] [Citované 28.11.2015.] Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/sk/investujte-na-slovensku/statna-pomoc/casto-kladene-otazky>

⁹ Nariadenie EK č. 651/2014 o vyhlásení určitých kategórií pomoci za zlučiteľné s vnútorným trhom podľa článkov 107 a 108 zmluvy („Všeobecné nariadenie o skupinových výnimkách“); Usmernenia o regionálnej štátnej pomoci na roky 2014 – 2020 (2013/C 209/01); Mapa regionálnej pomoci na roky 2014 -2020

	lodiarstvo, doprava, výroba, distribúcia a infraštruktúra energie, oceľiarstvo a výroba syntetických vlákien			
Oprávnené formy investície	Zavedenie novej investičnej aktivity alebo rozšírenie činnosti spojenej s vytvorením nových pracovných miest			
FORMY POMOCI				
Úľava na dani z príjmu	Pre právnické osoby po dobu 10 rokov; max. 25 % z opráv. nákl. (okrem Prahy)	Mimo schémy inv. pomoci	Iba v prípade investícií v tzv. špeciálnych ekonomických zónach	Pre právnické osoby po dobu 10 rokov; max. 25 % z opráv. nákl. na západnom Slovensku (okrem Bratislavského kraja) a 35 % z opráv. nákl. na strednom a východnom SR
Priama dotácia na obstaranie majetku	Iba v prípade strategickej investície; max. 10 % z opráv. nákl.	Po individuálnom zhodnotení vládou	Max. 1,5-7,5 % z oprávnených nákladov pri priemyselnej výrobe a centrách zdieľ. služieb Max. 10 % z oprávnených nákladov pri technologických centrách +5 % vo vých. Poľsku	Max. 25 % z opráv. nákl. na západnom Slovensku (okrem Bratislavského kraja) a 35 % z opráv. nákl. na strednom a východnom SR
Prevod majetku za nižšiu cenu ako je trhovú hodnotu	-	-	-	Iba prípade ak tento majetok patrí štátu/mestu/obci. Max. 25 % z opráv. nákl. na západnom Slovensku (okrem Bratislavského kraja) a max. 35 % z opráv. nákl. na strednom a východnom SR
Príspevok na jedno pracovné miesto	100-300 tis. CZK (3,7-11 tis. EUR)	-	3,2-15,6 tis. PLN (725-3 533 EUR) +20 % vo vých. Poľsku	5-30 tis. EUR v závislosti od lokality
Príspevok na rekvalifikáciu	Mimo schémy inv. pomoci	Mimo schémy inv. pomoci	-	Mimo schémy inv. pomoci
Špeciálne/zvýhodnené priemyselné zóny	Oslobodenie od dane z nehnuteľnosti na 5 rokov	-	Úľava na dani z príjmu	-
PODMIENKY POMOCI¹⁰				
Minimálna výška investície	<u>1.Sprac. priemysel:</u> 50-100 mil. CZK (1,8-3,7 mil. EUR) <u>2.Tech. centrá:</u> 10 mil. CZK	<u>1.Priem. výroba:</u> 5-20 mil. EUR <u>2.Centrá zdieľ. služieb:</u> neurčené	<u>1.Priem. výroba:</u> 40 mil. PLN v prípade príspevku na pracovné miesto (9 mil. EUR)	<u>1. Priem. výroba:</u> 0,2-10 mil. EUR <u>2. Technol. centrá:</u> 500 tis. EUR

¹⁰ Tieto podmienky vždy závisia od lokality, resp. regiónu v ktorom sa investičný projekt realizuje. Vid' mapu regionálnej pomoci na roky 2014 – 2020.

	(370 tis. EUR) <u>3.Centrá strateg. služieb:</u> neurčené		160 mil. PLN v prípade priamej dotácie (36 mil. EUR) <u>2.Centrá zdieľ. služieb:</u> 1,5 mil. PLN (iba príspevok na prac. miesto) (340 tis. EUR) <u>3.Technologické centrá:</u> 1 mil. PLN v prípade príspevku na pracovné miesto (226 tis. EUR) 10 mil. PLN v prípade priamej dotácie (2,2 mil. EUR)	<u>3. Centrá strategických (zdieľaných) služieb:</u> 500 tis. EUR <u>4. Strediská cestovného ruchu:</u> 0,2-10 mil. EUR
Min. počet vytvorených prac. miest	<u>1.Sprac. priemysel:</u> 20 <u>2.Tech. centrá:</u> 20 <u>3.Centrá strat. služieb:</u> 20-500 (podľa typu centra)	<u>1.Priem. výroba:</u> 50-100 <u>2.Centrá zdieľ. služieb:</u> min. 50 v každom regióne	<u>1.Priem. výroba:</u> 250 v prípade príspevku na pracovné miesto 50 v prípade priamej dotácie <u>2.Centrá zdieľ. služieb:</u> 250 (iba príspevok na prac. miesto) <u>3.Technologické centrá:</u> 35	<u>1. Priem. výroba:</u> 10 prípade investície v najmenej rozvinutom okrese; v ostatných okresoch 40 <u>2. Technol. centrá:</u> 30 <u>3. Centrá strategických (zdieľaných) služieb:</u> 40 <u>4. Strediská cestovného ruchu:</u> 10 prípade investície v najmenej rozvinutom okrese; v ostatných okresoch 40
Oprávnené náklady	<u>1.Sprac. priemysel:</u> Investície do majetku <u>2.Tech. centrá:</u> Investície do majetku alebo 2 ročné mzdové náklady <u>3.Centrá strat. služieb:</u> Investície do majetku alebo 2 ročné mzdové náklady	<u>1.Priem. výroba:</u> Investície do majetku <u>2.Centrá zdieľ. služieb:</u> 2 ročné mzdové náklady	Investície do majetku	Investície do majetku alebo mzdové náklady novovytvorených pracovných miest počas obdobia 2 rokov
Min. podiel nového technologického zariadenia	<u>1.Sprac. priemysel:</u> 50 % z oprávnených	-	-	<u>1. Priem. výroba:</u> 30-60 % v závislosti od

(strojového vybavenia)	nákladov <u>2.Tech. centrá:</u> 50 % z oprávnených nákladov (ak sa neberú do úvahy mzdy ako oprávnené náklady) <u>3.Centrá strat. služieb:</u> 50 % z oprávnených nákladov (ak sa neberú do úvahy mzdy ako oprávnené náklady)			lokality 40 <u>4. Strediská cestovného ruchu:</u> 30-60 % v závislosti od lokality V iných prípadoch: <u>2. Technol. centrá:</u> spoločnosť musí zamestnať min. 70 % zamestnancov s vysokoškolským vzdelaním <u>3. Centrá strategických (zdieľaných) služieb:</u> spoločnosť musí zamestnať min. 60 % zamestnancov s vysokoškolským vzdelaním
Maximálne intenzity pomoci	25 % z oprávnených nákladov pre celú ČR okrem Prahy (hl. mesto je zo schémy pomoci vylúčené) 6,25 pre dátové centrá	0 % v Budapešti, ktorá je zo schémy vylúčená. V ostatných regiónoch of 25-50 % z oprávnených nákladov	1,5-7,5 % z oprávnených nákladov pri priemyselnej výrobe a centrách zdieľ. služieb Max. 10 % z oprávnených nákladov pri technologických centrách +5 % vo vých. Poľsku	Max. 25 % z opráv. nákl. na západnom Slovensku (okrem Bratislavského kraja) a max. 35 % z opráv. nákl. na strednom a východnom SR

Ako môžeme vidieť, v prípade štátov V4 majú jednotlivé druhy investičných projektov osobitne stanovené všeobecné podmienky, ktoré je nevyhnutné splniť na to, aby sa investor mohol o investičnú pomoc uchádzať. Navyše, nakoľko sekundárnym cieľom investičnej pomoci je i podpora malého a stredného podnikania, vyššie uvedené podmienky sú v prípade týchto typov spoločností znížené na polovicu. Rovnako, intenzity pomoci sú navýšené od 10 – 20 %. Tak ako každá schéma investičnej pomoci členského štátu EÚ musí byť v súlade s reguláciou EÚ (konkrétne s vybraným ustanoveniami ZFEÚ), aj definícia malých a stredných podnikov vychádza z usmernenia Únie. V zásade platí, že kategóriu mikro, malých a stredných podnikov tvoria tie podnikateľské entity, ktoré zamestnávajú menej ako 250 zamestnancov a ktorých ročný obrat nepresahuje 50 miliónov euro a/alebo celková ročná súvaha nepresahuje 43 miliónov EUR.

4 Záver

Snahy aktívne lákať PZI sa začali v regióne V4 významnejšie prejavovať koncom 90. rokov 20. storočia. V súčasnosti však tieto krajiny implementujú stratégie na lákanie PZI, ktoré musia z titulu ich členstva v EÚ rešpektovať predmetnú reguláciu Únie. Cieľom predkladaného príspevku bolo predostrieť prehľad fungovania schém investičnej pomoci

v jednotlivých krajinách a potvrdiť či vyvrátiť hypotézu, že v dôsledku vstupu krajín V4 do EÚ a z neho vyplývajúcej nutnosti harmonizácie schém investičnej pomoci s legislatívou Únie sú tieto schémy porovnateľné, až totožné.

Schémy investičnej pomoci vo V4 vykazujú mnoho podobností, najmä pokiaľ ide o typy investičných projektov, ktoré môžu byť zo štátnych prostriedkov podporované – v každom štáte je na pomoc oprávnená priemyselná výroba a investícia do centier zdieľaných služieb. Okrem toho sa všetky štáty zameriavajú na podporu aktivít v oblasti vedy a výskumu realizovaných v tzv. technologických centrách (či už v rámci, alebo mimo schémy investičnej pomoci). Rovnako, každá krajina poskytuje investorom úľavu na dani z príjmov podnikateľských subjektov (prípadne iné úľavy na daniach či odvodoch). Dôvodom môže byť podľa nášho názoru fakt, že práve táto forma podpory zaťažuje štátny rozpočet v nižšej miere ako je tomu v prípade priamej finančnej dotácie. Odlišnosti v schémach sa naopak javia najmä pokiaľ ide o maximálne možné výšky podpory a rovnako maximálne intenzity (tieto však vyplývajú z Mapy regionálnej pomoci na roky 2014 -2020, ktorú zverejňuje EK). Rovnako možno tvrdiť, že v prípade Poľska možno pozorovať skôr zameranie na využívanie špeciálnych ekonomických zón ako hlavného nástroja investičnej pomoci, na rozdiel od Slovenskej či Českej republiky. Navyše, v prípade Maďarska možno hovoriť o veľmi individuálnych posudzovaniach jednotlivých investičných projektov, nakoľko sa nám nepodarilo zo zverejnených informácií identifikovať maximálne možné výšky podpory

Záverom skúmania možno tvrdiť, že schémy stimulov, ktoré tieto štyri krajiny ponúkajú zahraničným (ale i domácim) investorom sú v mnohom podobné, avšak v praxi sa vyznačujú významnými rozdielmi. Únijná regulácia je citelná a viditeľná najmä pokiaľ ide o stanovenie maximálnych intenzít pomoci. Štáty sa však významne odlišujú pokiaľ ide o podmienky, ktoré musia investičné projekty splniť. Domnievame sa, že táto diferenciácia je na mieste a umožňuje jednotlivým krajinám čiastočne „súťažiť“ a zameriavať sa jednak na rozvoj tých sektorov, ktoré považujú za prioritné a zároveň stimulovať a smerovať investície do tých regiónov, ktoré so najviac potrebujú – čo je koniec koncov hlavným cieľom regionálnej pomoci v podmienkach EÚ.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CHRISTIANSEN, H. (2003): Policies and Incentives for Attracting Foreign Direct Investment. In: *International Investment Perspect*, 2003, pp. 97-134
- [2] CZECHINVEST – Agentura pro podporu podnikání a investic (2016): Investiční pobídky. In: *CzechInvest*, 12. 6. 2016. [Citované 12. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.czechinvest.org/investicni-pobidky-nove>
- [3] HUNGARIAN INVESTMENT PROMOTION AGENCY (2016): Subsidies for investment projects in Hungary. In: *Hipa*, 12. 6. 2016. [Citované 12. 6. 2016.] Dostupné na internete: https://hipa.hu/media/12390/information-on-subsidies-in-hungary_2016_hipa.pdf
- [4] EURÓPSKA KOMISIA (2014): Regional Aid maps 1.7.2014 - 31.12.2020. In: *European Commission*, 2014. [Citované 3. 6. 2016.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/competition/state_aid/regional_aid/regional_aid.html
- [5] NARIADENIA EÚRÓPSKEJ KOMISIE Č. 651/2014 ZO 17. JÚNA 2014 O VYHLÁSENÍ URČITÝCH KATEGÓRIÍ POMOCI ZA ZLUČITELNÉ S VNÚTORNÝM TRHOM PODĽA ČLÁNKOV 107 A 108 ZMLUVY (2015) [online]

[Citované 25.11.2015.] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0651&from=SK>

- [6] NARIADENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY Č. 219/2015 Z. Z. Z 26. AUGUSTA 2015, KTORÝM SA USTANOVUJE MAXIMÁLNA INTENZITA INVESTIČNEJ POMOCI A VÝŠKA INVESTIČNEJ POMOCI V JEDNOTLIVÝCH REGIÓNOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY: (2015) [online] [Citované 25.11.2015] Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2007/561/20150401.html#>
- [7] POLISH INFORMATION AND FOREIGN INVESTMENT AGENCY (2016): Investment incentives - Governmental grants. In: Paiz, 11. 6. 2016. [Citované 11. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.paiz.gov.pl/index/?id=3f4bd1f117b18afa131c48de15486652#>
- [8] SLOVENSKÁ AGENTÚRA PRE ROZVOJ INVESTÍCIÍ A OBCHODU (2015): Štátna pomoc – často kladené otázky. [online] [Citované 28.11.2015.] Dostupné na internete: <http://www.sario.sk/sk/investujte-na-slovensku/statna-pomoc/casto-kladene-otazky>
- [9] UNCTAD (2016): Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual, 1980-2014. [online]. In: *UNCTAD*, 2016. [Citované 10. 06. 2016.] Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=96740>
- [10] ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE (2012): 2012/C 326/01 Konsolidované znenie Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie. ISSN 1977-1037, čl. 107
- [11] VIDOVÁ, J. (2014): Investičné stimuly ako významný zdroj financovania investičných projektov v Slovenskej republike. In: *Trendy v podnikání – Business Trends*, 2014, Vol. 4, No. 1, pp. 57-65.
- [12] ZÁKON Č. 561/2007 Z. Z. Z 29. OKTÓBRA 2007 O INVESTIČNEJ POMOCI A O ZMENE A DOPLNENÍ NIEKTORÝCH ZÁKONOV: (2015) [online] [Citované 25.11.2015.] Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2007/561/20150401.html#>

Kontakt

Ing. Martina Balejová, externá doktorandka

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: martina.balejova@euba.sk

THE EUROPEAN UNION'S INFLUENCE ON MEDIA POLICY DEPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Natalia Beregoi

Faculty of Political Sciences and International Relations, University of European Studies of Moldova, Gh. Iablocikin 2/1, MD-2069, Kishinev, The Republic of Moldova, e-mail: nataliaberegoi@yahoo.com

The European Union's influence through conditionality is mostly used to convey the candidate state in legislative harmonization and institutional adaptation in line with EU standards. The EU conditionality has a beneficial effect on potential candidates. In order to take best practices for development they proceeded to ex ante legislative and institutional adjustment. The same route was taken by Moldova's authorities, but the lack of experience, ignoring the good practices of post-socialist states, which have become EU members, led to exemptions in ensuring independence of regulatory body and public service of broadcasting. At the moment, the perspective of European integration of the Republic of Moldova decreases due to unstable political connotation, internal political battles that compromise the image of the country in Europe. In these circumstances, the deployment of policy media should entirely base on best practice and rely on policy transfer, in order to not face a functional dualism.

Key words: media policy, policy transfer, broadcasting regulatory body, public broadcaster, European Union, the Republic of Moldova

JEL Classification: F29, K33

1 Introduction

The success of the European Union (EU) triggered a domino effect that could change the vector of development of the countries that intend to become EU members. The Republic of Moldova (RM) sets as main strategic vector for evolution the integration in European Community.

The goals of this research are to present briefly the situation in media field in the Republic of Moldova and to emphasize the conditionality of the European models on national media policy. The methods that were applied are the specific ones for international relations research and include synthesis, analysis, comparing, event analysis and content analysis.

2 The EU's influence on national media policy

The EU's influence on national media policy is manifested by the conditions of accession including the policy transfer, which is "a process in which knowledge about policies, administrative arrangements, institutions and ideas in one political setting (past or present) is used in the development of policies, administrative arrangements, institutions and ideas in another political setting"¹. The policy transfer is not a new phenomenon. It has been used in various stages of evolution of civilization, when successful experiences of some countries were models for others. At European level, an example may serve Britain's public broadcasting service. The BBC model was taken by most states and has become a frame-institution that should be integrated in states that have intention to join the EU.

It is indisputable that EU used accession conditions to transfer media policy to the future member states. Although, it hasn't prioritized any media policy dimensions, whether

¹ DOLOWITZ, D. – MARSH, D. (2000): Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy-making. In: *Governance*, nr 13 (1). p. 5.

economic or socio-cultural, it monitors candidate state actions taking into account both approaches. The state, in this case, has to ensure both diversity of content and the competition to achieve progress in the harmonization of media national policy with the community one.

The influencing of national media policy through the transfer of Community's policies is not automatic, but gradually. The first step is the examination of states' programs and actions that have faced the same problem. The goal is not to become an expert on what others have done, but to get new relevant ideas to redress the issue. Secondly, what is desired is not a replica of what was done elsewhere, but a program that works in that country. In the Republic of Moldova the civil society took the role of examining the experiences of other states in media policy. Through studies and public information programs, it has succeeded to place information in media policy agenda about the European standards of public service broadcasting activities and its regulatory body.

The second step is to create a compatible program for Moldovan society. There are several ways to do this: copy, emulation, synthesis or inspiration. The Activity Program of Moldova's Government for 2015-2018² is an emulation of the Moldovan authorities to implement European democratic norms. Through priority objectives in order to liberalize the media space and guarantee freedom of expression there are mentioned the harmonization of the legal framework regulating the activity of mass media with European norms and standards, including the adoption of new Broadcasting Code, reform the public broadcaster Company "Teleradio-Moldova" (TRM) and stimulate investment in the local media market. The experience of other countries, such as Romania, Bulgaria, and Croatia is a source of inspiration for governing bodies from RM.

A third stage when the Republic of Moldova takes the experience of others is the assessment. This implies a prospective study and comparison between policies applied in different times, by different entities that candidate for EU membership. The evaluation is done through research of progress reports made by the EU which highlights failures and progresses. However, we must bear in mind that deduction from the European Commission reports are general and often vague, containing no recommendation for omission the gaps.

Often for the explaining of the EU influence by policy transfer it is used the adapted concept from organizational theory – „institutional isomorphism”. In essence, this term is applied to explain the similarity different subjects of international law. Radaelli argues that „copying is not a process determined by efficiency considerations, but a way to ensure legitimacy in politics.”³

Isomorphism in media is reflected in transposing the European model of the regulatory body and public service of broadcasting. By adopting the Broadcasting Code were regulated the establishment of independent regulatory body Coordinating Council of Broadcasting and TRM. These institutions have structure, task and responsibility similar with institutions in EU Member States. The establishment of these institutions was done in a process of anticipated adaptation because governing bodies of RM adjusted media policy to EU criteria before initialing the Association Agreement.

Taking into account that the European institutions encourage the policy transfer by catalyzing isomorphic processes, in our view, the Moldovan authorities have created similar institutions for two reasons. The first to demonstrate the RM's capacity to implement and comply legislative and institutional European provisions. The second is due to the lack of skills to create their own media institutional models capable to satisfy the demands of society.

² The activity program of Government of the Republic of Moldova for 2015-2018, p. 55.

³ RADAELLI, C. (1997): Policy transfer in the European Union: institutional isomorphism as a source of legitimacy. In: *Governance*, nr. 13, p. 37.

Currently, the institutional isomorphism of national media policy took the form of „functional dualism”⁴, where institutions adopt formal characteristics of the EU institutions, but do not work as well. It is the risk that accompanies the policy transfer in some countries, as Nicolaides mentioned „it is virtually impossible, for example, to transfer enforcement mechanisms that have worked in one country to another. Not only do institutional conditions and policy-making traditions vary significantly from country to country, but as will be argued later on, successful application and enforcement of rules ultimately depend on organizations which are capable of learning and adjusting.”⁵

As mentioned Grabher and Stark, most post-communist states face the problem of functional dualism. The governors were forced by circumstances to quickly find new models to replace discredited institutions, thus „limiting the search process of institutions and forms of organization from the tried and proven in Western Europe, limit post-socialist states to explore, so they lose their ability to examine new solutions that characterize a certain society”⁶.

The detailed recommendations of EU preferences on institutional strengthening were offered by Guidance issued by the European Commission „Main administrative structures necessary for proper implementation of the Acquis Communautaire”⁷. This document described the necessary institutions for the implementation of different chapters of the acquis, their functions and features that are desirable in order to fulfill those duties. Use only with „information purposes”, the document demonstrates the reluctance of the EU in defining specific administrative models in states and tend to manifest flexibility when deciding a country's readiness for membership. Although the document specifies „that should not be interpreted as necessary”, the candidate countries change their institutional models under it. Concerning media policy, the document specifies the existence of a competent body in regulating, monitoring and sanctioning the national broadcasters. Although it didn't formulated detailed structure, there are mentioned the skills to monitor and sanction.

Accession to the European community of most post-communist states in Central and Eastern Europe was complementary to the transition from totalitarian regime to a democratic one. The same route is followed by RM, which implements democratic principles and values in its society and European standards in all spheres of social and political life. But the national implementation of European media policy's patterns doesn't work in the tempo that was desired. This occurs because most European policies were developed and implemented by companies with old democratic traditions. Like other post-communist countries, RM fails reforming problematic areas due to the combination of transition and adjustment period for accession.

3 Media policy strategy

In the context of a democratic society, media policy is the result of a process of structuring options and collective objectives. In order to determine the general and consistent guidance on the development of the media sector to achieve EU integration perspective is necessary to achieve a common strategy of all media policy actors for designing a set of actions that will ensure the objectives in the medium and long term. Effectiveness of the strategy depends on the consistency between objectives and resources. In this sense, the

⁴ JACOBY, W. (2001): Tutors and pupils: International Organizations, Central European Elites and Western models. In: *Governance*, 2001, nr. 14, pp. 169-200.

⁵ NICOLAIDES, P. (1999): Enlargement of the EU and effective implementation of community rules: an integration-based approach, p. 2.

⁶ GRABHER, G. – STARK, D. (1997): Restructuring networks in post-socialism: legacies, linkages and localities, p. 540.

⁷ Guide to the main administrative structures required for implementing the acquis, 2005. 103 p.

strategy requires a better distribution of responsibilities between the governing bodies, associative groups, communities and individuals.

This strategy should include both dimensions of media policy. In order to ensure socio-cultural dimension of media policy Moldovan authorities should strengthen action for social cohesion by ensuring freedom of expression and information through all media. We believe that media policy could contribute to resolving disagreements regarding the Transnistrian problem. This could be achieved by socio-cultural approach and the informing role of media. However, at present there is the lack of national unity between the two banks of the river Nistru and social integration strategies for the omission of marginalization and segregation the society.

Regarding the economic dimension, it should ensure the free movement of European works and switch to digital platforms. Currently RM fails to implement the standards of technology. The EU has set the deadline for switching from analogue to digital broadcasting by the end of 2012. Globally, the switch was made on 17 June, 2015⁸. Even nowadays, RM continues to change the programs from outside in analogue mode, although it was stipulated that „launching of the Moldovan national television in digital terrestrial mode will be carried out during 2006-2010”⁹.

It's pity that public broadcaster does not have a correspondent in Brussels tasked with the responsibility of informing the citizens of RM. The essential reason of absence is high costs related to maintenance. However, the Moldovan authorities should realize the importance of this information service in Brussels. We should copy the experience of Poland, which during the accession negotiations had a large and very active team of journalists in Brussels. They have influenced even, in some moments, the negotiation process with EU¹⁰.

The funding from the state budget, in its current form, does not contribute to TRM progressing and is favorably to interference, especially from the government, that could influence public broadcaster through subsidy rates. In this situation, according to the experts, the only solution is financing through a license fee. This proposal is motivated by the fact that from 58 EBU members, 29 public broadcasters adopted and follows this model¹¹. These changes have become urgent because adequate funding of public service broadcasting will enable compliance with European standards, as the majority of them already benefit from online public service¹².

4 Conclusion

Moldova's integration process through media policy is determined by the relationship between the media and foreign policy decision-making process. A feature that we should not forget when we examine their relationship is that the media helps governments to maintain public in broad agreement with their foreign policy. If foreign policy should be changed, the media can provide support not only to inform, but also for public confidence. In other words, the government needs popular support if it wants to introduce a foreign policy initiative, actually easier achieved through media sources. The media sector is so broad and ambiguous that it is not possible to assess it without some methods. Media policy should have the task to value and expand the deep meanings of European norms and standards.

⁸ Digital broadcasting set to transform communication landscape by 2015.

⁹ Report on e-development of the Republic of Moldova. (2009). p. 202.

¹⁰ Adequate Information Management in Europe.

¹¹ Funding of Public Service Media 2015. Published in December. 2015. p. 38.

¹² Digital Agenda: more EU citizens benefitting from online public services. Brussels, 21 February 2011.

References

- [1] Project “Adequate Information Management in Europe (AIM)”. [online]. In: *AIM Research Consortium* (ed.) (2007): Reporting and Managing European News: Final Report of the Project, 2004-2007. Bochum/Freiburg: Projekt Verlag. [Cited 12.09.2015]. Available online: http://www.aim-project.net/uploads/media/Information_AIM-project_en.pdf.
- [2] Digital Agenda: more EU citizens benefitting from online public services. Brussels, 21 February 2011. [Cited 12.06.2016]. Available online: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?Reference=IP/11/206&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.
- [3] Digital broadcasting set to transform communication landscape by 2015. Accord is major step in implementing World Summit on the Information Society objectives. [Cited 04.06.2016]. Available online: http://www.itu.int/newsroom/press_releases/2006/11.html.
- [4] DOLOWITZ, D. – MARSH, D. (2000): Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy-making. In: *Governance*, 2000, nr 13 (1). pp. 5-24. Online ISSN: 1468-0491.
- [5] Funding of Public Service Media 2015. Published in December 2015. 68 p. [Cited 12.06.2016]. Available online: <http://www.ebu.ch/publications/funding-of-public-service-media>.
- [6] GRABHER, G. – STARK, D. (1997): Restructuring networks in post-socialism: legacies, linkages and localities. Oxford: University Press, 1997. ISBN: 9780198290209.
- [7] Guide to the main administrative structures required for implementing the acquis, 2005. 103 p. [Cited 08.01.2015]. Available online: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/enlargement_process/accession_process/how_does_a_country_join_the_eu/negotiations_croatia_turkey/adminstructures_version_may05_35_ch_public_en.pdf.
- [8] JACOBY, W. (2001): Tutors and pupils: International Organizations, Central European Elites and Western models. In: *Governance*, 2001, nr. 14, pp. 169-200. Online ISSN: 1468-0491.
- [9] NICOLAIDES, P. (1999): Enlargement of the EU and effective implementation of community rules: an integration-based approach. Maastricht European Institute for Public Administration Working paper. 03.12.1999. 36 p. [Cited 06.02.2016]. Available online: <http://aei.pitt.edu/540/1/99w04.pdf>.
- [10] RADAELLI, C. (1997): Policy transfer in the European Union: institutional isomorphism as a source of legitimacy. In: *Governance*, 1997, nr. 13, pp. 25-43. Online ISSN: 1468-0491.
- [11] Report on e-development of the Republic of Moldova from Project “The edification of E-Government in Moldova-2”, 2009. 216 p. [Cited 01.10.2015]. Available online:

http://www.e-moldova.md/Sites/emoldova_ro/Uploads/Raport2009.36370AF841D74D74B3969D0FA3FBE6D2.pdf.

[12] The activity program of Government of the Republic of Moldova for 2015-2018. [Cited 01.06.2016]. Available online:

<http://www.gov.md/sites/default/files/document/attachments/program-guvernare-strelet-2015-2018.pdf>.

Contact

Natalia Beregoi PhD.

Faculty of Political Sciences and International Relations

University of European Studies of Moldova

Gh. Iablocikin 2/1, MD-2069, Kishinev, The Republic of Moldova,

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenska republika

e-mail: nataliaberegoi@yahoo.com

VÝVOJ OBCHODU SO SLUŽBAMI V EURÓPSKEJ ÚNII

Bianka Bittmannová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: bianka.bittmannova@euba.sk

Cieľom článku je overiť závislosť medzi rozvojom obchodu so službami a medzi hospodárskym rastom. Teoretická časť článku sa zaoberá vývojom obchodu so službami a bližšie popisuje jeho postupnú, aj keď stále nie dokonalú, liberalizáciu. Samostatne je analyzovaný vývoj obchodu so službami na svetovej úrovni a v rámci Európskej únie. V záverečnej časti článku sú popísané výsledky jednoduchých korelácií, v rámci ktorých sa analyzovali rôzne makroekonomické ukazovatele. Na základe nich sme overovali vzájomný vzťah medzi rastom obchodu so službami a hospodárskym rastom, ktorý nám vyšiel ako pozitívny.

Kľúčové slová: služby, obchod so službami, liberalizácia, HDP, Európska únia

The aim of the paper is to test the relationship between expansion of trade in services and the economic growth. The theoretical part of the paper deals with the development of trade in services and it closer describes the consecutive, even if still not perfect, liberalization. We separately analyze the development of trade in services on the world and on the European union level. In the final part of the paper we present the outcomes of simple correlations, in which we had analyzed different macroeconomical data. On this basis we had proved the mutual dependency between growth of trade in services and the economic growth, which resulted as positively correlated.

Key words: services, trade in services, liberalization, GDP, European union

JEL Classification: F10, F15

1 Úvod

Služby tvoria významnú časť hospodárstiev ekonomicky vyspelých krajín. Dobre fungujúci sektor služieb je považovaný za hybnú silu obchodu a ekonomického rastu v dynamicky sa rozvíjajúcich a ekonomickým výkyvom odolných ekonomikách.¹ Mnohé odvetvia služieb podporujú ďalší rozvoj priemyslu. Aj kvôli tomu, že služby sú významnejšie rozvinuté v hospodársky rozvinutých krajinách, práve tieto krajiny patria aj k ich najväčším exportérom aj importérom.

Napriek tomu, že služby sa začali globalizovať a liberalizovať relatívne neskôr ako obchod s tovarom, obchod s nimi prebieha už od dávnej histórie. Na svetovej úrovni bola prijatá Všeobecná dohoda o obchode so službami (GATS) až na Uruguajskom kole rokovaní GATT v roku 1995, kedy bola vytvorená aj samotná Svetová obchodná organizácia (WTO). Vtedy sa pristúpilo k tomuto kroku kvôli predchádzajúcemu 30 ročnému dynamickému rastu tohto sektora.² Rovnako aj v rámci Európskej únie (EÚ) sa začal obchod so službami liberalizovať neskôr. Napriek tomu dnes EÚ predstavuje najväčšieho obchodníka so službami z globálneho hľadiska a to aj vďaka posilneniu vnútro-únijného obchodu so službami.

Hoci vo vyspelých ekonomikách sa služby podieľajú na HDP približne 2/3 podielom, vo svetovom obchode sú zastúpené len 20 % na celkovej obchodnej výmene. Na otázku prečo

¹ EUROPEAN COMMISSION. (2016): International trade in services. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_services.

² WTO. (2016): Services: rules for growth and investment. Dostupné na internete: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm6_e.htm.

je tomu tak a či je možné v budúcnosti ovplyvniť objem ich vývoja sa pokúsime zodpovedať predkladaným článkom. Špeciálne sa budeme venovať vývoju služieb a obchodu s nimi v rámci Európskej únie. Článok si kladie za cieľ overiť závislosť medzi hospodárskym rastom a rastom obchodu so službami.

Empirická časť analýzy je založená na jednoduchých koreláciách vykonaných pomocou Excelu a na základe dát z Eurostatu³ a Unctadu⁴. Často rozoberaným problémom v súvislosti s analýzou služieb je problém s ich štatistickým vykazovaním v minulosti, nakoľko služby neboli považované za dôležitú časť medzinárodnej výmeny a preto neboli podrobne zachytávané v medzinárodných štatistikách. My sme sa však s týmto problémom nestretli, nakoľko Eurostat eviduje štatistiku obchodu so službami na úrovni EÚ od roku 1985. Na účely našich výpočtov sme brali do úvahy obdobie od roku 1995 do roku 2013, pričom v jednotlivých rokoch boli posudzované len krajiny, ktoré boli aktuálne členmi EÚ.

2 Historický vývoj obchodu so službami na svetovej úrovni

Služby boli z pohľadu ekonomickej vedy dlho považované za neobchodovateľné, kvôli svojej špecifickej povahe a charakteristike. Väčšina služieb si vyžaduje priamu, osobnú interakciu medzi poskytovateľom a príjemcom služby a nie je možné poskytovať ich na diaľku. Každé odvetvie služieb je však veľmi špecifické a preto ich nemôžeme všetky posudzovať spoločne.

Existuje mnoho odvetví služieb, ktoré sú ľahšie obchodovateľné, ako napríklad finančné služby, softvérové služby alebo zábavné služby. Ako konštatuje Krugman, medzi obchodovateľnými a neobchodovateľnými službami je ten rozdiel, že pokiaľ neobchodovateľné služby sú väčšinou relatívne rovnomerne rozmiestnené či už v rámci krajiny alebo medzi krajinami, obchodovateľné služby sú väčšinou geograficky oveľa viac koncentrované a nastáva pri nich väčšia špecializácia.⁵

Aj keď v súčasnosti sa veľmi často diskutuje o zväčšujúcom sa podiele služieb a o ich rastúcej dôležitosti, nie je to fenomén poslednej dekády. Allan Fisher v roku 1935, Colin Clark v roku 1940 alebo Victor Fuchs už neskôr v 60-tych rokoch konštatovali tento dlhodobý trend.⁶ V posledných dvoch dekádach však svetové exporty komerčných služieb vzrástli viac ako štvornásobne.⁷

Znižujúce sa cestovné náklady, nové prostriedky komunikácie, počítače, internet a ďalšie technologické výdobytky, ktorých obstarávacie ceny postupom času klesajú, stále rozširovali možnosti obchodu a cezhraničnej výmeny služieb, resp. umožnili poskytovanie služieb na diaľku. Všetky predchádzajúce faktory napomáhajú rastúcemu podielu služieb na svetovom obchode. K ďalším faktorom možno priradiť aj dereguláciu a privatizáciu viacerých sektorov, ktoré boli pred tým dlhú dobu riadené a vlastnené štátom.

V minulosti však služby predstavovali aj veľmi citlivé sektory národných hospodárstiev. Veľa služieb bolo poskytovaných výlučne štátnymi monopolmi. Protekcionizmus v oblasti služieb bol relatívne vysoký, krajiny mohli kedykoľvek znemožniť prístup zahraničných poskytovateľov služieb na vlastný trh. Hoci to bolo často vykonávané pod zámienkou ochrany spotrebiteľov.

V poslednom období však potenciál služieb rastie. Rozvojové krajiny sa začínajú adaptovať na obchod so službami oveľa rýchlejšie, ako bolo v minulosti obvyklé pre v

³ EUROSTAT. (2016): Database. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

⁴ UNCTADSTAT. (2016): Data Center. Dostupné na internete:

http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en

⁵ KRUGMAN, R.P. (1991): Geography and Trade. s. 65

⁶ JENSEN, J. B. (2011): Global trade in services: fears, facts and offshoring. s. 14.

⁷ ISO. (2016): Facilitating trade in services. Dostupné na internete:

<http://www.iso.org/iso/news.htm?refid=Ref2079>.

súčasnosti už hospodársky vyspelé krajiny. So zvyšujúcou sa životnou úrovňou sa predpokladá, že by malo dochádzať k ešte väčšiemu rozvoju dopytu po službách v rozvojových krajinách. Predpokladá sa aj, že služby by mali predstavovať ťažnú v ekonomickom raste nasledujúcich dekád. Sektor služieb sa stal preto dôležitý aj z hľadiska ďalšej liberalizácie obchodu a mnohé novšie dohody o voľnom obchode boli označené za prelomové najmä kvôli ich širokému zahrnutiu sektora služieb. Nemalú pozornosť si zaslúžila aj v súčasnosti od roku 2013 rokovaná Dohoda o obchode so službami (TiSA – Trade in Services Agreement), na ktorej sa zatiaľ podieľa 23 prevažne hospodársky vyspelých krajín, vrátane EÚ ako celku. Napriek tomu, že dnes ešte nie je úplne jasné, nakoľko extenzívna daná dohoda bude, je viac ako pravdepodobné, že ak by došlo k jej podpisu zo strany rokujúcich krajín, významne by ovplyvnila ďalší vývoj obchodu so službami na svetovej ale aj na európskej úrovni.⁸

3 Obchod so službami v Európskej únii

Služby boli už pri vytváraní Jednotného európskeho trhu identifikované ako dôležité z hľadiska ďalšieho ekonomického vývoja, no napriek tomu, kvôli už vyššie uvedeným špecifikám služieb, prebiehala ich liberalizácia v EÚ oveľa pomalšie ako liberalizácia obchodu s tovarom. Hoci veľa významných krokov bolo prijatých už do roku 1993, transpozícia pravidiel do národných legislatív bola vykonávaná len s veľkým oneskorením, a v niektorých prípadoch vôbec neprebehla.

Sektor služieb bol vyhodnotený aj neskôr za málo liberalizovaný a preto bola v roku 2006 novo-prijatá smernica o službách, ktorá mala zabezpečiť ich hlbšiu liberalizáciu a napomôcť tak dokončovaniu Jednotného trhu. Práve kvôli veľkej rozdielnosti jednotlivých odvetví služieb sa najskôr uvažovalo aj o sektorovom formulovaní pravidiel v smernici, avšak nakoniec sa prijal všeobecný princíp s tým obmedzením, že viaceré odvetvia služieb sú z pôsobnosti smernice vylúčené. Smernica pokrýva oblasti služieb, ktoré vytvárajú až 45 % HDP. V smernici nie sú zahrnuté napríklad finančné služby, doprava, sieťové služby, zdravotné a sociálne služby, vládne služby a ďalšie. Naopak pokryté turizmus, zábavné služby, konštrukčné služby, ale aj veľkoobchod a maloobchod, podnikateľské služby či sektor nehnuteľností, ktoré majú najväčšie podiely na HDP v EÚ spomedzi služieb.⁹ Oblasti služieb, ktoré nie sú zahrnuté v smernici, sú jednotlivo upravené v ďalších špecifických právnych aktoch. Smernica bola úspešne transponovaná do národných legislatív do roku 2012. Napriek dlhotrvajúcim snahám a postupnej liberalizácii je stále nutné konštatovať, že na európskom trhu existujú vážne obmedzenia voľného pohybu služieb. Obchod medzi členskými krajinami nie je úplne liberalizovaný a poskytovatelia sa v mnohých prípadoch musia adaptovať na podmienky zahraničného trhu, kde by chceli svoju službu poskytovať.

Na úrovni EÚ služby tvoria až 65 % HDP. O to dôležitejší význam je pripisovaný ďalšej potrebnej liberalizácii. Viaceré štúdie preukázali pozitívny dopad zavedenia smernice na hospodárstvo EÚ. Európska komisia predpokladala, že implementovanie smernice o službách by malo EÚ v najbližších 5 – 10 rokoch priniesť rast na úrovni 0,8 % HDP.¹⁰ Ak by sa však zrušili aj všetky pretrvávajúce bariéry v obchode so službami v rámci EÚ, mohlo by to viesť k rastu HDP až vo výške 2,6 %. OECD ešte v roku 2005 konštatovalo, že sektor

⁸ Viac informácií na: EUROPEAN COMMISSION. (2016): Trade in Services Agreement. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/tisa/>.

⁹ EUR-LEX. (2012): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions on the implementation of the Services Directive. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0261:FIN:EN:PDF>.

¹⁰ MONTEAGUDO, J., RUTKOWSKI, A., LORENZANI, D. (2012): The Economic Impact of the Services Directive: a first assessment following implementation. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2012/pdf/ecp_456_en.pdf.

služieb v EÚ vykazuje nízku produktivitu a obchod so službami je nízký v porovnaní so svetom.¹¹ To sa v súčasnosti už významne zmenilo.

EÚ je najväčším exportérom služieb vo svete, exportuje viac ako 50 % svetových exportov služieb. EÚ má pozitívnu obchodnú bilanciu v obchode so službami. Exporty služieb rastú stále rýchlejšie ako importy. Intra-únijské exporty služieb mierne preyšujú kumulatívne exporty členských krajín mimo EÚ. Veľká Británia má najväčší prebytok, naopak napr. Nemecko, Taliansko, Dánsko či Slovensko zaznamenávajú deficit v obchode so službami. Nemecko však obchoduje najviac s ostatnými členskými štátmi EÚ.

EÚ má uzatvorených resp. rokuje o viacerých dohodách o voľnom obchode, ktoré zahŕňajú aj sektor služieb a liberalizujú ho vo väčšej miere, ako je upravený na svetovej úrovni v rámci WTO.

4 Výsledky skúmania a diskusia

V rámci analytického výskumu sme sa snažili overiť vzťah medzi rastom obchodu so službami a rastom HDP, ktorý je často skúmaný v odbornej literatúre aj v rôznych štúdiách. Tento vzťah by mal byť pozitívny v zmysle, že rastúci obchod so službami by mal podporovať rýchlejšiu rast HDP.

V prvom kroku sme koreláciou skúmali vzťah medzi exportom služieb a úrovňou HDP v trhových cenách. Nakoľko v nadväznosti na náš predchádzajúci ale aj budúci výskum má význam pozrieť sa na intra-únijské a extra-únijské exporty zvlášť, korelovali sme ich oddelene. V oboch prípadoch nám vyšiel korelačný koeficient vyšší ako 0,9, čo potvrdzuje silnú závislosť medzi premennými. Pri intra-únijských exportoch (korelačný koeficient 0,99114477) sa však závislosť preukázala o niečo významnejšia ako pri extra-únijských (0,97188624) exportoch služieb a HDP.

Nakoľko sme preukázali vzájomnú závislosť medzi prvými ukazovateľmi, ďalej sme rozhodli pozrieť na jeden z faktorov, ktorý by mohol napomáhať rozvoju obchodovania so službami. Ako sme spomínali vyššie, služby sa začali výraznejšie rozvíjať najmä vďaka pokračujúcemu vedecko-technickému pokroku. Jednotlivé členské krajiny EÚ môžu priamo podporiť úroveň vedecko-technického pokroku prostredníctvom výdavkov na vedu a výskum. Preto sme sa zamerali na overenie vzťahu medzi objemom exportov služieb a výdavkami na vedu a výskum. Nakoľko pri predchádzajúcom pozorovaní sa javil významnejší vzťah intra-únijských exportov, korelovali sme tieto s absolútnou úrovňou výdavkov na vedu a výskum v jednotlivých rokoch na úrovni EÚ. Tento vzťah sa nám pri korelačnom koeficiente 0,9898571 preukázal ako pozitívny, z čoho možno vyvodiť záver, že zvyšujúce sa výdavky na vedu a výskum zo strany štátov môžu mať pozitívny vplyv na úroveň exportov služieb.

Na záver sme sa rozhodli analyzovať význam celkového podielu sektora služieb na hospodárstve EÚ pre životnú úroveň obyvateľstva. Vychádzali sme pri tom z testu, ktorý v minulosti overoval aj Krugman pri svojom výskume služieb. Vykonal sme koreláciu medzi HDP per capita a podielom služieb na HDP na úrovni EÚ. Náš záver sa zhoduje so závermi z minulosti. Pri korelačnom koeficiente 0,033485, ktorý nám vyšiel musíme konštatovať, že závislosť medzi týmito premennými je úplne nevýznamná. Nakoľko nás toto veľmi nízke číslo pomerne prekvapilo, pozreli sme sa ešte aj jednotlivo na členské krajiny EÚ pri ktorých sme samostatne vykonali 28 rovnakých korelácií s rovnakými premennými. V tomto prípade vyšli veľmi rôznorodé výsledky, avšak krajiny nemožno logicky zaradiť do určitých skupín podľa nejakého logického kľúča. Korelačný koeficient preukazujúci významnú mieru závislosti medzi ukazovateľmi (vyšší ako 0,9) vyšiel v prípade Rakúska, Belgicka, Maďarska a Malty, naopak pri krajinách ako Slovensko, Taliansko či Dánsko bol korelačný koeficient

¹¹ VOGT, L. (2005): The EU's Single Market: At your service?. s. 6.

nižší ako 0,3 čo znamená nízku mieru závislosti medzi ukazovateľmi. Ostatné krajiny dosahovali pri skúmaných premenných výšky korelačných koeficient v rozpätí medzi 0,4 až 0,9.

5 Záver

Predkladaný článok sa zaoberal vývojom a významom obchodu so službami na svetovej úrovni s bližším zameraním sa na situáciu v Európskej únii. Služby sa síce začali vyvíjať už pomerne dávno, avšak obchod s nimi výrazne zaostávala a aj v súčasnosti zaostáva za obchodom s tovarom. Napriek tomu, že služby tvoria najväčšiu časť hospodárstiev vyspelých krajín, liberalizácia obchodu s nimi na svetovej ale aj na európskej úrovni stále nie je dostatočná. Niekoľko analýz a štúdií odborníkov dokazuje, že liberalizácia obchodu so službami prináša efekty zvyšovania hospodárskeho rastu. Viaceré krajiny a aj EÚ si to uvedomujú a preto sektor služieb zahŕňajú do svojich dohôd o voľnom obchode.

Článok si dal za cieľ overiť vzťah medzi obchodom so službami a rastom HDP. Jednoduchou koreláciou bolo potvrtené, že medzi danými premennými je veľmi silná vzájomná závislosť. Daný predpoklad bol overovaný na úrovni EÚ. Preto možno predpokladať, že rastúci obchod so službami a najmä zvyšujúce sa exporty služieb Európskej únie, pozitívne ovplyvňujú rast jej HDP. Daný fakt bol potvrdený aj v pokrízovom období, v ktorom sa služby stali najdôležitejším komponentom ekonomického rastu krajín Európskej únie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] EUROPEAN COMMISSION. (2016): International trade in services. [online]. In: *European Commission*, 2016. [Citované 25.5.2016.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_services.
- [2] EUROPEAN COMMISSION. (2016): Trade in Services Agreement. [online]. In: *European Commission*, 2016. [Citované 25.5.2016.] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/tisa/>.
- [3] EUR-LEX. (2012): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions on the implementation of the Services Directive. [online]. In: *EUR-LEX*, 2012. [Citované 25.5.2016.] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0261:FIN:EN:PDF>.
- [4] EUROSTAT. (2016): Database. [online]. In: *Eurostat*, 2016. [Citované 27.5.2016.] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
- [5] ISO. (2016): Facilitating trade in services. [online]. In: *ISO*, 2016. [Citované 26.5.2016.] Dostupné na internete: <http://www.iso.org/iso/news.htm?refid=Ref2079>.
- [6] JENSEN, J. B. (2011): *Global trade in services: fears, facts and offshoring*. Washington: Peterson Institute for International Economics, 2011. ISBN-978-0-88132-601-7.
- [7] KRUGMAN, R.P. (1991): *Geography and Trade*. Cambridge: The MIT Press, 1991. ISBN 0-262-11159-4.

- [8] MONTEAGUDO, J. - RUTKOWSKI, A. - LORENZANI, D. (2012): The Economic Impact of the Services Directive: a first assessment following implementation. [online]. In: *EUROPEAN COMMISSION*, Brussels, 2012. [Citované 26.5.2016.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2012/pdf/ecp_456_en.pdf, Economic Paper 456. ISBN 978-92-79-22977-0.
- [9] UNCTADSTAT. (2016): Data Center. [online]. In: *Unctad*, 2016. [Citované 28.5.2016.] Dostupné na internete: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en.
- [10] VOGT, L. (2005) The EU's Single Market: At your service?. [online]. In: *OECD Economics Department*, 2005. [Citované 24.5.2016.] Dostupné na internete: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/51gl82phhtjc.pdf?expires=1452958904&id=id&accname=guest&checksum=725E12BF7E1B79B372B5437BCA42A65D>. Working Papers No. 449.
- [11] WTO. (2016): Services: rules for growth and investment. [online]. In: *World Trade Organization*, 2016. [Citované 24.5.2016.] Dostupné na internete: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm6_e.htm.

Kontakt

Ing. Bianka Bittmannová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: bianka.bittmannova@euba.sk

VÝZNAM A ÚLOHY EKONOMICKEJ DIPLOMACIE V TURBULENTNEJ REALITE GLOBÁLNEJ EKONOMIKY

Radomír Boháč

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: radomir.bohac@mzv.sk

Cieľom príspevku je stručne analyzovať význam a úlohy ekonomickej diplomacie, ktorá musí reagovať na vysoko konkurenčnú a turbulentnú realitu svetovej ekonomiky, zvlášť v menších a proexportne zameraných krajinách. Pozornosť je venovaná rozpornej povahe globalizačných procesov, ktoré spolu so štvrtou priemyselnou revolúciou vytvárajú zásadne nové podnety pre všetky oblasti rozvoja ľudskej spoločnosti, vrátane zahraničnej politiky a jej integrálnej súčasti, ekonomickej diplomacie. Analyzuje tiež význam, dosah a meniace sa úlohy, ekonomickej diplomacie menších krajín. Význam ekonomickej diplomacie je daný prednostne otvorenosťou a zraniteľnosťou malých ekonomík. Príspevok ponúka syntézu názorov na to, ako ďalej zefektívniť model ekonomickej diplomacie, ktorá popri iných faktoroch, vytvára krajinám podmienky na zvýšenie ich medzinárodných ekonomických aktivít, generuje pracovné miesta a ekonomický rast. Musí byť zároveň realizovaná v partnerstve s podnikateľskou sférou a založená na potrebách podnikateľov.

Kľúčové slová: globalizácia, ekonomická diplomacia, význam, úlohy, menšie krajiny

The paper is aimed at brief analyse of importance and role of economic diplomacy, which must respond to the highly competitive and turbulent reality of the world economy, especially in small and export-oriented countries. Attention is paid to the contradictory nature of the globalization processes which, together with the fourth industrial revolution, create fundamentally new ideas for development of all areas of human society, including foreign policy and its economic diplomacy. It also analyses the importance, impact and changing tasks of economic diplomacy in smaller countries. The importance of such diplomacy is mainly given by openness and vulnerability of small economies. The paper offers a synthesis of views on how to further streamline the model of economic diplomacy, which, among other factors, creates the conditions for countries to increase their international economic activity, generating jobs and economic growth, in partnership with the business community and based on the needs of entrepreneurs.

Key words: globalisation, economic diplomacy, importance, tasks, smaller countries

JEL Classification: A11, F62, H11

1 Úvod

Rozporná povaha globalizačných procesov, rastúca vzájomná závislosť a supra-integrácia, v spolupôsobení so zásadnými zmenami sociálno-ekonomických, politicko-bezpečnostných a prírodných pomerov, vytvárajú nové podnety pre optimalizáciu riadenia, fungovania a rozvoja štátu, čo je zvlášť dôležité pre menšie a stredné krajiny. Realitou sa stáva 4. priemyselná revolúcia, prinášajúca nové špičkové technológie a reprezentujúca niekoľko zásadných zmien, ktoré prenikajú spoločnosťami a ekonomikami krajín. S ňou súvisiace stratégie, nadväzujúce na Industry 4.0, predpokladajú nasadenie kompletných automatických a informačných systémov, ktoré výrazne zmenia industriálnu sféru¹.

¹ Palíšek, E. – Sochor, P. – Šiser, R., (2016), 23.

Podľa predpovede spoločnosti Pricewaterhouse Coopers² majú svetovej ekonomike v roku 2050 dominovať krajiny BRICS. USA majú klesnúť z prvej pozície, Rusko, Mexiko a Indonézia majú preskočiť Nemecko a Veľkú Britániu, ktoré by ako jediné dve európske krajiny mali zostať v prvej desiatke. Vo všeobecnosti možno hovoriť o postupnom presune ekonomickej moci zo Západu na Východ. Tento posun je najlepšie vyjadrený istým „vyhorením“ Západu a asertivitou BRICS. Pôvodne umelá skratka dnes predstavuje istú formu integrácie a ovplyvňovanie globálnej ekonomiky nielen snahami o zmeny v IMF a WB. Návrhy alternatívnych štruktúr BRICS môžu mať dopad, napriek ich ekonomickým výkyvom, na potrebu hľadania nových ciest k ekonomickému úspechu aj zo strany menších krajín.

2 Dynamický globálny vývoj a postavenie menších krajín

Globalizácia svetovej ekonomiky sa začína vyznačovať diskontinuitou, vznikom silných, nepredvídateľných zmien a mimoriadnou rýchlosťou šírenia nových technológií. Jedným z rizík globálnych procesov je, že „*hospodárske a technické výdobytky predbehnú možnosti súčasnej politiky ...Vďaka okamžitej komunikácii závisí rozhodovanie v jednej oblasti na rozhodovaní v iných miestach zemegule*“³.

Pre súčasný ekonomický vývoj je dominantným trendom rýchlosť šírenia nových technológií. Celosvetovo dynamicky rastú tržné pozície pôvodne garážových firiem, ktoré sa tak menia na najsilnejšie kapitalizované globálne giganty. Realitou globalizácie je hyperkonkurencia – boj o trh, rentu, zisk. Zásadný súboj o moc a ekonomickú nadvládu sa už nevedie nákladne a zložito, nedomodne vojensky a medzi národnými štátmi. Na svetovom trhu vedú boj výskumné a vývojové tímy, marketingové a predávajúce armády v hlavných odvetviach – v telekomunikáciách, farmácii, automobilovom priemysle a energetike⁴. Štáty sa na týchto stretoch podieľajú iba okrajovo. Ich vlády už nie sú schopné reálne a systémovo ovplyvňovať globálny ekonomický vývoj.

Z hľadiska konkurencieschopnosti a ekonomického rastu bude pre menšie krajiny kľúčová ich schopnosť adaptácie na 4. industriálnu revolúciu. Tá prináša vytváranie digitálnych druhov spotreby, najmä vo väzbe na virtualizáciu ekonomiky. Vytváranie počítačových aplikácií a ich internetové šírenie predstavuje špecifický a dynamicky rastúci trh novej spotreby a služieb. Vidíme to aj na náraste trhovej hodnoty internetových firiem, ktoré sú priamo hardwarovo a softwarovo orientované na podnikanie v tejto oblasti.

Facebook, nákladovo v zásade lacný digitálny podnik, predstavuje obrovskú trhovú kapitalizáciu z hľadiska počtu užívateľov. V tomto kontexte akoby dochádzalo k vytváraniu nových ekonomických zákonov, v ktorých sa kľúčovou otázkou stáva počet užívateľov. Toto je rozdiel oproti klasickým priemyselným tovarom, kde úspech síce tiež určoval počet spotrebiteľov, avšak ten sa rátal v desiatkach či stovkách tisíc. Pri užívateľoch digitálnych služieb ide o miliardy. Nová ekonomická paradigma tak už nie je založená len na predaji vlastných výrobkov, ale najmä na predaji združených výrobkov a služieb. Možnosti, ako reagovať na tento prevratný vývoj, sú rôzne u veľkých, stredných aj menších krajín.

Uvedené tendencie globálneho vývoja z pohľadu kľúčových charakteristík menších krajín (otvorenosť ekonomík, silné proexportné zameranie, zraniteľnosť na cyklické krízy, malý vnútorný trh ap.) v praxi znamenajú nevyhnutnosť pružnej adaptácie na meniace sa globálne procesy a ich mimoriadne tvrdé konkurenčné prostredie. Krajiny preto musia usilovať o maximálne efektívne využitie komparatívnych výhod, ktorými disponuje. Globálny vývoj priamo či nepriamo ovplyvňuje stabilitu a rozvoj ekonomík a zvyšuje tlak na hľadanie optimálnych ekonomických postupov a modelov, zvlášť u malých krajín. V kombinácii s vyššie uvedenými geopolitickými tendenciami je možné súhlasiť, že „*schopnosť malých*

² Tlapa, M., (2013), 27.

³ Kissinger, H., (2002), 23.

⁴ Adrián, P., (2013), 53- 67.

*krajín adaptovať sa na ekonomické zmeny bude určovať ich úspešnosť, či zostanú konkurencieschopné v podmienkach globálneho trhu*⁵.

Vo svete je asi 170 menších krajín s počtom obyvateľov pod 10 mil. Prirodzenou otázkou je spôsob a možnosti, ako sa vyrovnávajú s limitovanými zdrojmi, tlakom globalizácie, supraintegrácie, ostrým konkurenčným prostredím a zmenami v geopolitickom usporiadaní a vzťahoch. V čase globalizácie je pre menšie krajiny mimoriadne dôležitá ich ekonomická sila a prosperita a rovnako urýchlenie prechodu od industriálnej k poznatkovej ekonomike. Navyše, dôsledky finančnej krízy a demografia zostrujú konkurenciu pri získavaní nových trhov, investícií a distribúcii. Pre menšie krajiny je preto zvlášť dôležitá schopnosť rýchleho analytického vyhodnocovania dopadov medzinárodného diania a definovanie strategických smerov vývoja vlastných ekonomík.

Nové trendy sa môžu na záujmoch a postavení menších krajín odraziť tak pozitívne, ako aj negatívne. Musia byť schopné na geopolitické zmeny systematicky a preventívne reagovať, spoločne, ale aj jednotlivo, kvôli svojim národno-štátnym a ekonomickým záujmom. Štatistický hospodársky rast však prestáva byť nosným cieľom štátu. Do popredia sa dostáva konkurencieschopnosť, akcelerovaná vedecko-technickým pokrokom. To predstavuje pre menšie krajiny výzvy, aj z hľadiska hľadania optimálneho ekonomicko-politického modelu. Nároky na tento model sú v malých krajín stupňované práve mimoriadnym významom ich spôsobu zapojenia sa do vysoko konkurenčných medzinárodných hospodárskych vzťahov.

Menšie krajiny majú silnú ekonomickú previazanosť medzi vnútornou a vonkajšou politikou. Ladenie politik a prispôsobovanie sa zmenám svetových trhov upevňuje strategickú stabilitu malých krajín. Vzdelanie, poznatková ekonomika a neustály technický pokrok môžu posilniť moc a postavenie aj malého štátu viac než územný zisk. Príkladom v tomto smere je aj niekoľko menších krajín, ako napr. Dánsko, Rakúsko, Švajčiarsko či Singapur. Singapur je v mnohom špecifický. Nedisponuje inými zdrojmi než vzdelaním a čínorodosťou svojich obyvateľov a elit. Má tak ďaleko vyšší príjem HDP na hlavu⁶ než väčšie a obdarenejšie krajiny. Využíva zároveň svoje bohatstvo na budovanie dostatočnej vojenskej sily⁷.

3 Význam ekonomickej diplomacie pre medzinárodný obchod, investície, export

Existuje pomerne silná závislosť medzi systémom ekonomickej diplomacie, resp. jej efektivitou úspešnosti plnenia úloh. V zásade ide o overenie vzájomného vzťahu medzi ekonomicko-obchodnými a investičnými aktivitami a jednotlivými aktérmi ekonomickej diplomacie doma a v zahraničí (ministerstvá, veľvyslanectvá, agentúry na podporu exportu a investícií a pod.). Je dôležité charakterizovať aj vplyv ekonomickej diplomacie na export, investície, tvorbu pracovných miest ap. t. j. fakticky efektivitu jej pôsobenia, resp. primeranosť finančných prostriedkov, ktoré sú na ekonomickú diplomaciu alokované zo štátneho rozpočtu.⁸ Ide o prirodzenú otázku z hľadiska celkovej opodstatnenosti a merateľného prínosu ekonomickej diplomacie. Rovnako je pochopiteľné, že pri rastúcom tlaku na úspory v štátnej správe mnoho autorov, ale aj verejnosť si kladie otázku či ekonomická diplomacia každej krajiny (vrátane SR) je efektívna, má zmysel a prostriedky na ňu vynakladané sú adekvátne a prinášajú krajine efekt v podobe ekonomického rastu, tvorby

⁵ Katzenstein, P. J., (2003), 21.

⁶ World Bank.

⁷ Singapur uplatňuje poloautoritársky model riadenia, ktorý sa formoval v špecifickom historickom a regionálnom kontexte. Je založený na liberálnej hospodárskej politike a politickom zriadení, s obmedzenými demokratickými slobodami.

⁸ Na svete je odhadom 20.000 ekonomických diplomatov a náklady na nich predstavujú cca 0,5 mld. USD ročne: Kostecki, M. - Naray, O., (2007), 6.

pracovných miest, rozširovania exportnej pozície a portfólia krajiny, zvyšovania konkurencieschopnosti ap. Vzhľadom na širokú dostupnosť informácií na internete, v médiách ap. nemôžu diplomati poskytovať len všeobecne dostupné informácie, ale ich činnosť vrátane analyticko-informačnej musí mať pridanú hodnotu. Situáciu sťažuje do určitej miery aj fakt, že ekonomicky rozvinuté krajiny (zvlášť EÚ, OECD) sú väčšinou politicky a ekonomicky stabilné, a nepredstavujú výrazné obchodné ani investičné riziko, čo môže navodzovať dojem menšieho významu a vôbec potrebnosti a efektivity ekonomickej diplomacie.

V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť s rôznymi výkladmi a teóriami z hľadiska významu, resp. efektivity ekonomickej diplomacie. Do veľkej miery zrkadlom úspešnosti celého systému vzťahov v ekonomickej oblasti vrátane vplyvu a dosahu ekonomickej diplomacie sú mnohé štatistické ukazovatele, indexy konkurencieschopnosti ekonomík a krajín, hodnotenia ratingových agentúr, rebríčky krajín z hľadiska kvality podnikateľského prostredia, kvality podnikania, inovatívnosti atď..

Realitou je veľký vplyv ekonomickej diplomacie na medzinárodný obchod, export, import, prílev zahraničných investícií ap. čo skúmalo mnoho autorov, ktorí dospeli k rôznym, až kontroverzným výsledkom. Často citovaným autorom v tomto kontexte je A.K.Rose, ktorý skúmal na základe gravitačného modelu závislosť medzi počtom veľvyslanectiev krajiny v zahraničí a priemerom exportných tokov za obdobie 2002-2003, pričom do výskumu začlenil 22 exportných krajín a ich 200 exportných destinácií.⁹ Dospel k záveru, že otvorenie každého nového konzulátu, resp. veľvyslanectva zvýši medzinárodný obchod krajiny o 6-10 %. Iní bádatelia zistili, že zvýšenie počtu ambasád a konzulátov o 10 % zvýši export len o 0,5 – 0,9 %.¹⁰ Zaujímavým faktom je empirické potvrdenie teoretických predpokladov, že diplomatická sieť je efektívnym nástrojom na podporu obchodnej činnosti rozvíjajúcich sa štátov, čo však celkom neplatí v prípade rozvinutých krajín (skupina OECD). Efektivita ekonomickej diplomacie závisí od úrovne rozvoja domovských a hostiteľských krajín s tým, že ekonomická diplomacia je pravdepodobne významnejším nástrojom pre medzinárodné obchodné vzťahy rozvíjajúcich sa trhových ekonomík. Toto zdôvodňujú faktom, že „asymetria v distribúcii znalosti v jednotlivých krajinách je najväčšia medzi rozvinutými a rozvojovými krajinami“.¹¹

V. Nitsch, ktorý na základe gravitačnej rovnice analyzoval vplyv oficiálnych návštev z USA, Nemecka a Francúzska na ich export tvrdí, že tieto zvyšujú export o 8 – 10 %.¹² Podľa Morriseta zvýšenie rozpočtu proinvestičnej politiky o 10 % zvýši toky PZI o 7,5 %.¹³ Zaujímavé sú aj výsledky analýz nielen exportných tokov vo väzbe na ich podporu veľvyslanectvami, ale aj na vplyv siete diplomatického zastúpenia na importné toky¹⁴. S využitím gravitačného modelu konštatujú pozitívny efekt zastupiteľskej siete na obchodnú činnosť v rozmedzí 6 – 16 % (v závislosti od rôznych špecifikácií). Zdôrazňujú tiež vplyv ekonomickej diplomacie v závislosti od príjmovej úrovne obchodujúcich krajín. Ekonomická diplomacia je dôležitejším nástrojom v obchodných vzťahoch medzi rozvíjajúcimi sa krajinami, resp. krajinami s nízkou a strednou úrovňou príjmov. V prípade ekonomicky silných krajín výskum signalizuje menší/slabší účinok ekonomickej diplomacie.¹⁵

Na základe uvedených výskumov a rovnako vychádzajúc z osobných praktických poznatkov a skúseností autora možno usudzovať, že na kvalitu a efektivitu ekonomickej

⁹ Rose, A. K., (2007).

¹⁰ Van Veenstra, M.L.E.H. - Yakop, M. - van Bergeijk, P.A.G., (2010).

¹¹ Yakop, M. - van Bergeijk, P.A.G., (2009), 21.

¹² Nitsch, V., (2007), 1812.

¹³ Morisset, J., (2003).

¹⁴ Van Veenstra, M.L.E.H. - Yakop, M. - van Bergeijk, P.A.G., (2010).

¹⁵ Yakop, M. - van Bergeijk, P.A.G., (2009).

diplomacie má o.i. vplyv aj organizácia inštitúcií vysielajúcej krajiny, agentúry na podporu obchodu, ministerstvá kompetenčne zodpovedné za zahraničný obchod, resp. ekonomickú diplomáciu a rovnako ministerstvá zahraničných vecí v celej organizačnej schéme.

Veľký vplyv má príprava, vzdelanie a skúsenosti vysielaných diplomatov, sieť obchodných kontaktov, rozpočet a čiastočne aj veľkosť zastupiteľského úradu. Praktické skúsenosti jasne indikujú (aj v prípade SR), že efektivitu ekonomickej diplomacie zvyšujú výraznejšie miestni zamestnanci v porovnaní s tými z vysielajúcej krajiny. Úspech ekonomickej diplomacie sa však zakladá vo vysielajúcej krajine. Štúdie potvrdzujú podobné výsledky, ktoré indikujú pozitívny vplyv skúmaných aktérov ekonomickej diplomacie (a tým nepriamo aj uplatňovaných organizačných modelov ekonomickej diplomacie v tej-ktorej krajine) na obchodno-ekonomickú činnosť a rozvoj ekonomických vzťahov medzi krajinami. Zároveň je možné tvrdiť, že ekonomická diplomacia má väčší význam v hospodársky menej vyspelých krajinách v porovnaní s hospodársky vyspelými krajinami.

4 Úlohy a funkcie ekonomickej diplomacie

Nosné funkcie ekonomickej diplomacie úzko súvisia s jej definíciou a podľa rozsahu pôsobnosti ich možno rozdeliť do makro a mikroekonomického bloku. Prvý, makro-ekonomický blok sa ďalej delí na dve časti podľa počtu aktérov, resp. z hľadiska záberu ich pôsobenia na multilaterálny alebo bilaterálny.

Druhý blok funkcií ekonomickej diplomacie predstavujú aktivity na tzv. mikroúrovni, čo je prednostne podpora vlastných podnikateľských subjektov vo forme poskytovania informácií, právnej asistencie, exportného poradenstva, finančnej podpory ap. Dôležitým cieľom, ktorý čoraz výraznejším spôsobom zasahuje v tvrdej konkurencii boja o zákazníka, investície, trhy ap. je nesporne branding (zvyšovanie imidžu/atraktivity krajiny). Mnohí autori uvádzajú aj tretiu oblasť a to tzv. prierezové aktivity, ktoré fakticky spájajú obe úrovne vo forme expertných aktivít a služieb, čo je napr. poskytovanie odborných posudkov pre konkrétny projekt, resp. podnikateľa. Ďalej to sú organizačno-technické aktivity (účasť na seminároch, veľtrhoch, prezentáciách).

Ekonomická diplomacia má nasledovné úlohy¹⁶: podpora PZI, investičné a iné dohody; WTO a medzinárodné obchodné spory; dohody o zmluvách voľného obchodu a iné dohody podobného charakteru; podpora obchodu, vzťahy s podnikateľským sektorom.

Pajtinka¹⁷ v zásade nerozdeľuje ekonomickú diplomáciu na mikroekonomickú a makroekonomickú a k vyššie uvedeným funkciám pridáva ďalšie dve, ktoré Rana¹⁸ radí skôr medzi úlohy ekonomickej diplomacie, a to pomoc pri poskytovaní rozvojovej pomoci a branding. Pajtinka rozdeľuje úlohy ekonomickej diplomacie do šiestich skupín: podpora a rozvoj obchodných vzťahov; podpora investícií; ekonomicko-informačná funkcia; politicko-legislatívna funkcia; asistencia pri poskytovaní rozvojovej pomoci; propagácia štátu.¹⁹

Iní autori²⁰ preferujú z hľadiska úloh ekonomickej diplomacie biznis prístup, pričom z ich pohľadu je nosnou úlohou ekonomickej diplomacie pomoc podnikateľom a ich aktivitám. Usilovali sa o vytvorenie základu pre porovnateľné výskumy, vypracovali model o pridanej hodnote ekonomickej diplomacie, ktorú definujú ako aktivitu vytvárajúcu hodnotu (*value-creating activity*). Je definovaná ako suma prínosov, ktoré sú poskytované príjmom mínus náklady/výdavky, ktoré s nimi má štát (vláda a zainteresované organizácie). Hodnota závisí od niekoľkých premenných. Jednou z nich je tzv. organizačná matica (*organizational matrix*), čo je inštitucionálne usporiadanie ekonomickej diplomacie v krajine. Parametrami

¹⁶ Rana, S. - Chatterjee, B., (2011), 3-4

¹⁷ Pajtinka, E., (2007), 59.

¹⁸ Rana, S. - Chatterjee, B., (2011), op. cit.

¹⁹ Pajtinka, E., (2007), op.cit.

²⁰ Kostecki, M. - Naray, O., (2007), 6-7.

organizačnej matice sú: garantujúce ministerstvo, usporiadanie vzťahov medzi ministerstvami zahraničia a hospodárstva a organizáciou na podporu zahraničného obchodu. Organizačná štruktúra má dopad aj na odborný profil pracovníka ekonomickej diplomacie.

Hlavné úlohy ekonomickej diplomacie z pohľadu autora vyplývajú už z definície pojmu, t. j. prednostne z hľadiska úrovne pôsobenia na makro alebo mikroúrovni a v nadväznosti na odlišenie podľa záberu pôsobenia na multilaterálne alebo bilaterálne väzby. V zásade možno nosné funkcie ekonomickej diplomacie zhrnúť nasledovne:

- podpora obchodnej realizácie firiem v zahraničí, s dôrazom na export, kapitálové expanzie a pomoc malým a stredným podnikateľom, poskytovanie poradenských, konzultačných a asistenčných služieb pre exportérov, organizovanie podnikateľských misií a prezentácií, podpora bilaterálnej spolupráce a vytváranie jej právneho rámca, monitorovanie makroekonomického vývoja a opatrení – napr. zamestnanosti, ochrany trhu, ekonomickej bezpečnosti, spracovávanie analýz a dopadov ap.;
- prispievanie k efektívnemu využívaniu eurofondov a posilňovaniu ekonomického rastu aj v kontexte spracovávania postojov krajiny ku európskym politikám, podpora cezhraničnej a regionálnej spolupráce a projektov rozvojovej pomoci;
- indikovanie využívania výhod členstva v medzinárodných organizáciách a regionálnych zoskupeniach, podpora účasti na verejnom obstarávaní medzinárodných organizácií;
- podpora vstupu podnikateľských subjektov do medzinárodnej spolupráce v oblasti vedy, výskumu a inovácií, podpora prílevu PZI, budovanie dobrého imidžu a *brandingu* krajiny a politický lobing za ekonomické záujmy štátu a jeho podnikateľských subjektov.

Na základe praktických poznatkov autora je možné definovať dve kľúčové zadania pre súčasnú ekonomickú diplomaciu: (1) schopnosť včas identifikovať a reagovať na hlavné trendy vo vývoji svetovej ekonomiky, ktoré môžu mať dopad na hospodárstvo a zároveň ich preniesť do domácej hospodárskej politiky, resp. viesť k skorej a účinnej reakcii vlády, podnikateľské a ďalšie subjekty; (2) výrazným spôsobom posilňovať konkurenčnú schopnosť ekonomiky krajiny, iniciovať potrebné štrukturálne zmeny, prílev zahraničných investícií, moderných technológií, podporovať export, energetickú bezpečnosť štátu, rozvoj malého a stredného podnikania a prezentáciu krajiny v zahraničí.

Úlohy reflektujú skutočnosť, že „*globalizácia má svoj ekonomický, politický, spoločenský, sociálny i psychologický rozmer. Je to nielen fenomén celkového zmenšenia zeme (t. j. udalostí, ktoré sa odohrajú na druhej strane zemegule, sa v reálnom čase dotknú aj nás samotných), ktorý sa prejavuje napr. v obrovskom a rýchлом prenose dôsledkov finančných alebo otrasov na finančných a kapitálových trhoch z jednej strany zemegule na druhú, ale aj odrazom kombinácie mnohých explozívnych sociálnych, politických a iných rizík*“.²¹

5 Záver

Globalizácia svetovej ekonomiky sa začína vyznačovať diskontinuitou, vznikom silných, nepredvídateľných zmien a mimoriadnou rýchlosťou šírenia nových technológií. „*Hospodárska výkonnosť zvädza tvorcov politiky aby zamieňali stratégiu s ekonomikou, a znižuje to ich citlivosť k politickému, kultúrnemu, sociálnemu a duchovnému dopadu obrovských zmien spôsobených súčasnou modernou technikou*“.²²

Pre menšie krajiny predstavuje systém fungovania a riadenia ekonomickej diplomacie jeden z dôležitých prvkov pre výkonnosť celého hospodárstva. Vysoká miera otvorenosti ekonomiky a malý vnútorný trh kladú na ekonomickú diplomaciu vysoké nároky. Tie sú stupňované zapojením ekonomík do vysoko konkurenčných medzinárodných hospodárskych vzťahov.

²¹ Staněk, P., (2001), 9.

²² Kissinger, H., (2002), 23.

Geopolitický vývoj však priniesol pre ekonomickú diplomaciu aj nový rozmer a veľké očakávania z hľadiska jej miesta a vplyvu. Tu je však potrebný racionálny pohľad na jej možnosti a reálny dosah, ktoré by nemali byť preceňované. Nemožno k nej pristupovať ako k jedinému účinnému všeliemu pri hľadaní východísk často komplikovanej ekonomickej situácie v konkrétnej krajine, bez zohľadnenia špecifik a nastavení podnikateľskej komunity. Štátna správa nemá nahradiť firmy, avšak musí systémovo konať a podporovať ich. Témy spojené s ekonomickou diplomaciou stále výraznejšie ovplyvňujú a formujú prácu diplomatov a to bez ohľadu na ich odborné zameranie.²³

Kľúčovým musí byť reálne zhodnotenie toho, čo predstavuje ekonomika z hľadiska svojich kapacít, profilu a celkového smerovania pre zahraničie. Tu je potrebné vychádzať z axióm ako výrazne proexportné zameranie ekonomiky, relatívne malý trh, vysoká energetická náročnosť výroby (2x vyššia ako je priemer EÚ), minimálne surovinové zdroje, malá odvetvová a produkčná pestrosť (z hľadiska výrobkov s vysokou pridanou hodnotou), pomerne výrazné regionálne disparity ap. Tieto a ďalšie faktory znižujú slovenskú schopnosť konkurovať na globálnom trhu kvalitou, ale aj množstvom. Medzi ďalšie limitujúce faktory z hľadiska globálnej konkurencieschopnosti je možné zaradiť pomerne jednostranne zameranú komoditnú štruktúru priemyslu a závislosť na niekoľkých veľkých nadnárodných spoločnostiach - najmä z oblasti automobilového priemyslu, elektroniky a energetiky...

Z pohľadu ekonomickej diplomacie a hľadania optimálneho inštitucionálneho modelu jej fungovania je rovnako dôležitý fakt, že väčšina partnerov slovenskej ekonomickej diplomacie sú a budú malé a stredné firmy. Prakticky všetky firmy, za ktorými je slovenský kapitál, sú v zahraničí vnímané nanajvýš ako stredne veľké. Partnermi sú však aj nadnárodné spoločnosti, ktoré vytvárajú cez 65 % slovenského exportu²⁴ a je potrebné hľadať nové modely spolupráce tiež s nimi.

Mimoriadny význam má v prípade malých ekonomík správna orientácia dovozných a vývozných tokov, ktoré môžu preklenúť aj faktory brzdiace ekonomický rozvoj, akými sú v prípade SR malý vnútorný trh, absencia surovinových zdrojov, nerovnováha v oblasti veľkosti a štruktúry výrobných kapacít ap.

Najväčšou a blížiacou sa výzvou pre ekonomickú diplomaciu je fakt, že ekonomika krajiny v čase 4. priemyselnej revolúcie funguje za predpokladu, že je schopná identifikovať škáry či sektory, v ktorých môže byť prvá a kde môže postupne zaujať celosvetové pozície. Tento fakt sa vzťahuje práve na menšie a stredné krajiny, uplatňujúce *soft power*. Rozhodujúcim faktorom ich konkurencieschopnosti nie je len samotná inovácia, ale miera komunikácie so zákazníkom – zistenie jeho predstáv, očakávaní, dizajnu a funkčnosti výrobku a služieb s ním spojených. Informácia a schopnosť práce s ňou sa stáva kľúčovým štrukturálnym predstihom pred ostatnými konkurenčnými firmami (a krajinami).

Zoznam použitej literatúry

- [1] Adrián, P.: Trendy ve světové ekonomice, Mezinárodní vědecká konference EKONOMICKÁ DIPLOMACIE úloha, význam, problémy a jejich řešení. 24. dubna 2013 (Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2013), pp.53- 67. ISBN 978-8074311260.
- [2] Internal document (2010). *Internal document of the Slovak MFA/Interný materiál MZV SR* [Data file]. Bratislava.

²³ Interný materiál MZV SR, (2010).

²⁴ Medzi 10 najväčších exportérov patria iba medzinárodné firmy, viď *Podpora exportu (2015)*, 2, ktoré majú na exporte SR (cca 69 mld. EUR v 2015) podiel minimálne 35%.

- [3] Katzenstein, P. J.: Small States and Small States Revisited. In: *New Political Economy*, Volume 8, Issue 1, 2003, p. 9-30.
- [4] Kissinger, H.: *Potrebuje Amerika zahraničnú politiku?* Bratislava, 2002, ISBN 80-725-7736-0.
- [5] Kostecki, M. - Naray, O.: *Commercial Diplomacy and International Business. Discussion Papers in Diplomacy.* Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael' 2007, ISSN 1569-2981.
- [6] Morriyet, J.: Does a country Need a Promotion Agency to Attract Foreign Direct Investment? A Small Analytical Model Applied to 58 Countries. *World Bank Policy Research Working Papers* 3028, April 2003. (cit. 2014-12-18)
<http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-3028>.
- [7] Nehajová, Z. – Hošťák, J. – Tanistrák, V.: *Smart Industry for Slovakia.* Ministry of Economy of the Slovak Republic, Bratislava 2016.
- [8] Nitsh, V.: State Visits and International Trade. In: *The World Economy* Blackwell Publishing, vol. 30(12), 2007, pp. 1797-1816 (cit.2014-12-18)
http://www.econstor.eu/bitstream/10419/190461/cesifo1_wp1582.pdf.
- [9] Pajtinka, E.: Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21.storočí. In: *Mezinárodní vztahy.* Volume 42, No 4 (2007), (cit. 2013-02-03).
<http://www.mezinarodnivztahy.com/article/view/278>.
- [10] Palíšek, E. – Sochor, P. – Šiser, R.: *Zahraniční iniciativy reagující na 4. průmyslovou revoluci.* In: Mařík, V. a kol.: *Průmysl 4.0: Výzva pro Českou republiku.* Management Press, Praha 2016, p. 22-25.
- [11] Podpora exportu. Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu, 2015. (cit. 2016-07-02)
http://www.sario.sk/sites/default/files/content/files/sario-podpora-exportu-web_0.pdf.
- [12] Rana, S. – Chatterjee, B.: Introduction: the role of embassies. In: K. S. Rana – B. Chatterjee (eds.): *Economic diplomacy: India's experience.* CUTS International, Jaipur 2011, pp. 3-25.
- [13] Rose, A. K.: Foreign Service and Foreign Trade: Embassies as Export Promotion. In: *The World Economy*, Blackwell Publishing, vol. 30(1), 2007, pp. 22-38.
- [14] Staněk, P.: *Globalizácia svetovej ekonomiky.* Epos, Bratislava 2001. ISBN: 80-80571090.
- [15] Tlapa, M.: Obchod, konkurenceschopnosť a diplomacie v meniacím sa svete. In: *Mezinárodní vědecká konference EKONOMICKÁ DIPLOMACIE úloha, význam, problémy a jejich řešení.* 24. dubna 2013. Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, 2013, 27-32. ISBN 978-8074311260.

- [16] Van Veenstra, M.L.E.H. - Yakop, M. - van Bergeijk, P.A.G.: Economic Diplomacy the Level of Development and Trade, In: Discussion Paper in Diplomacy, No 119, October 2010. ISSN 1569 – 2981.
- [17] World Bank, International Comparison Program database. (cit. 2016-07-02): <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?locations=SG>.
- [18] Yakop, M. – van Bergeijk, P.A.G. – Van Veenstra, M.L.E.H: The Weight of Economic and Commercial Diplomacy, 2009, In: International Institute of Social Studies (ISS) Working Paper No. 478, August 2009. (cit. 2014-11-21): http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1469137.

Kontakt

JUDr. Radomír Boháč, externý doktorand

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: radomir.bohac@mzv.sk

ORGANIZOVANÝ ZLOČIN AKO BEZPEČNOSTNÁ HROZBA V REGIÓNE SEVERNÉHO KAUKAZU V KONTEXTE VNÚTORNEJ BEZPEČNOSTI RUSKEJ FEDERÁCIE

Lucia Borošová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: lucia.borosova@euba.sk

Severný Kaukaz sa vyznačuje vysokou mierou nestability. Medzi faktory, ktoré ovplyvňujú nestabilitu v regióne, je možné zaradiť: latentné napätie medzi etnikami, nerovnomerný hospodársky rozvoj, korupcia, organizovaný zločin. Severokaukazská oblasť sa vyznačuje výraznou heterogenitou v kontexte multikultúrnej populácie. Na nestabilite v regióne sa do značnej miery podieľajú aj organizované zločinecké skupiny, a to predovšetkým čečenské.

KLúčové slová: Severný Kaukaz, organizovaný zločin, vnútorná bezpečnosť, Ruská federácia

The North Caucasus is characterized by a high degree of instability. The reasons for instability in the region can be classified as summary of the factors: latent tensions between ethnic groups, unequal economic development, corruption, organized crime. North Caucasus region is characterized by marked heterogeneity in the context of a multicultural population. To instability in the region is highly involved and organized criminal groups, particularly Chechnyan.

Key words: North Caucasus, Organized Crime, Internal Security, Russian Federation

JEL Classification: F50, F52

1 Úvod

Región Severného Kaukazu je možné zaradiť medzi dlhodobu najnebezpečnejšie oblasti Ruskej federácie. Jedným z faktorov, ktoré k uvedenej skutočnosti prispeli, patrí etnická rôznorodosť, ktorá komplikovala a komplikuje situáciu v jednotlivých oblastiach regiónu. Okrem etnickej rôznorodosti je možné postrehnúť problematiku stretu medzi radikálnym a umierneným islamom a v nemalej miere svoju negatívnu úlohu zohráva aj hospodárska zaostalosť. Za hrozby a riziká, ktoré dlhodobu pôsobia v danej oblasti je možné označiť predovšetkým korupciu, spomínanú zlú hospodársku situáciu a i. Okrem toho je celá oblasť poznačená násilím, ktoré je nábožensky motivované. Všetky spomínané bezpečnostné hrozby ovplyvnili vznik a intenzitu organizovaného zločinu. V týchto oblastiach aj v súčasnosti neustále dochádza k uskutočňovaniu nelegálnych činov.

2 Organizovaný zločin v oblasti Severného Kaukazu

Severokaukazský organizovaný zločin je tvorený nasledovnými organizovanými skupinami: čečenskými, dagestanskými a ingušskými. Skupiny sú charakteristické svojou etnickou podstatou a to najmä v tých oblastiach, ktoré majú vysokú koncentráciu konkurencieschopnosti, ako sú Moskva a Sankt Peterburg. Medzi typické znaky severokaukazského organizovaného zločinu môžeme zahrnúť násilné riešenie sporov. Špecifikom je, že pre organizované zločinecké skupiny v oblasti Severného Kaukazu sú

príznačné také kriminálne činy, ktoré niektorí autori¹ zaraďujú nie do kategórie organizovaného zločinu, ale ako podkategóriu kriminálneho terorizmu. K stieraniu hraníc medzi organizovaným zločinom a teroristickými skupinami dochádza na základe toho, že sa jedná o trestno-politický subjekt, ktorý používa nelegálne prostriedky za účelom zisku a nie je celkom jasné, či majú väčší záujem na udržaní regionálnej nestability z dôvodu, aby mohli i naďalej profitovať z kriminálnych organizovaných aktivít alebo z dôvodu, že majú záujem na vytvorení nezávislého národného štátu.

2.1 Príčiny, dôvody a dôsledky organizovaného zločinu v Rusku

Príčiny ruského organizovaného zločinu v súčasnosti a dôvody jeho dnešnej existencie je možné skúmať na základe analýzy prechodu od zániku Sovietskeho väzu k vzniku Ruskej federácie. Ako dôležitý medzník z historického hľadiska je možné označiť rok 1989. Spomínaný prechod však sprevádzal vznik množstva nových hrozieb a rizík. Jednou z nich je aj problematika organizovaného zločinu, ktorej vplyv dostal podnet práve v období transformujúcej sa ekonomiky, čo spôsobilo a ovplyvnilo dôležité oblasti týkajúce sa podnikania, hospodárskej súťaže a únik kapitálu. Je možné tvrdiť, že intenzita organizovaného zločinu Ruskej federácie od roku 1991 vzrástla a organizovaná trestná činnosť sa ešte viac rozšírila. Túto expanziu umocnila politická prestavba – perestrojka a vznik trhových príležitostí.²

L. Shelley³ tvrdí, že ruský organizovaný zločin vznikol na základe nedostatočného uspokojovania potrieb obyvateľov. Nízka životná úroveň, chudoba, zlá ekonomická a hospodárska situácia v post-sovietskych krajinách a neustále konflikty v značnej miere prispeli k podpore organizovaného zločinu a rozmachu množstva organizovaných skupín. Neoddeliteľnou súčasťou vývoja organizovaného zločinu sú podľa A. Anderson dve charakteristiky bývalého ZSSR, pričom prvá charakteristika spočíva v „neprimeranej moci“ a druhú charakteristiku definuje ako prítomnosť a existenciu nelegálneho trhu. Neprimeraná a nadmerná byrokratická moc negatívne prispela k organizovaným zločinom a to tým spôsobom, že vytvorila priestor pre korupciu, vydieranie a úplatkárstvo. Čo sa týka prítomnosti nelegálnych trhov, najmä obchodovania s drogami a alkoholom, je možné tvrdiť, že ešte vo väčšej miere ovplyvnil existenciu organizovaného zločinu ako byrokratická moc.⁴ Rozmach ruského organizovaného zločinu spôsobil prechod na trhovú ekonomiku, čo je podľa P. Williamsa možné odvodiť na základe dvoch faktorov. V prvom rade, nelegálny trh, ktorý existoval v ZSSR vytvoril spoločenskú vrstvu organizovaných zločincov. V druhom prípade, vzhľadom k tomu, že po celé desaťročia bola ruskému ľudu vštepovaná myšlienka, že súkromný majetok mal ilegálnu konotáciu, takže nikto si nemyslel, že je prioritné a obzvlášť dôležité zabrániť prenikaniu organizovaného zločinu.⁵

Ako už bolo spomínané, vznikom Ruskej federácie došlo v oblasti organizovaného zločinu k výraznému nárastu kriminálnych a organizovaných trestných činov. L. Shelley uvádza, že počet nelegálnych organizovaných aktivít vzrástol o 7 % každý rok.⁶ V ekonomickej oblasti je možné spomenúť hyperinfláciu, ktorá deštruktívnym spôsobom ovplyvnila úspory ľudí a v nemalej miere aj nezamestnanosť, ktorá bola spojená s

¹ ŽÁK, M., VOZÁR, O. (2009): Vplyv čečenského terorizmu na ruskú protiteroristickú politiku a jej reálne aplikácie. Dostupné na internete: <http://www.sekuritaci.cz>

² ANDERSON, A. (1995): The Red Mafia: A Legacy of Communism. Economic Transition in Eastern Europe and Russia. s. 340-367

³ SHELLEY, L. (2003): The Challenge of Crime and Corruption. Russia's Policy Challenges. s. 103-122

⁴ ANDERSON, A. (1995): The Red Mafia: A Legacy of Communism. Economic Transition in Eastern Europe and Russia. s. 340-367

⁵ WILLIAMS, P. (1997): How Serious a Threat is Russian Organized Crime?. Introduction. Russian Organized Crime: The New Threat? s. 1-28.

⁶ SHELLEY, L. (2003): The Challenge of Crime and Corruption. Russia's Policy Challenges. s. 105

nedostatkom pracovných príležitostí. Aj z týchto dôvodov sa množstvo ľudí, nachádzajúcich sa v hraničných situáciách, obrátilo k alternatívnemu spôsobu prežitia. Existovala tak dôležitá súvislosť medzi nezamestnanosťou a zločinom, ktorý pre mnohých predstavoval jediný, ľahším spôsobom dosiahnuteľný zdroj bohatstva a s tým spojenú veľmi dobrú životnú úroveň.

Jedným z dôvodov existencie a upevňovania problematiky organizovaného zločinu je aj neschopnosť zo strany štátu zabráňovať a trestať zločiny, ktoré boli spáchané kriminálnymi aktérmi. Tento problém je spojený s absenciou relevantných zákonov v právnej oblasti. Ako ďalší problém, ktorý negatívne pôsobí na oblasť organizovaného zločinu je nedostatočný súdny systém. Vedie k neschopnosti trestne stíhať obžalovaných. Avšak obžalovaní len v neobvyklých a jedinečných prípadoch tvoria popredné miesta, na čele hierarchického usporiadania aktérov organizovaného zločinu.

Čo sa týka vplyvu ruského organizovaného zločinu na národnú ekonomiku, je možné spomenúť únik kapitálu, ktorý spočíva vo finančnom prevode mimo ekonomiku krajiny. K tomuto nepriaznivému fenoménu vo veľkej miere prispel najmä organizovaný zločin. Dôvod úniku kapitálu za hranice Ruskej federácie spočíva v nedôvere v ruský bankový systém, z dôvodu prepojenia vzťahov medzi bankovým systémom a aktérmi ruského organizovaného zločinu. W. H. Webster, venujúci sa ruskému organizovanému zločinu a problematike korupcie uvádza, že až 80 % všetkých bánk v Rusku sú hlboko späté s organizovaným zločinom a sú jeho aktérmi priamo ovládané.⁷ Únik kapitálu však nespôsobuje len vplyv organizovaného zločinu na bankový systém, ale aj daňové úniky, ktoré nielen že negatívne vplývajú na oblasť ekonomiky, ale aj ohrozujú schopnosti a možnosti vlády.

Ruský organizovaný zločin sa v posledných rokoch vyvíja závrtným tempom a určuje hlavné smery nielen ekonomického, ale aj politického a sociálneho vývoja Ruskej federácie. Na jednej strane, neschopnosť zo strany štátu účinne eliminovať negatívne vplyvy organizovaných trestných skupín spôsobuje u ľudí nedôveru v politické inštitúcie. Na druhej strane, sú to práve predstavitelia štátu, vládni predstavitelia, ktorí sa stali predmetom korupcie a mnohokrát aj súčasťou ruských organizovaných skupín. Podľa L. Shelley, dôležitým aspektom ruského organizovaného zločinu, ktorý zohral v tejto problematike zásadnú úlohu, bola sovietska éra KGB. V čase zrušenia Sovietskeho zväzu, množstvo zamestnancov KGB predalo svoje operatívne zručnosti a kontakty do súkromného sektora. V dôsledku toho, sú v súčasnosti ruské organizované zločinecké skupiny vyzbrojené „tajnými zručnosťami“. Okrem toho tvrdí, že post-sovietsky organizovaný zločin čoraz viac získava hospodársku silu a politický vplyv, čo spôsobuje jeho transformáciu do novej formy „autoritárstva“.

Organizovaný zločin sa prejavuje nasledovnými spôsobmi:

- dominancia v oblasti ekonomiky i štruktúre riadenia,
- privatizácia štátneho donucovacieho aparátu,
- zastrasovanie obyvateľstva,
- zastrasovanie novinárov a ovplyvňovanie médií na národnej, ale aj medzinárodnej úrovni.

Nedostatočný boj proti organizovanému zločinu môže viesť k jeho následnému, ešte výraznejšiemu posilneniu, čo môže spôsobiť vážne a dlhodobé dôsledky nielen pre občanov Ruskej federácie, ale aj z globálneho hľadiska. Špecifikum ruského organizovaného zločinu spočíva v skutočnosti, že v porovnaní s kolumbijským a talianskym organizovaným zločinom, kde sa veľký podiel príjmov získaných organizovanými skupinami nelegálnou trestnou činnosťou, vracia do krajiny svojho pôvodu, v prípade ruského organizovaného zločinu to tak nie je. Ruské zločinecké organizácie na tento účel využívajú legalizáciu svojich príjmov a investujú ich v zahraničí, zväčša do nehnuteľností. Dominanciu v nelegálnej ekonomike je teda možné označiť za jeden zo základných charakteristických prvkov ruského

⁷ WEBSTER, W. H. (2000): Russian Organized Crime and Corruption: Putin's Challenge.

organizovaného zločinu. V dôsledku toho sa stala oblasť ekonomiky viac závislá na nelegálnej činnosti, ako na legálnej.

Sociálnym príčinám vzniku korupcie a organizovanej trestnej činnosti sa venuje V. N. Kudrjavcev⁸, ktorý definuje ruský organizovaný zločin ako jeden z najviac negatívnych, destabilizujúcich faktorov spoločenského života. Vzhľadom k tomu, že spôsobuje štátu výrazné škody, predstavuje podľa neho nielen bezpečnostnú hrozbu, ale aj skutočnú sociálnu katastrofu. Za základný dôvod, ktorý spôsobil rozvoj organizovaného zločinu, považuje obdobie zmeny spoločenského systému. V podmienkach Ruskej federácie neboli tieto radikálne zmeny riadne pripravené a z toho dôvodu boli sprevádzané množstvom takých faktorov, ktoré prispeli k rozvoju a oživeniu organizovaného zločinu. Za osvedčený nástroj vo vzťahu k štátnej správe považuje korupciu, ktorá je obzvlášť nebezpečná pre vnútornú bezpečnosť v oblasti podplácania právnych orgánov.

Problematika organizovaného zločinu je v súčasnosti, v podmienkach Ruskej federácie, jedným z hlavných destabilizujúcich faktorov vnútornej bezpečnosti krajiny. Vzhľadom k prijatým opatreniam v oblasti boja proti organizovanému zločinu a k nízkej efektívnosti týchto opatrení, je možné tvrdiť, že organizovaný zločin ako závažná hrozba vnútornej bezpečnosti Ruska bude za hrozbu ešte dlho považovaný a je možné predpokladať, že jeho miera a intenzita sa bude ešte zväčšovať. Dôležitú úlohu v oblasti danej problematiky zohrávajú korupčné praktiky, na základe čoho je možné tvrdiť, že miera organizovaného zločinu sa v budúcnosti, v Ruskej federácii, nebude znižovať, a to práve z toho dôvodu, že organizovaný zločin je úzko prepojený s korupciou. Organizovaný zločin, nielen v oblasti Severného Kaukazu, negatívnym spôsobom ovplyvňuje národné záujmy, národné strategické priority, ako aj priority stabilného rozvoja stanovené v politicko-právnych a strategických dokumentoch Ruskej federácie.

3 Záver

V súčasnosti, Ruská federácia čelí problematike organizovanému zločinu, ktorý je predstavovaný súhrnom aktérov, zapojených do nelegálnych činností, za účelom dosiahnutia nielen finančného zisku, ale aj pôsobenia na ekonomickú oblasť a vytvorenia prekážok vo výkone politických práv a prekážok, týkajúcich sa obmedzenia slobôd jednotlivca, spoločnosti a štátu. Stav a aktuálna intenzita tejto závažnej hrozby sa odrazila v dôsledku sociálnej polarizácie spoločnosti, negatívnych procesov v ekonomike, ako aj v dôsledku zhoršenia interetnických vzťahov. Hrozbu organizovaného zločinu je možné pokladať za dôsledok zvýšenia počtu obyvateľov, ktorí žijú pod hranicou chudoby a eskalácie sociálneho napätia. Okrem toho k zvýšeniu sociálneho napätia prispela aj urbanizácia. Absenciu sociálnej politiky, nepostačujúci právny základ, ako aj oslabenie systému štátnej regulácie a kontroly je možné považovať za objektívne faktory aktuálneho stavu organizovaného zločinu v Ruskej federácii.

Organizovaný zločin má negatívny vplyv aj na ekonomickú oblasť. Úsilie reformovať ekonomickú oblasť bez stanovenia správnych mechanizmov kontroly pred nelegálnym porušením predpisov, prispelo k šíreniu organizovaného zločinu. Jedným z hlavných cieľov organizovaných skupín je vplyv na politickú bezpečnosť. V súčasnosti, je možné na zaistenie bezpečnosti v tejto oblasti pokladať efektívny boj proti organizovanej trestnej činnosti, ktorý je jedným z hlavných kritérií dynamického rozvoja ruskej spoločnosti.

Za jeden z najdestabilizujúcejších prvkov v kontexte vnútornej bezpečnosti Ruskej federácie môžeme považovať aj problematiku etnických konfliktov, predovšetkým v oblasti Severného Kaukazu. Tak ako problematika organizovaného zločinu, aj problematika etnických konfliktov tvorí akúsi „živnú pôdu“ pre vznik ďalších hrozieb a rizík

⁸ KUDRJA VCEV, V. N. (2000): Social'nie pričiny organizovannoj prestupnosti i korupcii.

a destabilizujúcich faktorov. Vzhľadom k tomu, že región Severného Kaukazu predstavuje oblasť s multietnickým zastúpením, problémom je aj náboženstvo a problematika islamizácie. Severný Kaukaz je región, pre ktorý sú charakteristické nevyriešené, latentné etnické konflikty a napätie, územné spory, požiadavky zo strany národných hnutí a náboženský radikalizmus. V tomto smere je nevyhnutné, aby situácia v oblasti bola neustále sledovaná zo strany štátu, nevyhnutná je aj dôkladná odborná analýza inter - etnických konfliktov. Severný Kaukaz ako dlhodobo najnestabilnejšia oblasť Ruskej federácie patrí medzi tie oblasti, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú vnútornú bezpečnosť Ruska.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ABRAMOVIČ, E., P. (2010): *Etničeskíe konflikty v postimperskej Rossii*. [online]. In: HSE, 13.08.2014. [cit.13.08.2014] Dostupné na internete: www.hse.ru/pubs/share/direct/document/74877024.
- [2] ANDERSON, A. (1995): *The Red Mafia: A Legacy of Communism. Economic Transition in Eastern Europe and Russia*. Ed. Edward P. Lazear. Stanford: Hoover Institution Press, 1995. s. 340-367. ISBN 0-8179-9672-9.
- [3] GATAGOVA, L. (2014): *Etničeskíe konflikty v Rossii vo vtoroj polovine XiX*. [online]. In: DARTMOUTH, 18.03.2016. [cit. 18.03.2016]. Dostupné na internete: http://www.dartmouth.edu/~crn/crn_papers/Gatagova2.pdf.
- [4] KUDRJAVCEV, V. N. (2000): *Social'nie príčiny organizovannoj prestupnosti i korupcii*. [online]. In: LAW, 03.03.2016 [cit.04.03.2016].Dostupné na internete: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1143096>.
- [5] LARYŠ, M., (2008): *Čečenský organizovaný zločin v Ruskej federácii*. [online]. In: WATCHDOG, 05.04.2016 [cit. 05.04.2016] Dostupné na internete: <http://www.watchdog.cz/?show=000000-000014-000434-000022&lang=3>.
- [6] RUTH, J. (2013): *The Russian Mob: Organized Crime in a Fledgling Democracy*. [online]. In:AUBURN, 14.03.2016 [cit.14.03.2016] Dostupné na internete: <http://www.auburn.edu/~mitrege/FLRU2520/RussianOrganizedCrime.htm>.
- [7] SHELLEY, L. (2003): *The Challenge of Crime and Corruption. Russia's Policy Challenges*. Ed. Stephen Wegren. New York: ME Sharpe, 2003. s. 103-122. ISBN: 978-0521-1308-75.
- [8] ŠMÍD, T. (2009): *Organizovaný zločin v Ruskej federácii*. Brno : Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2009. 236 s. ISBN 978-80-210-4846-1.
- [9] ŽÁK, M.-VOZÁR, O. (2009): *Vplyv čečenského terorizmu na ruskú protiteroristickú politiku a jej reálne aplikácie*. [online]. In: sekuritaci, 14.03.2016 [cit.14.03.2016] Dostupné na internete: <http://www.sekuritaci.cz>.
- [10] WEBSTER, W., H. (2000): *Russian Organized Crime and Corruption: Putin's Challenge*. Washington: Center for Strategic and International Studies, 2000. ISBN 0-89206-293-2.

- [11] WILLIAMS, P. (1997): *How Serious a Threat is Russian Organized Crime?. Introduction. Russian Organized Crime: The New Threat?*. Ed. Phil Williams. London: Frank Cass, 1997. 1-28. ISBN 978-07-1464-3120.

Kontakt

PhDr. Lucia Borošová, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: lucia.borosova@euba.sk

COMMERCIALIZATION OF INNOVATION, SELECTED ASPECTS (EUROPEAN UNION LEVEL)

Denys Braga

Faculty of International Relations, Department of International Economic Relations and Economic Diplomacy, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic, e-mail: denys.braga@euba.sk

The purpose of this paper is to analyze the process of commercialization of innovation in the EU. To achieve this, the experience of the region in the application of the most common and effective tools for the commercialization of innovation has been analyzed. For this purpose, various scientific achievements of scientists and international organizations have been analyzed. The analysis showed that in the EU in order to promote the commercialization of innovations, the government's efforts are aimed at regulating the legal framework in respect of certain aspects of the commercialization of innovations and the use of incentives for the participants in the innovation process.

Key words: commercialization of innovations, the EU, innovative companies

JEL Classification: O30, O31

1 Introduction

Innovation activity is a powerful tool to achieve sustainable economic growth in any country today, because it is new technology, development, production processes and saving natural resources can provide any country with a significant international competitive advantage. Today there is no country that would not be aware of these realities. However, despite the fact that some countries are characterized by innovative active process, involving many of the world's innovation projects, the progress of their projects on the international market, however, has the problem of so-called "not achieving" financial success of the innovation process. Thus, consideration of the experience of developed countries, including EU countries will invent main engines for commercialization of innovations.

2 Modern development of the problem of commercialization of innovations

General questions regarding commercialization of innovations explored Komkov and Bondareva¹.

Features of commercialization of universities' scientific research have been dedicated in works by Boholib². The scientist have conclude that technology parks, business incubators, scientific-educational centers, centers of commercialization, consulting centers are effective mechanisms of commercialization process.

The role of university incubators and technology incubators in the process of commercialization, including innovations, have been researched by F. Jamil K. Izmail, N. Mahmood³. The researchers concluded that the commercialization of scientific development is impossible without a well-developed mechanism. But today in the scientific literature is not

1 KOMKOV, N., BONDAREVA, N. Problems of the commercialization of research and the direction of their solutions. In: *Forecasting problems*. 2007, roč. 1, č. 1.

2 BOHOLIB, T. Commercialization of universities scientific research. In: *Economy of Ukraine* [online]. 2014, roč. 1, č. 1 (618). [cit. 06.08.2016]. Dostupné na internete: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekukrr_2014_1_4.

3 JAMIL, F., ISMAIL, K., MAHMOOD, N. A Review of Commercialization Tools: University Incubators and Technology Parks. In: *International Journal of Economics and Financial Issues* [online]. 2015, roč. 5, č. 1. Dostupné na internete: <http://search.proquest.com/docview/1753607162?accountid=49351>.

enough highlighted question what are the main engines and incentives that promote innovation commercialization processes in the world.

Under commercialization of innovations understood "the process of allocation of funds for the creation of intellectual property and the phase of their spending, including the assessment and the transfer completed and mastered in industrial conditions, results of intellectual activity"⁴ and "the implementation of scientific and technological activities, as assigned intellectual property for profit"⁵.

The Commission understands the commercialization of innovation "process to bring the intellectual property market in order to use it"⁶.

Given the general definition of the process – a set number of consecutive actions to achieve a certain result and determine the mechanism – a set of interrelated elements that provide movement of the object, we tend to interpret as the commercialization process.

In particular, the commercialization of innovation in a broad sense, we offer consistent understand the process of passing the stages of innovation to the market and obtain economic benefits from its use of consumer and innovator.

In different EU countries may use different tools for commercialization of innovations, as corporate ethics is a question of diplomacy, are not the same in all countries⁷.

Investigation of the UN Economic Commission for Europe has allowed distinguish these engines commercialization of innovations⁸:

1) The amount of R&D, which is a determining factor in the number of inventions and innovations to hit the market. The scope and effectiveness of R&D depends on how well domestic research institutions cooperate with international one;

2) Human resources available for R&D. The presence of highly qualified personnel depends on the quality of education, particularly higher (university) education;

3) The quality of the regulatory and institutional environment conducive to innovation. This environment determines the quality of transparency and accountability in public spending and investment, stability of property rights, including intellectual property rights, judicial independence, simplicity of procedures governing the registration and operation of companies that hire workers and registration of intellectual property, quality tax, and ease of access to financial resources at different stages of company development, equal conditions for foreign companies potentially interested in investing in the country, including in R&D;

4) The intensity of the relationships between the various parties involved in the innovation process;

5) The openness to foreign technologies and cross-border cooperation in the field of innovation;

6) The widespread use of information and communication technologies.

4 PROCHOROV, A. Foreign experience in the construction of intellectual property commercialization process. In: Messenger of Tumen National University. 2011, č. 11.

5 DEHTIAR, A. Foreign experience of state regulation of the commercialization of intellectual property. In: State building [online]. 2013, č. 2. [cit. 05.10.2016]. Dostupné na internete: : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_2_25.

6 EUROPEAN IPR HELPDESK. Fact Sheet. Commercialising Intellectual Property: knowledge transfer tools. In: European Union [online]. 2015. [cit. 15.06.2016]. Dostupné na internete: <https://www.iprhelpdesk.eu/Fact-Sheet-Commercialising-IP-Knowledge-Transfer-Tools>.

7 RANETA, L., KUNYCHKA, M. Applying cluster analysis to studying commercial diplomacy of Ukraine. In: Actual problems of economics. 2015.

8 VEUGELERS, R. Matching research and innovation policies in EU countries | Bruegel. In: Bruegel.org [online] [cit. 20.06.2016]. Dostupné na internete: <http://bruegel.org/2015/12/matching-research-and-innovation-policies-in-eu-countries/>; UNITED NATIONS. ed. Fostering innovative entrepreneurship: challenges and policy options. New York: United Nations, 2012,.

Most EU legislation so consolidated profit sharing between individual researchers, institutions and intermediaries, which promotes commercialization. Thus intermediaries play a key role in the process of commercialization. Intermediaries are allocated to the state (in this case their activities are subsidized) public-private (their activities are financed by equity / institutions of the state and private partner) and private. Intermediaries acting in the legal framework that protect state property privatization, obtained through state budget. However, they can act as market participants and make decisions based on market needs.

It should also be noted that legislative regulation of the commercialization of innovations largely defines its character and effectiveness. In the EU financial success commercializing innovation depends largely on account *aktstualizatsiyi* government agencies on legal regulation of important aspects of the commercialization of innovations, including⁹:

- 1) protection of intellectual property rights;
- 2) the development of start-ups;
- 3) formation of infrastructure for commercialization of innovations.

It should be noted that the development of infrastructure for the commercialization of innovation has an important place in the EU. Overall regulation of infrastructure commercialization of innovations is not based on specific laws and through the implementation of specific projects and programs.

3 Strength and weaknesses of the EU

Strengths can be concluded because of a few points. Firstly, industry links between science and industry cooperation on the basis of mutual benefit and cooperation between public and HI sectors. Second, the platform for policy making, to provide a platform for sharing and cross-policy decisions. Third, the high technological innovation can accelerate the modernization and diversification of the regional economy. Fourth, the government is an active player as stakeholders innovative firms that lead to legal status as a nonprofit organization and helps to create the most favorable conditions for business at an early stage and growth. Finally, to support the growth of economic growth with a smart, that lead a high level of employment.

The possibilities can be specified in three main points. Firstly, focus on R&D and technological innovation are the result in knowledge transfer activities, ranging from the idea of an innovative company to be converted it into innovative products and of innovative products for commercialization and technology transfer wither from country to country or from the organization. Second, long-term strategic tool for economic development for the community, helping to diversify the economy and increase tax revenues. Finally, the business climate to support an essential element in the innovation process of entrepreneurs and create the best conditions for the growth of start-up.

Threats and weaknesses of the most difficult to investigate in some respects. This is due to the fact that innovation systems are a potential tool in the strategy of the countries form a different point of view and to combine all the elements of influence on the development and use of innovations such as the economic, social aspect, political aspect and the organizational aspect.

9 ESCOFFIER, L. Tools for Lowering Commercialization Barriers for Innovations in Universities and Industry in Japan and Europe : a Comparative Approach of Knowledge Transfer Activities with Some Novel Viable Solutions. In: *Institute of Intellectual Property* [online] [cit. 20.06.2016]. Dostupné na internete: https://www.iip.or.jp/e/e_summary/summary2009.html.

4 Conclusion

Thus, in the EU as a whole in the commercialization of innovation understand the process of bringing to the market intellectual property for its use. The main factors influencing the commercialization of innovation are factors that determine the quality of human potential, the quality of the legal framework and institutional environment, the quality of relations between the parties to the innovation process, including international relations, and the quality of information and communication technologies.

Big attention in the EU to achieving commercialization of innovation is given to incentives, which generally can be divided on the source of financing and objects incentives. The most common in the source of financing are natural and tax preferences, financial incentives. In terms of object stimulation can distinguish stimulation of SMEs to stimulate contract research and promotion of research.

The experience of the EU shows a significant role in the implementation of the commercialization of innovations regulation some of its important aspects, in particular, the protection of intellectual property rights, the development of start-ups, and creating infrastructure for commercialization of innovations.

We have found that in most EU countries implemented such schemes commercialization of innovations, such as: "turnkey" enterprise creation, licensing and franchising or a joint venture.

Thus, the EU experience is very useful for a proper understanding of the forces, that pushing innovative process to its final purpose – commercialization. The next study will focus on the scientific and methodological approaches of the analysis of innovation commercialization potential in the EU.

References

- [1] BOHOLIB, T. Commercialization of universities scientific research. In: *Economy of Ukraine*. 2014, roč. 1, č. 1 (618), s. 33 – 50. ISSN 0131-7741.
- [2] DEHTIAR, A. Foreign experience of state regulation of the commercialization of intellectual property. In: *State building* [online]. 2013, č. 2. [cit. 05.10.2016]. Dostupné na internete: : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_2_25
- [3] ESCOFFIER, Luca. *Tools for Lowering Commercialization Barriers for Innovations in Universities and Industry in Japan and Europe : a Comparative Approach of Knowledge Transfer Activities with Some Novel Viable Solutions*. In: *Institute of Intellectual Property* [online] [cit. 20.06.2016]. Dostupné na internete: https://www.iip.or.jp/e/e_summary/summary2009.html
- [4] EUROPEAN IPR HELPDESK. Fact Sheet. Commercialising Intellectual Property: knowledge transfer tools. In: *European Union* [online]. 2015. [cit. 15.06.2016], s. 12. Dostupné na internete: <https://www.iprhelpdesk.eu/Fact-Sheet-Commercialising-IP-Knowledge-Transfer-Tools>
- [5] JAMIL, Farhan, ISMAIL, Kamariah, MAHMOOD, Nasir. A Review of Commercialization Tools: University Incubators and Technology Parks. In: *International Journal of Economics and Financial Issues*. 2015, roč. 5, č. 1, s. 223 – 228. ISSN 2146-4138.
- [6] KOMKOV, N, BONDAREVA, N. Problems of the commercialization of research and the direction of their solutions. In: *Forecasting problems*. 2007, roč. 1, č. 1, s. 4 – 28. ISSN 0868-6351.

- [7] PROCHOROV, A. Foreign experience in the construction of intellectual property commercialization process. In: Messenger of Tumen National University. 2011, č. 11, s. 66 – 70. ISSN 2411-7897.
- [8] RANETA, Leonid, KUNYCHKA, Mykhaylo. Applying cluster analysis to studying commercial diplomacy of Ukraine. In: Actual problems of economics. 2015, s. 501 – 509. ISSN 1993-6788.
- [9] UNITED NATIONS. ed. *Fostering innovative entrepreneurship: challenges and policy options*. New York: United Nations, 2012. OCLC: ocn776501475. ISBN 978-92-1-117056-6.
- [10] VEUGELERS, Reinhilde. *Matching research and innovation policies in EU countries | Bruegel*. In: *Bruegel.org* [online] [cit. 20.06.2016]. Dostupné na internete: <http://bruegel.org/2015/12/matching-research-and-innovation-policies-in-eu-countries/>

Kontakt

Mgr. Denys Braga

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: denys.braga@euba.sk

ČÍNA A JEJ ŠTATÚT TRHOVEJ EKONOMIKY V RÁMCI WTO

Katarína Brocková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.brockova@euba.sk

Predkladaný príspevok sa zaoberá otázkou statusu trhovej ekonomiky Čínskej ľudovej republiky v rámci Svetovej obchodnej organizácie. Pod vplyvom rapidného nárastu významu ČĽR ako podstatného hráča vo svetovom hospodárstve a obchodného partnera Európskej únie, má táto otázka zásadný dopad na budúci vývoj produkcie a obchodu v niektorých kľúčových odvetviach priemyslu. Táto téma je výsostne aktuálna najmä z hľadiska aktuálne sa blížiaceho 15. výročia vstupu ČĽR do WTO.

Kľúčové slová: WTO, Čína, status trhovej ekonomiky, antidumpingové opatrenia

The presented paper deals with the issue of the People's Republic of China's market economy status within the World Trade Organization. Due to the rapid increase of China's significance as a key player in the world economy and European Union's trading partner, this issue has a crucial impact for the future development of production and trade in some key industrial sectors. This problem is highly topical especially due to the approaching 15th anniversary of PRC's accession to the WTO.

Key words: WTO, China, market economy status, anti-dumping measures

JEL: P33

1 Úvod

Postavenie Čínskej ľudovej republiky ako svetovej ekonomickej veľmoci neustále narastá. Od jej vstupu do Svetovej obchodnej organizácie v roku 2001 naďalej v Číne prebiehajú ekonomické reformy, ktoré posilňujú jej miesto vo svetovom hospodárstve. Priemysel, najmä oceľarský, je jednou z oblastí, v ktorej Čína najmä prostredníctvom medzinárodného obchodu významne ovplyvňuje vývoj úrovne celosvetovej ponuky i cien. Čínska nadprodukcia a udržiavanie nízkych cien ocele je jednou z kľúčových tém v rámci riešenia aktuálnej otázky udelenia statusu trhovej ekonomiky Čínskej ľudovej republiky zo strany členov Svetovej obchodnej organizácie. Táto otázka je relevantná najmä v súvislosti s možnosťou ostatných členov WTO prijímať ochranné antidumpingové opatrenia voči importom z Čínskej ľudovej republiky, ktoré nespĺňajú kritériá trhových cien. Členovia WTO v tejto otázke nie sú jednotní, mnohé krajiny Číny v rôznom rozsahu a z rôznych dôvodov status trhovej ekonomiky už priznali¹, no kľúčoví členovia WTO ako sú USA, EÚ a India sú v tejto otázke stále nerozhodní a rokovania s čínskymi predstaviteľmi na podmienkach udelenia statusu trhovej ekonomiky naďalej prebiehajú.

2 Implikácie postavenia Čínskej ľudovej republiky ako (ne)trhovej ekonomiky v rámci Svetovej organizácie

Čínska ľudová republika sa stala 143. členom Svetovej obchodnej organizácie 11. decembra 2001. Jej vstup sprevádzali prístupové rokovania s ostatnými signatárskymi štátmi dohôd WTO, ktoré trvali 15 rokov a vyústili do podpísania Protokolu o pristúpení Čínskej ľudovej republiky k WTO (ďalej len „Prístupový protokol“). Vzhľadom na osobitný ekonomický a spoločenský režim Číny a prebiehajúce spoločenské a ekonomické reformy

¹ Väčšina štátov Južnej Ameriky, časť štátov Afriky, ako aj Austrália a Nový Zéland, krajiny ASEAN

boli v rámci prístupového procesu s Čínou dohodnuté špeciálne podmienky jej prístúpenia k WTO. V praxi to znamenalo, že počas dohodnutého prechodného obdobia nebudú v plnom rozsahu uplatňované voči Číne všetky ustanovenia dohôd WTO. Vzhľadom na to, že mnoho členov WTO sa obávalo nárastu importu lacných tovarov pôvodom z Číny, boli v článku 15 Prístupového protokolu upravené špeciálne podmienky pre porovnanie cien tovarov v súvislosti s určovaním prípadného dumpingu, resp. zakázaných dotácií. Toto ustanovenie umožňovalo ostatným členom zaviesť voči Číne ochranné obchodné opatrenia v prípade, ak ceny čínskych tovarov nedosahovali trhové ceny na trhoch tretích krajín. Základné pravidlá pre určenie dumpingu sú obsiahnuté v Dohode o implementácii článku VI GATT 1994 („Antidumpingová dohoda“), konkrétne v článku 2 tejto Dohody:

„2.1 Na účely tejto dohody sa môže výrobok považovať za dumpingový, t. j. uvádzaný na trh inej krajiny za nižšiu cenu, ako je jeho normálna hodnota, ak je vývozná cena vyvážaného výrobku z jednej krajiny do druhej menšia, než je pri bežnom obchode porovnateľná cena obdobného výrobku určeného na spotrebu vo vyvážajúcej krajine.

2.2 Ak sa v rámci bežného obchodu nevyskytuje žiadny predaj obdobného výrobku na domácom trhu vyvážajúcej krajiny alebo ak v dôsledku mimoriadnej situácie na trhu alebo nízkeho objemu predaja na domácom trhu vyvážajúcej krajiny²⁾ taký predaj neumožňuje riadne porovnanie, dumpingové rozpätie sa určí porovnaním s porovnateľnou cenou obdobného výrobku vyvážaného do niektorej tretej krajiny za predpokladu, že táto cena je reprezentatívna, alebo porovnaním s výrobnými nákladmi v krajine pôvodu zvýšenými o príslušnú sumu na administratívne, predajné a všeobecné náklady a zisk.

(...)

2.7 Tento článok sa nedotýka druhého Doplňujúceho ustanovenia k článku VI ods. 1 prílohy I GATT 1994.“

Doplňujúce ustanovenie k článku VI ods. 1 prílohy GATT 1994 zase v odseku 2 ustanovuje, že:

„Má sa za to, že v prípade importov z krajiny, ktorá má úplný alebo podstatný monopol nad svojim obchodom a kde sú všetky domáce ceny určované štátom, môžu sa vyskytovať osobitné ťažkosti pri určovaní cenovej porovnateľnosti pre účely odseku 1, a v takých prípadoch môže byť pre importujúce zmluvné strany nevyhnutné vziať do úvahy možnosť, že striktné porovnanie s domácimi cenami v takej krajine nie je vždy vhodné.“

Oproti štandardným pravidlám pre určovanie dumpingu podľa pravidiel WTO je v prípade posudzovania dumpingu zo strany Číny rozdiel v tom, že za referenčné ceny nemusia byť považované ceny obdobných tovarov na domácom trhu exportéra. Tento režim bol ustanovený najmä z toho dôvodu, že vo všeobecnosti sa má za to, že výrobné podmienky v Číne sú významným spôsobom ovplyvňované cenovou politikou štátu pokiaľ ide o ceny výrobných vstupov, ako i ceny finálnych výrobkov. Čínska ľudová republika teda nebola v čase podpísania Prístupového protokolu ostatnými členskými štátmi WTO považovaná za trhovú ekonomiku. Tento status ČĽR má byť však prehodnotený zo strany ostatných členov WTO práve do 11. decembra 2016, teda do 15 rokov od vstupu Číny do tejto organizácie.

Článok 15 Prístupového protokolu (Porovnateľnosť cien pri určovaní dotácií a dumpingu) stanovuje, že:

„Článok VI GATT 1994, Dohoda o implementácii článku VI GATT 1994 („Antidumpingová dohoda“) a Dohoda o subvenciách a vyrovnávacích opatreniach sa bude vzťahovať na konanie týkajúce sa dovozov čínskeho pôvodu na územie člena WTO v súlade s nasledovným:

(a) pri určovaní cenovej porovnateľnosti podľa článku VI GATT 1994 a Antidumpingovej dohody, dovážajúci člen WTO použije čínske ceny alebo náklady v prešetrovanom odvetví alebo metodológiu, ktorá nevychádza zo striktného porovnania s domácimi cenami alebo nákladmi v Číne na základe nasledovných pravidiel:

(i). ak prešetrovaní producenti sú schopní jednoznačne preukázať, že podmienky trhovej ekonomiky prevládajú v odvetví produkujúcom obdobný produkt v súvislosti s výrobou, produkciou alebo predajom daného výrobku, použije importujúci člen WTO

čínske ceny alebo náklady v prešetrovanom odvetví pri určovaní cenovej porovnateľnosti;

- (ii). importujúci člen WTO môže použiť metodológiu, ktorá nie je založená na striktnom porovnaní s domácimi cenami alebo nákladmi v Číne, ak prešetrovaní producenti nie sú schopní jednoznačne preukázať, že podmienky trhovej ekonomiky prevládajú v odvetví produkujúcom obdobný produkt v súvislosti s výrobou, produkciou alebo predajom daného výrobku.

(b) (...)

(c) (...)

- (d) Akonáhle Čína zistí, v súlade s vnútroštátnym právnym poriadkom importujúceho člena WTO, že je trhovou ekonomikou, ustanovenia pododseku (a) budú zrušené, pokiaľ vnútroštátny právny poriadok člena obsahuje kritériá trhovej ekonomiky platné ku dňu pristúpenia. V každom prípade platnosť ustanovení pododseku (a) (ii) vyprší 15 rokov odo dňa pristúpenia. Navyše, pokiaľ Čína zistí, v súlade s vnútroštátnym právnym poriadkom importujúceho člena WTO, že podmienky trhovej ekonomiky prevládajú v určitom odvetví alebo sektore, ustanovenia o netrbovej ekonomike uvedené v pododseku (a) sa nebudú naďalej uplatňovať na dané odvetvie alebo sektor.

Názory odborníkov na interpretáciu ustanovení článku 15 Prístupového protokolu Čínskej ľudovej republiky sa líšia. Čína z pochopiteľných dôvodov uprednostňuje interpretáciu, podľa ktorej by status trhovej ekonomiky v rámci Svetovej obchodnej organizácie získala vypršaním 15-ročnej lehoty od svojho pristúpenia automaticky. Ostatní členovia WTO, najmä Spojené štáty americké, Európska únia a India, však takýto entuziazmus nezdieľajú a v akademických, no najmä politických kruhoch sa presadzuje konzervatívnejší prístup k udeleniu statusu trhovej ekonomiky Číne. Status trhovej ekonomiky nehodlajú tieto štáty Číne udeliť automaticky vypršaním 15-ročnej lehoty, ale o podmienkach udelenia takéhoto statusu sa intenzívne rokuje. Takáto zmena statusu bude mať totiž d'alekosiahle konzekvencie.

Pre Európsku úniu je význam tejto otázky nesporný najmä z toho dôvodu, že Čína je druhým najvýznamnejším obchodným partnerom EÚ po Spojených štátoch amerických. V roku 2015 objem vzájomného obchodu dosiahol 520 miliárd EUR.² Od pristúpenia Číny do WTO, teda od roku 2002 sa podiel obchodu s ČĽR na celkovom obchode EÚ zdvojnásobil.³ Európska únia v princípe zastáva postoj posudzovania statusu trhovej ekonomiky na základe piatich kritérií: (1) nízky stupeň vládneho vplyvu na alokáciu zdrojov a na rozhodovanie v podnikoch, (2) absencia deformácií vo fungovaní privatizovanej ekonomiky, (3) efektívna implementácia práva obchodných spoločností s adekvátnymi pravidlami pre riadenie podnikov, (4) efektívny právny rámec pre podnikanie a riadne fungovanie trhovej ekonomiky (vrátane práv duševného vlastníctva, konkurzného práva...), a (5) existencia riadneho finančného sektora.⁴ V tejto súvislosti je však potrebné vziať do úvahy špecifiká jednotlivých členských štátov Európskej únie v otázke vzájomného obchodu s Čínou. Rozdielnosť názorov na udelenie statusu trhovej ekonomiky Číne medzi jednotlivými členmi EÚ však nesúvisia výlučne s ekonomickými rozdielmi vo vzťahu k ČĽR, no sú motivované často i politicky. Napriek tomu, že Európsky parlament v máji 2016 prijal rezolúciu odmietajúcu automatické udelenie statusu trhovej ekonomiky Číne⁵ a vyjadril presvedčenie o potrebe koordinácie postupu a spoločnej interpretácie pravidiel WTO s ostatnými kľúčovými obchodnými

² http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf

³ V roku 2002 predstavoval podiel obchodu s ČĽR na celkovom zahraničnom obchode EÚ 7%, pričom v roku 2015 tento podiel predstavoval už 15%.

⁴ Správa Komisie EÚ Rade a Európskemu parlamentu o antidumpingových, antisubvenčných a ochranných opatreniach EÚ, COM(2015)43final, z 4. februára 2015

⁵ <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20160504IPR25859/china%E2%80%99s-proposed-market-economy-status-defend-eu-industry-and-jobs-urge-meps>

partnermi, príkladom odlišného postoja je Nemecko, ktoré je významným priemyselným producentom a spolu s Fínskom je jediným členom EÚ s pozitívnou obchodnou bilanciou voči Číne. Napriek odporu zástupcov najmä nemeckého oceliarskeho priemyslu sa kancelárka Angela Merkelová verejne vyjadrila za udelenie statusu trhovej ekonomiky Číne.⁶ Jedným z motivačných faktorov za takýmto výrazne ústretovým postojom kancelárky Merkelovej môže byť i snaha o urýchlenie procesu rokovaní o investičnej dohode medzi Európskou úniou a Čínskou ľudovou republikou a celkovo stratégia budovania a podpora dlhodobej komplexnej ekonomickej spolupráce. Zo strany čínskych predstaviteľov je citeľná snaha upevňovať ekonomické vzťahy s európskymi krajinami v rámci Európskej únie i mimo nej prezentovaním plánu na vybudovanie novodobej „hodvábnej cesty“ v rámci oficiálnej iniciatívy „Pás a Cesta“⁷.

Otázka udelenia statusu trhovej ekonomiky Číne bola i jednou z kľúčových tém nedávneho summitu EÚ-Čína, ktorý sa konal v Pekingu v polovici júla 2016. V prípade, že by nebolo možné naďalej uplatňovať špeciálny režim pre posudzovanie importných cien tovarov dovážaných z Číny, postup uplatňovaný Európskou úniou voči Číne v rámci antidumpingových prešetrovaní by sa po 11. decembri 2016 musel zásadne zmeniť. V súčasnosti Európskou úniou uplatňovaných 52 antidumpingových opatrení voči Číne sa týka niekoľkých priemyselných odvetví, najmä vyššie spomínaného oceliarskeho, keramického a hliníkového⁸. Podľa údajov Európskej komisie tieto antidumpingové opatrenia majú priamy vplyv na zachovanie 250.000 pracovných miest v týchto odvetviach priemyslu v Európskej únii.⁹

Čínski predstavitelia však argumentujú tým, že v zmysle cieľov vytýčených v novom rozvojovom pláne ČĽR pre 13. päťročnicu¹⁰ je modernizácia ekonomiky jednou z priorít čínskeho vedenia. Podľa vyjadrenia čínskeho premiéra Li Keqianganga Čína nechce vyrábať lacné produkty, napríklad surovú oceľ. Naopak, snahou je urýchliť štrukturálne zmeny čínskej ekonomiky.¹¹

Uvedené vyjadrenie by mohlo teoreticky ponúknuť vysvetlenie motívov čínskych firiem pri ich snahách o investovanie do európskych oceliarskych podnikov. Pokiaľ ide o náš región, čínska spoločnosť HeSteel Group (HBIS) v apríli 2016 získala oceliareň Železara v srbskom meste Smederevo, ktorá niekoľko rokov fungovala v krízovom režime. Podľa vyjadrení investora sú v pláne ďalšie investície vo výške 300 miliónov EUR a zabezpečenie konkurencieschopnosti tejto oceliarne v európskom regióne.¹² Čínsky investor zatiaľ v podniku ponechal všetkých 5000 zamestnancov. Podobnú investíciu čínsky investor zvažuje aj na Slovensku v prípade oceliarne U.S. Steel Košice.¹³ Keďže ide o najväčšieho súkromného zamestnávateľa v Slovenskej republike, ktorý poskytuje prácu viac ako 10.000 pracovníkom, nadobúda otázka ochrany európskeho trhu pred lacným čínskym exportom konkrétny význam aj pre jedno z kľúčových slovenských odvetví priemyslu.

Senzitívna otázka udelenia statusu trhovej ekonomiky Číne neobchádza teda ani Slovenskú republiku. V rámci predsedníctva v Rade Európskej únie sa bude Slovensko aj touto otázkou musieť zaoberať v nadchádzajúcich mesiacoch. Práve v Bratislave sa 18. júla 2016 konala schôdzka ministrov krajín EÚ pre hospodársku súťaž pod vedením slovenského

⁶ <http://www.dw.com/en/merkel-says-china-market-status-resolvable/a-19325891>

⁷ <http://beltandroad.hktdc.com/en/about-the-belt-and-road-initiative/about-the-belt-and-road-initiative.aspx>

⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-61_en.htm

⁹ Ibidem.

¹⁰ <http://www.apcoworldwide.com/docs/default-source/default-document-library/Thought-Leadership/13-five-year-plan-think-piece.pdf?sfvrsn=2>

¹¹ <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-06-14/merkel-says-china-increasingly-becoming-germany-s-economic-rival>

¹² http://www.china.org.cn/business/2016-07/02/content_38796277.htm

¹³ <http://www.intellinews.com/slovakia-wary-as-russian-and-chinese-suitors-eye-us-steel-kosice-103310/>

ministra Petra Žigu. Pár dní predtým, dňa 12. júla 2016, štátny tajomník Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR a splnomocnenec vlády SR pre predsedníctvo SR v Rade Európskej únie Ivan Korčok sa na stretnutí s mimoriadnym a splnomocneným veľvyslancom Čínskej ľudovej republiky v Slovenskej republike Lin Linom vyjadril aj ohľadne udelenia statusu trhovej ekonomiky Číny: „Pre slovenské predsedníctvo je kľúčové dosiahnuť vzájomne akceptovateľnú dohodu medzi EÚ a Čínou na základe návrhu Európskej komisie“.¹⁴ Komisia EÚ sa zaoberala udelením statusu trhovej ekonomiky Číny hneď niekoľko dní potom dňa 20. júla 2016 a prišla k záveru, že na základe výzvy Európskeho parlamentu je potrebné vypracovať sériu obchodných opatrení, ktoré bude možné aplikovať na obchod s Čínou po decembri 2016. Na júlovom summite EÚ-Čína v Pekingu došlo k posunu v rokovaní s čínskou stranou, pričom bola založená bilaterálna platforma¹⁵ na posúdenie ďalšieho postupu. Pre oblasť nadprodukcie v oblasti oceľárskej výroby bude založená „Verifikačná a monitorovacia skupina“¹⁶, ktorá bude kontrolovať plnenie záväzkov Číny v tejto oblasti. Predseda EK Jean-Claude Juncker sa vyjadril, že Čína musí byť jasné, že výsledky skúmania tejto skupiny budú mať priamy vplyv na riešenie otázky udelenia statusu trhovej ekonomiky Číny koncom roka 2016.

3 Záver

Udelenie statusu trhovej ekonomiky Číny v rámci WTO nie je zďaleka uzatvorenou témou a hoci niektorí členovia WTO sa už dávnejšie priklonili k udeleniu tohto statusu Číny, v mnohých prípadoch išlo o politickú deklaráciu, ktorá nemala doposiaľ reálny praktický dopad. Či už nedostatkom implementácie uvedenej deklarácie do vnútroštátneho právneho poriadku, alebo v prípade štátov, ktoré historicky nezvyknú uplatňovať antidumpingové opatrenia voči ostatným členom WTO. Pokiaľ ide o Európsku úniu, rokovania s Čínou o udelení statusu trhovej ekonomiky a tým zmiernenia možnosti uplatňovať antidumpingové opatrenia voči importom z Číny stále prebiehajú a neočakávajú sa žiadne urýchlené ústupky zo strany EÚ. Čína sa v tejto otázke spolieha na prostriedky ekonomickej diplomacie, no nevylučuje ani právne kroky a iniciovanie sporu ohľadne antidumpingových opatrení pred Orgánom na riešenie sporov WTO, ak sa po 11. decembri 2016 nezačnú uplatňovať voči Číne pravidlá uplatňované pre ostatné trhové ekonomiky. Európskej únii a ostatným krajinám, ktoré sa obávajú následkov udelenia plného statusu trhovej ekonomiky Číny, však zostávajú ešte možnosti úpravy cien v prípade porovnania normálnej hodnoty tovaru s exportnou cenou, i keď v tomto prípade by dôkazná ťarcha pri preukazovaní deformácií na čínskom trhu bola už na strane EÚ. Zostáva teda úlohou Európskej komisie vypracovať a dohodnúť sa s Čínou na komplexnom prehľade požiadaviek a podmienok, po splnení ktorých by status trhovej ekonomiky pre Čínu už nemal v takej miere ohrozovať európskych producentov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Správa Komisie EÚ Rade a Európskemu parlamentu o antidumpingových, antisubvenčných a ochranných opatreniach EÚ, COM(2015)43final, z 4. februára 2015.
- [2] Dohoda GATT 1994.
- [3] Dohoda k o implementácii článku VI GATT 1994.

¹⁴ https://www.mzv.sk/aktuality/vsetky_spravy/-/asset_publisher/Rp2fPY0svzsu/content/o-vztahoch-s-cinou-v-kontexte-slovenskeho-predsednictva?p_auth=FRsi6spx

¹⁵ http://ec.europa.eu/news/2016/07/20160711_en.htm

¹⁶ <http://www.ft.com/cms/s/0/ea28d2a6-48ca-11e6-8d68-72e9211e86ab.html#axzz4HUsSXTzE>

- [4] Prístupový protokol ČLR k WTO, Dokument WTO WT/L/432, zo dňa 23. novembra 2001.
- [5] http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf.
- [6] Správa Komisie EÚ Rade a Európskemu parlamentu o antidumpingových, antisubvenčných a ochranných opatreniach EÚ, COM(2015)43final, z 4. februára 2015.
- [7] <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20160504IPR25859/china%E2%80%99s-proposed-market-economy-status-defend-eu-industry-and-jobs-urge-meps>.
- [8] <http://www.dw.com/en/merkel-says-china-market-status-resolvable/a-19325891>.
- [9] <http://beltandroad.hktdc.com/en/about-the-belt-and-road-initiative/about-the-belt-and-road-initiative.aspx>.
- [10] http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-61_en.htm.
- [11] <http://www.apcoworldwide.com/docs/default-source/default-document-library/Thought-Leadership/13-five-year-plan-think-piece.pdf?sfvrsn=2>.
- [12] <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-06-14/merkel-says-china-increasingly-becoming-germany-s-economic-rival>.
- [13] http://www.china.org.cn/business/2016-07/02/content_38796277.htm.
- [14] <http://www.intellinews.com/slovakia-wary-as-russian-and-chinese-suitors-eye-us-steel-kosice-103310/>.
- [15] https://www.mzv.sk/aktuality/vsetky_spravy/-/asset_publisher/Rp2fPY0svzsu/content/o-vztahoch-s-cinou-v-kontexte-slovenskeho-predsednictva?p_p_auth=FRsi6spx.
- [16] http://ec.europa.eu/news/2016/07/20160711_en.htm.
- [17] <http://www.ft.com/cms/s/0/ea28d2a6-48ca-11e6-8d68-72e9211e86ab.html#axzz4HUsSXTzE>.

Kontakt

JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M.

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: katarina.brockova@euba.sk

INŠTITUCIONÁLNE FAKTY FUNGOVANIA BANKOVÉHO SYSTÉMU

Marcel Čas

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marcel.cas@euba.sk

Táto práca má za cieľ prispieť do debát ohľadom bankových systémov a finančných trhov. To urobí na základe popisu niekoľkých inštitucionálnych faktov fungovania bankového systému, čím sa vyjasnia niektoré fundamentálne finančné vzťahy v bežnom bankovom systéme.

Kľúčové slová: bankový systém, bilancia, finančné vzťahy

The aim of this paper is to contribute to the debate surrounding banking systems and financial markets. This will be done on the basis of the description of some of the institutional facts of the banking system, which will enlighten some fundamental financial relations in the average banking system.

Key words: banking system, balance sheet, financial relations

JEL Classification: E51, B52

1 Úvod

Nie je prekvapujúce, že ekonomická teória by sa mala venovať bankovým systémom. Viac prekvapujúce je následne potom to, že ekonómovia sa často krát nevedia zhodnúť na fundamentálnych vzťahoch, ktoré vystupujú v bankových systémoch. Výsledkom je množstvo rôznych a vzájomne kontradiktórnych teórií ohľadom fungovania finančných trhov všeobecne a bankového systému osobitne.

Táto práca má za cieľ prispieť do týchto diskusií takým spôsobom, že na základe popisu niekoľkých inštitucionálnych faktov fungovania bankového systému vyjasní niektoré fundamentálne finančné vzťahy v bežnom bankovom systéme. Týmto práca ozrejní to, aké sú skutočné vzťahy medzi úvermi, depozitami, rezervami a mierou povinných minimálnych rezerv.

Expozícia v práci je založená na príbehu o založení banky a o prvých činoch tejto komerčnej banky. Kroky v živote banky budeme sledovať cez agregátnu bilanciu našej fiktívnej komerčnej banky (čo je bežná prax u finančných analytikov). Uvidíme ako bude na bilanciu komerčnej banky vplývať jej vznik, poskytovanie depozitných služieb, výpočet povinnej miery minimálnych rezerv ako aj poskytovanie úverov.

Táto práca nadväzuje na intelektuálnu tradíciu post-keynesovstva a to prevažne na práce Nicholasa Kaldora¹, Basila Moora², Randala Wraya³ a dvojice Wynne Godley a Marc Lavoie⁴. Nápomocné boli aj syntetizujúce učebnice od Philipa Arestisa & Malcolma Sawyera⁵, J. E. Kinga⁶ a Marca Lavoie⁷. Okrem striktne akademickej tradície sme pri študovaní tejto témy využili práce ekonómov pôsobiacich v rôznych ekonomicky

¹ KALDOR, N. (1982): The Scourge of Monetarism.

² MOORE, B. (1988): Horizontalists and Verticalists: The Macroeconomics of Credit Money.

³ WRAY, L. R. (2012): Modern Money Theory: A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems.

⁴ GODLEY, W. - LAVOIE, M. (2007): Monetary Economics: An Integrated Approach to Credit, Money, Income, Production and Wealth.

⁵ ARESTIS, P. - SAWYER M. (2006): A Handbook of Alternative Monetary Economics.

⁶ KING, J. E. (2003): The Elgar Companion to Post Keynesian Economics.

⁷ LAVOIE, M. (2014): Post-Keynesian Economics: New foundations.

relevantných inštitúciách svetového významu. Ide o práce, ktoré vznikli na pôde centrálnej banky Anglicka⁸, banky pre medzinárodné zúčtovanie⁹, ratingovej agentúry standart and poors¹⁰, americkej bankovej asociácie¹¹ a prácu ktorá vznikla na podnet islandskej vlády po finančnom kolapse tejto krajiny¹².

2 Inštitucionálna analýza

V tejto podkapitole si ukážeme základné funkcie bankového systému. To nám bude nápomocné pri zodpovedaní cieľu práce. Zvolíme jednoduchú expozíciu postupného zavádzania konceptov súvisiacimi s finančnými bilanciami bankového systému. Nasledovná expozícia má formu príbehu z dôvodu jednoduchosti. Nemá sa chápať ako plne realistická a vyčerpávajúco presná. Cieľom je jasná explikácia niektorých základných konceptov bankového systému.

Predstavme si, že si nejaká skupina ľudí chce založiť komerčnú banku. Potrebuje na to isté množstvo financií aby mohla založiť banku so základným imaním, resp. so základným kapitálom. Povedzme, že sa podarilo komerčnú banku založiť. Bilancia novo-vzniknutej komerčnej banky bude vyzeráť tak, ako je vidieť v bilancii číslo 1.

Bilancia č. 1: Nová komerčná banka

Aktíva	Pasíva
Obeživo	Kapitál

Vznikne teda nová právnická osoba (komerčná banka), ktorú budeme ďalej reprezentovať iba pomocou jej agregátnej bilancie. Táto banka má aktíva, teda to čo vlastní (v účtovnom žargóne to čo „má“) a má aj svoje pasíva, teda to čo dlží (v účtovnom žargóne to čo „má dať“). Naša novo-vzniknutá banka vlastní nejaké množstvo obeživa¹³ (v množstve rovnom toho, čo spoločníci vložili do svojej právnickej osoby) a dlží svojim spoločníkom (alebo akcionárom) rovnaké množstvo peňazí. Tento dlžnícky vzťah je vyjadrený na strane pasív ako kapitál. Strana aktív sa musí vždy rovnať strane pasív. Komerčná banka má teda niečo vo vlastníctve (obeživo) a niečo dlží (kapitál). Pre makroekonómiu je dôležité si uvedomiť, že jeden obnos peňazí (obeživo), ktorý na začiatku spoločníci vložili do banky vytvoril dve, do istej miery nezávislé finančne entity – obeživo banky a kapitál banky. Obeživo banky je suma všetkých bankoviek a mincí, ktoré má banka k dispozícii a kapitál banky je iba zápis, ktorý banke ako právnickej osobe pripomína, že koľko peňazí dlží svojim spoločníkom. Komerčná banka môže teda zahájiť svoju činnosť.¹⁴ Komerčná banka začne poskytovať depozitné služby. Jej klienti budú mať možnosť si svoje obeživo uložiť v banke. Proces príchodu nových depozít je znázornený v bilancii č. 2.

⁸ JAKAB, Z. - KUMHOF, M. (2015): Banks are not intermediaries of loanable funds –and why this matters.

⁹ DISYATAT, P. (2010): The Bank Lending Channel Revisited, BIS Working Papers, No. 297.

¹⁰ SHEARD, P. (2013): Repeat After Me: Banks Cannot and Do Not "Lend Out" Reserves.

¹¹ FRIEDMAN, H. D. (1993): Money & Banking.

¹² SISURJÓNSSON, F. (2015): Monetary Reform – A better monetary system for Iceland.

¹³ V skutočnosti je nepravdepodobné, žeby spoločníci zakladajúci novú komerčnú banku predložili základné imanie vo forme obeživa, ale my sme zvolili takýto postup kvôli tomu, aby bol ďalší výklad čo najjednoduchší.

¹⁴ V skutočnosti by banka musela nakúpiť nejaké priestory a iné fyzické náčinie pre svoju činnosť. To by vyzeralo tak, žeby banka prišla o x množstva obeživa na strane aktív a zato by na strane aktív získala x nominálnej hodnoty priestorov, stoličiek, počítačov atď. Banka by teda zamenila finančné aktíva za fyzické aktíva. V práci sa chceme sústrediť iba na čisto finančné zmeny v bankových bilanciách a preto budeme od takýchto fyzických aktív vo vlastníctve banky abstrahovať.

Bilancia č. 2: Príchod depozít

Aktíva	Pasíva
+ Obeživo	+Depozitá
	Kapitál

Všetci klienti ktorí si prídu založiť účet v našej banke odovzdajú svoje obeživo, ktoré si chcú „uložiť na účet“ komerčnej banky. Obeživo teda prejde do vlastníctva komerčnej banky.¹⁵ Klienti za to dostanú depozitá. Všimnime si, že aktíva a pasíva banky znovu narástli o rovnakú hodnotu. Depozitá sú pasívom banky a znamenajú pre ňu prísľub voči svojim klientom, že si kedykoľvek môžu patričné množstvo obeživa vybrať (za zmluvne stanovených podmienok a obmedzení) a že môžu používať platobné služby banky. Všimnime si, že depozitá sa môžu nazývať aj peniazmi, keďže sú pre klientov aktíva s ktorými sa dá platiť a zároveň sa dajú v pomere 1:1 vymieňať za obeživo (teda „peniaze“ v úzkom slova zmyslu). Takéto pomenovanie je ale zavádzajúce, keďže nám vlastne vzniknú dve úplne odlišné druhy peňazí, ktoré iným spôsobom fungujú – obeživo a depozitá. Preto sa v ekonómii vedú diskusie o monetárnych agregátoch. My pojem peniaze na tomto mieste prestaneme používať¹⁶, keďže je viacznačný.

Povedali sme si, že klienti môžu vymieňať svoje depozitá v pomere 1:1 za obeživo banky. Kolokviálne a zavádzajúco povedané: „klienti si môžu vybrať svoje peniaze“.¹⁷ V bilancii č. 3 možno vidieť situáciu, z pohľadu komerčnej banky, v ktorej klienti v agregáte zamenili viac depozít za obeživo ako obeživa za depozitá (ako bolo znázornené v bilancii č. 2).

Bilancia č. 3: Odchod depozít

Aktíva	Pasíva
- Obeživo	-Depozitá
	Kapitál

V takomto prípade sa vraví, že bilancia komerčnej banky sa „scvrkla“ (z anglického „*the balance sheet has shrunk*“). Jej aktíva a jej pasíva sa zmenšili o tú istú hodnotu. Banka má menšie vlastníctvo, ale má aj menej záväzkov vo forme depozít. Ak sa v agregáte rozhodnú klienti banky opačne, tak banka bude mať viac aktív (obeživa), ale aj viac záväzkov (depozít). Takýto prípad (je znázornený v bilancii č. 2) sa nazýva prípadom zväčšenia bilancie (z anglického „*the balance sheet has expanded*“). Je zjavné, že počas života banky budú jej

¹⁵ Toto je častý omyl medzi bežnými klientami bánk ako aj medzi ekonómami. Ak klient vlastní účet v banke tak nevlastní obeživo. Obeživo je aktívom banky, nie klienta. Aktívom klientov je depozitum, ktoré je zas pasívom komerčnej banky.

¹⁶ Mimo kolokviálneho použitia, ktoré budeme používať vtedy, ak budeme chcieť poukázať na nejakú konceptuálnu nejasnosť, alebo omyli pri používaní pojmu „peniaze“ medzi ekonómami a bežnými ľuďmi.

¹⁷ Klienti si nič „nevyberajú“ a pred momentom „vybratia“ žiadne peniaze v zmysle „obeživa“ nevlastnia. Skutočnosť je taká, že klienti si *zamiňajú depozitné* peniaze za *obeživové* peniaze. Je evidentné, že pravda nie je jednoducho zlučiteľná s marketingom bankového priemyslu. Ako vedcom nám avšak musí ísť prevažne o pravdu, bez ohľadu na extra-vedecké faktory.

klienti vplývať na bilanciu banky tak, že raz sa bude bilancia zväčšovať a raz sa bude scvrkávať. Cieľom úspešnej banky je mať vždy dostatočne veľa obeživa k dispozícii na to, aby mohla splniť požiadavky svojich klientov. Toto je ťažká úloha, keďže banky nemôžu presne anticipovať ako budú vyzerat' budúce požiadavky klientov (ani samotní klienti to častokrát nevedia anticipovať).¹⁸

Toto je jeden z dôvodov prečo existujú centrálné banky a ďalší druh peňazí – tak zvané rezervy¹⁹. Rezervy sú zápisy v účtovníctve centrálnej banky (sú pasívom centrálnej banky) ale sú vo vlastníctve komerčnej banky (sú aktívom komerčnej banky). Vo viacerých bankových systémoch vyspelého sveta centrálna banka vyžadujú aby komerčné banky spĺňali tak zvanú povinnú mieru minimálnych rezerv. Centrálna banka stanoví aké množstvo rezerv musí každá komerčná banka mať vo svojom vlastníctve. Toto množstvo sa určí tak, že sa označia niektoré druhy depozít v nejakom časovom horizonte a centrálna banka nakázu každej komerčnej banke, že musia vlastniť minimálne x % z vybraného druhu depozít v nasledujúcom časovom horizonte vo forme rezerv.²⁰ Spravidla to funguje tak, že centrálna banka sa pozrie do účtovníctva komerčnej banky (alebo prenechá túto procedúru komerčných bankám samotným) medzi obdobím t_0 až t_1 . Centrálna banka identifikuje relevantné depozitá (podľa uváženia) a vypočíta aké bolo priemerné nominálne množstvo týchto depozít na bilancii banky v sledovanom období. Tento priemer je základ od ktorého vypočítame povinnú mieru minimálnych rezerv na ďalšie obdobie, teda na obdobie t_1 až t_2 . Hovoríme, že vývoj miery povinných minimálnych rezerv zaostáva (z anglického „lag“) za vývojom depozít.²² Keď už majú centrálna a komerčná banka jasno v tom, aké množstvo rezerv komerčná banka potrebuje na nasledujúce obdobie (z čisto právneho hľadiska), tak centrálna banka môže tieto rezervy poskytnúť tak, ako je vidieť na bilancii č. 4.

Bilancia č. 4: Príchod rezerv

Aktíva	Pasíva
- Obeživo	Depozitá
+Rezervy	Kapitál

¹⁸ Neoklasický ekonóm si na tomto mieste musí uvedomiť, že ak chce pochopiť bankový systém, tak musí zabudnúť na svoj tréning v optimalizačno-marginalistickej ekonomii. Bankový systém je plný fundamentálnej neistoty a úspešné banky sú tie, ktorým sa podarí s touto neistotou sa lepšie vysporiadať. Aj keď neistota sa z tohto systému úplne odstrániť nedá. Tak isto ako z akéhokoľvek iného ekonomického systému.

¹⁹ Treba upozorniť, že „rezervy“ nie sú peniaze ponechané stranou. Na tento koncept treba zabudnúť, keďže je zavádzajúci.

²⁰ Znovu treba upozorniť. Komerčné banky nevytvárajú rezervy tak, že dávajú depozitá „stranou“. To by nebolo ani len možné, keďže depozitá sú pasívom a nie aktívom banky a rezervy môže zo zákona vyrábať výlučne centrálna banka (má monopol pre vytváranie monetárnej bázy). V texte spomínaný výpočet je iba tým čím je - výpočtom povinnej minimálnej miery rezerv. Nejedná sa o kauzálny popis vzniku rezerv, ten v texte nasleduje až teraz.

²¹ Ďalšie upozornenie sa týka faktu, že v skutočnosti môžu rôzne finančné aktíva predstavovať „rezervy“. To závisí od konkrétneho režimu dohľadu bankového systému. Väčšinou sa samotné obeživo považuje za finančné aktívum, ktoré môže predstavovať „rezervy“. V texte to nepredpokladáme iba z expozičných dôvodov.

²² Na tomto mieste začíname útočiť na predstavu modelu peňažného multiplikátora. Rezervy nepredstavujú a nemôžu predstavovať žiadne *ex ante* obmedzenie pre bankovú činnosť, keďže výpočet ich povinnej minimálnej miery zaostáva za vývojom všetkých ostatných zložiek bankovej bilancie. Ak by chceli neoklasický ekonómovia tvrdiť, že miera povinných minimálnych rezerv predstavuje *ex ante* obmedzenie pre bankovú činnosť, tak by museli tvrdiť, že príčiny temporálne nasledujú následky.

Komerčná banka vymení isté množstvo obeživa v pomere 1:1 za to množstvo rezerv, ktoré potrebuje, aby v ďalšom období mohla spĺňať povinnú minimálnu mieru rezerv.²³²⁴ Centrálna banka prisľubuje svojim komerčným bankám, že si môžu kedykoľvek a v ľubovoľnom množstve vymieňať svoje obeživo za rezervy, ako aj svoje rezervy za obeživo v pomere 1:1. Vzhľadom na to, že centrálna banka plne ovláda monetárnu bázu teda, že obeživo môže fyzicky tlačiť *de iure* do nekonečna a rezervy môže jednoduchým zápisom tvoriť *de iure* do nekonečna tiež, tak neexistuje žiadny ekonomický faktor, ktorý by mohol zabrániť tomu, aby centrálna banka mohla tento sľub dodržať.²⁵

Ukázali sme si ako sa v čase bude meniť bilancia komerčnej banky. Ak budú prichádzať noví klienti, tak sa bude bilancia zväčšovať a ak budú odchádzať klienti tak sa bude bilancia znižovať. Miery depozít a obeživa sa tým pádom budú neustále a nepredvídateľne meniť. Centrálna banka aj preto určí arbitrárne obdobie na základe ktorého sa určí, koľko rezerv potrebuje komerčná banka vlastniť, aby spĺňala povinnú mieru minimálnych rezerv.

Zatiaľ sme si popísali iba depozitné služby komerčnej banky a jeden právny aspekt jej činnosti. Teraz prejdeme na pôžičkové služby komerčnej banky, ako aj na jej platobné služby.

Komerčná banka je právnická osoba založená s cieľom dosahovať zisk. Ten sa dosahuje prevažne udeľovaním úverov. Teraz si ukážeme ako sa zmení bilancia komerčnej banky ak sa rozhodne udeliť úver, alebo nakúpiť nejakú obligáciu resp. iné finančné aktívum. Povedzme, že komerčná banka ohodnotila nejakú skupinu žiadateľov o úver za dostatočne bonitných (teda považuje ich za schopných v budúcom období splácať istinu a úroky podľa splátkových kalendárov), a že chce nakúpiť nejaké obligácie (povedzme štátne dlhopisy), pretože ich považuje za málo riskantnú a rentabilnú investíciu. Nová bilancia komerčnej banky po udelení úverov a po nákupe obligácií bude vyzeráť ako je vidieť na bilanci č. 5.

Bilancia č. 5: Udelenie úverov a nákup obligácií

Aktíva	Pasíva
+Úvery	+Depozitá
+Obligácie	Kapitál
Obeživo	
Rezervy	

Ak komerčná banka udelí úver, tak získa nové finančné aktívum (úver) vo forme nejakej zmluvy v ktorej sa nejaká fyzická alebo právnická osoba zaväzuje, že bude komerčnej banke v budúcom období splácať svoju pôžičku dohodnutým spôsobom. Pre komerčnú banku

²³ Uvedomme si, že v nasledujúcom období sa bude nominálne množstvo depozít a tým pádom celá bilancia neustále meniť (príchodom a odchodom depozít), takže každodenné stanovovanie novej miery povinných minimálnych rezerv by bolo vysoko nepraktické a zaviedlo by do systému zbytočnú neistotu. Preto miera povinných minimálnych rezerv „zaostáva“ za vývojom depozít.

²⁴ V skutočnosti platí, že viaceré druhy finančných aktív môžu slúžiť ako rezervné finančné aktíva, nielen „rezervy“ samotné. V hlavnom texte ale abstrahujeme od tohto faktu, kvôli ľahkosti expozície nových konceptov. Závery argumentácie by sa nezmenili, ak by sme inkorporovali aj takúto možnosť.

²⁵ Hovoríme o ekonomickom faktore, pretože je samozrejme pravda, že centrálna banka sa môže rozhodnúť danú výmenu neurobiť. Toto rozhodnutie bude ale politickým rozhodnutím a nie zákonom prírody, alebo nejakým zákonom trhu. Tak isto neplatí, že rozhodnutie splniť každý sľub je dobré rozhodnutie zo strany centrálnej banky. To, že centrálna banka takúto možnosť má, ešte nemusí znamenať, že by ju mala využiť za každých okolností a ani to nemusí znamenať, že využitie takejto možnosti bude za každých okolností správnym rozhodnutím. Tvrdíme len, že centrálna banka vždy má danú možnosť.

to bude ale znamenať aj to, že svojmu novému klientovi otvorí účet do ktorého vpíše nominálnu hodnotu dohodnutého úveru. Komerčná banka bude mať teda aj nové pasívum vo forme depozita. Toto depozitum bude ale aktívom daného klienta, ktorý s ním môže narábať tak ako všetci ostatní klienti banky, ktorí majú v banke otvorené depozitá. Povedané jednoducho: komerčná banka v procese úverovania vytvorila nové depozitné peniaze. Za predpokladu, že depozitum budeme považovať za peniaze (pod depozitami si predstavujeme vysoko likvidné depozitá, ktoré sú súčasťou monetárneho agregátu M1). Podobne pri nákupe obligácie. Komerčná banka získa danú obligáciu ako aktívum, ale zároveň bude musieť vytvoriť nové depozitum v nominálnej hodnote nákupu obligácie (naďalej musí platiť, že strana aktív sa rovná strane pasív).

Pre pochopenie je kľúčové si uvedomiť, že nikde v celom monetárnom systéme sa žiadne „peniaze“ (žiadny z rôznych druhov peňazí) neposunuli ad jedného klienta banky k druhému klientovi banky. Žiadne „peniaze“ nezmenili majiteľa. Vytvorili sa nové peniaze zápisom do interného účtovníctva komerčnej banky.²⁶ Tento fakt ešte neznamená, že komerčná banka je úplne neobmedzená pri vytváraní nových depozít v procese úverovania. Tie obmedzenia ale nie sú dané tým, že komerčná banka „vypožičiava peniaze“ nejakého iného klienta.²⁷ Komerčná banka vytvára ten druh peňazí, ktorý podľa zákona môže vytvárať – depozitá.

Treba si uvedomiť, že týmto procesom sa nezmenilo nič na predošlom vlastníctve a záväzkoch komerčnej banky. Ak chce banka naďalej pôsobiť, tak musí naďalej pre svojich klientov garantovať, že depozitá budú zameniteľné v pomere 1:1 za obeživo.²⁸ Komerčná banka teda potrebuje obeživo, alebo rezervy (keďže tie sa dajú zameniť za obeživo v pomere 1:1) v dostatočnej miere na to, aby mohla v ďalšom období spĺňať anticipované požiadavky svojich klientov (depozitárov), ale v žiadnom prípade nepotrebuje obeživo a rezervy na to, aby mohla poskytovať úvery.²⁹ Úvery sa poskytnú, čím vzniknú nové depozitá, ktoré môžu byť až následne zamenené za obeživo. Presný opak kauzálneho vzťahu, ktorý opisuje neoklasický peňažný multiplikátor je pravdivý. Neoklasická teória má za to, že kauzálny vzťah ide od obeživa, cez depozitum, až po úver. Skutočnosť je presne opačná. Kauzálny vzťah úverovania komerčnej banky ide od úveru, cez depozitum, až po obeživo.³⁰ Obeživo a rezervy teda nie sú potrebné pred (*ex-ante*) udelením úveru, aj keď môžu byť potrebné (podľa ďalších rozhodnutí klientov) až po (*ex-post*) udelení úveru.

²⁶ Toto je možno kontroverzné, ale veľmi jednoducho empiricky overiteľné tvrdenie. Stačí si zodpovedať nasledujúce otázky. Ak banka poskytuje úvery (čo robí dennodenne), tak znižujú sa depozitá klientov v danej banke? Alebo ak banka poskytne veľmi veľký úver, tak informuje svojich klientov o tom, že im musí znížiť depozitá? To je absurdná predstava, ktorá je v priamej kontradikcii s bežnou skúsenosťou každého klienta ľubovoľnej banky. Uvedomme si, ako daný systém funguje. Depozitá sú iba zápisy, ktoré banke pripomínajú koľko je komu dlžná. Tie nemôže prepísať len preto, lebo poskytla úver tretej osobe. Takým spôsobom by stratila dôležitú informáciu (a strana aktív by sa prestala rovnať strane pasív, čo porušuje základný princíp účtovníctva).

²⁷ Tieto obmedzenia môžu byť napr. trhové (dopyt po úveroch, činnosť konkurencie, riziko nesplácania úverov) alebo regulačné (ako sú napr. kapitálové požiadavky).

²⁸ Samozrejme nemôže to naplniť naraz pre všetkých svojich klientov. To by vyžadovalo, aby mala banka na strane aktív vždy rovnaké množstvo obeživa a rezerv ako by mala depozít na strane pasív. Potom by ale nemohla mať takmer žiadne úvery a obligácie na strane aktív. Ako by dosahovala zisk? Obeživo a rezervy sú neúročené aktíva. Garancia vymeniteľnosti je teda iba to – garancia. Nejedná sa o mechanickú nutnosť, prírodný, alebo nejaký „trhový“ zákon. Fundamentálne ide o dohodu medzi bankou a jej klientmi, ktorá by mala byť dodržaná ale môže byť aj porušená.

²⁹ Trik k pochopeniu správnej kauzality tohto mechanizmu je v tom, uvedomiť si, že nový dlžník banky sa v momente čerpania svojho úveru (alebo využívania kreditnej karty) zároveň stáva aj depozitárom banky, čím má rovnaké práva na vymeniteľnosť svojich depozít, ako všetci ostatní depozitári, dokonca aj tí, ktorí sa kedysi stali depozitármi banky tým, že priniesli do banky obeživo.

³⁰ Toto je pravdepodobne najdôležitejší poznatok postkeynesovskej teórie endogénnych peňazí.

3 Záver

Cieľom tejto práce bolo ozrejmiť niektoré fundamentálne finančné vzťahy bankového systému pomocou agregátnych bilancií komerčných bánk. Prostredníctvom tejto metodológie sme odvodili štandardný výsledok teórii endogénnych peňazí, že rezervy nepredstavujú *ex-ante* obmedzenie pre úverovú expanziu komerčného bankového systému. V skutočnosti komerčný bankový systém poskytne úver tak, že expanduje svoju bilanciu (aktíva banky narastú o hodnotu úveru a pasíva banky narastú o hodnotu úveru skrz nové depozitum) a až následne hľadá spôsoby, ako by mohol získať dodatočné rezervy, ak je to vôbec potrebné.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ARESTIS, P. – SAWYER M. (2006): *A Handbook of Alternative Monetary Economics*. Edward Elgar Publishing Limited. 2006. ISBN 1 84376 915 8.
- [2] DISYATAT, P. (2010): The Bank Lending Channel Revisited, *BIS Working Papers*, No. 297.
- [3] FRIEDMAN, H. D. (1993): *Money & Banking*. American Bankers Association. 1993. ISBN 0899823165.
- [4] GODLEY, W. – LAVOIE, M. (2007): *Monetary Economics: An Integrated Approach to Credit, Money, Income, Production and Wealth*. Palgrave MacMillan. 2007. ISBN 0-230-50055-2.
- [5] JAKAB, Z. – KUMHOF, M. (2015): Banks are not intermediaries of loanable funds – and why this matters, *Bank of England working paper*, No.529.
- [6] KALDOR, N. (1982): *The Scourge of Monetarism*. Oxford University Press. 1982. ISBN 0198772483.
- [7] KING, J. E. (2003): *The Elgar Companion to Post Keynesian Economics*. Edward Elgar Publishing, 2003. ISBN 184064 630 6.
- [8] LAVOIE, M. (2014): *Post-Keynesian Economics: New foundations*. Edward Elgar Publishing. 2014. ISBN 978 1 847204837.
- [9] MCLEAY, M. – RADIA, A. – THOMAS, R. (2014A): Money Creation in the Modern Economy, *Quarterly Bulletin of the Bank of England*, Q1 2014.
- [10] MCLEAY, M. – RADIA, A. – THOMAS, R. (2014B): Money in the modern economy: an introduction, *Quarterly Bulletin of the Bank of England*, Q1 2014.
- [11] MOORE, B. (1988): *Horizontalists and Verticalists: The Macroeconomics of Credit Money*. Cambridge University Press. 1988. ISBN 0521350794.
- [12] SHEARD, P. (2013): Standart and Poor's. 2013. *Repeat After Me: Banks Cannot and Do Not "Lend Out" Reserves*, Ratings Direct, August 13.
- [13] SISGURJÓNSSON, F. (2015): Monetary Reform – A better monetary system for Iceland, Edition 1.0, March 2015. Reykjavik – Iceland.
- [14] WRAY, L. R. (2012): *Modern Money Theory: A Primer on Macroeconomics for Sovereign Monetary Systems*. Palgrave Macmillan, 2012. ISBN 0230368891.

Kontakt**Ing. Marcel Čas**

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: marcel.cas@euba.sk

MEDZINÁRODNÁ MIGRÁCIA V DÔSLEDKU KLIMATICKÝCH ZMIEN

Ivana Dancáková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: ivana.dancakova@euba.sk

Cieľom príspevku je analyzovať vplyv klimatických zmien na súčasný nárast počtu migrantov v porovnaní s inými faktormi vplyvujúcimi na medzinárodnú migráciu. V dôsledku degradácie životného prostredia a klimatických zmien dochádza častokrát k environmentálnej migrácii, ktorej podiel na celkovom počte migrantov narastá. Napriek tomu sa tejto problematike neprikladá dostatočná pozornosť. Autor poukazuje na markantný nárast významu environmentálnej migrácie v budúcnosti a potrebu hľadania riešenia na globálnej úrovni. Prostredníctvom teórie *push* a *pull* faktorov približuje príčiny vedúce k migrácii.

Kľúčové slová: migrácia, push a pull faktory, klimatické zmeny

The aim of the article is to analyze the impact of climate changes on the current increased number of migrants compared to other factors influencing international migration. The proportion of environmental migration in the total number of emigrants increase as a result of environmental degradation. Nevertheless, the attention given to this issue is not sufficient. The author seeks to point out the notable grow of the importance of environmental migration in future and highlight the need to find a global solution. The article briefly describes the causes leading to migration based on theory of push and pull factors.

Key words: migration, push and pull factors, climate changes

JEL Classification: F22, Q54

1 Úvod

Migrácia populácie je neoddeliteľnou súčasťou ľudskej histórie už od jej prvých počiatkov. Napriek tomu sa do pozornosti odbornej verejnosti dostáva až koncom 80. rokov 20. storočia. Práve v tomto období sa medzinárodná migrácia stáva často diskutovanou témou nielen na akademickej, ale aj na politickej úrovni.¹ V súčasnosti sa stala jedným z globálnych problémov riešeným predovšetkým na medzinárodnej úrovni.

Hlavným cieľom nášho príspevku je poukázať na rastúci význam environmentálnej migrácie v medzinárodnom kontexte, a tiež zdôrazniť potrebu riešenia súčasnej migrácie v dôsledku klimatických zmien a degradácie životného prostredia.

Na naplnenie tohto cieľa sa v príspevku venujeme analýze jednotlivých faktorov vplyvujúcich na medzinárodnú migráciu, pričom vychádzame z teórie *push* a *pull* faktorov. V druhej časti približujeme migráciu v kontexte klimatických zmien, s čím úzko súvisí aj vplyv degradácie životného prostredia na migráciu obyvateľov. Vychádzame z predpokladu Medzinárodného panelu pre zmenu klímy, že súčasné klimatické zmeny sú antropogénneho charakteru. V ďalšej časti následne poukážeme na vplyv klimatických zmien na migráciu obyvateľov v jednotlivých regiónoch sveta.

Pri príprave príspevku sme vychádzali z analýzy viacerých kľúčových medzinárodných dokumentov a databáz zaoberajúcich sa environmentálnou migráciou.

¹ CASTLES, S. – CRAWLEY, H. – LOUGHNA, S. (2003): *States of Conflict. Causes and patterns of forced migration to the EU and policy responses*. London: IPPR, 2003. 87 s. ISBN 1 86030 215 5.

Čerpali sme z údajov Medzinárodnej organizácie pre migráciu (International Organisation for migration, IOM), Medzivládneho panelu pre zmenu klímy (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC), Environmentálneho programu OSN (United Nations Environment Programme, UNEP) a ďalších publikácií venujúcich sa danej problematike.

2 Rast významu environmentálnej migrácie

Migráciu považujeme za formu mobility. Podľa Medzinárodnej Organizácie pre migráciu (ďalej len IOM), definujeme migráciu ako „pohyb osoby alebo skupiny osôb z jednej geografickej jednotky do druhej cez administratívnu, či politickú hranicu s cieľom usadiť sa definitívne, alebo prechodne na mieste inom, ako je miesto pôvodu osoby.“² V prípade, že dochádza k presunu v rámci jedného štátu, hovoríme o vnútornej migrácii, v opačnom prípade ide o medzinárodnú migráciu.

V roku 2015 bol počet medzinárodných migrantov vo svete odhadovaný na 244 miliónov.³ Pre porovnanie, v roku 1990 bolo na Zemi približne 152 miliónov migrantov, pričom v roku 2000 ich počet vzrástol na 173 miliónov.⁴ Na základe uvedených dát, môžeme konštatovať, že za posledných 15 rokov došlo k nárastu emigrácie o 42 % v porovnaní s rokom 2000. Tento neustále rastúci počet medzinárodných migrantov vedie jednotlivé vlády k potrebe nachádzania riešení, nielen na lokálnej, ale predovšetkým na globálnej úrovni.

Z pohľadu geografického rozloženia, sa väčšina medzinárodných migrantov smeruje do Európy a Ázie, takmer dve tretiny migrantov, čo predstavuje viac ako 150 miliónov ľudí.⁵ Ako môžeme vidieť na grafe č. 1, tretím, migrantmi najviac preferovaným, regiónom sveta je Severná Amerika s počtom 54 miliónov migrantov. Nasleduje Afrika s 21 miliónmi, Latinská Amerika a Karibik s 9 miliónmi, a Oceánia s 8 miliónmi medzinárodných migrantov.⁶

Podľa štatistík IOM, najvyšší podiel medzinárodných migrantov na celkovej populácii je v Oceánii (viac ako 20 %), Severnej Amerike (15,2 %) a Európe (10,3 %).⁷ Za posledných 15 rokov smerovalo najviac medzinárodných migrantov do regiónu Ázie – 26 miliónov a Európy – 20 miliónov migrujúcich ľudí.⁸

Ďalším zaujímavým faktom je, že v roku 2015 žilo 67 % medzinárodných migrantov iba v 20 krajinách sveta. Pričom medzi najpočetnejšie patrili Spojené štáty americké, Nemecko, Rusko, Saudská Arábia, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, a ďalšie.⁹

² INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2009): *Migration, Climate Change and the Environment*. Geneva: IOM, 2009. [online]. [cit. 30.5.2016]. 322s. 15-30s. Dostupné na internete: <https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/env_degradation/compendium_climate_change.pdf>.

³ UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016): *International Migration Report 2015: Highlights*. 946480701. ISBN 978-92-1-151545-9.

⁴ Ibidem, s.2.

⁵ Ibidem, s.2.

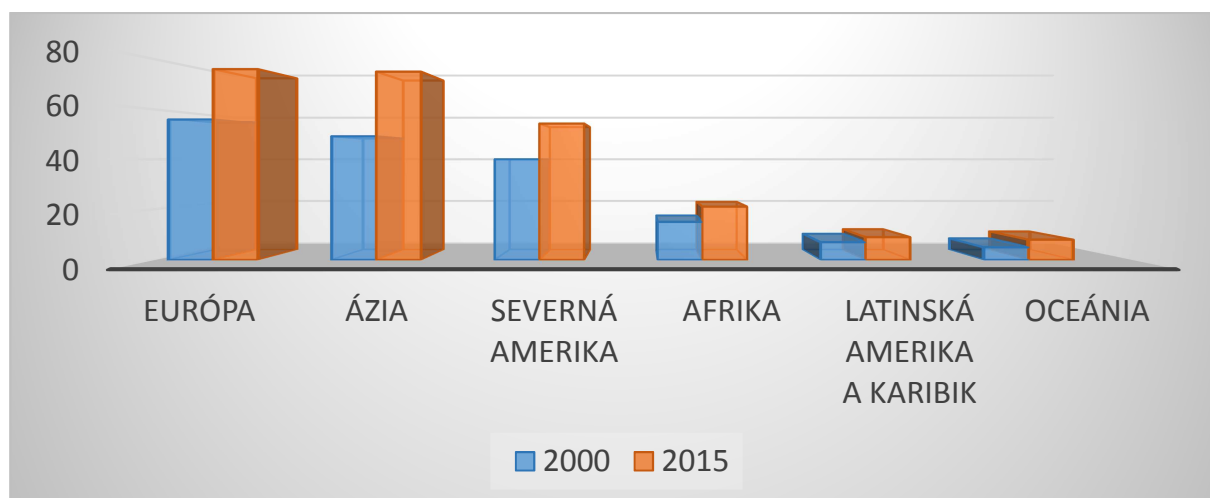
⁶ UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016): *International Migration Report 2015: Highlights*. 946480701. S. 1-2. ISBN 978-92-1-151545-9.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016): *International Migration Report 2015: Highlights*. 946480701. ISBN 978-92-1-151545-9.

Graf č. 1: Počet medzinárodných migrantov podľa regiónu v roku 2000 a 2015 (v miliónoch)



Zdroj: Vlastné spracovanie podľa: UNITED NATIONS. (2015): *International Migration 2015*.

Na základe migračnej teórie *push* a *pull* faktorov rozlišujeme jednotlivé motívy, ktoré vedú migrantov k emigrácii z krajiny pôvodu, teda *push* faktory a motívy, ktoré lákajú imigrovať do cieľovej krajiny, teda *pull* faktory. „Základom *pull* a *push* modelu je tvrdenie, že každý človek je potenciálnym migrantom, ak životné podmienky na inom mieste sú lepšie ako na súčasnom mieste života danej osoby a náklady na migráciu sú nižšie ako potenciálny zisk akumulovaný vďaka migrácii.“¹⁰

Medzi motívy inicializujúce emigráciu, teda *push* faktory radíme: nepriaznivé ekonomické pomery, nízku životnú úroveň obyvateľstva, environmentálnu degradáciu, politickú diskrimináciu, etnické a náboženské problémy, rastúcu hustotu obyvateľstva či bezpečnostné aspekty života obyvateľov v domovskej krajine.

Druhú skupinu motívov, ktoré podnecujú k imigrácii do krajiny, nazývame *pull* faktory sú to napr. porovnateľne vyššie mzdy, vyššia životná úroveň, vyhliadky lepšieho zamestnania, relatívna blízkosť zvolenej cieľovej krajiny, dobré skúsenosti iných migrantov, vyššia miera individuálnej a politickej slobody, či bezpečnejšia situácia v hostiteľskej krajine. K súčasným *pull* faktorom radíme napríklad vyššiu životnú úroveň v prijímajúcej krajine, tiež sociálne a zdravotné zabezpečenie.¹¹

Push a *pull* faktory pôsobia rovnako vo vysielajúcom ako aj v prijímajúcom štáte. Ide o faktory, ktoré sa zväčša zhodujú, avšak *push* faktory majú negatívny podtón, pričom *pull* faktory majú naopak pozitívny charakter. Môžeme ich rozdeliť do štyroch hlavných skupín: ekonomické, politické, sociálne a environmentálne faktory. Autor sa v práci venuje predovšetkým migrácii v dôsledku environmentálnych zmien.

Medzinárodná federácia spoločností Červeného kríža a Červeného polmesiaca odhaduje, že v priemere 250 miliónov ľudí je ročne postihnutých prírodnými katastrofami.¹²

Taktiež je známe, že počet a závažnosť prírodných katastrof sa v budúcnosti zvýši v dôsledku súčasnej zmeny klímy. Predpokladanému počtu environmentálnych migrantov sa

¹⁰ FASSMANN, H. – MUSIL, E. (2013): *Managing Migration and its Effects*. SEE – Transnational Actions towards Evidence-based Strategies. 15 s. Dostupné na internete: <<http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGConceptualPaper.pdf>>.

¹¹ GALANSKÁ, N. (2014): Vybrané koncepty a teórie medzinárodnej migrácie a ich aplikácia na súčasné migračné toky. In: *Almanach*, 2014, roč. IX., č. 2, s. 20-38.

¹² INTERNATIONAL FEDERATION OF RED CROSS AND RED CRESCENT SOCIETIES. (2007): *CROIX-ROUGE: Guide climatique*. [online]. [cit. 28.5.2016]. s. 17. Dostupné na internete: <http://www.climatecentre.org/downloads/files/reports/RC_climateguide_FR.pdf>.

venujú viacerí autori, ktorých odhadovaný počet migrantov v dôsledku environmentálnych zmien zobrazuje tabuľka č. 1.¹³ Podľa reportu publikovaného Environmentálnym programom OSN (United Nations Environmental Programme - UNEP) v roku 1989 bude počet environmentálnych migrantov v roku 2010 na úrovni 50 miliónov migrantov. Aj neskoršie predpovede jednotlivých odborníkov sa zhodujú na tomto počte. V skutočnosti bolo v roku 2010 v dôsledku environmentálnych zmien presídlených viac ako 42 miliónov ľudí.¹⁴ Pokiaľ ide o predikcie na rok 2050, podľa reportu publikovaného Červeným krížom (2001), a taktiež podľa názoru viacerých odborníkov ako Myersa, Biermanna, či Boasa bude počet environmentálnych migrantov narastať až na úroveň 200 miliónov migrantov. Aktuálne predpovede na rok 2050 odhadujú 250 miliónov až 1 miliardu environmentálnych migrantov s čím úzko súvisí aj nárast populácie na 9 miliárd do roku 2050.¹⁵

Na základe údajov z tabuľky 1 môžeme konštatovať, že v dôsledku zhoršovania stavu životného prostredia, chudoby a demografickej expanzie bude počet environmentálnych migrantov v budúcnosti narastať.

Tabuľka č. 1 Odhad počtu environmentálnych migrantov (2010, 2050)

Autor/Zdroj, rok publikovania	Predpokladaný počet migrantov v čase publikácie reportu	Predpovedaný počet environmentálnych migrantov - 2010	Predpovedaný počet environmentálnych migrantov - 2050
UNEP, 1989	30 miliónov	50 miliónov	-
Myers, 1993	25 miliónov	-	150-200 miliónov
Myers, Kent, 1995	25 miliónov	50 miliónov	212 miliónov
Red Cross, 2001	-	-	200 miliónov
Cristian Aid, 2007	25 miliónov	-	300 miliónov
Bierman, Boas, 2010	-	-	200 miliónov

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa: GEMENNE, F. Why the numbers don't add up: A review of estimates and predictions of people displaced by environmental changes. In: *Global Environmental Change*. 2011, roč. 21.

3 Vplyv klimatických zmien na migráciu

V tejto kapitole sa budeme bližšie venovať environmentálnej migrácii a jednotlivým činiteľom, ktoré ju ovplyvňujú. Nájst' jednotnú definíciu pre pojem environmentálna migrácia však nie je jednoduché. Hlavným dôvodom je úzky vzťah medzi migráciou v dôsledku environmentálnych zmien či environmentálnej degradácie a ďalších faktorov vplyvujúcich na migráciu.¹⁶ Ďalším problémom je objasnenie ponímania environmentálnej migrácie, ako dobrovoľného či núteného presúvania obyvateľov.

Aby sme dokázali objasniť migráciu v dôsledku klimatických zmien, zameriame sa najprv na význam pojmu klimatické zmeny. Termín klimatické zmeny sa v minulosti používal pre všetky zmeny súvisiace s klímou. V súčasnosti podľa Medzivládneho panelu OSN pre zmenu klímy (IPCC, 1996) sa takto nazývajú už len zmeny prirodzeného charakteru, teda spôsobené zmenami slnečnej aktivity a inými astronomickými faktormi, sopečnými

¹³ GEMENNE, F. (2011): Why the numbers don't add up: A review of estimates and predictions of people displaced by environmental changes. In: *Global Environmental Change*. 2011, roč. 21, s. 49. ISSN 09593780.

¹⁴ INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2009): *Migration, Climate Change and the Environment*. Geneva: IOM, 2009. [online]. [cit. 30.5.2016]. 322s. 15-30s. Dostupné na internete: <https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/env_degradation/compendium_climate_change.pdf>.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ DUN, O. – GEMENNE, F. (2008): Defining 'environmental migration'. [online]. In: *Forced Migration Review*. [cit. 1.6.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/FMRpdfs/FMR31/10-11.pdf>>.

erupciami, zmenami cirkulácie oceánov atď. Klimatické zmeny predstavujú len tú časť zo všetkých zmien klímy, ktorú spôsobuje človek zmenou zloženia atmosféry (emisiou skleníkových plynov a aerosólov, zmenou využívania krajiny).¹⁷

V dôsledku klimatických zmien dochádza ku globálnemu otepľovaniu, ktoré má vplyv na rast priemerných teplôt vzduchu a oceánov, v dôsledku toho dochádza rozsiahlemu k topeniu snehu a ľadu, a následnému rastu priemernej hladiny morí, čo vplýva na jednotlivé regióny sveta rozdielnym spôsobom.

Niektoré oblasti budú pravdepodobne obzvlášť citlivé na zmeny klímy, a to nielen v dlhodobom horizonte. Dôvodom je globálne otepľovanie, ktoré taktiež vedie k vyšším teplotným extrémom, k väčšiemu objemu zrážok, výskytu silných búrok, k záplavám pobreží, atď. Medzi oblasti najviac citlivé na zmeny klímy radíme polárne oblasti a malé ostrovy, africký kontinent, ázijské a africké delty veľkých riek.¹⁸

Predtým ako budeme životné prostredie považovať za príčinu sťahovania obyvateľov, potrebujeme objasniť pojem „environmentálna degradácia“ a jej vplyv na klimatické zmeny, v dôsledku ktorých dochádza k migrácii ľudí. Na základe výskumu o klimatických zmenách rozlišujeme niekoľko klimatických zmien, ktoré vedú k migrácii:¹⁹

- globálne otepľovanie;
- zvyšovanie hladiny mora (záplavy pobrežných oblastí);
- topenie ľadovcov;
- sucho, dezertifikácia, nedostatok vodných zdrojov;
- extrémne výkyvy počasia: búrky, hurikány a cyklóny;
- vyčerpanie prírodných zdrojov v dôsledku prírodných katastrof.

Za najvýstižnejšiu a najviac používanú typológiu však pokladáme klasifikáciu navrhnutú Renaudom, Bogardim, Dunom a Warnerom, podľa ktorých môžeme rozlíšiť tri kategórie migrantov v súvislosti s migráciou v dôsledku environmentálnych zmien:²⁰

- dobrovoľní migranti motivovaní environmentálnymi zmenami, aby tak predišli zhoršeniu prostredia, a následne životných podmienok;
- migranti nútení emigrovať v dôsledku environmentálnych zmien, aby sa vyhli najhoršiemu;
- environmentálni utečenci, ktorí musia okamžite emigrovať v dôsledku prírodnej katastrofy (potopa, hurikán).

V práci sa bližšie venujeme nútenej migrácii, pričom rozlišujeme dve kategórie environmentálnej degradácie, ktoré v skutočnosti korelujú: dlhodobá, teda postupná degradácia životného prostredia a náhla degradácia, spôsobená prírodnými katastrofami. Náhla environmentálna degradácia zahŕňa nasledujúcu typológiu faktorov:²¹

¹⁷ INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE. (2007): *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability: contribution of Working Group II to the fourth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007. 987 s. OCLC: ocn163616658. ISBN 978-0-521-88010-7.

¹⁸ Ibidem, s. 79-100.

¹⁹ Ibidem, s. 100-131.

²⁰ NASER, M. M. (2012): Climate Change, Environmental Degradation, and Migration: A Complex Nexus. In: *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, 2012, roč. 36, č. 3 / 4, s. 4. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmelpr/vol36/iss3/4>>.

²¹ INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE. (2007): *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability: contribution of Working Group II to the fourth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007. s. 735-740. OCLC: ocn163616658. ISBN 978-0-521-88010-7.

- náhle prírodné katastrofy v dôsledku hydrometeorologických zmien;
- pomalá degradácia životného prostredia (dezertifikácia);
- zánik Malých ostrovov v dôsledku zvyšovania hladiny mora;
- vládou plánovaná iniciovaná evakuácia v dôsledku prírodných katastroch (záplavy, zemetrasenia, hurikány, erupcia sopiek);
- riziko environmentálnej deštrukcie v dôsledku ozbrojených konfliktov.

V súčasnosti klimatické zmeny predstavujú veľmi citlivú oblasť, a to nielen pre vedcov, ale aj pre politikov. Dôvodom sú súčasné, a tiež predpokladané budúce environmentálne ako aj sociálno-ekonomické dopady, ktoré sú sprevádzané fenoménom neistých a nepresných predikcií.

Klimatické zmeny vyvolávajúce významné zmeny v životnom prostredí pôsobili na migračné toky už v minulosti rovnako ako v súčasnosti. Medzi prípadmi z nedávnej minulosti môžeme spomenúť migráciu značného počtu domácností počas rozsiahlych období hladu v dôsledku sucha v roku 1980 v severnej Etiópii; rozsiahla migrácia v rámci stredoamerického regiónu do Spojených štátov amerických v roku 1998 spôsobená silným hurikánom Mitch; zasiahnutie viac ako 1,5 milióna ľudí vlnou tsunami v Indickom oceáne v roku 2004. Prípadne najväčší presun Američanov v histórii krajiny – 1,5 milióna vysídlených ľudí za 14 dní kvôli hurikánu Katrina v roku 2005.²²

Na základe štvrtej správy IPCC z roku 2007 môžeme konštatovať, že obyvateľstvo je citlivejšie na migráciu podnietenú predovšetkým nasledujúcimi tromi klimatickými zmenami, a to v dôsledku nárastu sucha, intenzívnej aktivity tropických cyklónov a stúpajúcej hladiny mora.²³

4 Dopad klimatických zmien na jednotlivé regióny sveta

Dopad klimatických zmien a degradácia životného prostredia majú významný podiel na náraste počtu medzinárodných migrantov. Na základe výsledkov Štvrtej hodnotiacej správy IPCC je vplyv environmentálnych zmien veľmi špecifický podľa jednotlivých regiónov. Na nasledujúcich príkladoch si uvedieme dopad klimatických zmien na jednotlivé geografické oblasti: Afriku, Áziu, Austráliu a Nový Zéland, Európu, Latinskú Ameriku, Severnú Ameriku, polárne oblasti a malé ostrovy.²⁴

Afrika

- rozširovanie púští o 5 – 8 % do roku 2080;
- zvýšenie hladiny mora;
- 75 – 250 miliónov ľudí bez prístupu k nezávadnej pitnej vode do roku 2020;
- obmedzená poľnohospodárska výroba;
- potravinová bezpečnosť a nárast podvyživeného obyvateľstva.

Ázia

- zníženie dostupnosti sladkých vôd do roku 2050;

²² INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2015): *Migrants and cities: new partnerships to manage mobility*. Geneva: IOM, 2015. World migration report 2015. OCLC: 934649667. ISBN 978-92-9068-709-2.

²³ INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE. (2007): *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability: contribution of Working Group II to the fourth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007. s. 750-756. OCLC: ocn163616658. ISBN 978-0-521-88010-7.

²⁴ Ibidem.

- záplavy v pobrežných oblastiach, ktoré sú husto obývané, najmä v oblasti južnej, východnej a juhovýchodnej Ázie;
- šírenie infekčných ochorení.

Austrália a Nový Zéland

- značná strata biodiverzity do roku 2020;
- zosilnenie problémov bezpečnosti vody do roku 2030;
- nárast sucha a šírenie požiarov;
- pokles poľnohospodárskej produkcie a lesníctva.

Európa

- zvýšené riziko povodní vo vnútrozemí a častejšie záplavy v pobrežných oblastiach;
- zvýšené riziko erózie, v dôsledku búrok a zvyšovania hladiny morí;
- roztápanie ľadovcov, zníženie snehovej pokrývky (až 60 % do roku 2080);
- vysoké teploty v južných oblastiach a následné suchá spojené s poklesom poľnohospodárskej produkcie;
- zvýšené zdravotné riziká.

Latinská Amerika

- zvýšenie teploty a s tým spojené úbytky podzemných vôd, čo povedie k postupnému nahrádzaniu tropického lesa savanami v oblasti východnej časti pralesa do roku 2050;
- vysušovanie pôdy – úbytok vegetácie;
- významná strata biodiverzity v oblasti trópov;
- pokles poľnohospodárskej činnosti;
- hrozba podvýživy a problémy s potravinovou bezpečnosťou;
- roztápanie ľadovcov.

Severná Amerika

- roztápanie snehu v západných horách;
- vyššia hladina riek v zime ako v lete, hrozba záplav;
- intenzívnejšie vlny horúčav, predovšetkým v mestách bude situácia náročnejšia;
- nové hrozby v pobrežných oblastiach.

Polárne oblasti

- zníženie objemu ľadovca, ľadových príkrovov a morského ľadu;
- degradácia biodiverzity;
- negatívny dopad na infraštruktúru a tradičný pôvodný štýl života.

Malé ostrovy

- zvýšenie hladiny mora spôsobuje povodne, búrky, eróziu;
- hrozba narušenia infraštruktúry, budov, domov.

Ako môžeme vidieť, niektoré oblasti sveta sú senzitívnejšie na klimatické zmeny, v dôsledku ktorých dochádza aj k environmentálnym zmenám prostredia. Medzi oblasti, ktoré sú najviac citlivé na možné zmeny klímy patria polárne oblasti, malé ostrovy a delty veľkých, husto osídlených riek v Ázii a Afrike.²⁵

²⁵ INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE. (2007): *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability: contribution of Working Group II to the fourth assessment report of the*

5 Záver

Migrácia v dôsledku environmentálnych zmien je pokladaná za fenomén, ktorý neustále naberať na intenzite a objeme. Zvyšuje sa intenzita výskytu environmentálnych zmien, ktoré zahŕňajú nielen klimatické zmeny, ale aj degradáciu životného prostredia, v dôsledku ktorých dochádza k zníženiu životnej úrovne, ohrozeniu zdravia obyvateľov, zhoršeniu životného prostredia, a následne nútenej emigrácii.

V dôsledku postupného zhoršovania stavu životného prostredia, chudoby a demografickej expanzie sa predpokladá, že počet environmentálnych migrantov bude v budúcnosti naberať na objeme. Viacerí odborníci sa zhodujú na predpoklade, že v roku 2050 bude počet environmentálnych migrantov oscilovať okolo 200 až 250 miliónov obyvateľov.

Medzi oblasti, ktoré patria k najrizikovejším z pohľadu environmentálnej migrácie, môžeme zaradiť malé ostrovy, polárne oblasti a delty veľkých riek v Afrike a Ázii. Práve spomínané regióny budú markantným dôkazom rastu významu environmentálnej migrácie a silnejúcej potreby nachádzania riešení nielen na lokálnej, ale zároveň aj na globálnej úrovni.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CASTLES, S. – CRAWLEY, H. – LOUGHNA, S. (2003): *States of Conflict. Causes and patterns of forced migration to the EU and policy responses*. London: IPPR, 2003. 87 s. ISBN 1 86030 215 5.
- [2] DUN, O. – GEMENNE, F. (2008): Defining 'environmental migration'. [online]. In: *Forced Migration Review*. [cit. 1.6.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/FMRpdfs/FMR31/10-11.pdf>>.
- [3] FASSMANN, H. – MUSIL, E. (2013): *Managing Migration and its Effects*. SEE – Transnational Actions towards Evidence-based Strategies. 15 s. Dostupné na internete: <<http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGConceptualPaper.pdf>>.
- [4] GALANSKÁ, N. (2014): Vybrané koncepty a teórie medzinárodnej migrácie a ich aplikácia na súčasné migračné toky. In: *Almanach*, 2014, roč. IX., č. 2, s. 20-38.
- [5] GEMENNE, F. (2011): Why the numbers don't add up: A review of estimates and predictions of people displaced by environmental changes. In: *Global Environmental Change*. 2011, roč. 21, s. 49. ISSN 09593780.
- [6] INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE. (2007): *Climate change 2007: impacts, adaptation and vulnerability: contribution of Working Group II to the fourth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007. 987 s. OCLC: ocn163616658. ISBN 978-0-521-88010-7.

- [7] INTERNATIONAL FEDERATION OF RED CROSS AND RED CRESCENT SOCIETIES. (2007): *CROIX-ROUGE: Guide climatique*. [online]. [cit. 28.5.2016]. 74 s. Dostupné na internete: <http://www.climatecentre.org/downloads/files/reports/RC_climateguide_FR.pdf>.
- [8] INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2015): *Migrants and cities: new partnerships to manage mobility*. Geneva: IOM, 2015. World migration report 2015. OCLC: 934649667. ISBN 978-92-9068-709-2.
- [9] INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2009): *Migration, Climate Change and the Environment*. Geneva: IOM, 2009. [online]. [cit. 30.5.2016]. 322s. 15-30s. Dostupné na internete: <https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/env_degradation/compendium_climate_change.pdf>.
- [10] LACZKO, F. – INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION. (2009): *Migration, environment and climate change: assessing the evidence*. Geneva: Internat. Organization for Migration, 2009. OCLC: 845655967. ISBN 978-92-9068-454
- [11] NASER, M. M. (2012): Climate Change, Environmental Degradation, and Migration: A Complex Nexus. In: *William & Mary Environmental Law and Policy Review*, 2012, roč. 36, č. 3 / 4, s. 4. Dostupné na internete: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmelpr/vol36/iss3/4>>.
- [12] NEUMANN, K. et al. (2015): Environmental drivers of human migration in drylands – A spatial picture. In: *Applied Geography*. 2015, roč. 56, s. 116-126. ISSN 01436228.
- [13] PARKES, R. (2015): *Migration: new 'push' and 'pull' dynamics*. European Union Institute for Security Studies. 4 s. ISSN 2315-1110.
- [14] SHULTZ, K. S. – MORTON, K. R. – WECKERLE, J. R. (1998): The Influence of Push and Pull Factors on Voluntary and Involuntary Early Retirees' Retirement Decision and Adjustment. In: *Journal of Vocational Behavior*. 1998, roč. 53, č. 1, s. 45-57. ISSN 00018791.
- [15] UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016): *International Migration Report 2015: Highlights*. 946480701. ISBN 978-92-1-151545-9.

Kontakt

Ing. Ivana Dancáková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: ivana.dancakova@euba.sk

REFERENDÁ V EURÓPSKEJ ÚNII

Ludmila Dolná

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: ludmila.dolna@euba.sk

Referendum ako inštitút priamej demokracie sa v jednotlivých členských krajinách Európskej únie používa pomerne často a má stále väčší dopad nielen na krajinu, v ktorej sa uskutočňuje, ale na celú úniu ako takú. Cieľom tohto príspevku je snaha o typológiu jednotlivých referend, ktoré majú dopad na EÚ a na základe vybraných ratifikačných referend a referend o členstve určiť, v akej miere ovplyvňujú inštitucionálny chod EÚ.

Kľúčové slová: referendum, referendum o členstve, ratifikačné referendum, referendum sektorové, EÚ

Referendum as the direct democracy instrument is relatively frequently used in EU member states and has increasingly deeper impact for the country where it takes place, as well as for whole union as such. This article objective is to provide a typology of referendums with impact on EU and determine, on basis of selected ratification referendums and referendums on membership, how significantly they influence institutional course of EU.

Key words: referendum, referendum of membership, ratification referendum, policy referendum, EU

JEL Classification: F50, F59

1 Úvod

Tento príspevok sa zaoberá inštitútom priamej demokracie – referendum a jej dopadom na proces európskej integrácie. Zvláštnu pozornosť budeme venovať práve referendum, ktoré priamo súvisia s Európskou úniou. Našou základnou hypotézou je fakt, že inštitút participatívnej demokracie, ktorým je referendum, spôsobuje v EÚ vážnu demokratickú dilemu, ktorá začína ovplyvňovať samotný inštitucionálny proces EÚ. Môžeme si položiť dve otázky: "Ako sa vieme vysporiadať s narastajúcim počtom referend v súčasnosti a aký je ich dopad na samotnú úniu a jej budúcnosť?" Budeme sa snažiť nájsť odpoveď, či referendá potvrdzujú legitimitu procesu európskej integrácie, alebo či ich negatívny dopad ohrozuje a paralyzuje EÚ?

Štátom, kde sa paradoxne uskutočňuje najviac referend o EÚ je Švajčiarsko. Akékoľvek zmeny v ústave sú povinne viazané na referendum, ako aj schvaľovanie vládnych dohôd, ktorých obsahom je pristúpenie k medzinárodným organizáciám.¹ Druhým štátom s najväčším počtom usporiadaných referend je Írsko: podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu, všetky reformy zakladajúcich zmlúv EÚ sú predmetom národného referenda predtým, ako ich hlava štátu ratifikuje. Treťou krajinou v počte referend je Dánsko: dánska ústava vyžaduje referendum pre ratifikáciu medzinárodných zmlúv. V Dánsku je možnosť referendum nevypísať, ak sa v danej oblasti nájde parlamentná 5/6 väčšina. Napríklad v prípade Zmluvy z Nice a Lisabonskej zmluvy sa rozhodli Dáni referendum nevypísať.² Ďalšími krajinami, kde je inštitút priamej demokracie pomerne rozšírený je Francúzsko a Lichtenštajnsko. Naopak krajiny ako Nemecko, Grécko, Belgicko či Veľká Británia, kde je silná tradícia parlamentnej

¹ WIMMEL, A. (2014): *The Impact of National Direct Democracy on the Choice for Convening EU Referendums*.s. 36.

² Ibidem, s. 35.

zastupiteľskej demokracie, by nemali vykazovať potrebu vypisovať referendá. Ako sme však videli v prípade Veľkej Británie, referendum bolo vyhlásené z politickej vôle. Práve Brexit dodáva tejto tému vysokú aktuálnosť a zvyšuje potrebu zamerať sa na typológiu referend týkajúcich sa Európskej únie.

2 Typológia referend v Európskej únii

Participatívna demokracia je v súčasnosti neoddeliteľnou súčasťou európskeho modelu spoločnosti, ako aj všetkých jednotlivých členských štátov EÚ. Za jej priamu súčasť môžeme považovať aj priamu demokraciu. V lisabonskej zmluve je zakotvená komplementarita zastupiteľskej a participatívnej demokracie, o ktorých sa zmieňuje v článkoch 10 a 11 Lisabonská zmluva.³ Článok 10 ods. 3 priznáva občanom "právo zúčastňovať sa na demokratickom živote Únie" a stanovuje, že "rozhodnutia sa prijímajú podľa možnosti čo najotvorenejšie a čo najbližšie k občanovi", čím sa poukazuje na požiadavku dodržiavania zásady subsidiarity. Účasť sa teda stáva občianskym právom. V súčasnosti je však otázne, či sa toto občianske právo nezneužíva v rámci politických elít v jednotlivých členských štátoch EÚ pre dosiahnutie vlastného prospechu a zostáva otázne, či by malo referendum ako nástroj participatívnej demokracie zostať dôveryhodným nástrojom štátov pri takých dôležitých otázkach, akými sú členstvo v EÚ, vystúpenie z EÚ či ratifikácia jednotlivých zmlúv. Podľa autorov F. Mendeza, M. Mendeza a V. Trigu⁴ môžeme rozdeliť referendá o Európskej integrácii podľa niekoľkých kritérií: referendá o členstve, tzv. ratifikačné referendá a tzv. referendá jednotlivých politík. Rozhodli sme sa použiť nasledujúcu typológiu, nakoľko sa k nej prikláňajú aj ďalší autori⁵ a poskytuje dostatok flexibility pri zaraďovaní nových referend, ktoré sa v európskom priestore uskutočňujú.

3 Referendá o členstve

Spoločným menovateľom *referend o členstve* je definovanie sa štátu vo vzťahu k EÚ. Sú tu aspoň tri druhy. Tým najrozšírenejším je referendum o prístúpení k EÚ. Miera úspešnosti bola viac ako 85 %. Sú však v histórii referendá, ktoré neboli úspešné - Nórsko odmietlo členstvo v EÚ už dvakrát.⁶ Rovnako však môže byť referendum aj o prístupe k nižším formám integračného zoskupenia – príklad Švajčiarska do Európskeho ekonomického priestoru. Posledným typom referenda o členstve je tzv. referendum o vystúpení z EÚ. K dnešnému dňu máme tri takéto referendá – prvé v roku 1975 vo Veľkej Británii, kde bol výstup z ES zamietnutý, druhé bolo v roku 1982 o vystúpení Grónska⁷, ktoré bolo úspešné. Lisabonská zmluva zaviedla nový procedurálny poriadok pre možnosť vystúpenia krajiny z EÚ (čl. 50 LZ)⁸ a možnosť opätovného požiadania o prístúpenie (čl. 49 LZ). Túto možnosť využili v referende 23. júna 2016 Veľká Británia, ktorá 52 % hlasov odmietla svoje členstvo v EÚ.⁹ V tomto prípade Veľká Británia využila referendum na legitimitu svojho ďalšieho

³ LISABONSKÁ ZMLUVA, ZEÚ čl. 50. dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2016.202.01.0001.01.SLK&toc=OJ:C:2016:202:TOC#C_2016202SK.01001301, citované dňa 30. 5. 2016.

⁴ MENDEZ, F, MENDEZ, M, TRIGA, M. (2014): *Referendums and the European Union, A Comparative Inquiry*. Cambridge University Press, 2014.

⁵ AUER (2007), SHU (2008), HOBOLT (2009), QUERMONNE (2010).

⁶ Referendá v Nórsku boli v rokoch.

⁷ Grónsko bolo súčasťou Dánska, ale v roku 1979 získalo vnútornú samosprávu.

⁸ LISABONSKÁ ZMLUVA, ZEÚ čl. 50. dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2016.202.01.0001.01.SLK&toc=OJ:C:2016:202:TOC#C_2016202SK.01001301, citované dňa 30. 5. 2016.

⁹ Za Brexit hlasovalo 51,9 % voličov, proti bolo 48,1 %, účasť na referende predstavovala 72,2 % voličov in: COLES, M, KIRK, A.: EU referendum results and maps. dostupné na internete:

členstva v EÚ, otázne však zostáva, či bolo vypísanie referenda nutnosťou, alebo len politickým gestom Davida Camerona v snahe udržať si politickú prestíž a podcenenie vážnosti otázky, o ktorej sa hlasovalo.

V roku 1975 labouristická vláda pod vedením premiéra Harolda Wilsona oznámila, že nechá britské členstvo v EÚ potvrdiť v referende, ktoré sa uskutočnilo 5. júna 1975. 67 % zúčastnených občanov Veľkej Británie sa vyslovilo za zotrvanie v únii. Najväčším problémom boli vysoké príspevky do rozpočtu EÚ a systém rozpočtu EÚ zameraný predovšetkým na spoločnú poľnohospodársku politiku.

Grónsko je súčasťou Dánskeho kráľovstva a po vstupe Dánska do Európskeho spoločenstva v roku 1973 sa stalo členom Európskeho spoločenstva. V roku 1979 však získali tzv. Home rule status, tj. určitú mieru autonómie. Dňa 23. februára 1982 sa opäť konalo referendum, tentoraz o vystúpení z Európskeho spoločenstva. Napriek veľkej kampani zo strany dánskej vlády, 52 % obyvateľov, ktorí sa zúčastnili referenda, bolo za vystúpenie.

V januári 2013 sa situácia z roku 1975 takmer zopakovala. Už v tom čase Veľká Británie ohlasovala potrebu novej zmluvy, ktorá by po Lisabonskej zaručovala členským štátom väčšiu suverenitu. V máji 2014 David Cameron vyhlásil, že ak bude ešte premiérom, vyhlási referendum o zotrvaní v EÚ do roku 2017.¹⁰ Vďaka tomu sa zjednotila strana euroskeptikov. Euro optimisti zas dúfali, že vyjedná Úniu podľa požiadaviek Britov. Už v roku 2009 Briti vytvorili vlastnú skupinu Európskych konzervatívcov a reformistov, miesto v ňom našlo aj poľské hnutie Právo a spravodlivosť či populistu zo strany Fíni. Vo februári 2016 na zasadnutí Európskej rady sa podarilo Davidovi Cameronovi vyjednať výnimky v sociálnom systéme pre Veľkú Britániu aj záruku, že sa nemusia zúčastňovať užšej integrácie.

Tabuľka 1: Referendá o členstve

Írsko	Prístup k ES	10. 5. 1972
Nórsko ¹¹	Prístup k ES	25. – 26. 9. 1972
Dánsko	Prístup k ES	2. 10. 1972
Veľká Británie	Odchod z ES	5. 6. 1975
Švajčiarsko	Prístup k EFTA	3. 12. 1972
Grónsko	Odchod z ES	23. 2. 1982
Švajčiarsko	Prístup k EEA ¹²	6. 12. 1992
Lichtenštajnsko	Prístup k EEA	12. 12. 1992
Rakúsko	Prístup k EÚ	12. 6. 1994
Fínsko	Prístup k EÚ	16. 10. 1994
Švédsko	Prístup k EÚ	13. 11. 1994
Nórsko	Prístup k EÚ	20. 11. 1994
AlandIslands	Prístup k EÚ	28. 11. 1994
Lichtenštajnsko	Prístup k EEA	9. 4. 1995
Švajčiarsko	Bilaterálne zmluvy	21. 5. 2000
Malta	Prístup k EÚ	8. 3. 2003
Slovinsko	Prístup k EÚ	23. 3. 2003
Maďarsko	Prístup k EÚ	12. 4. 2003
Litva	Prístup k EÚ	10. – 11. 5. 2003
Slovensko	Prístup k EÚ	16. – 17. 5. 2003
Poľsko	Prístup k EÚ	7. – 8. 6. 2003
Česká republika	Prístup k EÚ	13. – 14. 6. 2003
Estónsko	Prístup k EÚ	14. 9. 2003

<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/23/leave-or-remain-eu-referendum-results-and-live-maps/>, citované dňa 24. 6. 2016.

¹⁰ WIMMEL, A. (2014): *The Impact of National Direct Democracy on the Choice for Convening EU Referendums*. s. 37.

¹¹ Boldom sú vyznačené referendá s negatívnym výsledkom.

¹² EEA – European Economic Area.

Lotyšsko	Prístup k EÚ	20. 9. 2003
Rumunsko	Ústavný dodatok k prístupu k EÚ	18. – 19. 10. 2003
Chorvátsko	Prístup k EÚ	22. 1. 2012
Holandsko ¹³	Asociačná dohoda s Ukrajinou	6. 4. 2016
Veľká Británia	Odchod z EÚ	23. 6. 2016

Prameň: MENDEZ, F, MENDEZ, M, TRIGA, M. (2014): Referendums and the European Union, A Comparative Inquiry a vlastné spracovanie

4 Referendá jednotlivých politík

Referendá jednotlivých politík majú ako predmet nejakú špecifickú oblasť politiky, ako monetárnu, fiškálnu politiku alebo európsku zahraničnú politiku - rozširovanie.¹⁴ Uskutočnili sa dve referendá o prijatí eura vo Švédsku a Dánsku - v oboch bolo prijatie eura zamietnuté.¹⁵ V tomto prípade však nesie dôsledky referenda len členská krajina, ktorej sa to týka. Problematickejšie sú referendá, ktoré majú politický dosah na ďalšie členské, prípadne potenciálne členské krajiny, ako to bolo v prípade referenda vo Francúzsku v roku 1972 o rozšírení EÚ. Vďaka jeho pozitívnemu výsledku mohli vstúpiť do ES Dánsko, Írsko a Veľká Británia. Použitie referenda na ďalšie rozšírenie únie je aktuálne predovšetkým s perspektívou rozšírenia EÚ o Turecko (hlavne v krajinách Bulharsko, Rakúsko a Francúzsko). Menej známe politické referendum sa uskutočnilo v Taliansku v roku 1989 o udelení politického mandátu Európskemu parlamentu na prijatie Európskej ústavy.¹⁶ Jedným z posledných politických referend bolo Írske referendum o Fiškálnom kompakte. Je síce zaradené do tejto kategórie, aj keď podobne ako pri Francúzskom referende z roku 1972 má oveľa širšie politické dôsledky. Prijatie fiškálneho balíčka nebolo podmienené zmenou európskych zmlúv, ale ako klasická medzinárodná zmluva podpísaná dvadsiatimi piatimi štátmi EÚ. Keďže EÚ zasahuje v súčasnosti mnohé úrovne od monetárnej politiky až po justíciu, je pravdepodobné, že v najbližších rokoch to bude práve tento typ referenda, ktorý bude relatívne častý a bude meniť európske politiky.

Tabuľka 2: Referendá jednotlivých politík

Francúzsko	Rozšírenie ES	23. 4. 1972
Taliansko	ES ako politická únia/ ES ako federálny štát založený na Európskej ústave	18. 6. 1989
Švajčiarsko ¹⁷	Kandidatúra do EÚ	8. 6. 1997
Dánsko	Prijatie jednotnej európskej meny	28. 9. 2000
Švajčiarsko	Kandidatúra do EÚ	4. 3. 2001
Švédsko	Prijatie jednotnej európskej meny	14. 9. 2003
Švajčiarsko	Bilaterálne dohody s EÚ (Schengen, Dublin)	5. 6. 2005
Švajčiarsko	Federálny dekrét o rozšírení voľného pohybu osôb	25. 9. 2005
Švajčiarsko	Spolupráca s krajinami východnej Európy	26. 11. 2006
Švajčiarsko	Odstránenie Dohody o voľnom pohybe a rozšírenie bilaterálnych dohôd	8. 2. 2009
Írsko	Fiškálny kompakt	31. 5. 2012
Dánsko	Jednotný dvor patentov	25. 5. 2014
Grécko	Referendum o záchrannom balíku ¹⁸	5. 7. 2015

Prameň: MENDEZ, F, MENDEZ, M, TRIGA, M. (2014): Referendums and the European Union, A Comparative Inquiry. a vlastné spracovanie

¹³ 61,6 % občanov odmietlo Asociačnú dohodu EÚ a Ukrajinu.

¹⁴ Hobolt (2009) nazýva takéto referendum - ako "single-issue referendum"

¹⁵ V Dánsku sa referendum o prijatí eura uskutočnilo 28. 9. 2000 a vo Švédsku 14. 9. 2003.

¹⁶ MENDEZ, F, MENDEZ, M, TRIGA, M. (2014): *Referendums and the European Union, A Comparative Inquiry*. Cambridge University Press, s. 26.

¹⁷ Boldom sú vyznačené referendá s negatívnym výsledkom.

¹⁸ 61 % občanov zavrhuje podmienky prijatia záchranného balíka.

5 Ratifikačné referendá

Tento typ sa vzťahuje na členské štáty EÚ, ktoré takto ratifikujú doplňujúce zmluvy. Väčšinou sa najjednoduchšie klasifikuje a týka sa len členských štátov EÚ na rozdiel od politických referend alebo referend o členstve. Je možné ďalej rozdeliť tento typ na tie, ktoré sú ústavou členskej krajiny požadované (v prípade Dánska a Írska) a tie, ktoré ústava krajiny nepožaduje, ale uskutočnili sa (prípady Francúzska, Holandska, Španielska, Luxemburska. (pozri tabuľku č. 3).¹⁹ Tento typ ovplyvňuje ústavný charakter EÚ a stále častejšie je v epicentre debát, nakoľko má ďalekosiahly dopad aj na iné štáty, kde sa referendum nekoná.

Petr Fiala vníma ratifikačné referendá v EÚ pozitívne, hodnotí ich ako spôsob náhodnej kontroly v krajinách, ktoré umožnia referendum vypísať. Ide o parciálnu kontrolu zo strany členských štátov, či sa integrácia uberá demokratickým smerom.²⁰

Ratifikačné referendá sú asi najlepším dôkazom toho, že Európska únia sa nemôže spoľahnúť na inštitút priamej demokracie, ktorým referendum je. Dokazujú to predovšetkým referendá, ktoré sa uskutočnili po prijatí Maastrichtskej zmluvy. Práve v Dánsku sa uskutočnil prvý kompromis EÚ, ktorý potom rozbehol sériu ďalších kompromisov. V Dánsku sa referendum uskutočnilo 2. júna 1992, avšak za zmluvu zahlasovalo len 49,3 % zúčastnených voličov. Referendum sa opakovalo druhýkrát, za čo si Dáni vyjednali výnimky.²¹ Opravné referendum sa konalo 18. mája 1993, kde za prijatie zahlasovalo už 56,8 % zúčastnených. Rovnaká vec sa stala v prípade referenda, ktoré sa konalo v Írsku po prijatí Zmluvy z Nice. V roku 2001 Zmluvu odmietlo 53,9 % z 34,8 % zúčastnených voličov. V roku 2002, kedy bolo opravné referendum, za Zmluvu zahlasovalo 62,9 % zo 49,5 % zúčastnených.

Asi najväčším priamym dopadom na vývoj európskej integrácie boli referendá vo Francúzsku a v Holandsku²² o prijatí Ústavnej zmluvy. Negatívnym výsledkom v oboch týchto krajinách sa navždy upustilo od ambiciózneho projektu európskej ústavy. Po období tzv. "európskej depresie" prišlo na radu vyjednávanie o reformnej Lisabonskej zmluve. Všetky krajiny okrem Írska sa po predchádzajúcej skúsenosti s ústavnou zmluvou rozhodli ratifikovať Lisabonskú zmluvu v národných parlamentoch. Íri boli nútení vypísať referendum, nakoľko majú prísne ústavné nariadenie, že každá zmena v zmluvách EÚ musí byť odobrená v ľudovom referende.²³ Referendum sa konalo 12. júna 2008 a zúčastnilo sa ho 53,1 % oprávnených voličov, proti prijatiu sa vyslovilo 53,4 %. Nasledovali rokovania, kde sa pristúpilo k modelu, ktorý sa odohral v Dánsku po neprijatí Maastrichtskej zmluvy a umožneniu zo strany EÚ, aby Dánsko vypísalo druhé referendum s tým, že mu EÚ zaručí výnimky. Nasledovalo vyjednávanie výnimiek pre Írsko, ktoré Európska rada potvrdila v júni 2009. Výnimky pre Írsko sa dajú zhrnúť do štyroch oblastí: vzdelanie, rodina, neutralita, dane, zachovanie princípu jeden komisár jeden štát.²⁴ Druhé írske referendum sa konalo 2. októbra 2009, bolo úspešné, zúčastnilo sa ho 59 % oprávnených voličov, za prijatie hlasovalo 67,1 %.

¹⁹ MENDEZ, F, MENDEZ, M, TRIGA, M. (2014): *Referendums and the European Union, A Comparative Inquiry*. Cambridge University Press, s. 27.

²⁰ FIALA, P. (2010): *Evropský mezičas. Nové otázky evropské integrace*. Barrister and Principal, s. 146.

²¹ Výnimky z HMÚ, únijskeho občianstva, JHA - vnútorné záležitosti a spravodlivosť a spoločná obrana.

²² Vo Francúzsku 29. 5. 2005 a v Holandsku 1. 6. 2005.

²³ WIMMEL, A. (2014): *The Impact of National Direct Democracy on the Choice for Convening EU Referendums*.s. 34.

²⁴ PITROVÁ, M. et al. (2014): *Postlisabonské procesy v Evropské unii*. s. 52

Tabuľka 3: Ratifikačné referendá

Dánsko	JEA ²⁵	27. 2. 1986
Írsko	JEA	26. 5. 1987
Írsko	Maastrichtská zmluva	18. 6. 1992
Dánsko ²⁶	Maastrichtská zmluva	2. 6. 1992
Francúzsko	Maastrichtská zmluva	20. 9. 1992
Dánsko	Maastrichtská zmluva - opakovanie	18. 5. 1993
Írsko	Amsterdamská zmluva	22. 5. 1998
Dánsko	Amsterdamská zmluva	28. 5. 1998
Írsko	Zmluva z Nice	7. 6. 2001
Írsko	Zmluva z Nice - opakovanie	19. 10. 2002
Španielsko	Ústavná zmluva	20. 2. 2005
Francúzsko	Ústavná zmluva	29. 5. 2005
Holandsko	Ústavná zmluva	1. 6. 2005
Luxembursko	Ústavná zmluva	10. 7. 2005
Írsko	Lisabonská zmluva	12. 6. 2008
Írsko	Lisabonská zmluva - opakovanie	2. 10. 2009

Prameň: MENDEZ, F, MENDEZ, M, TRIGA, M. (2014): Referendums and the European Union, A Comparative Inquiry a vlastné spracovanie.

4 Záver

Váha a politický dopad jednotlivých referend sa menili počas histórie EÚ, napriek tomu vždy definovali politické kontúry Európskej únie. Tento príspevok mal za úlohu nanovo si položiť otázky, či tento nástroj priamej demokracie má v súčasnej dobe akútny dopad na fungovanie EÚ. Aj na základe typológie môžeme konštatovať, že najväčším dopadom na aktuálny vývoj EÚ majú referendá o členstve (kam patrí aj referendum o Brexite) a ratifikačné referendá.

Referendum je síce samo o sebe demokratickým nástrojom, avšak jeho súčasným problémom je fakt, že je to vždy len malá časť populácie EÚ, ktorá môže prípadne zablokovať celý integračný proces (vzhľadom na to, že nemáme celoeurópske referendum). Tento fakt už Atikcan Ozlem považuje za nedemokratický²⁷. Tu sa však dostávame ku klasickej normatívnej argumentácii o pôvode priamej demokracie. Posilňuje priama demokracia demokratickú legitimitu a zodpovednosť? Používajú elity referendá na strategické ciele? Aký je inštitucionálny dopad priamej demokracie? Sú voliči skutočne kompetentní hlasovať o závažných a historických otázkach EÚ? Dnes sa môžeme pozrieť na prípad Brexitu. Proti čomu vlastne hlasovali Briti? Veľká Británia nepoužíva euro, nie je v Schengenskom priestore, nie je súčasťou Fiškálneho kompaktu, stojí mimo Bankovej únie, neuznáva Chartu základných práv EÚ a navyše každý rok dostáva tzv. britský rabat. V rámci predreferendovej kampane sa však otázka zotrvania Veľkej Británie v EÚ so závažnými a komplexnými dopadmi na budúcnosť krajiny a celej únie zredukovala na niekoľko sugestívnych tém. Britské referendum je preto zatiaľ najzávažnejšou skúsenosťou potvrdzujúcou riziká súvisiace s týmto nástrojom priamej demokracie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ATIKCAN OZLEM, E.: (2015): *Framing the European Union, The Power of Political Arguments in Shaping European Integration*. Cambridge University Press, 2015. ISBN 978-1-107-11517-0.

²⁵ JEA - Jednotný európsky akt.

²⁶ Boldom sú vyznačené referendá s negatívnym výsledkom.

²⁷ ATIKCAN OZLEM, E.: (2015): *Framing the European Union, The Power of Political Arguments in Shaping European Integration*. S. 264.

- [2] DUFF, A. (2015): *Pandora, Penelope, Polity. How to change the European Union*. John Harper Publishing. ISBN 978-0-9929748-6-2.
- [3] COLES, M, KIRK, A.: EU referendum results and maps. dostupné na internete: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/23/leave-or-remain-eu-referendum-results-and-live-maps/>, citované dňa 24. 6. 2016.
- [4] FIALA, P. (2010): *Evropský mezičas. Nové otázky evropské integrace*. Barrister and Principal. ISBN 978-80-87029-99-2.
- [5] MENDEZ, F, MENDEZ, M, TRIGA, M. (2014): *Referendums and the European Union, A Comparative Inquiry*. Cambridge University Press, 2014. ISBN 978-1-107-03404-4.
- [6] PITROVÁ, M. et al. (2014): *Postlisabonské procesy v Evropské unii*. Brno: Muni press, 2014. ISBN 978-80-210-7777-5.
- [7] POVAŽANOVÁ, M, HOREHÁJ, J. (2012): *Európska únia 1*. ISBN 978-80-557-0404-3.
- [8] VEBER, V. (2012): *Dejiny sjednocené Evropy*. Praha. Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-183-5.
- [9] WIMMEL, A. (2014): *The Impact of National Direct Democracy on the Choice for Convening EU Referendums*. In: Perspectives on European Politics and Society (2014), Vol. 15, No. 1 s. 33-50. ISSN: 1570-5854.
- [10] LISABONSKÁ ZMLUVA, dostupné na internete: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2016.202.01.0001.01.SLK&toc=OJ:C:2016:202:TOC#C_2016202SK.01001301, citované dňa 30. 5. 2016.

Kontakt

PhDr. Ľudmila Dolná, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: ludmila.dolna@euba.sk

MODEL ISLAMSKÉHO BANKOVNÍCTVA

Jana Drutarovská

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: jana.drutarovska@euba.sk

Islamské bankovníctvo a fungovanie islamskej ekonomiky, ktoré je zasadené do kontextu dodržiavania a uplatňovania šaría, v súčasnosti predstavuje zaujímavú alternatívu k tradičnému modelu komerčného bankovníctva. Cieľom príspevku je metódou deskriptívnej analýzy charakterizovať základné princípy, ktoré tvoria jadro výkladu systému islamského bankovníctva a fungovania islamskej ekonomiky akými sú zákazy riba, gharar, maysir, haram; model rozdelenia ziskov a strát; zakát. Príspevok sa venuje špecifikácií nástrojov, ktoré sa najčastejšie využívajú v praxi islamského bankovníctva.

Kľúčové slová: islamské bankovníctvo, šaría, nástroje financovania

Islamic banking and finance set in the context of sharia currently represents an interesting alternative to traditional commercial banking model. The aim of the article is to characterize the fundamental principles used for the interpretation of Islamic banking and functioning of Islamic economics as prohibition of riba, gharar, maysir, haram; profit-and-loss sharing model and zakat. Through descriptive analysis method the article specify tools that are most frequently used in Islamic banking's practice.

Key words: Islamic banking and finance, Shariah, financing tools

JEL Classification: G21, G23, Z2

1 Úvod

Vo všeobecnosti môžeme model islamského bankovníctva/islamských financií charakterizovať ako bankové/finančné aktivity, ktoré sú v súlade so zásadami islamského práva *šaría*¹. Islamské právo teda na jednej strane ovplyvňuje spôsob fungovania systému islamského bankovníctva a jeho aktivít² a na druhej strane predstavuje konkrétne uplatňovanie islamských zásad v praktickom živote³. Islamské bankovníctvo je charakterizované niekoľkými špecifikami, ktoré ho výrazne odlišujú od systému konvenčného bankovníctva. Systém islamského bankovníctva kladie dôraz na morálny a etický prístup k podnikaniu a financovaniu, na dosiahnutie spravodlivého rozdelenia zdrojov a uplatňovanie sociálnej spravodlivosti⁴ medzi moslimami. Niektorí autori charakterizujú systém islamského bankovníctva ako odvetvie, ktoré je riadené zákazmi (angl. prohibition-driven).⁵ Už v úvode je potrebné zdôrazniť, že islamské bankovníctvo je veľmi rozmanité a interpretované

¹ Za základné zdroje islamského práva sa považuje Korán (posvätná kniha islamu, podľa moslimov ide o presný záznam slov, ktoré boli Bohom zjavené prorokovi Mohamedovi), sunna (zvyk, ide o súbor správ o tom, ako sa prorok Mohamed správal vo verejnom a súkromnom živote), hadís (výrok, zaznamenaný na základe ústnej tradície), idžma (dohoda islamského spoločenstva o pravidlách správania sa v tých otázkach, o ktorých nehovorí Korán a sunna), kijás (rozumové uvažovanie právnikov opierajúce sa o premisy) a idžtihad (teoretický a právny pohľad na aplikáciu šaría v konkrétnych oblastiach). Spracované podľa: MUSA, H. (2011): Islamské financie a bankovníctvo, s. 15.

² IMAM, P. – KPODAR, K. (2014): Islamic Banking: How Has It Expanded?, s. 112.

³ IIBI (2016): Islamic Banking. [online]. In: Institute of Islamic Banking and Insurance. [Citované 18. 5. 2016.] Dostupné na internete: http://www.islamic-banking.com/islamic_banking.aspx.

⁴ Príklad: „Dávaj príbuznému svojmu právo jeho i biednemu i pocestnému. V tom spočíva dobro pre tých, ktorí sledujú Božiu tvár. To sú tí, ktorí prospereli.“ (Korán 30:38)

⁵ DOMENICO, G. – EL-GAMAL, M.A. et al. (2014): Islamic Finance: Law, Economics and Practice, s. 46.

z priestorového aj časového hľadiska rôzne. Cieľom nášho príspevku je metódou deskriptívnej analýzy charakterizovať základné princípy, ktoré tvoria jadro výkladu systému islamského bankovníctva a fungovania islamskej ekonomiky. V druhej časti príspevku budeme bližšie špecifikovať konkrétne nástroje, ktoré sa najčastejšie využívajú v praxi islamského bankovníctva. Za prínos považujeme spracovanie tejto problematiky v slovenskom jazyku, pričom nám v pochopení významu arabských slov významne pomohla monografia od H. Musa – *Islamské financie a bankovníctvo*. V texte príspevku pre čo najpresnejšie zachovanie významu slova (ktorý často v slovenčine má viac významov) zachováваме kľúčové slová v pôvodnom jazyku v slovenskom prepise. Konferenčný príspevok predstavuje teoretický úvod do problematiky odlíšenia systému islamského bankovníctva od častejšie používaného systému konvenčného bankovníctva vo svetovej ekonomike.

2 Základné princípy

Najčastejšie charakterizovaným princípom systému islamského bankovníctva je **zákaz *riba***⁶. *Riba* je chápaná buď ako úrok (prevýšenie hodnoty požičaného kapitálu, tzn. nárast výšky dlhu) alebo ako úžera (zvýšenie splácanej istiny) a to v akomkoľvek objeme.⁷ Dôvodov prečo je *riba* zakázaná je v islame niekoľko. Podľa islamských učencov *riba* vytvára bohatstvo bez toho, aby bolo výsledkom produktívnej economickej aktivity.⁸ Zjednodušene povedané, peniaze nemôžu vytvárať ďalšie peniaze, peniaze majú byť výsledkom reálnej economickej aktivity (napr. práce). Aj keď islamské právo uznáva význam časovej hodnoty peňazí (v konvenčnom bankovníctve úrok ako odmena za čas splatenia úveru), hodnota času nesmie byť realizovaná v rámci zmluvy o úvere.⁹ Úrokové sadzby sú považované v podstate za vykorisťovanie, pretože predstavujú nespravodlivé privlastňovanie majetku iných¹⁰ (obmedzovanie vlastníckych práv). V súčasnosti existujú dva hlavné prúdy chápania *riba* medzi moslimskými ekonómami – konzervatívny prístup (*riba* ako úrok, ktorý je úplne zakázaný) a liberálnejší reformný prístup (*riba* ako neoprávnené a nespravodlivé zneužitie hmotnej potreby iného človeka).¹¹ Ďalším dôležitým princípom islamského bankovníctva je **zákaz *gharar***, ktorý predstavuje asymetriu informácií, z ktorých vyplýva riziko a neistota. *Gharar* môžeme definovať ako „akýkoľvek kúpno-predajný kontrakt, ktorý v sebe zahŕňa neistotu druhu, charakteru, objemu, ceny, času splatenia v prípade odloženej splatnosti, identity predmetu obchodu“¹². Dôvodom zákazu *gharar* (asymetrických informácií) je snaha minimalizovať možnosti nedorozumenia a predchádzanie konfliktu medzi zmluvnými stranami.¹³ So zákazom *gharar* je úzko prepojený aj **zákaz *maysir***, ktorý predstavuje snahu dosiahnuť zisk podstupením neúmerneho rizika. Islamské právo zakazuje gamblerstvo, hazardné hry, stávkovanie a iné špekulatívne aktivity.

Dôvodom zákazu *maysir* je predovšetkým fakt, že pri daných aktivitách vždy

⁶ Zákaz *riba* sa v Koráne vyskytuje niekoľko krát. Príklad: „Tí, ktorí berú *ribá*, nevstanú inak, než ako ten, ktorého satan postihol šílenstvom. To preto, že povedali: „Ved' predaj je podobný *ribá*“. Boh však predaj povolil, ale *ribá* zakázal. Ten, komu sa dostalo poučenie od jeho Pána a skoncoval s tým, tomu ostane, čo mal a rozhodnutie vo veci jeho Bohu náleží. Avšak, kto by sa k tomu vrátil, ten bude obyvateľom ohňa, bude v ňom naveky.“ (Korán 2:275)

⁷ MUSA, H. (2011): *Islamské financie a bankovníctvo*, s. 18-21.

⁸ SOBOL, I. (2015): *Islamic Banking in the European Union Countries*, s. 186.

⁹ IMAM, P. – KPODAR, K. (2014): *Islamic Banking: How Has It Expanded?*, s. 112.

¹⁰ „Čokoľvek by ste dali v podobe pôžičky založenej na *ribá*, aby to rástlo z majetkov ľudí, to u Boha rást' nebude. Čokoľvek by ste dali v podobe zakáta, sledujúc tým Božiu tvár, budete to vy i každý, kto tak koná, komu sa násobok toho, čo dal, dostane.“ (Korán 30:39)

¹¹ MUSA, H. (2011): *Islamské financie a bankovníctvo*, s. 21.

¹² *Ibidem*, s. 22.

¹³ IMAM, P. – KPODAR, K. (2014): *Islamic Banking: How Has It Expanded?*, s. 112.

dochádza k nerovnomernému rozdeleniu ziskov a strát. Islamské právo ďalej **zakazuje** financovanie ilegálnych (*haram*) činností a spoločensky nezodpovedných aktivít¹⁴. Do tejto skupiny patria už spomínané hazardné hry, ďalej obchodovanie a financovanie odvetví so zakázanými komoditami ako alkohol, drogy, tabak, pornografia, zbrane a bravčové mäso.¹⁵ Významným princípom islamského bankovníctva, ktorý nie je formulovaný ako zákaz, je spôsob delenia rizika pomocou **modelu rozdelenia ziskov a strát** (v anglickej literatúre zaužívaný názov PLS model – *profit-loss sharing*). Islamské učenie odporúča spravodlivé delenie ziskov a strát medzi veriteľom a dlžníkom namiesto toho, aby sa sústredilo len na jednu stranu – čo je zároveň dôvodom zákazu *riba*.¹⁶ Veriteľ a dlžník si rozdeľujú zisk alebo stratu a spoločne tak participujú na jednom projekte. Islamskí teoretici charakterizujú model rozdelenia ziskov a strát ako efektívny spôsob alokovania finančných zdrojov. Dôvodom je fakt, že veritelia (investori) sa snažia financovať najproduktívnejšie podnikateľské aktivity, keďže úspešnosť investície zvyšuje objem ich ziskov a zároveň znižuje riziko veľkého objemu ich strát.¹⁷ Model rozdelenia ziskov a strát sa prakticky aplikuje v nástrojoch islamského bankovníctva – *mudaraba* (kapitálové prepojenie) a *mušaraka* (spoločné podnikanie).

Môžeme povedať, že v kontexte islamskej viery, je najdôležitejším prvkom islamskej ekonomickej štruktúry **zakát**. *Zakát*, jeden z piatich zásad/pilierov islamskej viery (*arkán*), znamená poskytovanie almužny ako prejav sociálnej spravodlivosti a súdržnosti medzi moslimami. *Zakát* predstavuje „povinný odvod na sociálne účely, ktorý sa vyberá z určenej časti majetku a predstavuje vo všeobecnosti 2,5 % z hodnoty peňažného majetku“¹⁸, pričom priamo v Koráne sú určené účely¹⁹, na ktoré sa odvodené prostriedky majú použiť. *Zakát* sa doslovne prekladá ako „očistenie“, čo vysvetľuje dôležitosť tejto zásady – odvádzanie časti majetku pre potreby chudobných a núdznych prináša posvätenie zvyšku majetku.²⁰ Dôležité postavenie *zakátu* potvrdzuje aj jeho množstvo explicitného výskytu v Koráne, kde je „(ne)dávanie“ *zakátu* priamo spomenuté 30 krát (pre porovnanie výskyt zákazu *riba* je spomenuté len 8 krát)²¹.

Okrem vyššie spomenutých základných princípov (zákaz *riba*, *gharar*, *maysir*, *haram*; model rozdelenia ziskov a strát; *zakát*) môžeme v koncepte islamského bankovníctva/islamskej ekonomiky zdôrazniť tieto pravidlá a normy – opatrovníctvo, starostlivosť o druhých, práca ako služba Bohu, vzájomné konzultácie, blahobyť ako prostriedok a ochrana spotrebiteľa (v krátkosti charakterizované v Tabuľke 1).

¹⁴ „Vy, ktorí ste uverili! Opojné nápoje, hazardné hry, modly a veštiace šípy sú nečistotou z diel satana, tak sa tomu vyhýbajte, azda tak prosperujete.“ (Korán 5:90)

¹⁵ MUSA, H. (2011): Islamské financie a bankovníctvo, s. 23.

¹⁶ MANSOUR, W. et al. (2015): How ethical is Islamic banking in the light of the objectives of Islamic law?, s. 55.

¹⁷ ZAHER, T., HASSAN, M. (2001): A Comparative Literature Survey of Islamic Finance and Banking, s.157.

¹⁸ AL-SBENATY, A. (2013): Korán: Preklad do slovenského jazyka, s. 460.

¹⁹ „Milodary sú určené chudobným, biednym, správcom, ktorí sa o ne starajú, tým, ktorých srdcia sú spriaznené s muslimami, na oslobodenie krkov spod otroctva, na oslobodenie dlžníkov spod dlžoby, na cestu, ktorú Boh určil a cestujúcim v tiesni. Je to povinnosť Bohom uložená. A Boh všetko vie a múdrosťou oplýva.“ (Korán 9:60)

²⁰ MUSA, H. (2011): Islamské financie a bankovníctvo, s. 24.

²¹ Na základe vyhľadávania v slovenskom preklade Koránu.

Tabuľka 1: Vybrané fundamenty fungovania ekonomiky z pohľadu islamu

Vybrané pravidlo/norma	Stručný popis
Opatrovníctvo	Podľa islamskej viery „Bohu náležia všetky veci“ ²² a ľuďom zveril spravovanie týchto vecí. Ľudia sú preto zodpovední Bohu za použitie a správne využívanie zdrojov.
Starostlivosť o druhých	S opatrovníctvom súvisí aj zverenie iných ľudí do starostlivosti. Sme zodpovední za ostatných ľudí, najmä chudobných a núdznych.
Práca (produktívna snaha) ako služba Bohu	Práca je povinnosťou každého človeka k živobytiu. Práca je vnímaná ako prostriedok služby Bohu, bohatstvo má byť použité na „cestu, ktorú Boh určil“ ²³ .
Vzájomné konzultácie	Rozhodnutia, ktoré sa týkajú verejného blaha musia byť založené na vzájomnej konzultácii medzi viacerými.
Blahobyt ako prostriedok, nie cieľ	Peniaze nesmú byť cieľom (hromadenie peňazí samo osebe). Peniaze sa majú využívať na uspokojovanie základných potrieb, úspory musia byť správne využité.
Ochrana spotrebiteľa	Štát má zabezpečiť ochranu spotrebiteľov (výrobcov, obchodníkov, kupujúcich).

Prameň: IIBI (2016): Islamic Banking. [online]. In: Institute of Islamic Banking and Insurance. [Citované 18. 5. 2016.] Dostupné na internete: http://www.islamic-banking.com/islamic_banking.aspx.

3 Základné nástroje financovania

Model islamského bankovníctva využíva také formy financovania, ktoré sú v súlade so *šariou* a teda aj vyššie spomenutými princípmi. V tejto kapitole stručne špecifikujeme niektoré druhy financovania a ich praktické využitie. Medzi najčastejšie formy financovania patrí – kapitálové prepojenie (*mudaraba*), spoločné podnikanie (*mušaraka*), prirážka (*murabaha*), odložená dodávka (*bai salam*), obchodný úver (*bai muažall*), financovanie výroby na objednávku (*istisna*), prenájom (*idžara*) a systém bezúročných úverov (*khard hassan*).²⁴

Mudaraba predstavuje druh obchodnej zmluvy, v ktorej jedna zmluvná strana prináša kapitál (vlastník kapitálu, investor, *rabb-al-mal*) a druhá strana vlastné úsilie (prácu) a čas (podnikateľ, *mudarib*) do spoločnej obchodnej transakcie/podnikateľskej činnosti.²⁵ Na základe vzájomnej dohody sa stanoví vopred dohodnutý podiel na zisku pre jednotlivé strany, za prípadnú stratu ručí majiteľ kapitálu. Táto forma financovania nepredstavuje rozdelenie strát (tento aspekt exituje v prípade formy *mušaraka*) a pre upresnenie je správnejšie túto formu nazývať ako podiel na zisku (angl. *profit-sharing*), rozdelenie podielu. *Mudaraba* môže byť charakterizované ako kapitálové prepojenie, ako partnerstvo medzi držiteľom kapitálu a „držiteľom“ práce (poskytuje odborné vedenie, vykonáva obchodné transakcie, prevádzkuje podnikanie) za účelom zisku.²⁶

Mušaraka (spoločné podnikanie), charakterizované tiež ako *joint venture* medzi islamskou finančnou inštitúciou a zákazníkom (podnikateľom), kde obe strany poskytujú kapitál na určitú činnosť.²⁷ *Mušaraka* je forma financovania podľa PLS modelu, takže zisky a straty sú rozdeľované podľa veľkosti kapitálových vkladov/vopred dohodnutých pomerov.

²² Porovnaj Korán 57:5.

²³ Porovnaj Korán 2:195.

²⁴ MUSA, H. (2011): *Islamské financie a bankovníctvo*, s. 33.

²⁵ KETTELL, B. (2012): *Islamic banking and finance*, s. 43.

²⁶ KETTELL, B. (2012): *Islamic banking and finance*, s. 43-46.

²⁷ ZAHER, T. – HASSAN, M. (2001): *A Comparative Literature Survey of Islamic Finance and Banking*, s. 157.

V našom kontexte by sme mohli spoločné podnikanie prirovnať k spoločnosti s ručením obmedzeným a medzi významné charakteristiky patria tieto vlastnosti: zmluvní partneri majú právo (nie povinnosť) podieľať sa na riadení podniku, všetci musia byť informovaní o priebehu spoločného podnikania a v prípade, že pristupuje ďalší partner, všetci s tým musia súhlasiť.²⁸ Tento spôsob financovania sa považuje za najčistejšiu formu financovania podľa islamského práva a používa sa na dlhodobé financovanie podnikateľských projektov.

Ďalším používaným nástrojom v islamskom bankovníctve je *murabaha* (prirážka, resp. opätovný predaj). *Murabaha* predstavuje predaj tovaru s vopred dohodnutou ziskovou prirážkou (ide o nákup tovarov, ktorých cena sa vypočíta ako súčet nákladov a prirážky, ktorá tvorí zisk predajcu). Rozoznávame dva rôzne typy *murabaha*. Prvý typ predstavuje nákup tovaru bankou, pričom banka následne tento tovar ponúka záujemcov (s novou cenou, ktorá zahŕňa prirážku) bez ich predchádzajúceho prísľubu tovar kúpiť. Druhý typ (opätovný predaj) predstavuje nákup zákazníkom objednaného tovaru (zákazník dáva prísľub následného odkúpenia) bankou/finančnom inštitúciou od tretej strany a následne sa tento tovar predáva zákazníkovi za vopred dohodnutú cenu (s prirážkou).²⁹ Kúpna aj predajná cena tovaru, ostatné náklady aj zisk musí byť jasne vopred uvedený v zmluve, tovar zostáva majetkom banky až do úplného splatenia dohodnutej predajnej ceny, banka nesmie účtovať úroky z omeškania a navýšiť tým cenu.³⁰

V islamskom bankovníctve nájdeme aj nástroje, ktoré sa používajú na obchodovanie tovarov alebo financovanie výroby v budúcnosti – *bai salam* (odložená dodávka), *bai muažall* (obchodný úver) a *istisna* (financovanie výroby na objednávku). *Bai salam* predstavuje v podstate futuritný obchod, kde kupujúci vopred zaplatí dohodnutú cenu za tovary, ktoré budú dodané v budúcnosti. Keďže jedným zo základných princípov islamského práva je zákaz *gharar*, v prípade *bai salam* musia byť strikne dodržané podmienky eliminácie rizika (musí byť známa kvalita a kvantita tovarov, presný čas dodania tovarov).³¹ Hlavný rozdiel medzi súčasnou futuritou a *bai salam* je záujem o reálnu dodávku a nákup tovarov, ktoré sú nedostupné v čase uzatvorenia zmluvy. *Istisna*, podstatou veľmi podobná *bai salam* predstavuje financovanie výroby na objednávku – ide o výrobný kontrakt, ktorý umožňuje odložiť dodávku tovaru na neskoršie obdobie a zaplatiť za ňu vopred („poplatok za výrobu“). Hlavným rozdiel v porovnaní s *bai salam* je fakt, že nemusí byť vopred stanovený dátum dodania a nie je potrebné zaplatiť celú čiastku vopred.³² *Bai muažall* predstavuje dohodu, ktorá umožňuje kupujúcemu získať tovar v súčasnosti a zaplatiť za neho v budúcnosti, napríklad aj vo forme splátok (budúca cena je vopred dohodnutá, môže byť iná ako spotová cena, ale nesmie obsahovať *riba*). V islamskom bankovníctve sú povolené obchody, pri ktorých cena pri odložení platby vzrastie – vopred známa budúca zvýšená predajná cena kryje časový nesúlad, na druhej strane nie je povolené také obchody, pri ktorých odložením splatnosti vzrastie suma dlhu (úrokom).³³

Medzi klasický nástroj, ktorý je v súlade so *šaríou* patrí *idžara* (prenájom). *Idžara* predstavuje dohodu, kde vlastník prenajíma druhej strane (nájomcovi) nejaké aktívum za stanovenú výšku splátok na stanovené obdobie.³⁴

²⁸ MUSA, H. (2011): Islamské financie a bankovníctvo, s. 38-43.

²⁹ KETTELL, B. (2012): Islamic banking and finance, s. 47.

³⁰ EL-GAMAL, M. A. (2010): Islamic Finance: Law, Economics, and Practice., s. 4.

³¹ ZAHER, T. – HASSAN, M. (2001): A Comparative Literature Survey of Islamic Finance and Banking, s. 166.

³² MUSA, H. (2011): Islamské financie a bankovníctvo, s.47.

³³ MUSA, H. (2011): Islamské financie a bankovníctvo, s.46.

³⁴ DIALLO, O. et al. (2015): Analysis of The Influence of Liquidity, Credit and Operational Risk, in Indonesian Islamic Bank's Financing for The Period 2007-2013, s. 286.

V islamskom bankovníctve existujú rôzne druhy *idžara* – finančný prenájom, prenájom používaný na poskytnutie nákupu na splátky, operačný prenájom.³⁵ Ďalším nástrojom na islamských finančných trhoch je *sukuk* (islamský ekvivalent dlhopisu), ktorý je finančným certifikátom a má veľmi podobné vlastnosti ako konvenčný dlhopis, pričom hlavným rozdielom je absencia *riba*. *Sukuk* predstavuje cenný papier, ktorý je krytý aktívami a poskytuje investorom podiel na majetku (vychádza z reálneho vlastníckeho práva financovaného projektu a je podložený skutočnými aktívami).³⁶ Dlhopis ako záväzok/prísľub o zaplatení dlhu je v prípade islamského bankovníctva neakceptovateľný. V skutočnosti viacerí autori spochybňujú reálny rozdiel medzi dlhopisom a *sukuk* (okrem neexplicitného výskytu *riba*), nakoľko funkčne predstavujú ten istý nástroj.³⁷

Sociálny aspekt a súdržnosť islamského vierovyznania je medzi nástrojmi islamského bankovníctva najviac viditeľný v prípade *khard hassan* (bezüročnej pôžičky) a *takaful* (islamské poistenie). Islamské právo dovoľuje požičiavanie peňazí – úver (bez úroku) – ako formu sociálnej služby a pomoci núdznym. Ide v podstate o požičanie peňazí bez navýšenia sumy, ktorá bude potom splatená. Splácanie pôžičky je povinnosťou, ale v prípade, že dlžník sa nachádza v ťažkostiach, od veriteľa sa očakáva, že predĺži dobu splácania, dokonca sa vzdá splatenia istej (niekedy aj celej) časti pôžičky.

Khard hassan (tiež prekladaný ako cnostný úver) je preto vnímaný aj ako istá forma milodar.³⁸ Keďže podľa je komerčné poisťovníctvo považované sa *gharar*, v islamskom bankovníctve bol vyvinutý alternatívny spôsob poisťovníctva – *takaful* (prekladaný tiež ako súdržnosť, reprezentuje v islamskom bankovníctve záruku vzájomnej podpory a spoločenskej zodpovednosti). Ide o poistenie formou vzájomnej pomoci formou vytvorenia kolektívneho fondu. Participanti pravidelne prispievajú určitou sumou peňazí do fondu (tento fond môže finančné prostriedky ďalej investovať a zhodnocovať), následne ak dôjde k špecifickým udalostiam („poistným udalostiam“), fond vypláca finančnú pomoc poškodeným.³⁹

4 Záver

Islamské bankovníctvo a fungovanie islamskej ekonomiky, ktoré je zasadené do kontextu dodržiavania a uplatňovania *šaría*, v súčasnosti predstavuje zaujímavú alternatívu k tradičnému modelu komerčného bankovníctva. Príspevok deskriptívne charakterizoval rozdiely v základných princípoch fungovania islamského modelu v porovnaní s komerčným modelom – zákaz *riba*, *gharar*, *maysir*, *haram*; model rozdelenia ziskov a strát; *zakát* a normy ako opatrovníctvo, starostlivosť o druhých, práca ako služba Bohu, vzájomné konzultácie, blahobyt ako prostriedok a ochrana spotrebiteľa. V druhej časti príspevku sme predstavili najčastejšie používané nástroje financovania ako kapitálové prepojenie (*mudaraba*), spoločné podnikanie (*mušaraka*), prirážka (*murabaha*), odložená dodávka (*bai salam*), obchodný úver (*bai muažall*), financovanie výroby na objednávku (*istisna*), prenájom (*idžara*) a systém bezüročných úverov (*khard hassan*), islamský dlhopis (*sukuk*) a islamské poistenie (*takaful*). Teoretický úvod do problematiky islamského bankovníctva a vnímania ekonomiky z pohľadu islamského vierovyznania načrtol viaceré otázky, ktorým sa budeme venovať v ďalšom výskume:

³⁵ MUSA, H. (2011): Islamské financie a bankovníctvo, s.47-49.

³⁶ POLLARD, J. – SAMERS, M. (2013): Governing Islamic Finance : Territory, Agency, and the Making of Cosmopolitan Financial Geographies, s. 716.

³⁷ MANSOUR, W. (2015): How ethical is islamic banking in the light of the objectives of islamic law ?, s. 66.

³⁸ IIBI (2016): Islamic Banking Glossary. [online]. In: Institute of Islamic Banking and Insurance. [Citované 24. 5. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.islamic-banking.com/glossary.aspx>.

³⁹ IIBI (2016): Islamic Banking Glossary. [online]. In: Institute of Islamic Banking and Insurance. [Citované 24. 5. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.islamic-banking.com/glossary.aspx>.

- a) Je nárast množstva ponúkaných produktov islamského bankovníctva EÚ/USA spojený „len“ s nárastom množstva islamskej populácie v týchto regiónoch? Môže byť model islamského bankovníctva plnohodnotnou alternatívou modelu komerčného bankovníctva na základe odlišných princípov, ktoré môžu byť atraktívne aj pre nemoslimov?
- b) Môže byť model islamského bankovníctva, respektíve jeho zásady, odpoveďou/riešením na krízu svetovej ekonomiky spojenú s morálnym hazardom a nárastom špekulatívnej povahy ekonomiky?
- c) Je súčasný model islamského bankovníctva skutočne praktickým uplatňovaním zásad šaríe alebo sa jeho povaha stále viac prispôsobuje podstate komerčného bankovníctva?

Zoznam použitej literatúry

- [1] AL-SBENATY, A. (2013): *Korán: Preklad do slovenského jazyka*. LEVANT consulting, 2013. ISBN 978-80-969967-3-5.
- [2] DIALLO, O. et al. (2015): Analysis of The Influence of Liquidity, Credit and Operational Risk, in Indonesian Islamic Bank's Financing for The Period 2007-2013, In: *Gadjah Mada International Journal of Business*, 2015, roč. 17, č. 3, s. 279-294.
- [3] DOMENICO, G. – EL-GAMAL, M.A. et al. (2014): *Islamic Finance: Law, Economics and Practice*. Cambridge University Press, 2014. ISBN 9780511753756.
- [4] EL-GAMAL, M. A. (2010): *Islamic Finance: Law, Economics, and Practice*. Cambridge University Press, 2010. ISBN 9780511753756.
- [5] ERNST&YOUNG (2014): World Islamic Banking Competitiveness Report 2014–15. [online]. In: Ernst & Young Marketing Business. [Citované 24. 5. 2016.] Dostupné na internete: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-world-islamic-banking-competitiveness-report-2014-15/\\$FILE/EY-world-islamic-banking-competitiveness-report-2014-15.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-world-islamic-banking-competitiveness-report-2014-15/$FILE/EY-world-islamic-banking-competitiveness-report-2014-15.pdf).
- [6] IIBI (2016): Islamic Banking. [online]. In: Institute of Islamic Banking and Insurance. [Citované 18. 5. 2016.] Dostupné na internete: http://www.islamic-banking.com/islamic_banking.aspx.
- [7] IIBI (2016): Islamic Banking Glossary. [online]. In: Institute of Islamic Banking and Insurance. [Citované 24. 5. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.islamic-banking.com/glossary.aspx>
- [8] IMAM, P. – KPODAR, K. (2014): Islamic Banking: How Has It Expanded? In: *Emerging Markets Finance & Trade*, 2014, roč. 49, č. 6, s. 112-137.
- [9] KETTELL, B. (2012): *Islamic banking and finance*. Chichester: Wiley Finance, 2012. ISBN 9781118467299.
- [10] MANSOUR, W. et al. (2015): How ethical is Islamic banking in the light of the objectives of Islamic law? In: *Journal of Religious Ethics*, 2015, roč. 43, č. 1, s. 51–77

- [11] MUSA, H. (2011): *Islamské financie a bankovníctvo*. Banská Bystrica: Iura Edition, 2011. ISBN 978-80-8078-412-6.
- [12] POLLARD, J. – SAMERS, M. (2013): Governing Islamic Finance : Territory, Agency, and the Making of Cosmopolitan Financial Geographies., In: *Annals of the Association of American Geographers*, 2013, roč. 103, č. 3, s. 710–726.
- [13] SOBOL, I. (2015): Islamic Banking in the European Union Countries. In: *European Integration Studies*, 2015, č. 9, s. 184-197.
- [14] ZAHER, T., HASSAN, M. (2001): A Comparative Literature Survey of Islamic Finance and Banking, In: *Financial Markets, Institutions & Instruments*, 2001, roč. 10, č. 4, s. 155-199.

Kontakt

Ing. Jana Drutarovská. PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: jana.drutarovska@euba.sk

POHĽAD VEREJNOSTI NA DOHODU TTIP V EÚ A V USA

Tomáš Dudáš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tomas.dudas@euba.sk

Bilaterálne a regionálne obchodné dohody hrajú v súčasnosti čoraz dôležitejšiu úlohu vo svetovom hospodárstve. Medzi najostrejšie sledované obchodné dohody bez pochyb patrí Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií (TTIP), o ktorom intenzívne rokujú Európska únia a USA. Cieľom tohto príspevku je poskytnúť pohľad na vývoj podpory verejnosti dohode TTIP na oboch stranách Atlantiku. Prvá časť príspevku poskytne krátky náčrt priebehu rokovaní o dohode od roku 2013 až po súčasnosť. Druhá časť príspevku popisuje vývoj pohľadu verejnosti na dohodu TTIP v rokoch 2014 až 2015 prostredníctvom analýzy prieskumov verejnej mienky v štátoch EÚ a v USA. Záverečná časť príspevku načrtne najdôležitejšie faktory, ktoré ovplyvňujú pohľad verejnosti na dohodu.¹

Kľúčové slová: Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií, Európska únia, USA, verejná mienka

Bilateral and multilateral trade agreements play an increasingly crucial role in the global economy. The Transatlantic Trade and Investment Partnership agreement is without doubt the most discussed trade agreement nowadays. This agreement between the EU and the USA stirred strong emotions on both sides of the Atlantic in the last months. The main goal of the paper is to describe the public support of the TTIP agreement in the EU countries and in the USA. The first part of the paper provides a short overview of the negotiation process of the TTIP agreement. The second part analyses the changes in the public support of the agreement using public opinion polls conducted in the EU and the USA in 2014 and 2015. The last part of the paper tries to summarize the most important factors that fuel the public discourse on TTIP.

Key words: Transatlantic Trade and Investment Partnership, European Union, USA, public opinion

JEL Classification: F13

1 Úvod

Rastúci objem svetového obchodu na konci 90. rokov 20. storočia výrazne zvýšil aj o záujem o spoluprácu medzi krajinami v oblasti obchodných vzťahov. Kým v tomto období hrala v liberalizácii medzinárodného obchodu centrálnu úlohu Svetová obchodná organizácia (WTO), v 21. storočí sa situácia začala zmeniť. Čoraz zjavnejší krach rokovaní v rámci rozvojového kola WTO (známe aj ako kolo rokovaní z Doha) spôsobil, že kľúčoví hráči vo svetovom obchode začali uprednostňovať liberalizáciu obchodných vzťahov na bilaterálnej a regionálnej úrovni. To viedlo k výraznému nárastu dohôd tohto typu, pričom do konca februára 2016 bolo vo WTO registrovaných 625 regionálnych obchodných dohôd, v súčasnosti je platných a funkčných 419 z nich². Laická verejnosť sa pritom o tieto dohody v minulosti zaujímal iba okrajovo, nikdy netvorili dôležitú časť verejného diskurzu.

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 017EU-4/2015 „Tvorba modernej učebnice svetovej ekonomiky s dôrazom na aplikáciu vedomostí v praxi a riešenie problémov“. Riešiteľským pracoviskom projektu v rokoch 2015 a 2016 je Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

² WTO (2011): Regional Trade Agreements: Facts and Figures.

Situácia sa začala meniť iba v posledných rokoch, keď USA začali rokovať o dvoch kľúčových obchodných dohodách. Ide o Dohodu o transpacifickom partnerstve (TPP), ktorá má uvoľniť obchodné vzťahy 12 štátov v pacifickom regióne a o Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií (TTIP), ktoré vzniká medzi USA a štátmi Európskej únie. Po udalostiach globálnej hospodárskej krízy z rokov 2008 a 2009 reaguje verejná mienka na správy z oblasti svetového hospodárstva senzitívnejšie, čo využívajú aj niektoré populisticky zamerané politické subjekty v dotknutých štátoch. Výsledkom tohto je, že dohoda TTIP patrí v poslednom roku medzi dôležité témy verejného diskurzu najmä v Európe.

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť pohľad na vývoj podpory verejnosti dohode TTIP na oboch stranách Atlantiku a tiež identifikovať hlavné faktory, ktoré ovplyvňovali verejnú mienku v dotknutých štátoch. Prvá časť príspevku poskytne krátky náčrt priebehu rokovaní o dohode od roku 2013 až po súčasnosť. Druhá časť príspevku popisuje vývoj pohľadu verejnosti na dohodu TTIP v rokoch 2014 až 2015 prostredníctvom analýzy prieskumov verejnej mienky v štátoch EÚ a v USA. Záverečná časť príspevku načrtne najdôležitejšie faktory, ktoré ovplyvňujú pohľad verejnosti na dohodu.

Z metodologického hľadiska sa príspevok opiera o analýzu sekundárnych dát, ktoré v rokoch 2014 a 2015 pochádzajú z viacerých zdrojov. Na úrovni EÚ sa budeme opierať najmä o údaje prieskumu verejnej mienky Eurobarometer, do ktorého bola zaradená otázka o podpore dohody TTIP v novembri 2014. Ide pritom o veľmi dôležitý zdroj, keďže ako jediný obsahuje vývoj nálad vo všetkých členských krajinách EÚ. V prípade USA sa budeme opierať prieskumy verejnej mienky, ktoré uskutočnilo americké výskumné centrum Pew Research Center v spolupráci s nemeckou nadáciou Bertelsmann Foundation.

2 Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií

Idea dohody o voľnom obchode medzi EÚ a USA nie je úplne nová, v rôznych podobách bol na stole už od 90. rokov minulého storočia. Aj keď sú obchodné bariéry medzi EÚ a USA vďaka členstvu oboch vo WTO pomerne nízke, existovali názory, že by sa dalo urobiť viac – najmä v oblasti regulácie. Úvahy o dohode dostali nový impulz po zjavnom krachu multilaterálnych rokovaní v rámci WTO po roku 2001, pričom dôležitú úlohu zohrávali aj lobistické organizácie rôznych ekonomických odvetví. Nemecká kancelárka Angela Merkelová už v roku 2006 vyjadrila silnú podporu pre prípadnú dohodu o voľnom obchode s USA³.

V roku 2007 vznikla z iniciatívy amerického prezidenta Georga W. Busha a nemeckej kancelárky Angely Merkelovej Transatlantická hospodárska rada, ktorá je miestom konzultácií amerických a európskych firiem s predstaviteľmi americkej vlády a predstaviteľov EÚ. Myšlienka dohody o voľnom obchode dostala ostrejšie kontúry po roku 2010, kedy bola založená expertná komisia na posúdenie tejto otázky. Výsledkom práce tejto komisie bola správa, ktorá 11. februára 2013 odporúčala začatie rokovaní o dohode o voľnom obchode medzi EÚ a USA.

Formálny začiatok rokovaní bol ohlásený pritom takmer okamžite po zverejnení spomínanej správy expertnej komisie. Americký prezident Barack Obama už 12. februára 2013 vyzval vo svojom prejave o stave únie na začatie rokovaní o voľnom obchode a 13. februára začatie rokovaní formálne potvrdil aj predseda Európskej komisie Jose Manuel Barroso⁴. Dohoda dostala oficiálny názov Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií. Po tom, čo Európska komisia získala oficiálny mandát od Európskeho parlamentu na rokovania o tejto dohode v júni 2013⁵, sa proces rokovaní mohol naplno rozbehnúť.

³ SPIEGEL (2006): Trans-Atlantic Free Trade? Merkel for EU Agreement with US.

⁴ NEW YORK TIMES (2013): A Running Start for a U.S.-Europe Trade Pact.

⁵ EUROPEAN COMMISSION (2015): How we'll make TTIP happen.

Dohoda TTIP ide nad rámec klasických dohôd, ktoré zvyčajne riešia odstránenie colných a necolných bariér vzájomného obchodu. Navrhovaná dohoda pokrýva širokú oblasť – od prístupu do procesu verejného obstarávania druhého partnera až po harmonizáciu regulácie vo viacerých oblastiach v EÚ a v USA. Výsledkom širokého záberu dohody sú komplikované rokovania, ktoré zahŕňajú viaceré veľmi citlivé oblasti. Plánovaná dohoda je rozdelená do 24 kapitol, čomu zodpovedá založenie 24 pracovných komisií zložených z predstaviteľov USA a EÚ. Rokovania sa začali predložením textu s pozíciami jednotlivých strán v každom z kapitol, ktoré obsahovali hlavné ciele a zámery strán v danej oblasti. V ďalšom kroku boli predložené už konkrétne návrhy v textovej forme, ktoré boli predmetom rokovaní oboch strán. Ak sa našla zhoda v danej kapitole, pripravil sa konsolidovaný text, ktorý obsahuje dosiahnutú zhodu s vyznačením prípadných problémových bodov.

V praktickej rovine sa rokovania o TTIP uskutočňujú v rámci rokovacích kôl, ktoré sa striedavo uskutočňujú v Bruseli a v USA. Prvé kolo rokovaní prebehlo v júli 2013 vo Washingtone, pričom doteraz prebehlo 13 kôl rokovaní. Zatiaľ posledné rokovania prebehli v apríli tohto roku v New Yorku a ďalšie kolo rokovaní sa plánuje na júl opäť v Bruseli⁶. Rokovania sú veľmi uzavretého charakteru, pričom verejnosť má iba obmedzené možnosti dostať sa k informáciám o priebehu a výsledkoch rokovaní. Pôvodne bola informovanosť verejnosti pritom ešte obmedzenejšia, Európska komisia zlepšila poskytovanie informácií odbornej a laickej verejnosti až po silnej kritike organizácií tretieho sektoru v EÚ.

3 Transatlantické partnerstvo v oblasti obchodu a investícií a verejná mienka

Bežné dohody o voľnom obchode sa v minulosti nedostávali do stredobodu verejného záujmu. EÚ napríklad v roku 2010 uzavrela dohodu o voľnom obchode s Kórejskou republikou, pričom proces negociácie a podpisu tejto dohody prebehol bez vážnejšieho záujmu európskej verejnosti. Dohoda TTIP (podobne ako dohoda CETA medzi EÚ a Kanadou) je však dohoda nového typu, ktorá vzbudzuje veľký záujem občianskych združení a tiež aj laickej verejnosti. Kým v tradičných dohodách o voľnom obchode išlo primárne o odbúranie cieľ a netarifných prekážok medzinárodného obchodu, v prípade zmluvy TTIP hrá významnú úlohu harmonizácia regulácie v kľúčových ekonomických odvetviach v USA a v EÚ. Keďže štandardy sú v mnohých oblastiach výrazne odlišné v USA a v EÚ, vyvoláva to medzi laickou verejnosťou pomerne vážne obavy.

Zisťovanie názoru európskej verejnosti na dohodu TTIP sa začalo v roku 2014, keď do jesenného vydania dotazníkového prieskumu Eurobarometer bola pridaná otázka týkajúca sa podpory dohody. Prieskum Eurobarometer sa uskutočňuje vo všetkých členských štátoch EÚ, je preto dôležitým indikátorom vývoja verejnej mienky v Európe. V prípade dohody TTIP máme k dispozícii tri vydania prieskumu Eurobarometer – jeseň 2014, jar 2015 a jeseň 2015. To znamená, že časové rady sú pomerne krátke, je ale možné vyčítať základné tendencie podpory dohody TTIP tak na úrovni EÚ ako i na úrovni jednotlivých členských štátov.

⁶ EUROPEAN COMMISSION (2016): The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) – State of Play.

Tabuľka 1: Vývoj podpory dohody TTIP v členských štátoch EÚ (%)

	November 2014			Máj 2015			November 2015		
	Áno	Nie	Neviem	Áno	Nie	Neviem	Áno	Nie	Neviem
EÚ	58,27	25,18	16,55	56,30	28,13	15,57	52,93	31,67	15,40
Belgicko	65,83	25,87	8,29	53,16	35,11	11,74	59,30	30,43	10,27
Bulharsko	64,02	13,92	22,07	66,73	15,41	17,86	57,58	21,35	21,06
Cyprus	58,88	24,75	16,37	63,27	21,36	15,37	59,80	28,60	11,60
Česko	61,86	25,05	13,09	62,10	23,11	14,79	49,21	36,98	13,81
Dánsko	70,62	16,83	12,55	65,78	17,65	16,57	61,84	23,48	14,69
Estónsko	72,65	10,68	16,67	63,34	14,19	22,48	58,07	14,94	26,99
Fínsko	62,28	20,56	17,17	57,65	21,82	20,53	56,63	21,73	21,64
Francúzsko	50,00	32,41	17,59	52,56	32,80	14,64	50,00	33,82	16,18
Grécko	60,85	32,21	6,94	65,93	27,86	6,21	63,77	28,94	7,29
Holandsko	74,16	17,62	8,22	63,37	26,93	9,70	52,88	35,78	11,34
Chorvátsko	66,83	23,35	9,82	63,39	25,99	10,62	55,10	33,80	11,10
Írsko	71,03	14,99	13,99	77,21	11,69	11,10	69,19	17,65	13,16
Litva	79,04	8,78	12,18	79,36	6,48	14,16	77,61	8,36	14,03
Lotyšsko	65,70	18,25	16,05	61,89	21,00	17,11	57,54	26,77	15,68
Luxembursko	39,53	43,28	17,19	37,18	48,51	14,31	40,12	47,04	12,85
Maďarsko	62,05	27,50	10,45	62,78	26,04	11,17	53,31	34,32	12,37
Malta	74,90	10,67	14,43	79,52	6,96	13,52	71,17	14,31	14,51
Nemecko	38,70	41,18	20,12	31,08	50,90	18,02	27,07	58,59	14,34
Poľsko	72,70	11,62	15,68	71,47	13,51	15,02	65,45	17,08	17,47
Portugalsko	59,60	23,28	17,11	59,64	23,18	17,18	60,53	23,64	15,83
Rakúsko	39,05	52,62	8,33	23,45	67,05	9,50	22,16	70,36	7,49
Rumunsko	74,56	11,49	13,95	77,86	10,43	11,72	71,87	12,64	15,50
Slovensko	62,39	25,65	11,96	56,14	28,73	15,13	50,34	37,20	12,46
Slovinsko	56,64	31,52	11,84	45,73	42,26	12,00	40,75	46,69	12,56
Spojené Kráľovstvo	65,22	18,53	16,25	63,32	20,29	16,39	62,57	19,96	17,47
Španielsko	63,41	18,39	18,20	63,07	19,06	17,86	62,48	22,53	14,99
Švédsko	59,04	25,90	15,05	63,78	23,51	12,72	59,43	27,41	13,16
Taliansko	57,73	21,87	20,39	58,31	23,81	17,88	55,22	25,98	18,80

Prameň: On-line databáza projektu Eurobarometer.

Pohľad na dáta na úrovni EÚ (tabuľka 1) naznačuje dve veci. Po prvé, na jeseň 2014 ešte existovala pomerne jasná podpora dohody TTIP, keď dohodu podporovalo až 58 % opýtaných a vyslovene odmietavý postoj vyjadrilo iba 25 % opýtaných. Je však viditeľné, že behom jedného roku podpora dohody výrazne poklesla, keď na jeseň roku 2015 dohodu podporovalo už iba 52 % opýtaných na úrovni EÚ. Je to stále väčšinová podpora, ktorá je ale veľmi krehká, pričom sa dá očakávať, že pri ďalšom Eurobarometri na jar 2016 podpora dohody poklesne pod 50 %.

Samozrejme, podpora dohody TTIP je rôznorodá na úrovni 28 členských štátov EÚ. Už pri Eurobarometri na jeseň 2014 bolo možné pozorovať štáty, ktorých občania hľadeli optimisticky na dohodu a tiež aj štáty, kde už v tom momente vládla pomerne veľká skepsa. Ak sa pozrieme na skupinu štátov s najväčšou podporou TTIP v novembri 2014 (tabuľka 1), môžeme pozorovať dve podskupiny. Prvú tvorili nové členské štáty EÚ zo strednej Európy, ktorých občania ešte predsa len viacej veria v slobodný obchod a trhovú ekonomiku. Išlo o štáty ako Litva (podpora TTIP 79 %), Rumunsko (74 %), Poľsko (72 %) alebo Estónsko (72 %). Druhú skupinu štátov s vysokou podporou dohody TTIP tvorili menšie štáty z pôvodnej EÚ15, ktoré sú veľmi otvorené a závislé od zahraničného obchodu. Ako príklad možno uviesť Holandsko (podpora TTIP 74 %), Írsko (71 %), Dánsko (70 %) a Belgicko (68 %).

O rok neskôr (jeseň 2015) je menší entuziazmus pre dohodu TTIP jasne viditeľný aj na úrovni členských štátov EÚ. Kým na jeseň 2014 bola podpora dohody nad úrovňou 70 % v ôsmich členských štátov, o rok neskôr nájdeme už iba tri takéto členské štáty. Holandsko, kde na jeseň ešte dohodu podporovalo 74 % opýtaných, prešlo za rok do štádia hlbokkej skepsy a na jeseň 2015 dohodu podporovalo už iba 52 % opýtaných občanov. Najvyššia miera podpory dohody TTIP sa udržala v dvoch nových členských štátoch EÚ – v Litve a v Rumunsku. Zaujímavým faktom je rast podpory dohody TTIP Grécku, ktorá od roku 2008 prechádza hlbokou hospodárskou a sociálnou krízou. Napriek sklamaniam z trhovej ekonomiky a liberálnej hospodárskej politiky je podpora dohody v Grécku nadpriemerná v kontexte EÚ a na jeseň 2015 bola dokonca o niekoľko percentuálnych bodov vyššia ako tomu bolo na jeseň 2014.

Ak sa pozrieme na štáty EÚ s najmenšou podporou dohody TTIP, sú jasne viditeľné tri krajiny, ktoré boli voči dohode skeptické od začiatku – Nemecko, Rakúsko a Luxembursko. V týchto štátoch bola verejnosť voči dohode TTIP skeptická už v roku 2014, pričom podľa výsledkov jesenného Eurobarometra z roku 2014 podpora dohody nedosahovala ani 40 %. Skepsa voči dohode v Nemecku a Rakúsku pritom výrazne narástla behom roku 2015, na jeseň 2015 dohodu TTIP podporovalo v Nemecku iba 27 % opýtaných a v Rakúsku iba 22 % opýtaných. Tieto dve krajiny sa výrazne odkláňajú od priemeru EÚ, keďže nenájdeme žiadne iné krajiny, kde by v rovnakom momente bola podpora dohody nižšia ako 40 %.

Dôležitou otázkou samozrejme je, čo spôsobuje odmietanie dohody TTIP v Nemecku a Rakúsku. Asi najdôležitejším faktorom je, že debata o dohode TTIP je v týchto štátoch pomerne silná a existujú silné politické a občianske skupiny, ktoré otvorene vedú kampaň proti tejto dohode. Z hlavných nemeckých politických strán dohodu TTIP jasne odmieta Strana zelených a tiež aj lavicová strana Die Linke. Tieto strany si stanovili jasný cieľ – chcú zastaviť prijatie tak dohody TTIP ako aj dohody s CETA. Snahu politických strán pritom dopĺňajú aj snahy občianskeho sektora, keď dôležitú úlohu hrajú najmä environmentálne organizácie. Podobná je situácia v Rakúsku, kde dohodu TTIP jasne odmieta Strana zelených a tiež aj vplyvná pravicovo populistická Strana slobodných (FPÖ).

V prípade Nemecka je znepokojujúcim trendom aj celkový pokles viery v slobodný obchod. Podľa údajov zo štúdie uskutočnenej Bertelsmann Stiftung na jar 2016⁷ iba 56 % opýtaných podporovalo myšlienku „free trade“. Ide pritom o pozoruhodnú zmenu nálady, keďže v roku 2014 myšlienku slobodného obchodu podporovalo ešte 88 % opýtaných. V prípade Nemecka pritom ide o veľký paradox, keďže dôležitá časť nemeckej hospodárskej prosperity je založená práve na exporte, pričom liberalizácia svetového obchodu výrazne pomohla nemeckým exportérom. Dá sa predpokladať, že pokles podpory „free trade“ v Nemecku súvisí práve s dohodou TTIP, ktorá má v krajine naozaj iba malú podporu. Obavy občanov z následkov dohody TTIP sa prenáša následne do obáv z voľného obchodu vo všeobecnosti.

⁷ BERTELSMANN STIFTUNG (2016): Attitudes to global trade and TTIP in Germany and the United States.

Čo sa týka podpory dohody TTIP americkou verejnosťou, situácia je podobná ako v EÚ. Pri začiatku rokovaní v roku 2013 mala dohoda TTIP aj v USA pomerne vysokú podporu, postupom času však začala dohoda túto podporu výrazne strácať. Podľa údajov už spomínanej štúdie Bertelsmann Stiftung⁸ na jar 2016 bola podpora dohodu TTIP v USA extrémne nízka, keď dohodu podporovalo iba 18 % respondentov. To znamená, že podpora dohody bola v danom momente v USA ešte nižšia ako v najskeptickejších členských štátoch EÚ. Treba pritom poznamenať, že v roku 2014 podporovalo dohodu TTIP ešte 53 % opýtaných. Občania USA pritom súhlasia s myšlienkou slobodného obchodu, v danom prieskume podporovalo myšlienku „free trade“ až 83 % respondentov.

Dohoda TTIP sa stala v poslednom roku dôležitou témou aj v americkej politickej debate. Primárky republikánov a demokratov vyniesli niekoľko kandidátov, ktorí sa silno vymedzovali proti dohode TTIP. Vzostup Donalda Trumpa viedol k tomu, že aj pomerne umiernení kandidáti ako Hillary Clintonová sa začali kritickejšie stavať k plánovanej dohode. Následkom toho bol rapídny pokles podpory verejnosti, pričom najkritickejšie sa k dohode stavajú najmä voliči Donalda Trumpa (67 % odmieta dohodu TTIP). Podpora však nie je výrazne vyššia ani u kandidátov Demokratickej strany, aj v prípade Hillary Clintonovej podporuje dohodu iba 58 % jej voličov⁹.

Ak sa pozrieme na demografické charakteristiky, dohodu TTIP v USA v súčasnosti podporujú najmä obyvatelia hispánskeho pôvodu (72 %) a mladí ľudia vo veku 18 až 29 rokov (67 %). Naopak, najskeptickejší názor na dohodu majú obyvatelia s kaukazským pôvodom (45 %) a obyvatelia nad 65 rokov (41 %)¹⁰. Zároveň platí, že ženy sú dohode viacej naklonené ako muži (54 % oproti 48 %).

4 Hlavné faktory klesajúcej podpory verejnosti dohody TTIP v EÚ a v USA

Klesajúca dôvera americkej a európskej verejnosti voči dohode TTIP je teda dobre zdokumentovaným faktom. Dôležitou otázkou samozrejme je, prečo tomu tak je. V nasledujúcej časti sa pokúsime identifikovať hlavné faktory rastúcej verejnej skepsy, pričom je jasné, že v USA a v EÚ sú vo hre tak podobné ako i celkom rozdielne faktory.

Prvým faktorom, ktorý rezonuje na oboch stranách Atlantiku je uzavretý charakter rokovaní o dohode TTIP mimo pohľadu verejnosti. Rokovania o obchodných dohodách majú tradične veľmi technokratický charakter a v minulosti sa bežne akceptovalo, že rokovania sa uskutočňujú za uzavretými dverami a verejnosti sa predkladá až konečná verzia textu. V prípade dohody TTIP sú však mnohé prerokovávané otázky senzitívny charakter, preto verejnosť má obavy o tom, o čom presne sa rokuje. Môžeme povedať, že tento problém sa vníma citlivejšie v Európe, aj keď aj prezidentskí kandidáti v USA (napr. Bernie Sanders) kritizovali priebeh rokovaní. Dôveru verejnosti narúša aj fakt, že zástupcovia korporácií a lobistických skupín majú oveľa lepší prístup k prerokovávaným textom ako laická verejnosť. Aj keď je toto pochopiteľné (harmonizácia pravidiel a rušenie prekážok sa bytostne dotýka podnikateľského sektora), vo verejnosti to zanecháva dojem, že vlády za ich chrbtom dohadujú veci s nadnárodnými korporáciami. Komisárka pre obchod Cecilia Malmströmová sa v posledných mesiacoch snažila zlepšiť situáciu v oblasti transparentnosti prerokovaných materiálov a pozícií EÚ, dôveru európskej verejnosti sa jej zatiaľ nepodarilo získať späť.

Hlavným faktorom odmietania dohody TTIP európskou verejnosťou je plán na harmonizáciu regulácie v USA v EÚ vo viacerých kľúčových oblastiach. Regulácia je pritom v niektorých oblastiach výrazne rozdielna v oboch celkoch, práve preto boli vlastne rokovania medzi partnermi iniciované. Zjednodušene povedané platí, že regulácia je v rámci EÚ

⁸ BERTELSMANN STIFTUNG (2016): Attitudes to global trade and TTIP in Germany and the United States.

⁹ PEW RESEARCH CENTER (2016): Republicans, especially Trump supporters, see free trade deals as bad for U.S.

¹⁰ Ibidem.

v súčasnosti prísnejšia než v USA, preto sa európska verejnosť obáva, že EÚ bude musieť ustúpiť a prijať voľnejšiu reguláciu amerického spôsobu. Toto potvrdzuje aj prieskum Bertelsmann Stiftung¹¹, v rámci ktorého sa nemeckých respondentov sa pýtali na ich najväčšie obavy v súvislosti s dohodou TTIP. Až 48 % opýtaných malo najväčšie obavy o zníženie miery ochrany spotrebiteľov v EÚ – a to najmä v oblasti potravinárskych produktov. Európska verejnosť sa napríklad obáva prílevu geneticky modifikovaných potravín do EÚ a tiež aj mäsa z chovných zvierat vykrmovaných aj s pomocou rastových hormónov. Tieto produkty nie sú v súčasnosti pripúšťané na trhy EÚ a spotrebiteľia vidia dohodu TTIP ako snahu amerických producentov o pretlačenie práve týchto produktov do Európy. Nemeckí respondenti mali ďalej vážne obavy o zmäkčenie environmentálnej regulácie v EÚ (46 %) a zhoršenie postavenia zamestnávateľov na pracovnom trhu (40 %).

Americká verejnosť sa obáva dohody TTIP z iných dôvodov ako občania EÚ. Ako sme spomenuli, regulácia je menej prísna práve USA, takže sa verejnosť o túto oblasť prioritne neobáva. Iba 22 % amerických respondentov sa obáva o zníženie ochrany spotrebiteľov a iba 18 % očakáva negatívne dôsledky v oblasti environmentálnej regulácie. Naopak, amerických respondentov najviac trápi možná strata pracovných miest v dôsledku dohody TTIP (27 % opýtaných). Tento fakt možno vysvetliť práve dôsledkami dohôd o voľnom obchode zo strany USA, pričom najdiskutovanejšia je Severoamerická dohoda o voľnom obchode (NAFTA). Americkí politici pri rokovaníach o tejto zmluve sľubovali tvorbu nových pracovných miest v USA, pričom pravdou bolo úplný opak. Po vstupe dohody NAFTA do platnosti došlo k zániku stoviek tisíc pracovných miest v americkom priemysle, keď americké korporácie prenášali svoje výrobné kapacity do Mexika¹². Po týchto skúsenostiach sú obavy americkej verejnosti pochopiteľné a táto téma sa stala jednou z kľúčových tém amerických primárov (napr. kandidáti Trump a Sanders). Zároveň však treba poznamenať, že americká verejnosť sa zdá byť menej informovaná o možných dôsledkoch dohody TTIP ako európska verejnosť, keď pri jednotlivých možných vplyvoch sa zhruba 40 % respondentov nevedelo k nim vyjadriť (v Nemecku sa táto skupina pohybovala na úrovni 25 – 37 %).

5 Záver

Klesajúca podpora verejnosti dohode TTIP je nezvratnou realitou, ktorú potvrdzujú všetky prieskumu uskutočnené v posledných mesiacoch. Tak v EÚ ako aj v USA je podpora dohody čoraz slabšia, pričom je možné očakávať, že tento trend bude pokračovať aj v najbližšej budúcnosti. Rokujúce strany sa zatiaľ snažia tento problém potláčať do úzadia, ale skôr či neskôr bude musieť americká vláda a tiež aj Európska komisia vyrovnáť s nepríjemnou realitou – obyvatelia EÚ a USA túto dohodu jednoducho nechcú a majú z nej obavy. Ľudia majú pocit, že výhody z dohody TTIP budú mať hlavne nadnárodné korporácie a priemerný Američan alebo Európan za to zaplatí stratou pracovného miesta alebo nižšou mierou ochrany spotrebiteľa. Či sú tieto obavy občanov opodstatnené, je zatiaľ predčasné hodnotiť, keďže relevantným zdrojom pre akékoľvek hodnotenie dohody bude až jej výsledná textová podoba. Na druhej strane, Európska komisia by mala reflektovať obavy obyvateľov EÚ a ešte viacej vylepšiť komunikáciu ohľadom dohody. Iba jasná komunikácia a transparentné konanie dáva šancu znovuzískať stratenú dôveru (najmä európskej verejnosti).

Dohode TTIP pritom nepraje ani vývoj posledných dní v EÚ. Výsledok referenda o zotrvaní Veľkej Británie v EÚ výrazne komplikuje budúcnosť Európskej únie a možno predpokladať, že Európska komisia bude riešiť v nasledujúcich mesiacoch riešiť vážnejšie výzvy ako je dohoda TTIP. Americká vláda sa pritom snaží o urýchlenie rokovaní, keďže

¹¹ BERTELSMANN STIFTUNG (2016): Attitudes to global trade and TTIP in Germany and the United States.

¹² ECONOMIC POLICY INSTITUTE (2003): The high price of 'free' trade.

koniec administratívy Baracka Obamu môže znamenať aj koniec dohody TTIP. Ak sa nasledujúcim prezidentom USA stane Donald Trump, bude to znamenať okamžité zastavenie rokovaní o dohode. Ak by sa do Bieleho domu dostala Hillary Clintonová, šance na prežitie TTIP sú vyššie – aj keď aj jej administratíva by bola pod veľkým drobnohľadom odbornej aj laickej verejnosti.

Realita je taká, že dohoda TTIP by nemala byť uzavretá bez podpory verejnosti v USA a v EÚ. Ak by sa americká vláda a Európska komisia rozhodli presadiť dohodu bez podpory verejnosti, prispelo by to k už aj tak silnému pocitu občanov z odcudzenia vládnuccich elít od nich. Navyiac, v posledných týždňoch pozorovať klesajúcu podporu dohody TTIP aj zo strany predstaviteľov kľúčových štátov EÚ. Bude prekvapením, ak bude dohoda TTIP uzavretá v jej súčasnej podobe. A v zásade to nie je problém – ak dohoda nemá jasnú podporu verejnosti, politici by mali dôkladne zvážiť jej uzavretie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BERTELSMANN STIFTUNG (2016): Attitudes to global trade and TTIP in Germany and the United States. In: GED Study, 20. 4. 2016. [Citované 18. 6. 2016.] Dostupné na internete: https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/Graue_Publikationen/NW_Attitudes_global_trade_and_TTIP.pdf/.
- [2] ECONOMIC POLICY INSTITUTE (2003): The high price of ‘free’ trade. In: Economic Policy Institute, 31. 3. 2016. [Citované 17. 11. 2003.] Dostupné na internete: http://www.epi.org/publication/briefingpapers_bp147/.
- [3] EUROPEAN COMMISSION (2015): How we'll make TTIP happen. In: European Commission, 16. 8. 2015. [Citované 18. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/about-ttip/process/>.
- [4] EUROPEAN COMMISSION (2016): The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) – State of Play. In: European Commission, 26. 4. 2016. [Citované 18. 6. 2016.] Dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/april/tradoc_154477.pdf/.
- [5] NEW YORK TIMES (2013): A Running Start for a U.S.-Europe Trade Pact. In: New York Times, 13. 2. 2013. [Citované 18. 6. 2016.] Dostupné na internete: http://www.nytimes.com/2013/02/14/business/global/obama-pledges-trade-pact-talks-with-eu.html?_r=0.
- [6] PEW RESEARCH CENTER (2016): Republicans, especially Trump supporters, see free trade deals as bad for U.S. In: Pew Research Center, 31. 3. 2016. [Citované 18. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/03/31/republicans-especially-trump-supporters-see-free-trade-deals-as-bad-for-u-s/>.
- [7] SPIEGEL (2006): Trans-Atlantic Free Trade? Merkel for EU Agreement with US. In: Spiegel, 2. 10. 2006. [Citované 20. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.spiegel.de/international/trans-atlantic-free-trade-merkel-for-eu-agreement-with-us-a-440335.html>.
- [8] WTO (2016): Regional Trade Agreements: Facts and Figures. In: WTO, 1. 5. 2016. [Citované 20. 6. 2016.] Dostupné na internete: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm.

[9] EUROPEAN COMMISSION (2016): European Commission – Public Opinion. In: European Commission, 30. 7. 2015. [Citované 16. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Chart/getChart/chartType/gridChart//themeKy/29/groupKy/179/savFile/702>.

Kontakt

doc. Tomáš Dudáš. PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: tomas.dudas@euba.sk

NEMECKO-TURECKÉ VZŤAHY VO SVETLE MIGRAČNEJ KRÍZY

Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

V súvislosti s migračnou krízou, ktorá zasiahla Európu v roku 2015, dochádza v nemecko-tureckých vzťahoch k významným zmenám. Článok analyzuje nemecko-turecké vzťahy z pozície teórie komplexnej závislosti, ktorá zdôrazňuje multidimenzionálny charakter medzinárodných vzťahov a za zdroj moci nepovažuje vojenskú silu ale existenciu asymetrickej závislosti. Pre bilaterálne vzťahy medzi krajinami sú typické rôzne druhy asymetrie, ktoré majú vplyv na charakter ich vzájomných vzťahov. V článku analyzujeme dva typy asymetrie v nemecko-tureckých vzťahoch. Prvá vyplýva z rozličného nastavenia zahraničnopolitických priorít a druhá z odlišného hodnotového rámca. Článok prichádza k záveru, že migračná kríza, ktorá mohla poslúžiť ako príležitosť na reštart vo vzájomných vzťahoch Nemecka a Turecka, zatiaľ skôr prehĺbila asymetriu v hodnotových otázkach.

Kľúčové slová: Nemecko, Turecko, migračná kríza, nemecko-turecké vzťahy, teória komplexnej závislosti

The German-Turkish relations are undergoing significant change in the wake of the migrant crisis, that hit Europe in 2015. This article analyses the German-Turkish relations using the theory of complex interdependence, which emphasizes the multidimensional character of international relations and considers the existence of asymmetrical interdependence, instead of military strength, to be a source of power in global politics. Different kinds of asymmetries can be found in bilateral relations between nations. The article analyses two asymmetries in German-Turkish relations. One, that arises from the different prioritization of issues in the foreign policies of the respective countries and the second is an asymmetry in beliefs and values. We argue, that the migrant crisis, instead of inducing a restart in German-Turkish relations, rather unveiled and even deepened the asymmetry in values.

Key words: Germany, Turkey, migrant crisis, German-Turkish relations, theory of complex interdependence

JEL Classification: F22, F50, F59

1 Úvod

Nemecko patrí medzi krajiny najviac postihnuté migračnou krízou, ktorá zasiahla Európu v roku 2015. Utečenecká vlna nebyvalého rozsahu je skúškou solidarity v rámci Európskej únie (ďalej len EÚ) i výzvou pre nemeckú domácu i zahraničnú politiku. Osobitne dôležité sú v tejto súvislosti vzťahy s Tureckom, ktoré môže pri riešení utečeneckej krízy zohrať kľúčovú úlohu.

Cieľom tohto článku je vysvetliť zmeny v dynamike nemecko-tureckých vzťahov v nadväznosti na migračnú krízu. Skúmaný fenomén – zmeny v nemecko-tureckých vzťahoch pod vplyvom migračnej krízy – sa snažíme uchopiť v jeho jedinečnosti, avšak rešpektujúc historický, kultúrny a politický kontext. Pri výbere vhodného teoretického rámca sme postupovali hermeneuticky, teda rešpektujúc zásadu, že jednotlivosti nemôžeme porozumieť bez celku a naopak, celok nemôžeme pochopiť bez chápania jednotlivostí.¹ V prvom kroku nás bližší pohľad na genézu nemecko-tureckých vzťahov metódou indukcie priviedol k teórii

¹ Drulák, P. (2008): *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, s. 20.

o komplexnej závislosti (*complex interdependence theory*), ktorú v 80. rokoch sformulovali Robert Keohane a Joseph Nye.² Tento teoretický rámec sme vybrali s ohľadom na charakter nemecko-tureckých vzťahov, ktoré spĺňajú tri východiskové kritéria teórie komplexnej závislosti. Ide o klesajúci význam vojenskej sily, multidimenzionalitu a absenciu jednoznačnej hierarchie v agende vzájomných vzťahov. Aplikáciou tejto teórie na skúmaný fenomén metódou dedukcie sme sa snažili vysvetliť zmeny v nemecko-tureckých vzťahoch vyvolané migračnou krízou ako prejav rastúcej previazanosti (interdependencie) medzi štátmi a ostatnými aktérmi medzinárodných vzťahov.

2 Teória komplexnej závislosti

Teória komplexnej závislosti (ďalej len TKZ) patrí medzi neoliberalne teórie medzinárodných vzťahov. Jej základnou premisou je myšlienka, že čoraz hustejšia sieť komplexných, predovšetkým ekonomických transnacionálnych vzťahov ma za následok zvyšovanie medzištátnej závislosti a s ňou spojený pokles významu vojenskej moci a teritoriálnej expanzie štátov.³ Rastúca vzájomná závislosť vyvoláva zmeny vo fungovaní a usporiadaní systému medzinárodných vzťahov. Keohane a Nye definujú tri základné črty vzájomnej závislosti:

1. *Multidimenzionalita* – štáty nemajú monopol na vzťahy.⁴ Na rozdiel od realizmu sa značná pozornosť venuje aj neštátnym aktérom medzinárodných vzťahov ako sú medzinárodné organizácie, korporácie a nevládne organizácie. Vzájomná spleť ekonomických, sociálnych a enviromentálnych vzťahov medzi štátmi a ostatnými aktérmi medzinárodných vzťahov spôsobuje ich rastúcu závislosť.
2. *Absencia hierarchie v medzinárodných vzťahoch* – vojenská bezpečnosť nemusí nutne dominovať agende medzinárodných vzťahov. Rôzne okruhy problémov pritom môžu viesť k tvorbe rôznych koalícií. Okrem toho dochádza k prelínaniu a vzájomnému pôsobeniu domácej a zahraničnej politiky.⁵
3. *Pokles významu vojenskej sily* – vedenie vojen sa stalo príliš nákladným, a to nielen v ekonomickom zmysle slova. Riziko nukleárnej eskalácie, odpor verejnosti voči vojne či kolízia s ekonomickými cieľmi štátu sú len niektoré z faktorov, ktoré pôsobia proti použitiu vojenskej sily.⁶

Teória vzájomnej závislosti je pokusom o syntézu realistickej a liberálnej paradigmy. Jej autori tieto dva tradičné prístupy k medzinárodným vzťahom nepovažujú za a priori nezlučiteľné, naopak, vidia ich ako dva komplementy, poukazujúc na ich spoločné korene v utilitaristickom videní sveta, v ktorom individuálni aktéri sledujú svoj vlastný záujem a reagujú na incentívy.⁷ Ideálny typ (vo Weberovskom ponímaní) vzájomnej závislosti autori teórie označili ako systém komplexnej závislosti, ktorý je protipólom ideálneho typu dominantnej povojnovej paradigmy realizmu. Realizmus totiž predpokladá, že štáty ako dominantní aktéri v medzinárodných vzťahoch vystupujú ako koherentné celky. Taktiež predpokladá, že použitie ozbrojeného násillia je možné a efektívne, a zároveň považuje otázky vojenskej bezpečnosti (tzv. vysokú politiku) za nadradené otázkam ekonomickým či sociálnym.⁸ Ako zdôrazňujú Keohane a Nye, väčšina reálnych situácií v medzinárodných

² Keohane, R. O. – Nye, J. S. (2012): *Power and interdependence*.

³ Tamtiež, s. 7-9.

⁴ Keohane, R. O. – Nye, J. S. (1987): *Power and interdependence revisited*, s. 731.

⁵ Keohane, R. O. – Nye, J. S. (2012): *Power and interdependence*, s. 20.

⁶ Keohane, R. O. – Nye, J. S. (1987): *Power and interdependence revisited*, s. 727.

⁷ Tamtiež, s. 728.

⁸ Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence*, s. 19.

vzťahoch sa odohráva niekde na pomyselnom kontinuu medzi týmito ideálnymi typmi, ktoré možno chápať len ako extrémne prípady.⁹

Dôležitým aspektom teórie vzájomnej závislosti je aj predpoklad o asymetrickej povahe vzájomnej závislosti, ktorá sa tak stáva zdrojom moci a vplyvu na rozhodovanie iných aktérov. Asymetria môže vyplývať z rozdielného prístupu k informáciám, zdrojom, z rozdielov v hodnotových otázkach či dôležitosti, ktorú prikladajú jednotliví aktéri rôznym otázkam.¹⁰

V nasledujúcej kapitole vysvetlíme povahu nemecko-tureckých vzťahov s ohľadom na fakt, do akej miery spĺňajú podmienky vzájomnej (komplexnej) závislosti. Predpoklad o asymetrickom charaktere vo vzťahoch vzájomnej (komplexnej) závislosti následne použijeme ako východisko pre našu analýzu nemecko-tureckých vzťahov.

3 Nemecko-turecké vzťahy ako príklad komplexnej závislosti

Ako sme už v úvode naznačili, nemecko-turecké vzťahy majú všetky črty vzájomnej závislosti, ktoré sme popísali v predchádzajúcej kapitole. Použitie vojenskej sily neprichádza vzhľadom na členstvo oboch krajín v Severoatlantickej aliancii v úvahu. Vzťahy medzi oboma krajinami sú multidimenzionálne, pričom vojenské a bezpečnostné otázky nehrajú kľúčovú úlohu. Intenzita nemecko-tureckých vzťahov je evidentná na politickej, hospodárskej i kultúrnej úrovni. Osobitným faktorom, z ktorého vyplýva intenzita nemecko-tureckých vzťahov, je fakt, že v Nemecku žije najpočetnejšia turecká diaspora na svete¹¹. Vzhľadom na rozsah nášho príspevku hĺbku a kvalitu nemecko-tureckých vzťahov len stručne načrtujeme.

Na politickej úrovni môžeme intenzitu bilaterálnych vzťahov merať napr. častými oficiálnymi i neoficiálnymi kontaktmi medzi predstaviteľmi oboch krajín. Nad rámec týchto kontaktov bol v roku 2013 ustanovený Nemecko-turecký strategický dialóg na úrovni ministrov zahraničných vecí. V roku 2015 sa nemecká kancelárka Angela Merkel dohodla s tureckým ministerským predsedom na pravidelných vládnych konzultáciách, ktoré by sa počnúc rokom 2016 mali uskutočňovať na dvojročnej báze.¹² V roku 2015 došlo v dôsledku migračnej krízy k zintenzívneniu spolupráce medzi Tureckom a Nemeckom. V máji 2016 pricestovala nemecká kancelárka do Turecka už po piatykrát v priebehu siedmich mesiacov. Význam, aký prikladá úlohe Turecka pri riešení migračnej krízy, je z tejto početnosti návštev evidentný.

Intenzitu hospodárskych väzieb medzi Nemeckom a Tureckom vyjadruje fakt, že Nemecko je hlavným tureckým obchodným partnerom a zároveň hlavným exportným trhom pre turecké produkty. Vzájomná obchodná výmena medzi oboma krajinami v roku 2015 zaznamenala 7,3 %-ný nárast oproti predchádzajúcemu roku.¹³ Nemecko je tiež najväčším zahraničným investorom v Turecku a nemeckí turisti predstavujú najpočetnejšiu skupinu návštevníkov v Turecku.¹⁴ V roku 2015 navštívilo Turecko 5,5 mil. nemeckých turistov.¹⁵

Nemenej intenzívne spolupracujú Nemecko a Turecko aj na poli kultúry, vzdelávania a vedy. Projekty ako spoločná Kultúrna akadémia, Nemecko-turecká univerzita v Istanbule a ďalšie početné iniciatívy, programy či nadácie sú toho dôkazom.¹⁶

Napriek priateľským a konštruktívnym vzťahom existuje medzi Nemeckom a Tureckom niekoľko kontroverzných tém. Najdiskutovanejšou otázkou sú dlhoročné snahy

⁹ Keohane, R. O. – Nye, J. S. (1987): *Power and interdependence revisited*, s. 731.

¹⁰ Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence*, s. 19.

¹¹ Auswärtiges Amt (2016): *Beziehungen zu Deutschland* [online].

¹² Tamtiež.

¹³ Tamtiež.

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ Die Welt (2016a): *Das ist die große Schwäche des "Königs von Europa."* [online]

¹⁶ Auswärtiges Amt (2016): *Beziehungen zu Deutschland* [online].

Turecka o vstup do EÚ. Vzhľadom na svoju kľúčovú pozíciu v EÚ je Nemecko aj ústredným aktérom vzťahov Turecka a EÚ ako takej. Z toho vyplýva aj skutočnosť, že vzťahy EÚ a Turecka sa ochladzujú vždy, keď vnútropolitická konštelácia v Nemecku nie je vstupu Turecka do EÚ naklonená, a naopak, zintenzívňujú sa v časoch, keď v Nemecku vládnu strany, ktoré sa stavajú k možnému vstupu Turecka do EÚ pozitívne.¹⁷

Otázky, ktoré sa priamo či nepriamo dotýkajú vstupu Turecka do EÚ, dominujú v posledných rokoch aj agende bilaterálnych nemecko-tureckých vzťahov. V dôsledku migračnej krízy sa o nich diskutuje ešte intenzívnejšie, keďže Turecko spojilo otázku otvorenia niektorých kapitol prístupových rokovaní vízovej liberalizácie s dohodou o navrátení utečencov do Turecka. Z pohľadu TKZ využila turecká strana stratégiu zvanú *issue linkage* (spájanie problémov) za účelom zmiernenia svojej asymetrickej závislosti vo vzťahu k EÚ. Skôr než pristúpime k analýze asymetrickej závislosti medzi Nemeckom a Tureckom, stručne popíšeme genézu tureckých snáh o začlenenie sa do EÚ, a to s dôrazom na úlohu Nemecka v tomto procese. Tento rozbor nám poslúži aj ako východisko pri identifikácii procesov, ku ktorým dochádza pod vplyvom migračnej krízy a ktoré vedú k vychýľovaniu doteraz existujúcich asymetrií vo vzťahoch Nemecka a Turecka.

4 Turecko a EÚ – odsúdení na spoluprácu?

Turecko podpísalo Asociačnú dohodu už v roku 1963 a prihlášku za člena Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS) podalo v roku 1987 ale oficiálny status kandidátskej krajiny získalo až v roku 1999, a to v nemalej miere aj vďaka zmene vládnej garnitúry v Nemecku. Kým v 90. rokoch vyjadrovali kresťanskí demokrati z CDU/CSU pod vedením Helmuta Kohla zásadne odmietavý postoj k možnému vstupu Turecka do EÚ, situácia sa diametrálne zmenila po zmene vlády v roku 1998. Sociálno-demokratický kancelár Gerhard Schröder sa stal horlivým podporovateľom tureckých snáh o vstup do EÚ a významne prispel k začatiu prístupových rokovaní s Tureckom na summite v Helsinkách v roku 1999.¹⁸ K zásadnej zmene nemeckej pozície však došlo, keď sa spolkovou kancelárkou stala Angela Merkel. Kresťanskí demokrati sú tradične skeptickí, pokiaľ ide o vstup Turecka do EÚ. Spochybňujú jednak schopnosť Turecka splniť podmienky členstva, jednak schopnosť EÚ absorbovať krajinu ako Turecko – vzhľadom na jej veľkosť i kultúrnu odlišnosť. Angela Merkel označila prístupové rokovania s Tureckom za proces s otvoreným koncom, pričom ona sama sa vyjadřila skôr v prospech privilegovaného partnerstva.¹⁹

Predvstupové rokovania medzi Tureckom a EÚ sú poznačené mnohými spormi. Medzi najkontroverzejšie otázky patria problémy vyplývajúce z existencie a rozširovania colnej únie medzi Tureckom a EÚ. Tieto sú zasa úzko prepojené s cyperskou otázkou či liberalizáciou vízového režimu. V poslednom období vo vzájomných vzťahoch Turecka a EÚ vo zvýšenej miere rezonujú aj otázky dodržiavania základných ľudských práv a slobôd či demokratických deficitov vyplývajúcich z charakteru politického systému i krokov bývalého premiéra a súčasného prezidenta Recepta Erdoğan. V nasledujúcom výklade sa stručne dotkneme vybraných aspektov vo vzťahoch medzi Tureckom a EÚ, s osobitným zreteľom na pozíciu Nemecka.

Asociačná dohoda medzi Tureckom a EÚ predpokladala vytvorenie colnej únie, ktorá bola dobudovaná až v roku 1996 a doteraz je v Turecku považovaná za nevyváženú, poskytujúcu viac výhod EÚ ako Turecku. Nevyváženosť vyplýva jednak z restriktívnej vízovej politiky EÚ voči tureckým občanom²⁰ (vrátane študentov a obchodníkov), a jednak

¹⁷ Knaus, G. - Altfuldisch, Ch. (2013): The Pivotal Relationship. German Doubts and the Turkish-EU Accession Process, s. 59.

¹⁸ Tamtiež, s. 59.

¹⁹ Tamtiež, s. 60.

²⁰ Turecko je jedinou kandidátskou krajinou, ktorá nemá s EÚ bezvízový styk.

z povinnosti Turecka akceptovať dohody o voľnom obchode, ktoré EÚ uzatvára s tretími krajinami. V takom prípade je Turecko povinné akceptovať bezvýhradne spoločnú colnú tarifu a ostatné podmienky vyplývajúce z týchto dohôd, pričom tretie krajiny nie sú povinné otvoriť svoje trhy Turecku. Turecko túto asymetriu akceptovalo iba s vedomím, že ide o prvý krok na ceste k plnoprávnemu členstvu v EÚ.²¹ Problematickým zostáva aj rozšírenie colnej únie o nové členské štáty, keďže Turecko v roku 2006 odmietlo ratifikovať tzv. *Ankarský protokol*.²² Turecko stále odmieta uplatňovať voči novým členom únie dohodu o colnej únii, kým sa nevyrieši problém rozdeleného Cypru, ktorého severnú tretinu Ankara okupuje. V dôsledku tejto patovej situácie rozhodla Rada EÚ o zamrazení predvstupových rokovaní v ôsmich relevantných kapitolách a neuzatvorení žiadnej z kapitol až do vyriešenia sporu.²³ Táto situácia prispela k posilneniu euroskeptických nálad v Turecku, vyplývajúcich z pocitu, že EÚ zaobchádza s Tureckom nefér a používa otázku Cypru na zablokovanie predvstupových rokovaní.²⁴ Nemecko, ako najväčší obchodný partner Turecka, z colnej únie významne profituje, dokonca by sme mohli povedať, že je to preň výhodnejšia situácia, ako keby bolo Turecko plnoprávnym členom EÚ, užívajúcim všetky výhody členstva. Tento fakt predstavuje významnú asymetriu vo vzťahoch medzi EÚ (Nemeckom osobitne) a Tureckom.

Azda najkontroverzejšou oblasťou vzťahov medzi EÚ a Tureckom zostávajú otázky napĺňania politických a ľudskoprávných kritérií zo strany Turecka. EÚ podmienilo zahájenie predvstupových rokovaní s Tureckom splnením tzv. Kodanských politických kritérií. Turecko pristúpilo aj pod týmto tlakom k ďalekosiahlym reformám v oblasti civilného práva i justície. Schválenie zákonov na zrušenie trestu smrti, zákazu mučenia, opatrenia v prospech slobody zhromažďovania či proti utláčaniu kurdskej menšiny otvorili Turecku cestu k predvstupovým rokovaniam. Tie sa začali v októbri 2005, a to napriek pochybnostiam a protestom zo strany niektorých členských štátov, napr. Rakúska, ktoré navrhovalo ponúknuť Turecku privilegované členstvo. Privilegované členstvo však Turecko jednoznačne odmieta.²⁵ Rakúsko nakoniec súhlasilo s otvorením rokovaní pod podmienkou, že na ich konci nebude preskúmané len plnenie kritérií zo strany Turecka ale aj schopnosť EÚ absorbovať Turecko hospodársky i politicky. Žiadna iná kandidátska krajina doteraz nečelila prísnejšie nastaveným kritériám vstupu.

V súčasnosti opäť ožíva diskusia o tom, do akej miery je Turecko skutočne demokratickým štátom a či nedochádza zo strany prezidenta Erdoğanova k zneužívaniu moci. Množiac sa správy o nedodržiavaní základných práv a slobôd (napr. slobody prejavu či zhromažďovania) a o zneužívaní justície na boj s opozíciou, novinármi kritickými voči prezidentovi a jeho vládnej strane, vyvolávajú v EÚ obavy zo zmarenia reformného úsilia predchádzajúcich 15 rokov.²⁶ Pochybnosti vyvolávajú aj vyhlásenia prezidenta Erdoğanova o nerešpektovaní rozhodnutí Ústavného súdu či zmene politického systému v Turecku na prezidentský s odôvodnením, že taký systém už v Turecku prakticky existuje, už len treba prispôbiť ústavu.²⁷ Vzájomným vzťahom neprospievajú ani Erdoğanove vyhlásenia,

²¹ Kirišci, K. - Tocci, N. (2010): Getting to ZERO: Turkey, Its Neighbors and the West, s. 33.

²² Ankarský protokol je dodatok k Asociačnej dohode z roku 1963, ktorým sa rozširuje dohoda o colnej únii medzi Tureckom a EÚ z roku 1996 na 10 nových členských štátov, ktorí k EÚ pristúpili v roku 2004. Novým členským štátom sa v roku 2004 stala aj Cyperská republika. Od tureckej invázie v roku 1974, vyvolanej prevratom v Grécku, je Cyprus rozdelený na grécku a tureckú časť. Turecko neuznáva vládu v Nikózii, a preto chápa akceptáciu rozšírenia colnej únie aj na Cyprus ako vynútené uznanie.

²³ Insel, A. (2013): Boosting Negotiations with Turkey: What Can France Do?, s. 49.

²⁴ Aydın-Düzgüt, S. – Keyman, E. F. (2013): EU-Turkey Relations and the Stagnation of Turkish Democracy, s. 106.

²⁵ Leigh, M. (2013): Does the EU Still Have Leverage on Questions of Freedom of Expression in Turkey?, s. 172.

²⁶ ZDF (2016): Auslandsjournal z 13.4.2016 [online video].

²⁷ ZDF (2016): Auslandsjournal z 13.4.2016 [online video].

v ktorých označuje EÚ ako diktatúru.²⁸ Všetky tieto diskusie sa však dostali do úplne nového svetla v dôsledku migračnej vlny nebyvalých rozmerov, ktorá zasiahla Európu v roku 2015.

5 Migračná kríza ako nový impulz pre nemecko-turecké vzťahy

Napriek tomu, že o utečeneckej alebo o migračnej kríze sa začína v Európe intenzívnejšie hovoriť až v polovici roku 2015, nešlo o nový fenomén. Podľa správ hraničnej agentúry Frontex²⁹ dochádzalo v priebehu uplynulej dekády k periodickým migračným vlnám.³⁰ Európu v tom čase zamestnávali iné problémy – hlavne následky hospodárskej krízy a kríza v Eurozóne, a tak sa tejto problematike nevenovala dostatočná pozornosť. Na jar roku 2015 však situácia začala byť akútna. Množiac sa správy o potopených preťažených plavidlách s migrantmi preniesli problematiku do povedomia širokej verejnosti, ktorá začala vyvíjať tlak na európske vlády i orgány EÚ, aby situáciu konečne začali riešiť.

V priebehu leta 2015 nahradila dovtedy najobľúbenejšiu migrantskú trasu cez Stredozemné more tzv. *Balkánska trasa*. Migranti, ktorým sa podarilo dostať z Turecka do Grécka, pokračovali ďalej cez Balkán, Maďarsko a Rakúsko do Nemecka, prípadne do iných štátov západnej a severnej Európy. Najviac utečencov smerovalo do Nemecka. Začiatkom septembra 2015 došlo ku krízovej situácii v Maďarsku, kde na železničnej stanici v Budapešti uviazli tisíce utečencov. Po niekoľkodňovom váhaní sa nemecká vláda rozhodla umožniť týmto ľuďom vstup na svoje územie. Bol to začiatok tzv. *Willkommenskultur* (kultúra privítania utečencov). Tento typ utečeneckej politiky, spočiatku mnohými oceňovaný ako odvážne a hlboké humanitárne gesto, sa však čoskoro stal predmetom vážnych kontroverzií nielen na nemeckej politickej scéne ale spôsobil aj rozkol vnútri EÚ. Väčšina členských štátov sa postavila rozhodne proti prijímaniu veľkého počtu migrantov a jeho následného rozdelenia systémom povinných kvót. Nemecká kancelárka Angela Merkel sa dostávala do stále väčšej izolácie, keďže jej snaha o celoeurópske riešenie tejto situácie stroskotala práve na nechote členských krajín prerozdeliť si utečencov medzi sebou.

Neschopnosť dohodnúť sa a neexistencia jednotnej azylovej politiky EÚ viedla k uplatňovaniu ad hoc národných riešení, ako napr. stavba plotov na vnútorných hraniciach, či dočasné zavádzanie hraničných kontrol. Zároveň sa izolovaná nemecká kancelárka rozhodla naštartovať diplomatickú iniciatívu smerom k Turecku. Jedným z pilierov nemeckej migračnej politiky je totiž zastavenie utečeneckej vlny na vonkajších hraniciach EÚ. Keďže v utečeneckých táboroch v Turecku sa nachádza v súčasnosti (stav Apríl 2016) viac ako 2,7 mil. sýrskych utečencov,³¹ je dohoda s Tureckom esenciálnym predpokladom takéhoto opatrenia. Táto diplomatická iniciatíva bola zo strany niektorých európskych partnerov kritizovaná, avšak pri neexistencii iného politicky priechodného a zároveň účinného riešenia ticho tolerovaná.

Len pár dní potom, čo Angela Merkel „otvorila“ nemecké hranice, napísal vtedajší turecký ministerský predseda Ahmet Davutoglu hosťovský príspevok do nemeckého konzervatívneho denníka *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, kde vyzval všetky členské krajiny EÚ na spoločný postup a zároveň vyjadril pripravenosť a ochotu Turecka participovať na takomto riešení. Nezabudol svojim európskym partnerom pripomenúť obrovskú (finančnú) záťaž, ktorú Turecko znáša pri poskytovaní prístrešia sýrskym utečencom a naznačil, že v porovnaní s tým je „smiešne“, ak sa niektoré európske krajiny odmietajú podieľať na riešení utečeneckej krízy aj v oveľa menšom rámci.³² Angela Merkel reflektovala túto ponuku a 18. októbra pricestovala na návštevu Turecka. Skutočnosť, že tak učinila len dva týždne pred

²⁸ Die Welt (2016b): Erdogan nennt EU eine Diktatur [online].

²⁹ Agentúra pre správu operatívnej spolupráce pri vonkajších hraniciach.

³⁰ BBC (2014): Mapping Mediterranean migration. [online].

³¹ UNHCR (2016): Syria Regional Refugee Response [online].

³² Davutoglu, A. (2015): Der Verlust der Unschuld. [online].

tureckými parlamentnými voľbami, jej kritici vyhodnotili ako neprimerané zasahovanie do tureckej predvolebnej kampane, resp. pomoc prezidentovi Erdoğanovi.

30. novembra 2015 sa EÚ a Turecko dohodli na Akčnom pláne na obmedzenie migrácie cez Turecko. Výmenou za urýchlenú implementáciu readmisnej dohody prisľúbila nemecká kancelárka Turecku finančnú pomoc vo výške 3 mld. EUR, otvorenie ďalších kapitol v rámci predvstupových rokovaní i liberalizáciu vízového režimu. Turecký ministerský predseda Ahmet Davutoglu vyjadril presvedčenie, že sa readmisnú dohodu i bezvízový režim pre tureckých občanov podarí implementovať najneskôr v júli 2016.³³

V marci 2016 prekvapil Ahmet Davutoglu svojich európskych partnerov s návrhom, podľa ktorého Turecko vezme späť všetkých utečencov, ktorí sa nelegálne dostali do Európy, a to výmenou za Sýrčanov, ktorých letecky dopraví do Európy priamo z utečeneckých táborov v Turecku. Keďže súčasne došlo aj k faktickému uzatvoreniu Balkánskej trasy na grécko-macedónskej hranici, migrantský pohyb cez Egejské more ustal. Cenou, ktorú si turecký ministerský predseda za túto ponuku vyžiadal, bolo 6 mld. EUR na projekty pre utečencov, opätovné naštartovanie prístupových rokovaní a bezvízový styk od júla 2016. Turecko sa zároveň zaviazalo splniť 72 podmienok – popri technických požiadavkách ide pritom aj o politicky citlivé témy ako boj s korupciou, nezávislosť justície, ochrana údajov či zmiernenie protiteroristických zákonov.³⁴

V súčasnosti (stav v máji 2016) nie je stále jasné, či sa dohodu podarí implementovať. Turecko opakovane deklaruje, že nesplní všetkých 72 podmienok, trvá najmä na zachovaní prísnej antiteroristickej legislatívy. EÚ však upodozrieva Turecko zo zneužívania týchto zákonov na stíhanie nepohodlných opozičných politikov či žurnalistov. Tieto podozrenia sú vzhľadom na aktuálny vývoj v Turecku viac než opodstatnené. V máji 2016 bol šéfredaktor voči vláde kritických novín "Cumhuriyet", Can Dündar, odsúdený na 5 rokov a 10 mesiacov väzenia za údajné vyzradenie štátneho tajomstva, a naďalej čelí aj obvineniu z podpory teroristickej organizácie.³⁵ V tom istom mesiaci zbavil turecký parlament imunity 138 poslancov, osobitne postihnuté boli pritom stredo-ľavá strana CHP s 51 poslancami a prokurdská HDP s 50 poslancami.³⁶ Erdoğanovi kritici považujú tento krok za účasť jeho plánu transformovať turecký politický systém na prezidentský, k čomu však potrebuje parlamentnú ústavnú väčšinu. Tú by mohol získať, ak by za potenciálne odsúdených opozičných poslancov pri dodatočných voľbách uspeli vo väčšej miere kandidáti vládnucej AKP.

Ako je z predchádzajúceho výkladu zrejmé, dochádza v dôsledku migračnej krízy k vynútenej renesancii nemecko-tureckých vzťahov. Z pohľadu teórie komplexnej závislosti možno tiež hovoriť o zmenách v asymetrickej závislosti. Vybrané aspekty tejto asymetrie analyzujeme v nasledujúcej kapitole.

6 Asymetria vo vzájomných vzťahoch Nemecka a Turecka

V roku 2013 Günther Öttinger, vplyvný člen nemeckej CDU, vtedy európsky komisár pre energetiku a v súčasnosti komisár pre digitálnu ekonomiku a spoločnosť vyhlásil, že by „sa rád stavil, že jedného dňa v priebehu ďalšej dekády, nemecký kancelár a jeho náprotivok z Paríža prídu do Ankary na kolenách a budú prosieť Turkov: „Priatelia, pridajte sa k nám.““³⁷ Günther Öttinger týmto vyhlásením spôsobil veľký rozruch v Turecku i v Európe, podarilo sa mu však upriamiť pozornosť na vážnu asymetriu vo vzťahu medzi EÚ a Tureckom, ktorú mnohí považovali za dlhodobu neutržateľnú.

³³ Zeit Online (2016): Merkel verspricht Türkei Geld und Visa-Erleichterungen [online].

³⁴ Die Welt (2016c): Jetzt braucht die Kanzlerin einen Schutzengel. [online].

³⁵ Die Welt (2016d) Mehrjährige Haftstrafe für Cumhuriyet-Journalisten. [online].

³⁶ Tagesschau (2016): Immunität von 138 Abgeordneten aufgehoben [online].

³⁷ Spiegel Online International (2013): 'They Will Give In': Turkey Pressures Germany on EU Accession [online].

V tejto kapitole rozšírime našu analýzu nemecko-tureckých vzťahov o ďalší dôležitý aspekt teórie komplexnej závislosti - aspekt asymetrie, ktorá sa v medzinárodných vzťahoch stáva zdrojom moci. Asymetrická vzájomná závislosť môže byť dôsledkom rôznorodého vybavenia krajín zdrojmi či informáciami ale môže vyplývať aj napr. z rôzneho hodnotového nastavenia či odlišného spôsobu formulovania priorít v zahraničnej politike. V našom prípade sa zameriame na dva druhy asymetrie. Prvý vyplýva z rozličných zahraničnopolitických cieľov Nemecka a Turecka, druhý z rozličného hodnotového rámca, v ktorom sa uskutočňuje zahraničná i domáca politika oboch krajín.

6.1 Asymetria v cieľoch

Asymetrický charakter nemecko-tureckých vzťahov vyplýva okrem iného aj z faktu, že kým pre Turecko predstavuje vstup do EÚ hlavnú zahraničnopolitickú prioritu³⁸, vyznačuje sa postoj Nemecka i EÚ ako celku skôr nestálosťou, nejednotnosťou a ambivalentnosťou. Stanovisko Nemecka je v tejto otázke kľúčové a naberá na význame aj tým, že dokáže významne ovplyvniť aj pozíciu druhého kľúčového aktéra v EÚ – Francúzska. Keďže sa však zahraničná politika odvíja aj od vnútropolitckej situácie, neexistuje v tomto ohľade potrebná kontinuita. Kým v Nemecku nástup Angely Merkel do úradu nemeckej kancelárky znamenal ochladenie vo vzájomných vzťahoch s Tureckom, vo Francúzsku sa zvolenie prezidenta Hollanda hodnotilo ako nová nádej pre francúzsko-turecké vzťahy poznačené odmietavým postojom predchádzajúceho prezidenta Sarkozyho.³⁹

Nerozhodné či meniace sa stanoviská európskych lídrov boli tureckou stranou hodnotené ako naťahovanie času a zahmlievanie skutočného postoja väčšiny členských krajín EÚ. Prístup EÚ k Turecku bol kritizovaný ako prevažne monologický.⁴⁰ Johanna Nykänen vo svojej analýze prichádza k záveru že takýto prístup je voči Turecku nielen neetický ale aj neefektívny z hľadiska dosahovania strategických zahraničnopolitických cieľov. Argumentuje pritom tým, že EÚ potrebuje Turecko prinajmenšom tak ako Turecko potrebuje EÚ. Geopolitický význam Turecka vidí hlavne v úlohe kultúrneho mostu medzi východom a západom či nárazníkovej zóny medzi Európou a Blízkym Východom.⁴¹

V roku 2015 však v súvislosti s migračnou krízou nastáva vo vzájomných vzťahoch Nemecka a Turecka zvrat. Nemecká kancelárka Angela Merkel v snahe dosiahnuť s Tureckom dohodu o zastavení prílivu utečencov do Európy prisľúbila urýchlenie procesu vízovej liberalizácie i zdynamicizovanie rokovaní o vstupe Turecka do EÚ. V Ahmetovi Davotuglovi našla nemecká kancelárka konečne spojenca. Tento skúsený diplomat, politológ a bývalý minister zahraničných už dávnejšie začal pracovať na predefinovaní zahraničnopolitckej stratégie Turecka.⁴² Jeho snahy nahradiť jednoznačnú prozápadnú orientáciu viacdimenzionálnym zameraním zahraničnej politiky však boli narušované vojnou v Sýrii či nezhodami s Ruskom. Davotuglu preto využil možnosť nadviazať tesnú spoluprácu s Berlínom. Podľa medializovaných informácií⁴³ mal práve premiér Davotuglu oveľa väčší podiel na uzavretí dohody medzi EÚ a Tureckom ako samotný prezident Erdoğan. Vzťahy nemeckej kancelárky a tureckého prezidenta sú totiž poznačené minulými kritickými vyjadreniami Angely Merkel na adresu Turecka a osobitne prezidenta Erdoğan.

Oficiálne ostáva členstvo v EÚ hlavnou prioritou tureckej zahraničnej politiky, avšak niektoré kroky prezidenta Erdoğan môžu naznačovať, že Turecko stratilo vieru v úprimný

³⁸ Čech, L. (2013): Turecká zahraničná politika a jej aktivity v ázijskom zahraničnom vektore, s. 83.

³⁹ Tocci, N. – Bechev, D. (2013): Will Turkey Find its Place in Post-Crisis Europe?, s. 31.

⁴⁰ Nykänen, J. (2011) A Bakhtinian approach to EU-Turkey relations, s. 501.

⁴¹ Tamtiež, s. 506-509.

⁴² Čech, L. (2013): Turecká zahraničná politika a jej aktivity v ázijskom zahraničnom vektore, s. 85.

⁴³ Die Welt (2016c): Jetzt braucht die Kanzlerin einen Schutzengel. [online].

záujem EÚ o jeho prijatie do svojich štruktúr a prispôsobuje tomu svoju zahraničnú i domácu politiku. Migračná kríza bola príležitosťou na reštart vo vzájomných vzťahoch Turecka i EÚ (Nemecka osobitne). Z hľadiska teórie komplexnej závislosti by sme to mohli interpretovať aj ako príležitosť na vychýlenie asymetrie smerom k Turecku. Súčasná situácia však tomu nenasvedčuje. Ak Turecko bude naďalej odmietať zmiernenie protiteroristických zákonov, k vízovej liberalizácii podľa vyhlásení nielen nemeckých najvyšších predstaviteľov nedôjde. Situácii neprospieva aj prítvrdená rétorika prezidenta Erdoğan a vynútený odchod premiéra Davutogla z čela vlády. Angela Merkel stratila dôležitého spojenca a verejná mienka v Nemecku je voči dohode s Tureckom čoraz skeptickejšia. V prieskume spoločnosti N24/Emnid sa v máji 2016 59 % opýtaných vyjadrilo proti dohode s Tureckom. 83 % opýtaných nepovažuje Erdoğan za demokrata.⁴⁴ Migračná kríza tak nielenže nemusí prispieť ku zmierneniu asymetrie v cieľoch, upriamila pozornosť na iný typ asymetrie - asymetriu v hodnotách.

6.2 Asymetria v hodnotách

Nemecko-turecké vzťahy sú prirodzene ovplyvnené odlišnými hodnotovými rámcami a historickými skúsenosťami oboch krajín. Táto asymetria nie je obvykle chápaná ako neprekonateľná prekážka spolupráce, ale s ohľadom na ambície Turecka vstúpiť do EÚ je vnímaná ako významný problém. Osmanská ríša, ako predchodca moderného Turecka, bola po stáročia svojej existencie hlboko náboženskou islamskou spoločnosťou.⁴⁵ Moderná Turecká republika, založená v roku 1923 na troskách Osmanskej ríše sa pod vedením Mustafu Kemala, zvaného Atatürk, vydala na cestu sekularizácie a modernizácie podľa západného vzoru. Atatürk bol hlboko presvedčený, že: „Civilizácia, to je západný svet, moderný svet, ktorého súčasťou sa Turecko musí stať, ak chce prežiť.“⁴⁶ V osmanskom a islamskom dedičstve videl najväčšie prekážky modernizácie tureckej spoločnosti, a preto inicioval úplnú odluku štátu od cirkvi. Proces modernizácie Turecka bol dlho považovaný za úspešný a hodný nasledovania ostatnými moslimskými krajinami. Najväčšia kritika zaznievala hlavne z ľavicových politických kruhov a dotýkala sa pôvodne najmä socio-ekonomického rozmeru modernizácie. Na konci 80. rokov sa pozornosť začala upriamovať aj na kultúrne a politické aspekty modernizácie. Výsledkom tejto kritickej reflexie bolo odsúdenie kemalistického modelu ako autoritatívneho a elitárskeho.⁴⁷ V tureckej spoločnosti začala rásť túžba po návrate k tradičným kultúrnym i náboženským hodnotám. To reflektovala aj zahranično-politická stratégia Ahmeta Davutogla, nazývaná Doktrína strategickej hĺbky, ktorá vyšla aj z presvedčenia, že turecká spoločnosť trpí krízou identity, čo ústi do zmätenej a bezcieľnej zahraničnej politiky. Tento nedostatok prisudzuje početným historickým, psychologickým, kultúrnym a inštitucionálnym faktorom.⁴⁸

Kľúčovú úlohu v procese „návratu k tradíciám“ zohráva súčasný prezident Erdoğan a jeho strana AKP. AKP má síce islamské korene ale bráni sa označeniu islamská strana. Oficiálne nie je islam chápaný ako prekážka vstupu do EÚ a práve Turecko bolo dlho považované za dôkaz toho, že islam a demokracia nemusia byť v rozpore, napriek tomu je dominancia moslimského náboženstva v Turecku jeden z najčastejšie používaných argumentov zo strany odporcov vstupu Turecka do EÚ. Vývoj v Turecku v posledných rokoch okrem toho naznačuje ústup od kemalistickej tradície sekularizmu a laicizmu a posilňuje tak európske pochybnosti o kompatibilite Turecka s hodnotovým rámcom EÚ.

⁴⁴ Finanzen.net (2016): N24-Emnid-Umfrage zum Flüchtlingspakt [online].

⁴⁵ Fodorová, V. – Grančay, M. – Szikorová, N. (2012): Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie, s. 278.

⁴⁶ Karlsson, I. (2008): Európa a Turci: úvahy nad zložitými vzťahmi, s. 43.

⁴⁷ Altunışık, M. B. - Tür, Ö. (2005): Turkey: Challenges of Continuity and Change, s. 135.

⁴⁸ Čech, E. (2013): Turecká zahraničná politika a jej aktivity v ázijskom zahraničnom vektore, s. 84.

Kým spočiatku bol premiér a súčasný prezident Erdoğan vnímaný ako reformný politik s potenciálom integrovať Turecko do štruktúr EÚ, jeho súčasné kroky sú vnímané ako výrazný odklon od princípov liberálnej demokracie.

Vzhľadom na charakter vládnuceho režimu v Turecku možno Turecko chápať ako partnera „problémového.“ Nemecká diplomacia hovorí v prípade Turecka o tzv. „defektnej demokracii“⁴⁹ – nezaraďuje teda Tureckú republiku ani medzi autokratické režimy ani medzi „čisté demokracie“. Neuspokojivý stav demokracie a nedostatky pri dodržiavaní ľudských práv v Turecku predstavujú jednu z hlavných príčin komplikovaného vzťahu medzi Tureckom a EÚ. Pod vplyvom migračnej krízy sa o týchto rozporoch v chápaní demokracie začalo diskutovať ešte intenzívnejšie. Osobitne diskutovanou témou sa v Nemecku stal spôsob, akým súčasný turecký prezident chápe slobodu prejavu a tlače. Turecké ministerstvo zahraničných vecí predvolalo v marci 2016 nemeckého veľvyslanca Martina Erdmanna v Ankara, aby vysvetlil satirickú pieseň o prezidentovi Erdoğanovi odvysielanú na stanici NDR.⁵⁰ Ešte pred týmto incidentom Erdoğan tvrdo kritizoval veľvyslancov, vrátane nemeckého za ich účasť na súdnom pojednávaní s dvoma prominentnými novinármi. Situácia sa vyostriala, keď na túto situáciu zareagoval aj známy nemecký satirik Jan Böhmermann svojou satirickou básňou *Schmähkritik*⁵², v ktorej zámerne veľmi provokatívnym spôsobom hľadal hranice medzi satirou a hanobením osobnosti. Prezident Erdoğan reagoval nielen civilnou žalobou ale rozhodol sa využiť aj v Nemecku už takmer zabudnutý paragraf 103 Trestného zákona, ktorý trestá trestný čin urážky majestátu (*Majestätsbeleidigung*). Brizantným na celej záležitosti je, že stíhanie podľa paragrafu 103 si vyžaduje súhlas nemeckej vlády, a tak sa prezidentovi Erdoğanovi podarilo Angelu Merkel vmanévrovať do veľmi nepríjemnej situácie. Nemecká vláda sa vláda pomerne prekvapivo rozhodla takýto súhlas udeliť (napriek nesúhlasu menšieho koaličného partnera SPD), čo bolo okamžite interpretované ako prejav slabosti a dôsledok rastúcej závislosti nemeckej zahraničnej politiky na rozhodnutiach Turecka. Negatívny dojem z celej záležitosti nenapravilo ani vyhlásenie kancelárky, v ktorom odôvodnila svoje rozhodnutie rešpektovaním demokratického princípu deľby moci i nezávislosť justície a ohlásila zámer vlády zrušiť podľa jej názoru obsolétny paragraf 103 o urážke majestátu. Zároveň však celá kauza Böhmermann mala negatívny vplyv na vnímanie hodnotových diskrepancií medzi Nemeckom a Tureckom nemeckými občanmi. Podľa prieskumu verejnoprávnej stanice ARD 65 % Nemcov vyjadrilo nesúhlas s rozhodnutím kancelárky, čo sa odzrkadlilo aj na poklese jej popularity.⁵³ Incidenty ako tieto negatívne vplyvajú na dlhodobý skeptický pohľad Nemcov voči možnému vstupu Turecka do EÚ. V apríli 2016 sa voči vstupu Turecka do EÚ vyjadrilo 68 % opýtaných (nárast o 7 percentuálnych bodov oproti júnu 2014), za nedôveryhodného partnera považuje Turecko dokonca 79 %.⁵⁴

Možno teda konštatovať, že v dôsledku migračnej krízy sa na jednej strane začala otázkam vstupu Turecka do EÚ venovať väčšia pozornosť (zmiernila sa tzv. asymetria v pozornosti), to však len prispelo k prehĺbeniu hodnotovej asymetrie v nemecko-tureckých vzťahoch. Táto priepasť sa ukazuje vzhľadom na rastúcu skepsu voči súčasnému tureckému prezidentovi neprekonateľná aj napriek výhodnej vyjednávacej pozícii tureckej strany. V tejto

⁴⁹ Braml, J. – Merkel, W. – Sandschneider, E. (Eds.). (2014): Außenpolitik mit Autokratien, s. 12.

⁵⁰ Die Zeit (2016): Deutscher Botschafter muss ARD-Satire Deutscher Botschafter muss ARD-Satire erklären [online].

⁵¹ Satirická pieseň pod názvom Erdowie, Erdowo, Erdogan kritizuje politiku prezidenta Erdogana i skutočnosť, že sa EÚ stala v dôsledku migračnej krízy vydierateľná. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=R2e2yHjc_mc.

⁵² Schmähkritik znamená v nemčine hanopis.

⁵³ Tagesschau (2016b): Mehrheit findet: Merkel liegt falsch [online].

⁵⁴ Tagesschau (2016c): Große Skepsis gegenüber der Türkei [online].

súvislosti by sme teda mohli hovoriť aj o zmene vo vzájomnej zraniteľnosti (*asymmetry in vulnerability*), ktorá však nedokáže vyvážiť asymetriu hodnotovú.

5 Záver

V súvislosti s migračnou krízou dochádza v nemecko-tureckých vzťahoch k významným zmenám. Článok analyzuje nemecko-turecké vzťahy z pozície teórie vzájomnej závislosti, ktorá sa vzhľadom na charakter bilaterálnych vzťahov medzi týmito dvoma krajinami javí ako vhodnejší analytický aparát ako napr. (neo)realistická paradigma. Vychádzame zo skutočnosti, že vzťahy medzi oboma krajinami sú multidimenzionálne, pričom vojenské a bezpečnostné otázky nehrajú v súčasnosti kľúčovú úlohu. Intenzita nemecko-tureckých vzťahov je evidentná na politickej, hospodárskej i kultúrnej úrovni. Najdôležitejším prínosom článku je analýza asymetrickej závislosti v nemecko-tureckých vzťahoch. Pre bilaterálne vzťahy medzi krajinami sú typické rôzne druhy asymetrie, ktoré štáty používajú ako zdroj moci, vďaka ktorému môžu ovplyvňovať charakter vzájomných vzťahov. V článku sme sa zamerali na dva typ asymetrie – prvý vyplýva z rozličných zahraničnopolitických cieľov Nemecka a Turecka, druhý z rozličného hodnotového rámca, v ktorom sa uskutočňuje zahraničná i domáca politika oboch krajín. Načrtli sme aj iné typy asymetrie (asymetria v pozornosti alebo asymetria v zraniteľnosti), ktoré sme však vzhľadom na rozsah príspevku neanalyzovali hlbšie. Z našej analýzy vyplýva, že migračná kríza mohla byť pre Nemecko (a v širšom zmysle aj EÚ) a Turecko príležitosťou na reštart vo vzájomných vzťahoch poznačených zamrznutými predstupovými rokovaniaми Turecka, namiesto toho však odhalila či dokonca prehĺbila asymetriu v hodnotových otázkach.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ALTUNIŞIK, M. B. - Tür, Ö. (2005): *Turkey: Challenges of Continuity and Change*. Routledge, 2004. ISBN 978-1-134-44636-0.
- [2] AUSWÄRTIGES AMT (2016): *Beziehungen zu Deutschland* [online]. [Citované 20.5.2016]. Dostupné na internete: http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Tuerkei/Bilateral_node.html.
- [3] AYDIN-DÜZGİT, S. – KEYMAN, E. F. (2013): EU-Turkey Relations and the Stagnation of Turkish Democracy. In: AYDIN-DÜZGİT, S. et al. (Eds.): *Global Turkey in Europe: Political, Economic, and Foreign Policy Dimensions of Turkey's Evolving Relationship with the EU*. Rím: Edizioni Nuova Cultura, 2013, s. 103-164. ISSN 2239-2122.
- [4] BBC (2014): *Mapping Mediterranean migration*. [online]. [Citované 29.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/world-europe-24521614>.
- [5] ČECH, L. (2013): Turecká zahraničná politika a jej aktivity v ázijskom zahraničnom vektore. In: *Politické vedy* [online]. [Citované 27.5.2016]. Roč. 16, č. 3, 2013., s. 82-103. ISSN 1335-2741. Dostupné na internete: http://www.politickevedy.fpv.mv.umb.sk/userfiles/file/3_2013/CECH.pdf.
- [6] DAVOTUGLU, A. (2015): *Der Verlust der Unschuld*. In: FAZ, 7.9.2015. [online]. [Citované 29.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/fluechtlinge-tuerkei-fordert-mehr-eu-verantwortung-13788224.html>.

- [7] DIE ZEIT (2016): *Deutscher Botschafter muss ARD-Satire erklären.* [online]. [Citované 29.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-03/tuerkei-recep-tayyip-erdogan-satire-sendung-botschafter>.
- [8] DIE WELT (2016a): *Das ist die große Schwäche des "Königs von Europa."* [online]. [Citované 22.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.welt.de/wirtschaft/article155271952/Das-ist-die-grosse-Schwaeche-des-Koenigs-von-Europa.html?>.
- [9] DIE WELT (2016b): *Erdoğan nennt EU eine Diktatur* [online]. [Citované 29.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.welt.de/politik/article155170263/Erdoğan-nennt-EU-eine-Diktatur.html>.
- [10] DIE WELT (2016c): *Jetzt braucht die Kanzlerin einen Schutzengel.* [online]. [Citované 27.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.welt.de/politik/deutschland/article155135624/JetztbrauchtDieKanzlerin-einenSchutzengel.html?>.
- [11] DIE WELT (2016d) *Mehrjährige Haftstrafe für Cumhuriyet-Journalisten.* [online]. [Citované 28.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.welt.de/politik/ausland/article155124447/Mehrjaehrige-Haftstrafe-fuer-Cumhuriyet-Journalisten.html>.
- [12] DRULÁK, P. (2008): *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích.* Praha: Portál, 2008. ISBN 978-8-073-67385-7.
- [13] Finanzen.net (2016): *N24-Emnid-Umfrage zum Flüchtlingspakt.* [online]. [Citované 29.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.finanzen.net/nachricht/aktien/N24-Emnid-Umfrage-zum-Fluechtlingspakt-Nur-8-Prozent-der-Deutschen-halten-Erdogan-fuer-einen-Demokraten-Mehrheit-fordert-Abkehr-von-Merkels-Tuerkei-Deal-4904603>.
- [14] FODOROVÁ, V. – GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. (2012): *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie.* Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2012. ISBN 978-80-225-3383-6.
- [15] INSEL, A. (2013): Boosting Negotiations with Turkey: What Can France Do? In: Aydin-Düzgüt, S., et al. (Eds.). (2013): Aydin-Düzgüt, S., et al. (Eds.): *Global Turkey in Europe: Political, Economic, and Foreign Policy Dimensions of Turkey's Evolving Relationship with the EU.* Rím: Edizioni Nuova Cultura, 2013, s. 49-57. ISSN 2239-2122.
- [16] KARLSSON, I. (2008): *Európa a Turci: úvahy nad zložitými vzťahmi.* Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 1998. ISBN 978-80-89356-00-3.
- [17] LEIGH, M. (2013): Does the EU Still Have Leverage on Questions of Freedom of Expression in Turkey? In: Aydin-Düzgüt, S., et al. (Eds.). (2013): Aydin-Düzgüt, S., et

- al. (Eds.): *Global Turkey in Europe: Political, Economic, and Foreign Policy Dimensions of Turkey's Evolving Relationship with the EU*. Rím: Edizioni Nuova Cultura, 2013, s. 171-173. ISSN 2239-2122.
- [18] KEOHANE, R. O. – NYE, J. S. (2012). *Power and interdependence* (4rd ed.). New York: Longman, 2012. ISBN 978-0-205-08291-9
- [19] KEOHANE, R. O. – NYE, J. S. (1987). Power and interdependence revisited. In: *International Organization*, 1987, 41(04), s. 725-753. ISSN 0020-8183.
- [20] KIRISCI, K. – TOCCI, N. (2010): *Getting to ZERO: Turkey, Its Neighbors and the West*. [online]. [Citované 22.5.2016]. Transatlantic Academy, 2010. Dostupné na internete: http://www.bosch-stiftung.de/content/language1/downloads/Report_TA_GettingtoZeroFINAL.pdf.
- [21] KNAUS, G. – ALTFULDISCH, Ch. (2013): The Pivotal Relationship. German Doubts and the Turkish-EU Accession Process. In: Aydin-Düzgit, S., et al. (Eds.): *Global Turkey in Europe: Political, Economic, and Foreign Policy Dimensions of Turkey's Evolving Relationship with the EU*. Rím: Edizioni Nuova Cultura, 2013, s. 59-63. ISSN 2239-2122.
- [22] NYKÄNEN, J. (2011). A Bakhtinian approach to EU–Turkey relations. In: *Journal of Contemporary European Studies*, 19(4), 501-509. ISSN 1478-2790.
- [23] SPIEGEL ONLINE INTERNATIONAL (2013): *'They Will Give In': Turkey Pressures Germany on EU Accession*. [online]. [Citované 30.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.spiegel.de/international/world/turkey-pressures-germany-to-accept-eu-accession-a-884824.html>.
- [24] TAGGESSCHAU (2016): *Immunität von 138 Abgeordneten aufgehoben*. [online]. [Citované 26.5.2016]. Dostupné na internete: <https://www.tagesschau.de/ausland/tuerkei-immunitaet-107.html>.
- [25] TAGGESSCHAU (2016b): *Mehrheit findet: Merkel liegt falsch*. [online]. [Citované 25.5.2016]. Dostupné na internete: <https://www.tagesschau.de/inland/infratestumfrage-boehmermann-101.html>.
- [26] TAGGESSCHAU (2016c): *Große Skepsis gegenüber der Türkei*. [online]. [Citované 29.5.2016]. Dostupné na internete: <https://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend-525.html>.
- [27] TOCCI, N. – BECHEV, D. (2013): Will Turkey Find its Place in Post-Crisis Europe? In: Aydin-Düzgit, S., et al. (Eds.): *Global Turkey in Europe: Political, Economic, and Foreign Policy Dimensions of Turkey's Evolving Relationship with the EU*. Rím: Edizioni Nuova Cultura, 2013, s. 31-43. ISSN 2239-2122.
- [28] UNHCR (2016): *Syria Regional Refugee Response* [online]. [Citované 1.6. 2016]. Dostupné na internete: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>.

- [29] ZDF (2016): *Auslandsjournal vom 13. April 2016*. [online]. [Citované 29.5. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.zdf.de/ZDFmediathek#/beitrag/video/2716458/auslandsjournal-vom-13-April-2016>.
- [30] ZEIT ONLINE (2016): *Merkel verspricht Türkei Geld und Visa-Erleichterungen*. [online]. [Citované 29.5.2016]. Dostupné na internete: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-10/angela-merkel-tuerkei-fluechtlinge-visa-erleichterung>.

Kontakt

Ing. Marianna Dudášová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

MODRÁ EKONOMIKA V OCEÁNII

Boris Dziura

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: boris.dziura@euba.sk

Modrá ekonomika je pojmom, ktorý sa v jednotlivých častiach sveta postupne udomácňuje, nikde však nemá väčšie opodstatnenie, ako práve v Oceánii, teda v oblasti, ktorá je ohrozená stúpajúcou hladinou svetových oceánov a zároveň patrí medzi hospodársky slabo-výkonné svetové regióny. Z celkového počtu 14 štátov len dva a to Austrália a Nový Zéland patria medzi hospodársky silné a moderné krajiny, zvyšných 12 krajín, musí preto hľadať urýchlene alternatívne cesty rozvoja. Modrá ekonomika oceánov a morí je jednou z nich.

Kľúčové slová: Akvakulúra, Oceánia, Modrá ekonomika

Blue economy concept, has been in different parts of the world already progressively established, however, nowhere is its use more than justified than in Oceania. The area that is threatened by rising sea levels and the world's oceans, where this region also belongs to the economically weak regions of the world. Of the 14, only two states namely Australia and New Zealand are to be considered as the economically strong and modern countries, the remaining 12 countries have to urgently seek alternative paths of development. Blue economy of the oceans and seas might be one of them.

Key Words: Aquaculture, Oceania, Blue Economy

JEL Classification: Q57, R11

1 Úvod

Akvakultúra, ktorá sa chápe ako aktivita ktorá pozostáva z chovu rýb, vodných schránkocov a kôrovcov a vodných rastlín má potenciál rastu aj vďaka tomu, že poskytuje kvalitný tovar pre spotrebiteľov, ktorí sú ochotní si vybrať čerstvé a vysokokvalitné prírodné produkty, vrátane tých, ktoré sú výrobkami z čisto ekologickej produkcie. Navyše môže pomôcť k rozvoju pobrežných komunít, ktoré sa aj za jej pomoci snažia diverzifikovať svoje činnosti a zároveň zmierniť tlak rybolovu na prostredie a tým prispievať k ochrane zásob rýb. Oceánia je pomerne okrajový hospodársky región sveta aj čo sa týka samotnej akvakulúry. Výrobky z tejto oblasti sveta sa skladajú prevažne z morských mäkkýšov (63,5 percenta) a rýb (31,9 percenta), zatiaľ čo kôrovce (3,7 percent, väčšinou morské krevety) a ďalšie druhy (0,9 percenta) tvoria menej ako 5 percent z celkovej produkcie.¹

2 Prípadová štúdia: Akvakultúra mušiel

Marlborough Sounds | Nový Zéland

Havelock je malá pobrežná komunita na Južnom ostrove Nového Zélandu. Nachádza sa v oblasti zvanej Marlborough Sounds. Pestovanie mušiel, činnosť ktorá začala v malom meradle v 70. rokoch, je teraz najväčším odvetvím akvakulúry na Novom Zélande a Havelock je hlavnou oblasťou, kde sa uskutočňuje.

Hospodársky rozvoj je prioritou Akvakultúrnej Rady Nového Zélandu, ktorá je hlasom morského poľnohospodárskeho sektora, s hlavným cieľom zvýšiť ročné príjmy z 380 miliónov NZD (približne 304 miliónov dolárov USD) v roku 2010 na 1 miliardu dolárov

¹ BOTO, I., PHILLIPS, S., D'ANDREA, M. Fish-farming: the new driver of the blue economy. Dostupné na internete: <http://brusselsbriefings.files.wordpress.com/2013/07/cta-reader-322.pdf>.

NZD (asi 800 miliónov USD,) do roku 2025. Farmy mušiel' v Marlborough Sounds v súčasnosti zaberajú 28 000 000 m² priestoru (oblasť rozširuje až do 200 m alebo viac od pobrežia a až do 40 m hĺbky).

2.1 Regulačné agentúry

Nový Zéland má demokratický parlamentný systém s rôznymi úradmi zodpovednými za rôzne odvetvia vlády. Ústav Konzervácie sa zaoberá monitoringom morských cicavcov vo vodách Nového Zélandu a kontroluje ich ochranu podľa Zákona o ochrane morských cicavcov z roku 1978. Miestne územné orgány (napríklad Marlborough District Council) sú však zodpovedné za riadenie záležitostí ako sú pobrežná navigácia, morské poľnohospodárstvo a iné, ktoré môžu mať vplyv na zachovanie a ochranu domácej fauny. V roku 1996 Ekologický Súd Nového Zélandu bol založený za účelom riešenia prípadného odvolanie sa na rozhodnutie Rady (Marlborough District Council). V konkrétnom prípade plánov na rozšírenia fariem zelených mušlí v oblasti Admiralty Bay, Marlborough Sounds, súd zvážil perspektívy/prístup zúčastnených strán a nariadil, že ďalší výskum musí byť vykonaný s ohľadom potenciálnych vplyvov akvakultúry (pri produkcii mäkkýšov) na životný priestor pre delfíny žijúce v danej oblasti a uprednostnil ich ochranu pred ďalším intenzívnym rozvojom priemyslu v oblasti².

2.2 Prípadová štúdia: Morské farmy na Novom Zélande³

Autori v danom projekte uvádzajú, že rast morského poľnohospodárstva a akvakultúry v Novom Zélande je podobný štruktúre globálneho rastu v priemysle, ale neumožňuje jeho ďalší rast bez spoločného úsilia s cieľom prepojiť pobrežné a námorné aktivity, napríklad využívania pôdy pre poľnohospodárstvo a rozvoj fariem a rozvoj miest. V rokoch 1985 – 2005, bola priemerná ročná miera rastu odvetvia akvakultúry 13 percent. Celkový objem vývozu vzrástol v 90. rokoch. Na základe právnych predpisov v súčasnosti zvažovaných v Parlamente vyšší rast odvetvia akvakultúry by sa mohol uskutočniť v rámci dekády.

Akvakultúra na Novom Zélande je odlišná od mnohých iných oblastí, pretože zdôrazňuje vysokohodnotný vývoz, na rozdiel od exportu produkcie nižšej hodnoty. Rôznorodé odvetvie napomohlo k rozvoju nielen komerčných, ale aj do istej miery aj spoločenských aktivít na NZ, o čom svedčí rozvoj turistiky súvisiaci s akvakultúrou (aj vďaka uskutočňovaniu festivalov akvakultúrnych potravín v hornej časti Južného ostrova NZ). Rast odvetvia akvakultúry je hospodárskou prioritou podporovanou vládou vzhľadom na jej potenciál jej prínosu k hrubému domácomu produktu. Vládne ciele rastu akvakultúry sú stanovené na 1 miliardu dolárov do roku 2025, čiže sa jedná o 3 násobok súčasnej hodnoty 390 miliónov dolárov. Tento rast je založený na odhadovaných prognózach, ktoré zahŕňajú zvýšené objemy výroby a je viazaný na priestorové rozšírenie morských oblastí, ktoré používa odvetvie: z aktuálneho čísla 5 700 ha na 16 000 ha plochy vhodnej pre hospodársky využiteľný a ekologicky udržateľný morský ekosystém.

Základom je integrácia ekologických a ekonomických hodnôt, ktorá je zároveň kľúčom k budúcnosti vodného hospodárstva a zároveň aj poľnohospodárstva. Iné ľudské činnosti (v zásade negatívne), ako napríklad rozvoj pobrežných ropných polí, komerčného rybolovu, ničenie biotopov, medzi inými faktormi môže ovplyvniť budúci rast a udržateľnosť odvetvia akvakultúry.

² PIWETZ, S. CASE STORY OCEANIA 02: SHELLFISH AQUACULTURE IN A MARINE MAMMAL HABITAT. In: *Seminar in Cross-Cultural Communication: Communities and Conservation* [online]. Texas A&M University, 2011. Dostupné na internete: http://people.tamu.edu/~j-packard/cases/OCEANIA02_shellfish_Piwetz.pdf.

³ MCGINNIS, M.V. Ocean Governance: The New Zealand Dimension Full Report. In: *School of Government*. Victoria University of Wellington. 2012.

História vodného hospodárstva je založená na dôležitosti prepojenia výrobných značiek 100 % ekologického Nového Zélandu s predajom výrobkov v zahraničí. Význam vytvárania nových trhov pre výrobky vodného hospodárstva je založený nielen na rastúcom dopyte po proteínoch s oceánskym „pôvodom“, ale aj na kapacite verejných a súkromných inštitúcií pri riešení konfliktu medzi využitím morských zdrojov a hodnotou zachovania zdravých morských ekosystémov. Spotrebiteľ morských produktov sa čoraz viac zaujíma o udržateľnú formu zberu resp. ich „zelenej“ produkcie.

3 Multifunkčnosť rybolovu v malom rozsahu

Keďže Oceánia, to nie je len akvakultúra, ale aj rybolov „v malom“, ktorému sa tradične venuje pôvodné obyvateľstvo Oceánie. Tento je tiež ohrozovaný okrem iného aj priemyselným rybolovom.

V rámci sektora maloobjemového rybolovu existuje možnosť reagovať na klesajúcu ziskovosť a pokles zamestnanosti v odvetví rybolovu diverzifikáciou.

Táto sa označuje tiež pojmom multifunkčnosť⁴ a je možné ju interpretovať rôznymi spôsobmi:

1. diverzifikácia činností hlavnej výroby (napríklad nové rybolovné techniky) – diverzifikácia i v rámci sektora rybolovu;
2. diverzifikácia činností v rámci hodnotového reťazca rybolovu (priamy predaj, marketing, rozvojové stratégie);
3. dodatočné príjmy získané z tradičného rybolovu, obohatené o ďalšie aktivity ako napríklad rybárska turistika;
4. sociálne služby, rozvoj obnoviteľných zdrojov energie resp. iné.

3.1 Úlohu a riadenie multifunkčného rybolovu

Autori uvádzajú⁵, že v rámci rybného hospodárstva, sa diverzifikácia (ako uvedené v predchádzajúcej časti) presadzuje ako prostriedok na zníženie závislosti od zdrojov. Drobný rybolov v Oceánii je široko využívaný, ale jeho význam sa podhodnocuje, je prínosom predovšetkým na miestnu spotrebu a na trhy, a získava oveľa menej pozornosti (ako by mal), v priamom protiklade s výnosným medzinárodným rybolovom, ktorý sa uskutočňuje v mnohých stredne vzdialených pobrežných vodách malých ostrovných štátov Oceánie.

Vplyv zahraničných rybárskych spoločností je často veľmi silný, pričom malé a chudobné ostrovné štáty majú primárne svoje vlastné ekonomické ciele a snažia sa od medzinárodných rybolovných spoločností zabezpečiť nasledovné:

1. zabezpečiť primerané licenčné príjmy z ich aktivity,
2. udržať pridanú hodnotu pre región, kde rybolov prebieha,
3. zamedzenie potenciálneho konfliktu s miestnymi rybármi⁶.

V Austrálii a Oceánii diverzifikácia drobného rybolovu je zameraná predovšetkým na riadenie rybolovu, pri zachovaní morských zdrojov, ochranu biodiverzity podľa údajov miestnych inštitúcií. Tento prístup je pozitívne možné chápať v dvoch prípadoch:

- 1 vytváranie ekonomického prínosu prostredníctvom stratégií riadenia (poplatky za chránené územia)
- zvýšenie hojnosti morských a pobrežných zdrojov /vo význame rýb a morských

⁴ Oceanic Fisheries Programme, [online] [cit. 17.07.2016]. Dostupné na internete: <http://www.spc.int/oceanfish/>

⁵ SMALL-SCALE FISHERIES - WEB SITE Oceania. In: *FAO Fisheries and Aquaculture Department* [online] [cit. 17.07.2016]. Dostupné na internete: <http://www.fao.org/fishery/topic/16636/en>.

⁶ Tamtiež.

živočíchov⁷.

4 Prípadová štúdia: Oceánia – Melanézia

Melanézsky drobný rybolov je príkladom multifunkčného rybolovu. Opis projektu je v tabuľke 1.

Tabuľka 1 Projekt Oceánia – Melanézia

Štát	Vanuatu, Melanézia
Oblasť	Východné pobrežie ostrova Malekula
Rok	2002
Sektory zapojené do multifunkčných aktivít rybolovu	Riadenie rybárstva (Zapojenie/presadzovanie plánov riadenia, súčinnosť s FLAGS(<i>Fisheries Local Action Groups</i>))
Subjekty zapojené do implementácie	Komisia AKTE(Amal–Krab Bei Tabu Eria), Rovníková Iniciatíva pre životné prostredie, Rozvojový program OSN (UNDP)
Priami príjemcovia	Rybári
Stále prebieha?	áno

Prameň: vlastné spracovanie podľa www.fishinmed.eu⁸

5 Prípadová štúdia Oceánia - Šalamúnove ostrovy

Opis projektu je v tabuľke 2

Tabuľka 2 Projekt Oceánia Šalamúnove ostrovy

Štát	Šalamúnove ostrovy
Oblasť	Arnarvon Community Marine Conservation Area
Rok	1995
Sektory zapojené do multifunkčných aktivít rybolovu	Riadenie rybárstva (Zapojenie/presadzovanie plánov riadenia, súčinnosť s FLAGS)
Subjekty zapojené do implementácie	Komisia AKTE, Rovníková Iniciatíva pre životné prostredie a Energetická Grupa, Rozvojový program OSN (UNDP)
Priami príjemcovia	Rybári
Stále beží?	áno

Prameň: vlastné spracovanie podľa www.fishinmed.eu⁹

⁷ FISHINMED, Small-Scale Fisheries Multifunctionality Best Practices Database - I part [online]. [cit. 17.07.2016]. Dostupné na internete: http://www.fishinmed.eu/wp-content/uploads/2014/02/Best-Practices-def_I-part.pdf.

⁸ Tamtiež.

⁹ FISHINMED, Small-Scale Fisheries Multifunctionality Best Practices Database - I part [online]. [cit. 17.07.2016]. Dostupné na internete: http://www.fishinmed.eu/wp-content/uploads/2014/02/Best-Practices-def_I-part.pdf.

6 Štatistika akvakultúry

Región	Zamestnanosť v akvakultúre (tisíce pracovných miest na farmách)					Produktivita 2012	
	1995	2000	2005	2010	2012	Výroba akvakultúry (v tisícoch ton)	Produktivita práce (v tisícoch ton na hlavu)
Afrika	65	91	140	231	298	1485	5.1
Ázia	7762	12211	14630	17915	18175	58896	3.2
Európa	56	203	91	102	103	2880	27.8
Latinská Amerika a Karibik	155	214	239	248	269	2594	9.7
Severná Amerika	6	6	10	9	9	593	59.3
Oceánia	4	5	5	5	6	184	32.7
Svet celkom	8049	12632	15115	18512	18861	66633	9.5

Zdroj: vlastné spracovanie podľa www.wri.org¹⁰

7 Záver

Aj keď akvakultúra je pomerne novým pojmom, na príkladoch Nového Zélandu a celkovo Oceánie, je badať dôležitosť jej rozvoja pre úspešný hospodársky rozvoj nielen mikro-regiónov, ale aj celých štátov. Na záverečnej tabuľke je v absolútnych číslach vidieť rastúci trend ako v produktivite tak aj v počte zamestnancov pracujúcich v danej oblasti. Oceánia má pritom paradoxne vzhľadom na absolútnu blízkosť oceánskeho prostredia stále len veľmi malé zastúpenie čo sa počtu zamestnancov v akvakultúre týka, i keď aj tu sa dá hovoriť o viac ako 50 % náraste pracujúcich v danej oblasti, aj keď v porovnaní s rýchlosťou rastu ázijských oblastí porovnávame neporovnateľné. Potešujúcim faktom, tak zostáva pozitívny trend rozvoja ako aj relatívne vysoká produktivita práce. Táto by mohla byť objektom pre ďalšie skúmania a prezentácie v našich príspevkoch na túto tému v budúcnosti.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BOTO, I, PHILLIPS, S, D'ANDREA, M. *Fish-farming: the new driver of the blue economy*. Dostupné na internete: <http://brusselsbriefings.files.wordpress.com/2013/07/cta-reader-322.pdf>
- [2] DUKE, Norman C, BOCHOVE, Jan-Willem van, UNITED NATIONS ENVIRONMENT PROGRAMME. *The importance of mangroves to people: a call to action*. [s.l.]: [s.n.], 2014. OCLC: 911502992. ISBN 978-92-807-3397-6.

¹⁰ IMPROVING PRODUCTIVITY AND ENVIRONMENTAL PERFORMANCE OF AQUACULTURE [online]. [cit. 17.07.2016]. Dostupné na internete: www.wri.org/sites/default/files/wrr_installment_5_improving_productivity_environmental_performance_aquaculture.pdf

- [3] FISHINMED. Small-Scale Fisheries Multifunctionality Best Practices Database - I part. In: [online]. 2013. [cit. 17.07.2016], s. 208. Dostupné na internete: http://www.fishinmed.eu/wp-content/uploads/2014/02/Best-Practices-def_I-part.pdf
- [4] FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS. ed. *The world's mangroves, 1980-2005: a thematic study in the framework of the Global Forest Resources Assessment 2005*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2007. FAO forestry paper 153. OCLC: ocn191897826. ISBN 978-92-5-105856-5.
- [5] KEMPENER, R, NEUMANN, F. Salinity gradient energy—technology brief. In: *IRENA Ocean Energy Technology* [online]. 2014, roč. 4. [cit. 17.07.2016] bibtext: kempener2014salinity. Dostupné na internete: http://www.irena.org/documentdownloads/publications/salinity_energy_v4_web.pdf
- [6] MCGINNIS, Michael Vincent. Ocean Governance: The New Zealand Dimension Full Report. In: *School of Government. Victoria University of Wellington*. 2012, s. 153. bibtext: mcginnis2012ocean.
- [7] NAGELKERKEN, I. et al. The habitat function of mangroves for terrestrial and marine fauna: A review. In: *Aquatic Botany* [online]. 2008, roč. 89, č. 2. [cit. 17.07.2016], s. 155 – 185. ISSN 03043770. Dostupné na internete: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0304377007001830>
- [8] OFCF. *The Overseas Fishery Cooperation Foundation of Japan*. In: *OFCF* [online] [cit. 17.07.2016]. Dostupné na internete: <http://www.ofcf.or.jp/english.pdf>
- [9] OHI. *Data Explorer · Ocean Health Index*. In: *Ocean Health Index* [online] [cit. 17.07.2016]. Dostupné na internete: <http://data.oceanhealthindex.org/home>
- [10] PIWETZ, S. CASE STORY OCEANIA 02: SHELLFISH AQUACULTURE IN A MARINE MAMMAL HABITAT. In: *Seminar in Cross-Cultural Communication: Communities and Conservation* [online]. Texas A&M University, 2011. Dostupné na internete: http://people.tamu.edu/~j-packard/cases/OCEANIA02_shellfish_Piwetz.pdf
- [11] SMALL-SCALE FISHERIES - WEB SITE. *Oceania*. In: *FAO Fisheries and Aquaculture Department* [online] [cit. 17.07.2016]. Dostupné na internete: <http://www.fao.org/fishery/topic/16636/en>
- [12] SPALDING, Mark, KAINUMA, Mami, COLLINS, Lorna. *World atlas of mangroves*. London, UK: Washington, DC : Earthscan, 2010. ISBN 978-1-84407-657-4
- [13] TANZER, John et al. *Living blue planet report species, habitats and human well-being*. Gland, Switzerland: WWF International, 2015. ISBN 978-2-940529-24-7.
- [14] World Resource Institute, (RICHARD WAITE, MALCOLM BEVERIDGE, RANDALL BRUMMETT, SARAH CASTINE, NUTTAPON CHAIYAWANNAKARN, SADASIVAM KAUSHIK, RATTANAWAN MUNGKUNG, SUPAWAT NAWAPAKPILAI, AND MICHAEL PHILLIPS)

IMPROVING PRODUCTIVITY AND ENVIRONMENTAL
PERFORMANCE OF AQUACULTURE, (2016). [online] Available at:
https://www.wri.org/sites/default/files/wrr_installment_5_improving_productivity_environmental_performance_aquaculture.pdf.

Kontakt

Ing. Boris Dziura

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: boris.dziura@euba.sk

TERORIZMUS A MOŽNOSTI BEZPEČNOSTNEJ RADY (BR) OSN PODĽA KAPITOLY VII. CHARTY OSN

Rastislav Funta

Právnická fakulta, Paneurópska vysoká škola, Tomášikova 20, 821 02 Bratislava, Slovenská republika
e-mail: rastislav.funta@paneurouni.com

OSN je odhodlaná bojovať proti hrozbám spôsobeným teroristickými činmi ktoré ohrozujú medzinárodný mier a medzinárodnú bezpečnosť. Pretože Charta OSN výslovne nedefinuje terorizmus zostáva jeho definícia veľmi kontroverzná a názory na to, čo by sa pod týmto pojmom malo rozumieť sa rozchádzajú. V nasledovnom texte sa pokúsím priblížiť problematiku terorizmu a možnosti bezpečnostnej rady OSN (BR OSN) v zmysle kapitoly VII. Charty OSN v rámci boja proti tomuto fenoménu v 21. storočí.

Kľúčové slová: Charta OSN, Bezpečnostná rada, Terorizmus

The UN is committed to fight the threats caused by terrorist acts that threaten international peace and security. Because the UN Charter does not explicitly define terrorism its definition remains very controversial and the opinions differ. The following is an attempt to explain terrorism and the possibility of the UN Security Council (UNSC) under Chapter VII. of the Charter of the United Nations in the fight against this phenomenon in the 21st century.

Key words: UN Charter, Security Council, Terrorism

JEL Classification: K33

1. Úvod: Definícia pojmu „terorizmus“ a jeho odlíšenie od pojmu „teror“

Keďže Charta OSN osobitne nedefinuje terorizmus je tento pojem veľmi kontroverzný. Rovnako tak názory čo by sa malo rozumieť pod terorizmom sa rozchádzajú. V zahraničnej literatúre¹ by sme sa mohli stretnúť s pojmami ako štátny terorizmus („štátom podporovaný terorizmus“)² a individuálny terorizmus („individuálny terorizmus“). Pod „terorizmom“ sa rozumie určitá forma útoku proti štátu³ a štátnemu poriadku. Medzinárodný terorizmus je potrebné odlíšiť od vnútroštátneho terorizmu. Vnútroštátny terorizmus je namierený na občanov a štátne územie určitého štátu. Americké ministerstvo zahraničných vecí rozumie pod medzinárodným terorizmom situáciu, kedy sú dotknutí občania alebo územie viac ako jedného štátu. Táto definícia bola následne prevzatá mnohými ďalšími štátmi. Naopak pojem „teror“ sa primárne vzťahuje na sociálno-psychologický efekt strachu a paniky spôsobený teroristickými útokmi.

¹ BYMAN, D. (2007): Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism.

² Účasť štátu vykazujúca znaky terorizmu môže zahŕňať jeho priame alebo nepriame podporovanie. Štátny terorizmus môže mať viacero foriem. V prípade tzv. state patronage model sa štát správa ako aktívny sponzor a priamy účastník. V prípade tzv. assistance model sa štát mlčky zúčastňuje na násilnom správaní a nepriamo sponzoruje terorizmus. Príkladom štátneho terorizmu bolo napr. násilie Saddáma Husajna proti Kurdom. Pozri aj HANSEN, H. (2008): Formen des Islamismus und ihre sicherheitspolitische Bedeutung. Al- Qaida, Hamas und das ideologische Erbe von Hassan al-Banna und Sayyid Qutb.

³ FUNTA, R. (2010): Medzinárodné právo/International law/Internationales recht/Diritto internazionale/Международное право.

2. Možnosti BR OSN podľa kapitoly VII. Charty OSN

Kapitola VII. Charty OSN (akcie v prípade ohrozenia mieru, porušenia mieru a útočných činov) stanovuje aké opatrenia sa majú uskutočniť, aby bol zachovaný medzinárodný mier a bezpečnosť. Prijatie týchto opatrení, keď odhliadneme od dočasných opatrení podľa čl. 40 Charty OSN, predpokladá stanovenie situácie v súlade s čl. 39 Charty OSN zo strany BR OSN. To znamená, že medzinárodný terorizmus musí mať znaky ohrozenia alebo porušenia mieru v zmysle čl. 39 Charty OSN na to, aby OSN mohla uplatniť ustanovenia kapitoly VII. Charty OSN. Pri práve OSN sa jedná o právny systém, ktorý v podstate platí iba medzi štátmi a ktorý len ich primárne uznáva za právne subjekty. Každý štát je povinný zdržať sa organizácie, podnecovania alebo podpory teroristických činov v inom štáte, alebo účasti na organizácii takýchto aktivít. Táto zásada bola opakovane potvrdená BR OSN.⁴ V súlade s tým môžeme chápať čl. 39 Charty OSN v tom zmysle, že nebezpečná situácia v zmysle tohto článku môže byť spôsobená len štátom. V prípade teroristického činu ktorý predstavuje hrozbu alebo porušenie mieru v zmysle Charty OSN prichádza do úvahy prijatie opatrení v zmysle kapitoly VII. Charty OSN.

3. Aktívna podpora štátom

Aktívna podpora terorizmu štátom nastáva v prípade štátom riadeného medzinárodného terorizmu. Keďže v prípade štátom riadeného terorizmu nedochádza ku konaniu prostredníctvom jeho orgánov, nie je možné akceptovať jeho medzinárodnú zodpovednosť za konanie teroristov. Ak by sa konanie súkromných osôb nedalo pripísať štátu⁵ bolo by možné obísť zákaz použitia sily tým, že štáty by nenechali konať svoje vlastné orgány (ako napr. armádu) ale použili by im blízko stojace skupiny ktoré sledujú také isté ciele avšak nie sú orgánmi štátu. Týmto spôsobom by bolo možné aby sa štát vyhol svojej zodpovednosti. Problematické v prípade štátom riadeného terorizmu je najmä otázka, či súhrn menších ozbrojených útokov je možné považovať za dostatočný⁶ znak. Vzhľadom k tomu že by štátom riadený teroristi mohli relatívne ľahko uskutočniť ďalšie útoky (dokedy ich konanie zostane v rámci určitých mantinelov, t. j. sa bude podobáť vojenským operáciám), musí postupnosť takýchto menších útokov zodpovedať kritériu rovnocennosti. Pokiaľ štát aktívne podporuje teroristické hnutia v rámci ich boja⁷ proti inému štátu, dochádza k porušeniu medzinárodného práva⁸ (t. j. dochádza k porušeniu zákazu použitia sily). Ozbrojený útok je ďalekosiahlejší ako ohrozenie mieru v zmysle čl. 39 Charty OSN. Okrem toho má BR OSN široký priestor na voľnú úvahu pri určení ohrozenia mieru v zmysle čl. 39 Charty OSN. Preto môže v prípade aktívnej podpory teroristov prostredníctvom štátu v súlade s čl. 39 Charty OSN vysloviť, že dochádza k ohrozeniu mieru a aplikovať opatrenia podľa kapitoly VII. Charty OSN. Tie sú potom namierené proti štátom ktoré riadia resp. aktívne podporujú teroristov.

⁴ Rezolúcia BR OSN 1373 (2001) prijatá na jej 4385 zasadnutí 28. septembra 2001.

⁵ ČÁKY, M., STRAKA, J., KLAVEC, J. (2013): Medzinárodné vzťahy.

⁶ IVOR, J. (2007): Nové možnosti dokazovania terorizmu.

⁷ V rámci EÚ sú to čl. 43 ZEÚ a čl. 215 ZFEÚ ktoré prispievajú k európskemu boju proti terorizmu. Pozri FUNTA, R. (2010): Common Foreign and Security Policy (CFSP) in Terms of the Lisbon Treaty and the Suppression of the International Terrorism. a KLIMEK, L. (2014): European Arrest Warrant as European Union's Response in the Fight against Terrorism.

⁸ SVOBODA, P. (2011): Úvod do evropského práva.

4. Pasívna podpora štátom

BR OSN stanovila, že konanie vykazujúce znaky teroristického činu je založené na kritériách stanovených BR OSN⁹ v jej dvoch rezolúciách. Na základe toho sú všetky štáty povinné podrobiť páchateľov a podporovateľov teroristických činov trestnému stíhaniu resp. ich vydať za účelom trestného stíhania do iného štátu.¹⁰ Platí teda princíp aut dedere aut judicare. Znamená buď vydať, alebo stíhať. Ak štát nevydá páchateľa do iného štátu má povinnosť ho stíhať pred vlastnými súdmi. Zásada aut dedere aut judicare spočíva na zmluvnom princípe.

5. Jednotlivec ako páchateľ teroristického činu

Jednotlivci alebo teroristická skupina sú na rozdiel od aktérov štátneho terorizmu právne subjekty, s ktorými sa musí spravidla bojovať v rámci prostriedkov vnútroštátneho práva. Právomoc OSN vzniká vtedy, ak štáty na území ktorých sa zdržiavajú teroristi týchto buď aktívne podporujú ale neprijímajú všetky opatrenia aby boli v súlade s princípom aut dedere aut judicare vydaní resp. odovzdaní pred vnútroštátny súd. Hoci boli teroristické činy spáchané jednotlivcami resp. skupinami osôb môže BR OSN podľa kapitoly VII. Charty OSN konať proti štátom, ktoré aktívne alebo pasívne podporujú teroristov. Vzhľadom k tomu že tieto štáty ohrozili svojim prístupom svetový mier a medzinárodnú bezpečnosť musí ísť ich suverenita podľa čl. 2 (4) Charty OSN do úzadia. Jedným z možných opatrení BR OSN v rámci jej prislúchajúcich možností podľa kapitoly VII. Charty OSN by mohla byť vojenská intervencia podľa čl. 42 (1) Charty OSN. Prijatie takéhoto opatrenia však v skutočnosti nie je možné, pretože absentuje existencia armády OSN. BR OSN však môže štát (popr. štáty) ktoré sa stali obeťami teroristického útoku, rovnako ako ostatné členské štáty OSN opraviť k použitiu všetkých nevyhnutných prostriedkov na obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti.

6. Záver

OSN má viacero možností ako reagovať na ohrozenie svetového mieru a medzinárodnej bezpečnosti z dôvodu rozmachu medzinárodného terorizmu. Je potrebné zdôrazniť, že všetky opatrenia ktoré môžu byť prijaté OSN sa môžu vzťahovať len proti štátom alebo iným subjektom medzinárodného práva. Priame opatrenia proti teroristickým skupinám resp. jednotlivcom nie sú možné. Hlavným protiteroristickým orgánom v rámci OSN je BR OSN ktorá môže prijímať opatrenia podľa kapitoly VII Charty OSN potom, čo zistila existenciu ohrozenia mieru podľa čl. 39 Charty OSN. Ďalším spôsob, ako môže reagovať BR OSN spočíva v uplatňovaní jej úlohy ako tzv.náhradný zákonodarca. Je však potrebné objasniť, či takýto typ konania je v súlade s čl. 39 Charty OSN, alebo či predstavuje prekročenie jej oprávnení. V prípade, že BR OSN bude politicky paralyzovaná a príde k situácii uplatnenia veta v rámci jej hlasovania môže tiež Valné zhromaždenie OSN (VZ OSN) založiť právo v zmysle jej Rezolúcie "Spojenie za mier"¹¹ Podľa nej "... pokiaľ BR OSN z dôvodu nedostatku jednomyselnosti jej stálych členov nedokáže vykonávať svoju primárnu zodpovednosť ktorou je udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti v prípade, kde sa vyskytne ohrozenie mieru, porušenie mieru, alebo akt agresie, VZ OSN okamžite zväzi danú záležitosť s cieľom urobiť vhodné odporúčania svojim členom, a v prípade porušenia

⁹ Rezolúcia BR OSN 1368 (2001) prijatá na jej 4370 zasadnutí 12. Septembra 2001 a Rezolúcia BR OSN 1269 (1999) prijatá na jej 4053 zasadnutí 19. októbra 1999.

¹⁰ K OSN a jej snahe zefektívniť boj proti kriminalite (aj terorizmu) v národných štátoch prostredníctvom harmonizácie právnych poriadkov (vo vzťahu ku kompetenciám prokuratúry) pozri ŠRAMEL, B. (2012): Prokuratúra SR vo svetle medzinárodnoprávných dokumentov. a ŠRAMEL, B. (2012): Vplyv harmonizačnej činnosti Rady Európy a OSN na postavenie slovenského orgánu verejnej žaloby.

¹¹ Rezolúcia VZ OSN 377 A (V) (1950) prijatá 03. novembra 1950.

mieru alebo aktu agresie navrhne použitie ozbrojenej sily, ak je to nevyhnutné na udržanie alebo obnovenie medzinárodného mieru a bezpečnosti." OSN¹² má teda k dispozícii účinné prostriedky ako reagovať v prípade ohrozenia svetového mieru a medzinárodnej bezpečnosti. Tie siahajú v niektorých situáciách ďalej než právomoci jednotlivých štátov, ktoré sa stali obeťami teroristických činov. Pokiaľ akcie teroristov nemajú znaky a kvalitu ozbrojeného útoku v zmysle čl. 51 Charty OSN štáty nemôžu realizovať ich právo na sebaobranu. V takých prípadoch však môže OSN prijať opatrenia ak sa dostalo teroristom aktívnej alebo pasívnej pomoci zo strany určitého štátu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BYMAN, D. (2007): *Deadly Connections: States that Sponsor Terrorism*, Cambridge University Press, 2007 Cambridge. ISBN: 9780521548687
- [2] ČÁKY, M., STRAKA, J., KLAVEC, J. (2013): *Medzinárodné vzťahy*, Heuréka, Šamorín. ISBN: 9788089122882
- [3] FUNTA, R. (2010): *Common Foreign and Security Policy (CFSP) in Terms of the Lisbon Treaty and the Suppression of the International Terrorism*, In: *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore*, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Bratislava.
- [4] FUNTA, R. (2010): *Medzinárodné právo/International law/Internationales recht/Diritto internazionale/Международное право*, Tribun EU, Brno.
- [5] FUNTA, R., NEBESKÝ, Š., JURIŠ, F. (2014): *Právo európskej únie*, Tribun EU, Brno.
- [6] HANSEN, H. (2008): *Formen des Islamismus und ihre sicherheitspolitische Bedeutung. Al-Qaida, Hamas und das ideologische Erbe von Hassan al-Banna und Sayyid Qutb*. In: *Martin Möllers und Robert van Ooyen (Hrsg.): Jahrbuch für öffentliche Sicherheit: Verlag für Polizeiwissenschaft, Frankfurt am Main.*
- [7] IVOR, J. (2007): *Nové možnosti dokazovania terorizmu*, In: *Terorizmus a medzinárodné právo*, Bratislavská vysoká škola práva, Bratislava.
- [8] KLIMEK, L. (2014): *European Arrest Warrant as European Union's Response in the Fight against Terrorism*. In: *IVOR, J. (ed.): Spoločnosť proti terorizmu*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň.
- [9] SVOBODA, P. (2011): *Úvod do evropského práva*, 4. vydání, C. H. Beck, Praha.
- [10] ŠRAMEL, B. (2012): *Prokuratúra SR vo svetle medzinárodnoprávných dokumentov*. In: *Justičná revue: časopis pre právnu prax*. Roč. 64, č. 2.
- [11] ŠRAMEL, B. (2012): *Vplyv harmonizačnej činnosti Rady Európy a OSN na postavenie slovenského orgánu verejnej žaloby*. In: *Aktuálne otázky medzinárodného trestného práva v kontexte európskych a vnútroštátnych noriem*. Trnavská Univerzita, Trnava.

¹² FUNTA, R., NEBESKÝ, Š., JURIŠ, F. (2014): *Právo európskej únie*.

Kontakt**JUDr. Rastislav Funta, PhD., LL.M.**

Fakulta práva

Paneurópska vysoká škola

Tomášikova 20, 821 02 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: rastislav.funta@paneurouni.com

ANALÝZA SOCIÁLNEHO KAPITÁLU CUDZINCOV V KRAJINÁCH VYŠEHRADSKÉJ SKUPINY

Nina Galanská^a – Zuzana Krkošková^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 52 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: nina.galanska@euba.sk

^b Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: zuzana.krkoskova@euba.sk

Cieľom príspevku je porovnať výšku sociálneho kapitálu osôb narodených v zahraničí s výškou sociálneho kapitálu osôb narodených na území danej krajiny, konkrétne krajín patriacich do Vyšehradskej skupiny. Za týmto účelom vymedzujeme doposiaľ známe typy sociálneho kapitálu v spoločnosti a zároveň identifikujeme indikátory využiteľné na určovanie výšky sociálneho kapitálu. Na základe agregovania dát z prieskumu Európskej sociálnej sondy sme vytvorili škálové porovnanie výšky sociálneho kapitálu v krajinách Vyšehradskej skupiny.

Kľúčové slová: premostňujúci sociálny kapitál, V4, dôvera a normy, dobrovoľníctvo, osobné vzťahy

The aim of this paper is to compare the amount of social capital of individuals born abroad with the amount of social capital of individuals born within the territory of the country, specifically of the Visegrad group countries. For this purpose we have defined the so far recognised types of social capital in society and at the same time have identified indicators useful for determination of the level of social capital. Using aggregated survey data from the European Social Survey we have created the scale comparison of the amount of social capital in the Visegrad group countries.

Key words: bridging social capital, V4, trust and norms, volunteering, personal relationships

JEL Classification: Z190

1 Úvod

Článok skúma, či sociálny kapitál osôb narodených v zahraničí je nižší v porovnaní so sociálnym kapitálom osôb narodených na území skúmanej krajiny (v tomto prípade krajiny zoskupenia V4 – Vyšehradskej skupiny). Predpokladáme, že hodnota sociálneho kapitálu meraného prostredníctvom odpovedí na otázky Európskej sociálnej sondy v agregovanom vyjadrení bude nižšia pre osoby narodené v zahraničí ako pre osoby narodené na území daného štátu. Článok má takisto za cieľ uviesť poradie štátov V4 na škále v prípade potenciálu premostňujúceho sociálneho kapitálu osôb narodených v zahraničí.

2 Čo rozumieme pod pojmom sociálny kapitál?

O rozšírenie pojmu sociálny kapitál sa zaslúžili predovšetkým Pierre Bourdieu, Robert Putnam, James Coleman a Francis Fukuyama. Sociálny kapitál je v prípade migrácie neprenosný, čím sa líši od kultúrneho kapitálu. Sociálny kapitál vo forme väzieb v rámci skupiny, medzi skupinami ako aj s inštitúciami je možné nadobúdať iba v určitom vymedzenom priestore, kde jednotlivec pôsobí. V prípade väzbového sociálneho kapitálu môžeme uvažovať o čiastočnej prenositeľnosti v podobe kontaktov

s domovskou krajinou, nie sú však určujúce pre zisťovanie a nadobúdanie sociálneho kapitálu v hostiteľskej krajine. Môžu však významne ovplyvniť schopnosť nadobudnúť sociálny kapitál v hostiteľskej krajine a preto ich môžeme zaradiť aj medzi determinanty sociálneho kapitálu. Marta Zágoršeková považuje sociálny kapitál vrátane väzbového za úplne neprenositelný: „Podstatnou funkciou sociálneho kapitálu na rozdiel od kultúrneho kapitálu je to, že ju možno exploatovať iba v rámci daného spoločenského systému konkrétneho štátu. Súvisí to s tým, že všetky elementy a funkcie sociálneho kapitálu vznikli v rámci právneho, politického, hospodárskeho a kultúrneho prostredia konkrétneho štátu a stratégiou ich účinnosti je udržanie a prehlbovanie integrity štátu ako mocenskej inštitúcie.“¹ Fukuyama² považuje za rozdiel medzi sociálnym kapitálom a inými typmi kapitálu (ako je ľudský alebo fyzický) tendenciu sociálneho kapitálu viesť k väčšiemu počtu a rozmeru negatívnych externalít. V prípade prevahy väzbového kapitálu v porovnaní s premost'ujúcim kapitálom, k čomu máme tendenciu aj na základe rozdeľovania a príslušnosti k vnútornej, členskej skupine (in-group) vymedzujúcej sa voči vonkajším, nečlenským skupinám (out-groups), môžu tieto negatívne externality nadobudnúť až nepriateľský charakter správania sa voči vonkajšej skupine.

Grootaert *et al.*³ uvádza dva prístupy k sociálnemu kapitálu, ktoré prevažujú v akademickej debata, pričom prvý je založený na počte, type a kvalite vzájomných vzťahov medzi jednotlivcami, ktoré určujú sociálny kapitál jednotlivca. Druhý sa zameriava predovšetkým na širšie siete sociálnych kontaktov a angažovanosť vo formálnych občianskych organizáciách.

Fukuyama⁴ rozdeľuje typy merania sociálneho kapitálu na tie, ktoré sa zameriavajú na skupiny a príslušnosť k skupinám podľa cenzov v spoločnosti a na tie, ktoré merajú dôveru o občiansku angažovanosť na základe prieskumov.

Pôvodným rozdelením typov sociálneho kapitálu bolo delenie na väzbový (*bonding*) a premost'ujúci (*bridging*) sociálny kapitál. Oba typy sociálneho kapitálu však zisťovali vo všeobecnosti iba sociálny kapitál v horizontálnom meradle – v rámci interakcií medzi osobami s podobným sociálnym statusom. Nebolo však možné odlíšiť vertikálnu rovinu vzťahov, ktorá bola viazaná na osoby, s ktorými boli skúmaní jednotlivci v inštitucionálnom type kontaktu a vzťahu – napr. s pracovníkmi verejnej a štátnej správy a inštitúcií súkromného či zmiešaného charakteru (bánk, poisťovní). Z tohto dôvodu bol zavedený aj pojem spájajúci (*linking*) sociálny kapitál.⁵

¹ ZÁGORŠEKOVÁ, M. B. *et al.* (2013): *Kultúra, hodnoty a sociálny kapitál*. s.15-16

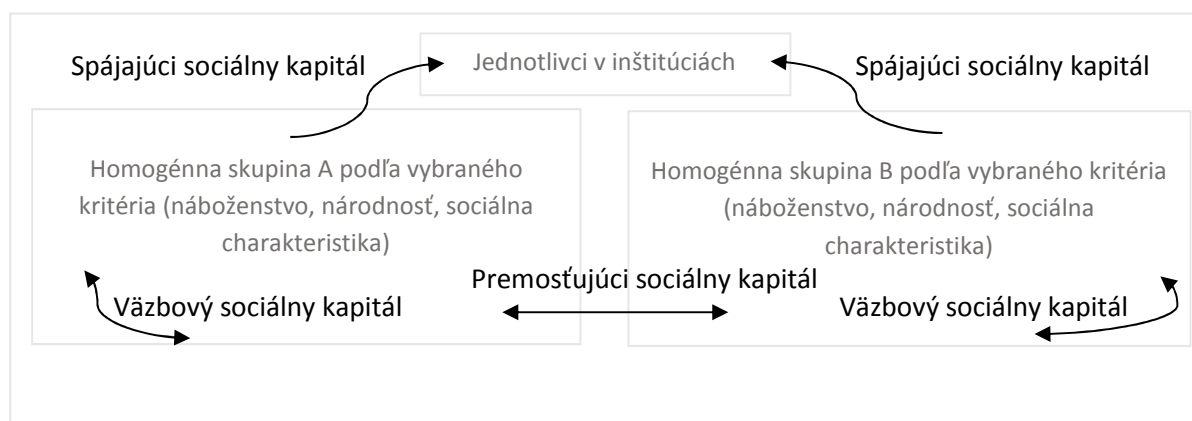
² FUKUYAMA, F. (1999): *Social Capital and Civil Society*. [online] In: *International Monetary Fund*, 01.10.1999. [Citované 07.07.2016] Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>

³ GROOTAERT, CH. *et al.* (2004): *Measuring Social Capital. An Integrated Questionnaire*. [online] In: *World Bank Group*, 2004. [Citované 07.07.2016] Dostupné na internete: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/15033/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf?sequence=1>

⁴ FUKUYAMA, F. (1999): *Social Capital and Civil Society*. [online] In: *International Monetary Fund*, 01.10.1999. [Citované 07.07.2016] Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>

⁵ GROOTAERT, CH. *et al.* (2004): *Measuring Social Capital. An Integrated Questionnaire*. [online] In: *World Bank Group*, 2004. [Citované 07.07.2016] Dostupné na internete: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/15033/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf?sequence=1>

Obrázok 1: Typy sociálneho kapitálu v spoločnosti



Prameň: Vlastné spracovanie autoriek.

Jedným z príkladov dvoch skupín, medzi ktorými sa vytvára a upevňuje premostujúci sociálny kapitál, by bol príklad afganskej komunity a slovenskej majoritnej spoločnosti. Treba si však uvedomiť niekoľko limitov takehoto zjednodušeného delenia pri zisťovaní sociálneho kapitálu týchto skupín. Skupiny sú uvedené ako heterogénne na základe národnostného kritéria, pričom v oboch skupinách by sme určite našli rovnaké sociálne charakteristiky niektorých jednotlivcov (čo by znamenalo, že existuje prienik daných skupín vo forme homogénnej skupiny na základe sociálnej charakteristiky). Rovnako je problematické zovšeobecniť homogénnosť skupiny na základe národnosti (napr. existencia druhej generácie, udelené štátne občianstvo), napriek tomu je však vnútorným spájajúcim prvkom jazyk skupiny, ako aj kultúrne osobitosti, ktoré môžu tvoriť bariéru pri nadväzovaní kontaktov medzi skupinami a tým byť prekážkou pri tvorbe sociálneho kapitálu jednotlivcov. Z tohto dôvodu sa javí ako potrebné skúmať potenciál tvorby premostujúceho sociálneho kapitálu medzi jednotlivcami a skupinami.

3 Metodológia

Existuje veľa štúdií, ktoré sa venujú vymedzeniu metodiky merania sociálneho kapitálu (Naryan a Cassidy, 2001⁶; Ruston Akinrodoye, 2002⁷; Van Schaik, 2002⁸; Grootaert, Naryan, Jones, Woolcock, 2004⁹; Šafr, Sedláčková, 2006¹⁰; Kitchen,

⁶ NARAYAN, D. – CASSIDY M.F. (2001): A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory. In: *Current Sociology*, s. 59-102.

⁷ RUSTON, D. – AKINRODOYE, L. (2002): Social Capital Question Bank, Social Analysis and Reporting Division. [online] In: *United Kingdom Office of National Statistics (ONS)*. [Citované 08.07.2016] Dostupné na internete: <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/social-capital-guide/the-question-bank/social-capital-question-bank--pdf-document.pdf>.

⁸ VAN SHAIK, T. (2002): Social Capital in the European Values Study Surveys. Country paper presented at the OECD-ONS International Conference on Social Capital Measurement. [online] In: *OECD*. [Citované 08.07.2016] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/innovation/research/2381883.pdf>

⁹ GROOTAERT, CH. et al. (2004): *Measuring Social Capital. An Integrated Questionnaire*. [online] In: *World Bank Group*, 2004. [Citované 07.07.2016] Dostupné na internete: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/15033/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf?sequence=1>

¹⁰ ŠAFR, J. – SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. In: *Sociologické studie/Sociological Studies 06:7*.

Williams, Simone, 2012¹¹; Parts, 2013¹²; Scrivens, Smith, 2013¹³). Z dôvodu tejto mnohorakosti môžeme identifikovať niekoľko delení indikátorov sociálneho kapitálu. Ako príklad môžeme uviesť štúdiu, ktorú spracovali Naryan a Cassidy (2001) na základe dát z Ghany a Ugandy. Revidovali pôvodne navrhnuté dimenzie sociálneho kapitálu z príslušnosti k neformálnym skupinám a sieťam, schopnosti bežnej a každodennej socializácie, aktivít v komunite a susedským vzťahom, rodinných vzťahov, dôvery a noriem spravodlivosti, bezpečnosti, subjektívneho pocitu blaha, politického zapojenia na indikátory zahŕňajúce skupinovú charakteristiku, zovšeobecnené normy, súdržnosť, schopnosti a kvalitu každodennej socializácie, susedské vzťahy, dobrovoľníctvo a dôveru. Kitchen, Williams a Simone (2012) rozlišujú medzi postojmi a činmi, kde v kategórii postojov sa zameriavajú na zisťovanie postojov k bezpečnosti, dôvere, pomoci priateľov či multikulturalizmu a v kategórii činov zisťujú zapojenie sa do dobrovoľníckej činnosti či aktívny prístup k voľbám v krajine. Ruston a Akinodoye (2002) zozbierali databázu otázok z rôznych štúdií, ktoré sa uskutočnili na území Spojeného kráľovstva, pričom uvádzajú 5 indikátorov potrebných pre zisťovanie sociálneho kapitálu – sociálnu angažovanosť, kontrolu a spokojnosť, vnímanie charakteristík komunity a štvrte, sociálne kontakty a siete a dôveru. Jedna z najnovších štúdií autorov Katherine Scrivens a Conala Smitha pre OECD (2013) zoskupuje všetky indikátory do 4 širokých kategórií – osobných vzťahov, podpory sociálnych sietí, občianskej angažovanosti ako aj dôvery a noriem spolupráce. Všetky štúdie však uvádzajú ako jeden z indikátorov dôveru (a normy), v rámci skúmania postojov a občiansku angažovanosť (dobrovoľníctvo) v rámci skúmania činov/aktivít.

Ako bolo spomenuté vyššie, sociálny kapitál sa však delí na tri typy – väzbový, premostujúci a spájajúci. Z tohto dôvodu začlenenie indikátorov, ktoré zahŕňajú inštitucionálne väzby (inštitucionálna dôvera, zapojenie do politických organizácií), alebo bližšie nešpecifikované komunitné vzťahy, ktoré môžu odkazovať predovšetkým na vzťahy s príslušníkmi komunity, nemôže byť súčasťou merania premostujúceho kapitálu.

V článku sme použili dáta z European Social Survey (ESS) – Európskej sociálnej sondy, prieskumu, ktorý je realizovaný v 36-tich krajinách Európy od roku 2002 na dvojročnej báze.¹⁴ Na základe vybraných kategórií sme si určili otázky, ktoré zahrnieme do analýzy. Prieskum je založený na sebahodnotení respondentov a ich subjektívnych postojov k jednotlivým otázkam, preto je meranie premostujúceho sociálneho kapitálu založené na odpovediach z ESS subjektívne – neobsahuje napríklad objektívne hodnoty ako je počet zapojených do občianskych združení v jednotlivých krajinách. Keďže sociálny kapitál je však záležitosť tak jednotlivca ako kolektívu, je možné na základe individuálnych odpovedí respondentov a ich charakteristík agregovať

¹¹ KITCHEN, P. – WILLIAMS, A. – SIMONE D. (2012): Measuring Social Capital in Hamilton, Ontario. In: *Social Indicators Research*. s. 215-238.

¹² PARTS, E. (2013): The dynamics and determinants of social capital in the European Union and Neighbouring Countries. [online] In: *WP5/01 Search Working Paper*. [Citované 09.07.2016] Dostupné na internete: <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2013/01/WP-5.1.pdf>

¹³ SCRIVENS, K. – SMITH, C. (2013): Four Interpretations of Social Capital: An Agenda for Measurement. [online] In: *OECD Statistics Working Papers*, No. 2013/06. [Citované 08.07.2016] Dostupné na internete: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=STD/DOC\(2013\)6&docLang=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=STD/DOC(2013)6&docLang=En)

¹⁴ Viac o ESS na: ESS. [online] Dostupné na internete: <http://www.europeansocialsurvey.org>

tieto dáta a vytvoriť škálové porovnanie. Dáta boli vážené na základe post-stratifikácie a váh uvedených v dátovom súbore ESS Round 6.¹⁵

Článok analyzuje tri indikátory premostujúceho sociálneho kapitálu, ktoré sme si stanovili, a to personálnu dôveru a normy (všeobecnú)¹⁶ a občiansku angažovanosť (zapojenie do dobrovoľníctva)¹⁷ z primárneho hľadiska a osobné vzťahy zo sekundárneho hľadiska. Osobné vzťahy vyjadrené prostredníctvom intenzity sociálneho kontaktu¹⁸ síce nerozlišujú medzi sociálnymi kontaktmi v rámci komunity a mimo nej, ale sú hlavným faktorom predstavujúcim otvorenosť respondenta/respondentky kontaktom v okolí.

Z dôvodu lepšej porovnateľnosti sme všetky dáta prekódovali z rôznych škál variujúcich od odpovedí na škále od 0 po 10 k odpovediam na škále od 1 po 6 (ak neberieme do úvahy chýbajúce dáta) na škálu 0 – 2, kde 0 predstavuje negatívny postoj a najmenej častú aktivitu a kde 2 predstavuje najčastejšie vykonávanú aktivitu a pozitívny postoj. Odpoveď s kódom 1 je prevažne neutrálna, v prípade intenzity kontaktu vyjadruje priemernú intenzitu.

Predmetom skúmania boli rozdiely v premostujúcom sociálnom kapitále krajín V4 ako aj rozdiely v premostujúcom sociálnom kapitále respondentov/osôb narodených na území danej krajiny a mimo územia danej krajiny.

4 Výsledky práce

Rozdiely v premostujúcom sociálnom kapitále, porovnávanom prostredníctvom priemeru hodnôt na škále 0-2, uvádza tabuľka 1.

Tabuľka 1: Rozdiely v premostujúcom sociálnom kapitále v krajinách Vyšehradskej skupiny

Krajina	Miesto narodenia	Premenná	Počet resp.	Priemer	SE	SD
CZ	CZ	Sociálny kapitál	1944	0,69	0,01	0,36

¹⁵ Bližšie k použitým váham na: ESS. (2014): *Weighting European Social Survey Data*. [online] In: ESS, 25.04.2014. [Citované 15.07.2016] Dostupné na internete:

http://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_weighting_data_1.pdf

¹⁶ V rámci indikátora dôvery sme sa zamerali na odpovede na 3 otázky zo 6. kola ESS: 1. Použijúc túto kartu, vo všeobecnosti, povedali by ste, že väčšine ľudí možno veriť, alebo že sa treba mať na pozore, keď sa jedná s ľuďmi?; 2. Použijúc túto kartu, myslíte si, že väčšina ľudí by sa vás pokúsila využiť, keby mali príležitosť, alebo by sa snažili byť čestní?; 3. Povedali by ste, že väčšinou sa ľudia snažia pomôcť iným alebo sa väčšinou starajú len o seba? ? Prameň: ESS. (2012): *Hlavný dotazník 6. kolo ESS*. [online] In: ESS, 2012. [Citované 15.07.2016] Dostupné na internete:

http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/slovak/ESS6_main_and_supplementary_questionnaire_SK_slo.pdf

¹⁷ Otázka zo 6. kola ESS znela: Ako často ste sa za posledných 12 mesiacov zapojili do práce pre dobrovoľnícke alebo charitatívne organizácie? Prosím, použite túto kartu. ? Prameň: ESS. (2012): *Hlavný dotazník 6. kolo ESS*. [online] In: ESS, 2012. [Citované 15.07.2016] Dostupné na internete:

http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/slovak/ESS6_main_and_supplementary_questionnaire_SK_slo.pdf

¹⁸ V 6. kole ESS existujú 2 otázky, ktoré mapujú zapojenie do aktivít: 1. Použijúc túto kartu, odpovedzte, ako často sa stretávate vo voľnom čase s priateľmi, príbuznými či kolegami z práce?; 2. V porovnaní s vašimi rovesníkmi, asi ako často sa zapájate do spoločenských aktivít? Prameň: ESS. (2012): *Hlavný dotazník 6. kolo ESS*. [online] In: ESS, 2012. [Citované 15.07.2016] Dostupné na internete:

http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/slovak/ESS6_main_and_supplementary_questionnaire_SK_slo.pdf

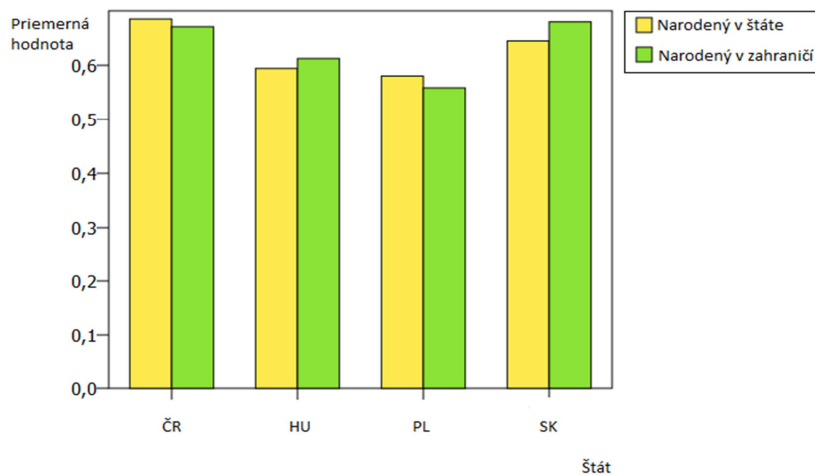
		Dôvera a normy	1939	0,92	0,01	0,62
		Dobrovoľníctvo	1876	0,16	0,01	0,48
		Osobné vzťahy	1940	0,95	0,01	0,58
	v zahraničí	Sociálny kapitál	51	0,67	0,05	0,35
		Dôvera a normy	51	0,81	0,08	0,59
		Dobrovoľníctvo	49	0,24	0,09	0,62
		Osobné vzťahy	51	0,93	0,07	0,53
HU	HU	Sociálny kapitál	1989	0,59	0,01	0,36
		Dôvera a normy	1988	1,00	0,01	0,61
		Dobrovoľníctvo	1976	0,14	0,01	0,44
		Osobné vzťahy	1985	0,64	0,01	0,62
	v zahraničí	Sociálny kapitál	25	0,61	0,06	0,32
		Dôvera a normy	25	1,15	0,10	0,47
		Dobrovoľníctvo	25	0,14	0,07	0,35
Osobné vzťahy		25	0,55	0,10	0,51	
PL	PL	Sociálny kapitál	1871	0,58	0,01	0,34
		Dôvera a normy	1871	0,81	0,01	0,55
		Dobrovoľníctvo	1857	0,18	0,01	0,50
		Osobné vzťahy	1866	0,74	0,01	0,57
	v zahraničí	Sociálny kapitál	24	0,56	0,08	0,37
		Dôvera a normy	24	0,95	0,13	0,66
		Dobrovoľníctvo	22	0,09	0,09	0,42
Osobné vzťahy		24	0,54	0,12	0,59	
SK	SK	Sociálny kapitál	1817	0,64	0,01	0,37
		Dôvera a normy	1805	0,78	0,01	0,63
		Dobrovoľníctvo	1795	0,22	0,01	0,53
		Osobné vzťahy	1812	0,92	0,01	0,59
	v zahraničí	Sociálny kapitál	30	0,68	0,08	0,44
		Dôvera a normy	30	0,76	0,10	0,58
		Dobrovoľníctvo	30	0,33	0,13	0,71
Osobné vzťahy		30	0,95	0,10	0,53	

Prameň: Vlastné spracovanie autoriiek využitím dát z: ESS. (2012): ESS6-2012 Documentation Report. The ESS Data Archive. Edition 2.2. [online] In: NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC, 2012. [Citované 14.07.2016] Dostupné na internete: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_weighting_data_1.pdf

Tabuľka 1 obsahuje dáta za krajiny V4 zoskupené podľa krajín a v rámci krajín podľa miesta narodenia. Oddelovanie respondentov na základe miesta narodenia nám umožnilo porovnávať hodnoty medzi komunitami – autochtónnou spoločnosťou a osobami narodenými v zahraničí. Premenná Sociálny kapitál reprezentuje hodnotu vypočítanú ako priemer troch agregovaných premenných – Dôvera a normy, Dobrovoľníctvo a Osobné vzťahy. Najvyššie hodnoty dosahuje premenná Dôvera a normy v prípade Maďarska a Poľska, bez ohľadu na miesto narodenia. Premenná Osobné vzťahy zase dosahuje najvyššie hodnoty spomedzi ostatných premenných v prípade Česka a Slovenska. Najnižšie hodnoty naprieč krajinami dosahuje premenná Dobrovoľníctvo, ktorá významnou mierou ovplyvňuje priemernú hodnotu premostujúceho sociálneho kapitálu. Väčšina výsledkov sa približuje hodnote 1, ktorá

bola zástupnou hodnotou pre relatívnu neutralitu v rámci odpovedí premennej Dôvera a normy, priemerný – občasný kontakt a účasť na spoločenských podujatiach v rámci premennej Osobné vzťahy a v rámci premennej Dobrovoľníctvo zastupovala zapojenie sa do dobrovoľníckych aktivít niekoľkokrát za rok. Keďže podľa histogramov, ktorými sme overovali distribúciu odpovedí v rámci jednotlivých premenných, bolo možné vidieť najvyššiu distribúciu odpovedí okolo hodnoty 1, čo potvrdil aj modus, približovanie sa k hodnote 1 pri väčšine premenných nie je nezvyčajným javom. Z tohto pohľadu sa javia ako zvláštnosť predovšetkým hodnoty v rámci premennej Osobné vzťahy v Maďarsku a čiastočne aj v Poľsku. Indikujú totiž obmedzenejší kontakt s okolím tak v prípade autochtónnej spoločnosti ak aj v prípade osôb narodených v zahraničí, pričom v tomto prípade je hodnota bližšie k nule ako ostatné hodnoty. Aj keď celková hodnota v prípade premennej Sociálny kapitál je vyššia u osôb narodených v zahraničí, tu je spôsobená predovšetkým vysokou hodnotou premennej Dôvera a normy. Porovnanie agregovaných priemerných hodnôt (v tabuľke uvedené pri premennej Sociálny kapitál) ukazuje graf 1.

Graf 1: Priemerné hodnoty premostujúceho sociálneho kapitálu na škále 0-2 v krajinách Vyšehradskej skupiny



Prameň: Vlastné spracovanie autoriek.

Tabuľka 1 aj graf 1 ukazujú priemerné hodnoty na škále 0-2 premennej sociálny kapitál v medzištátnom porovnaní ako aj v porovnaní osôb narodených v skúmaných štátoch a v zahraničí. Podľa daných hodnôt môžeme konštatovať, že najvyššiu hodnotu sociálneho kapitálu osôb narodených v danom štáte dosahuje Česká republika, pri osobách narodených v zahraničí je to Slovenská republika. Najnižšie hodnoty sa preukázali v Poľskej republike v prípade autochtónnej spoločnosti ako aj osôb narodených v zahraničí. Pri porovnaní je však potrebné brať do úvahy štandardnú chybu priemerných zistení, ktorá je z dôvodu veľmi obmedzenej vzorky v prípade osôb narodených v zahraničí oveľa vyššia ako v prípade autochtónnej spoločnosti, čo znamená, že v prípade iných vzoriek populácie by tieto hodnoty mohli byť vyššie alebo nižšie (podľa hodnoty štandardnej chyby). Rovnako je pomerne vysoká štandardná odchýlka, indikujúca pomerne široké rozpätie priemerných hodnôt odpovedí.

5 Záver

Sociálny kapitál je v súčasnosti pomerne často skúmaným fenoménom predovšetkým z hľadiska ukotvenia metodiky jeho merania. Neexistuje však jednotná

definícia, ktorá by jednak ukotvila sociálny kapitál ako aj spôsob jeho merania. V článku sme sa opierali o súčasnú typológiu sociálneho kapitálu, rozdeľujúcu sociálny kapitál na väzbový, premostujúci a spájajúci. Z metodologického hľadiska sme sa zamerali na tri najčastejšie dimenzie (v článku označené ako indikátory), pomocou ktorých je možné merať sociálny kapitál. Keďže naším cieľom bolo porovnanie potenciálu využitia sociálneho kapitálu v krajinách V4 a v rámci krajín medzi osobami narodenými v danom štáte a v zahraničí, vylúčili sme všetky spôsoby, ktoré zahŕňali aj inštitucionálne vzťahy (vzťahujúce sa na spájajúci kapitál).

Predpoklad, že hodnota sociálneho kapitálu meraného prostredníctvom odpovedí na otázky Európskej sociálnej sondy v agregovanom vyjadrení bude nižšia pre osoby narodené v zahraničí ako pre osoby narodené na území daného štátu, sa nepotvrdil pre Slovenskú republiku a Maďarsko. V prípade poradia štátov na základe hodnoty sociálneho kapitálu na škále 0 – 2 pre osoby narodené v zahraničí môžeme konštatovať, že najvyššie hodnoty dosahovala Slovenská republika, nasledovaná Českou republikou, Maďarskom a Poľskou republikou. Tento záver má však niekoľko limitov. Porovnávanie hodnôt je založené na osobnej evaluácii respondenta/respondentky a jeho/jej seba-percepcii, čo môže významne prispievať k skresleniu výsledkov. Dalším obmedzením je veľmi malý počet respondentov v prípade osôb narodených v zahraničí (približne odzrkadľujúci pomer k populácii).

Zoznam použitej literatúry

- [1] ESS. (2014): *Weighting European Social Survey Data*. [online] In: *ESS*, 25.04.2014. [Citované 15.07.2016] Dostupné na internete: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_weighting_data_1.pdf
- [2] ESS. (2012): *ESS6-2012 Documentation Report*. The ESS Data Archive. Edition 2.2. [online] In: *NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC*, 2012. [Citované 14.07.2016] Dostupné na internete: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/ESS_weighting_data_1.pdf
- [3] ESS. (2012): *Hlavný dotazník 6. kolo ESS*. [online] In: *ESS*, 2012. [Citované 15.07.2016] Dostupné na internete: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/round6/fieldwork/slovakia/slovak/ES_S6_main_and_supplementary_questionnaire_SK_slo.pdf
- [4] FUKUYAMA, F. (1999): *Social Capital and Civil Society*. [online] In: *International Monetary Fund*, 01.10.1999. [Citované 07.07.2016] Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>
- [5] GROOTAERT, CH. *et al.* (2004): *Measuring Social Capital. An Integrated Questionnaire*. [online] In: *World Bank Group*, 2004. [Citované 07.07.2016] Dostupné na internete: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/15033/281100PA PER0Measuring0social0capital.pdf?sequence=1>
- [6] KITCHEN, P. – WILLIAMS, A. – SIMONE D. (2012): *Measuring Social Capital in Hamilton, Ontario*. In: *Social Indicators Research*. DOI 10.1007/s11205-012-0063-3

- [7] NARAYAN, D. – CASSIDY M.F. (2001): A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory. In: *Current Sociology*, Vol. 49(2): London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, SAGE Publications, s. 59-102
- [8] PARTS, E. (2013): The dynamics and determinants of social capital in the European Union and Neighbouring Countries. [online] In: *WP5/01 Search Working Paper*. [Citované 09.07.2016] Dostupné na internete: <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2013/01/WP-5.1.pdf>
- [9] RUSTON, D. – AKINRODOYE, L. (2002): Social Capital Question Bank, Social Analysis and Reporting Division. [online] In: *United Kingdom Office of National Statistics (ONS)*. [Citované 08.07.2016] Dostupné na internete: <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/social-capital-guide/the-question-bank/social-capital-question-bank--pdf-document.pdf>.
- [10] SCRIVENS, K. – SMITH, C. (2013): Four Interpretations of Social Capital: An Agenda for Measurement. [online] In: *OECD Statistics Working Papers*, No. 2013/06. [Citované 08.07.2016] Dostupné na internete: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=STD/DOC\(2013\)6&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=STD/DOC(2013)6&docLanguage=En)
- [11] ŠAFR, J. – SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. In: *Sociologické studie/Sociological Studies 06:7*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 93 s. ISBN 80-7330-095-8
- [12] VAN SHAIK, T. (2002): Social Capital in the European Values Study Surveys. Country paper presented at the OECD-ONS International Conference on Social Capital Measurement. [online] In: *OECD*. [Citované 08.07.2016] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/innovation/research/2381883.pdf>
- [13] ZÁGORŠEKOVÁ M. B. *et al.* (2013): *Kultúra, hodnoty a sociálny kapitál*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. ISBN 978-80-225-3804-6

Kontakt

Ing. Nina Galanská

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika
 e-mail: nina.galanska@euba.sk

Ing. Zuzana Krkošková

Katedra medzinárodných politických vzťahov
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika
 e-mail: zuzana.krkoskova@euba.sk

KOLSTOV KVÁZIŠTÁT: PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA PODNESTERSKA

Samuel Goda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: samuel.goda@euba.sk

Terminologické nezrovnalosti v oblasti spoločenských vied a politických vied špeciálne nie je vôbec novým problémom a výskum v týchto oblastiach sprevádza už roky. Keď sa jedná o problematiku zamrznutých konfliktov alebo kvázištátov, Pal Kolsto je jeden z mála snažiacich sa zavedenie poriadku v terminológii. Nasledujúci text sa venuje aplikácii jeho terminologického aparátu na prípadovú štúdiu Podnesterka.

Kľúčové slová: Kolsto, Podnesterko, Moldavsko, kvázištát, zamrznutý konflikt, Rusko

Terminological discrepancy in the field of social sciences - and political science in particular, is a well known issue accompanying our work for several decades. When dealing with frozen conflicts and specific (state-like) entities very often tightly connected to them, Pal Koslto is one of the few trying to make order in terminological mess. The following article applies his terminological apparatus in the case study of Transnistria.

Keywords: Kolsto, Transnistria, Moldova, quasi-state, frozen conflict, Russia.

JEL Classification: F50, F51

1 Je Podnesterko kvázištát?

Podľa Kolsta sa entita kvalifikuje za kvázištát v prípade, že spĺňa dve základné kritériá – jej vedenie musí kontrolovať (väčšinu) svojho územia a musí sa snažiť o medzinárodné uznanie ako nezávislého štátu¹.

V prípade Podnesterka môžeme povedať, že jej elity kontrolujú väčšinu územia, na ktoré si PMR nárokuje. Vieme, že rieka Dnester je skôr symbolickou hranicou nakoľko administratívne členenie medzi PMR a Moldavskom nie je vytvorené striktné pozdĺž deliacej hranice tejto rieky. Napríklad existujú obce a mestečká na ľavom brehu rieky, ktoré sú pod správnu kontrolou Moldavska. Ide o okrsky Cocieru, Molovata Noua, Corjova, Piritá, Cosnita a Dorotcaia v rámci okresu Dubasari, i keď samotné okresné mesto Dubasari je pod kontrolou PMR. Naopak, na pravom brehu mesto Bender a ďalšie štyri okrsky Proteagailovca, Gisca, Chitcani a Cremenciug sú kontrolované PMR.

Kontrola územia však neznamená len nárokovanie si na administratívne časti – teda skôr orientované do vnútra kvázištátu, ale aj jeho externé „hranice“. Aj v tomto prípade však môžeme konštatovať, že PMR kontroluje väčšinu tejto hranice. Ilustrovať to môžeme na prípade „colnej krízy“ medzi Ukrajinou a PMR v r. 2006². Samozrejme, natíska sa otázka nelegálneho pašovania tovarov z Ukrajiny a naopak – v tomto prípade to však považujeme za cieleňú akciu, akúsi „semipriepustnosť“ hraníc, pod dohľadom organizovaného zločinu v spolupráci aj s hraničnými strážami. Samotná kontrola hraníc je však pod kontrolou PMR.

Ďalším bodom je snaha o medzinárodné uznanie. V tomto prípade sa budeme pohybovať v dvoch rovinách – deklaratívnej a reálnej. Po stránke deklaratívnej sa PMR skôr snaží o získanie medzinárodného uznania, avšak je pomerne náročné identifikovať túto snahu s určitosťou. V tomto prípade by si to zaslúžilo ďalšiu analýzu vyhlásení Ministerstva zahraničných vecí PMR alebo vyhlásení prezidentov Smirnova či Ševčuka. Podľa nášho názoru ide skôr o interpretáciu. V r. 2006 sa konalo referendum, ktorého podstatou bola

¹ KOLSTO, 2006, *The Sustainability and Futurre of Unrecognized Quasi-States*, s. 726.

² ROSBUSINESSCONSULTING, 2006, *Transnistria's economy jeopardized*

otázka nezávislosti a integrácie s Moldavskom alebo nezávislosti a integrácie s Ruskom. Samozrejme, proti prvej možnosti hlasovalo cca 96,5 % zúčastnených a za druhú možnosť cca 98 %³ – tomuto prípadu sa však budeme venovať viac nižšie v texte. Na tomto príklade sme sa skôr snažili ilustrovať tú druhú stránku, a teda reálnu. V tom prípade je podľa nás reálnejší záujem zachovať *status quo* alebo, aj na základe položenej otázky v referende z r. 2006, je to možnosť záujmu o pričlenenie sa k patrónovi. Toto môžeme potvrdiť aj ďalším dôležitým vyhlásením PMR namiereným k predsedovi ruskej dумы a pričlenenie PMR k Rusku na príklade Krymu⁴. Oficiálne, PMR uznali len ďalšie tri kvázištáty – Abcházsko, Južné Osetsko a Náhorný Karabach⁵. Tieto entity medzi sebou naviazali „diplomatické“ styky a otvorili navzájom medzi sebou aj zastupiteľské úrady. Okrem uvedených kvázištátov PMR neuznala žiadna iná krajina.

Podľa nášho názoru teda PMR kontroluje väčšinu územia na ktoré si nárokuje. Čo sa týka medzinárodného uznania, súčasný vývoj skôr upúšťa od tejto myšlienky a orientuje sa skôr na zachovanie statusu quo alebo sa presadzujú snahy o pričlenenie k Rusku pod vplyvom ukrajinskej krízy.

Ďalším bodom Kolstovej analýzy je úroveň budovania štátu. Súhlasíme s Kolstom v argumente, že PMR je vo svojej podstate slabým štátom so slabou úrovňou budovania vnútorných inštitúcií⁶. I napriek tomu, že PMR existuje už vyše dve dekády, jeho ekonomika je značne neudržateľná nakoľko jej konkurencieschopnosť je postavená na lacných vstupoch, najmä energiách a lacnej pracovnej sile. Okrem toho, ako sme už vyššie spomínali, ekonomické aktivity v šedej, kriminálnej zóne sú významným zdrojom príjmov politickej elity.

Čo sa týka ďalších vnútorných inštitúcií, silové rezorty môžu pôsobiť usporiadaným dojmom, avšak tieto sú do veľkej miery závislé na podpore externého patróna. V podstate, celé spektrum vnútorných inštitúcií je charakterizované vysokou mierou netransparentnosti. Keď sa vrátíme k definíciám ohľadom poskytovania služieb občanom, PMR v tejto oblasti taktiež zlyháva. Čoho dôkazom sú aj protesty občanov z dôvodu zvýšenia cien energií a celkovej zlej ekonomickej situácie od r. 2013. Výborné ekonomicke analýzy problémov podnesterskej ekonomiky ponúkajú K. Calus (2015) a A. Devyatkov (2016).

Argument o historicky zlej situácii niektorých kvázištátov ako Náhorný Karabach alebo Južné Osetsko v prípade PMR neplatí, nakoľko, počas sovietskej éry patrilo toto územie medzi relatívne, vyspelé a skôr industriálne – minimálne v porovnaní s ostatnými regiónmi Moldavska. Rovnako, vojna z r. 1992 mala určite neblahý vplyv na spoločnosť a infraštruktúru, avšak kľúčové podniky zasiahnuté fyzicky neboli, rovnako ani kľúčová dopravná infraštruktúra nebola úplne zničená.

Prílev zahraničných investícií je však naozaj veľmi rizikový. Zahraniční investori sa boja riskovať bezpečnosť svojich investícií nakoľko PMR, ako medzinárodne neuznaný štát nie je právne viazaný medzinárodnými dohodami a zmluvami. Z toho dôvodu je vplyv priamych zahraničných investícií značne obmedzený. Existuje tu aj dôvod lepšieho obchodovania s Moldavskom ako materským štátom, ale ani tento argument veľmi nezaväzňuje nakoľko ani Moldavsko nie je kľúčovou destináciou zahraničných investorov a je skôr príjemcom oficiálnej rozvojovej pomoci. Na druhej strane, vyjednávania s EÚ ohľadom Asociačnej dohody (AA) však túto situáciu môže čiastočne zmeniť.

V tomto bode s Kolstom súhlasíme a považujeme PMR za slabý štát a to z dôvodu existencie slabých a netransparentných vnútorných inštitúcií a neudržateľného modelu nastavenia domáceho hospodárstva. Štát samotný častokrát zlyháva pri dodávke základných

³ ELECTORAL GEOGRAPHY, 2006, *Transnistria (part of Moldova). Independence referendum*

⁴ BBC NEWS, 2014, *Moldova's Transdnierster region plels to join Russia*

⁵ ŠIMOŇÁK, 2008, *Zamrznuté konflikty v okolí Čierneho mora: dva prístupy k ich riešeniu*. S. 423

⁶ KOLSTO, 1993, *The Dniester Conflict: Between Irredentism and Separatism*, s. 992

služieb, napr. pravidelného vyplácania dôchodkov⁷, ktoré sa od „normálneho“ štátu očakávajú štandardne.

2 Prečo Podnestersko stále existuje?

Po „vlození“ PMR do terminologického rámca Kolsta a nasledovnej aplikácie dôvodov, ktoré negatívne vplyvajú na existenciu kvázištátov je čas aplikovať Kolstove argumenty týkajúce sa dôvodov, ktoré napomáhajú udržiavať kvázištát pri živote.

Budovanie národa je v prípade Podnesterska jedným zo silných nástrojov v rukách politických elít. Budovanie spoločnej národnej identity, identity „podnesterského národa“ prostredníctvom rôznych symbolov, propagandy, interpretácie historických faktov a podporovania rôznych zvykov je v prípade PMR jednoznačne badateľné⁸. Týmto spôsobom si politické elity vynucujú, resp. získavajú domácu podporu a zároveň sa tým snažia na báze budovania národa vytvoriť homogénnu skupinu obyvateľstva.

Z pozorovania rôznych diskusií na internete je však otázne, do akej miery je budovanie „podnesterskej“ identity úspešné a do akej miery tieto elity zbierajú plody sovietskeho sentimentu, ktorý je v PMR nepochybne veľmi silný. Môžeme to ilustrovať nielen na podobe symbolov, ktoré jasne odkazujú na sovietsku minulosť, ale aj na podpore myšlienkam komunizmu a či osobností, ktoré ich podporujú (vrátane napr. prezidenta Smirnova), ďalej na existencii rôznych monumentov a historických sôch socialistických dejateľov (známe časté sochy Lenina) ale aj na názvoch ulíc v rôznych mestách. Toto všetko odkazuje na spoločný, historický sovietsky odkaz, s ktorým sa veľká časť obyvateľstva stotožňuje⁹. Príkladom za všetky môžeme uviesť oslavy Dňa víťazstva nad fašizmom.

Symbolika výhry v občianskej vojne, resp. ubránenie sa pred nepriateľom z Kišiňova je nepochybne tiež silným motívom. V r. 1995 bola napr. publikovaná kniha s menami 457 padlých, ktorý obraňovali Podnestersko vo vojne z r. 1992¹⁰.

Na symboliku výhry v občianskej vojne nadväzuje úzko aj percepčia vonkajšieho nepriateľa, ktorým býva spravidla materský štát od ktorého sa kvázištát odtrhol. Samotná existencia tohto „nepriateľa“ udržiava permanentnú mieru nedôvery a spomienok z minulosti, z čoho pramení celospoločenské negatívne vnímanie materského štátu. Tu by sme mohli dodať, že z nášho pohľadu ide nielen o istú formu nenávisť z minulosti, ale najmä strach z pohltienia materským štátom¹¹.

Budovania národa prostredníctvom etnického vyhladenia, resp. genocídy alebo masového vysťahovania ako v prípade Náhorného Karabachu, nie je vôbec prípadom Podnesterska. Sám Kolsto uvádza PMR ako príklad kedy sa oddelená identita utvorila bez akýchkoľvek prvkov etnického vyhladenia. Ako píše, etnickí Moldavci tvoria cca 40 % obyvateľstva PMR a i keď mnohí z nich súhlasia s Kišiňovom, väčšina podporuje nad-etnickú formu identity v Podnestersku. Keďže táto identita nie je budovaná na etnicite, je budovaná na spoločnom jazyku – ruskom, a na určitej sovietskej nostalgii¹².

Vojenská moc a jej demonštrácie je ďalším prvkom, ktorý napomáha existencii kvázištátu. Ako sme písali, kvázištáty vznikli na troskách vojny a vojensky musia byť udržiavané. Čo do počtu, nemusia byť armády kvázištátov mnohopočetné. V prípade Podnesterska sa odhadujú na cca 8 000 a 12 000 príslušníkov¹³. Samozrejme, v pomernom rozložení na počet obyvateľov a veľkosť územia ide o relatívne solídny počet. Vojenská

⁷ CALUS, 2015, *Transnistria's Economy Going from Bad to Worse. New Eastern Europe*.

⁸ KOLSTO, 1993, *The Dniester Conflict: Between Irredentism and Separatism*, s. 995

⁹ TROEBST, 2003, *We are Transnistrians! Post-Soviet Identity Management in the Dniester Valley*, s. 442

¹⁰ *Kniga pamyati zashchitnikov Pridnestrovyia*

¹¹ KOLSTO, 2006, *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, s.730

¹² KOLSTO, 2006, *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, s.731

¹³ KOLSTO, 2006, *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, s.731

sila a jej vplyv majú nepochybne dôsledky na vývoj spoločnosti alebo na vzdelávanie mladej generácie. Keď sme vyššie analyzovali tento bod, hovorili sme o možnosti transferu vojenského kapitálu rôznych jedincov na kapitál politický. V prípade Podnesterska sa notoricky známou postavou v tomto prípade stal Vadim Ševcov, alias Vadim An'ufjev, bývalý generál KGB, ktorý slúžil v Lotyšsku a bol tam stíhaný a hľadaný Interpolom za rôzne zločiny a zabitie. V Podnestersku, kam utiekol, sa stal ministrom vnútra.

V prípade Podnesterska opäť vnímame tento aspekt ako viditeľne prítomný. Vojenské prehliadky a demonštrácie majú silný vplyv na obyvateľstvo. Znovu, prelievajú sa tu dva silné momenty – vojna z r. 1992 a motívy druhej svetovej vojny.

Predposledným faktorom, ktorý napomáha existencii kvázištátu je slabosť materského štátu. Moldavská republika súperí s Albánskom o pozíciu najchudobnejšej krajiny európskeho kontinentu. Moldavsko môžeme podľa nášho názoru charakterizovať ako slabú krajinu po stránke politickej, ekonomickej aj vojenskej. Po politickej stránke je slabosť Moldavska podľa nás reprezentovaná permanentnými politickými konfliktami elít sprevádzaných obrovskými korupčnými škandálmi, nefungujúcimi inštitúciami a nejasným politickým smerovaním krajiny. Ruka v ruke s politickým je postihnutá aj úroveň spoločenská. Myšlienky „unionizmu“ s Rumunskom, jazykový problém a nehoda medzi „pro-EÚ“ vs. „pro-Rusko“ tábormi dlhodobo paralyzujú spoločnosť. Ďalším faktorom je aj masívna emigrácia pracovnej sily za hranice krajiny z dôvodu nedostatku pracovných príležitostí doma. Ekonomicky je krajina na tom dlhodobo veľmi zle.

Zlá politická a ekonomická situácia len vytvárajú predpoklady pre rozloženie vojenskej sily a obranných kapacít, ktoré sú značne poddimenzované. Navyiac, Moldavsko sa považuje za neutrálnu krajinu. V takejto situácii je takmer nemožné pomýšľať na vojenské dobytie strateného odtrhnutého územia. Pohľad z ľavého brehu rieky Dnester na situáciu na pravom brehu je často ešte kritickejší ako smerom k PMR – v istých obdobiach naozaj oprávnené. „Veď prečo by sme sa mali stať obyvateľmi politicky rozhádatej, ekonomicky nestabilnej a vojensky slabej krajiny?“

Predposledným faktorom Kolsto identifikoval existenciu a aktivity externého patróna. Niet pochýb o tom, že úlohu externého patróna vo všetkých kvázištátoch eurázijského priestoru zohráva Ruská federácia. Miera a forma jej zapojenia, sa samozrejme líši od prípadu k prípadu. Je viac než jasné, že Podnestersko je nielen podporované externým patrónom – Ruskom, ale doslova na ňom závisí po vojenskej aj po hospodárskej stránke. Je potrebné dodať, že mnohí obyvatelia Podnesterska disponujú viacerými pasmi – minimálne moldavským, ruským a ukrajinským. Samozrejme, prakticky tento fakt využívajú najmä na prácu v Rusku (i keď častokrát ilegálnu) a uľahčenie cestovania cez hranice. Na druhej strane z toho vyplývajú aj ďalšie benefity ako poberanie ruských dôchodkov alebo iných foriem sociálnej pomoci. V prípade ekonomicky zaostalej krajiny ako Podnestersko (ale aj Moldavsko ako celok) nejde o zanedbateľný fakt a pre mnohé rodiny ide o podstatný zdroj príjmov. Vo všeobecnosti môžeme vzťah PMR a Ruska označiť za obojstranne výhodný. Podnestersko potrebuje Ruskú pomoc na základe už uvedených faktov. Rusko zase využíva a podporuje status quo Podnesterska, ktorým drží v šachu Moldavsko. Ekonomicky ide pravdepodobne o stratovú zahraničnú politiku, avšak v tomto prípade strategický záujem prevyšuje ekonomický. A strategický záujem je podľa nášho názoru zabrániť Moldavsku v hlbšej integrácii s EÚ a zároveň demonštrácia situácie a sily na zastrašenie iných krajín

Posledným faktorom, ktorý pozitívne vplýva na existenciu kvázištátu je úloha medzinárodnej komunity v podobe medzinárodných organizácií. Podnestersko je v tejto situácii ukázkovým príkladom kedy medzinárodné spoločenstvo je reprezentované Organizáciou pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE).

Viacerí experti majú „zmiešané“ pocity pri hodnotení aktivít OBSE v Moldavsku a Podnestersku. Kritizujú jej neefektívnosť a tvrdia, že OBSE prakticky nerobí dostatok pre urovanie konfliktu.

Misia OBSE v Moldavsku má špecifický mandát v porovnaní s ostatnými misiami organizácie v iných krajinách. Táto misia má čisto politický charakter, ktorý je deklarovaný aj v zakladajúcom mandáte zo 4. februára 1993. Hlavným cieľom misie je „napomáhať (facilitate) dosiahnuť trvajúce a komplexné politické urovanie konfliktu vo všetkých jeho aspektoch, založenom na nasledujúcej porozumení vyjadrenom stranami konfliktu a ďalšími zainteresovanými stranami Osobnému predstaviteľovi úradujúceho predsedu takto:

- konsolidácia nezávislosti a suverenity Moldavskej republiky v rámci jej súčasných hraníc a vynútenie si územnej celistvosti štátu spolu s porozumením o špeciálnom statuse pre podnesterský región;
- dosiahnutie dohody o odsune zahraničných vojsk;
- efektívne dodržiavanie medzinárodných povinností a záväzkov týkajúcich sa ľudských a menšinových práv;
- asistencia pri monitoringu implementácie dohôd o trvalom politickom urovaní.¹⁴

Okrem vyššie uvedeného hlavného cieľa – priority urovnania podnesterského konfliktu, Misia OBSE je aktívna aj v rôznych ďalších oblastiach bezpečnosti a vytvorila niekoľko zaujímavých iniciatív a nástrojov na pomoc pri dodržiavaní ľudských práv a základných slobôd, zlepšenie ľudských a menšinových práv, budovanie dôvery, kontrola zbrojenia a odzbrojenie, demokratizácia, budovanie právneho štátu, sloboda médií, boj proti obchodovaniu s ľuďmi a pod.

Pre OBSE je pomerne komplikované nájsť cestu ako priviesť Kišiňov a Tiraspol k jednému rokovaciemu stolu za účelom vyriešenia konfliktu, keď Kišiňov hovorí o re-integrácii a Tiraspol o nezávislosti, resp. pričlenení k Rusku. V prípade, že hovoríme o tom, že Tiraspol nie je ochotný napredovať v otázke riešenia konfliktu, jedným dychom je potrebné vyjadriť podobné obavy na strane Kišiňova. Centrálna vláda nedisponuje žiadnym relevantným plánom, aj po 25 rokoch od ukončenia konfliktu, na to, ako znovu integrovať PMR do unitárneho štátu. Politická ekonómia konfliktu zaiste zohráva dôležitú úlohu na oboch stranách. Na regionálnej úrovni, situácia na Ukrajine ako aj pozícia novej ukrajinskej vlády (r. 2015), zdá sa, nebude nasledovať predošlý kurz. Nové ekonomické reštrikcie namierené proti PMR, posilňovanie spoločnej hranice ako aj snahy o zamedzenie tranzitu ruských vojsk (OGRF alebo ОГРВ - ограниченную группу российских войск) v Podnestersku cez územie Ukrajiny sú toho dôkazom.¹⁵

Takáto pozícia môže byť vnímaná ako nepriateľská z uhla pohľadu Ruska a Podnesterska, stavajúc tak platformu “5 + 2” do ešte komplikovanejšej pozície. Zo širšieho medzinárodného levelu, súčasná situácia medzi USA a Ruskom a EÚ je veľmi napätá a len s veľmi obmedzenou komunikáciou. Sumarizujúc všetky tieto aspekty, podľa nášho názoru bude urovanie podnesterského konfliktu v krátko a strednodobom horizonte nereálne.

3 Záver

V prípade budovanie národa sme prišli na to, že podnesterská identita nie je budovaná na etnicite, ale je budovaná na spoločnom jazyku – ruskom, a na určitej sovietskej nostalgii. Militarizácia spoločnosti a demonštrácia vojenskej sily je taktiež veľmi badateľným prvkom v PMR. Vojenské prehliadky a demonštrácie majú silný vplyv na obyvateľstvo. Znovu, prelievajú sa tu dva silné momenty – vojna z r. 1992 a motívy druhej svetovej vojny. Slabosť materského štátu je tiež jasne badateľná nakoľko Moldavsko sa nachádza v zlej politickej,

¹⁴ CSCE MISSION TO THE REPUBLIC OF MOLDOVA, 1993, s. 1

¹⁵ POSTICA, 2015, *Possible implications of Kiyv's decision to ban the transit of Russian troops*, s. 2

ekonomickej aj vojenskej kondícii. Predposledným faktorom, teda úlohou externého patróna sme sa venovali pomerne detailnejšie a prišli sme na to, že PMR by bolo bez pomoci Ruskej federácie neschopné prežitia v dnešnej forme. A nakoniec sme analyzovali zapojenie sa medzinárodné spoločenstva do riešenia tohto konfliktu, najmä na príklade OBSE.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CALUS, K. (2015). *Transnistria's Economy Going from Bad to Worse*. New Eastern Europe.[cit.2015-05-14] dostupný z www: <http://www.neweasterneurope.eu/articles-and-commentary/1462-transnistria-s-economy-going-from-bad-to-worse>
- [2] DEVYATKOV, A. (2016). Transnistria: Support not Abandonment. The socio-economic situation in Transnistria hangs heavily over the region's future. [cit. 2015-05-14] Dostupný na WWW: <http://intersectionproject.eu/article/russia-europe/transnistria-support-not-abandonment#sthash.b8KtmiyG.dpuf>
- [3] KOLSTØ, P. (2006). *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*. Journal of Peace Research 43, no. 6, 723 – 740. [cit. 2016-9-1] Dostupný z WWW: <http://jpr.sagepub.com/content/43/6/723.short>
- [4] KOLSTØ, P. (1995). *Russians in the former soviet republics*. London: Hurst & co/Indiana University press. 305 s.
- [5] KOLSTØ, P., EDEMSKY, A., KALASHNIKOVA, N. (1993). *The Dniester Conflict: Between Irredentism and Separatism*. Europe-Asia Studies, Vol. 45, no. 6, s. 973-1000.
- [6] LYNCH, D. (2000). *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS, The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*. Palgrave Macmillan UK. 265 s. ISBN 978-0-333-74475-8
- [7] LYNCH, D. (2001). *The Realism of Russia's Foreign Policy*. Europe-Asia Studies, Vol. 53, No. 1. 31 s.
- [8] LYNCH, D. (2002). *Separatist States and PostSoviet Conflicts, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*. Vol. 78, no. 4. s. 831–848.
- [9] LYNCH, D. (2004). *Engaging Eurasia's Separatist States: Unresolved Conflicts and de facto States*. United States Institute of Peace Press: Washington, D.C., 20 s. ISBN 1-929223-54-4.
- [10] ŠIMOŇÁK, V. 2008. *Zamrznuté konflikty v okolí Čierneho mora: dva prístupy k ich riešeniu*. In: Panoráma, mapping security discourse 2007-2008. Bratislava: Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy. s. 415-428. ISBN 978-80-970041-0-1.
- [11] TROEBST, S. (2003). *We Are Transnistrians! Post-Soviet Identity Management in the Dniester Valley*. AbImperio, 2003. No. 1. s. 437-466. [cit. 2016-05-11] Dostupný na WWW:<http://dacoromania.net/article/we-are-transnistrians-post-soviet-identity-management-dniester-valley>

- [12] BBC News (2014). *Moldova's Trans-Dniester region pleads to join Russia*. [cit. 2016-04-15] Dostupný z WWW: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26627236>
- [13] *CSCE Mission to the Republic of Moldova* (1993). CSCE/19-CSO/Journal. No. 3, Annex3.[cit.2016-04-15]Dostupnýz WWW:
<http://www.osce.org/moldova/41137?download=true>
- [14] Electoral Geography (2006). *Transnistria (part of Moldova). Independence Referendum, 2006*. [cit.2016-02-04]Dostupný z WWW:
<http://www.electoralgeography.com/en/countries/t/transnistria/2006-independence-referendum-transnistria.html>
- [15] Journal.md (2015). *Protests in Tiraspol against Shevchuk's austerity policies*. [cit. 2016-05-02] Dostupný z WWW: <http://jurnal.md/en/social/2015/3/2/protests-in-tiraspol-against-shevchuk-s-austerity-policies/>
- [16] RosBusinessConsulting (2006). *Transnistria's economy jeopardized*. [cit. 2016-14-3] Dostupný z WWW: <http://www.rbcnews.com/free/20060307145708.shtml>
- [17] POSTICA, A. (2015). *Possible implications of Kyiv's Decision to Ban the Transit of Russian Troops*. East European Security Research Initiative: Moldova. 3 s. Dostupný z WWW: <http://eesri.org/wp-content/uploads/2015/06/2015-06-Kyiv-Bans-Transit-of-Russian-Troops-to-Transnistria-EESRI-C-ENG.pdf>

Kontakt

Mgr. Samuel Goda, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: samuel.goda@euba.sk

VZNIK A VÝVOJ NOVODOBÝCH MEDZINÁRODNÝCH ORGANIZÁCIÍ DO PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Martin Grešš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: martin.gress@euba.sk

Súčasný medzinárodný systém je komplexom s mnohými subjektmi, pričom za jeden z hlavných subjektov sa považujú medzinárodné organizácie. Medzinárodné organizácie sú pomerne novým fenoménom medzinárodných vzťahov. Prvé novodobé medzinárodné organizácie začali vznikať až v prvej polovici 19. storočia. Tento článok analyzuje predpoklady vzniku a vývoj novodobých medzinárodných organizácií od prvej polovice 19. storočia až do prvej svetovej vojny.

Kľúčové slová: medzinárodné organizácie, Viedenský kongres, multilaterálna spolupráca, mimovládne organizácie

Contemporary international system is a complex body with many subjects, one of the most important being international organizations. International organizations are relatively new phenomena of international relations. First modern international organizations were created in the first half of the 19th century. This article analyzes preconditions for creation and developments of modern international organizations from the first half of the 19th century until the First World War.

Key words: international organizations, Vienna Congress, multilateral cooperation, nongovernmental organizations

JEL Classification: F53

1 Úvod

Vestfálsky mier (1648), ktorý ukončil 30-ročnú vojnu, a neskôr Utrechtský mier (1713) položili základy pre vznik systému suverénnych štátov v Európe. Napriek existencii suverénnych štátov od polovice 17. storočia nedochádza v tomto období až do začiatku 19. storočia k vzniku medzinárodných organizácií. Na to, aby vznikli medzinárodné organizácie už v tomto období, stanovila I. Claude¹ štyri základné podmienky, ktoré predchádzajú vzniku medzinárodných organizácií:

- existencia určitého počtu štátov, ktoré fungujú ako samostatné politické jednotky
- dostatočná úroveň kontaktov medzi týmito jednotkami
- uvedomenie si problémov, ktoré vyplývajú z koexistencie štátov
- schopnosť štátov rozpoznať potrebu vzniku určitého inštitucionálneho nástroja a systematických metód, ktoré budú regulovať ich vzájomné vzťahy

V období od uzavretia Vestfálskeho mieru až do začiatku 19. storočia existovala iba prvá z uvedených podmienok. Aj napriek tomu, že sa postupne zvyšoval obchod a cestovanie v Európe v 18. storočí, úroveň kontaktov medzi štátmi nebola dostatočná a najčastejšou formou kontaktu medzi štátmi bola vojna. Podľa Q. Wrighta sa v období rokov 1650 – 1800 odohralo 67 významných vojnových konfliktov, v ktorých boli zúčastnené aj vtedajšie mocnosti². Okrem toho, v západnej Európe prevládala doktrína merkantilizmu (1500 – 1750), ktorý presadzoval predovšetkým hromadenie drahých kovov a peňazí v krajine. Ideálom

¹ Archer, C.: International Organizations – Third Edition. Londýn : Routledge, 2001, s. 4.

² Tamtiež.

merkantilistov bol predovšetkým rast bohatstva a sily štátu. Merkantilizmus, ako ucelená hospodárska koncepcia, mal výrazný protekcionistický charakter. Prispel však k odstráneniu feudalizmu a k vzniku industriálneho kapitalizmu. Až vznikom klasickej ekonómie dochádza k vybudovaniu dostatočnej úrovne kontaktov predovšetkým na úrovni obehu tovarov vo sfére obchodu. Z tejto vybudovanej úrovne kontaktov vyplynulo na jednej strane poznanie problémov koexistencie štátov a následne, na druhej strane, potreba inštitucionálneho zabezpečenia regulácie ich vzájomných vzťahov.

Začiatkom 19. storočia sa do popredia dostávajú problémy koexistencie štátov, ako aj potreby inštitucionálnych nástrojov, ktorými by si štáty regulovali svoje vzájomné vzťahy. Zmena postoja štátov vyplynula nielen z množstva vojnových konfliktov, ale aj z ekonomického a sociálneho vývoja. Významným medzníkom v rozvoji vzájomných vzťahov medzi štátmi sa stal Viedenský kongres po porážke Napoleona. Záverečné uznesenie Viedenského kongresu znamenalo nastolenie nových mocensko-politických a územných pomerov v Európe, ktoré trvalo až do prvej svetovej vojny. Veľmoci sa zaviazali, že o európskych otázkach budú rozhodovať na základe spoločnej dohody. Kongres kodifikoval pravidlá diplomacie, čím sa diplomacia stala jednou z kľúčových oblastí, ktorá spravovala medzištátne vzťahy.

Koncom 18. storočia a v priebehu 19. storočia došlo k rozvoju zásadných nových objavov a inovácií, ktoré umožnili vznik nových nosných odvetví ekonomík jednotlivých štátov. Najväčšie úspechy sa dosiahli v rozvoji dopravy. Došlo k nahradeniu plachtenic parníkmi a železnice vytlačili z prostriedkov dopravy dostavníky. Významným objavom, ktorý uľahčil komunikáciu medzi ľuďmi, bol telegraf (1837). Rozvoj telegrafu výrazne uľahčil komunikáciu medzi vládami jednotlivých štátov. Zároveň umožnil delegáciám štátov na stretnutiach, ktoré sa konali mimo ich domáceho štátu, rýchlejšiu komunikáciu s domácou vládou. Predpokladom vzniku medzinárodných organizácií (alebo tiež medzinárodné verejné únie) v tomto období boli³:

- prednesenie návrhu
- sponzorstvo konferencie
- podpora vzniknutej únie
- rozšírenie počtu členských štátov

Čo sa týka prednesenia návrhu, bolo potrebné a nevyhnutné, aby vyšiel impulz od vlády niektorého štátu, ktorý navrhol vytvorenie novej inštitúcie, ktorá by zastrešovala a koordinovala aktivity vedúce k vyriešeniu konkrétneho medzinárodného problému. Ďalším krokom, ktorý nasledoval po prednesení návrhu na vznik medzinárodnej organizácie, bolo uskutočnenie konferencie, na ktorej by sa predstavitelia vlád dohodli na zakladajúcej zmluve. Sponzorstvo konferencie záviselo predovšetkým od vlád a monarchov kľúčových štátov, predovšetkým mocností. To isté sa týka aj podpory novovzniknutej organizácie. Na jej udržanie a ďalšie pôsobenie mala rozhodujúci vplyv podpora zo strany silnej vlády, monarchu, resp. celého štátu. Posledným predpokladom úspešného pôsobenia je rozširujúci sa počet členov organizácie, ktorí si uvedomujú potrebu koordinovať svoje aktivity v určitej oblasti, a ktorí si uvedomujú prínosy a výhody, ktoré im môže členstvo v takejto organizácii priniesť. Ak štáty a vlády pochopia, že výhody vyplývajúce zo spoločnej koordinácie aktivít v určitých oblastiach prevážia myšlienky izolacionizmu a sebestačnosti štátu, stane sa medzinárodná organizácia pevnou a nedeliteľnou súčasťou medzinárodných vzťahov a jej pôsobenie bude dlhodobé (čo môžeme vidieť pri niektorých organizáciách, ktoré vznikli v priebehu 19. storočia a sú funkčné a aktívne aj v súčasnosti po takmer 150 rokoch existencie).

³ Murphy, C. N.: International Organization and Industrial Change: Global Governance since 1850. Londýn : Polity Press, 1994.

Cieľom tohto príspevku je analýza vývoja novodobých medzinárodných organizácií od začiatku 19. storočia až do vypuknutia prvej svetovej vojny.

2 Vznik a vývoj medzinárodných verejných únií

Podľa Plechanovovej je možné identifikovať určitú etapizáciu vytvárania medzinárodných organizácií pred 20. storočím⁴:

- obdobie budovania ríš
- eliminácia vojen
- prax a rozvoj multilaterálnych medzinárodných konferencií
- rozvoj medzinárodných verejných únií

Napriek tomu, že medzinárodné organizácie sú fenoménom, s ktorým sa stretávame až začiatkom a v prvej polovici 19. storočia, majú svojich predchodcov, hlavne čo sa týka ideí globálneho usporiadania. Tieto myšlienky sa objavujú už pred našim letopočtom v obdobiach budovania ríš (napr. Perzská ríša, Byzantská ríša, Rímska ríša, ...). Zároveň sa objavujú aj v stredovekej Európe (najmä Britská ríša, Francúzska ríša, Habsburská ríša, ...). Panovníci a vládcovia museli riešiť podobné otázky, aké sa riešia na pôde medzinárodných organizácií aj v súčasnosti. Týkali sa najmä usporiadania vzťahov medzi centrom a ostatnými súčasťami ríše, ako aj usporiadania vzťahov medzi súčasťami navzájom. Podľa B. Plechanovovej⁵ „skúsenosti zo vzorcov regulácie systému, ktorý má väčší počet súčastí a jednu centrálnu autoritu, môžeme považovať za jeden z dôležitých myšlienkových zdrojov moderných medzinárodných organizácií“. Ďalším významným myšlienkovým zdrojom pre medzinárodné organizácie bola a je odveká snaha a túžba človeka, resp. niektorých jednotlivcov s vysokým morálnym a sociálnym cítením, o odstránenie vojnových konfliktov medzi krajinami a štátmi.

Prax multilaterálnych medzinárodných konferencií tiež prispela k utváraní budúcich medzinárodných organizácií. Objavila sa súčasne so vznikom suverénnych štátov. Prvé multilaterálne konferencie ukončili 30-ročnú vojnu (Vestfálsky mier 1648) a nastolili novú európsku rovnováhu síl – Münster (1648) a Osnabrück (1644). Následné konferencie sa konali väčšinou potom, keď bola narušená rovnováha síl a v Európe vypukol medzi veľmocami vojnový konflikt. Konferencie ukončovali tieto konflikty a obnovovali rovnováhu – Utrechtský mier (1713), ktorý znamenal koniec vojny o španielske dedičstvo medzi Francúzskom, Veľkou Britániou, Holandskom, Pruskom a Portugalskom; Cášsky mier (1748), ktorý uzavrel vojnu o rakúske dedičstvo medzi Rakúskom a Francúzskom; Parížsky mier (1763), ktorý bol uzavretý na konci 7-ročnej vojny medzi Francúzskom a Španielskom na jednej strane a Veľkou Britániou a Portugalskom na druhej strane. Tento mier upevnil britskú nadvládu a prevahu v kolóniách na severoamerickom kontinente⁶. Medzinárodné konferencie 19. storočia obohatili prax rozvojom medzinárodného práva, ako aj stanovením princípov vo vzťahoch medzi štátmi⁷. Posledným zdrojom skúseností bol rozvoj medzinárodných verejných únií v druhej polovici 19. storočia. Prispeli jednak k vývoju medzinárodného práva a jednak mali význam pre ďalšie vznikajúce medzinárodné organizácie⁸.

Do obdobia vzniku a vývoja novodobých medzinárodných organizácií spadajú medzinárodné organizácie, ktoré vznikli po ukončení Viedenského kongresu v roku 1815 až

⁴ Plechanovová, B.: Úvod do medzinárodných vzťahů: Výběr textů. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2003, s. 79-81.

⁵ Tamtiež.

⁶ Veselý, Z.: Smlouvy, pakty, dohody: Slovník mezinárodně politických a diplomatických aktů. Praha : Epoque, 2002, s. 24-25, 101-102, 141-142.

⁷ Napr. Viedenský kongres 1814-1815, ktorý kodifikoval pravidlá diplomacie.

⁸ Plechanovová, B.: Úvod do medzinárodných vzťahů: Výběr textů. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2003, s. 81.

do konca prvej svetovej vojny v roku 1919. Činnosti, ktorými sa tieto organizácie zaoberali, môžeme rozdeliť do dvoch základných oblastí vývoja medzinárodných organizácií v tomto období:

- kooperácia v oblasti zabezpečenia mieru a bezpečnosti, a
- kooperácia v ekonomickej a sociálnej oblasti.

Kooperácia v oblasti zabezpečenia mieru a bezpečnosti

Revolúcie na severoamerickom kontinente a vo Francúzsku v 18. storočí zmenili chápanie panovníckeho a štátneho princípu. Hlavným subjektom medzinárodných vzťahov a oficiálnym reprezentantom svojho obyvateľstva sa stáva štát a jeho vláda a nie panovník. Doménou národných štátov (nie dynastických, či panovníckych štátov) po Viedenskom kongrese sa stala práve oblasť zabezpečenia mieru a bezpečnosti vo vtedajšom svete. Na Viedenskom kongrese bola predstavená myšlienka „Koncertu veľmocí“⁹ – dohoda o nevyhnutnosti vzájomnej spolupráce veľmocí v prípade budúceho ohrozenia medzinárodného systému. Na rozdiel od klasickej bilaterálnej diplomacie, na základe ktorej štáty uzatvárali koaličné zväzky a spojenectvá, koncert predstavoval multilaterálne fórum veľmocí, ktoré bolo zamerané na predchádzanie konfliktom. Bilaterálna diplomacia svojím obmedzeným potenciálom nemohla ani ovplyvniť a ani prispieť k budovaniu vzťahov na multilaterálnej úrovni.

Koncom 19. storočia ovplyvnili Haagske konferencie vytváranie a formovanie medzinárodných organizácií. Haagske mierové konferencie v rokoch 1899-1907 predstavovali určitý medzník vo vývoji medzinárodných vzťahov a v praxi medzinárodných konferencií, pretože neboli výlučne veľmocenskými konferenciami, ale zúčastnili sa ich aj iné štáty vtedajšieho sveta. Programom prvej konferencie (1899) bolo odzbrojenie. Rozhodla tiež o zriadení Medzinárodného súdneho dvora, ktorý mal riešiť spory medzi štátmi. Na základe druhej konferencie (1907) boli podpísané konvencie kodifikujúce dodržiavanie základných povinností pri prípadných vojnových konfliktoch. Výraznou zmenou bolo tiež to, že tieto konferencie boli snahou o stanovenie preventívnych zásad, ktoré by predchádzali vojnovým konfliktom. Neboli tak, ako konferencie v predchádzajúcich obdobiach, riešením situácie po skončení vojnového konfliktu.

Kooperácia v ďalších oblastiach

Technické, ekonomické, kultúrne, sociálne zmeny v 19. storočí ovplyvnili vznik a rozvoj medzinárodných organizácií aj v oblastiach, ktoré sa netýkali zabezpečenia mieru a bezpečnosti štátov a prevencie, prípadne urovnávania vojnových konfliktov. V medzinárodných vzťahoch sa už neobjavuje len štát, ale začínajú pôsobiť aj firmy a spoločenské skupiny. Pôvodne štáty medzi sebou uzatvárali väčšinou bilaterálne dohody, postupne však v nepolitických odborných oblastiach začali medzi sebou uzatvárať multilaterálne dohody, na základe ktorých mohli vzniknúť prvé medzinárodné verejné únie. Podľa C. Archera¹⁰ môžeme v 19. storočí pozorovať v Európe a na severoamerickom kontinente tri základné tendencie v rozvoji medzinárodných organizácií:

- rozvíjajúca sa spolupráca v politickej a bezpečnostnej oblasti,
- vzrastajúca tendencia spolupráce v ekonomickej a ďalších oblastiach,
- vznik medzinárodných mimovládnych organizácií¹¹.

⁹ Predstavoval medzinárodnú inštitúciu, ktorá fungovala na základe režimu hegemóna, pričom touto úlohou bola poverená tzv. pentarchia veľmocí (Veľká Británia, Francúzsko, Rusko, Nemecko, Rakúsko-Uhorsko) – malá oligopolistická skupina, ktorá mala dosah nielen na európske, ale aj mimoeurópske záležitosti (tým, že tieto štáty spravovali svoje zámorské kolónie).

¹⁰ Archer, C.: *International Organizations – Third Edition*. Londýn : Routledge, 2001, s. 10-14.

¹¹ Niekedy označované aj ako súkromné.

V nepolitických odborných oblastiach dochádza k uzatváraniu multilaterálnych dohôd medzi štátmi, na ich základe vznikajú v Európe prvé medzinárodné verejné únie a organizácie. Prvými medzinárodnými organizáciami sa stali komisie, ktoré regulovali plavbu a navigáciu po európskych veľtokoch. V roku 1815 na základe výsledkov Viedenského kongresu bola vytvorená najstaršia medzinárodná organizácia – Centrálna komisia pre navigáciu na Rýne. Následne v roku 1821 bola ustanovená Labská komisia a v roku 1856 Dunajská komisia.

V polovici 19. storočia sa rozvíja spolupráca štátov aj v nepolitických odborných oblastiach, ako zdravotníctvo, štandardy pre miery a váhy, telegrafia, poštové služby a ďalšie. V roku 1868 vznikol Medzinárodný telegrafický úrad, ktorý bol neskôr premenovaný na Medzinárodnú telekomunikačnú úniu (1932-1934). V roku 1874 došlo k vzniku Všeobecnej poštovej únie (neskôr premenovaná na Univerzálnu poštovú úniu). Hlavným dôvodom vzniku týchto dvoch únií bol technologický pokrok a nevyhnutnosť koordinácie národných aktivít v tejto oblasti na úrovni medzinárodných vzťahov. Od polovice 19. storočia dochádza aj k rozvoju medzinárodných medzivládnych organizácií, ktoré mali vplyv na svetový obchod.

Výraznou inováciou v týchto medzinárodných organizáciách oproti predchádzajúcemu obdobiu bola existencia sekretariátov. Podľa C. Archera¹² však netreba význam týchto úradov a ich sekretariátov na pôsobenie v rámci medzinárodných vzťahov preceňovať. Väčšinou totiž bývali odkázané na hostiteľské štáty jednak v oblasti finančných zdrojov, jednak v oblasti personálnych zdrojov. Vznik týchto medzinárodných úradov a únií však priniesol okrem výhod aj niektoré nevýhody. Členské štáty narazili na dichotómiu medzi záujmami jednotlivých členských štátov a záujmami a činnosťou sekretariátu. Vo väčšine únií a úradov sa vytvoril sekretariát, ktorý sa skladal z predstaviteľov niekoľkých členských štátov. Tento orgán riadil činnosť organizácie medzi pravidelnými zasadnutiami všetkých členských štátov. Táto štruktúra po istom čase viedla k vzniku napätia medzi členskými štátmi a organizáciou ako celkom. Členské štáty sa totiž nechceli zaväzovať k aktivitám, s ktorými nesúhlasili (ale ktoré schválil sekretariát), na druhej strane všetky členské štáty chceli, aby organizácia fungovala efektívne, a aby presadzovala ich záujmy. Postupom času sa ustálilo pravidlo, podľa ktorého sa sekretariát venoval nekontroverzným technickým otázkam fungovania organizácie a v rámci nich sledoval cieľ, ktorý schvaľovali všetky členské štáty na medzinárodných konferenciách. Konferencie zase určovali základnú líniu politiky organizácie, pravidlá, normy a procedúry, podobne ako je to možné vidieť u medzinárodných organizácií, ktoré pôsobia v súčasnosti.

Vznik prvých (novodobých) medzinárodných mimovládnych organizácií

V polovici 19. storočia dochádza aj k vzniku a rozvoju prvých medzinárodných mimovládnych organizácií. Prvé organizácie tohto typu začali vznikať predovšetkým v humanitárnej, náboženskej, vzdelávacej a vedeckej oblasti. Pravdepodobne prvou takouto organizáciou bola Svetová konvencia proti otroctvu z roku 1840. Práve tieto typy organizácií boli prvými, ktoré si vytvárali vlastné siete sekretariátov, výborov a zhromaždení, čo sa prenieslo aj na pôdu ďalších permanentných organizácií medzivládneho charakteru. Okrem tejto organizácie vznikali aj ďalšie: Svetový mierový kongres¹³, Medzinárodný inštitút pre poľnohospodárstvo, Medzinárodná právna asociácia a jedna z najznámejších a zároveň aj najstarších medzinárodných mimovládnych organizácií – Medzinárodný výbor červeného kríža, ktorého hlavným cieľom bola ochrana zranených vojakov vo vojenských konfliktoch. Záujem vlád štátov, ktorých občania sa zúčastňovali na stretnutiach týchto organizácií, bol spočiatku len minimálny. Neangažovali sa v týchto aktivitách, pretože neohrozovali bezprostrednú bezpečnosť štátu. Popri týchto medzinárodných mimovládnych organizáciách

¹² Archer, C.: International Organizations – Third Edition. Londýn : Routledge, 2001, s. 12.

¹³ Z ktorého sa na prelome rokov 1891 a 1892 vytvoril Medzinárodný mierový úrad.

sa však postupne formovali aj rôzne medzinárodné hnutia anarchistov, socialistov, združenia pracujúcich. Predstavitelia týchto zoskupení a ich aktivity však boli sledovaní a kontrolovaní políciou už pri prechode cez štátne hranice.

Rozvoj spolupráce medzivládnych a mimovládnych medzinárodných organizácií

Vzťahy medzivládnych a mimovládnych medzinárodných organizácií boli v tejto fáze vývoja medzinárodných organizácií často symbiotické. Mnohé mimovládne organizácie a ich aktivity stáli na okraji záujmu vlád štátov, niektoré z nich však vykazovali potrebu, až nevyhnutnosť spolupráce s vládami štátov a kooperáciu cez národné hranice. Jednou z takýchto organizácií bol Medzinárodný výbor červeného kríža, ktorý spolupracoval s oficiálnymi predstaviteľmi štátov pri príprave medzivládnych konferencií, na základe ktorých sa prijali Ženevske konvencie. Prvou Ženevskou konvenciou, na ktorej spolupracoval aj Medzinárodný výbor červeného kríža, bola konvencia z roku 1864. Predstavovala prvý pokus o medzinárodnú dohodu o ochrane a starostlivosti o zranených. Táto konvencia stanovila nedotknuteľnosť lazaretov a ich personálu. Ukladala povinnosť starať sa o zranených bez ohľadu na národnosť a príslušnosť k bojujúcej strane. V priebehu štyroch rokov (do roku 1868) ju podpísali všetky európske štáty. Ďalšou významnou konvenciou boli Ženevske zmluvy o ochrane obetí vojny z roku 1949. Obsahovali štyri základné zmluvy o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov ozbrojených síl v poli, o zlepšení osudu ranených, chorých a stroskotancoch ozbrojených síl na mori, o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami a o ochrane civilných osôb¹⁴.

Okrem oblasti zdravotníctva vznikali mimovládne organizácie aj v iných oblastiach. V oblasti hygieny to bol Panamerický úrad pre hygienu, ktorý vznikol v roku 1902. Bol síce mimovládnu organizáciou, ale úzko spolupracoval s národnými spoločnosťami, ktoré sa venovali hygiene a ochrane zdravia. Tieto národné spoločnosti boli často pod dohľadom vlád štátov, takže dochádzalo k spolupráci medzi mimovládnu organizáciou a národnými organizáciami s určitou spoluúčasťou vlád štátov¹⁵.

Významnou skupinou organizácií, ktoré boli nezávislé od vlád štátov, boli ženské organizácie – prvou z nich bola Medzinárodná rada žien založená v roku 1888. Po vzniku tejto organizácie došlo k vzniku aj ďalších podobných organizácií, ktoré združovali, a ktorých členmi, boli predovšetkým ženy. Koncom 19. storočia sa začali venovať medzinárodným aktivitám aj rôzne náboženské organizácie. Jednou z nich bola Svetová asociácia mladých kresťaniek¹⁶.

Známym príkladom je aj Medzinárodný olympijský výbor založený v roku 1894 v Lausanne ako najvyššia autorita pre usporiadanie olympijských hier. Postupom času vytvoril pravidlá týkajúce sa Olympijských hier, pričom sa stal jednou z najvýznamnejších mimovládnych organizácií s vytvorenými univerzálnymi štandardami nezávislými od oficiálnych predstaviteľov štátov.

3 Záver

Na základe informácií uvedených v predchádzajúcej časti príspevku môžeme konštatovať, že napriek tomu, že medzinárodné organizácie sú pomerne novým subjektom medzinárodných vzťahov, v priebehu svojej takmer 200-ročnej existencie si vytvorili pomerne silné zastúpenie v rámci medzinárodného systému. Niektoré pôvodné novodobé medzinárodné organizácie, ktoré vznikli v priebehu 19. storočia, sú funkčné aj v súčasnosti čo

¹⁴ Posledná zmluva bola prijatá po násilnostiach, ktoré páchali nacistické vojská na civilnom obyvateľstve počas druhej svetovej vojny.

¹⁵ Iriye, A.: *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World*. Londýn : University of California Press, 2002, s. 15.

¹⁶ World's YWCA – Young Women's Christian Associations založená v roku 1894.

poukazuje na vysokú mieru adaptácie na vonkajšie podmienky, ktoré panujú v pomerne búrlivom vývoji medzinárodného systému v období posledných dvoch storočí.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ARCHER, C. (2001): *International Organizations – Third Edition*. Londýn : Routledge, 2001. ISBN 0-203-19227-3
- [2] FIALA, P. – PITROVÁ, M. (2003): *Evropská unie*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN H0-7325-015-2 061.1EU
- [3] IRIYE, A. (2002): *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World*. Londýn : University of California Press, 2002. ISBN: 9780520231283, pp. 255.
- [4] LYSÁK, L. (2001): *Medzinárodné organizácie*. Bratislava : Ekonóm, 2001. ISBN: 80-225-1506-X
- [5] MURPHY, C. N. (1994): *International Organization and Industrial Change: Global Governance since 1850*. Londýn : Polity Press, 1994. ISBN 978-0-7456-1224-9. pp. 340
- [6] PLECHANOVOVÁ, B. (2003): *Úvod do mezinárodních vztahů: Výběr textů*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2003. ISBN: 80-86130-22-3.
- [7] VESELÝ, Z. (2002): *Smlouvy, pakty, dohody: Slovník mezinárodně politických a diplomatických aktů*. Praha : Epoque, 2002. ISBN:80-86328-05-8.
- [8] WAISOVÁ, Š. (2003): *Mezinárodní organizace a režimy*. Praha : Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-46-7.

Kontakt

doc Ing. Martin Grešš, PhD., mim. prof.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: martin.gress@euba.sk

VYBRANÉ ÚZEMNÉ NÁROKY V ARKTÍDE

Dorota Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@gmail.com

Napriek tomu, že medzi arktickými pobrežnými štátmi aj v súčasnosti existuje viacero sporov o morské hranice (respektíve územie), tieto spory nikdy neprerástli v ozbrojený konflikt. Článok pojednáva o kanadsko-dánskom spore o Hansov ostrov, ktorý je v súčasnosti jediným územným sporom v Arktíde, o spore medzi Ruskom a Nórskom v Barentsovom mori, ktorý bol vyriešený v roku 2010 a o špecifickom medzinárodnom režime vzťahujúcom sa na Špicbergy.

Kľúčové slová: Arktída, územné nároky, Špicbergy, Hansov ostrov

Despite the fact that there are currently several disputes over maritime borders (respectively territory) among the Arctic coastal states, such disputes never escalate into armed conflict. The article deals with the Canadian-Danish dispute about Hans Island, which is currently the only territorial dispute in the Arctic, the dispute between Russia and Norway in the Barents Sea, which was settled in 2010 and the specific international regime applicable to Svalbard.

Key words: Arctic, territorial claims, Svalbard, Hans Island

JEL Classification: K33

1 Úvod

Arktické krajiny napredujú v oblasti presadzovania národných záujmov. Štáty demonštrujú svoju moc rozličným spôsobom. Ruská ponorka umiestnila v roku 2007 svoju titánovú vlajku na dno Severného ľadového oceána, aby tak Ruská federácia demonštrovala svoje územné nároky. Ruský minister zahraničia po kritike ostatných štátov prirovnal označenie Severného pólu zapichnutiu americkej vlajky na Mesiaci.¹ Nórsko premiestnilo niekoľko vojenských objektov a svoju najväčšiu brigádu k polárnemu kruhu. Dáni zriadili oddiel špeciálneho určenia v Grónsku. Kanada organizuje v Arktíde vojenské cvičenia a pripravuje záložníkov na uskutočnenie operácií v arktickej oblasti.² Rusko je spomedzi pobrežných arktických štátov najaktívnejšie. Ruská vláda v záujme využívania novovznikajúcich námorných trás a optimalizácie ťažby ropy a plynu uskutočňuje rozsiahlu modernizáciu severného pobrežia a vzdialených súostroví. Rusko v Arktíde vybuďovalo vojenskú základňu, v pláne je vybudovanie série vojenských základní, pátracích a záchranných staníc, prístavov, štartovacích a pristávacích dráh.³ „Posilňovanie vojenskej prítomnosti v Arktíde je dôsledkom novej vojenskej doktríny Ruska, ktorá tomuto regiónu pripisuje najvyšší stupeň priority.“⁴

¹ *Schladili arktickú zlatú horúčku*. 2008. [online]. [cit. 4.1.2015]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/3901984/schladili-arkticky-zlatu-horucku.html>>.

² CHROLENKO, A. 2015. *Návrat Ruska do Arktídy*. [online]. [cit. 4.1.2015]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/2015_01_04/Navrat-Ruska-do-Arktidy-9479/>.

³ *Rusko se pripravuje na boj o Arktidu aktívnejšie než ostatní*. 2015. [online]. [cit. 11.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://cz.sputniknews.com/svet/20150809/881557.html>> .

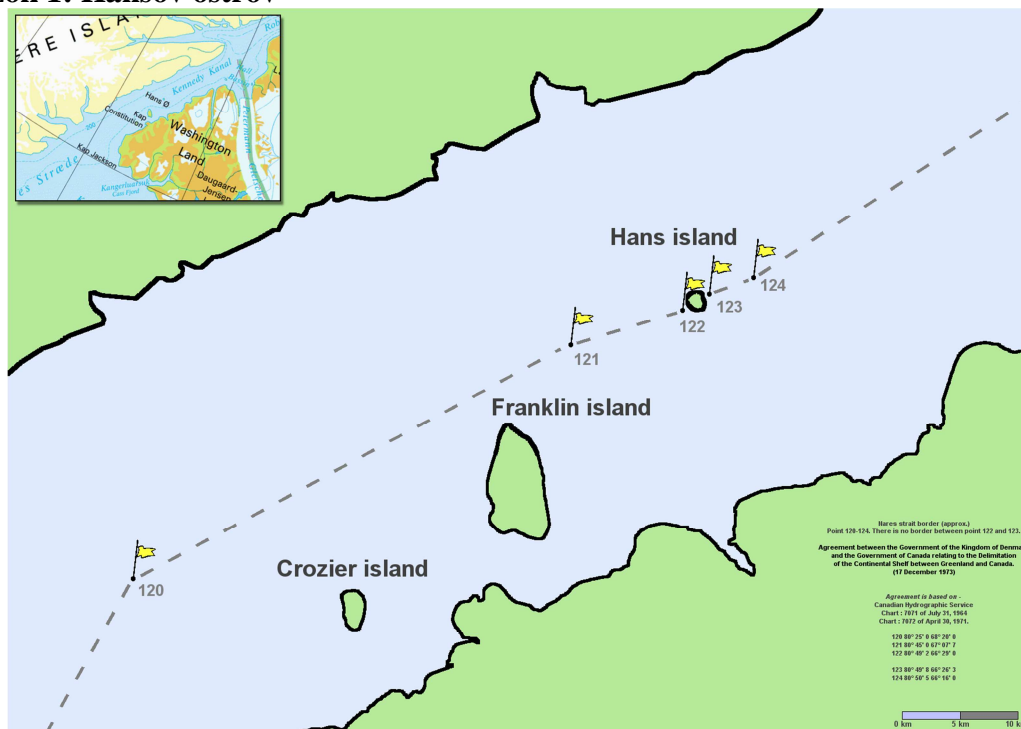
⁴ *Rusko v Arktíde dokončuje obrovskú vojenskú základňu*. 2015. [online]. [cit. 11.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/371366-orf-rusko-v-arktide-dokoncuje-obrovsku-vojensku-zakladnu/>>.

Snahy o uplatnenie Dohovoru o morskome práve vyústili v mnoho územných sporov arktických štátov. Ako príklady týchto sporov (či už aktuálne prebiehajúcich alebo už vyriešených) môžeme uviesť delimitáciu hraníc kanadsko-dánskej (grónskej) hranice v Lincolnovom mori, ich spor o Hansov ostrov, spor Kanady a USA o hranice v Beaufortovom mori, spor Ruska a Nórska v Barentsovom mori (vyriešený v roku 2010), ochranná rybárska zóna Špicberg (Nórsko vs. Rusko).

2 Hansov ostrov

Spor o Hansov ostrov je v súčasnosti jediným aktuálne prebiehajúcim územným sporom, ktorý sa týka pevninského územia a nie delimitácie morských hraníc. Spor o Hansov ostrov medzi Kanadou a Dánskom trvá už desaťročia. 17. decembra 1973 Kanada a Dánsko podpísali dohodu o delimitácii kontinentálneho šelfu (*Agreement between the Government of the Kingdom of Denmark and the Government of Canada relating to the Delimitation of the Continental Shelf between Greenland and Canada*, platná od 13. marca 1974), ktorá hranicu definuje ako 127 bodov zemepisných súradníc pospájaných medzi sebou. Výnimku tvoria body 122 a 123, ktoré nie sú spojené z dôvodu, že medzi nimi leží sporný Hansov ostrov (obrázok 1). Napriek svojej malej rozlohe (približne 1,3 km²), žiadnemu pôvodnému obyvateľstvu, stromom či pôde je Hansov ostrov zaujímavý kvôli svojim potenciálnym zásobám nerastných surovín. V roku 2012 Kanada a Dánsko dokončili rokovania o ropný prieskum a rybolovných právach v tejto oblasti Baffinovho zálivu, avšak nie pre oblasť okolo Hansovho ostrova. V rovnakom roku bol predložený návrh rozdeliť ostrov na dve polovice, ale tento návrh nebol prijatý.⁵

Obrázok 1: Hansov ostrov



Prameň: McLENDON, R.(2015)

Na základe dohody z roku 2005 sa štáty vzájomne informujú o úmysle navštíviť ostrov. Návšteva ostrova je väčšinou sprevádzaná výmenou vlajky druhého štátu za vlastnú

⁵ *Hans Off! Canada And Denmark's Arctic Dispute*. 2015. [online]. [cit. 16.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.worldatlas.com/articles/hans-island-boundary-dispute-canada-denmark-territorial-conflict.html>>.

a ponechania fľaše kanadskej whisky alebo dánskeho šnapsu.⁶ V roku 2015 predložili odborníci na Arktídu, Michael Byers a Michael Boss, návrh na zriadenie kanadsko-dánskeho kondomínia, čo by bolo riešením dlhotrvajúcej situácie. Štáty sa však zatiaľ stále nedohodli na riešení tohto dlhotrvajúceho sporu.⁷

3 Spor Nórska a Ruska v Barentsovom mori

Štyridsať rokov trvajúci spor Ruska a Nórska o delimitovanie hraníc ekonomických zón v Barentsovom mori bol vyriešený podpísaním dohody v roku 2010 (obrázok 2). Sporné územie bolo nielen veľkej rozlohy (približne 175 tisíc km²), ale je významné aj z ekonomického a strategického hľadiska – je bránou k celoročne nezamrzajúcemu prístavu v Murmansku, vstupom do Severovýchodnej námornej trasy, obchodnou trasou a nachádza sa vo významnej rybolovnej oblasti.⁸

Na základe uvedenej dohody bolo územie rozdelené medzi štáty približne na polovicu. Nórsko zakladalo svoj nárok na ekvidistančnom princípe vyplývajúceho z článku 15 Dohovoru o morskom práve – hranici, ktorá je určená na základe rovnakej vzdialenosti od najbližších bodov ležiacich na pobreží dvoch štátov. Rusko sa v sporoch v Barentsovom a Čukotskom mori opieralo o sektorovú teóriu.

Zmluva stanovuje podmienky pre spoluprácu pri rybolove, zaisťujúci zachovanie mechanizmu, ktorým štáty budú spoločne regulovať rybolov v Barentsovom mori. Zmluva tiež definuje zásady spolupráce pri prieskume ložísk uhl'ovodíkov. Uzatvorenie dohody by bolo tiež možné vykladať ako prejav vôle arktických štátov spolupracovať medzi sebou a riešiť potenciálne konflikty bez prítomnosti medzinárodných, respektíve mimoarktických, aktérov. Zdroje z Kremľa sa vyjadrili, že išlo „o praktickú ukážku princípu, že všetky spory v Arktíde si národy musia riešiť samy medzi sebou navzájom prostredníctvom rozhovorov a na základe medzinárodného práva.“⁹ Obdobne sa vyjadrili predseda vlády a minister zahraničných vecí Nórska. Vyhlásili, že dohoda by mohla slúžiť nielen ako príklad pre ostatné krajiny, ale je aj „príkladom ‚dobrej praxe‘ v bilaterálnych uzneseniach o hraniciach, nutne ukázal, že medzinárodné právo, diplomatická zdvorilosť, vzájomný záujem, udržateľný rozvoj a spolupráca môžu a mali by dominovať medzinárodným záležitostiam v Arktíde“.¹⁰

⁶WEBER, B. 2015. *Turn Hans Island into a condo to solve long-running Canada-Denmark dispute, academics suggest*. [online]. [cit. 16.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://news.nationalpost.com/news/canada/turns-hans-island-into-a-condo-academics-suggest-to-solve-long-running-canada-denmark-dispute>>.

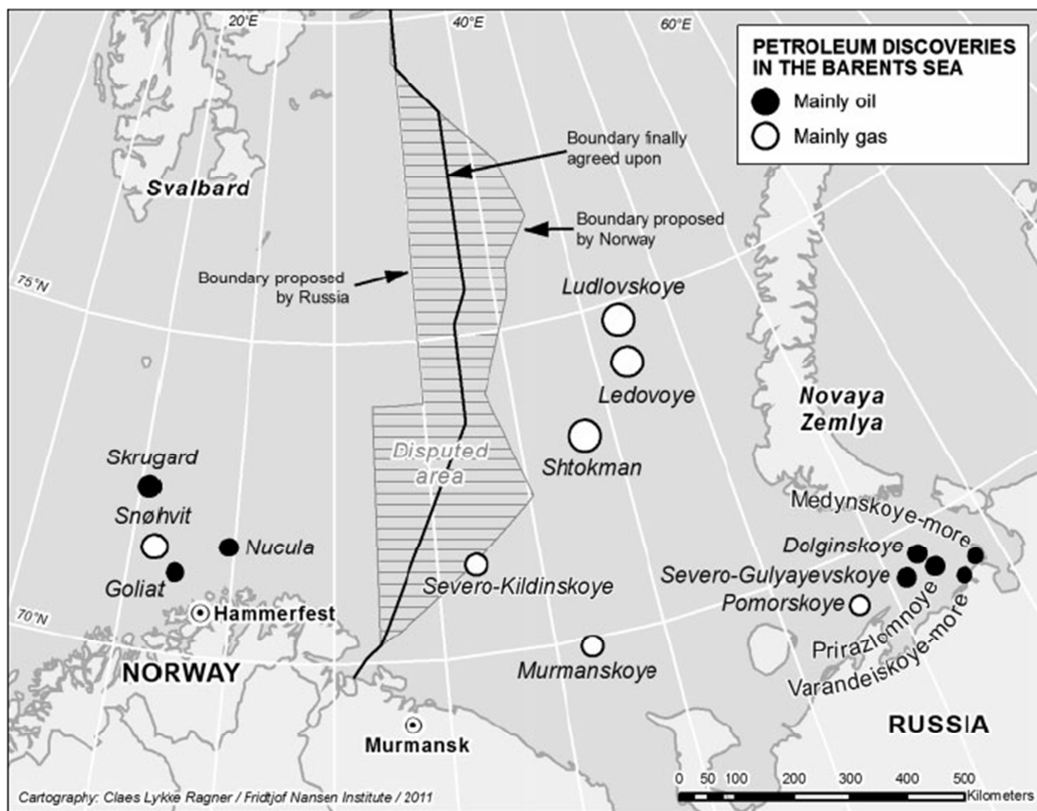
⁷COYLE, J. 2015. *Canada and Denmark keep relations warm in Arctic island dispute*. [online]. [cit. 16.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.thestar.com/news/canada/2015/12/21/canada-and-denmark-keep-relations-warm-in-arctic-island-dispute.html>> .

⁸MOE, A. - FJÆRTOFT, D.- ØVERLAND, I. 2011. Space and timing: why was the Barents Sea delimitation dispute resolved in 2010? In *Polar Geography*, 34:3, 145-162, Dostupné na internete: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1088937X.2011.597887>>.

⁹HARDING, L. 2010. *Russia and Norway resolve Arctic border dispute*. [online]. The Guardian, 15.9.2010, [online]. [cit. 24.1.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.theguardian.com/world/2010/sep/15/russia-norway-arctic-border-dispute>>.

¹⁰*Delimitation agreement: A new era in the Barents Sea and the Arctic?* [online]. [cit. 24.1.2016]. Dostupné na internete: <<http://eu-arctic-forum.org/allgemein/delimitation-agreement-a-new-era-in-the-barents-sea-and-the-arctic/>>.

Obrázok 2: Územný spor v Barentsovom mori



Zdroj: MOE, A. - FJÆRTOFT, D.- ØVERLAND, I. (2011)

Dohodu možno považovať za úspech v procese politického rozdelenia Arktídy.¹¹ Nemá význam len v bilaterálnych vzťahoch Ruska a Nórska, ale má význam pre celý región. Už pár dní po uzatvorení rusko-nórskej dohody, kanadský minister zahraničných vecí Lawrence Cannon vyzval USA na vyriešenie podobného sporu v Beaufortovom mori.¹²

4 Špicbergy

Súostrovie Špicbergy (*Svalbard*) požíva zvláštny medzinárodnoprávny status. V Paríži bola 9. apríla 1920 podpísaná Špicberská zmluva (*The Spitsbergen Treaty*), ktorá uznávala suverenitu Nórska nad súostrovím, ale zároveň zakotvila ich večnú neutralitu a slobodu prístupu k nim.¹³ Nórsko prevzalo administratívnu správu 14. augusta 1925.¹⁴ Pôvodnými signatármi zmluvy boli Austrália, Veľká Británia, Kanada, Dánsko, Francúzsko, Taliansko, India, Japonsko, Holandsko, Nový Zéland, Nórsko, Južná Afrika, Švédsko a USA. Vtedajší Sovietsky zväz pristúpil k zmluve v roku 1924, Nemecko a Čína v roku 1925.

EÚ nie je zmluvnou stranou, pretože Zmluva umožňuje prístup k nej tretím mocnostiam (*third powers*), a teda len štátom. Súčasný vývoj EÚ však časom môže pozmeniť

¹¹ IŠTOK, R. 2012. *Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach*. [online]. [cit. 4.1.2015]. Dostupné na internete: <<http://www.unipo.sk/public/media/12484/Arkt%C3%ADda%20v%20geopolitick%C3%BDch%20a%20politickogeografick%C3%BDch%20s%C3%BAvislostiach.pdf>>.

¹² *Delimitation agreement: A new era in the Barents Sea and the Arctic?* [online]. [cit. 24.1.2016]. Dostupné na internete: <<http://eu-arctic-forum.org/allgemein/delimitation-agreement-a-new-era-in-the-barents-sea-and-the-arctic/>>.

¹³ IŠTOK, R. 2012. *Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach*. [online]. [cit. 30.12.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.unipo.sk/public/media/12484/Arkt%C3%ADda%20v%20geopolitick%C3%BDch%20a%20politickogeografick%C3%BDch%20s%C3%BAvislostiach.pdf>>.

¹⁴ HARLAND, W. B. 1997. *The Geology of Svalbard*. The Geological Society. s. 11. ISBN 1-897799-93-4.

vnímanie EÚ ako mocnosti a umožniť jej prístup k Zmluve. Striktný výklad Zmluvy však pravdepodobne nezmení prístup k ponímaniu EÚ ako štátnej sily.¹⁵ Zmluva poskytuje občanom krajín rovnaké práva ako občanom Nórska a nórskej vláde pokiaľ ide o prístup a ekonomické aktivity na ostrovoch a v ich pobrežných vodách.¹⁶ V súčasnosti je v súvislosti s možnosťami exploatacie fosílnych palív problém v interpretácii dohody z roku 1920. Podľa Nórska sa voľný prístup týka iba pevniny a teritoriálnych vôd (do 12 morských míľ od pobrežia), ostatní signatári ho vzťahujú aj na výlučnú ekonomickú zónu, ako aj na kontinentálny šelf. Nórsko 3. júna 1977 ustanovilo rybolovné ochranné pásma, čo je zóna o šírke 200 námorných míľ okolo Špicberg, kde Nórsko vykonáva svoju rybolovnú jurisdikciu. Zóna bola zriadená na zabezpečenie ochrany a správneho riadenia živých zdrojov, pretože to je jedna z najdôležitejších materských oblastí pre významné zásoby rýb.

Rusko neuznáva nórsku jurisdikciu vo vodách okolo súostrovia a je presvedčené, že ruské lode nie sú povinné riadiť sa nóorskymi predpismi v tejto oblasti, pokiaľ pravidlá neboli schválené zmiešanou komisiou zmluvných štátov.¹⁷ Rozdielne pohľady Ruska a Nórska spočívajú v tom, že Rusko tvrdí, že Špicbergy by mali mať svoj vlastný kontinentálny šelf na základe Zmluvy. Nórsko deklaruje, že kontinentálny šelf je súčasťou nórskeho kontinentálneho šelfu a mal by byť spravovaný Dohovorom o kontinentálnom šelfe z roku 1958.¹⁸

Špicbergy spadajú pod úplnú suverenitu Nórska, avšak s určitými modifikáciami – dane sú vyberané len na podporu Špicberg a sú nižšie ako dane v Nórsku, takisto sa neplatia dane, ktoré by boli použité pre vládu Nórska; Nórsko je viazané k ochrane a rešpektovaniu životného prostredia Špicberg; občania všetkých zmluvných strán sa môžu stať obyvateľmi a majú prístup na Špicbergy, vrátane práva na rybolov, lov alebo vyvíjanie akejkoľvek námornej, priemyselnej, ťažobnej alebo obchodnej činnosti.¹⁹

Obyvatelia Špicberg sú povinní riadiť sa nóorskymi zákonmi a nórska správa nesmie nikoho diskriminovať na základe štátnej príslušnosti. Zmluva zakazuje budovanie základní a pevností na vojenské účely, avšak ostrovy nie sú úplne demilitarizované. Obyvateľstvo je tvorené predovšetkým Nórmami, ale významnú skupinu tvoria aj Rusi a Ukrajinci.

Špicberská zmluva má v súčasnosti 42 zmluvných strán. Zmluvnou stranou je dokonca aj Severná Kórea (2016).

5 Záver

Napriek tomu, že arktické štáty majú medzi sebou nevyriešené územné nároky a spory, nemajú záujem predložiť ich na vyriešenie súdnym alebo arbitrážnym orgánom. Nejde o mocenské spory a sporové strany v nich nedemonštrujú svoju vojenskú silu. Strany by v prípade konečného rozhodnutia mohli prísť o svoj nárok a pozíciu v spornej oblasti. Takto majú aspoň nimi deklarovaný územný nárok.

Spor medzi Kanadou a Dánskom o Hansov ostrov je v súčasnosti jediným územným sporom v Arktíde. Návrhy na rozdelenie ostrova na polovicu alebo zriadenie kondomínia neboli prijaté. Vyriešenie sporu medzi Ruskom a Nórskom v Barentsovom mori by mohlo

¹⁵ WOLF, S. 2013. *Svalbard's Maritime Zones, their Status under International Law and Current and Future Disputes Scenarios*. [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupné na internete: <www.swp-berlin.org/.../WP_Wolf_2_2013.pdf>.

¹⁶ HARLAND, W. B. 1997. *The Geology of Svalbard*. The Geological Society. s. 11. ISBN 1-897799-93-4.

¹⁷ PETERSEN, T. 2011. *Russia wants to discuss Svalbard Fisheries Protection Zone* [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://barentsobserver.com/en/articles/russia-wants-discuss-svalbard-fisheries-protection-zone>> .

¹⁸ PETERSEN, T. 2015. *Russia protests drilling in Svalbard zone* [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://barentsobserver.com/en/energy/2015/05/russia-protests-drilling-svalbard-zone-05-05>>.

¹⁹ *Svalbard Treaty*. 2012. [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.sysselmannen.no/en/Toppmeny/About-Svalbard/Laws-and-regulations/Svalbard-Treaty/>>.

slúžiť ako príklad riešenia sporov v Arktíde a zdôrazňuje význam bilaterálnych rokovaní a spolupráce medzi arktickými štátmi. Špecifický režim vzťahujúci sa na Špicbergy kodifikovaný Špicberskou zmluvou je zmluvnými stranami vnímaný odlišne – Rusko nesúhlasí s tvrdením Nórska o tom, že kontinentálny šelf Špicberg je súčasťou kontinentálneho šelfu Nórska a takisto neuznáva nórsku jurisdikciu uplatňujúcu sa vo vodách súostrovia.

Zoznam použitej literatúry

- [1] COYLE, J. (2015): Canada and Denmark keep relations warm in Arctic island dispute. [online]. [cit. 16.2.2016]. Dostupné na internete: <http://www.thestar.com/news/canada/2015/12/21/canada-and-denmark-keep-relations-warm-in-arctic-island-dispute.html> .
- [2] Delimitation agreement: A new era in the Barents Sea and the Arctic? [online]. [cit. 24.1.2016]. Dostupné na internete: <http://eu-arctic-forum.org/allgemein/delimitation-agreement-a-new-era-in-the-barents-sea-and-the-arctic/>.
- [3] Hans Off! Canada And Denmark's Arctic Dispute. (2015) [online]. [cit. 16.2.2016]. Dostupné na internete: <http://www.worldatlas.com/articles/hans-island-boundary-dispute-canada-denmark-territorial-conflict.html>.
- [4] HARDING, L. (2010): Russia and Norway resolve Arctic border dispute. [online]. The Guardian, 15.9.2010, [online]. [cit. 24.1.2016]. Dostupné na internete: <http://www.theguardian.com/world/2010/sep/15/russia-norway-arctic-border-dispute>.
- [5] HARLAND, W. B. (1997): *The Geology of Svalbard*. The Geological Society. 521 s. ISBN 1-897799-93-4.
- [6] CHROLENKO, A. (2015): Návrat Ruska do Arktídy. [online]. [cit. 4.1.2015]. Dostupné na internete: http://slovak.ruvr.ru/2015_01_04/Navrat-Ruska-do-Arktidy-9479/.
- [7] IŠTOK, R. 2012. Arktída v geopolitických a politickogeografických súvislostiach. [online]. [cit. 30.12.2014]. Dostupné na internete: <http://www.unipo.sk/public/media/12484/Arkt%C3%ADa%20v%20geopolitick%C3%BDch%20a%20politickogeografick%C3%BDch%20s%C3%BAvislostiach.pdf>.
- [8] MOE, A. - FJÆRTOFT, D.- ØVERLAND, I. (2011): Space and timing: why was the Barents Sea delimitation dispute resolved in 2010? In *Polar Geography*, 34:3, 145-162, Dostupné na internete: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1088937X.2011.597887>.
- [9] PETTERSEN, T. 2011. Russia wants to discuss Svalbard Fisheries Protection Zone [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupné na internete: <http://barentsobserver.com/en/articles/russia-wants-discuss-svalbard-fisheries-protection-zone> .
- [10] PETTERSEN, T. 2015. Russia protests drilling in Svalbard zone [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupné na internete: <http://barentsobserver.com/en/energy/2015/05/russia-protests-drilling-svalbard-zone-05-05>.

- [11] Rusko se připravuje na boj o Arktidu aktivněji než ostatní. (2015). [online]. [cit. 11.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://cz.sputniknews.com/svet/20150809/881557.html>> .
- [12] Rusko v Arktíde dokončuje obrovskou vojenskou základnu. (2015). [online]. [cit. 11.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/371366-orf-rusko-v-arktide-dokoncuje-obrovsku-vojensku-zakladnu/>>.
- [13] Schladili arktickou zlatú horúčku. (2008). [online]. [cit. 4.1.2015]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/3901984/schladili-arkticky-zlatu-horucku.html>>.
- [14] Svalbard Treaty. (2012). [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.syssemmannen.no/en/Toppmeny/About-Svalbard/Laws-and-regulations/Svalbard-Treaty/>>.
- [15] WEBER, B. (2015): Turn Hans Island into a condo to solve long-running Canada-Denmark dispute, academics suggest. [online]. [cit. 16.2.2016]. Dostupné na internete: <<http://news.nationalpost.com/news/canada/turns-hans-island-into-a-condo-academics-suggest-to-solve-long-running-canada-denmark-dispute>>.
- [16] WOLF, S. (2013): Svalbard's Maritime Zones, their Status under International Law and Current and Future Disputes Scenarios. [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupné na internete: <www.swp-berlin.org/.../WP_Wolf_2_2013.pdf>.

Kontakt

Ing. Mgr. Dorota Harakal'ová

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

NEZAMESTNANOSŤ MLADÝCH – SÚ RIEŠENIA EURÓPSKEJ ÚNIE ÚČINNÉ?

Lubica Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail:harakalova.lubica@gmail.com

Nezamestnanosť obyvateľov Európskej únie, najmä mladých, je jedným z jej najväčších problémov. V rámci stratégie Európa 2020 boli prijaté dokumenty, ktorých súčasťou sú opatrenia na znižovanie nezamestnanosti mladých ľudí v Európskej únii. Európska komisia schválila dve iniciatívy Mládež v pohybe a Nové zručnosti pre nové pracovné miesta. Cieľom článku je analýza uplatňovania opatrení na úrovni EÚ pri znižovaní nezamestnanosti mladých vo vybraných členských štátoch. V článku abstrahujeme opatrenia vybraných členských štátov na znižovanie nezamestnanosti mladých ľudí v rámci európskeho semestra a hodnotenia ich efektivity. Súčasťou diskusie je komparácia s demografickým vývojom v rámci EÚ.

Kľúčové slová: Európa 2020, iniciatívy, nezamestnanosť mladých, európsky semester, Youth guarantee

Unemployment citizens of the European Union, particularly young people, is one of its biggest problems. As part of the Europe 2020 strategy were adopted documents which include measures to reduce youth unemployment in the European Union. The European Commission has approved two initiatives Youth on the Move and New Skills for New Jobs. The aim of the article is analysis of the implementation of measures in EU level to reduce youth unemployment in selected Member States. Article abstracting measures in selected Member States to reduce youth unemployment in the European Semester and the evaluation of their effectiveness. Part of the debate is the comparison of demographic trends in the EU.

Key words: Europe 2020, initiative, youth unemployment, european semester, Youth Guarantee

JEL Classification: I21, I25, E61

1 Úvod

Európska únia (EÚ) je od začiatku storočia konfrontovaná s viacerými globálnymi problémami, v poslednom období je to vysoká miera nezamestnanosti jej obyvateľov – prevažne mladých ľudí (15 – 24 rokov) a za posledné dva roky nastala kritická situácia v súvislosti s vysokým počtom migrantov smerujúcich do EÚ. Zároveň je EÚ čoraz viac kritizovaná zo strany členských štátov, že dostatočne flexibilne nereaguje na tieto vzniknuté problémy. Napriek tomu, že inštitúcie EÚ disponujú dostatočnými nástrojmi na riešenie jednotlivých situácií, tieto sa neuplatňujú v dostatočnej miere alebo vôbec.

V článku budeme vyhodnocovať efektívnosť prijatých opatrení EÚ na znižovanie nezamestnanosti, ktoré sú zamerané na mladých ľudí, v tých členských štátoch, kde je nezamestnanosť mladých najvyššia. Pri analýze budeme vychádzať z dvoch iniciatív Mládež v pohybe a Nové zručnosti pre nové pracovné miesta, ktoré schválila Európska komisia v rámci strategického materiálu Európa 2020. Všetky členské štáty sa zaviazali plniť ciele stratégie Európa 2020 a preniesli ich do vnútroštátnych cieľov. Na dosiahnutie žiaduceho vplyvu na rast je však potrebné, aby bolo individuálne úsilie jednotlivých krajín koordinované a ciele.

Európska únia preto zaviedla šesťmesačný cyklus koordinácie hospodárskej politiky, ktorý sa nazýva európsky semester. Komisia každoročne vykonáva podrobnú analýzu plánov členských štátov EÚ v oblasti rozpočtových, makroekonomických a štrukturálnych reforiem a dáva im odporúčania na nasledujúcich 12 až 18 mesiacov. V októbri 2015 EK začala klásť väčší dôraz na zamestnanosť a sociálnu výkonnosť a podpore konvergenzie referencie porovnávaním a presadzovaním najlepších postupov v rámci európskeho semestra.

Problematikou Európskej únie sa zaoberá viacero autorov, budeme vychádzať z publikácii autorov Lipková, Baldwin, Pitrová, Fiala a ďalší, ktorí sa venujú sociálnej politike EÚ s dôrazom na makroekonomické dôsledky nezamestnanosti a migrácie obyvateľstva v rámci EÚ. Cieľom článku nie je analýza nezamestnanosti, jej teoretické východiská, príp. metodiky zisťovania. Nakoľko autorka článku sa venuje problematike Európskej únie, v rámci článku sú použité aktuálne články ad hoc, ktoré sa venujú nezamestnanosti. V príspevku sme využívali databázu Eurostatu, ktorej štatistický dizajn je v súčasnosti prispôsobený na aktuálne merania jednotlivých cieľov v rámci jednotlivých priorít stratégie Európa 2020.

Pri analýze uplatňovania nástrojov jednotlivých iniciatív sme vychádzali z odporúčaní jednotlivých vybraných členských štátov EÚ v oblasti hospodárskych a rozpočtových politík prispôbených jednotlivým krajinám a určené na stimuláciu rastu, tvorby pracovných miest, odbornej prípravy a vzdelávania, výskumu a inovácií. Tieto odporúčania navrhuje Európska komisia dva krát ročne – v tzv. zimnej a jarnej ekonomickej prognóze.

Výsledky uplatňovania nástrojov zamestnanosti mladých ľudí sme abstrahovali zo Správ o krajine za vybrané členské štáty. Za referenčné hodnotenie sme vybrali rok 2015 resp. 2016 za vybrané členské štáty sme určili tie, ktoré v tomto období vykazovali najvyššiu mieru nezamestnanosti mladých ľudí – Španielsko, Cyprus, Grécko, Chorvátsko a Slovensko.

V príspevku sme sa sústredili na abstrahovanie jednotlivých opatrení a ich analýzu, či skutočne nástroje v rámci stratégie Európa 2020 sú tie, ktoré majú rozhodujúci vplyv na znižovanie nezamestnanosti mladých ľudí. V diskusii sme zapracovali demografické analýzy počtu práceschopného obyvateľstva do roku 2050 vo vekovej kategórii tzv. mladí ľudia – 15 – 24 rokov. V rámci týchto komparácii budeme diskutovať, či k znižovaniu nezamestnanosti mladých ľudí neprispieva aj znižovanie absolútneho počtu obyvateľstva v tejto vekovej skupine obyvateľstva v EÚ.

2 Iniciatívy stratégie Európa 2020 ako nástroj na znižovanie nezamestnanosti mladých – Youth Guarantee

V rámci stratégie Európa 2020 EÚ predstavila 7 iniciatív, pričom dve z nich Mládež v pohybe a Nové zručnosti pre nové pracovné miesta, sú prioritne upriamené na vzdelávanie a odbornú prípravu mládeže, mobilitu mládeže a zamestnanosť mladých ľudí. Obe iniciatívy obsahujú množstvo opatrení a nástrojov, ktoré sú vzájomne prepojené a vzájomne sa dopĺňajú. Abstrahovať jednotlivé opatrenia bez ďalších súvislostí a vyhodnotiť ich efektivitu je preto zložité. Pri podrobnej analýze dokumentov – správ o krajine sme vyhodnotili opatrenie pod názvom Youth Guarantee (Záruka pre mladých). Európska rada vydala v roku 2013 odporúčanie o zavedení záruky pre mladých ľudí, ktorí nie sú zamestnaní, nepokračujú v procese vzdelávania, ani odbornej prípravy (tzv. NEET). Youth Guarantee je opatrenie, ktorá má mladým ľuďom umožniť, aby si do doby 4 mesiacov od skončenia školskej dochádzky našli zamestnanie alebo sa ďalej vzdelávali alebo rekvalifikovali.¹

Nezamestnanosť mladých klesá od roku 2013, ale stále zostáva na celkovej vysokej úrovni. Miera nezamestnanosti mladých ľudí v EÚ začala klesať, ale nie vo všetkých krajinách a rozdiely medzi jednotlivými krajinami zostávajú značné. Medzi krajiny s

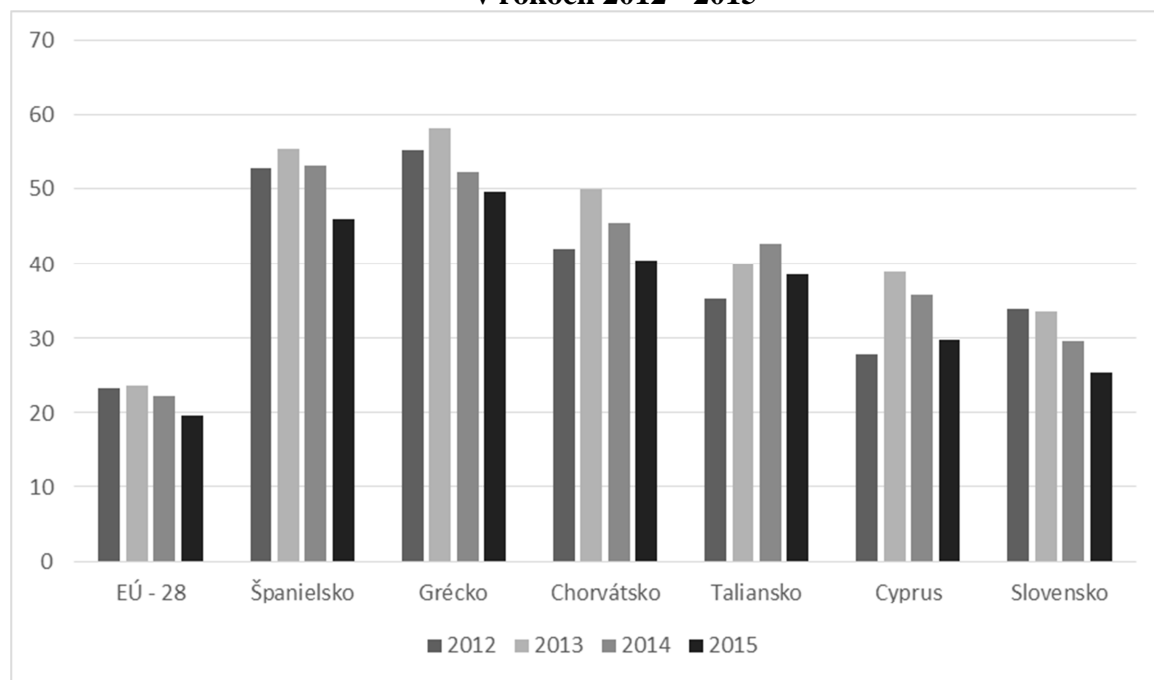
¹ Európska komisia (2010): Nové zručnosti pre nové pracovné miesta.

najvyššou mierou nezamestnanosti mladých patria tieto členské štáty EÚ: Španielsko, Grécko, Chorvátsko, Taliansko, Portugalsko a Cyprus.

Investície do ľudského kapitálu prostredníctvom vzdelávania a odbornej prípravy boli prevažne zameraná na mladých ľudí. Niektoré členské štáty sa snažili vytvoriť podmienky na reformu ich vzdelávacích systémov alebo rozšírili vzdelávanie dospelých a príležitosti odborného vzdelávania. Avšak, verejné výdavky na vzdelávanie sa znížil takmer v polovici členských štátov a znížili sa o 3,2 %² pre EÚ ako celok oproti roku 2010. Modernizácia, lepšie zosúladenie zručností a potrieb trhu práce a trvalé investície do vzdelávania a odbornej prípravy, vrátane implementácie nástrojov v rámci iniciatívy Digitálne zručnosti, majú zásadný význam pre budúce zamestnanie, hospodársky rast a konkurencieschopnosť EÚ.

Členské štáty trvale svoje úsilie na podporu zamestnanosti mladých ľudí a riešenie vysokej úrovne tzv. NEET (tí, ktorí nie sú v zamestnaní, vzdelávaní alebo v odbornej príprave). Nástroj Youth Guarantee sa stal hnacou silou pre zlepšenie prechodu zo školy do zamestnania a tým prispel k zníženiu nezamestnanosti mladých ľudí. Prvé výsledky sú viditeľné, a podiel mladých ľudí, ktorí nie sú v zamestnaní, vzdelávaní alebo v odbornej príprave klesá.³ Medzi krajiny s najvyššou mierou mladých tzv. NEET sú v krajinách s najvyššou mierou nezamestnanosti mladých - Španielsko, Grécko, Chorvátsko, Taliansko a Cyprus. Pre porovnanie sme uviedli ako vybranú krajinu aj Slovensko.

Graf 1: Miera nezamestnanosti mladých ľudí vo vybraných krajinách EÚ (v %) v rokoch 2012 - 2015



Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie

Nezamestnanosť mladých v *Španielsku* klesá, avšak stále zostáva veľmi vysoká, a to napriek zlepšujúcej sa ekonomickej situácii. Stále viac mladých ľudí je zamestnaných alebo sú v procese vzdelávania alebo prípravy. Nezamestnanosť mladých klesla z 51,8 % (IV. štvrtrok 2014) na súčasných 46,4 % . Takisto klesol počet tzv. NEET (ani zamestnaný, ani

² European Commission (2015): Draft joint employment report.

³ European Commission (2015): Draft joint employment report.

vzdelávaný ani v príprave) z 20,8 % na súčasných 18,5 %.⁴ Znamená to, že mladí ľudia sa podieľajú na rôznych vzdelávacích aktivitách a kurzoch.

Vzhľadom na špecifické ekonomické podmienky, *Grécko* uplatňuje špecifické programy a nástroje na znižovanie nezamestnanosti mladých. Sú to napr. nástroje uplatňované v rámci projektu Programy pre získanie praktických zručností, ktoré slúžia na posilnenie schopností a pracovných skúsenosti získavaných v podnikoch v súkromnom sektore. V tomto kontexte je dôraz kladený na teoretickej prípravy a praktického výcviku v reálnom pracovnom prostredí, ktorý má uľahčiť prechod z školy do pracovného režimu. V rámci Národného programu reforiem 2015 sú uvádzané podrobné analytické údaje o nezamestnanosti mladých, čo umožní lepšie cielenie nástrojov na jej znižovanie. Nezamestnanosť mladých sa podarilo medziročne znížiť z 58,3 % (v roku 2013) na 52,2 % (v roku 2014).⁵

Ďalší program má väzbu na trh práce pre nezamestnaných absolventov univerzity a technologických inštitútov. Dôraz je kladený na rozvoj zručností, zahŕňajúci teoretický a praktický výcviku v podnikoch súkromného sektora.

Grécko uplatňuje nástroje v rámci Youth Guarantee s rozpočtom 141 mil. EURO.⁶ Tento projekt je zameraný na podporu mladých ľudí tzv. NEET. Plán tiež zahŕňa rad inštitucionálnych zásahov, ktoré bude mať pozitívny vplyv na zamestnanosť mládeže a to analýzu potrieb trhu práce, reformy v odbornom vzdelávaní, rozvoj Národnej sústavy kvalifikácií a zručností certifikačného systému cez Národnú organizáciu pre certifikáciu kvalifikácie a odborného Guidance (EOPPEP). V rámci záručnej implementačného plánu pre mládež budú sa poskytovať nezamestnaných mládeže od 18 do 24 rokov poradenské služby, poradenstvo pre voľbu povolania a ďalšieho odborného vzdelávania.

Chorvátsko má špecifické postavenie, pretože do EÚ vstúpilo 1.7.2013, v Správe o krajine ani v Odporúčaniach EK sa bližšie nešpecifikujú opatrenia, ktoré boli prijaté na znižovanie nezamestnanosti mladých. V Správe o stave krajiny 2016 sa však konštatuje, že „nedávne opatrenia na podporu zamestnanosti mladých ľudí sa začínajú prinášať ovocie.“⁷ Takisto sa konštatuje že existujú rozdiely medzi rôznymi druhmi finančných podpôr a nízko platenú prácou, čo znižuje motiváciu pracovať, najmä u mladých ľudí.

V Správe o stave krajiny – *Taliansko* sa konštatuje, že riziko vylúčenie z pracovného trhu je vysoká, najmä u mladých ľudí. Youth Guarantee je nástrojom aktívnych politík trhu práce EÚ, má vylepšiť podpora pre mladých ľudí, ale jeho plná realizácia a poskytovanie kvalitných ponúk zostávajú vážnymi problémami. Faktom je, že tento nástroj pomohol vytvoriť nové formy spolupráce medzi verejnými a súkromnými službami. Avšak, zatiaľ čo počet mladých ľudí sa zvýšil o 900 000⁸ (tých, čo ukončili akúkoľvek formu a stupeň vzdelávania) počet ponúk zostáva obmedzený. Tento problém možno riešiť prostredníctvom väčšej angažovanosť zo strany zamestnávateľov. Pretrvávajú aj regionálne rozdiely pri uplatňovaní nástroja Youth Guarantee, najmä v počte a kvalite ponúk.

Špecifickým problémom je tzv. Italy's brain drain, kedy od roku 2010 v dôsledku krízy opustilo krajinu veľa vysokokvalifikovaných mladých ľudí a tento odliv nebol doteraz nijako kompenzovaný. Ukazuje sa, že sklon k návratu do Talianska je týchto mladých ľudí veľmi nízky, pretože v porovnaní so svojimi rovesníkmi doma sú lepšie platení a formálne uznanie ich kvalifikácie bolo veľmi rýchle. Osobitne sa to týka vysokoškolského vzdelania 3.stupňa.

Špecifikom *Cypru* je to, že na rozdiel od ostatných štátov EÚ bol na Cypre zaznamenaný od roku 2008 veľký nárast nezamestnaných s vysokoškolským vzdelaním.

⁴ European Commission: Country Report Spain 2016.

⁵ Ministry of Greece (2015): National reform programme 2015.

⁶ Ministry of Greece (2015): National reform programme 2015.

⁷ European Commission (2015): Country report Croatia.

⁸ European Commission (2015): Country report Italy.

Dôvodov mohlo byť niekoľko, jedným z nich bol veľký počet práceschopného obyvateľstva s terciárnym vzdelaním. Toto môže poukazovať na tzv. nesúlad zručností (skills mismatch) alebo najnovší fenomén „prekvalifikovanosť“ zamestnancov.

Nezamestnanosť mládeže klesá, avšak zostáva výrazne nad úrovňou pred krízou. Mladí ľudia sú tiež v neistej situácii na trhu práce, čo sa odráža veľmi vysokým podielom nedobrovoľne uzatvorených zmlúv na dobu určitú medzi mladými ľuďmi.

Miera mladých ľudí, ktorí nie sú v oblasti vzdelávania, zamestnania alebo odbornej prípravy (NEET) je historicky vysoká a nad priemerom EÚ. Na rozdiel od väčšina krajín EÚ, miera NEET na Cypre pozitívne korelovala s dosiahnutým vzdelaním.

Implementácia Youth Guarantee pokrýva asi tretinu mladých nezamestnaných ľudí na Cypre, od roku 2015 do roku 2017 sa tento program bude týkať asi 27 000 mladých ľudí na Cypre. Posúdenie úspešnosti tohto nástroja by bolo predčasné, pretože nie sú k dispozícii relevantné výsledky.⁹ Vplyv na implementáciu tohto nástroja má aj oneskorené zvýšenie administratívnych kapacít vo verejných sociálnych službách zamestnanosti, ktoré mali smerovať na podporu Youth Guarantee. Avšak rozpočet vo výške 5,7 milióna EUR¹⁰ má prispieť k zlepšeniu administratívnych kapacít inštitúcii trhu práce prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu.¹¹

Nezamestnanosť mladých ľudí na Slovensku v treťom štvrtroku 2015 klesla na 26,6 %, čo je stále výrazne nad priemerom EÚ vo výške 20,1 %. Podiel mladých ľudí, ktorí nie sú zamestnaní, ani nie sú v procese vzdelávania alebo odbornej prípravy, sa takisto znižoval a v roku 2014 dosiahol 12,8 % (12,5 % v EÚ-28). Mladí pracovníci (menej ako 25 rokov) navyše predstavovali 17 % dlhodobu nezamestnaných (oproti 6 % medzi zamestnanou populáciou).

V rámci Youth Guarantee boli prijaté ďalšie kroky s cieľom zlepšiť prechod zo školy do zamestnania. Kľúčové prijaté opatrenia sa týkajú najmä odborného vzdelávania a prípravy, dotovaných prvých pracovných miest a pracovného poradenstva poskytovaného hlavne prostredníctvom elektronických služieb. Ponuky sa sústreďujú hlavne na pracovné miesta a menej na odbornú prípravu a do konca roka 2015 mali dosah celkovo na 132 500 mladých ľudí.¹²

Revízia zákona o službách zamestnanosti rozšírila druh pracovných miest, ktoré môžu prijímať absolventov na absolventskú prax, aj na pracovné miesta, ktoré poskytujú samostatne zárobkovo činné osoby. Úspešná realizácia uvedených reforiem však bude do veľkej miery bude závisieť od schopnosti verejných služieb zamestnanosti osloviť tých mladých ľudí, ktorí sú najďalej od trhu práce, poskytnúť im kvalitné ponuky a rozvinúť miestne partnerstvá so školami a zamestnávateľmi.

Zo správ o stave jednotlivých krajín EÚ tak, ako sú každoročne zverejňované, nemožno špecifikovať v akej miere sú efektívne nástroje v rámci iniciatív, ktoré majú znižovať nezamestnanosť mladých. Vlády jednotlivých krajín využívajú niektoré opatrenia a nástroje, avšak chýba ich kvantifikované vyjadrenie. Nedostatkom týchto správ je, že nemajú jednotnú štruktúru, neposkytujú objektívne vyhodnocovanie uplatňovania jednotlivých opatrení a ich efektívnosť.

3 Diskusia

EÚ v roku 2010 schválila strategický materiál Európa 2020, ktorým má dosiahnuť EÚ inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast a to prostredníctvom 7 iniciatív. Zároveň si stanovila kvantifikovala ciele, ktoré chce EÚ dosiahnuť v roku 2020. Štatistická databáza EÚ

⁹ European Commission (2015): Country report Cyprus.

¹⁰ European Commission (2015): Country report Cyprus.

¹¹ European Commission (2015): Country report Cyprus.

¹² Európska komisia: Správa o stave krajiny – Slovensko.

Eurostat sa svojim dizajnom prispôsobila tak, aby priebežné plnenie týchto cieľov boli ľahko identifikovateľné a kvantifikovateľné.

Takýto postup sme očakávali od štruktúry správ o stave jednotlivých členských krajín, ktoré tvoria súčasť hodnotenia v rámci európskeho semestra. Štruktúry a obsah jednotlivých správ sa líši a ich obsah nekorešponduje so štruktúrou stratégie Európa 2020, resp. vyhodnotením opatrení v rámci jednotlivých iniciatív. To môže viesť k tomu, že posúdenie efektivity uplatňovania opatrení a nástrojov jednotlivých iniciatív sa môže stať predmetom diskusií o neefektivite pôsobenia finančných nástrojov EÚ. Môže sa opakovať situácia podobná v prípade Lisabonskej stratégie, v ktorej absentovali reálne vymedzené ciele a priority, a aj tieto boli stanovené nekonkrétne a boli široko koncipované. Následne ich vyhodnotenie a posúdenie efektivity nebolo možné a Lisabonská stratégia bola negatívne hodnotená.¹³

Efektivita hodnotení môže viesť k nasledujúcim zjednodušeným záverom. 95 % účastníkov Erazmu skutočne vie dobre minimálne jeden cudzí jazyk, 94 % ľudí. Tí, ktorí sa plánujú zúčastniť Erazmu, už dobrú znalosť minimálne jedného cudzieho jazyka majú. Na Erazmus teda idú ľudia, ktorí už cudzie jazyky vedia a voči iným krajinám sú otvorení.¹⁴ To znamená, že aj bez absolvovania mobility sa takýto absolventi uplatnia ľahko na trhu práce a rozdiel medzi nimi a ostatnými na trhu práce sa len zvýši. Tí, ktorí sú neuplatniteľní na trhu práce z dôvodu neznalosti cudzieho jazyka, zostanú naďalej bez uplatnenia.

Do diskusie vstupuje ďalší faktor – a to demografický vývoj v EÚ, je známy všeobecný úkaz, že „Európa starne“. Európska komisia vo svojom oznámení o demografickej budúcnosti Európy uvádza, že do roku 2050 dôjde k zníženiu počtu obyvateľov vo vekovej štruktúre 15 – 24 ročných o 24,3 %, medzi rokmi 2010 – 2030 počet obyvateľov v tejto vekovej kategórii bude znížený o 12 %.¹⁵ Tento fakt môže identifikovať jav, že skutočne dochádza k znižovaniu počtu práceschopného obyvateľstva, čo sa prirodzene najskôr prejavuje v nižších vekových kategóriách. V tomto kontexte to môže podporovať záver, že k znižovaniu nezamestnanosti mladých nedochádza len v dôsledku uplatňovania opatrení EÚ na jej znižovanie, ale celkovým znižujúcim sa podielom tejto vekovej skupiny na celkovom počte práceschopného obyvateľstva.

4 Záver

EÚ čelí obrovskej kritike zo strany nielen politikov, odborníkov, politológov a aj jej obyvateľov, že sa stáva byrokratickým aparátom bez konkrétnych výsledkov. Naša analýza môže čiastočne podporiť ten fakt, že akékoľvek opatrenia inštitúcií EÚ na odstraňovanie problémov členských štátov EÚ sú byrokratickými opatreniami bez reálnych výsledkov. Inštitúcie EÚ bezpochyby vytvára účinné nástroje na odstraňovanie nezamestnanosti mladých ľudí, informovanosť o nich je rozsiahla a dostupná rôznymi metódami. Finančné nástroje určené pre tento typ opatrení sú identifikovateľné a merateľné.

Abstrahovanie efektivity nástrojov na znižovanie nezamestnanosti mladých bolo komplikované, pretože výsledky neboli publikované konzistentne. Ich presné vyhodnotenie si vyžaduje podrobnú analýzu z viacerých zdrojov, čo rozsah tohto článku neumožňuje.

V kontexte množstva hodnotení na úrovni členských štátov chýba jednotný rámec o realizácii jednotlivých opatrení na znižovanie nezamestnanosti mladých a vo väčšine správ, hodnotení a odporúčaní nielen zo strany členských štátov EÚ, ale aj inštitúcií EÚ. Štatistické výsledky sú všeobecne dostupné, abscentuje analýza akými metódami a nástrojmi sa tieto výsledky dosiahli.

¹³ Lipková, L. (2011): Európska únia.s. 313.

¹⁴ Sulík, R.(2015): Erazmus – vzdelanie alebo dotácie pre vyššiu vrstvu?

¹⁵ Európska komisia (2010) : Demografická budúcnosť Európy – pretvorme výzvu na príležitosť.

Zoznam použitej literatúry

- [1] LIPKOVÁ, L. a kol. (2011): *Európska únia*. Bratislava: Sprint dva, 2011. ISBN 978-80-89393-33-6
- [2] SULÍK, R. (2013): *Erazmus – vzdelanie alebo dotácie pre vyššiu vrstvu?*[online] [citované 23.5.2016] dostupné na:<http://europskaunia.sulik.sk/erazmus-program-eu/>
- [3] EURÓPSKA KOMISIA (2010): *Nové zručnosti pre nové pracovné miesta*. [citované 23.5.2016] dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0682:SK:NOT>
- [4] EUROPEAN COMMISSION.(2015): *Draft joint employment report from the commission and the council* [citované 23.5.2016] dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2016/ags2016_draft_joint_employment_report.pdf
- [5] EUROPEAN COMMISSION (2016): *Country report – EU 2016*. [citované 23.5.2016] dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2016/ags2016_euro_area_swd_en.pdf
- [6] EUROPEAN COMMISSION (2016) : *Country report Spain 2016*. [citované 5.6.2016] dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_spain_en.pdf
- [7] MINISTRY OF GREECE (2015) : *National reform programme 2015*. [citované 23.5.2016] dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_greece_en.pdf
- [8] EUROPEAN COMMISSION (2016). *Country report Croatia 2016*. [citované 3.6.2016] dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_croatia_en.pdf
- [9] EUROPEAN COMMISSION (2016): *Country report Italy 2016*. [citované 2.6.2016] dostupné na : http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_italy_en.pdf
- [10] EUROPEAN COMMISSION (2016): *Country report Cyprus 2016*. [citované 3.6.2016] dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_cyprus_en.pdf
- [11] EURÓPSKA KOMISIA (2016) : *Správa o stave krajiny Slovensko 2016*. [citované 3.6.2016] dostupné na : http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2016/cr2016_slovakia_sk.pdf
- [12] EURÓPSKA KOMISIA (2010) : *Demografická budúcnosť Európy – pretvorenie výzvy na príležitosť*. [citované 23.5.2016] dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu> > EUROPA > EU law and publications > EUR-Lex
- [13] EUROSTAT (2016): *Harmonised unemployment rate by sex - age group 15-24* <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teilm021&plugin=1>

Kontakt**Ing. Ľubica Harakal'ová, PhD.**

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

ETNOPOLITICKÉ KONFLIKTY V SÚČASNEJ DOBE: KURDISTAN A NÁHORNÝ KARABACH

Mgr. Vladyslav Havshynskyy

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: vladyslav.havshynskyy@euba.sk

Daný článok je zameraný na identifikáciu faktorov vývoja etnopolitických konfliktov pomocou komparačnej analýzy dvoch etnopolitických konfliktov (kurdského a náhornokarabašského). Majúc rôzny civilizačný pôvod, obidva konflikty prechádzali vojenskou etapou a do dnešnej doby ostávajú aktuálne. V priebehu výskumu bolo identifikovaných niekoľko faktorov vývoja etnopolitických konfliktov, najmä: civilizačný pôvod, procesy v svetovej politike, asimilačná politika voči etnickým menšinám, ekonomická disproporcía regiónu.

Kľúčové slova: etnopolitický konflikt, Kurdistan, Náhorný-Karabach

Given article focuses on the identification of the dominant factors in the development of ethno-political conflicts by means of a comparative analysis of the two ethno-political conflicts (Kurdistan, Nagorno-Karabakh), given conflicts are relevant to this day. Having different civilizational origin, they both went armed stage in its development. The study identified several major factors of development of ethno-political conflicts, namely the origin of civilization, the processes in world politics, assimilation policy towards ethnic minorities, economic disparities in the region.

Key words: ethno-political conflict, Kurdistan, Nagorno-Karabakh

JEL Classification: D74

1 Úvod

V poslednom desaťročí, svetovú politiku výrazne ovplyvňuje národnostný faktor, jeho význam v medzinárodnom procese sa naďalej zvyšuje, nakoľko dnešné ľudstvo prezentuje sebou veľmi nejednoduchý etnický systém, ktorý sa skladá z tisíce rôznych etnických spoločností (nácií, národov, kmeňov, etnických menšín atď). Všetky existujúce etnokomponenty sveta sú vlastne pre viac ako 200 krajín, prevažná väčšina z nich sú polietnickými, najmä pre tie krajiny, ktoré sú rozvojové. Skúmanie konfliktov, vrátane etnopolitických je jedným z najdôležitejších úloh spoločnosti, lebo súčasné obdobie sa rozoberá odborníkmi ako obdobie zostrenia konfliktov a ich riadenie je jedna z najdôležitejších podmienok udržiavania sociálno-politickej stability krajiny a regiónu na medzinárodnej scéne. Súčasnosť teoretických a praktických aspektov daného pojmu je podmienená zostrením konfliktov v Kurdistane a Náhornom-Karabachu. Dnešná politicko-konfliktná situácia v týchto regiónoch si vyžaduje fundamentálny prieskum spoločensko-civilizačných a nenásilných foriem regulácie, najmä sociálnopolitických konfliktov.

2 Teoretické vymedzenie pojmu etnopolitického konfliktu

Etnopolitický konflikt zahŕňa v sebe vlastnosti dvoch rozdielnych konfliktov v oblastiach činnosti: politickú a etnickú. Preto sa vyskytuje otázka: čím sa vyznačuje prítomnosť etnopolitického konfliktu? Na túto otázku do istej miery odpovedá Aklaev: „Etnopolitický konflikt sa spája s etnickým ako aj s politickým konfliktom ako súčasť alebo celok. Etnopolitický konflikt je zrážka subjektov politiky a ich snaha realizovať svoje záujmy a hodnoty, ktoré sú spojené s dosiahnutím alebo novým rozdelením politickej vlády,

v ktorých sa etnické odlišnosti stávajú princípom politickej mobilizácie a aspoň jeden subjekt je etnická skupina“ (Aklaev, 2005). Takým spôsobom Aklaev dáva prioritu politickej súčasti v etnopolitickom konflikte.

Iný pohľad prezentuje Sultygov. Podľa jeho názoru “etnopolitický konflikt je podmienený politickou, ekonomickou, sociálnou, územnou nerovnosťou etník zvláštnym druhom etnického konfliktu alebo stupňom jeho vyvinutia, ktorý sa charakterizuje zrážkou medzi etnikami, etnikom, z jednej strany, a so štátom na druhej, s ohľadom na zvýšenie politického statusu daného etnika, poskytnutie mu práva na formovanie orgánov štatnej správy alebo získanie plnej suverenity” (Sultygov, 2006). Z uvedeného je zrejmé, že etnopolitický konflikt je druhom etnického konfliktu.

Vo vyššie uvedených pohľadoch, podľa nášho názoru, neexistujú zásadné rozdiely. Priorita politických alebo etnických súčastí v etnopolitickom konflikte závisí od toho, v rámci ktorej paradigmy sa skúma daný fenomén. V prípade, že sa rozoberá ako jeden z druhov etnického konfliktu, potom priorita bude na strane etnickej súčasti. Ale ak sa skúma politický fenomén, tak sa prezentuje ako jeden z druhov politického konfliktu.

3 Faktory vypuknutia etnopolitických konfliktov

Medzietnická interakcia prebieha na základe zákonitostí, charakteristických pre medziskupinovú vzťahy. Je to skupinová (etnická) samoidentifikácia, porovnanie s ostatnými etnikami (skupinami), v protiklade s ostatnými podľa princípu „My sme skupina“, „Oni sú skupina“. Preto princíp etnickej samoidentifikácie predpokladá protiklad svojej etnickosti s ostatnými. Preto sa vyskytujú konfliktné identickosti, ktoré v rozdielnych formách existujú v každom type medzi etnického konfliktu. Avšak dôvodom a príčinou pre vypuknutie konfliktu a vývoj etnopolitických konfliktov môžu byť rôzne sociálne problémy.

Jednou z hlavných príčin vypuknutia etnických konfliktov sú spoločné územné nároky etník. Také konflikty sú možné aj na medzishátnej úrovni, takisto na medziregionálnej a lokálnej úrovni. Územné nároky majú rôzne motívy, napríklad:

- Územný spor môže byť podmienený historickým pozadím etnika, prítomnosť historických, kultúrnych a ostatných pamiatok etnika na určitom území.
- Nejasná demarkácia existujúcich hraníc alebo začiatkom novej demarkácie medzi etnikami, pred existenciou takých hraníc.
- Konflikty spojené s návratom pred tým vyhosteného etnika do svojej historickej vlasti
- Kvôli ľubovoľnej zmene hraníc
- Kvôli násilnému zlúčeniu územia etnika so susedným štátom
- Konflikty spojené s rozdelením etnika medzi rôzne krajiny (Luchsheva, 2015).

Príčiny vypuknutia etnického konfliktu a jeho nasledujúce ciele sú takisto viac charakterné:

- Konflikty medzi rôznymi etnickými skupinami, vyvolané politickým súperením za vlasť na všetkých úrovniach (lokálnej, regionálnej, štátnej).
- Súperenie etnika za svoj politický status v rámci jednotného štátu.
- Súperenie za kompletnú štatnosť, politickú nezávislosť (Achkasov, 2015).

Za príčinami etnických konfliktov môžu stáť aj nerovnomerné prebiehanie reforiem (ekonomických, politických, sociálnokultúrnych) v rôznych etnických regiónoch. V takých prípadoch sú možné konflikty medzi nárokmi etnických skupín na rovnaké práva a možnosti na jednej strane, a neschopnosťou štátu zabezpečiť takéto možnosti na druhej.

Najviac bolestivými a emocionálnymi sú konflikty, ktoré zapríčiňujú potláčanie hodnôt etnika. Hodnoty môžu existovať v rôznej sfére životnej činnosti spoločnosti. Podľa Webera, každý ľudský čin je vnímaný v súlade s hodnotami v zmysle ktorých sa určujú normy správania ľudí a ich ciele.

Najvýraznejšie špecifiká hodnôt etnopolitických konfliktov sa prejavujú v rozporoch, ktoré sú spojené s rozdielmi v kultúre, jazyku, náboženstve a ostatných sociálnych vlastností etnika. Napríklad, hlavným motívom občianskej vojny v bývalej Juhoslávii, podľa mienky odborníka, sa stalo náboženstvo, ktoré vzhľadom na niektoré historické dôvody rozdelilo národ s jednotnými etnickými koreňami na niekoľko náboženských subkultúr (pravosláviu, katolicizmus a islám) (Izakovich, 1996).

Na úrovni domácností sa môžu vyskytnúť etnické konflikty, ktoré sú vyvolané sociálno-psychologickými faktormi, teda všeobecným podvedomím nepriateľstva voči určitej etnickej skupine. V priebehu dlhej konfrontácie, aj napriek rôznym príčinám konfliktujúcich etníc, také vzájomne nepriateľstvo sa stáva veľmi rozšíreným a transformuje sa do etnických konfliktov.

Historické dôvody etnických konfliktov sú spojené s predchádzajúcimi činmi, ku ktorým došlo vo vzťahu medzi etnikami. Historické krivdy obyčajne dlho ostávajú v pamäti etnika na podvedomej úrovni. Tieto krivdy ale zvyčajne nie sú priamymi príčinami konfliktu. Avšak, v prípade vypuknutia konfliktu sa krivdy „vyťahujú“ na povrch a stávajú sa ďalšími faktormi pre vývoj tohto konfliktu. Napríklad, oni môžu byť využité pre ospravedlňovanie svojho konania a obvinenia s nepriateľských akcií.

Pre sociálnokultúrne príčiny vypuknutia etnických konfliktov je možné odvieť konflikty medzi normami a hodnotami, ktoré fungujú v spoločnosti. Rusko je viac národnostná krajina, ktorá sa skladá z množstva etnokultúrnych foriem. Každá kultúra predstavuje zvláštny systém hodnôt, ideálov, snáh, príkladov správania a preferencií vlastných prostriedkov pre dosiahnutie cieľov. Normy, ktoré sú prijímané na úrovni federácie alebo regiónu majú ústredný charakter a niekedy neberú do úvahy subjekt, ktorý predstavuje zvláštnosti nejakého etnika. Napríklad, na začiatku 90-tych rokov množstvo republík federácie prijali svoje ústavy, ktoré sú do značnej miery v rozpore s ruskou ústavou (Gayduk, Smirnova, 2013).

4 Komparačná analýza etnopolitických konfliktov: Kurdistan a Náhorný Karabach

Komparačná analýza sa široko používa v humanitných vedách, ako politológia, konfliktológia, etnopolitológia. Takýto druh analýz umožňuje akumulovať veľký a rôznorodý empirický materiál, formovať rôzne typológie a klasifikácie a taktiež formulovať teoretické vedomosti. Komparačná analýza nahrádza experiment, napodobňuje logiku výskumu, ale s tým rozdielom, že komparačná analýza ma charakter „post factum“ (Goloso, 2001), teda po tom, ako sa udalosť uskutočnila. kurdský a nahorno-karabašský konflikt disponujú všetkými parametrami etnopolitického konfliktu a podobnými štruktúrnymi elementami, ale majú aj odlišné charakteristiky a taktiež zvláštnosti v prebiehaní konfliktov. Navyiac, dané konflikty sú aktuálne dodnes. Ich komparačná analýza umožní určiť dominujúce faktory formovania konfliktných vzťahov a činností a taktiež určiť rozdielnosti etnopolitických konfliktov vychádzajúc z ich civilizačného pôvodu.

Pre realizáciu komparačnej analýzy bolo vybratých 10 kritérií: hybné sily separatistických hnutí, charakter vedenia boja, ekonomická disproporcía v regióne, inštitucionalizácia konfliktu, prítomnosť asimilačnej politiky centrálnej vlády a titulárneho národa, civilizačný pôvod konfliktu, zahraničná pomoc separatistickým silám, geopolitické záujmy tretích krajín v etnicko-politickom konflikte, účasť iných krajín a medzinárodných organizácií pri riešení konfliktu, náboženské ohraničenie.

Vychádzajúc z realizovanej analýzy, na základe skúmania štruktúry, genézy a faktorov etnopolitického konfliktu, boli získané nasledujúce výsledky, predstavené v tabuľke č. 1.

Tabuľka č. 1

Kritériá komparácie	kurdský konflikt	náhornokarabašský konflikt
1. Hybné sily separatistických hnutí	Demokratická strana Kurdistanu Vlastenecká únia Kurdistanu Strana kurdských pracujúcich	Výbor „Karabach“ Národný front pre oslobodenie Artsakh
2. Charakter vedenia boja	partizánska vojna	vojna medzi dvoma krajinami
3. Ekonomická disproporcía v regióne	áno (negatívna)	áno (negatívna)
4. Inštitucionalizácia konfliktu	čiastočná	čiastočná
5. Prítomnosť asimilačnej politiky centrálnej vlády a titulárneho národu	áno	áno
6. Civilizačný pôvod konfliktu	islamský	postsovietsky priestor (pravoslávie)
7. Zahraničná pomoc separatistickým silám	áno	áno
8. Geopolitické záujmy tretích krajín v etnicko-politickom konflikte	áno	áno
9. Účasť iných krajín a medzinárodných organizácií pri riešení konfliktu	áno	áno
10. Náboženské rozhraničenie	áno	áno

Zdroj: Vlastné vypracovanie autora

Všeobecne je možné povedať, že kurdský a náhornokarabašský etnokonflikt sú identické vo väčšine kritérií. Je potrebné poznamenať, že na štruktúru a charakter etnopolitických konfliktov má do značnej miery vplyv ich civilizačný pôvod.

5 Záver

Na základe realizácie komparačnej analýzy boli získané nasledujúce výsledky, kde dominujúce faktory vývoja etnopolitických konfliktov sú:

Civilizačný pôvod etnopolitického konfliktu podmieňuje jeho charakter a proces vývoja. Patričnosť štátu alebo regiónu k určitej civilizácii dáva určitý rámec na správanie politických subjektov, vychádzajúc z charakteru politického systému a politickej kultúry (Huntington, 2003). Intervencia koalície západoeurópskych štátov do Iraku umožnila taktiež vyriešiť kurdskú otázku prostredníctvom etnofederalizácie v danom štáte a vyviešť konflikt z vojenskej etapy. Komplikovaná situácia ostáva okolo tureckého a sýrskeho Kurdistanu, kde dominujú hodnoty islamského sveta. Dôvodom bol v „zamrazenom“ stave náhornokarabašský konflikt, ktorý sa nachádza v postsovietskom priestore, kde dominujú metódy silovej regulácie. Avšak, aktuálne konflikt opätovne prepukol, Arménsko s Azerbajdžanom vstúpili do konfrontácie medzi sebou o náhornokarabašský región, ktorý je bohatý na ropu.

Na charakter etnopolitického konfliktu a procesu jeho vývoja má do značnej miery vplyv činnosť tretích krajín a medzinárodných organizácií, ktoré sa usilujú o presadzovanie svojich záujmov v regióne. Takýto vplyv môže byť aj pozitívny, ako napríklad v prípade

kurdskeho konfliktu, kde sa vďaka proamerickej koalícii uskutočnila inštitucionalizácia konfliktu a negatívnym, ako v prípade náhornokarabašského konfliktu, kde vyhlásenie enosisu Náhorného Karabachu do Arménska vyvolalo zapojenie veľkých vojenských a finančných prostriedkov do štruktúry konfliktu. Toto viedlo k nárastu obetí a materiálnych strát. Bez značného zahraničného vplyvu sa vyriešenie daných konfliktov stáva komplikovaným.

Asimilačná politika voči etnickým menšinám je viditeľná v dvoch konfliktoch. Napríklad v Iraku – v období diktatúry Saddáma Husajna. V Turecku existuje politika etnomonoizácie dodnes, od čias vyhlásenia ideí kemalizmu. V ZSSR sa prax asimilácie uskutočňovala v republikách zo strany titulárnej populácie na etnické menšiny. Vyššie uvedené opatrenia viedli k tzv. “výbuchu etickosti” s príslušnými požiadavkami zo strany etnických menšín.

Ekonomická disproporcia je značným faktorom vo formovaní separatických tendencií, ako v prípade zaostalosti, tak aj dominancie etnického etnika. Prítomnosť nízkej úrovne ekonomických zdrojov regiónu sa negatívne prejavuje na náladách etnických skupín, formuje požiadavky danej skupiny normalizovať situáciu prostredníctvom presunu vládnych právomocí, s cieľom uspokojenia ekonomických a kultúrnych požiadaviek. Je potrebné poznamenať, že ekonomická dominancia regiónu a jeho povinnosti štátnej fiškálnej distribúcie a ekonomického “sponzorovania” regiónov-darcov takisto formuje požiadavky reorganizácie a zväčšenia politických a ekonomických právomocí.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Achkasov, V. A. (2015). Etnopoliticheskiy konflikt kak konflikt identichnostey. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya 6. Politologiya. Mezhdunarodnyye otnosheniya. [cit. 01.06.2016]. Dostupné na internete: <http://cyberleninka.ru/article/n/etnopoliticheskiy-konflikt-kak-konflikt-identichnostey>
- [2] Aklaev, A. (2005). Etnopoliticheskaia konfliktologiya: analiz i menedzhment. Moskva: Delo.
- [3] Esteban, J., Mayoral, L., & Ray, D. (2012). Ethnicity and conflict: Theory and facts. science, 336(6083), 858-865.
- [4] Farukshin M. H. (2013). Etnichnost i Federalizm. Kazar: Tsentr Innovatsionnykh Tekhnologiy. [cit. 01.06.2016]. Dostupné na internete: <http://elibrary.ru/item.asp?id=22152709>
- [5] Gayduk, V. V., Smirnova, K. I. (2013). Etnopoliticheskiye konflikty na postsovetskom prostranstve. Voprosy natsional'nykh i federativnykh otnosheniy, (2), 79-87. [cit. 01.06.2016]. Dostupné na internete: <http://elibrary.ru/item.asp?id=20309292>
- [6] Golosov, G. V. (2001). Spravitel'naja politologiya: [učebnik] (3. izd., pererabot. i dop). Sankt-Peterburg: Izdat. Evropejskogo Univ. v Sankt-Peterburge [u.a.]. [cit. 01.06.2016]. Dostupné na internete: http://old.eu.spb.ru/socio/regions/polit_text.pdf
- [7] Gudzhatullayev, R. A. (2015). Separatizm i yego posledstviya v usloviyakh etnopoliticheskogo konfliktu. Uchenyye zapiski Kazanskogo universiteta. Seriya Gumanitarnyye nauki, 157(1). [cit. 01.06.2016]. Dostupné na internete: <http://cyberleninka.ru/article/n/separatizm-i-ego-posledstviya-v-usloviyakh-etnopoliticheskogo-konfliktu>

- [8] Huntington, S. P. (2003). The clash of civilizations and the remaking of world order. New York, NY: Simon & Schuster.
- [9] Izakovich, Z. (1996). Politicheskiye i etnoreligioznyye aspekty yugoslavskogo konflikta. Sotsiologia. №5. [cit. 01.06.2016]. Dostupné na internete: <http://ecsocman.hse.ru/data/795/658/1216/008Izakovai.pdf>
- [10] Luchsheva, L. V. (2015). Sovremennyye kontsepty prichin etnicheskikh konfliktov. Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii. [cit. 01.06.2016]. Dostupné na internete: <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-kontsepty-prichin-etnicheskikh-konfliktov>
- [11] Sulygov, A. H. (2006). Uregulirovaniye etnopoliticheskikh konfliktov v sovremennykh usloviyakh: zarubezhnyy opyt i Rossiya: Dizertačná práca, Moskva, 2006. 222 s.

Kontakt

Mgr. Vladyslav Havshynskyy

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: havshynskyy@gmail.com

VZŤAHY ČÍNY A REGIÓNU LATINSKEJ AMERIKY A KARIBIKU V OBLASTI ENERGETIKY

Natália Hlavová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: natalia.hlavova@euba.sk

Cieľom príspevku je popísať súčasnú situáciu vo vývoji vzťahov medzi krajinami Latinskej Ameriky a Karibiku a Čínou. V príspevku popisujeme historický vývoj týchto vzťahov a ich zmluvný základ. Taktiež identifikujeme zdroje záujmu Číny o tento región. V závere sa venujeme významnému postaveniu energetického sektora v tomto vzťahu.¹

Kľúčové slová: Čína, Latinská Amerika, Karibik

The aim of this paper is to describe the current situation in the development of relations between the countries of Latin America and the Caribbean and China. The paper describes the historical development of these relations and their contractual basis. We also identify the source of China's interests in this region. In conclusion, we pay attention to substantial importance of the energy sector in this relationship.

Key words: China, Latin America, Caribbean

JEL Classification: Q40, Q48

1 Úvod

Čínska ľudová republika v posledných rokoch rozširuje svoje pôsobenie vo všetkých častiach sveta s cieľom upevniť svoje ekonomické a politické postavenie na medzinárodnej scéne. Po významných investičných projektoch, obchodných dohodách a politických dohodách na africkom kontinente a v niektorých častiach Ázie, Číňania obrátili svoju pozornosť na región Latinskej Ameriky a Karibiku. Tento región je pre Čínsku ľudovú republiku zaujímavý nielen z ekonomických dôvodov, ale aj pre rozšírenie vplyvu Číny vo svete a upevnenie postavenia ČĽR ako jediného legitímneho predstaviteľa čínskeho ľudu.

Cieľom tohto príspevku je popísať historický vývoj a aktuálny stav vzťahov medzi Čínskou ľudovou republikou a krajinami Latinskej Ameriky a Karibiku. V práci kladieme dôraz najmä na oblasť energetiky, a síce na obchod s fosílnymi palivami medzi týmito partnermi a tiež na čínske investície do oblasti energetiky v tomto regióne.

V práci vychádzame najmä z historických aj aktuálnych oficiálnych dokumentov, aktuálnych oficiálnych vyhlásení predstaviteľov jednotlivých štátov. Cenným zdrojom informácií o aktivitách Číny v oblasti Latinskej Ameriky a Karibiku sú tiež správy odborníkov na medzinárodný obchod, investície a medzinárodné vzťahy, a tiež správy a dokumenty medzinárodných organizácií. Údaje o objemoch medzinárodného obchodu a investícií a ich komoditnej a teritoriálnej štruktúre sme získali s databáz medzinárodných organizácií, predovšetkým UNCTAD.

2 Historický vývoj vzťahov medzi Čínou a regiónom Latinskej Ameriky a Karibiku

Vzťahy medzi Čínou a krajinami Latinskej Ameriky a Karibiku boli v minulosti ovplyvňované najmä dvoma oficiálnymi postojmi v regiónoch na opačnej strane Tichého

¹ Článok bol vypracovaný v rámci projektu I-16-105-00 „Perspektívy vývoja energetickej bezpečnosti ČĽR“.

oceánu. Z pohľadu Latinskej Ameriky boli vzťahy so zvyškom sveta ovplyvnené najmä postojom Spojených štátov amerických, silného štátu v bezprostrednom susedstve regiónu. Americký prezident v roku 1823 vyjadril tento postoj v dokumente známom pod názvom Monroeova doktrína.² V tomto dokumente James Monroe deklaruje americký kontinent ako sféru vplyvu Spojených štátov amerických a odmieta zásahy ostatných mocností do záležitostí v Latinskej Amerike a Karibiku. Zároveň to však USA nebudú zasahovať do záležitostí v iných častiach sveta.

Na druhej strane kontaktom medzi regiónom Latinskej Ameriky a Karibiku a Čínou bránila čínska politika izolacionizmu a snahy Číny o sebestačnosť. Táto politika zo strany Číny voči zvyšku sveta trvala až do začiatku 80. rokov 20. storočia, kedy sa v Číne začalo obdobie masívnych reforiem pod vedením Teng Siao-Pchinga. Od tohto obdobia sa Čína začala otvárať možnostiam medzinárodnej spolupráce, a to najmä v oblasti obchodu. Čínske pôsobenie vo svete si získavalo pozornosť svetovej verejnosti najmä v súvislosti s rastúcim pôsobením Číny na africkom kontinente, ktoré sa rozvíja na platforme Fóra pre spoluprácu Číny a Afriky (Forum on China-Africa Cooperation - FOCAC) od roku 2000.

Čínsky záujem sa po Afrike posunul aj do ďalšieho regiónu, a to do oblasti Latinskej Ameriky a Karibiku. O rastúcom záujme Číny o tieto krajiny svedčí historicky prvá Biela kniha venovaná tomuto regiónu z roku 2008. Najrozsiahlejšou časťou dokumentu o Čínskej politike voči Latinskej Amerike a Karibiku³ je štvrtá kapitola o perspektívach spolupráce medzi Čínou a krajinami regiónu. Spolupráca sa má rozvíjať v štyroch oblastiach, ktorými sú politika, ekonomika, kultúrne a sociálne aspekty a mier, bezpečnosť a súdnictvo. Z pohľadu tohto príspevku je kľúčová práve ekonomická spolupráca, pozostávajúca zo 14 bodov: obchod, investičná spolupráca, finančná spolupráca, poľnohospodárska spolupráca, industriálna spolupráca, infraštruktúrna spolupráca, spolupráca v oblasti zdrojov a energetiky, colná spolupráca, spolupráca pri kontrole kvality, spolupráca v oblasti turizmu, zníženie a odpustenie dlhov, ekonomická a technická pomoc, multilaterálna spolupráca a spolupráca obchodných komôr. Dokument je pomerne stručný, preto nepopisuje konkrétne kroky v jednotlivých oblastiach. Najvšeobecnejšia je však práve formulácia o spolupráci v oblasti zdrojov a energetiky. „Čínska strana si želá rozšírenie a prehĺbenie vzájomne výhodnej spolupráce s Latinskou Amerikou a Karibikom v oblasti zdrojov a energetiky na základe bilaterálnych dohôd.“⁴

Záujem Číny bol v roku 2014 potvrdený aj návštevou čínskeho prezidenta Si Ťin-pchinga v štyroch krajinách regiónu. Prezident sa zúčastnil na samite krajín BRICS v Brazílii, kde sa zároveň stretol s brazílskou prezidentkou a členmi parlamentu. Si Ťin-pching navštívil tiež Venezuelu a Argentínu, ktoré sú strategickými partnermi Číny, spolu s Brazíliou a Peru. Cestu po Latinskej Amerike prezident zavŕšil na Kube, ktorá je dlhodobo blízkym partnerom Čínskej ľudovej republiky.⁵

Rozvíjaniu vzťahov medzi Čínou a regiónom Latinskej Ameriky a Karibiku napomáha aj oslabovanie vzťahov s doterajším najsilnejším partnerom regiónu, USA. Podľa A. Serbina⁶ dochádza k snahe krajín Latinskej Ameriky a Karibiku o väčšiu autonómiu, ktorá sa prejavuje aj v zakladaní regionálnych organizácií bez účasti USA. K oslabovaniu vzťahov prispieva tiež

² MONROE, J. (1823): *The Monroe Doctrine*. [online]. 02. 12. 1823. [Citované 28. 05. 2016.] Dostupné na internete: http://www.archive.org/stream/monroedoctrineal00unit/monroedoctrineal00unit_djvu.txt

³ CENTRAL PEOPLE'S GOVERNMENT OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2008): *China's Policy Paper on Latin America and the Caribbean*. [online]. 2008. [Citované 28. 05. 2016.] Dostupné na internete: http://www.gov.cn/english/official/2008-11/05/content_1140347.htm

⁴ Ibidem.

⁵ TIEZZI, S. (2014): Xi Jinping Heads to South America. [online]. In: *The Diplomat*, 15. 07. 2014. [Citované 28. 05. 2016.] Dostupné na internete: <http://thediplomat.com/2014/07/xi-jinping-heads-to-south-america/>

⁶ SERBIN, A. (2016): *Onstage or Backstage? Latin America and US-Cuban relations*. In: *A New Chapter in US-Cuba Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2016. ISBN 978-3-319-29595-4. s. 179-189.

zmena regionálnej orientácie zahraničnej politiky USA po teroristických útokoch v roku 2001. Obe strany tohto vzťahu, teda Latinská Amerika a Karibik na jednej strane a USA na druhej strane, diverzifikujú svoju zahranično-politickú orientáciu smerom k iným regiónom.

3 Zdroje čínskeho záujmu o Latinskú Ameriku a Karibik

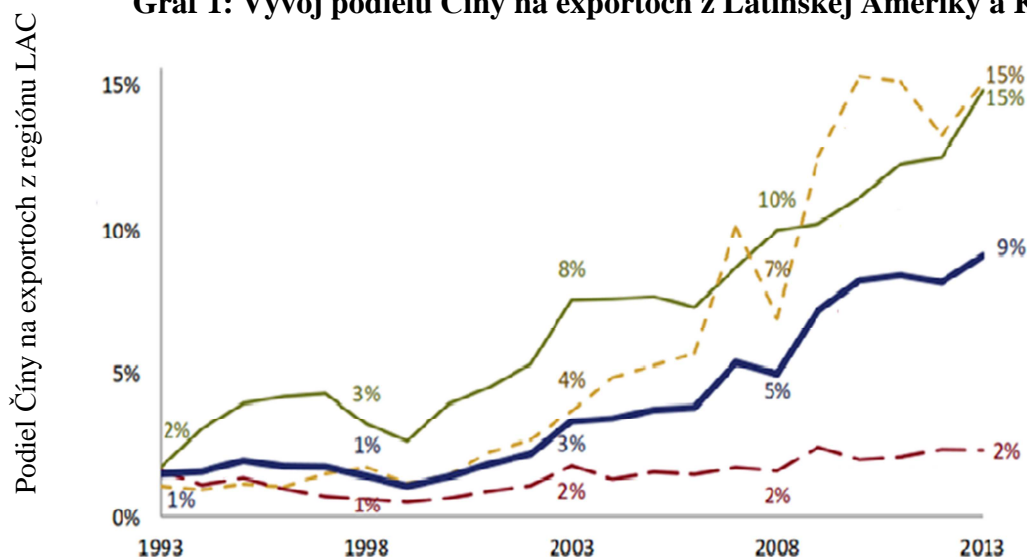
Aktuálny vývoj vzťahov Číny a viacerých regiónov vo svete nie je zo strany Číny iba prostriedkom na budovanie si pozície silného hráča v medzinárodnom prostredí. Čína je síce vnímaná ako protipól a alternatíva k pôsobeniu USA či krajín Európskej únie v rozvojovom svete, čínske záujmy sú však rôznorodé. Vzťahmi s rozličnými rozvojovými, ale aj rozvinutými štátmi, si Čína zabezpečuje politický vplyv, ale tiež prísun surovín nevyhnutných pre fungovanie ekonomiky a odbytové trhy pre svoje výrobky. Tieto záujmy reflektuje aj vývoj vzťahov Číny a Latinskej Ameriky a Karibiku. V tomto regióne ide zo strany Číny najmä o dovoz komodít z krajín Latinskej Ameriky a Karibiku, o umiestnenie čínskych výrobkov na tomto trhu a tiež o upevnenie politického vplyvu v tomto regióne na úkor Čínskej republiky, teda Taiwanu.

3.1 Komodity

Čínska ekonomika predstavuje vo svete jeden z hlavných ťahúnov svetového dopytu po surovinách a potravinách. Pre zabezpečenie potravinovej bezpečnosti svojich obyvateľov a surovín na výrobu exportných artiklov či energie, je Čína nútená dovážať veľké množstvo komodít. Jedným z trhov, ktoré sú zdrojom týchto komodít, je aj región Latinskej Ameriky a Karibiku.

V období medzi rokmi 2009 a 2013 boli najviac exportovanými položkami z Latinskej Ameriky a Karibiku do Číny práve nerastné suroviny a poľnohospodárska produkcia. Najviac exportovanou komoditou bola meď a výrobky z medi (24 %), železná ruda (20 %), sójové bôby a iné olejniny (18 %) a ropa (9 %). Na Grafe 1 môžeme pozorovať, ako sa vyvíjali exporty z Latinskej Ameriky a Karibiku do Číny.

Graf 1: Vývoj podielu Číny na exportoch z Latinskej Ameriky a Karibiku



Poznámka: Celkový export (-), export nerastných surovín (--), export poľnohospodárskych produktov (-), export priemyselnej produkcie (--). Prameň: Vlastné spracovanie podľa Ray, R. et al. (2015): China in Latin America: Lessons for South-South Cooperation and Sustainable Development.

Z údajov zobrazených v Grafe 1 je zrejme, že podiel Číny na exportoch z tohto regiónu rastie a v roku 2013 už dosahoval 9 %. Je však zrejme aj úzke zameranie čínskeho dopytu na výrobky sektorov s nízkou pridanou hodnotou, predovšetkým teda výrobky ťažobného sektora a poľnohospodárske výrobky. Každá z týchto kategórií vykazuje až 15 % podiel Číny na celkovom dopyte po týchto exportoch. Negatívom spojeným s rastúcim dopytom Číny v Latinskej Amerike a Karibiku je nízky záujem o import výrobkov priemyselného sektora zo strany Číny. Rast dopytu v sektore s vyššou pridanou hodnotou totiž výrazne zaostáva za rastom iných sektorov, pokiaľ ide o export do Číny.

Teritoriálna štruktúra najvýznamnejších exportných položiek kopíruje zoznam strategických partnerov Číny, ktorých sme uviedli v druhej kapitole tohto príspevku. Hlavnými exportérmi medzi sú Čile a Peru, hlavný exportér železnej rudy je Brazília a Brazília spolu s Argentínou sú najvýznamnejšími partnermi Číny v dovoze sóje a iných olejnatých rastlín.⁷

3.2 Dopyt po čínskych výrobkoch

Spolu s rastom exportov z Latinskej Ameriky a Karibiku do Číny sa prehĺbuje aj opačný vzťah. Čínske firmy importujú čoraz viac výrobkov do ekonomík regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku, najmä v podobe priemyselných výrobkov. Pridaná hodnota čínskych exportov je teda vyššia ako pridaná hodnota exportov z Latinskej Ameriky a Karibiku do Číny.

Podľa E. Dussel Petersa⁸ má narastajúci obchod medzi týmito partnermi niekoľko základných charakteristík. Prvou charakteristikou, nepriaznivou pre Latinskú Ameriku a Karibik, je nárast pasívneho salda obchodnej bilancie voči Číne. Kým si tento región buduje aktívne saldo obchodnej bilancie s niekoľkými inými obchodnými partnermi, vo vzťahu k Číne sa saldo naopak prehĺbuje.

Od roku 2001 tiež dochádza k poklesu priemernej technologickej náročnosti exportov z Latinskej Ameriky a Karibiku do Číny. Naopak, stále viac exportov z Číny do tohto regiónu sa zaraďuje do kategórie hi-tech, čiže vysoko technologicky náročná produkcia. Spolu so stredne technologicky náročnou produkciou predstavujú až 60 % čínskeho exportu do tohto regiónu.

Podľa Ray a Gallaghera⁹ veľké množstvo priemyselných odvetví v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku je ohrozených importom priemyselných výrobkov z Číny, a to priamo alebo nepriamo. Podiel priemyselných odvetví na exporte krajín klesá a klesá tiež podiel priemyselných odvetví na tvorbe hrubého domáceho produktu v krajinách Latinskej Ameriky a Karibiku. Čínska priemyselná produkcia dovážaná do regiónu najviac ohrozuje automobilový priemysel v Argentíne, elektrotechnický priemysel v Mexiku a odevný priemysel v Peru.

3.3 Politický vplyv

Pre Čínsku ľudovú republiku je typickou a často kritizovanou črtou pri medzinárodnej spolupráci fakt, že si svojich partnerov nevyberá na základe ich vnútro politickej situácie. USA a Európska únia deklarujú, že svoje obchodné a investičné aktivity nerealizujú v krajinách, ktoré sú považované za nedemokratické, čo platí aj pre poskytovanie rozvojovej

⁷ RAY, R. – GALLAGHER, K. (2015): *China-Latin America Economic Bulletin 2015 Edition*. Discussion Paper 2015-9. Boston: Global Economic Governance Initiative, 2015. S. 5.

⁸ DUSSEL PETERS, E. (2013): Recent China-LAC Trade Relations: Implications for Inequality? In: *Geopolitics, History, and International Relations*, 2013, roč. 5, č. 2, s. 44-71.

⁹ RAY, R. – GALLAGHER, K. (2015): *China-Latin America Economic Bulletin 2015 Edition*. Discussion Paper 2015-9. Boston: Global Economic Governance Initiative, 2015. S. 7-9.

pomoci. Na rozdiel od nich, Čína sa nezaobrá situáciou v krajine a nepodmieňuje ekonomickú spoluprácu politicky.

Aj pri spolupráci s Čínou však existuje politická podmienka pre akúkoľvek ekonomickú spoluprácu. Ak chce krajina ekonomicky spolupracovať s Čínou, nesmie mať nadviazané diplomatické styky na najvyššej úrovni s Čínskou republikou, teda Taiwanom. V súčasnosti sa v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku nachádza 12 krajín, ktoré uznávajú Čínsku republiku a majú s touto krajinou nadviazané diplomatické vzťahy. Sú to Belize, Dominikánska republika, Guatemala, Haiti, Honduras, Nikaragua, Panama, Paraguaj, Salvádor, Svätý Krištof a Nevis, Svätá Lucia a Svätý Vincent a Grenadíny.¹⁰ Cieľom Číny teda môže byť zmena tohto stavu a získanie ďalších krajín na stranu ČĽR, tak ako sa im to podarilo na africkom kontinente.

Čínska angažovanosť v Latinskej Amerike a Karibiku sa prejavuje tiež v účasti na činnosti medzinárodných organizácií pôsobiacich v tomto regióne. Čína sa v roku 2004 stala stálym pozorovateľom v Organizácii amerických štátov a Latinskoamerickom parlamente. V roku 2008 sa Čína stala členom a prispievateľom Medziamerickej rozvojovej banky. Čína je tiež pozorovateľskou krajinou v Ekonomickej rade pre Latinskú Ameriku, ktorá je orgánom Organizácie Spojených národov.¹¹

V roku 2015 Čína začala spoluprácu so Spoločenstvom latinskoamerických a karibských štátov (Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños – CELAC). V dňoch 8. a 9. januára 2015 sa v Pekingu konalo Fórum CELAC – Čína, ktorého výsledkom bol plán spolupráce na obdobie rokov 2015 až 2019.¹² Plán obsahuje ciele pre spoluprácu v 14 oblastiach: politika a bezpečnosť, medzinárodné záležitosti, obchod, investície a financie, infraštruktúra a doprava, energetika a prírodné zdroje, poľnohospodárstvo, priemysel, veda a technika, letectvo a letecký priemysel, vzdelávanie a ľudské zdroje, kultúra a šport, noviny, médiá a publikácie, turizmus, ochrana životného prostredia, riadenie rizík a predchádzanie katastrofám, odstránenie chudoby a zdravotníctvo, priateľstvo medzi národmi, implementácia iniciatív.

4 Energetická spolupráca

Zabezpečenie a posilnenie energetickej bezpečnosti Číny je jedným z faktorov, ktoré prispievajú k snahe o rozšírenie vplyvu a obchodných vzťahov do viacerých geografických oblastí, vrátane Latinskej Ameriky a Karibiku. Tieto záujmy zo strany Číny je možné vidieť v štruktúre importov z tohto regiónu, ale najmä v sektorovej štruktúre úverov a investícií smerujúcich do krajín Latinskej Ameriky a Karibiku.

Zabezpečenie energetickej bezpečnosti Číny cez exporty fosílnych palív nie je primárnym cieľom pôsobenia Číny v Latinskej Amerike a Karibiku. Najväčšími dodávateľmi fosílnych palív do Číny sú totiž iné regióny. V roku 2014 boli najväčšími dovozcami ropy do Číny Saudská Arábia (16 %), Angola (13 %), Rusko (11 %), Omán (10 %), Irak a Irán (oba 9 %). Až za nimi nasleduje prvý štát z regiónu, a to Venezuela (4 %). Ďalšími relatívne dôležitými importérmi ropy z regiónu sú Kolumbia (3 %) a Brazília (2 %).¹³

¹⁰ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS REPUBLIC OF CHINA (TAIWAN) (2015): *Diplomatic Allies*. [online]. 2015. [Citované 29. 05. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.mofa.gov.tw/en/AlliesIndex.aspx?n=DF6F8F246049F8D6&sms=A76B7230ADF29736>

¹¹ BRANDT, J. et al. (2012): *Chinese Engagement in Latin America and the Caribbean: Implications for US Foreign Policy*. American University School of International Service, December 2012. s. 22-24.

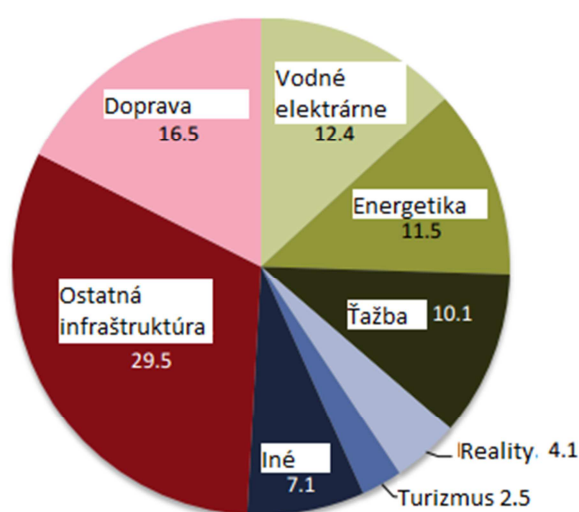
¹² CELAC-CHINA (2015): *Plan de Cooperación (2015-2019)*. [online]. 2015. [Citované 29. 05. 2016.] Dostupné na internete: http://www.politica-china.org/imxd/noticias/doc/1422442529CELAC_China_Plan_de_Cooperacion_2015-2019.pdf

¹³ CUNNINGHAM, N. (2015): The Battle For China's Oil Market. [online]. In: *Oilprice.com*, 2015. [Citované 30. 05. 2016.] Dostupné na internete: <http://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/The-Battle-For-Chinas-Oil-Market.html>

S ropou a jej zásobami v krajinách regiónu však súvisí aj poskytovanie úverov od Číny. Za posledné roky Čína uzavrela niekoľko zmlúv o pôžičkách s juhoamerickými štátmi bohatými na ropu, kde zásoby ropy slúžia ako zábezpeka a zároveň splátka úveru. Tieto zmluvy sa týkajú najmä Venezuely, ale tiež Brazílie a Argentíny. Tieto druhy úverov (kde ropné ložiská slúžia ako kolaterál) tvoria až 74 % všetkých úverov poskytnutých Čínou krajinám Latinskej Ameriky a Karibiku.¹⁴

Projekty financované z pôžičiek od Číny tiež do značnej miery súvisia s energetikou. Na Grafe 2 je možné vidieť, aký podiel z čínskych pôžičiek je použitý v jednotlivých odvetviach. Na výrobu energie pripadá až 23,9 % všetkých poskytnutých pôžičiek. Viac ako polovica z tohto podielu, a teda 12,4 % celkového objemu pôžičiek, bolo použitých na realizáciu vodných elektrární.

Graf 2: Sektorová distribúcia použitia čínskych pôžičiek



Prameň: Vlastné spracovanie podľa Ray, R. – Gallagher, K. (2015):
China-Latin America Economic Bulletin 2015 Edition.

Ďalšou mimoriadne dôležitou súčasťou budovania ekonomických vzťahov medzi Čínou a krajinami Latinskej Ameriky a Karibiku sú investície, a to nie len v oblasti energetiky. Podľa štúdie E. Dussel Petersa,¹⁵ ktorý skúmal obdobie rokov 2000 – 2011, sa región Latinskej Ameriky a Karibiku stal druhým najväčším prijímateľom zámorských priamych zahraničných investícií (overseas foreign direct investment – OFDI) z Číny. Väčšina z týchto investícií smerovala z čínskych štátnych podnikov, iba 13 % tvorili súkromné investície. Štúdia tiež poukázala na významné sektorové rozdiely medzi štátnymi a súkromnými investíciami. Kým 84,32 % súkromných čínskych investícií v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku smerovalo do sektorov bankovníctva, služieb a priemyslu (investície za účelom získania trhového podielu), štátne investície smerovali takmer výlučne do sektorov spojených s neratnými surovinami a energetikou (99,58 % štátnych investícií).

¹⁴ BRANDT, J. et al. (2012): *Chinese Engagement in Latin America and the Caribbean: Implications for US Foreign Policy*. American University School of International Service, December 2012. s. 6-9.

¹⁵ DUSSEL PETERS, E. (2012): *Chinese FDI in Latin America: Does Ownership Matter?* Discussion Paper Number 33. Medford: The Working Group on Development and Environment in the Americas, November 2012. S. 1-15.

5 Záver

Čínske ekonomické a politické aktivity v rôznych regiónoch sveta sa od začiatku tohto milénia dostávajú čoraz viac do povedomia odbornej verejnosti. Po výrazných snahách na africkom kontinente sa pozornosť Číny presunula do regiónu Latinskej Ameriky a Karibiku.

V tomto príspevku sme na základe štúdií odborníkov a správ z medzinárodných organizácií identifikovali tri body záujmu Číňanov o tento región. Čína si svojim pôsobením zabezpečuje prísun komodít, ktoré sú nevyhnutné pre ďalší rozvoj tejto obrovskej a ľudnatej ekonomiky. Ide najmä o zdroje medi, železnej rudy a ropy, ale významnú úlohu zohrávajú aj poľnohospodárske produkty. Krajiny Latinskej Ameriky a Karibiku sú teda pri obchode s Čínou najmä vývozcami surovín. Druhým dôvodom pre intenzívne prehlbovanie vzťahov je trh tohto regiónu, kam Čína umiestňuje svoju produkciu. Ide pritom najmä o výrobky stredne a vysoko technologicky náročné s vysokou pridanou hodnotou. Komoditná štruktúra obchodu medzi Latinskou Amerikou a Karibikom a Čínou vedie k dlhodobému zápornému saldu obchodnej bilancie na strane krajín LAC. Tretím zdrojom záujmu je upevnenie si politického postavenia v regióne a potvrdenie pozície medzinárodného hráča.

Dôležitou súčasťou budovania vzťahov medzi Čínou a Latinskou Amerikou a Karibikom je sektor energetiky. V snahe o posilnenie energetickej bezpečnosti Číny sa krajiny regiónu podieľajú na dodávkach fosílnych palív pre Čínu. Na druhej strane je Čína významným investorom v energetickom sektore v regióne, kedy veľká časť čínskych pôžičiek a investícií smeruje práve do sektora energetiky.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BRANDT, J. et al. (2012): *Chinese Engagement in Latin America and the Caribbean: Implications for US Foreign Policy*. American University School of International Service, December 2012. s. 1-32.
- [2] CELAC-CHINA (2015): *Plan de Cooperación (2015-2019)*. [online]. 2015. [Citované 29. 05. 2016.] Dostupné na internete: http://www.politica-china.org/imxd/noticias/doc/1422442529CELAC_China_Plan_de_Cooperacion_2015-2019.pdf
- [3] CENTRAL PEOPLE'S GOVERNMENT OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (2008): *China's Policy Paper on Latin America and the Caribbean*. [online]. 2008. [Citované 28. 05. 2016.] Dostupné na internete: http://www.gov.cn/english/official/2008-11/05/content_1140347.htm
- [4] CUNNINGHAM, N. (2015): The Battle For China's Oil Market. [online]. In: *Oilprice.com*, 2015. [Citované 30. 05. 2016.] Dostupné na internete: <http://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/The-Battle-For-Chinas-Oil-Market.html>
- [5] DUSSEL PETERS, E. (2012): *Chinese FDI in Latin America: Does Ownership Matter?* Discussion Paper Number 33. Medford: The Working Group on Development and Environment in the Americas, November 2012. S. 1-22.
- [6] DUSSEL PETERS, E. (2013): Recent China-LAC Trade Relations: Implications for Inequality? In: *Geopolitics, History, and International Relations*, 2013, roč. 5, č. 2, s. 44-71.
- [7] MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS REPUBLIC OF CHINA (TAIWAN) (2015): *Diplomatic Allies*. [online]. 2015. [Citované 29. 05. 2016.] Dostupné na internete:

<http://www.mofa.gov.tw/en/AlliesIndex.aspx?n=DF6F8F246049F8D6&sms=A76B7230ADF29736>

- [8] MONROE, J. (1823): The Monroe Doctrine. [online]. 02. 12. 1823. [Citované 28. 05. 2016.] Dostupné na internete: http://www.archive.org/stream/monroedoctrineal00unit/monroedoctrineal00unit_djvu.txt
- [9] RAY, R. – GALLAGHER, K. (2015): *China-Latin America Economic Bulletin 2015 Edition*. Discussion Paper 2015-9. Boston: Global Economic Governance Initiative, 2015. S. 1-22.
- [10] RAY, R. (2015): *China in Latin America: Lessons for South-South Cooperation and Sustainable Development*. Working Paper 4/2015. Boston: Boston University, 2015. S. 1-25.
- [11] SERBIN, A. (2016): Onstage or Backstage? Latin America and US-Cuban relations. In: *A New Chapter in US-Cuba Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2016. ISBN 978-3-319-29595-4. S. 179-189.
- [12] TIEZZI, S. (2014): Xi Jinping Heads to South America. [online]. In: *The Diplomat*, 15. 07. 2014. [Citované 28. 05. 2016.] Dostupné na internete: <http://thediplomat.com/2014/07/xi-jinping-heads-to-south-america/>

Kontakt

Ing. Natália Hlavová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: natalia.hlavova@euba.sk

PARLAMENTNÉ VOĽBY NA ISLANDE V ROKU 2013 A ICH VPLYV NA ZMENU ZAHRANIČNO-POLITICKEJ ORIENTÁCIE KRAJINY

Katarína Hovorková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: hovorkova.katarina@yahoo.com

Po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy na Islande, zmene politického smerovania a úsporných opatreniach novej vlády za účelom stabilizácie ekonomiky po krachu bankového systému dochádza v krajine k ďalším parlamentným voľbám. V príspevku sa venujeme voľbám do Althingu v roku 2013 a zmene v zahranično-politickom a ekonomickom smerovaní novej vlády. Cieľom článku je analýza výsledku parlamentných volieb v roku 2013, vymedzenie rozdielov v politickej orientácii parlamentných strán na Islande, na základe čoho objasníme nové politické smerovanie víťaznej koalície krajiny.

KLúčové slová: Island, parlamentné voľby, Európska únia, Sigmundur Davíð Gunnlaugsson

After the outbreak of the global economic crisis in Iceland, the change of political direction and austerity economic measures of the new government in order to stabilize the economy after the collapse of the banking system the new parliamentary elections takes place. This article deals with elections to the Althing in 2013 and the change in political and economic direction of the new government. The aim of the article is analysis of the parliamentary elections results in 2013, definition of differences in political orientation of parties in Iceland, based on which we explain the new political direction of the winning coalition in the country.

Key words: Iceland, parliamentary elections, European Union, Sigmundur Davíð Gunnlaugsson

JEL Classification: H77, D72, N44

1 Úvod

Island bol jedným z prvých štátov Európy, ktorý bol hlboko zasiahnutý hospodárskou krízou na prelome rokov 2008 – 2009. V krajine pod vedením Strany nezávislosti došlo k faktickému krachu bankového systému, masívnej devalvácii meny, ako aj k nedôvere zo strany veriteľov, ale aj samotných Islandanov. Novozvolená vládna koalícia Sociálno-demokratickej aliancie a Strany zelených pod vedením premiérky Johanný Sigurdardóttir mala za úlohu stabilizovať hospodárstvo, oživiť ekonomiku krajiny a aplikovať rozsiahle úsporné opatrenia. Hlavným zahranično-politickým cieľom vlády bola aj európska integrácia. Po štvorročnom pôsobení proeurópskej koalície však nasledovali ďalšie parlamentné voľby, v ktorých sa malo prejaviť, ako Islandania vnímajú politiku integrácie do EÚ a úsporné opatrenia zavedené na stabilizáciu hospodárstva. Koaličná vláda Sociálno-demokratickej aliancie a Strany zelených mala za úlohu obhájiť politické a ekonomické smerovanie krajiny voči narastajúcej sile nacionálnych, euroskeptických a stredopravých strán, Strany nezávislosti a Progresívnej strany.

Cieľom tejto práce bola preto analýza výsledku parlamentných volieb v roku 2013, vymedzenie rozdielov v politickej orientácii najväčších strán na Islande a dôvody ich zvolenia, na základe čoho objasníme zahranično-politické smerovanie víťaznej koalície Islandu. V poslednej časti článku sa tiež budeme venovať aktuálnej otázke súčasného

politického diania na Islande, a to odovzdaniu úradu premiéra Sigmundura Davíða Gunnlaugssona a následnej politickej kríze na Islande.

2 Voľby na Islande v roku 2013 a víťazstvo koalície Strany nezávislosti a Progresívnej strany nad Sociálno-demokratickou alianciou

Po štvorročnej vláde premiérky Islandu Johanný Sigurdardottir, ktorá bola zvolená po ekonomickom kolapse v roku 2009, sa 27. apríla 2013 konali ďalšie parlamentné voľby. Jedným zo zahranično-politických cieľov končiacej vlády líderky Sociálno-demokratickej aliancie bolo členstvo v Európskej únii. Počas štvorročného mandátu došlo k podaniu prihlášky o členstvo, ako aj k začatiu oficiálnych rokovaní o vstupe Islandu do EÚ. Althing pod vedením Johanný Sigurdardottir považoval integráciu do Únie za jeden z hlavných faktorov stabilizácie ekonomickej situácie na Islande, jednej z prvých a najviac poznačených krajín globálnou hospodárskou krízou v Európe. Nakoľko však prístupový proces Islandu do EÚ trval neštandardne dlho vzhľadom na to, že ide o hospodársky vyspelú krajinu, Islandčania začali byť ohľadom členstva skeptickí a parlamentné voľby v roku 2013 mali rozhodnúť o budúcom zahranično-politickom smerovaní krajiny.

Po relatívne úspešnom štvorročnom mandáte premiérky Johanný Sigurdardottir, ktorá zaviedla ekonomické reformy, ktoré naštartovali ekonomický rast a export Islandu, mala však Strana nezávislosti na čele so Bjarnim Benediktssonom a Progresívna strana vedená Sigmundurom Davíðom Gunnlaugssonom reálne šance na úspech v parlamentných voľbách v roku 2013. Island po vypuknutí hospodárskej krízy začal vôbec prvýkrát presadzovať politiku integrácie do Únie, keďže národná mena islandská koruna bola masívne devalvovaná a vláda videla v prijatí európskej meny príležitosť na stabilizáciu ekonomiky v krajine. Jednostranné prijatie EURA totiž Komisiou nebolo umožnené. Avšak v najspornejších otázkach islandskej ekonomiky, rybolovnej a spoločnej poľnohospodárskej politiky, ako aj v sektore financií a voľného pohybu kapitálu, nebol počas prístupových rokovaní nájdený kompromis. K zvýšeným preferenciám spomínaných strán bolo aj avizovaný odchod premiérky Johanný Sigurdardottir z politiky po parlamentných voľbách 2013 a aj fakt, že Islandčania boli toho názoru, že krajina obnovila ekonomický rast aj bez pomoci Európskej únie.

Strana nezávislosti a Progresívna strana, obe stredopravé a euroskeptické, smerovali k víťazstvu vo voľbách, aj napriek všeobecnému presvedčeniu, že sa zaslúžili o finančný kolaps Islandu v roku 2009. Tieto strany dominovali v Althingu od roku 1995 až do 2007, počas ktorých privatizovali banky, čo podľa premiérky Johanný Sigurdardottir viedlo k zrúteniu bankového systému na Islande. Aj napriek znovuobnoveniu ekonomického rastu k krajine po voľbách v roku 2009 si Sociálno-demokratická aliancia nedokázala obhájiť svoju majoritu v Althingu, kvôli zavedeniu úsporných reforiem nutných na zastavenie krízy a smerovaniu krajiny k členstvu v EÚ. Reformy výrazne zasiahli obyvateľstvo Islandu, v dôsledku čoho sa znížila životná úroveň Islandčanov, ktorí museli aj naďalej splácať hypotekárne úvery a došlo aj ku kráteniu sociálnych výhod. Navyše, Island bola vždy zásadne euroskeptická krajina, ktorá nechcela dovoliť Bruselu zasahovať do národnej suverenity, a tak prísľuby Strany nezávislosti a Progresívnej strany ohľadom stiahnutia žiadosti o členstvo v EÚ, podľa Johanný Sigurdardottir, mohli viesť k úspechu týchto strán v parlamentných voľbách v roku 2013. Premiérka však videla jasné medzery v predvolebných sľuboch, ktorých cieľom bolo zníženie bremien hypotekárnych úverov pre domácnosti, využitím prostriedkov hedžových fondov zahraničných investorov, ktoré zostali na Islande po zavedení kapitálových kontrol, čo by však podľa nej pomohlo len obyvateľom Reykjavíka s vysokými príjmami. Johanna Sigurdardottir považovala potenciálne víťazstvo Strany nezávislosti a Progresívnej

strany vo voľbách len ako výsledok obáv Islandčanov zo vstupu do EÚ a ovládania krajiny z vonku.¹

Na základe predvolebných prieskumov mala tradične tretia najsilnejšia strana na Islande, Progresívna strana, možnosť získať väčší počet kresiel v Althingu na základe „výrazného nárastu popularity v dôsledku svojej silnej opozície voči plánu vlády použiť verejné financie na splatenie pohľadávok britským veriteľom, o ktoré prišli kvôli kolapsu bánk na Islande. Prieskumy verejnej mienky ukázali, že Progresívna strana by mohla získať 25 – 32 % hlasov, čo predstavuje nárast o 15 % oproti roku 2008.“² Ako už bolo spomenuté, ďalším predvolebným sľubom lídra Progresívnej strany Sigmundura Davíða Gunnlaugssona bolo odklonenie sa od členstva v EÚ a odpísaniu časti dlhu z hypotekárnych úverov voči zahraničným veriteľom. Po rezignácii premiéra Geira Haardeho zo Strany nezávislosti zvoleného v roku 2007, ktorý bol obvinený za rozšírenie globálnej hospodárskej krízy na Islande a zvolení nového lídra strany Bjarniho Benediktssona, ktorý založil predvolebnú kampaň na podpore rastu ekonomiky prostredníctvom podpory investícií a znižovania daní, by mohla Strana nezávislosti podľa prieskumov získať až „20 až 27 % hlasov. Na druhej strane Sociálno-demokratická aliancia len okolo 12 % hlasov, čo znamená, že by prišla o viac ako polovicu z 30 % hlasov, ktoré získala v roku 2008. Jej koaličný partner, Strana zelených, by mohla získať 7 – 9 %, čo je výrazný pokles oproti 22 % z 2008.“³ Hoci pôvodná koalícia Sociálno-demokratickej aliancie a Strany zelených zastabilizovala islandské hospodárstvo po vypuknutí finančnej krízy v roku 2008, znížila nezamestnanosť a obnovila ekonomický rast, obyvatelia Islandu stále pociťovali vysoké zadlženie domácností a rozsiahle úsporné programy, vďaka čomu sa predvolebná kampaň Strany nezávislosti a Progresívnej strany stala pre obyvateľstvo populárnejšia.

Kľúčová otázka vstupu Islandu do Európskej únie taktiež dopomohla k väčšej obľúbenosti Strany nezávislosti a Progresívnej strany, ktoré boli zásadne euroskeptické. Pôvodná vláda odsúhlasila tesnou väčšinou v Althingu v roku 2009 podanie prihlášky o členstvo v Európskej únii, ktoré sa do nových parlamentných volieb v roku 2013 nestalo realitou, aj napriek predpokladanému rýchlemu integračnému procesu vzhľadom na to, že Island ako člen Európskeho hospodárskeho priestoru prebral takmer 80 % z legislatívy EÚ. Už spomínané sporné otázky v oblasti rybolovnej a poľnohospodárskej politiky, ako aj oblasť voľného pohybu kapitálu a finančných služieb spomalili rokovania o členstve. Podľa nasledujúceho grafu je zrejmé, že Islandčania považovali za podstatnejšie prijať menu EURO (kedy až 60 % zúčastnených hlasovalo pozitívne), ako stať sa členom EÚ, ktoré by bolo voľbou 39 % voličov.

¹ SIGMINDSDÓTTIR, A. (2013). Iceland's election: voters fear the EU more than a return to the bad old days. In: The Guardian.

² BBC (2013). Q&A: Iceland parliamentary elections. In: BBC.

³ Tamtiež

Graf 1: Názory Island'anov na vstup do EÚ a prijatie EURA v roku 2008

Názory Islandu na Európsku úniu a Euro

Hlasovanie respondentov Islandu



December 2008

Prameň: Brown, I. T. (2009): Many Icelanders Keen on Adopting Euro, Mixed on EU.

Európska komisia však neumožnila Islandu jednostranné prijatie meny EURO a vyhlásila, že prijatie meny je podmienené členstvom v EÚ, čo taktiež podporilo silnejšie euroskeptické tendencie obyvateľstva, keďže EÚ v čase takmer najhoršej recesie nepomohla Islandu k obnoveniu likvidity a následne nenašli kompromis v hlavných otázkach islandského hospodárstva počas prístupových rokovaní, čiže v období, keď Island potreboval členstvo v EÚ na stabilizáciu zničenej ekonomiky. Podľa Baldura Thorallssona „pomerné uponáhľaná žiadosť o členstvo preukázala, že pád ekonomiky mal hlboký (krátkodobý) vplyv na európsku politiku politických strán Islandu. Napriek tomu nezmenili názor na tradičné piliere islandského skepticizmu v súvislosti s EÚ.“⁴ Kolaps ekonomiky a znehodnotenie meny však vládu Sociálno-demokratickej aliancie tlačili k rýchlemu napredovaniu pri podaní prihlášky do EÚ, čo nebolo v súlade s politikou neohrozovania islandskej suverenity, ktorá bola základom pri budovaní zahranično-politických vzťahov Island'anov a pre čo sa v konečnom dôsledku stali Strana nezávislosti a Progresívna strana populárnejšími.

Výsledky parlamentných volieb 27. apríla 2013 nakoniec preukázali dôveru Island'anov v stredopravé euroskeptické strany, keďže majoritnú väčšinu parlamente získali Strana nezávislosti a Progresívna strana s viac ako 51 % hlasov dohromady. Na základe nasledujúcej tabuľky je zrejmé, že s vyše 80 % účasťou vo voľbách dali Island'ania prednosť novej koalícii, ktorá občanom sľubovala sociálne istoty a stiahnutie žiadosti o členstvo v EÚ pred Sociálno-demokratickou alianciou a Stranou zelených, ktoré stabilizovali ekonomiku aj za cenu prísnych úsporných opatrení v krajine. Uvedené strany zaznamenali výrazný pokles v porovnaní s výsledkom volieb v roku 2009, kedy získali spolu takmer 42 % hlasov a teda 34 kresiel, zatiaľ čo v parlamentných voľbách v roku 2013 získali len necelých 24 % hlasov, čo predstavuje 16 kresiel⁵ v Althingu.

⁴ THORHALLSSON, B., REBHAN, CH. (2011). Iceland's Economic Crash and Integration Takeoff: An End to European Union Scepticism? In: *Scandinavian Political Studies*, s.54.

⁵ ELECTION RESOURCES (2009). Elections to the Icelandic Althing (Parliament). In: Election Resources.

Tabuľka 1: Výsledky parlamentných volieb na Islande v roku 2013

Výsledky parlamentných volieb, 27. apríl 2013

Počet registrovaných voličov	237,807		
Volebná účasť	193,822	81.5%	
Neplatné hlasy	4,827	2.5%	
Platné hlasy	188,995	97.5%	

Strana	Počet hlasov	%	Počet kresiel
Strana nezávislosti	50,455	26.7	19
Progresívna strana	46,173	24.4	19
Sociálno-demokratická aliancia	24,294	12.9	9
Strana zelených (ľavicová)	20,546	10.9	7
Svetlá budúcnosť	15,584	8.2	6
Strana pirátov	9,648	5.1	3
Úsvit	5,855	3.1	0
Strana domácností	5,707	3.0	0
Demokratická strana Islandu	4,658	2.5	0
Ludová strana zelených (pravica)	3,262	1.7	0
Dúha	2,021	1.1	0
Iné	792	0.4	0

Prameň: Election Resources (2013):Elections to the Icelandic Althing (Parliament).

Tesne po voľbách líder Strany nezávislosti Bjarni Benediktsson prehlásil: „videli sme, čo škrtý urobili s našim systémom zdravotnej starostlivosti a sociálnymi dávkami... Teraz je čas na nové investície, vytváranie pracovných miest a obnovenie rastu.“⁶ V tom čase bolo pravdepodobné, že ako predstaviteľ víťaznej strany sa Bjarni Benediktsson stane budúcim premiérom Islandu. Avšak najväčšie volebné víťazstvo sa pripisovalo Progresívnej strane, vedenej Sigmundurou Davídom Gunnlaugssonom, keďže počet ich kresiel v Althingu sa oproti predchádzajúcemu volebnému obdobiu zdvojnásobil. Progresívna strana v parlamentných voľbách v roku 2009 získala necelých 15 % hlasov, čo predstavovalo 9 kresiel, zatiaľ čo Strana nezávislosti získala takmer 24 % hlasov a 16 kresiel v parlamente⁷. Nový líder Sociálno-demokratickej aliancie Arni Pall Arnason zostal po parlamentných voľbách v 2013 sklamaný a obával sa držania demokratického mandátu v rukách stredopravej koalície.

3 Zmena zahranično-politického smerovania novej vlády na Islande

Takmer okamžite po voľbách v roku 2013 a vymenovaní nového premiéra Sigmundura Davída Gunnlaugssona boli prerušené rokovania o vstupe Islandu do Európskej únie. Hlavnými argumentmi boli už spomínané oblasti rybolovnej a poľnohospodárskej politiky, finančného sektora, ale hlavne politika neohrozovania národnej suverenity novozvolených, tradične euroskeptických strán. Vzhľadom na stále devalvácie islandskej koruny a potreby zaistenia stabilnej meny pre Island, teda prijatie európskej meny, bývalý minister zahraničných vecí Ossur Skarphedinsson naďalej tvrdil, že „členstvo v Únii by poskytlo krajine potrebnú ekonomickú stabilitu a bezpečnosť a že by bolo múdre, aby sa Island stal členom EÚ. Stabilita pre islandské podniky a pre jednotlivcov by bola možná v rámci jednotného menového systému EÚ.“⁸ Island je úzko prepojený s Európskou úniou ekonomicky aj politicky, keďže prebral 80 % legislatívy EÚ členstvom v EHP a ¾

⁶ BBC (2013). Iceland vote: Centre-right opposition wins election. In: BBC.

⁷ ELECTION RESOURCES (2009). Elections to the Icelandic Althing (Parliament). In: Election Resources.

⁸ EURACTIV (2015). Islandský premiér už nechce členstvo v únii. In: Euractiv.

islandského exportu smeruje do krajín EÚ, čo zabezpečujú bilaterálne dohody s Európou zo 70. rokov 20. storočia. Nový premiér však považoval tieto väzby s Úniou za dostatočné na udržanie ekonomického rastu. Navyše, koncom 90. rokov 20. storočia sa Islandu podarilo vyrokovať bezcolný vývoz rýb a produktov z nich do krajín EZVO, čím si zabezpečil nové odbytové trhy pre nosné priemyselné odvetvie v krajine.

Premiér tak nevidel dôvod na hľadanie kompromisov v sporných bodoch prístupových rokovaní Islandu do EÚ a svoju zahraničnú politiku začal odkláňať od členstva v EÚ. Už v roku 2013 požiadal parlament o úplne zastavenie prístupového procesu do Únie, čo sa však stretlo s vlnou nevôle obyvateľstva, ktoré požadovalo referendum na rozhodovanie v takej dôležitej otázke, čo taktiež podporovala aj opozícia. Avšak v marci 2015 však Althing oficiálne stiahol kandidatúru na členstvo v EÚ. Premiér tvrdí, že otázka členstva Islandu v Európskej únii už nie je aktuálna, avšak Ossur Skarphedinsson hovoril o ignorácii voľby národa a sľúbeného referenda,⁹ ktoré sa nakoniec nekonalo, no vzhľadom na to, že toto rozhodnutie vlády nebolo sprevádzané masívnymi protestmi Islandanov ako v roku 2013, premiér nebol nútený usporiadať referendum a zvýšiť možnosť jeho negatívneho výsledku.

4 Odchod Sigmundura Davíða Gunnlaugssona z postu premiéra Islandu

Islandský premiér Sigmundur Davíð Gunnlaugsson bol nútený odovzdať úrad premiéra po aprílových protestoch v Reykjavíku. Stal sa tak prvou obeťou tzv. „Panama papers“¹⁰ na najvyšších politických postoch. Napriek veľkým demonštráciám premiér nerezignoval, len odovzdal svoj úrad straníckemu kolegovi Sigurðurovi Ingjovi Jóhannssonovi, ministrovi poľnohospodárstva a rybolovu, na dobu neurčitú. Premiér sa však predtým snažil zostať v úrade a žiadal o rozpustenie parlamentu a vyhlásenie nových volieb. No po odmietnutí prezidenta Islandu a dohode s predstaviteľmi Pokrokovej strany navrhol sám seba, že odstúpi.¹¹ Do kauzy Panama papers však bolo zapletených viacero vysoko postavených politických činiteľov na Islande, čo spôsobilo jednu z najväčších politických kríz v krajine, keďže Islandania po prevalení krízy v roku 2008, ktorá bola spôsobená sústredením kapitálu v rukách hŕstky podnikateľov a bankárov, ktorí využívali offshore spoločnosti na zatajovanie manipulácie s vysoko rizikovým kapitálom, žiadali transparentnosť a integritu v politickej ako aj ekonomickej oblasti v krajine. Kríza dôvery obyvateľstva vyústila do zvýšených preferencií Strany pirátov pod vedením Birgitty Jónsdóttir, keďže podľa verejnej mienky má v súčasnosti táto politická strana podporu 35 % – 42 % voličov.¹² Súčasný premiér Sigurður Ingi Jóhannsson je tak zodpovedný za znovuoobnovenie dôvery obyvateľstva a prekonanie politickej krízy, keďže po troch mesiacoch po prevalení politického škandálu na Islande neboli avizované predčasné voľby, a tak jeho mandát uplynie až nasledujúci rok.

5 Záver

Parlamentné voľby na Islande v roku 2013 boli kľúčové pre súčasný vývoj politickej aj ekonomickej situácie v krajine. Po vypuknutí hospodárskej krízy v roku 2008 a následnom zvolení koalície Sociálno-demokratickej aliancie a Strany zelených sa Island pokúšal o integráciu do Európskej únie v snahe stabilizovať svoju ekonomiku a hlboko devalvovanú islandskú korunu. Vláda premiérky Johanny Sigurdardóttir zaviedla úsporné opatrenia na obnovu hospodárstva, čím sa znížila životná úroveň Islandanov, najmä krátením sociálnych výhod. Postupne sa však situácia na Islande stabilizovala a obyvateľstvo zastávalo ten názor,

⁹ EURACTIV (2015). Islandský premiér už nechce členstvo v únii. In: Euractiv.

¹⁰ Panama papers – Dokumenty, ktoré unikli zo spoločnosti Mossack Fonseca so sídlom v Paname špecializujúcej sa na ukrývanie offshore obchodov, ktoré odhalili sieť daňových rajov.

¹¹ HENLEY, J. (2016). Iceland PM steps aside after protests over Panama Papers revelations. In: The Guardian.

¹² Tamtiež

že krajina obnovila ekonomický rast aj bez pomoci Európskej únie. V tom čase však rástla aj popularita euroskeptických stredopravých strán, Strany nezávislosti a Progresívnej strany, ktoré postavili svoju volebnú kampaň na odklone od európskej integrácie, znovuoobnovení sociálneho zabezpečenia, posilnenia zdravotníctva a odpustenia časti z hypotekárnych úverov, ktoré stále ťažili obyvateľov. Pôvodná proeurópska ľavicová koalícia tak strácala na preferenciách v krízou poznačenej krajine, keďže vtedajšia vláda trvala na udržaní úsporných opatrení s cieľom stabilizácie ekonomiky a aj politike integrácie do EÚ, ktorá by znamenala ešte väčšie obmedzenia, a to najmä v tradičných sektoroch islandskej ekonomiky.

Po aprílových voľbách v roku 2013 sa Sigmundur Davíð Gunnlaugsson z Progresívnej strany stal premiérom, aj napriek tesnej výhre Strany nezávislosti, a takmer ihneď ukončil prístupové rokovania Islandu s EÚ a v roku 2013 sa pokúsil aj o oficiálne späťvzatie prihlášky o členstvo v Únii, čo však bolo sprevádzané nevôľou opozície, ako aj Islandčanov, ktorí žiadali referendum. Premiér však referendum neusporiadal a vzhľadom na to, že nasledujúce dva roky sa neuskutočnil žiaden progres v nájdení kompromisu medzi Islandom a EÚ ohľadom najspornejších bodov ich členstva, spoločnej rybolovnej a poľnohospodárskej politiky, ale aj v oblasti finančných služieb a voľného pohybu kapitálu, Althing oficiálne stiahol žiadosť o členstvo, ktoré tentokrát nebolo nasledované rozsiahlymi protestmi ako v roku 2013. Island dal týmto krokom Európskej únii najavo, že krajina dostatočne stabilizovala svoju hospodársku situáciu a vstup do EÚ už nie je prioritou. Ekonomické záujmy zostali zabezpečené bilaterálnymi dohodami so štátmi Únie, ako aj členstvom v EZVO a krajina nie je pripravená ohrozovať svoju suverenitu členstvom v nadnárodnej organizácii.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BBC (2013). Iceland vote: Centre-right opposition wins election. [online]. In: *BBC*. 28.04.2016. [Citované 27.05.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-22320282>>
- [2] BBC (2013). Q&A: Iceland parliamentary elections. [online]. In: *BBC*. 26.04.2013. [Citované 27.05.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-22301738>>
- [3] Brown, I. T. (2009). Many Icelanders Keen on Adopting Euro, Mixed on EU. [online]. In: *Gallup*. 27.05.2009. [Citované 28.05.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.gallup.com/poll/118381/Icelanders-Keen-Adopting-Euro-Mixed.aspx>>
- [4] ELECTION RESOURCES. (2009). Elections to the Icelandic Althing (Parliament). [online]. In: *Election Resources*. 25.04.2009. [Citované 27.05.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.electionresources.org/is/althing.php?election=2009>>
- [5] ELECTION RESOURCES. (2013). Elections to the Icelandic Althing (Parliament). [online]. In: *Election Resources*. 27.04.2013. [Citované 27.05.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.electionresources.org/is/althing.php?election=2013>>
- [6] EURACTIV (2015). Islandský premiér už nechce členstvo v únii. [online]. In: *Euractiv*. 07.01.2015. [Citované 28.05.2016.] Dostupné na internete: <<http://euractiv.sk/clanky/uncategorized/islandsky-premier-uz-nevidi-buducnost-krajiny-v-eu-023256/>>

- [7] HENLEY, J. (2016). Iceland PM steps aside after protests over Panama Papers revelations. [online]. In: *The Guardian*. 27.05.2009. [Citované 28.05.2016.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2016/apr/05/iceland-prime-minister-resigns-over-panama-papers-revelations>>
- [8] SIGMUNDSDÓTTIR, A. (2013). Iceland's election: voters fear the EU more than a return to the bad old days. [online]. In: *The Guardian*. 26.04.2013. [Citované 27.05.2016.] Dostupné na internete: <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/apr/26/iceland-elections-voters-fear-eu>>
- [9] THORALLSSON, B. – REBHAN, CH. (2011). Iceland's Economic Crash and Integration Takeoff: An End to European Union Scepticism? In: *Scandinavian Political Studies*. ISSN 0080-6757, 2011, vol. 10, s. 53-55.

Kontakt

Ing. Katarína Hovorková, externá doktorandka

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: hovorkova.katarina@yahoo.com

PRIORITY SK PRES V EKONOMICKEJ OBLASTI

Eva Ivanová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: eva.ivanova@centrum.sk

Cieľom príspevku je stručne analyzovať problematiku predsedníctva v Rade Európskej únie a priorít Slovenskej republiky v ekonomickej oblasti počas jej predsedníctva v Rade Európskej únie v roku 2016, ktoré sú určené vládou Slovenskej republiky a Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. Východiskom pre analýzu sú oficiálne dokumenty zverejnené štátnymi inštitúciami Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: ekonomickej oblasti, Európska únia, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, predsedníctvo v Rade Európskej únie, SK PRES

The article deals with the issue of Presidency of the Council of the European Union and priorities of the Slovak Republic in the economic field during its Presidency of the Council of the European Union in 2016, given by the Government of the Slovak Republic and the Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic. Sources for analysis are official documents published by state institutions of the Slovak Republic.

Key words: economic field, European Union, Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic, Presidency of the Council of the European Union, SK PRES

JEL Classification: F50

1 Úvod

Slovenská republika bude v druhom polroku 2016 historicky po prvýkrát predsedáť Rade Európskej únie (Rada EÚ), kde majú jednotlivé členské štáty Európskej únie (EÚ) svoje zastúpenie. Ako predsednícka krajina bude Slovensko viesť rokovania 28 členských štátov v rozličných oblastiach a zastupovať ich voči ďalším európskym inštitúciami (napr. Európskej komisii a i.).

Slovenské predsedníctvo (SK PRES) bude mať silný propagačno-prezentačný potenciál nielen v rámci EÚ a jej členských štátov, ale aj v medzinárodných inštitúciách, v krajinách mimo Európskej únie a aj do vnútra krajiny v rámci zvyšovania povedomia o EÚ u občanov Slovenskej republiky. Príprava na predsedníctvo tak patrí k prioritám vlády Slovenskej republiky. Jednou z veľmi dôležitých oblastí, ktorej sa SK PRES bude venovať, bude i ekonomickej oblasti. Vychádzajúc zo zverejnených oficiálnych dokumentov štátnych inštitúcií je možné indikovať niekoľko prioritných tém, ktoré sú bližšie analyzované v tomto príspevku.

2 Predsedníctvo Slovenskej republiky v Rade Európskej únie

Slovenská republika bude od 01.07.2016 do 31.12.2016 predsedáť Rade EÚ ako 116. predsedajúca krajina. Rada Európskej únie je inštitúciou Európskej únie, ktorá je spolu s Európskym parlamentom hlavným rozhodovacím orgánom únie. Rade EÚ na rotačnom základe¹ postupne predsedá jednotlivých 28 členských štátov Európskej únie, každý počas

¹ podľa článku 16 (9) Zmluvy o EÚ a článku 236 (b) Zmluvy o fungovaní Európskej únie; okrem Rady pre zahraničné veci - oblasť vonkajších vzťahov patrí do výlučnej zodpovednosti vysokej predstaviteľky pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku C. Ashton

obdobia 6 mesiacov. Predsedníctvo riadi zasadnutia na všetkých úrovniach, navrhuje usmernenia a vypracúva kompromisy potrebné na prijatie rozhodnutí Rady EÚ. V záujme kontinuity rokovaní Rady, polročné predsedníctva úzko spolupracujú v trojčlennej skupine; poradie predsedníctiev stanovila Rada EÚ v decembri 2004. Táto predsedníčka „trojka“ vypracúva spoločný program činností Rady EÚ na obdobie 18 mesiacov. Podľa rozhodnutia Rady z 01.01.2007 bude Slovenská republika (SK PRES 07/2016 – 12/2016) predsedat' v rámci predsedníckeho tria s Holandskom (01/2016 – 06/2016) a Maltou (01/2017 – 06/2017).

Príprava SK PRES prebiehala od roku 2012, kedy sa v súlade s Programovým vyhlásením vlády Slovenskej republiky na roky 2012 – 2016² stanovili konkrétne ciele a kroky na zabezpečenie obsahovej, rozpočtovej, personálnej, logistickej a organizačnej prípravy predsedníctva. V kontexte posilnenia postavenia Slovenskej republiky v EÚ a podpory prezentácie Slovenska, ako aj širšieho zapojenia sa do formovania kľúčových politík únie ide o jednu z hlavných dlhodobých priorít Slovenskej republiky v oblasti európskych záležitostí, bez ohľadu na politickú situáciu v krajine či volebné obdobia³.

Hlavným koordinátorom prípravy predsedníctva je Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. Na príprave sa podieľajú aj ďalšie rezorty (napr. financie, vnútro, hospodárstvo, poľnohospodárstvo atď.), ktoré budú v druhom polroku 2016 priamo zodpovedné za zasadnutia jednotlivých formácií Rady EÚ. V roku 2012 za účelom kvalitnej prípravy predsedníctva a jeho úspešnej realizácie vznikla Medzirezortná koordinačná rada, ktorá je zodpovedná za koordináciu a efektívne riadenie prípravy naprieč celou štátnou správou. Predpokladá sa, že celkové vynaložené výdavky na SK PRES by nemali presiahnuť sumu 70 mil. eur.

Dňa 24.02.2016 vláda Slovenskej republiky schválila Východiská programu predsedníctva Slovenska v Rade Európskej únie. Tieto predstavujú strategický rámec pre tvorbu programu SK PRES a cieľom je identifikovať kľúčové oblasti slovenského predsedníctva. Slovenská republika zároveň chce všetky akútne výzvy počas svojho predsedníctva riešiť tak, aby sa zachovala súdržnosť Európskej únie, prehĺbovali jej základné princípy i úspešné projekty s pozitívnym vplyvom na každodenný život.⁴

3 Priority slovenského predsedníctva v Rade Európskej únie

Základný obsahový rámec SK PRES vychádza z piatich priorít Strategického programu pre Úniu v časoch zmien, ktorý v júni 2014 na zasadnutí Európskej rady prijali hlavy štátov a predsedovia vlád členských krajín EÚ. Strategický program zdôrazňuje dlhodobé a stále aktuálne priority, ktoré majú občanom EÚ priniesť nové príležitosti⁵. Slovensko v týchto oblastiach identifikovalo i svoje špecifické zameranie počas SK PRES, pričom jeho národné priority by mali reflektovať dlhodobé a strategické záujmy Slovenskej republiky – rozvoj spolupráce so susednými krajinami EÚ vo východnej Európe a na Balkáne⁶, či zachovanie politiky rozširovania. Zároveň sa bude sústrediť na jednotný digitálny trh, podporu start-upov a e-commerce, ako aj podporu zamestnanosti.

² Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 392/2012 - Príprava predsedníctva SR v Rade Európskej únie v roku 2016 - základné východiská a aktuálne priority

³ Fakt, že úspešný výkon predsedníctva si vyžaduje dlhodobú širokú spoločenskú a politickú zhodu a jeho príprava by nemala byť predmetom politického boja, uznali i politické strany na Slovensku zastúpené v Národnej rade Slovenskej republiky, ktoré v roku 2013 prijali Deklaráciu k príprave a výkonu predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európskej únie v druhej polovici roka 2016.

⁴ Porovnaj Úrad vlády Slovenskej republiky. (2016): Východiská programu ... - nové znenie, s. 1.

⁵ Úrad vlády Slovenskej republiky. (2016): Východiská programu predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európskej únie - nové znenie, s. 2.

⁶ Tzv. Východné partnerstvo – ide o projekt Európskej susedskej politiky zahŕňajúci Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Gruzínsko, Moldavsko a Ukrajinu

Hlavné priority predsedníckeho programu SK PRES schváli vláda Slovenskej republiky v júni 2016. Oblasti priorit SK PRES, vychádzajúce z piatich priorit Strategického programu pre Úniu v časoch zmien:

1. Únia zamestnanosti, rastu a konkurencieschopnosti – S cieľom zabezpečiť dlhodobú stabilitu EÚ je nevyhnutné pokračovať aj v prehlbovaní hospodárskej a menovej únie, ktorá však musí rešpektovať integritu jednotného trhu. SK PRES bude klásť dôraz aj na rozvoj a odstraňovanie bariér digitálnej ekonomiky, pokračovanie v digitalizácii verejných služieb, reformy telekomunikačného rámca, efektívnejšieho využívania dát a v neposlednom rade zlepšenie rámca pre audiovizuálnu politiku, autorského práva a kontrakty v digitálnom prostredí.
2. Únia príležitostí pre jej občanov – Napriek istému oživeniu európskej ekonomiky pretrváva vysoká nezamestnanosť a prehlbovanie sociálnych nerovností. SK PRES sa sústreďí na vytvorenie podmienok pre zlepšenie budúcej zamestnanosti a dôstojnej práce v kontexte nových výziev na trhu práce vychádzajúcich z demografických zmien, migrácie a digitalizácie. Nemenej dôležité bude zosúlaďovanie pracovného a rodinného života, problémy žien a chudoby, podmienky pre oblasť sociálnej inklúzie s dôrazom na integráciu Rómov.
3. Energetická únia s perspektívnou klimatickou politikou - Cieľom SK PRES je dosiahnuť pokrok pri rokovaní o všetkých návrhoch potrebných pre skutočnú a jednotnú energetickú úniu a pri vybraných návrhoch rokovania aj úspešne ukončiť. Slovensko sa bude usilovať o posilnenie regionálnej spolupráce a solidarity medzi členskými štátmi a takisto podporovať realizáciu infraštruktúrnych projektov, ktoré budú rešpektovať legislatívu EÚ a princípy energetickej únie a ich realizáciou sa nebude ohrozovať energetická bezpečnosť jednotlivých členských štátov EÚ. Zároveň bude presadzovať dôsledné uplatňovanie princípov suverenity členských štátov pri definovaní energetického mixu a technologickej neutrality⁷.
4. Únia slobody, bezpečnosti a spravodlivosti – Súčasná migračná kríza sa považuje za najväčšiu výzvu EÚ. K osobitným prioritám v tejto oblasti patrí lepšie riadenie všetkých aspektov migrácie, azylu a ochrany hraníc, pretože účinné riešenie bezpečnostných výziev si vyžaduje spoločný prístup všetkých členských krajín EÚ. Prvoradým cieľom SK PRES v rámci vnútorných aspektov preto bude napĺňanie politiky ochrany vonkajších hraníc EÚ a bezpečnosť schengenského priestoru – riešenie problémov súvisiacich so súčasnými migračnými tokmi, dôraz aj na boj proti financovaniu terorizmu a na problematiku zahraničných bojovníkov.
5. Únia ako silný globálny aktér – V globalizovanom svete plnom nestability je potrebná väčšia miera angažovanosti EÚ. Preto bude Slovensko ako predsedajúca krajina poskytovať súčinnosť a podporu vysokej predstaviteľke EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku. SK PRES sa bude musieť zaoberať i referendom o zotrvaní Veľkej Británie v EÚ⁸, nakoľko jeho výsledky bude potrebné zapracovať do právnych dokumentov EÚ.

⁷ Podtémou v tejto oblasti je energetický projekt (plynovod) Nord Stream 2, pri ktorom sa názory členských štátov EÚ rozchádzajú. Slovensko sa voči projektu vyraňuje negatívne (porov. vyjadrenia ministra zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky Miroslava Lajčáka).

⁸ Referendum sa uskutoční dňa 23.06.2016.

4 Priority slovenského predsedníctva v ekonomickej oblasti

V súčasnosti je záujmom štátov v medzinárodných vzťahoch rozvíjať najmä zahranično-obchodné vzťahy, ktoré sú jedným z najvýznamnejších predpokladov rastu ekonomiky daného štátu. Európska únia ako integračné zoskupenie 28 krajín s 508 mil. obyvateľov⁹, ktorého hospodárstvo je v súčasnosti väčšie ako hospodárstvo USA – v roku 2014 dosiahol HDP výšku 13 920 541 mil. eur – má eminentný záujem o rozvoj ekonomických vzťahov. Približne dve tretiny objemu všetkých obchodných výmen EÚ sa uskutočňujú medzi členskými štátmi EÚ. Avšak napriek tomu, že v EÚ žije len približne 7 % svetovej populácie, predstavuje obchod EÚ s ostatnými krajinami približne 20 % globálneho vývozu a dovozu. Únia je tak popredným globálnym hráčom v ekonomickej oblasti.

Slovenská republika, i vzhľadom na štruktúru svojho národného HDP, si je taktiež vedomá potreby rozvoja EÚ v ekonomickej oblasti. Z tohto dôvodu sa až 4 z piatich oblastí priorit SK PRES týkajú práve ekonomickej oblasti.

4.1 Únia zamestnanosti, rastu a konkurencieschopnosti

Jednotný trh EÚ priniesol obrovské výhody a nové príležitosti v podnikateľskej oblasti; zabezpečuje voľný pohyb tovaru, osôb, služieb a kapitálu. Napriek náznakom mierneho hospodárskeho oživenia európskej ekonomiky je potrebné skutočne rozvinúť potenciál vnútorného trhu, ktorý EÚ má, nakoľko v ostatných rokoch v dôsledku krízy prišlo k výraznému poklesu zamestnanosti a investícií. SK PRES sa preto zameria na opatrenia, ktoré prispievajú k využitiu potenciálu jednotného trhu tak, aby pre spotrebiteľov ponúkal lepšie služby za nižšie ceny a podnikom pomáhal v ich raste - prostredníctvom efektívneho využívania rozpočtu EÚ (vrátane Európskych investičných a štrukturálnych fondov EÚ), prehlbovaním Hospodárskej a menovej únie a v kontexte ozdravovania verejných financií je potrebné pokračovať aj v boji proti daňovým únikom. Počas SK PRES sa očakáva pokračovanie diskusie o Akčnom pláne pre jednoduchý a efektívny systém DPH¹⁰, ktorý bude odolný voči podvodom a prispôsobený potrebám vnútorného trhu EÚ. SK PRES preto plánuje viesť diskusiu o Akčnom pláne, v rámci ktorej bude vyvíjať maximálne úsilie dosiahnuť spoločnú pozíciu Rady pre hospodárske a finančné záležitosti.

V nadväznosti na legislatívne a nelegislatívne návrhy Európskej komisie bude Slovensko počas SK PRES v rámci prípravných orgánov Rady EÚ viesť rokovania zamerané na zabezpečenie konkurencieschopného postavenia sektorov hospodárstva vystavených globalizácii, akými sú napríklad oceliarsky priemysel, ale aj iné, prevažne energeticky náročné odvetvia priemyslu.

Dôležitou súčasťou rastu a tvorby zamestnanosti v EÚ sú začínajúce podniky, tzv. start-upy, ako aj malé a stredné podniky, ktoré sú hlavnými aktérmi pri tvorbe pracovných miest v rámci celej EÚ. Čelia však mnohým prekážkam, preto sa počas SK PRES Slovensko zameria na zlepšenie a zefektívnenie prostredia, v ktorom fungujú.

V rámci EÚ sa formuje aj digitálny jednotný trh, v rámci ktorého budú môcť jednotlivci a podniky bezproblémovo využívať elektronické služby a vykonávať činnosti on-line podľa pravidiel spravodlivej hospodárskej súťaže a s vysokou úrovňou ochrany spotrebiteľov bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť alebo miesto pobytu. Ide o nový plnohodnotný hospodársky sektor a dáta (informácie) ako inovatívny zdroj rastu. Počas SK PRES sa bude klásť dôraz aj na rozvoj a odstraňovanie bariér digitálnej ekonomiky, pokračovanie v digitalizácii verejných služieb, reformy telekomunikačného rámca, rozvoj efektívnejšieho využívania dát a zlepšenie rámca pre audiovizuálnu politiku, autorské právo a kontrakty v digitálnom prostredí.

⁹ podľa štatistiky Eurostat, http://europa.eu/about-eu/facts-figures/living/index_sk.htm

¹⁰ daň z pridanej hodnoty

Počas SK PRES sa očakáva predloženie návrhu na strednodobé preskúmanie Viacročného finančného rámca 2014-2020 (VFR). Cieľom preskúmania je zistiť, či sú zdroje rozpočtu EÚ dostatočné, či sú alokované na správne priority a či je potrebné zmeniť jeho fungovanie. SK PRES bude viesť diskusiu o návrhu na preskúmanie VFR s cieľom priblížiť sa k dohode, prípadne preskúmanie tohto rámca uzavrieť.

4.2 Únia príležitostí pre občanov

Napriek pomalému oživeniu európskej ekonomiky občania EÚ aj naďalej pociťujú vysokú nezamestnanosť (najmä dlhodobo nezamestnaných a mladých ľudí), dochádza k prehĺbovaniu sociálnych nerovností a k nepriaznivému demografickému vývoju. Tieto faktory si vyžadujú koordinovanú reakciu všetkých členských štátov EÚ v systémoch sociálneho zabezpečenia. V tomto smere je kľúčová podpora rozvoja zručností ako súčasť celoživotných investícií do ľudského kapitálu, mobilita pracovnej sily a ochrana práva všetkých občanov EÚ na voľný pohyb, pobyt a prácu v iných členských štátoch. SK PRES sa preto sústreďí na vytvorenie podmienok pre zlepšenie budúcej zamestnanosti a dôstojnej práce v kontexte nových výziev na trhu práce vychádzajúcich z demografických zmien, migrácie a digitalizácie.

Zároveň sa SK PRES bude snažiť o dosiahnutie konsenzu medzi členskými štátmi EÚ najmä v otázke vzájomného uznávania kvalifikácií a pri komplexnom dokumentovaní vedomostí, zručností a kompetencií osôb. Slovenská republika bude presadzovať zamedzenie zneužívania sociálnych systémov, zabezpečenie sociálnej ochrany pracovníkov a zachovanie ich voľného pohybu. Počas SK PRES bude dôraz kladený aj na zosúladzovanie pracovného a rodinného života, na problémy žien a chudoby, na podmienky pre oblasť sociálnej inklúzie s dôrazom na integráciu Rómov.

4.3 Energetická únia s perspektívnou klimatickou politikou

Medzi dôležité výzvy, ktorým EÚ aktuálne čelí, patrí aj nedostatok prírodných zdrojov, ktorý spôsobuje vysokú závislosť únie na dovoze energetických surovín. EÚ patrí k najväčším dovozcom energie na svete (až 53 %) a enormne vysoké náklady na nákup energie z krajín mimo EÚ (približne 400 mld. eur ročne) vyvolávajú obavy o bezpečnosť dodávok energie. V nadväznosti na tento fakt EÚ začala realizovať projekt Energetickej únie EÚ, ktorého cieľom je zabezpečiť cenovo dostupnú, bezpečnú a udržateľnú energiu pre celú úniu cez integrované energetické trhy jednotlivých členských štátov, čím sa výrazne zníži energetická závislosť Európy. Diverzifikácia zdrojov a trás je kľúčová pre posilnenie odolnosti štátov EÚ voči vonkajším výkyvom. Cieľom SK PRES je preto dosiahnuť pokrok pri rokovaníach o všetkých návrhoch potrebných pre skutočnú Energetickú úniu a pri vybraných návrhoch rokovania aj úspešne ukončiť. SK PRES sa bude usilovať aj o posilnenie regionálnej spolupráce a solidarity medzi členskými štátmi, podporovať realizáciu infraštruktúrnych projektov, ktoré budú rešpektovať legislatívu EÚ a princípy Energetickej únie a ich realizáciou nebude ohrozená energetická bezpečnosť jednotlivých členských štátov EÚ. V neposlednom rade bude SK PRES presadzovať dôsledné uplatňovanie princípov suverenity členských štátov pri definovaní energetického mixu a technologickej neutrality.

Pre dosiahnutie trvalo udržateľného rozvoja je zároveň nevyhnutné zabezpečiť optimálne využívanie zdrojov a ochranu biodiverzity. Slovenská republika počas svojho predsedníctva preto bude osobitnú pozornosť venovať problematike koherencie politík pre rozvoj, osobitne v oblasti energetiky a klimatickej zmeny – prechod na obehové hospodárstvo, vrátane účinného opätovného využívania (recyklácie) vody. V boji proti zmene klímy bude cieľom SK PRES implementácia novej globálnej klimatickej dohody, ktorá je výsledkom 21. klimatickej konferencie v Paríži. SK PRES sa sústreďí na plnenie dohôd s cieľom znižovať emisie skleníkových plynov a postupný prechod na nové technológie, ktoré

okrem iného prispejú k zvýšeniu konkurencieschopnosti a rozvoju zdrojovo efektívnej ekonomiky. Zameria sa aj na bezpečné využívanie jadrovej energie a implementáciu klimaticko-energetického rámca do roku 2030, s dôrazom na reformu schémy obchodovania s emisnými povolenkami (ETS) a príprava legislatívy v sektoroch, ktorých sa emisné povolenky netýkajú (t. j. poľnohospodárstvo, budovy, dekarbonizácia dopravy).

4.4 Únia ako globálny hráč

Vzhľadom na rastúcu globalizáciu a interdependenciu je Európska únia súčasťou meniaceho sa globálneho prostredia, ktoré je poznačené vysokou mierou nestability a nepredvídateľnosti. Zvýšená miera angažovanosti EÚ je preto nevyhnutná na posilnenie jej postavenia vo svete. V tomto smere bude SK PRES poskytovať súčinnosť pri realizácii aktívnej spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ. Dôležitá priorita SK PRES bude implementácia univerzálnej Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj a najmä zabezpečenie jej plnohodnotného financovania.

Na pôde Svetovej obchodnej organizácie bude SK PRES podporovať prehodnotenie mandátu Rozvojovej agendy z Dohy a začatie rokovaní o realistickejšom programe ďalšej liberalizácie svetového obchodu, ktorý bude zohľadňovať aktuálny globálny vývoj a nové oblasti ako napr. elektronický obchod, digitálnu ekonomiku a investície. Zároveň bude s Európskou komisiou spolupracovať pri implementácii výsledkov plurilaterálnych rokovaní v oblasti informačných technológií (ITA2) a podporovať pokračovanie a úspešné ukončenie plurilaterálnych rokovaní v oblasti služieb (TiSA) a environmentálnych tovarov (EGA).

Kľúčovým cieľom EÚ je stabilizácia jej najbližšieho susedstva. SK PRES preto podporí aktívnu realizáciu revidovanej Európskej susedskej politiky, jej nové priority, flexibilnejšie využívanie finančných nástrojov a posilnenie diferencovaného partnerstva odrážajúceho reálnejšie potreby partnerov. Osobitnú pozornosť bude SK PRES venovať rozvoju politiky tzv. Východného partnerstva a zároveň prístupovému procesu kandidátskych a potenciálnych kandidátskych krajín, ako aj približovaniu Západného Balkánu k EÚ.

S cieľom podporovať rozvoj vzťahov s krajinami, ktoré podpísali dohody o pridružení resp. prehĺbenej a komplexnej zóne voľného obchodu, sa SK PRES bude zasaďovať za uskutočnenie reforiem na zlepšenie podnikateľského a investičného prostredia v týchto krajinách, a tým napomáhať v ich hospodárskej integrácii s EÚ. SK PRES bude taktiež plne podporovať Ukrajinu pri uskutočňovaní reforiem, predovšetkým v oblasti boja proti korupcii, zvyšovaní vymožitelnosti práva, reforme súdnictva a reforme verejných financií.

Európska únia zároveň realizuje rokovania o dohode o Transatlantickom obchodnom a investičnom partnerstve medzi EÚ a USA (TTIP), ktorá patrí k hlavným prioritám novej obchodnej a investičnej stratégie EÚ „Obchod pre všetkých“, najmä vo vzťahu ku rozvíjaniu obchodných, investičných a hospodárskych vzťahov na bilaterálnej a regionálnej úrovni. Na jej implementácii sa SK PRES bude aktívne podieľať najmä ako čestný sprostredkovateľ v rámci Rady EÚ a bude informovať o priebehu rokovaní¹¹.

Počas SK PRES sa bude pokračovať vo finalizácii už vyrokovaných bilaterálnych dohôd o voľnom obchode so Singapurom, Kanadou a Vietnamom. Zároveň sa pravdepodobne začne rokovať o negociačných mandátoch pre otvorenie nových rokovaní s Austráliou, Novým Zélandom a Filipínami. Predmetom rokovaní bude aj mandát na renegociáciu, resp. modernizáciu existujúcej bilaterálnej dohody s Mexikom a Chile. Osobitnou výzvou budú rokovania o priznaní štatútu trhovej ekonomiky Číny. Táto problematika sa priamo týka nástrojov na ochranu obchodu, nepriamo má však dosah na celé spektrum vzájomných vzťahov EÚ a Číny. Slovenská republika chce pokračovať v aktívnom dialógu s Ruskou

¹¹ Samotné rokovania s USA v mene Európskej únie vedie Európska komisia poverená mandátom, ktorý členské štáty EÚ schválili v júni 2013.

federáciou a v rokovaní o modernizácii obchodných vzťahov s Tureckom (vrátane Dohody o colnej únii).

V závislosti od pokroku predsedníctva Holandska (01/2016 – 06/2016) v oblasti legislatívnych iniciatív bude SK PRES viesť trialógy, resp. finalizovať prijímanie nariadenia o obchodovaní s tovarmi, ktoré možno použiť na trest smrti alebo mučenie, a nariadenia o zodpovednom obstarávaní určitých minerálov z konfliktných a rizikových oblastí. Pokračovať bude aj diskusia o novom návrhu nariadenia o prístupe tovarov a služieb z tretích krajín na vnútorný trh EÚ v rámci verejného obstarávania (nástroj pre medzinárodné verejné obstarávanie), ktorý by mala Európska komisia predložiť práve počas holandského predsedníctva.

5 Záver

Priority Slovenskej republiky počas jej polročného predsedníctva v Rade EÚ (SK PRES 07/2016 – 12/2016) budú vychádzať z 5 priorít Strategického programu pre Úniu v časoch zmien. Sú medzi nimi iniciatívy ako Únia zamestnanosti, rastu a konkurencieschopnosti, Únia príležitostí pre jej občanov, Energetická únia s perspektívnou klimatickou politikou, Únia slobody, bezpečnosti a spravodlivosti a Únia ako silný globálny aktér. Slovenská republika si je vedomá potreby rozvoja EÚ najmä v ekonomickej oblasti, preto sa tejto oblasti týkajú až 4 z piatich oblastí priorít SK PRES.

SK PRES sa zameria najmä na vytvorenie jednotného digitálneho trhu či Energetickej únie s reálnym prínosom pre európsku ekonomiku a verejnosť. Navyše s potenciálom ukázať, že prehlbovanie a rozširovanie spolupráce v Únii nielen funguje, ale prináša aj pozitívne výsledky. Vzhľadom na rast medzinárodného obchodu a globalizácie bude SK PRES poskytovať súčinnosť pri realizácii aktívnej spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ najmä v oblasti medzinárodných dohôd a tzv. Východného partnerstva.

Zoznam použitej literatúry

- [1] LIPTÁKOVÁ, J. (2015): Slovakia prepares for EU Presidency. [online]. In: *The Slovak Spectator*, 01.07.2015. [Citované 05.05.2016.] Dostupné na internete: <http://spectator.sme.sk/c/20058531/slovakia-prepares-for-eu-presidency.html>.
- [2] Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky. [online]. [Citované 05.05.2016.] Dostupné na internete: https://www.mzv.sk/europske_zalezitosti/predsednictvo_v_rade_eu-slovenske_predsednictvo_v_rade_eu.
- [3] Úrad vlády Slovenskej republiky (2012): *Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 392/2012 - Príprava predsedníctva SR v Rade Európskej únie v roku 2016 - základné východiská a aktuálne priority*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2012.
- [4] Úrad vlády Slovenskej republiky (2015): *Východiská 18-mesačného programu Rady EÚ – príspevok Slovenskej republiky*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2015.
- [5] Úrad vlády Slovenskej republiky (2016): *Východiská programu predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európskej únie - nové znenie*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2016.
- [6] Oficiálna internetová stránka Európskej únie (2016). [online]. [Citované 16.05.2016.] Dostupné na internete: http://europa.eu/about-eu/facts-figures/living/index_sk.htm.

Kontakt

Ing. Mgr. Eva Ivanová, externá doktorandka

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: eva.ivanova@centrum.sk

SOCIÁLNO-EKONOMICKÁ SITUÁCIA V BOLÍVII V KONTEXTE TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA

Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: barbora.janubova@euba.sk.

Autorka sa v príspevku venuje súčasnej sociálno-ekonomickej situácii a prekážkam trvalo udržateľného rozvoja v Bolívii. Prostredníctvom analýzy identifikujeme hlavné hrozby v oblasti postavenia pôvodného obyvateľstva a v environmentálnej oblasti. V rámci porovnania s latinskoamerickým regiónom sme dospeli k záveru, že Bolívia zaostáva v celkovom rozvoji, konkrétne v poskytovaní základných služieb (prístup k vode, sanitácia, závislosť na tradičnej biomase, elektrifikácia) a v ochrane životného prostredia. Ďalšou prekážkou je diskriminácia indiánskeho obyvateľstva na trhu práce a tiež vo vyššie spomínaných službách.

Kľúčové slová: Bolívia, trvalo udržateľný rozvoj, klimatické zmeny, indiánske obyvateľstvo.

The author deals with the current social-economic situation and obstacles to the sustainable development in Bolivia. We analyse the main threats in the case of indigenous people and environmental area. Within comparison with Latin America, we conclude that Bolivia gets behind Latin American average in development, in services supply (access to water, sanitation, dependency on traditional biomass, electrification) and protection of environment. The next obstacle to development is a discrimination of indigenous people on labour market and above mentioned services.

Key words: Bolivia, sustainable development, climate changes, indigenous people.

JEL Classification: Q01, Q51, Q53, Z13.

1 Úvod

Bolívia, prírodne bohatá a kultúrne diverzifikovaná krajina, je zároveň najchudobnejším a najzaostalejším štátom Južnej Ameriky. Táto krajina, ktorá získala nezávislosť v roku 1825, je pomenovaná po Simónovi Bolívarovi, revolucionárovi a osloboditeľovi spod španielskej koloniálnej nadvlády. Ústavou z roku 2009 bola premenovaná na Bolívijský mnohonárodný štát (*Estado Plurinacional de Bolivia*)¹, čo vyjadruje cieľ posilniť práva indiánskeho obyvateľstva, ktorí tvoria väčšinu obyvateľstva tohto štátu.

Bolívia ako unitárny štát sa administratívne člení na 9 územných celkov, resp. krajov: La Paz, Beni, Tarija, Pando, Oruro, Chuquisaca, Potosí, Cochabamba a Santa Cruz (obr.1) a na okresy, obce a teritória pôvodného obyvateľstva.² Z geografického hľadiska sa územie Bolívie delí na tri hlavné regióny:

- Andský región (4 000 – 6 000 m.n.m) – *altiplano*
- Sub-andský región (1 000- –3 000 m.n.m) – *valles* medzi Andami a nížinami
- Nížiny na východe krajiny (pod 1 000 m.n.m.) – *llanos* pokryté tropickým pralesom (Obr.1).

¹ GOBIERNO DE BOLIVIA. (2009): Constitución Política del Estado. Artículo 1.

² INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA.. (2015): Censo de Población y Vivienda. Características de la Población, s. 9.

Práve prírodná rozmanitosť krajiny a rozdielne podmienky prispeli k nerovnomernému vývoju Bolívie, ktorého dôsledky pretrvávajú dodnes. Čo sa biodiverzity týka, najviac druhov rastlín a živočíchov sa vyskytuje v oblastiach La Paz a Cochabamba, horských oblastiach, kde je zaznamenaná vyššia úroveň zrážok, a naopak nižšou biodiverzitou sú charakteristické nížinné a pomerne suché oblasti (Altiplano a Chaco).³ Bolívia v súčasnosti čelí vážnym environmentálnym problémom, najmä erózii pôdy, znečisteniu vody a ovzdušia. Nakoľko sa v Bolívii nachádza časť Amazonského pralesa, ktorého význam presahuje národné hranice Bolívie, otázka trvalo udržateľného rozvoja tohto štátu vyvoláva globálny záujem. Na druhej strane, samotné environmentálne problémy ešte viac prehlbujú nerovnosť v krajine, takže vyriešenie vyššie spomínaných skutočností prispeje k redukcii nerovnosti, ktorá predstavuje jednu zo základných charakteristík Bolívie.

Obr. 1: Administratívne členenie a členenie podľa geografických regiónov



Prameň: CEPIS. (2000): Bolívia- Informe Analítico.

Obdobnou prekážkou pre rozvoj je nerovnaké postavenie rozličných skupín obyvateľstva: Indiánov, mesticov a potomkov Španielov. Síce Ústavou z roku 1994 boli Indiánom priznané rovnaké politické práva, ich ekonomické záujmy zostávajú nevypočítané. Nástupom Eva Moralesa do funkcie prezidenta, ktorý sa stal v roku 2006 prvým indiánskym prezidentom Bolívie, sa situácia indiánskeho obyvateľstva postupne zlepšuje, ale stále existuje v súvislosti s otázkou postavenia Indiánov v bolívijskej spoločnosti viac nedoriešených ako odstránených problémov.

³ ANDERSEN, L.E. (2014): La economía del cambio climático en Bolivia: Impactos sobre la Biodiversidad, s. 5.

V príspevku sa venujeme perspektíve trvalo udržateľného rozvoja Bolívie, pričom za kľúčové problémy sme identifikovali nerovnaké postavenie indiánskeho obyvateľstva a degradáciu životného prostredia, v rámci ktorých analyzujeme najdôležitejšie prekážky trvalo udržateľného rozvoja. Následne prostredníctvom komparácie hodnotíme úroveň rozvoja Bolívie v rámci latinskoamerického regiónu.

2 Postavenie indiánskeho obyvateľstva v Bolívii

Samotné vymedzenie pojmu pôvodné, resp. indiánske obyvateľstvo, predstavuje komplikovanú otázku. Neexistuje jasné vymedzenie, pričom Organizácia Spojených národov zohľadňuje nasledovné kritéria: historické a geografické väzby, vlastný jazyk, kultúru, zvyky a spôsob života. Najdôležitejším podmienkou je sebaurčenie, a teda či sa sám jednotlivec považuje za príslušníka daného etnika.

V roku 2010 žilo v celej Latinskej Amerike 42 mil. indiánskeho obyvateľstva, čo tvorilo 7,8 %⁴ z celkovej populácie. Bolívia, spoločne s Mexikom, Peru a Guatemalou, patrí ku krajinám, kde žije najviac pôvodného obyvateľstva. Aj keď v Bolívii podľa cenzov v rokoch 2001 a 2012 došlo k úbytku indiánskej populácie, konkrétne zo 62 % na 41 %⁵, nie je to pravdepodobne spôsobené skutočným znížením ich počtu, ale zmenou metodiky v rámci sčítania obyvateľstva⁶.

V Bolívii, v jednej z najviac kultúrne diverzifikovaných krajín latinskoamerického regiónu, žije až 36 rozličných etníc, pričom z indiánskeho obyvateľstva najväčšiu časť tvoria príslušníci kmeňa Kečua a Aymara.⁷ Ústava vymedzuje okrem španielčiny (*castellano*) za oficiálne jazyky aj jazyky rozličných indiánskych etníc: aymara, araona, baure, bésiro, canichana, cavineño, cayubaba, chácobo, chimán, ese ejja, guaraní, guarasu'we, guarayu, itonama, leco, machajuyai-kallawaya, machineri, maropa, mojeño-trinitario, mojeño-ignaciano, moré, mosetén, movima, pacawara, puquina, quechua, sirionó, tacana, tapiete, toromona, uru-chipaya, weenhayek, yaminawa, yuki, yuracaré a zamuco.⁸

Väčšina pôvodného obyvateľstva žije v chudobe, resp. extrémnej chudobe a patrí k nízko príjmovým skupinám obyvateľstva. Vo všeobecnosti rozdelenie obyvateľstva podľa príjmových skupín korešponduje s etnickým rozdelením. K najbohatšej vrstve patria potomkovia Španielov, ktorí vlastnia najdôležitejšie zdroje v krajine - bane, zásoby zemného plynu a rozsiahle farmy. Ďalšiu skupinu tvorí tzv. stredná trieda skladajúca sa z mesticov a španielskych potomkov. Väčšina pôvodného obyvateľstva žije v chudobe, resp. extrémnej chudobe a patrí k tretej, nízko príjmovej skupine obyvateľstva. Najchudobnejšími regiónmi sú Potosí a Chuquisaca, v ktorých žije najväčší podiel indiánskeho obyvateľstva. V Bolívii je zreteľný vzťah medzi chudobou a výskytom indiánskeho obyvateľstva (Obr. 2). Indiáni nežijú v chudobe len vo vidieckych oblastiach (*altiplano*), ale aj v mestských. Až 47 %⁹ Indiánov z miest žije v slumoch, napriek tomu, že migrácia do urbanizovaných oblastí prináša príležitosti zapojiť sa do pracovného, modernejšieho sociálneho a v neposlednom rade do aktívnejšieho politického života.

⁴ THE WORLD BANK. (2015): Indigenous Latin America in the twenty-first century, s. 22.

⁵ Ibidem, s. 24.

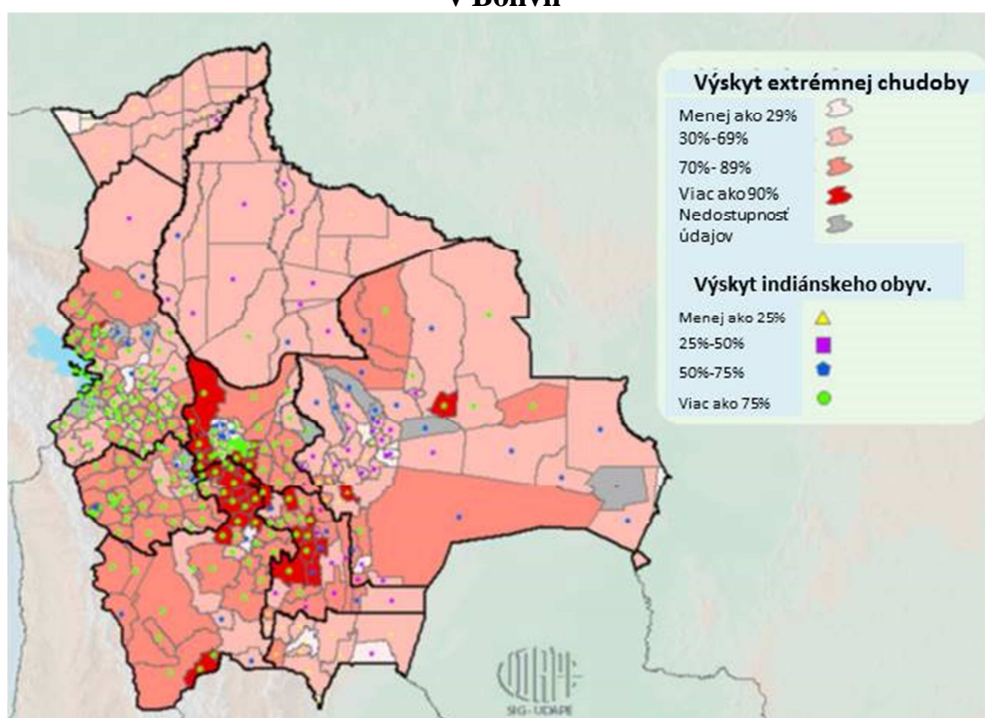
⁶ Zmenila sa otázka z roku 2001: „Či sa identifikujú ako indiánske obyvateľstvo?“ na otázku: „Či patria k indiánskemu obyvateľstvu?“ v roku 2012.

⁷ INSTITUTO NACIONAL DE ESTADISTICA. (2015): Censo de Población y Vivienda. Características de la Población, s. 29

⁸ GOBIERNO DE BOLIVIA. (2009): Constitución Política del Estado. Artículo 5.I.

⁹ THE WORLD BANK. (2015): Indigenous Latin America in the twenty-first century, s. 68.

Obr. 2: Vzťah medzi chudobou a výskytom indiánskeho obyvateľstva v Bolívii



Prameň: Climate Investment Fund. (2011): Bolivia: Strategic Programme for Climate Resilience.

Nerovnosť, resp. určitá diskriminácia voči Indiánom sa objavuje aj v poskytovaní a prístupe k základným službám a infraštruktúre. Medzi najväznejšie problémy, ktoré ovplyvňujú, resp. zabraňujú rozvoju indiánskej spoločnosti sú vysoká detská a doječenská úmrtnosť, nedostatočný prístup k nezávadnej pitnej vode, podvýživa u detí, diskriminácia na trhu práce a rozdiely v dosiahnutom vzdelaní medzi indiánskou a neindiánskou populáciou.

Znevýhodnenie na trhu práce voči pôvodnému obyvateľstvu je pre Bolíviu charakteristické, kde zarábajú až o 42 %¹⁰ menej ako ich spoluobčania neindiánskeho pôvodu. Táto situácia má dva hlavné dôvody: nižšie vzdelanie a kvalifikácia u Indiánov a samotná diskriminácia v čistej forme. Pre Bolíviu je typický silný dualizmus na trhu práce. Vo formálnom, ziskovom, sektore, ktorý je napojený na zahraničie prostredníctvom exportu a prílevu kapitálu, pracujú potomkovia Španielov a mestici, pričom v druhom, neformálnom sektore, sú zamestnaní prevažne Indiáni (Tabuľka 1).

Tabuľka 1: Zamestnanosť indiánskeho a neindiánskeho obyvateľstva podľa druhu práce

	Kvalifikovaná práca		Nekvalifikovaná práca		Poľnohospodárstvo		Nešpecifikované	
	Indiáni	Neindiánske obyvateľstvo	Indiáni	Neindiánske obyvateľstvo	Indiáni	Neindiánske obyvateľstvo	Indiáni	Neindiánske obyvateľstvo
Bolívia	10 %	27 %	47 %	58 %	38 %	9 %	4 %	5 %

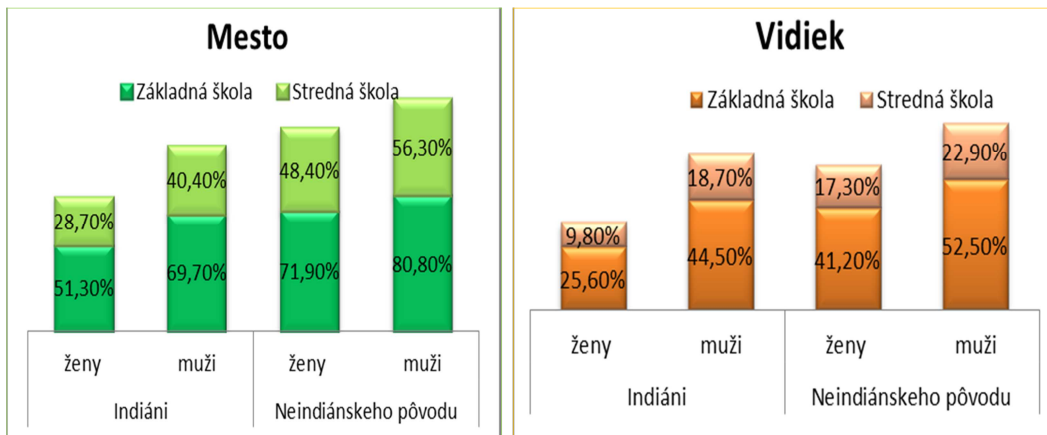
Vlastné prevedenie podľa: The World Bank. (2015): Indigenous Latin America in the twenty first century, s.112.

Čo sa týka dosiahnutej úrovne vzdelania u oboch skupín, je evidentné, že príslušníci neindiánskej časti populácie dosahujú vyššiu kvalifikáciu aj v primárnom aj sekundárnom

¹⁰ THE WORLD BANK.. Indigenous Peoples: Still among the poorest of the poor, s..4

vzdelaní u oboch pohlaví, pričom najväčší rozdiel je vidieť medzi indiánskou ženou a neindiánskym mužom ako na vidieku tak aj v mestách (Graf 1).

Graf 1: Podiel obyvateľstva podľa dosiahnutej úrovne vzdelania



Vlastné prevedenie podľa: The World Bank. (2015): Indigenous Latin America in the twenty first century, s.84.

Zaujímavosťou je, že diskriminácia v politickej oblasti prakticky v Bolívii neexistuje. Práve naopak, za posledné desaťročie nastal výrazný posun a politici indiánskeho obyvateľstva začali zastávať funkcie či už na obecnej, krajskej alebo národnej úrovni. Najlepším príkladom je poukázať na súčasného prezidenta Eva Moralesa, ktorý je vo funkcii už tretie obdobie po sebe. Všeobecne v Bolívii existuje nepomer medzi ženskými a mužskými zástupcami v politike v prospech mužov. Avšak v prípade indiánskych zástupcov, je potrebné uviesť, že politicky indiánskeho pôvodu prevyšujú počtom tie ostatné. Táto skutočnosť je tiež výsledkom novej ústavy z roku 2009, kedy sa posilnili práva obyvateľov indiánskeho pôvodu, a podľa ktorej pri riešení otázok manažmentu územia, kde Indiáni žijú, majú právo sa zapojiť do rokovaní a vyjadriť svoj názor na návrhy riešení.

3 Environmentálne problémy

Bolívia je prírodne bohatou a diverzifikovanou krajinou a v rámci Južnej Ameriky patrí k štátom s najväčšími zásobami minerálnych zdrojov, a predovšetkým lesov s podielom 50,6 %¹¹ k celkovej rozlohe štátu. Avšak od roku 1990 ubudlo takmer 8 %¹² dažďového pralesa v tejto krajine, aj vplyvom čoho dochádza k erózii pôdy a záplavám, ktoré sú charakteristické práve pre východný región. Naopak, suchá ohrozuje západ krajiny, a teda horské oblasti krajiny. Navyše, Bolívia patrí k štátom, ktoré sú veľmi zraniteľné v kontexte klimatických zmien, nakoľko otepľovanie predstavuje pre Bolíviu vážnu hrozbu kvôli roztápaniu ľadovcov, čo má za následok zmeny tokov riek. To neznamená iba hrozbu povodní, ale ovplyvňuje to celkovú biodiverzitu. Ochrana životného prostredia v Bolívii má svoje odôvodnenie, nakoľko v tejto krajine sa vyskytujú tisíce endemitov. Tiež je dôležité poukázať na znečistenie ovzdušia, povrchových aj podzemných vôd následkom ľudskej činnosti. Medzi najvýznamnejšie hospodárske sektory patrí ťažba, (predovšetkým cínu a zemného plynu) a poľnohospodárstvo, ktoré nepatrí práve k tým najekologickejším na svete, pretože v ňom využívajú značné množstvo pesticídov.

¹¹ CEPALSTAT. (2015): *Estadísticas e Indicadores.: Proporción de la superficie cubierta por bosques (Porcentajes)*.

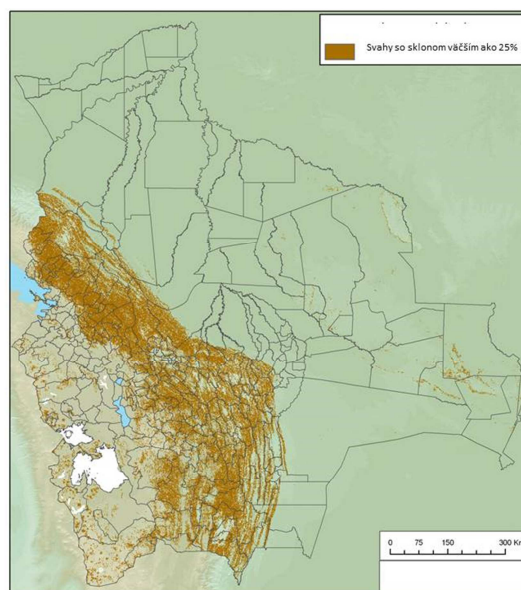
¹² Ibidem.

3.1 Deforestácia

K jedným z najzávažnejších problémov súčasnosti patrí deforestácia, v dôsledku ktorej sú ohrozené nielen endemity a množstvo vzácných druhov rastlín a živočíchov, ale aj indiánske etniká, ktoré žijú ešte pôvodným spôsobom života. Ďalším problémom sú zosuvy pôdy, a preto boli v Bolívii diagnostikované oblasti, konkrétne svahy so sklonom vyšším ako 25 %, kde sa nesmie vyklčovať les, pretože takéto konanie spôsobuje eróziu pôdy¹³ (Obr. 3).

Okrem vyššie spomínaných zosuvov pôdy a straty biodiverzity, ohrozenie predstavuje aj znečistenie ovzdušia, ku ktorému deforestácia významne prispieva. Napriek národným plánom a medzinárodným dohodám, ku ktorým sa Bolívia hlási¹⁴, deforestácia pokračuje, a to tempom 0,59 % ročne za roky 2000 – 2015,¹⁵ čo je ešte rýchlejšie tempo ako v rokoch 1990 – 2000. Avšak, čo sa týka emisií, Bolívia sa v tomto ukazovateli nachádza pod priemerom Latinskej Ameriky.

Obr. 3: Zraniteľné oblasti na deforestáciu v súvislosti s eróziou pôdy



Prameň: ANDERSEN, L.E. (2014): La economía del cambio climático en Bolivia: Impactos sobre la Biodiversidad, s.53.

Hlavným dôvodom deforestácie je získavanie novej pôdy pre poľnohospodársku pôdu. Na jednej strane k tomu prispievajú väčší pestovatelia, ale tiež aj drobní roľníci, tzv. *minifundios*, ktorí v snahe získať viac pôdy na poľnohospodársku činnosť nelegálne kľučujú lesy, čo vedie k prírodným katastrofám v týchto oblastiach v podobe záplav a zosuvov pôdy. Práve z dôvodu slabej konkurencieschopnosti v poľnohospodárskom sektore v prospech veľkých poľnohospodárov (*latifundios*), ktorí pestujú väčšinou monokultúry (sója), sa stalo cieľom bolívijskej vlády reformovať systém, a teda eliminovať *latifundios* v krajine. V súvislosti s poľnohospodárskou činnosťou, netreba zabúdať na pestovateľov koky, ktorých obhajuje aj samotný prezident Evo Moráles. Ďalším dôvodom, ktorý spôsobuje deforestáciu, je proces urbanizácie, a teda zaberanie nových plôch s cieľom ich urbanizovať, ako sa to deje v okolí Cochabamby. Navyše prales v Bolívii stále ohrozujú nelegálne činnosti, či už ťažba alebo lov, ale najväčšiu hrozbu predstavujú veľké infraštruktúrne projekty.

¹³ ANDERSEN, L.E. (2014): La economía del cambio climático en Bolivia: Impactos sobre la Biodiversidad, s. 52.

¹⁴ UNFCCC, REDD, UNREDD+, Mother Earth, ktorú transformovali do národných zákonov.

¹⁵ THE WORLD BANK. (2016): World Development Indicators: Deforestation and biodiversity.

Napriek očakávaniam po nástupe Eva Moralesa do funkcie prezidenta a napriek novej ústave, ktorá definuje prírodné bohatstvo ako spoločné vlastníctvo bolívijského národa a definuje ochranu aj pôvodnému spôsobu života Indiánov, schválila sa stavba diaľnice cez Amazonský prales. Konkrétne ide o projekt TIPNIS, ktorý bol pozastavený v roku 2011 kvôli protestom a demonštráciám, ale v roku 2015 opäť spustený.¹⁶ Napriek tomu, že v súčasnosti patrí Bolívia medzi štáty s najväčšou chránenou plochou územia (24,8 %¹⁷) k celkovej rozlohe, ochrana nie je dostačujúca, lebo v súčasnosti je v platnosti prezidentský dekrét, ktorý povoľuje prieskum spoločnostiam z petrochemického priemyslu aj v chránenej oblasti Amazonského pralesu.

3.2 Znečistenie ovzdušia

Znečistenie ovzdušia predstavuje vážny problém najmä v urbanizovaných oblastiach nachádzajúcich sa nad 2000 m.n.m., menovite v La Paz, El Alto, Cochabamba. Všeobecne, znečistenie Bolívie je na úrovni metropol ako Mexico City či Santiago de Chile. Avšak, problém znečisteného ovzdušia pociťujú aj obyvatelia vidieka, ktorí sami prispievajú k spomínanému problému, a to okrem vyklčovania lesov kvôli získaniu novej pôdy určenej na agrárne účely aj kvôli drevu, ktoré stále na vidieku tvorí najvýznamnejší zdroj paliva pre domácnosti. V roku 2012 až 25 %¹⁸ obyvateľstva Bolívie, v absolútnom vyjadrení 2,7 mil.¹⁹, bolo závislých na tradičnom spôsobe kúrenia využívaním dreva. Ide o vidiecke obyvateľstvo prevažne indiánskeho pôvodu. V tomto prípade Bolívia patrí medzi najzostalejšie krajiny Južnej Ameriky po Paraguaji (46 %) a Peru (36 %),²⁰ pričom pomer obyvateľstva využívajúceho tradičný spôsob získavania tepla a varenia prekračuje priemer latinskoamerického regiónu. Vyššie uvedené problémy majú negatívny dopad na ľudské zdravie. Aj to je jeden z dôvodov vysokého výskytu infekčných ochorení. Tuberkulóza predstavuje hrozbu najmä pre vidiecke indiánske obyvateľstvo. Podľa oficiálnych zdrojov v súčasnosti celkom 123 ľudí per 100 tisíc obyvateľov²¹ trpí týmto ochorením, čo je v porovnaní s väčšinou štátov Južnej Ameriky vzhľadom na veľkosť populácie Bolívie vysoké číslo. Pre porovnanie, v susednom štáte Brazílii tuberkulózou trpí len 46 per 100 tisíc²² Brazilčanov, pričom populácia Brazílie je približne 20-krát väčšia ako Bolívie. Najvhodnejším riešením súčasnej situácie je vytvorenie infraštruktúry na využívanie zemného plynu v domácnostiach, čím sa redukuje negatívny dopad nielen na životné prostredie, ale predovšetkým na zdravotný stav obyvateľstva.

3.3 Znečistenie riek a podzemných vôd

Bolívia patrí k štátom s rozsiahlym množstvom vodných zdrojov, avšak aj značne znečistenými. Navyše, rozloženie vodných zdrojov je pomerne nerovnomerné, pričom najsuchšou oblasťou je Andský región. V prípade riek a podzemných vôd sme identifikovali dva najdôležitejšie vplyvy, ktoré majú na ne negatívny dopad. Prvým z nich je vplyv klimatických zmien, a teda otepľovanie, ktorému sa venujeme nižšie v texte. Druhý problém predstavuje práve znečistenie. Obdobne ako pri stave ovzdušia ide o vážny problém.

Hlavnou príčinou znečistenia je baníctvo, ktoré predstavuje kľúčové odvetvie bolívijského hospodárstva. Vodné zdroje sú znečistené ťažkými kovmi ako arzén, kadmium alebo chróm, s ktorými, ak sa človek, zvierka alebo rastliny dostanú do kontaktu, má to

¹⁶ SCHERER, G. (2015): Bolivia's Morales pushes controversial TIPNIS highway forward.

¹⁷ THE WORLD BANK. (2016): World Development Indicators: Deforestation and biodiversity.

¹⁸ REN21 2015. (2015): Annual Reporting on Renewables: Ten yeoars of excellence, s. 164.

¹⁹ Veľkosť populácie Bolívie je 10, 06 mil. obyvateľov.

²⁰ REN21 2015. (2015): Annual Reporting on Renewables: Ten yeoars of excellence, s. 164.

²¹ CEPALSTAT. (2015): Social Indicators and Statistics. Incidence rate associated with Tuberculosis (Rate per 100,000 inhabitants)

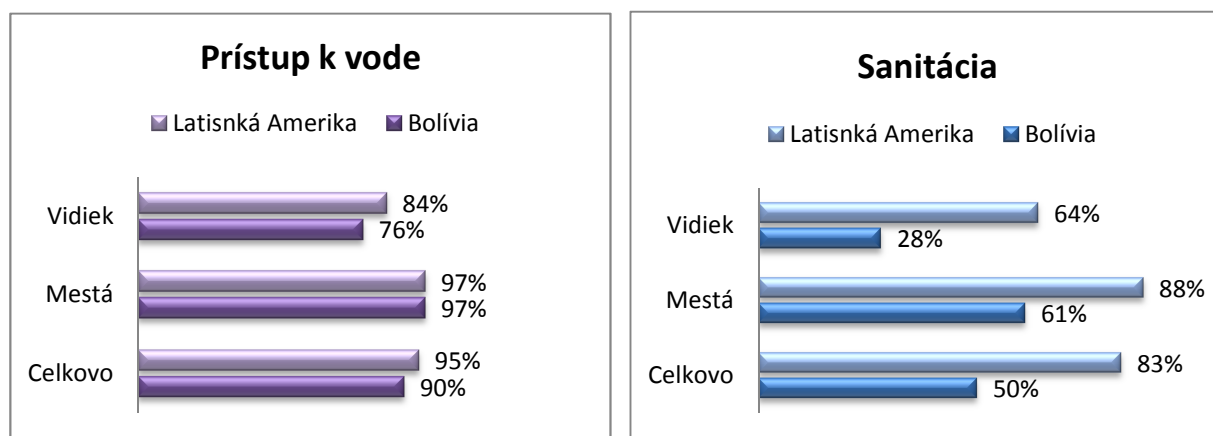
²² Ibidem.

degradačné účinky. V dôsledku týchto skutočností je ohrozené aj poľnohospodárstvo, v ktorom sa navyše využíva veľké množstvo škodlivých pesticídov, čo stav vody aj pôdy ešte zhoršuje. Príkladom znečistených oblastí je povodie rieky Pilcomayo, Poopó a jazera Uru Uru.

Prístup k vode a sanitácia predstavujú ďalšie výzvy pre Bolíviu. V rámci snahy o zlepšenie prístupu k zdravej a nezávadnej vode bol implementovaný program *Mi agua* (Moja voda). V súčasnosti prebieha už 3. fáza programu, pričom sa okrem sanitácie venuje aj ochrane pred povodňami.²³ Nakoľko podľa bolívijskej ústavy „prístup k vode je ľudské právo a zakazuje sa jej privatizácia,“²⁴ stanovili si cieľ do roku 2025 zabezpečiť prístup k vode všetkým občanom a zároveň sanitáciu. Kvôli naplneniu týchto ambícií im bola poskytnutá 78 mil. pôžička od Svetovej banky²⁵.

V súčasnosti má prístup k vode 90 % obyvateľov Bolívie, pričom vidiek zaostáva za mestom. Rovnako je to v prípade sanitácie, avšak v tomto ukazovateli rozdiel medzi mestom a vidiekom je oveľa výraznejší, až 33 %. V oboch prípadoch Bolívia zaostáva za latinskoamerickým regiónom, pričom v oblasti sanitácie ide o značný rozdiel, a to najmä na vidieku (Graf 2 a 3).

Graf 2: Porovnanie Bolívie a Latinskej Ameriky v prístupe obyvateľstva k vode
Graf 3: Porovnanie Bolívie a Latinskej Ameriky v oblasti sanitácie



Vlastné prevedenie podľa: Cepalstat (2015): Estadísticas e Indicadores Sociales.

3.4 Otepľovanie a topenie ľadovca

Následkom otepľovania dochádza k zmenám v životnom prostredí. Teplota v Bolívii v andskej oblasti vzrástla za posledné dve dekády o 0,33° C,²⁶ v dôsledku čoho dochádza k zmenám v poľnohospodárskom sektore, očakávaná úroda je ovplyvnená a objavujú sa noví škodcovia. Ďalším problémom je hrozba výskytu chorôb, ktoré sa pôvodne v Bolívii nevyskytovali, lebo organizmy, ktoré ich prenášajú, sú schopné prežiť v zmenených podmienkach. V dôsledku otepľovania je Bolívia priamo ovplyvnená aj roztápaním sa ľadovcov, ktoré zabezpečujú zdroj čerstvej vody. Avšak ich roztápaním dochádza k zmene v tokoch riek, pričom najväčšou hrozbou sú povodne. Odhaduje sa, že „35 % zdrojov pitnej vody v La Paz zmizne v priebehu 20-30 rokov v dôsledku roztápania sa ľadovcov“²⁷. Nasledujúci graf znázorňuje úbytok a prognózy roztápania sa ľadovcov v Andskej oblasti.

²³ MINISTERIO DE MEDIO AMBIENTE Y AGUA. (2015): Más Inversión para Agua- MIAGUA.

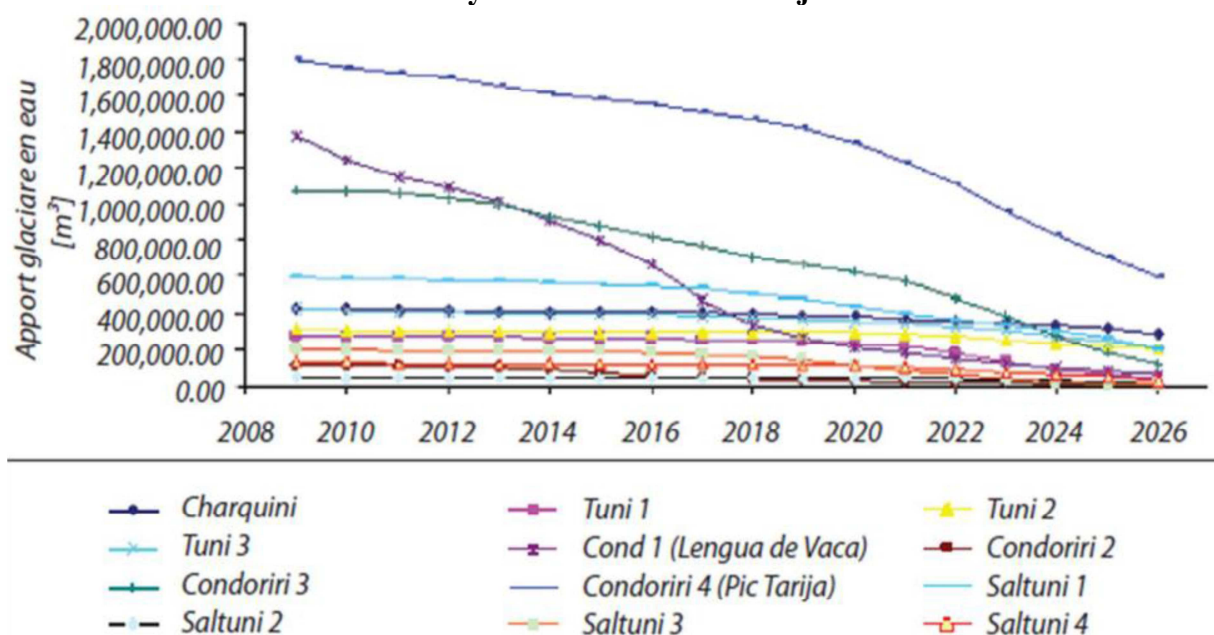
²⁴ GOBIERNO DE BOLIVIA. (2009): Constitución Política del Estado. Artículo 20.III.

²⁵ SLUNGE D.- VON WALTER, S. (2013): Environment and Climate Change in Bolivia - Challenges and Opportunities for Development, s. 21.

²⁶ Ibidem, s.15.

²⁷ Ibidem.

Graf 4: Úbytok ľadovcov v Andskej oblasti



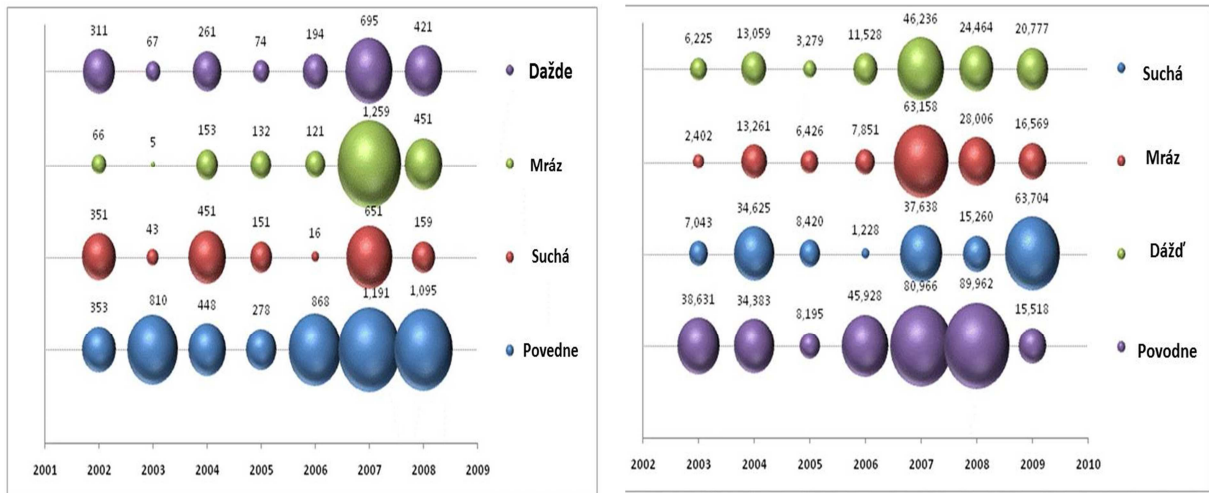
Prameň: SLUNGE D.- VON WALTER, S. (2013): Environment and Climate Change in Bolivia - Challenges and Opportunities for Development, s.15.

4 Trvalo udržateľný rozvoj Bolívie

Za najdôležitejšie prekážky trvalo udržateľného rozvoja považujeme v otázke nerovnakého postavenia indiánskeho obyvateľstva diskrimináciu v prístupe k službám (školsťvo, zdravotníctvo, základné služby ako sanitácia, prístup k vode a elektrifikácia domácností) a na trhu práce, čo je do značnej miery podmienené vzdelaním. Čo sa týka environmentálnej oblasti môžeme konštatovať, že Bolívia patrí k zraniteľným krajinám voči klimatickým zmenám, a teda hrozbu predstavuje otepľovanie, ktoré spôsobuje topenie ľadovca, výskyt nových chorôb a zmeny v poľnohospodárskej produkcii. Ďalej, životné prostredie je ohrozované baníckou činnosťou, ktorá tvorí jedno z najdôležitejších odvetví bolívijského hospodárstva spoločne s poľnohospodárstvom, ktoré zamestnáva 32 %²⁸ produktívnej populácie, a zároveň toto neekologické poľnohospodárstvo využíva značné množstvo pesticídov a iných látok prispieva k degradácii prostredia, najmä v podobe znečistenia vôd a ovzdušia. Deforestácia, ktorá v Bolívii stále pokračuje aj v dôsledku nových veľkých infraštruktúrnych projektov prispieva k strate biodiverzity. Nedostatočný manažment a nepripravenosť na klimatické zmeny spôsobuje množstvo prírodných katastrof, Konkrétne, v Bolívii od roku 2007 dochádza k nárastu katastrof vznikajúcich z dôvodu zmeny klímy (Graf 5 a 6).

²⁸ UN. (2015): Bolivia (Plurinational State of). Pozn: údaj za rok 2010.

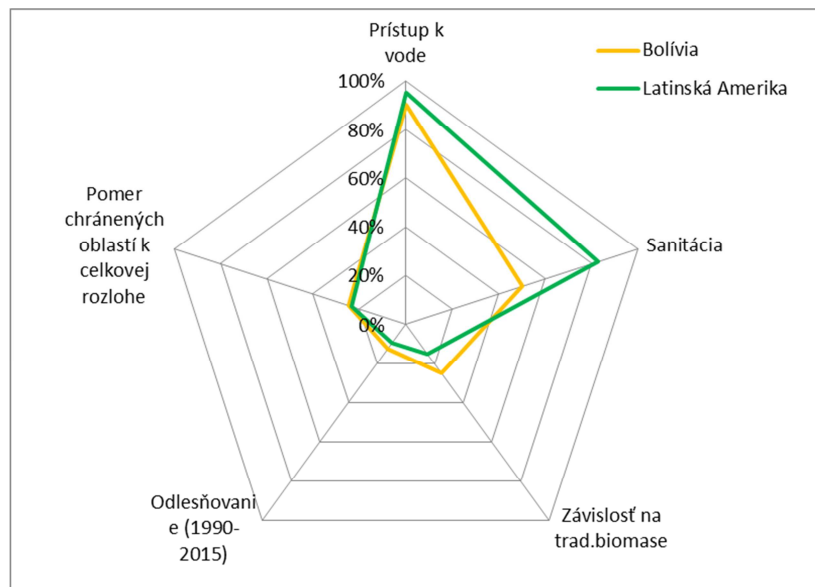
Graf 5: Množstvo prírodných katastrof v Bolívii
Graf 6: Množstvo ovplyvnených rodín v dôsledku prírodných katastrof



Prameň: Climate Investment Fund. (2011): Bolivia: Strategic Programme for Climate Resilience.

Graf 7 znázorňuje vybrané ukazovatele, ktoré prispievajú, resp. bránia trvalo udržateľnému rastu. V rámci komparácie Bolívie s Latinskou Amerikou prichádzame k záveru, že Bolívia je štátom, ktorý zaostáva za celkovým rozvojom regiónu. Napriek tomu, že pomer chráneného územia k celkovej rozlohe v Bolívii prekračuje priemer Latinskej Ameriky, je potrebné konštatovať, že bolívijská vláda schválila projekt TIPNIS, ktorý vedie cez Amazonský prales, t. j. chránenú oblasť, a tiež kontrola pred pytlákmi, nelegálnou ťažbou a vyklčováním je na nízkej úrovni. V ostatných ukazovateľoch (prístup k vode, sanitácia, závislosť na tradičnej biomase pri vykurovaní a varení a odlesňovanie) Bolívia vykazuje horšie výsledky než latinskoamerický región všeobecne.

Graf 7: Porovnanie Bolívie v rámci latinskoamerického regiónu vo vybraných ukazovateľoch trvalo udržateľného rozvoja



Vlastné prevedenie podľa The World Bank, Cepalstatu a REN21 2015.

5 Záver

Za hlavné prekážky trvalo udržateľného rozvoja v Bolívii sme identifikovali nerovnosť v spoločnosti a ohrozenie životného prostredia klimatickými zmenami a ľudskou činnosťou. V otázke nerovnakého postavenia indiánskeho obyvateľstva za najdôležitejšie prekážky v rozvoji považujeme diskrimináciu v prístupe k službám (školsťvo, zdravotníctvo, základné služby ako sanitácia, prístup k vode a elektrifikácia domácností) a na trhu práce. Čo sa týka environmentálnej oblasti, hrozbu predstavuje otepľovanie, ktoré spôsobuje topenie ľadovca, výskyt nových chorôb a zmeny v poľnohospodárskej produkcii. Ďalej je životné prostredie ohrozované deforestáciou, baníckou činnosťou a neekologickým poľnohospodárstvom. V rámci komparácie Bolívie s Latinskou Amerikou prichádzame k záveru, že Bolívia je štátom, ktorý zaostáva za celkovým rozvojom regiónu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ANDERSEN, L.E. (2014): *La economía del cambio climático en Bolivia: Impactos sobre la Biodiversidad*. C.E. Ludeña y L. Sanchez-Aragon (eds), Banco Interamericano de Desarrollo, Monografía No. 192, Washington, DC.
- [2] CEPALSTAT. (2016). Estadísticas e Indicadores Sociales: Proporción de la población que utiliza fuentes mejoradas de abastecimiento de agua potable, por área nacional, urbana y rural /+(Porcentaje). [online]. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc_HTML.asp.
- [3] CEPALSTAT. (2016). Estadísticas e Indicadores Sociales: Proporción de la población que utiliza instalaciones de saneamiento mejoradas, por área nacional, urbana y rural /+(Porcentaje). [online]. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc_HTML.asp.
- [4] CEPALSTAT. (2015): Social Indicators and Statistics. Incidence rate associated with Tuberculosis (Rate per 100,000 inhabitants). [online]. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: <http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegrada.asp?idIndicador=1693&idioma=i>.
- [5] CEPALSTAT. (2015): Estadísticas e Indicadores.: Proporción de la superficie cubierta por bosques (Porcentajes). [online]. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc_HTML.asp.
- [6] CLIMATE INVESTMENT FUND. (2011): Bolivia: Strategic Programme for Climate Resilience. La Paz, Bolívia, 2011.
- [7] GOBIERNO DE BOLÍVIA. (2009): Constitución Política del Estado. Bolivia, 2009.
- [8] INSTOTUTO NACIONAL DE ESTADISTICA. (2015): Censo de Población y Vivienda. Características de la Población. Bolívia, 2015.
- [9] MINISTERIO DE MEDIO AMBIENTE Y AGUA. (2015): Más Inversión para Agua-MIAGUA. [online]. Bolívia, 2015. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.mmaya.gob.bo/uploads/miagua1.pdf>.
- [10] REN21 2015. (2015): *Annual Reporting on Renewables: Ten yeors of excellence*. Paris: REN21 Secretariat, Francúzsko. ISBN 978-3-9815934-6-4.

- [11] SCHERER, G. (2015): *Bolivia's Morales pushes controversial TIPNIS highway forward*. [online]. In: Mongabay, 18.08.2015. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: <https://news.mongabay.com/2015/08/bolivias-morales-pushes-controversial-tipnis-highway-forward/>.
- [12] SLUNGE D.- VON WALTER, S. (2013): *Environment and Climate Change in Bolivia - Challenges and Opportunities for Development*. Sida's Helpdesk for environment and climate change University of Gothenburg and Swedish University for Agricultural Sciences, 2013.
- [13] UN. (2015): *Bolivia (Plurinational State of)*. [online]. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: [http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Bolivia%20\(Plurinational%20State%20of\)](http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Bolivia%20(Plurinational%20State%20of)).
- [14] THE WORLD BANK. (2016): *World Development Indicators: Deforestation and biodiversity*. [online]. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: <http://wdi.worldbank.org/table/3.4>.
- [15] THE WORLD BANK: *Indigenous Peoples: Still among the poorest of the poor*. [online]. Washington, The World Bank. [Citované 15. 5. 2016.] Dostupné na internete: http://siteresources.worldbank.org/EXTINDPEOPLE/Resources/407801-1271860301656/HDNEN_indigenous_clean_0421.pdf.
- [16] THE WORLD BANK. (2015): *Indigenous Latin America in the twenty first century*. Washington DC, International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, USA, 2015.

Kontakt:

Ing. Barbora Janubová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: barbora.janubova@euba.sk.

WHAT IS ERA AND HOW DOES THIS MECHANISM SUPPORT CAREER DEVELOPMENT OF RESEARCHERS?

Andrea Jaseňová

Fakulta managementu, Univerzita Komenského v Bratislave, Odbojárov 10, 831 03 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: andrea.jasenova@gmail.com

The aim of this paper is to explain what is the European Research Area, how this mechanism was established and then furthermore what is its purpose within Strategy 2020. After defining the ERA, paper aims to describe which specific initiatives are taken through the ERA in order to support career development of researchers- such as indeed The European Charter for Researchers and a Code of Conduct for the recruitment of researchers or Euraxess.

Key words: research, European Union, career growth

JEL Classification: O32

1 Introduction

Research and innovations are extremely important in development of our welfare. Obviously research is done by people therefore it's crucial to support researchers in their well-being and of course in their career development. European Union has system which is connecting national R&D programs into one large transnational area- the European Research Area. This initiative started up in order to streamline European research.

2 What is European Research Area?

The European Research Area (ERA) defines itself as "area of free circulation of researchers, knowledge and technology" and as "unified research area open to the world based on the Internal Market, in which researchers, scientific knowledge and technology circulate freely and through which the Union and its Member States strengthen their scientific and technological bases, their competitiveness and their capacity to collectively address grand challenges."¹

The ERA is composed of all research and development activities, programmes and policies in the European Union that involve an international perspective, ie cross national boundaries.

The ERA's vision towards 2020 is simple. The ERA defines the European way to excellence in research and is a major driver of European competitiveness in the globalized world.² The ERA is supporting free circulation of researchers, knowledge and technology. The ERA provides attractive conditions and effective and efficient governance for doing research and investing in R&D intensive sectors in Europe. But how did this system established this vision?

European research struggled with many issues in late 20th century such as fragmentation, compartmentalization, sheltered funding, low competition and barriers to free circulation. Furthermore Europe's global position was perceived as weakening by measurements by indicators of scientific quality and excellence. Reasonably, there was

¹ EUROPEAN COMMISSION. ERA what, when, why. p. 2.

² EUROPEAN COMMISSION. European Research Area Vision 2020, p. 2.

possibility that Europe might not successfully achieve the transition to a knowledge-based economy of 21st century because of multiple reasons³:

- Average research effort in Europe was approximately only 1.8% of its GDP which was too little with comparison to United States (2.8%) or Japan (2.9%),
- In terms of employment, in Europe researchers only accounted for 2.5 in every thousand of industrial workforce with comparison to 6% in Japan or 6.8% in USA,
- Europe was investing less and less into knowledge development.

Firstly creation of ERA was mentioned in 2000 in Lisbon European Council in Communication to the Commission called “Towards a European research area.” This paper described current situation of European research and proposed better investments into knowledge. One of the aims is to promote maximum use of these networks by the community of researchers, define European approach to research infrastructures, increase coherent use of public instruments and resources, dynamist private investments and establish common system of scientific and technical reference.⁴

Afterwards in 2002 was published communication from Commission “The European research area: providing new momentum.” This communication was discussing lessons learnt from the past like- progress achieved depended directly on the degree of mobilization, faster progress was perceived in clearly defined action on national level etc. This paper discussed new perspectives within this system- such as creating the conditions for genuine coordination of research policies, making better use of legal instruments, optimizing the impact of cooperation and fully involving the candidate countries.⁵

Development of ERA is visible in Green paper on the ERA published in 2007. This paper described vision of ERA based upon large survey executed in 2006 and 2007. Respondents consider as the most important Sharing knowledge, followed by “Developing world-class research infrastructures”, “Strengthening research institutions” and “Optimizing research programmes and priorities”. “Opening to the world” and “Realizing a single labor market for researchers” are ranked in fifth and sixth place, respectively.⁶

In 2008 the Member States and the Commission launched a new political partnership, called the "Ljubljana Process", which lead towards full realization of the ERA. The aim of the Ljubljana Process was to establish "the fundamental role of ERA as a primary pillar for the Lisbon objectives and as an engine for driving the competitiveness of Europe". This process acknowledges that greater coherence and synergy can contribute to a globally competitive, knowledge-based and innovative Europe.⁷

In 2013, first report on the ERA progress was published. This report showed facts and figures on its key priorities which were based on analysis of the strengths and weakness of Europe's research systems and the overall objective of inducing lasting step-changes in Europe's research performance and effectiveness by 2014. Key priorities are following:⁸

- **Effectiveness of national research systems.** This priority is intensifying the necessity of competitive funding because it's increasing contributes to the efficiency of public money invested in research.

³ COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. (2000): Towards a European research area, p. 6.

⁴ COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. (2000): Towards a European research area, p. 16-17.

⁵ COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. (2002): The European Research Area: Providing new momentum, p. 7- 21.

⁶ EUROPEAN COMMISSION. (2007): The European Research Area: Green Paper Consultation, p. 9- 19.

⁷ COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. (2008): Council Conclusions on The Launch of the “Ljubljana Process” - towards full realisation of ERA, p. 2-3.

⁸ EUROPEAN COMMISSION. (2013): European research area progress report 2013, p. 4-7.

- **Transnational cooperation.** The EU Framework Programme is perceived as the most powerful instrument supporting transnational cooperation of research teams among the Member States and Associated Countries. It also strengthens transnational coordination of national research programmes through the numerous coordination schemes.

- **Research infrastructures.** Paper pointed out the need for more transparency of the conditions for transnational access to research infrastructures. Strategy Forum on Research Infrastructures (ESFRI) is a successful example of a strategic instrument to develop the scientific integration of Europe. Together, the Commission and the Member States are making progress in the implementation of the Innovation Union commitment to complete or launch, by 2015, 60% of the 48 priority infrastructures as identified in 2010 by the ESFRI.

- **Open labor market for researchers.** Report shows that all research positions must be subject to open, transparent and merit-based recruitment practices. One of the key tasks for Member countries is to remove barriers preventing the implementation of access to, and portability of, national grants, and research funding organizations must intensify cooperation to eager the process.

- **Gender equality and mainstreaming in research.** Women represent 46% of EU PhD graduates, 33% of researchers, 20% of senior academic staff; gender unbalance is more striking in decision-making, where 15.5 % of heads of institutions and 10% of rectors in higher education institutions are women.⁹These numbers show that Member States should implement comprehensive strategies of structural change to overcome gender gaps in research institutions and programmes.

- **Optimal circulation and transfer of scientific knowledge.** Within this important topic, report underlined that there needs to be open access to publicly funded research and (indeed also virtual) knowledge transfer.

To summarize, the ERA was established in order to support connection in between national research programmes existing within EU, to make those programmes more open, more inter- connected within Union and the world, remove barriers in national researches so R&D in Union is globally competitive and also in order to support research excellence. It's clear that this system exists in order to support research in Europe. But how exactly it does support researchers, especially their career development?

3 How does ERA support career development of researchers?

European Union clearly agrees that career development has strong implications for individuals, employers and governments.¹⁰ The key initiatives within the ERA focused on researchers and their career development are¹¹:

- **The European Charter for Researchers and a Code of Conduct for the recruitment of researchers.**

The Charter was launched in 2005 with aim to give individual researchers the same rights and obligations wherever they may work throughout the European Union (such as pensions, social security coverage, support their mobility etc.). Basically, it's trying to show research as a good career path.

It's also establishing general requirements on researchers (research freedom, ethical principles, professional responsibility and attitude, contractual and legal obligations, their accountability, need for dissemination of results of their research, building relations with their supervisors and direct reports and last but not least- continue on their own professional

⁹ EUROPEAN COMMISSION. (2012): She figures- Gender in research and innovation, p. 5.

¹⁰ THE EUROPEAN CENTRE FOR THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL TRAINING (CEDEFOP). (2008): Career development at work, p. 12.

¹¹ VITAE. European Research Area, p. 1.

development through all stages of their career. What is also very important- this Charter is setting up requirements on Employers and Funders such as: recognition of researchers profession, non- discrimination, research environment and working conditions, attractive funding and salaries of researchers at all career stages, gender balance and emphasis on career development. Charter advise that Employers should draw up, preferably within the framework of their human resources management, a specific career development strategy for researchers at all stages of their career, regardless of their contractual situation, including for researchers on fixed-term contracts. It should include the availability of mentors involved in providing support and guidance for the personal and professional development of researchers, thus motivating them and contributing to reducing any insecurity in their professional future¹². Also Charter is advising that researchers should have access to trainings and continuous development, to career advice and it's underlining the value of mobility.

- **HR Excellence in Research and the human resources strategy for researchers (HRS4R)**

The Human Resources Strategy for Researchers (HRS4R) aims to improve conditions for researchers. It's the mechanism through which the European Commission (EC) is ensuring that concrete steps are put in place by institutions to enhance working conditions for researchers across Europe as set out in the European Charter and Code. The strategy encompasses a 5 step implementation process for gaining EC recognition for commitment to implementation of the European Charter and Code principles. The European Commission recognition is the 'HR Excellence in Research' Award.

The five-step process is:

1. An organization completes a gap analysis of their policies and practices in light of the principles of the charter and code.

2. It develops an action plan based on the findings of that analysis, to fill gaps in the provision of support and career development for researchers.

3. The analysis and action plan are submitted to the Commission and, if approved by external international experts, the organization wins the HR Excellence in Research award, which recognises the organization's desire to continually improve the environment in which research takes place.

4. Two years after receiving the award, organizations undertake an internal review of progress compared with their action plan and how have they progressed? What has worked well? What have been the challenges? A revised action plan is drawn up for the forthcoming years.

5. A further internal review four years after gaining the HR award is accompanied by a site visit of peer reviewers organized by the Commission. This way organizations can discuss their continuous improvement to support researcher career development and to receive feedback from independent experts. Implementation of this strategy is in a first place for benefit of researchers. By implementation of this strategy, organization is continuously improving its support of researchers. It's also providing competitive advantage in attracting the best researchers.¹³

- **EURAXESS- Researchers in Motion portal**

Euraxess describe itself as pan-European initiative providing access to a complete range of information and support services to researchers wishing to pursue their research careers in Europe or stay connected to it. It's a joint initiative of the European Commission and the countries participating in the European Union's Framework Programme for Research. Basically this website offers access to job market both for researchers and employers. It's

¹² EUROPEAN COMMISSION. (2008): European charter for researchers and code of conduct.

¹³ SYNOTT, J.: Career support with a Human Resources Strategy for Researchers.

networking of more than five hundred Service Centres located in 40 European countries. It's also providing lots of information about the European Charter for Researchers and a Code of Conduct for the recruitment of researchers. Moreover Euraxess is networking tool for European researchers working outside Europe and non-European ones wishing to collaborate and/or a research career in Europe.

In numbers, between 2009 and 2013, the total number of research-related jobs posted on the EURAXESS Jobs increased sharply from 4 997 to 40 207 which is very significant number and shows success of this portal. Accordingly to large scale survey performed in 2014 16.7% of respondents used the portal for all open vacancies of research posts and 48.2% used the portal for some research posts. The proportion not yet having used the portal was 29.7%, while a further 4.5% were not aware of its existence. Only 0.9% saw no reason to use the portal.¹⁴ These numbers show high potential of portal and how much it can support career growth of researchers, but also they show gaps in advertising this project.

There are more initiatives which support career development such as European Research Council, Marie Skłodowska-Curie Actions, ERA Steering Group on Human Resources and Mobility (ERA SGHRM) or Innovation Union.

4 Conclusion

The ERA is very important part of transferring to knowledge society of 21st century. Aim of this system is to interconnect national researchers into one big Pan- European research, increase efficiency and competitiveness of European research, support mobility of researchers, gender equality and transfer of scientific knowledge. European Union sees the importance of supporting and attracting researchers and thanks to initiatives described above (Charter for researchers, HR Excellence in Research, Euraxess etc) not only support career development of researchers, but also is establishing requirements on researchers and employers (funders) which is making career path of researcher even more attractive. There are still many ways on EU could enhance support of researches, but indeed it's on a good way.

Reference

- [1] EUROPEAN COMMISSION. ERA: What, why, when. [online]. 2014. [Cited 20.4.2016]. Available online: http://ec.europa.eu/research/era/pdf/era-communication/era-presentation_en.pdf
- [2] EUROPEAN COMMISSION. European Research Area Vision 2020. [online]. 2014. [Cited 20.4.2016]. Available online: http://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_vision_2020_en.pdf
- [3] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. Towards a European research area. [online]. 2000. [Cited 20.4.2016]. Available online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0006:FIN:EN:PDF>
- [4] COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. The European Research Area: Providing new momentum. [online]. 2002. [Cited 20.4.2016]. Available online: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52002DC0565>
- [5] EUROPEAN COMMISSION. The European Research Area: Green Paper Consultation. [online]. 2007. [Cited 20.4.2016]. Available online: https://ec.europa.eu/research/era/pdf/preliminaryresults-eraconsultation_en.pdf

¹⁴ EUROPEAN COMMISSION. (2014): European research area progress report 2014, p. 8.

- [6] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. Council Conclusions on The Launch of the "Ljubljana Process" - towards full realisation of ERA. [online]. 2008. [Cited 20.4.2016]. Available online:
https://era.gv.at/object/document/379/attach/st10231_en08.pdf
- [7] EUROPEAN COMMISSION. European research area progress report 2013. [online]. 2013. [Cited 20.4.2016]. Available online:
https://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_progress_report2013/era_progress_report2013.pdf
- [8] THE EUROPEAN CENTRE FOR THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL TRAINING (CEDEFOP). (2008): *Career development at work*, Belgium, 2008. ISBN 978-92-896-0519-9.
- [9] EUROPEAN COMMISSION. She figures- Gender in research and innovation, [online]. 2012. [Cited 20.4.2015]. Available online:
http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/she-figures-2012_en.pdf
- [10] VITAE. European Research area. [online]. 2014. [Cited 20.4.2016]. Available online:
<https://www.vitae.ac.uk/policy/european-research-area>
- [11] EUROPEAN COMMISSION. European charter for researchers and code of conduct. [online]. 2005. [Cited 20.4.2015]. Available online:
<https://www.vitae.ac.uk/policy/european-research-area/european-charter-and-code>
- [12] SYNOTT, J.: Career support with a Human Resources Strategy for Researchers. [online]. 2016. [Cited 20.4.2016]. Available online:
<https://www.linkedin.com/pulse/career-support-human-resources-strategy-researchers-justin-synnott?trk=prof-post>
- [13] EUROPEAN COMMISSION. European research area progress report 2014. [online]. 2014. [Cited 20.4.2016]. Available online:
http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/research_policies/Researchers%20Report%202014_FINAL%20REPORT.pdf

Kontakt

Mgr. Andrea Jaseňová

Fakulta managementu

Univerzita Komenského v Bratislave

Odbojárov 10, 831 03 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: andrea.jasenova@gmail.com

UHLIE A JEHO POSTAVENIE V ENERGETIKE ČĽR

Katarína Kadvanová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.kadvanova@euba.sk

V súčasnosti čelí Čína v dôsledku rýchlej industrializácie založenej na extrémnej spotrebe uhlia vážnym ekologickým problémom, súvisiacich najmä so znečisteným ovzduším. Znižovanie jeho spotreby je preto kľúčové pre zmiernenie negatívnych dopadov na životné prostredie v Číne. Príspevok preto analyzuje význam uhlia v čínskom sektore energetiky a dopady jeho spotreby na životné prostredie.¹

Kľúčové slová: Čína, uhlie, životné prostredie

China is facing serious environmental problems as a consequence of rapid industrialization based on extreme coal consumption. Therefore the restriction of coal consumption is critical to the mitigation of negative impacts on environment in China. This paper analyses the role of coal in the energy sector of China and its impact on environment.

Key words: China, coal, environment

JEL Classification: Q40

1 Úvod

Klimatické zmeny a ich následky patria medzi najvážnejšie a najdiskutovanejšie globálne problémy súčasnosti. Opatrenia na zmiernenie ich dopadov sa v rôznych formách orientujú predovšetkým na znižovanie emisií skleníkových plynov. Napriek tomu ich produkcia stále rastie. Závažnosť tohto stavu vytvára na medzinárodné spoločenstvo ako celok i na jednotlivé štáty ustavičný tlak, zameraný na intervencie vyvolávajúce zmeny načrtnutého negatívneho trendu.

Najväčším zdrojom antropogénnych emisií skleníkových plynov sú fosílna palivá, najmä spaľovanie uhlia. Na jednej strane umožňuje táto surovina ekonomický rast industrializovaných krajín na celom svete, na druhej strane jej spaľovanie za účelom produkcie elektrickej energie, transportu a priemyselných procesov spôsobuje urýchľovanie globálneho otepľovania. Najväčším spotrebiteľom fosílnych palív a zároveň emitentom oxidu uhličitého na svete je Čínska ľudová republika (ČĽR). Až 90 %² energetického mixu tvoria fosílna palivá, pričom najväčšiu časť zastáva uhlie. Na celosvetovej spotrebe tejto nerastnej suroviny sa Čína podieľa až 50 %³. Táto skutočnosť demonštruje silnú závislosť krajiny od suroviny spôsobujúcej najväčší objem emisií skleníkových plynov.

Cieľom príspevku je preto analyzovať význam uhlia pre energetiku ČĽR a zhodnotiť jeho vplyv na životné prostredie.

2 Spotreba energie v ČĽR

ČĽR je najľudnatejším štátom sveta s rapídne rastúcou ekonomikou. Priemerná miera rastu sa medzi rokmi 2000 a 2011 pohybovala na úrovni približne 10 %⁴, čo rezultovalo

¹ Článok bol vypracovaný v rámci projektu I-16-105-00 „Perspektívy vývoja energetickej bezpečnosti ČĽR“.

² IEA. Energy Balances of non-OECD Countries 2014.

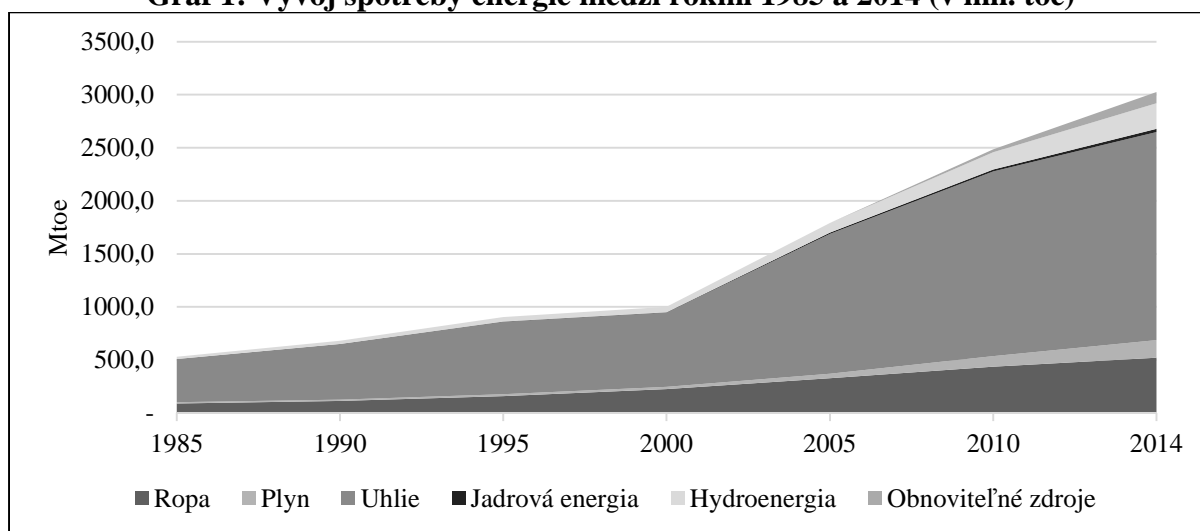
³ EIA. 2015. China.

⁴ EIA. 2015. China.

do enormnej spotreby energetických zdrojov (vyše jedna pätina celosvetovej spotreby⁵), ktorá naďalej rastie (Graf 1).

Najväčší podiel v energetickom mixe s takmer 70 % zastáva uhlie. Čína je od roku 1980 najväčším producentom a konzumentom tejto suroviny na svete.⁶ Napriek tomu, že sa podiel ropy v energetickom mixe pohybuje pod úrovňou 20 %, Čína je druhým najväčším spotrebiteľom tohto fosílného paliva a v roku 2014 sa stala jej najväčším dovozcom.⁷ Hoci produkcia a spotreba zemného plynu v posledných rokoch výrazne vzrástla, v energetickom mixe Číny predstavuje podiel len 10 %. Ešte do roku 2007 bola ČLR schopná pokryť dopyt z vlastných zdrojov, avšak v súčasnosti sa objem importu pohybuje na úrovni vyše 30 %⁸. Obnoviteľné zdroje a jadrová energia pokrývajú iba minimálnu časť produkcie elektrickej energie. V súčasnosti ale možno pozorovať výrazný nárast ich kapacity. Vzhľadom na to, že predstavujú čisté zdroje energie, výraznejšie zvýšenie ich podielu by mohlo prispieť k zníženiu emisií CO₂.

Graf 1: Vývoj spotreby energie medzi rokmi 1985 a 2014 (v mil. toe)



Prameň: vlastné spracovanie podľa BP Statistical Review of World Energy 2016.

Zdrojom rýchleho ekonomického rastu Číny je z veľkej časti ťažký priemysel (oceliarsky, hutnícky, stavebný a petrochemický). Od roku 1990 sa priemysel podieľa na tvorbe približne 40 % HDP. Zároveň tiež spotrebúva najväčšiu časť energie, predstavujúcu 70 % celkovej spotreby.⁹ Na Grafe 1 možno pozorovať, že prevažnú väčšinu spotreby energie tvoria fosílna palivá. Na základe štruktúry čínskeho energetického mixu a ekonomiky potom možno tvrdiť, že priemysel je zároveň zodpovedný za najväčší objem emisií skleníkových plynov.

⁵ ZHOU, S.-TONG, Q.-YU, S.-WANG, Y.-CHAI, Q.-ZHANG, X. 2012. *Role of non-fossil energy in meeting China's energy and climate target for 2020*. [online]. In: Energy Policy. S.14. [cit.2015-06-20]. Dostupné na internete: <<http://ezproxy.cvtisr.sk:2057/science/article/pii/S0301421512005307>>

⁶ EIA. 2015. China. [online]. Washington, DC. 2015. [cit.2015-06-20]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/China/china.pdf>

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

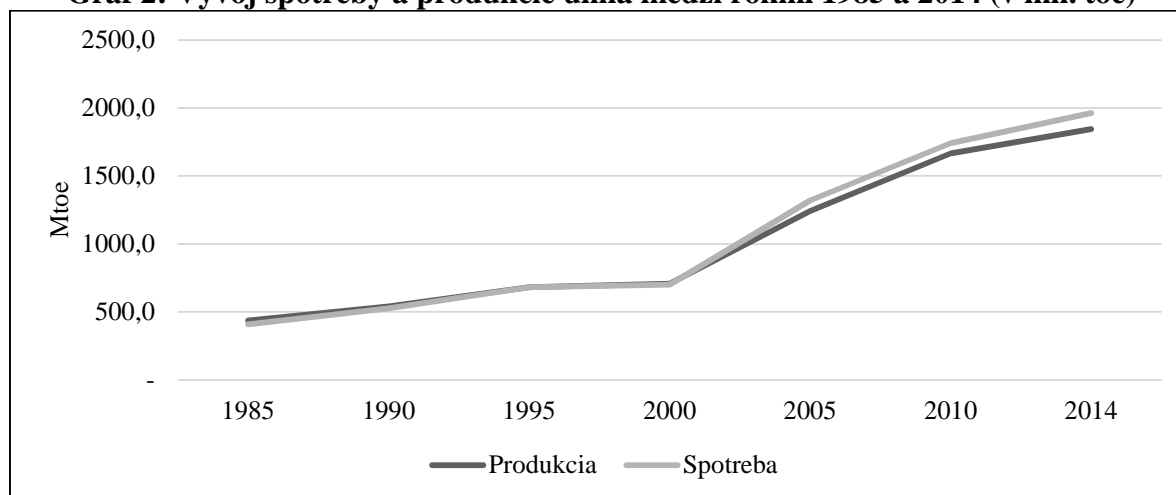
⁹ LIU, G. et al. 2016. China's low-carbon industrial transformation assessment based on Logarithmic Mean Divisia Index model. In: Resources, Conservation and Recycling. s. 158

3 Uhlie

Po skončení Kultúrnej revolúcie dochádzalo v Číne k obnovovaniu všetkých priemyselných odvetví, čo podporovalo rast dopytu po uhlí. Na 12. plenárnom zasadnutí Komunistickej strany Číny bol prijatý cieľ dosiahnuť do roku 2000 štvornásobný nárast hrubého domáceho produktu. Problém však predstavovali časté výpadky elektriny, ktoré bránili naštartovaniu ekonomiky. Z tohto dôvodu sa vláda zamerala na zvýšenie produkcie uhlia.¹⁰ Čínska spotreba uhlia sa zvyšovala takmer rovnakým tempom ako rástla ekonomika. Uhlie naďalej i v súčasnosti predstavuje nevyhnutný základ pre rast ekonomiky ČĽR.

Čína je krajina s veľkými zásobami uhlia. Koncom roka 2014 predstavovali dokázané rezervy tejto suroviny v ČĽR vyše 114 mld. ton, čo tvorilo približne 13 % svetových zásob uhlia, čím sa krajina umiestnila na treťom mieste za USA a Ruskom. Produkciou a spotrebou sa dlhodobo radí na prvé miesto. V roku 2014 dosiahla produkcia 1,8 mld. toe, čím bol zaznamenaný pokles o 2,6 % oproti predchádzajúcemu roku (Graf 2). Spotreba dosiahla v rovnakom roku úroveň 2 mld. toe, čo predstavovalo vyše polovicu celosvetovej spotreby uhlia (Graf 2).¹¹ Na Grafe 2 možno pozorovať, že od roku 2000 spotreba preyšuje domácu produkciu. Napriek bohatým zásobám uhlia, Shen et al.¹² poukazujú na fakt, že pri zachovaní súčasného objemu tejto suroviny, domáce zdroje ČĽR vystačia iba na približne 38 rokov¹³.

Graf 2: Vývoj spotreby a produkcie uhlia medzi rokmi 1985 a 2014 (v mil. toe)



Prameň: vlastné spracovanie podľa BP Statistical Review of World Energy 2016.

Napriek rastúcej celkovej spotrebe uhlia, jeho podiel v spotrebe primárnych zdrojov dlhodobejšie klesá. V roku 1950 dosahoval 90 %, za päťdesiat rokov poklesol na približne 70 % a v roku 2013 sa pohyboval na úrovni okolo 65 %.¹⁴ Predpokladá sa, že naznačený klesajúci trend bude naďalej pokračovať a do roku 2030 by mohol podiel uhlia klesnúť na približne 50 %.¹⁵ Napriek pozitívnemu náznaku znižujúcej sa závislosti Číny od uhlia, jeho celková spotreba dlhodobo rastie. Z tohto dôvodu je relevantné zaoberať sa otázkou, kedy dosiahne spotreba uhlia v ČĽR svoj vrchol a začne klesať. Tejto problematike je venovaných viacero výskumov. Viaceré sa zhodujú, že by k obratu mohlo dôjsť do roku 2020. Mathews a Tan predpokladajú, že dopyt po uhlí dosiahne svoje maximum najneskôr v roku 2020, pričom sa ďalších 5 rokov bude pohybovať na stálej úrovni maximálne 4,2 Gt a následne

¹⁰ SHEN, L.-GAO, T.-CHENG, X. (2012): China's coal policy since 1979: A brief overview, s. 276.

¹¹ BP (2016): Statistical Review of World Energy.

¹² SHEN, L.-GAO, T.-CHENG, X. (2012): China's coal policy since 1979: A brief overview, s. 274.

¹³ Svetový priemer predstavuje približne 119 rokov.

¹⁴ LI, R.-LEUNG, G. C.K. (2012): Coal consumption and economic growth in China, s. 439.

¹⁵ MATHEWS, J. A.-TAN, H. (2015): China's Renewable Energy Revolution, s. 25.

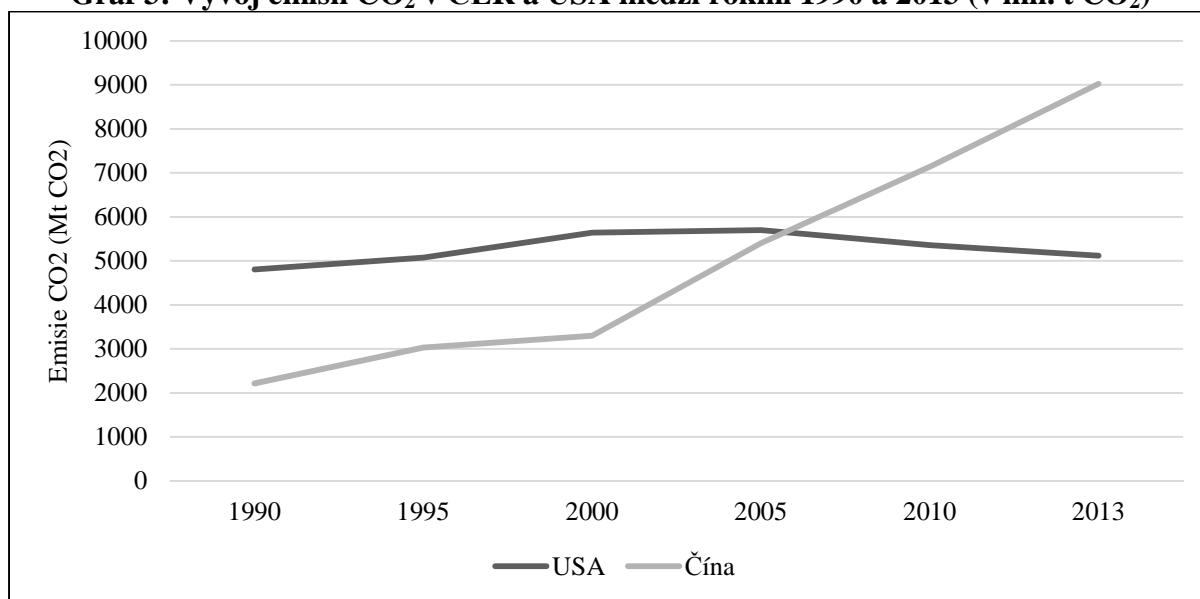
začne klesať.¹⁶ Stern et al.¹⁷ však upozorňujú, že spotreba uhlia v Číne už mohla dosiahnuť svoj vrchol, pričom poukazujú na jej klesajúci trend od roku 2014. Napriek tomu sa domnievame, že je zatiaľ príliš odvážne označovať dva roky po sebe klesajúcu spotrebu za dosiahnutie čínskeho maxima.

Vzhľadom na relatívne bezproblémovú možnosť zabezpečiť si stabilné dodávky uhlia možno predpokladať, že toto palivo bude ešte niekoľko dekád predstavovať kľúčový komponent energetického mixu ČĽR. Uhlie však zároveň vo výraznej miere prispieva k tvorbe skleníkových plynov, čo môže výrazne ovplyvniť jeho budúcu pozíciu v sektore energetiky.

4 Negatívne dôsledky spaľovania uhlia

Dôsledkom rýchlej industrializácie založenej na intenzívnej spotrebe uhlia je zdevastované životné prostredie. Od konca 20. storočia možno pozorovať vplyv industrializácie aj na kvalite vzduchu, vody a stave riek i celkovej degradácii životného prostredia. Ekonomický rast Číny a jej úspech ako druhej najväčšej ekonomiky sveta boli založené na nadmernom spaľovaní uhlia, na čo niektoré časti Číny kruto doplatili. Dokonca ani odľahlejšie časti krajiny, nachádzajúce sa vo väčšej vzdialenosti od pobrežných priemyselných oblastí, sa nevyhli znečisteniu.

Graf 3: Vývoj emisií CO₂ v ČĽR a USA medzi rokmi 1990 a 2013 (v mil. t CO₂)



Prameň: vlastné spracovanie podľa BP Statistical Review of World Energy 2016.

Na Grafe 3 možno pozorovať vývoj emisií oxidu uhličitého dvoch najväčších ekonomík sveta, USA a ČĽR. Už samotný fakt, že dve krajiny spolu predstavujú takmer polovicu celosvetovej produkcie emisií CO₂, je nelichotivý. Samotná Čína sa však v roku 2014 podieľala 30 %¹⁸ na celosvetovej produkcii oxidu uhličitého, pričom uhlie bolo zodpovedné až za dve tretiny emisií skleníkových plynov.

Milióny obyvateľov v súčasnosti trpia zlou kvalitou ovzdušia, čo spôsobuje nárast respiračných ochorení v dôsledku vysokých emisií oxidu uhličitého. Počas konania Olympijských hier v roku 2008 dokonca vznikali obavy, či budú maratónski bežci vôbec

¹⁶ MATHEWS, J. A.-TAN, H. (2015): China's Renewable Energy Revolution, s. 28.

¹⁷ CARRINGTON, D. (2016): China's coal peak hailed as turning point in climate change battle.

¹⁸ BP (2016): Statistical Review of World Energy.

schopní pretekať v silno znečistenom pekingskom ovzduší.¹⁹ Čína investovala spolu 17,3 mld. USD na zlepšenie kvality ovzdušia v hlavnom meste. Boli prijaté opatrenia zabráňujúce používaniu 300 tisíc najviac znečisťujúcich áut počas Olympiády. Taktiež boli uplatnené pravidlá využívania vozidiel s párnymi poznávacími značkami v jeden deň a s nepárnymi v nasledujúci deň, čím sa podarilo znížiť počet áut na cestách z 3,3 mil. na polovicu. Ďalej boli zastavené stavebné práce a prevádzka viac ako 100 tovární a 56 elektrární počas trvania Olympijských hier.²⁰

Rovnako znepokojujúci je fakt, že ČĽR prakticky predstavuje krajinu bez čistej vody. Podľa správy Ministerstva pre otázky vodných zdrojov²¹ až 80 % podzemnej vody nie je z dôvodu znečistenia vhodných na pitie.²² Ministerstvo životného prostredia zároveň predpokladá, že sa už aj tak vážna situácia bude naďalej zhoršovať.²³

Uvedené fakty možno jednoznačne považovať za nevyvrátiteľné dôkazy toho, že kvalita ovzdušia v Číne a stav životného prostredia si vyžadujú urýchlenú zmenu energetickej a klimatickej politiky Číny.

5 Záver

Dlhé roky Čína spotrebováva extrémne množstvo relatívne lacného uhlia bez ohľadu na jeho vplyv na životné prostredie. Vzhľadom na ľahko pozorovateľný zlý stav jej životného prostredia je zrejmé, že musí nastať zmena.

Positívne možno hodnotiť zvyšovanie výkonu čistých zdrojov energie – obnoviteľných zdrojov a jadrovej energie. Napriek tomu sa spotreba uhlia pohybuje na neudržateľnej úrovni. Potvrďuje to i fakt, že práve Čína je najväčším konzumentom tejto suroviny. Jeho spotreba za posledné dva roky mierne klesala, avšak zatiaľ len ťažko možno označiť túto skutočnosť za celkový zvrat. V každom prípade možno tento vývoj vnímať pozitívne, nakoľko predstavuje dobré znamenie pre medzinárodné spoločenstvo a silnú motiváciu pre ostatné štáty závislé od uhlia. Na výraznejšie zníženie emisií skleníkových plynov a stabilizovanie klímy bude nevyhnutný výraznejší pokles v spaľovaní uhlia.

Jedným z navrhovaných riešení pre ČĽR v dlhodobom horizonte predstavuje postupný prechod od využívania fosílnych palív k čistým zdrojom energie. V Číne vzniká systém obnoviteľných zdrojov energie, využívajúci vodu, vietor a slnko, ktorý je rozsiahlejší ako systémy vybudované v USA, Nemecku, Indii a Španielsku spolu. Z hľadiska emisií skleníkových plynov je dôležité urgentné zníženie spotreby uhlia. Táto surovina však pre Čínu predstavuje dôležitý zdroj ekonomického rastu. Z tohto dôvodu je ďalším z potenciálnych riešení zlepšenie energetickej efektívnosti. Efektívna spotreba energie je jednou z hlavných stratégií znižovania spotreby energetických zdrojov a zmierňovania lokálneho, regionálneho a globálneho znečisťovania ovzdušia. Zvýšením energetickej efektívnosti by tak došlo k redukcii spotreby uhlia a emisií CO₂ pri zachovaní rovnakého outputu.

Vysoké emisie skleníkových plynov a stav klímy si vyžadujú urgentné riešenia a práve od Číny, ako najväčšieho emitenta CO₂ a jej úspechu eliminovať dôležitosť postavenia uhlia v čínskej energetike, bude závisieť, do akej miery sa podarí zmeniť súčasná nelichotivá situácia vo svete.

¹⁹ SCHMUNDT, H. (2008): Bad Air in Beijing? Pollution Dangers Cast Shadow over 2008 Olympics.

²⁰ STEWART, E. (2008): IOS praises efforts to reduce air pollution in Beijing.

²¹ z angl. Water Resources Ministry

²² The Guardian. (2016): Four-fifths of China's water from wells 'unsafe because of pollution'.

²³ HONG, W. (2015): 60% of China's underground water 'not fit for human contact' – Beijing.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BP (2016): Statistical Review of World Energy 2016. Dostupné na internete: <http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>.
- [2] BROWN, K. (2015): *Contemporary China*. Hampshire: Macmillan Education, 2015. ISBN 978-1-137-51009-9.
- [3] CARRINGTON, D. (2016): China's coal peak hailed as turning point in climate change battle. [online]. In: *The Guardian*, 25. 7. 2016 [Citované 30. 7. 2016.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/environment/2016/jul/25/china-coal-peak-hailed-turning-point-climate-change-battle>.
- [4] EIA. 2015. China. Dostupné na internete: http://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/China/china.pdf.
- [5] HONG, W. (2015): 60% of China's underground water 'not fit for human contact' – Beijing. [online]. In: *Reuters*, 6. 6. 2015. [Citované 23. 5. 2016.] Dostupné na internete: <https://www.rt.com/news/265186-china-water-air-pollution>.
- [6] IEA. Energy Balances of non-OECD Countries 2014. [online]. Paris. 2014. 570s. [Citované 23. 5. 2016.]. ISBN: 9789264217089. Dostupné na internete: http://www.oecd-ilibrary.org/energy/energy-balances-of-non-oecd-countries_19962843.
- [7] LI, R.-LEUNG, G. C.K. (2012): Coal consumption and economic growth in China. In *Energy Policy*, 2012, pp. 438-443.
- [8] LIU, G. et al. (2016): China's low-carbon industrial transformation assessment based on Logarithmic Mean Divisia Index model. In: *Resources, Conservation and Recycling*, 2016, pp. 156-170.
- [9] MATHEWS, J. A.-TAN, H. (2015): *China's Renewable Energy Revolution*. Hampshire: Palgrave Pivot, 2015. ISBN 978-1-137-54624-1.
- [10] SCHMUNDT, H. (2007): Bad Air in Beijing? Pollution Dangers Cast Shadow over 2008 Olympics. [online]. In: *Spiegel Online International*, 28. 6. 2007. [Citované 23. 5. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.spiegel.de/international/world/bad-air-in-beijing-pollution-dangers-cast-shadow-over-2008-olympics-a-491184.html>.
- [11] SHEN, L.-GAO, T.-CHENG, X. (2012): China's coal policy since 1979: A brief overview. In: *Energy Policy*, 2012, pp. 274-281.
- [12] STEWART, E. (2008): IOS praises efforts to reduce air pollution in Beijing. [online]. In: *The Guardian*, 7. 8. 2008. [Citované 23. 5. 2016.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2008/aug/07/china.olympics2008>.
- [13] The Guardian. (2016): Four-fifths of China's water from wells 'unsafe because of pollution'. [online]. In: *The Guardian*, 23. 4. 2016. [Citované 30. 7. 2016.] Dostupné

na internete: <https://www.theguardian.com/environment/2016/apr/12/four-fifths-of-chinas-water-from-wells-unsafe-because-of-pollution>.

- [14] YAO, S.-HERRERIAS, M. J. (2014): *Energy Security and Sustainable Economic Growth in China*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 978-1-137-37204-8.
- [15] ZHOU, S.-TONG, Q.-YU, S.-WANG, Y.-CHAI, Q.-ZHANG, X. (2012): Role of non-fossil energy in meeting China's energy and climate target for 2020. In: *Energy Policy*, 2012, pp. 14-19.

Kontakt

Ing. Katarína Kadvanová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: katarina.kadvanova@euba.sk

METHODICAL APPROACHES FOR MAKING INVESTMENT DECISIONS AT INDUSTRIAL ENTERPRISES

Lydiia Nikolaevna Karpenko

Institute of Business, Economy and Information Technologies, Odessa National Economic,
1 Taras Shevchenko Ave., Odessa, 65044, Ukraine, e-mail: kafedraampr@gmail.com

The article presents organizational and methodical aspects for making investment decisions at industrial enterprises. In the scientific work authors have explored analytical approaches which consist in defining methodological basic concepts for analysis of investment activity; systematization of classifications of investment portfolios, ground of choice of models of diversification of the investment portfolio; multi-index models and averaging models; conduction of complex economic and statistical research of enterprises investment activity, showing up perspectives of region development.

Key words: investments, investment decisions, predictive validity, capital investments, capital investment indices, models of investment.

JEL Classification: D92

1 Problem setting

Economic development of industrial enterprises on a size and efficiency of the use of investment potential. The development of the market environment, dynamic and turbulent nature of its operation require fundamental changes of the organizational forms of social economy and changes in management analysis of innovation and investment activity of domestic enterprises. High level economic development, according to experience of industrially developed countries, is ensured by the number of conditions. Principal conditions of economic development are accumulated research and technology, industrial, investment potential, institutional impact on technological progress and state support of innovative transformations. Economic deformations prove expediency for activating and increasing of innovation investment processes efficiency in the industry and minimization of impact of factors slowing them down. Considerable impact on innovation investment activity, market dominance, compositeness in the industry has capacity of innovation potential. Under these conditions, the study of theoretical principles and practical measures concerning the development of domestic production by means of implementation of its innovative potential assumes significance.

Central issues for evaluation of innovation activity consist in defining impact of new technologies on the economic development of countries. Nowadays, development of economic investment sectors for innovation integrations at regional level is of great importance provided that it is required for proper use of regional enterprises potential and perspectives of its innovation-driven growth by regions.

With the target of increase of reliability and efficiency of functioning of enterprises it is necessary to renew forms and methods of management by investments. It is linked that in actual fact, the concrete consequences not always result in the expected result. It to a full degree belongs both to the objects and to the management subjects. A similar position shows up from underestimation, and sometimes and direct ignoring of meaningfulness of feature of forming and investment process control [Boyarko, 2001].

2 Recent publications analysis

Research of innovation potential production, its structure and methods for evaluation, innovation investment into enterprises development was conducted in the studies by foreign and domestic scientists: I.Blank [2006], M.Bondar [2008], I.Boyarko [2001], L.Hrytsenko [2001], V.Grinova [2002], E.Dobrovolsky [2011], N.Ilysheva [2014], S.Krylov [2014], V.Koyuda [2002], D.Pierce [2003], V.Prihodko [2013], O.Suharev [2011], F.Fabozy [1998], S.Filyppova [2012], N.Hrusch [2004, 2012], A.Yakovlyev [2007], O.Yastremskaya [2012] and others.

Authors unanimously state that innovations integration stimulates qualitative reformations in the manufacturing that in turn represent stimulus for further changes in attainment of excellence. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the elements of innovation and investment mechanism, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations.

Thus, strategic planning, investment development management, elaboration of economic and financial mechanisms are examined in details. It should be noted that much attention is paid to problems of innovation investment management processes on the level of country economics and particular industries. However, some problems remain non-resolved, ill founded. Study of these problems has to be expanded and improved. International practices accumulated great deal of methods and techniques for innovation investment analysis, but their employment under domestic conditions is problematic taking into consideration that they should further improved. In opinion of the author, it should be paid more attention to study dedicated to investment activity development tendencies and formation of management mechanisms on the level of specific enterprises considering peculiarities of elaboration of system of analytic indicators for integrated management analysis of enterprises innovation investment activity. Enterprises innovation investment activity is to be conducive to formation of evaluation of industry potential development in Odessa region as a whole.

3 The goal of this work

The objective of research consists in defining methodological basic concepts for analysis of investment activity, systematization of classifications of investment portfolios, ground of choice of models of diversification of the investment portfolio, analysis of methodical and practical approaches of strategic directions of inter-regional cooperation and integration, conduction of complex economic and statistical research of enterprises investment activity, showing up perspectives of region development.

Key research findings. The basic purpose of constructing the investment portfolio at the firm is reduced to four main:

- providing acceptable rates of growth of income from realization of portfolio;
- providing minimum risks or overall risk of portfolio;
- providing acceptable rates of growth of the company fixed capital;
- the achievement of the required liquidity of portfolio [Pearce, 2003].

The need for a portfolio analysis arises from the fact that the investor invests its funds in more than one object. There is a set of real-world objects of investment. Portfolio analysis makes it possible, in accordance with any criteria (profitability, risk, liquidity) to make the distribution of funds between the existing set of projects

The considered models will be reduced to the following mathematical formulations:

1. Model of maximization of profit:

$$Z = \sum_{j=1}^N \eta_j x_j \rightarrow \max, \text{ at limitations: } \sum_{j=1}^N x_j \leq C, x_j \geq 0 \quad (1)$$

where:

Z – the value of the total income;

x_j – the capital value invested in the j -th project;

$\mu_j = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T r_j(t)$ – the expected return on the j -th investment project;

r_j – the value of income (profits) in year t for the j -th project per unit investments;

T – the total term of portfolio realization, for which are available yield statistics per unit portfolio object investments;

C – the total amount of investment resources;

N – the number of investment projects in a portfolio (to the investment program).

2. Model of risk minimization:

$$Z = x^T * K_x \rightarrow \min, \text{ at limitations: } \sum_{j=1}^N x_j \leq C, x_j \geq 0, \mu^T x \geq R \quad (2)$$

where:

$K = \left[\sigma_{ij}^2 \right]$ – covariance matrix for the N types of investment projects;

R – minimal expected return;

Z – in this model the value which characterizes the overall risk.

The value of the covariance is determined by a formula:

$$\sigma_{ij}^2 = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (r_i(t) - \mu_i) * (r_i(t) - \mu_i) \quad (3)$$

For giving dynamic properties to the model it is necessary to include the following additions:

- to adopt in an algorithm the function of demand on the K -th type of investment project on the product realized on the given miscalculation at the market;
- to calculate the volume of products which can be carried out within K -th project depending on the directed value funds I_k ;
- to recount costs depending on the change in output;
- to recount the yield per unit of investment for each time interval.

All three points are implemented in each iteration of the algorithm optimization method, and thus optimize the dynamic adjustment process can be made. At each step of the algorithm an income is calculated as a function of demand and costs are calculated depending on the output and investing funds, the value r_j is recalculated, which is an optimization characteristic, i.e. does not change during the iteration and remains in static version.

The implementation of the models without the calculation of r_j allows you to get a range of acceptable solutions regarding to the choice of the investment portfolio structure, and with the calculation of r_j on each iteration - to take into account the dynamics of revenues, costs, risks, dictated by the market.

It should be noted that the lack of the models is, if we consider the ongoing investment projects and additional investments in them. In addition, the proposed method of reconciliation of the results of portfolios optimization of those models do not take into

account the qualitative characteristics of investment projects, and considers and determines their structure only by the generalized financial rates of income (profit) and risk.

However, the structural analysis of the portfolio and strategic investment planning do not do without the financial analysis and modeling of investment proposals as one of the tools to carry out the best choice in condition of market indeterminacy [Suharev, 2011: 164].

Among the advantages is the possibility of looking at many combinations of projects at the same time, and with comparison of different portfolios of risk and the total revenue. Another advantage - the ability to control constraints, i.e. inclusion of additional restrictions even on individual projects.

Process on formation of investment portfolio and its management consists of the following stages systematized in the Table 1 below [Karpenko, 2014: 239].

Table 1. Systematization of Stages Foreseen in the Process of Investment Portfolio Management, developed by author

Stage <i>A</i>	Description of Stage <i>I</i>
1. Determination of Investor Goals	Investment strategy is formulated. Local objectives of investment activity: achievement of certain level of operating profitability, capital augmentation, minimization of investment risks, provision of requisite liquidity. Contradiction of presented goals is resolved with the help of their ranking in compliance with investment strategy.
2. Conduction of Security Papers Analysis	There are two principal professional approaches to selection of security papers: 1) Fundamental analysis. Fundamental analysis is based on the study of general economic situation, state of economic sectors, standing of certain companies with their securities circulating on the market; 2) Technical Analysis is concerned with study of price movements and financial instruments.
3. Portfolio Formation	Security papers are selected for their further inclusion in portfolio, investor adhering to hierarchical structure of goals and principles of portfolio formation considered above.
4. Portfolio Monitoring	For portfolio being well-balanced, it has to be reviewed (monitored). It should be undertaken also for its composition not to contradict with general economic situation constantly changing, economic sectors standing and investment grades of certain invested.
5. Evaluation of factual efficiency, comparison with target figure	Achieved profit values and risk values are determined. Possible departures from target values and ways of its solutions are developed.

Several models have been used to identify whether a stock is mispriced. Stocks that undervalued should be purchased; stocks that are overpriced should be shorted - assuming that the manager is given authority by the client to short stocks. These models fall into two general categories: dividend discount models and factorized models.

The basic dividend discount models. The basis for the dividend discount model (DDM) is simply the application of present value analysis, which asserts that the fair price of an asset is the present value of the expected cash flows. In the case of common stock, the cash flows are the expected dividend payouts and the expected sale price of the stock at some future date. The sale price is also called the terminal price.

The dividend discount model can be expressed mathematically as follows:

$$P = \frac{D_1}{(1+r_1)} + \frac{D_2}{(1+r_2)} + \dots + \frac{D_N}{(1+r_N)^N} + \frac{P_N}{(1+r_N)^N}, \quad (4)$$

where:

P – the fair value or theoretical value of the common stock;

D_t – the expected dividend for year t ;

P_n – the expected sale price (or terminal price) in the horizon year N ;

N – the number of years in the horizon;

r_t – the appropriate discount or capitalization rate for year t .

Constant growth model. If future dividends are assumed to grow at an assumed rate (g) and a single discount rate is used, then the dividend discount model given by Equation (1) becomes:

$$P = \frac{D_1}{(1+r)} + \frac{D_1(1+g)^1}{(1+r)^2} + \frac{D_1(1+g)^2}{(1+r)^3} + \dots + \frac{D_N(1+g)^N}{(1+r)^N} + \frac{P_N}{(1+r)^N}, \quad (5)$$

and it can be shown that if N is assumed to approach infinity, Equation (2) is equal to:

$$P = \frac{D_1}{(1-g)} \quad (6)$$

Equation (3) is called the constant growth model, or the *Gordon-Shapiro model*. An equivalent formulation for the constant growth model is:

$$P = \frac{D_0(1+g)}{r-g} \quad (7)$$

where D_0 is the current dividend and, therefore, D_1 is equal to $D_0(1+g)$.

Three-phase DDM. While we have used the constant-growth DDM in our illustrations, the assumption of constant growth is unrealistic and can even be misleading. The version of the DDM most commonly used by practitioners is the three-phase DDM. This model assumes that all companies go through three phases, analogous to the concept of the product life cycle. In the growth phase, a company experiences rapid earnings growth as it produces new products and expands market share. In the transition phase, the company's earnings begin to mature and decelerate to the rate of growth of the economy as a whole. At this point, the company is in the maturity phase, in which earnings continue to grow at the rate of the general economy. Figure 1 depicts this pattern.

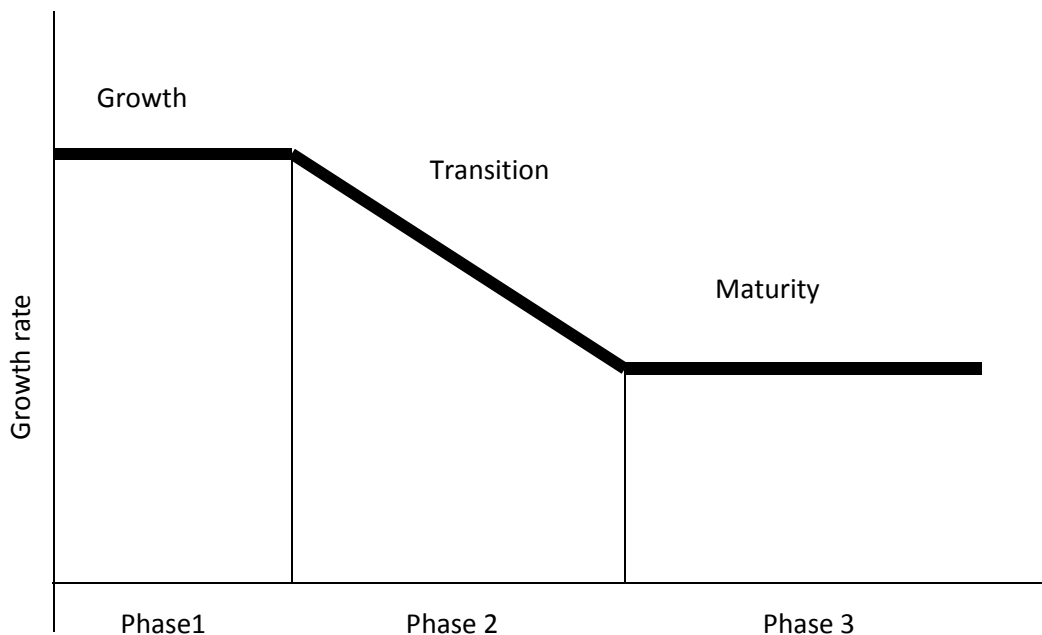


Figure 1. The generalized three-phase dividend discount model
[Fabozzi, 1998: 270]

Different companies are assumed to be at different phases in the three-phase model. An emerging growth company would have a longer growth phase than a more mature company. Some companies are considered to have higher initial growth rates and, hence, longer growth and transition phases. Other companies may be considered to have lower current growth rates and, hence, shorter growth and transition phases.

In the typical investment organization, analysts supply the projected earnings, dividends, growth rates for earnings. The growth rate at maturity for the entire economy is applied to all companies. As a generalization, approximately 25% of the expected return from a company (projected by the DDM) comes from the growth phase, 25% from the transition phase, and 50% from the maturity phase. However, a company with high growth and low dividend payouts shifts the relative contribution toward the maturity phase, while a company with low growth and a high payout shifts the relative contribution toward the growth and transition phases.

A three-phase model is used by Salomon Brothers Inc. This organization is a broker/dealer that provides research to clients. The three-phase model that it developed is called the E-MODEL (E for earnings) [Fabozzi, 2003: 265-270].

Practical aspects of this work are concerned with study of investment sector of enterprises in Odessa region. In this regard, statistical data concerning investment potential and enterprise activity on the market are examined below.

The economic and statistical analysis of investment activity in the regional context acts as a practical side of the work. Total investment (equity and debt instruments) from foreign direct investors on December 31, 2014 amounted to 1,843.6 million USD. United States, including the level of investment in the authorized capital (equity) amounted to 1,629.5 million USD [Analytic report of Department Statistics in the Odessa region, 2014].

Consideration should also be given to *investment relations of enterprises* in Odessa region with the countries of the world. Let us briefly define categorical system.

Direct Investment is a category of international investment activity showing aspiration of institutional unit being resident of some country to hold control or have substantial impact on enterprise performance, this enterprise being resident of another country. Investment shall be considered direct investment if the capital/ proprietary rights of non-resident constitute no more than 10 % of statutory capital cost of enterprise-resident, (or) non-resident has no less than 10% of voices in management of enterprise-resident. Direct investments are also investments gained owing to conclusion of concessionary agreements and joint investment activity agreements, obligations/claims on the credits and loans, trade credits and other obligations/ claims of enterprises-residents to direct investor(s).

Direct investment is a component of pay balance and international investment position of country. Development of pay balance and definition of international investment position is within cognizance of National Bank of Ukraine.

Resident is a legal entity and economic entity of Ukraine. Residents do not have status of legal entity (branch office, representational office, etc.), established and implementing their activity in compliance with legislation of Ukraine. These organizations are located on the territory of Ukraine. *Non-resident* is a legal entity and economic entity that are not ranked as legal entities (branch office, representational office, etc.) established and implementing their activity in compliance with legislation of another country. These organizations are located on the territory of Ukraine. *Re-investment* is a business activity including implementation of capital and financial investments at the expense of revenue (profit), gained owing to investment operations [Analytic report of Department Statistics in the Odessa region, 2014].

The Table 2 presents data on dynamics of capital investment amount in Odessa during 2002-2014. Generally speaking, amount of direct investments is constantly increasing over the years. As a reminder, financing of innovation activity was effected mostly at the expense of enterprises (see Table 2).

Table 2. Capital Investment in Odessa Region in 2002-2014, calculated by author

Year	The amount of capital at current prices, mln. UAH.	Chain indices dynamics		Capital investments for 1 person in the region (in actual prices, UAH.)	Chain indices dynamics	
		absolute growth, mln. UAH.	growth rate, %		absolute growth, mln. UAH.	growth rate, %
2002	3062,0	543,2
2005	6112,0	3050,0	99,6	2149,4	1606,2	295,7
2008	14666,0	8554,0	140,0	5240,2	3090,8	143,8
2009	12772,0	-1894,0	-12,9	4183,7	-1056,5	-20,2
2010	9724,0	-3048,0	-23,9	4087,7	-96,0	-2,3
2011	9347,3	-376,7	-3,9	3931,7	-156,0	-3,8
2012	14631,0	5283,7	56,5	6145,7	2214,0	56,3
2013	11872,0	-2759,0	-18,9	4978,3	-1167,4	-19,0
2014	9361,0	-2511,0	-21,2	3924,4	-1053,9	-21,2

The Table 3 presents data on dynamics of Indices capital investment by economic activity (per cent the previous year) in Odessa during 2005-2014.

Table. 3. Indices capital investment by economic activity (per cent the previous year), calculated by author

Year	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Capital investment indices by economic activities (per cent the previous year)	81,9	91,7	71,5	81,9	87,9	153,8	80,6	67,3

Indices calculations according to comparable prices, according to the calculation methodology of the index of capital investments [The Order of State Statistics Committee of Ukraine on 25, December 2009, number 494].

The index reflects the change in capital investment in capital investment periods selected for comparison. Components of capital investments correspond to the value of tangible and intangible assets, which are invested funds of the economy. Because components of capital investments are in value terms, the calculation of capital investment index advisable to using deflationary function, that value adjustments of assets, which are invested in their price indices (deflators). Index of capital investment ratio is defined as the value of assets in which the funds invested in a particular quarter, which is used deflation function the relevant price indices to the average for the quarter value of assets in which the funds invested in the base year.

In addition to this, calculations show that only in 2012 a real increase of the level of capital investments is observed to region economy (+56,3% according to data of Table 2; +53,8% according to data of Table 3), in 2008 and in 2014 is observed decrease of the level of the rating in view of deflationary function.

Analytical alignments of dynamics lines (direct investment amount) with the use trend extrapolation method are represented by a diagram (Figure 2).

Next, let's give consideration to capital investments of enterprises located in Odessa region. Capital investments in amount of 9361,0 mln. UAH were provided as financing by enterprises and organizations from all sources aimed at development of regional economics in 2014. They amounted less than these investments 2013 by 21,2%.

The most considerable funds (capital investments) (99,3% of the total amount) were invested into physical assets. It was invested 0,7% of total capital investments amount into physical assets.

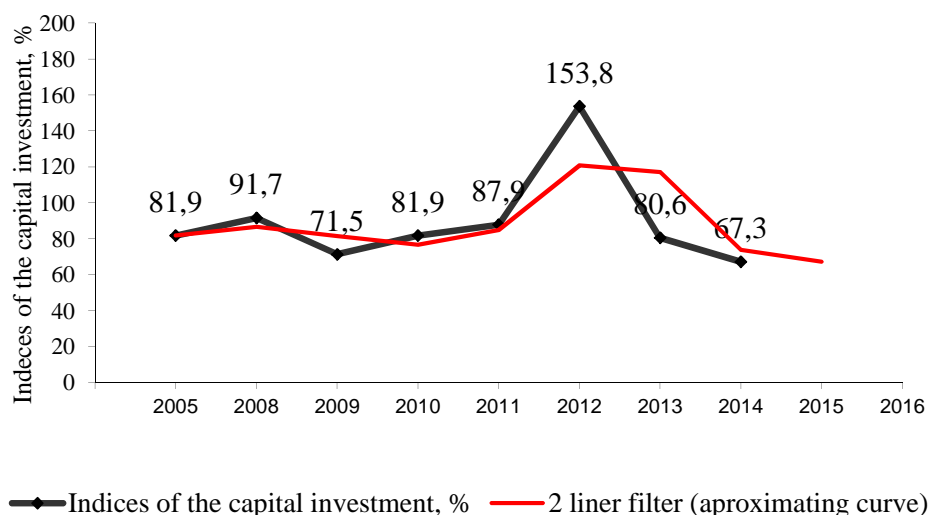


Figure 2. Predictive validity of admission of capital investments in the Odessa region, calculated by author

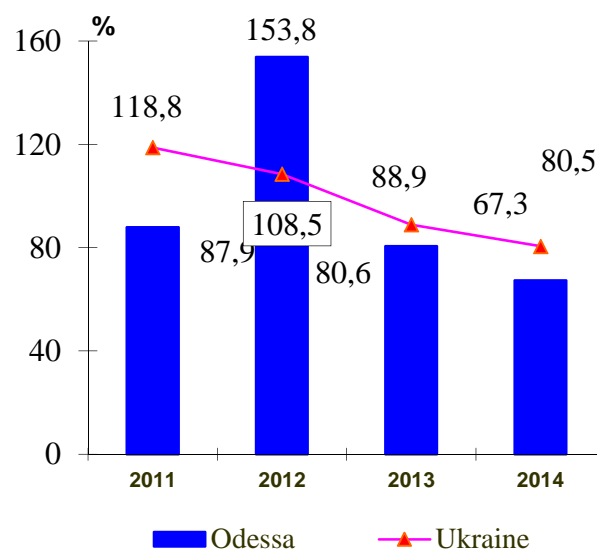
Expenditures on purchase of existing buildings and facilities constituted 1,6%, of new houses and facilities, unfinished buildings – 36,0%, purchase of land fully owned – 0,2%. For improving objects conditions (complete overhaul) it was made 5,5% of all investments.

Last year proportion of investments amount of enterprises in Odessa region in the national scope constituted 4,4%. Under this indicator, Odessa region ranked sixth place among regions of Ukraine (after Kyiv, Donetsk, Dnipropetrovsk, Kyiv region), and under rates of growth it ranked 22nd place. Capital investments on average in amount of 4978,3 UAH were made in 2014 as per each inhabitant of Odessa that is lower than mean value in Ukraine and in other regions. Under this indicator Odessa region ranked ninth place.

The Table 4 and Figure 3 present data on Dynamics of Capital Investments Amount (per cent the previous year) in Odessa Region in 2010-2014 and the place Odessa in Ukraine by investment indexes.

Table 4-Figure 3. Dynamics of Capital Investments Amount in Odessa Region in 2010-2014, calculated by author

Years	Spent (used) capital investments	
	presented in current prices, mln. UAH	as % of previous year (taking into account the deflator function)
2010	9723,8	...
2011	9347,3	87,9
2012	14631,2	153,8
2013	11872,2	80,6
2014	9361,0	67,3



Major sources of financing were *own investment resources* of enterprises and organizations at the expense of which capital investments were made in amount of 5243,8 mln. UAH. In comparison with 2014 proportion of these funds around the region in total increased by 5,8 percent points. Totally, it was spent around 20,7% of own funds through amortization charges (1083,7 mln. UAH.).

It was financed 372,6 mln. UAH or 3,1 % of total investment amount (in 2012-2,9%) for regional development. In 2014 1025,0 mln. UAH (or 8,6 % of capital investments) were spent for construction of own apartments and detached house [Analytic report of Department Statistics in the Odessa region, 2014; Statistical Yearbook, 2015].

4 Conclusion

To sum up, new technologies and processes have to ensure increase of productivity of labor and improvement of products quality, reduction in expenditures on their production, complex use of primary products, materials, fuel, energy, etc. Conducted economic and statistic analysis of enterprises innovation activity in Odessa region shows that number of industrial enterprises implementing innovations and volume of sales within period 2011-2013 are marked by positive development.

Increase of investment attractiveness of domestic enterprises is one of the most important priorities of investment politics that in turn has impact on the level of investment market development as a whole and some economic sectors, in particular. Investment politics is of great importance for development of society inasmuch as nowadays, it tends not only to ensure its financial stability today but also seeks it remaining stable further. The data abovementioned prove that years 2013-2014 is characterized by inconsiderable decrease of spent investment amounts that is conditioned by impact of financial economic crisis. Proportion of capital investments totally in Odessa region remains stable. Priority types of economic activity for investments remain transport and communications activity, real estate business, industrial production, invested with a half of total investment amount of the region. Analysis of construction work scope demonstrated that though in 2013-2014 it was noted increase of construction work scope the problem of customers' funds absence and high percentage rates of credits remains essential problem. More than half of total investment amount in the region are made into the activities mentioned above. Thus, conducted research

provides with opportunity of making integrated managerial analysis of innovation-investment activity, determination of innovation and investment potential of domestic industrial enterprises.

The foregoing concept, which is offered at work, the authors used to assess the potential of innovation and investment sphere Odessa region, its attractiveness, possible changes, directions of development. As for the future development of important according to the authors is to deepen existing development methodology of innovation and investment mechanism; identify areas that will contribute to success in the development of the region; construction and analysis of econometric models impact the economy of Ukraine in foreign direct investment in our country. This model will provide a quantified relationships and interactions within many areas of the economy of Ukraine and is the basis for the development of recommendations to improve the investment situation in the country.

At the end, this study provides the analytical basis of the integrated management analysis of investment activities of domestic enterprises in a competitive environment, to determine the innovation potential of the industry by means of using predictive validity.

References:

- [1] *Методика розрахунку індексу капітальних інвестицій* // Наказ Держкомстату від 25.12.2009, №494 // ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2009/494/metod.htm
- [2] БЛАНК И.А. *Инвестиционный менеджмент* / И.А. БЛАНК. – К.: Эльга-Н, Ника-центр, 2006. – 552 с.
- [3] БОНДАР М.І. *Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю: [моногр.]* / М.І. Бондар. – К.: КНЕУ, 2008. – 256 с.
- [4] БОЯРКО І.М. *Інвестиційний аналіз : [навчальний посібник]* / І.М. БОЯРКО, Л.Л.Гриценко. – К.: Центр учбової літератури, 2001. – 400 с.
- [5] ГРИНЬОВА В.М. *Проблеми розвитку інвестиційної діяльності: [моногр.]* / В.М.Гриньова, В.О.Коюда, Т.І.Лепейко. – За заг. ред. В.М.Гриньової // Харків : ХДЕУ, 2002.– 464 с.
- [6] ДОБРОВОЛЬСКИЙ Е. *Бюджетирование: шаг за шагом.* / Е.Добровольский, Б.Карабанов, П.Боровков, Е.Глухов, Е.Бреслав // 2-е изд.дополн. – СПб.: Питер, 2011. – 480 с.
- [7] ИЛЬШЕВА Н.Н., Крылов С.И. *Учёт, анализ и стратегическое управление инновационной деятельностью* / Н.Н.Ильшева. – М.: Финансы и статистика, 2014. – 216с.
- [8] *Інвестиційна та будівельна діяльність в Одеській області у 2013 році* // Аналітична доповідь Головного управління статистики в Одеській області. Відпов. за випуск Присуха С.А. – 2014 р., 27 с.
- [9] КАРПЕНКО Л.М. *Розробка системи аналітичних показників інтегрованого управлінського аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства* / Л.М. Карпенко / *Mechanism of Sustainable Development of Economic Systems Formation [Collective monograph]* – Vol. 2. Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. – P.222-234

- [10] *Капітальні інвестиції в Одеську область // Статистичний щорічник Одеської області за 2014 рік. Відпов. за випуск Л.А.Патлаченко. Головне управління статистики в Одеській області. – 2015 р. - С.132-143*
- [11] ПРИХОДЬКО В.П. *Інвестиційна безпека як важливий чинник подолання фінансово-економічної кризи / В.П. Приходьк //Інвестиції: практика та досвід. - 2013.- №16. – С.6-9*
- [12] СУХАРЕВ О.С. *Синергетика інвестицій: учеб.-метод.пособие / О.С.СУХАРЕВ, С.В.Шманёв, А.М. Курьянов; под ред. проф. О.С.Сухарева. – М.: Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2011. – 368 с.*
- [13] ФЛИППОВА С.В. *Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття інвестиційних рішень в формуванні конкурентоспроможності регіону / С.В. ФЛИППОВА, О.С. БАЛАН // Формування конкурентоспроможності економіки регіону Українського Причорномор'я: [моногр.]. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2012. – Розд. 8. – С. 199-233.*
- [14] ХРУЩ Н.А. *Інвестиційна діяльність: сучасні стратегії та технології: [моногр.] / Н.А.Хрущ // Хмельницький: ХНУ, 2004.– 300 с.*
- [15] ХРУЩ Н.А. *Корпоративне управління в Україні: процеси формування та розвитку: [моногр.] / Н.А.Хрущ // К.:Кафедра, 2012.– 309 с.*
- [16] ЯКОВЛЄВ А.І. *Оцінка ефективності нововведень при сучасному характері економічних процесів / А. І. Яковлев // Фінанси України. – 2007. – № 7. С. 10–22.*
- [17] ЯСТРЕМСЬКА О.М. *Стратегічне інвестування підприємств: шляхи активізації / О.М.Ястремська, Н.Л. Яблонська-Агу // Бизнес информ. – 2012. – №12. – С. 184–186.*
- [18] FABOZZI, F.J. (1998). *CFA. Investment management. – 2nd ed. – USA, New Jersey 07458, – 837 pages.*
- [19] PEARCE, J.A ROBINSON R.B. (2003). *Strategic Management: formulation, implementation and control. – 8-th ed. – McGraw-Hill / Irwin, New York, - 1087 pages.*

Contact

Doc. Lydiia Nikolaevna Karpenko, PhD.

Institute of Business, Economy and Information Technologies

Odessa National Economic

1 Taras Shevchenko Ave., Odessa, 65044, Ukraine

e-mail: kafedraampr@gmail.com

ENERGY SECURITY: ESSENTIAL CHARACTERISTICS AND MAIN INTERPRETATIONS

Olyana Kindibalyk

Institute of Judicial and Political Research of ASM, Head of the Department of World Politics and International Relations at the University of European Studies of Moldova, Republic of Moldova,
e-mail: olyana.kindibalyk@gmail.com

The issue of international energy security is one of the central problems in the theory and practice of international relations, so it takes a paramount place in the field of international relations scholars and statesmen.

The paper discusses the issue of conceptualization of energy security in international relations theory. International energy relations are extremely complex and multifaceted, so there is no single theory that would explain all the diversity of international energy reality. Various theoretical approaches come from a variety of starting positions. Currently, it is decided to allocate the following theoretical approaches as the major that explore the issue of international energy security: neorealism, neoliberalism and the Copenhagen school as the successor of structuralism theory.

Key words: energy security, neo-realism, neo-liberalism, structuralism, securitization, the Copenhagen school

JEL Classification: F29, K33

1 Introduction

The energy factor plays a special role in contemporary international relations, being, at the same time, as a special form of political interaction of actors of international relations, as well as the factor of most conflicts of interest and competition for access to external energy markets and the control of the main routes of delivery of hydrocarbons.

In fact, already one of these criteria leads to the conclusion that the energy factor, as an integral part of modern international relations not only creates conditions for the development of international relations, but is also a source of contradiction, affecting several countries still remaining the main actors of international relations.

More often, disagreements on energy issues lead to disruptions in energy supply and, as a consequence to a conflict. For example, internal instability in the Arab world could not affect the EU energy supply, particularly Italy and Spain, jeopardizing the production and supply of oil and gas.

The present study focuses on the following objectives: to analyze the concept of energy security in the light of scientific theoretical schools; to establish the basic approaches to the interpretation of „energy security”, as well as the criteria; to highlight the debate between researchers on the problems of energy security.

Conceptualization of the object of research and formulation of the objects defined an application of a wide range of methods and approaches that formed the methodological basis of the article. The object of study is considered in dialectical development, and is accepted as a reality that does not depend on contextual research views.

Separately, the basic tenets of the theory of international relations such as political realism, neo-realism and liberalism are used in the article.

2 Theoretical conceptualization of the definition „energy security” through the prism of scientific schools

The concept of „energy security” has been actively included in the scientific revolution. Despite the fact that energy security discussions have been going on for several decades, a single, universally accepted definition of the term „energy security” still doesn’t exist. As some researchers note, the concept of „energy security” is very vague. Essentially, each author puts his own meaning into it. As scientists emphasize here are a few reasons. Some see the problem of excessive politicization of energy security,¹ others speak about the complexity and diversity of this phenomenon. Exporting countries, for example, are suitable for the definition of the term from the perspective of high prices, but the importers on the other hand - are interested in low prices, however, both of them are interested in the security of supply. Meanwhile, transit countries emphasize the stability and security of supply to ensure the receipt of higher transit tariffs. At the same time, it is obvious that the ups and downs of market prices may cause serious damage to the economy and the tax system in the net importers. It should certainly be emphasized that price volatility complicates investment in exploration for companies.

It’s necessary to note that the concept of „energy security” was first performed in adoption of the National Security Act of 1947.² However, it should be emphasized that the concept of „energy security” was fixed in a scientific revolution in 1973, after the first energy crisis, when the members of the Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (OAPEC, consisting of the Arab members of OPEC plus Egypt and Syria) proclaimed an oil embargo. The International Energy Agency established in the framework of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) in 1974 in the wake of the 1973 oil crisis. has proposed the following definition of energy security, in 1974 – „the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price”.³

Meanwhile, according to the generally accepted definition of „energy security” - these are the conditions under which the consumer has a reliable access to the necessary energy, and the supplier - to its customers. Essentially, we are talking not only about the smooth flow, but also about stable and reasonable prices.

With regard to approaches to the definition of energy security from the perspective of theoretical schools, it should be noted that there are two major theoretical schools - *neorealism* and *neoliberalism*. The adherents of the neorealist interpretations (D. Moran, D. Russell,⁴ M. Clare⁵) argue that the determining criterion for energy security is the relationship of individual states, whose interests are often opposite, which leads to heightened tensions, armed conflicts and military buildup.

The central thesis of neorealist theory is the „resource nationalism”, which refers to strengthened state control over natural resources.⁶ Such a policy with respect to energy resources is characterized mainly for producing countries (net exporters), who thus seek to strengthen their position in the international arena and to defend their interests on the world energy market. However, the majority of net-exporters consider their natural resources and national energy sector as an integral part of state sovereignty, national power, as well as an instrument of internal and external energy policy. The category of „power” is conceived from the perspective of energy dominance.

¹ BOROVSKIY Yu.V. (2010): Politizatsiya mirovoy energetiki. In: *Sovremennaya mirovaya politika: prikladnoy analiz*, p. 317 – 330.

² ROMM, Joseph J. (1993): *Defining national security: the nonmilitary aspects*, p. 99.

³ *International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries*. 2015, p. 11.

⁴ MORAN, D., RUSSELL, J. (2009): *Energy security and global politics: The militarization of resource management*, p. vi + 245.

⁵ CLARE, M. (2009): *There will be blood: Political violence, regional warfare, and the risk of great-power conflict over contested energy resources*, p. 44-66.

⁶ TRACHUK, K.V. (2013): *Sovremennyye issledovaniya problem energeticheskoy bezopasnosti: teoreticheskie aspekty*, s. 221.

The above shows that the main content of neorealism theory is the study of inter-state energy conflicts and wars, and its central problem - access to the hydrocarbon raw materials and their transportation routes.

3 Energy security in the context of the „Beijing Consensus” and the „Washington Consensus”

It should be stressed that the ideas of neorealism form the basis of one of two approaches to globalization - namely, the Beijing Consensus. The adherents of the concept of „Beijing Consensus” believe that the energy resources must not only be a state property, but also one of the key foundations of national security. In this sense the state is the main regulator of production, transportation and distribution of energy resources.

Another significant feature of the neorealism understanding of energy security is that it is primarily conservative in nature: security is seen as non-threatening condition. According to the traditions of neorealist paradigm, energy security is a strategy aimed at ensuring the vital interests of the nation-state in the energy sector.

These accents are slightly displaced in neoliberalism. Thus, the Western liberal model, which is expressed through the „Washington Consensus” considers cooperation in the energy sector through the prism of removing the political barriers that limit the access of foreign investors to raw materials and advocates the implementation of foreign investment as a tool of privatization of the oil and gas sector.

Thus, the followers of this trend (USA, EU) perform in favor of free access to raw materials. Freedom which is not limited to long-term agreements in the energy sector is one of the basic tenets of neoliberalism theory. According to the representatives of neoliberalism the long-term contracts in the energy sector are the source of controversy in the energy dialogue. Noteworthy in this regard the view of Jacques Sapir, who believes that „if stable prices are an integral part of energy security, they need to ensure non-market means”. By „non-market means” he understands the bilateral and multilateral agreements, industrial policy and regulated prices.

The adherents of neorealism, in contrast, believe that the system of long-term contracts is the foundation of stability and assurance of energy supply. The adoption of the Third Energy Package actualized value of the neoliberal approach to energy security for many Western theorists.

As can be seen, neoliberals (Goldtau A., J. M. Witte, A. Bressan) consider that market mechanisms play an important role in ensuring energy security. In their opinion market mechanisms determine the main trends of the development of international energy relations. Based on this understanding, the functioning of the global free energy market reduces the likelihood of using „energy weapon”, which takes the form of an embargo or sanctions. In this regard, the adherents of neoliberal approach point out those supranational structures such as the International Energy Agency and the International Energy Forum play a key role in ensuring energy security. Neoliberals are in favor of reduction of state intervention in the sphere of fuel and energy complex. Thus, the above-mentioned institutions play the role of guarantor of energy security and sustainability.

Considering the energy security, the neoliberals believe that the ideas of international cooperation are more successful than classic neorealist views on the conflict.

In its turn, constructivists comprehend the problems of energy security within the framework of securitization concept, developed by the Copenhagen school. Famous theoreticians like Barry Buzan and Ole Waever believe that energy security policy is based on a certain discourse, i.e. the justification of something as a threat that gives the authorities (or other authorized actors) the right to take appropriate measures to protect the society. Methodologically the analysis of issue of energy security as a securitization facility is based on the study of concepts and ideas that lead to the formation of policies, and their interconnections. The supporters of the concept of „securitization” insist on the need to analyze the problems of energy security in the context of international security.

4 Conclusion

Meanwhile, the existing controversy between the supporters of different schools to energy security does not exclude the possibility of simultaneous using of their provisions, as each approach has its strengths and its weaknesses; each reflects certain aspects of reality and finds a particular expression in the practice of international relations in the energy sector.

At the same time we must recognize that no one approaches of international energy security didn't become dominant. Meanwhile, new alternative approaches to the study of energy security have been proposed.

References

- [1] BOROVSKIY, Yu.V. (2010): *Politizatsiya mirovoy energetiki*. In: *Sovremennaya mirovaya politika: prikladnoy analiz*. M.: Aspekt Press, 2010. ISBN 978-5-7567-0580-5.
- [2] BUZAN, B., WAEVER, O., WILDE de Jaap. (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Pub., 1998. ISBN: 9780521891110.
- [3] BUZAN, B., LENE, H. (2009): *The evolution of international security studies*. Cambridge [U.K.]; New York, N.Y.: Cambridge University Press, 2009. ISBN 9780521694223.
- [4] BUZAN, B., LENE, H. (2007): *Widening security*. Los Angeles, Calif. [u.a.] Sage Publ., 2007. ISBN 9780521872614.
- [5] BUZAN, B., WAEVER, O. (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0 521 81412 X.
- [6] BUZAN, B. (1991): *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1991. ISBN 9780955248818.
- [7] CLARE, M. (2009): *There will be blood: Political violence, regional warfare, and the risk of great-power conflict over contested energy resources*. Korin A., Luft G. Energy security challenges for the 21st century: A reference handbook. Westport, Praeger Publ., 2009. ISBN-10: 0275999971.
- [8] DANDREUTHER, R. (2007): *International security: The contemporary agenda*. Cambridge, Polity Press, 2007. ISBN 9780745653761.
- [9] GOLDTHAU, A., WITTE, J.M. (2009): *Global energy governance: The new rules of the game*. Washington, DC, Brookings Inst. Publ., 2009. ISBN 9780815703433.
- [10] Energy Charter Secretariat. (2015): *International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries*. p. 11. [Cited 01.02.2016]. Available online: http://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf
- [11] KALICKI, J.H., GOLDWYN, D., eds. (2005): *Energy and security: Toward a new foreign policy strategy*. Washington, DC, Woodrow Wilson Center Press Publ., 2005. ISBN 978-0-8018-8278-4.

- [12] KORIN, A., LUFT, G. (2009): *Energy security challenges for the 21st century: A reference handbook*. Westport, Praeger Publ., 2009. ISBN-10: 0275999971.
- [13] MORAN, D., RUSSELL, J. (2009): *Energy security and global politics: The militarization of resource management*. New York, Routledge Publ., 2009. ISBN 9780415776387.
- [14] ROMM, J. (1993): *Defining national security: the nonmilitary aspects*. Washington: Council on Foreign Relations, 1993. ISBN-10: 0876091354.
- [15] SAPIR, Zh. (2006): Energobezопасnost kak vseobschee blago. V: *Rossiya v globalnoy politike*, 2006, Nr. 6. [Cited 01.02.2016]. Available online: http://www.globalaffairs.ru/number/n_7780
- [16] SHAFFER, B. (2009): *Energy politics*. Philadelphia, Pa.: University of Pennsylvania Press, 2009. ISBN 978-0-8122-4200-3.
- [17] TRACHUK, K.V. (2013): Sovremennyye issledovaniya problem energeticheskoy bezопасnosti: teoreticheskie aspektyi. In: *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 2013, Nr. 4, s. 219-226.

Contact

Doc. Olyana Kindibalyk, Ph.D.

Department of World Politics and International Relations

University of European Studies of Moldova

Chisinau, Ghenadie Iablocikin street, no. 2/1, office 213, Postal code: MD-2069, Moldova, Republic of Moldova

e-mail: olyana.kindibalyk@gmail.com

ZMENA STRANÍCKEHO SYSTÉMU V ŠPANIELSKU?

Rudolf Kucharčík

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

Španielsky stranický systém bol od pádu generála Franca ovládaný dvomi politickými stranami. Išlo o Socialistickú stranu a Ľudovú stranu, resp. jej predchodcov. V priebehu posledných piatich rokov došlo k zásadnej zmene v politickej mape Španielska. Presadzujú sa dva vplyvné politické hnutia – ľavicové hnutie Podemos a pravicový liberálny politický subjekt Ciudadanos. Ich budúcnosť je otáznava, keďže ani vo voľbách v roku 2015 a ani v roku 2016 nedokázali osloviť rozhodujúcu skupinu voličov.

Kľúčové slová: Španielsko, parlamentné voľby v roku 2015, parlamentné voľby v roku 2016

Party system in Spain was led by two political parties after the fall of general Franco. These parties are Socialist party and People's Party and its predecessors. But there has been remarkable change on the political map of Spain during last five years. Two political movements are visible – leftist and new Podemost and rightist liberal Ciudadanos. But their political future is questionable after the elections in 2015 and 2016 as they were not able to attract decisive part of voters.

Key words: Spain, parliamentary election 2015, parliamentary election 2016

JEL Classification: F, H7, N4

1 Úvod

Po páde diktatúry generála Franca sa španielsky stranický systém sústreďoval okolo dvoch politických strán, ktoré ovládali politický systém de facto v celej krajine. Išlo o Socialistickú stranu (PSOE)¹ a Ľudovú stranu (PP)², resp. jej predchodcov (pozri Graf 5). Dve rozhodujúce politické strany boli v postfrankistickom období schopné vládnuť buď samostatne alebo s podporou menších politických strán. Španielsko tak nemalo skúsenosť s koalíčnou vládou. Jeho vlády boli v sledovanom období vždy jednofarebné.

K zmene však začalo dochádzať po voľbách v roku 2011. Na španielskej politickej scéne sa objavil politický subjekt, ktorý ohrozil dominantný vplyv Socialistickej strany. Ide o hnutie Podemos³, ktorý vedie Pablo Iglesias. Na pravej strane stranického spektra došlo takisto k významnému posunu a to posilnením politickej strany Ciudadanos⁴ (išlo o pôvodne katalánsku politickú stranu, ktorá oznámila, že sa bude uchádzať o podporu na území celého katalánska), ktorá sa vymedzovala skôr liberálne. Na jej čele stojí Albert Rivera Diaz.

2 Výsledky

Kľúčovou témou pred španielskymi parlamentnými voľbami v roku 2015 (20. decembra 2015) ako aj 2016 (26. júna 2016) bola samozrejme ekonomika. Nezamestnanosť v krajine dosahovala stále hranicu 20 % (v roku 2013 to však bolo 26 %; odhad do roku 2020 je cca 16 % – aj to však dvojnásobok z obdobia pred krízou v roku 2008) a ekonomický rast

¹ Program bližšie pozri: Partido Socialista Obrero Español. <http://www.psoe.es/>

² Program bližšie pozri: Partido Popular. <http://www.pp.es/>

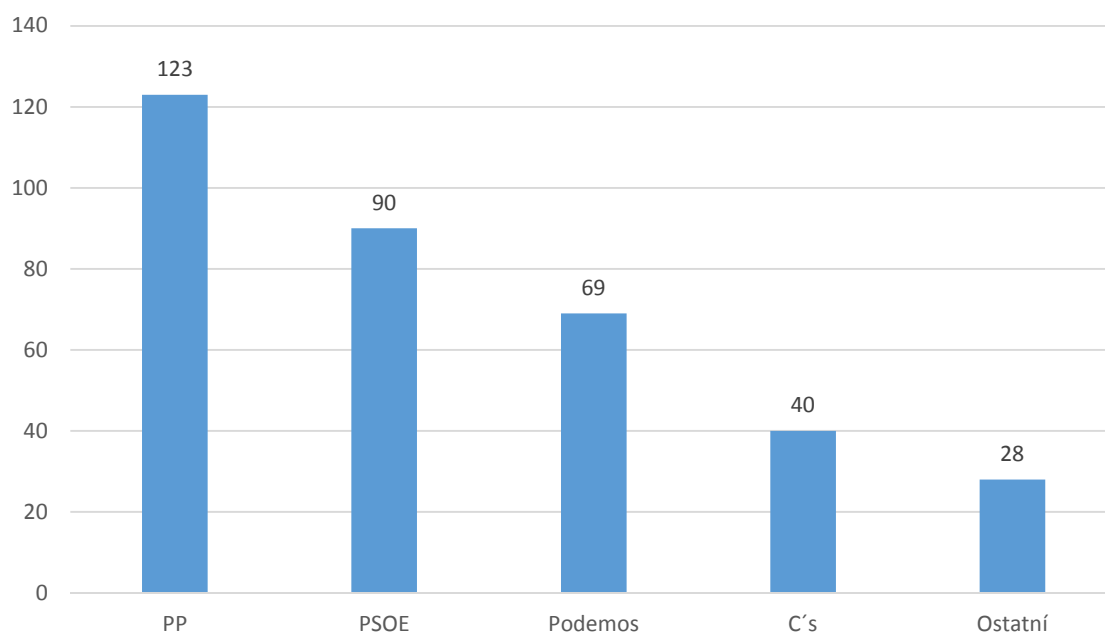
³ Program bližšie pozri: Unidos Podemos. <http://iupodemos.com/>

⁴ Program bližšie pozri: Ciudadanos. <https://www.ciudadanos-cs.org/>

bol otázný (hoci za rok 2015 španielska ekonomika rástla o viac ako 3 %).⁵ Popularita oboch hlavných politických strán poznačených korupčnými škandálmi sa značne oslabila práve nástupom vyššie zmienených politických subjektov. Svedčia o tom výsledky volieb v roku 2015 ako aj v roku 2016, keď žiadna z tradičných politických strán nebola schopná osloviť väčšinu španielskych voličov.

V rozhodujúcej komore španielskeho parlamentu, v Poslaneckej snemovni⁶, získal víťaz volieb v roku 2015 (pozri Grafy 1, 2) – Ľudová strana len 123 kresiel čo je o 63 menej ako vo voľbách v roku 2011. Socialisti ako hlavná opozičná strana získali 90 kresiel, čo je o 20 menej ako v roku 2011. Ľudovcom chýbalo do absolútnej väčšiny nedosiahnuteľných 53 kresiel. Jedinou možnou alternatívou tak mohla byť veľká koalícia po vzore Spolkovej republiky Nemecko. Socialisti však takúto alternatívu odmietli a riešením mali byť voľby v júni 2016.

Graf 1 Volebné výsledky v roku 2015 Španielsku (počet kresiel)



Prameň: Election Resources

<http://www.electionresources.org/es/congreso.php?election=2015&province=>

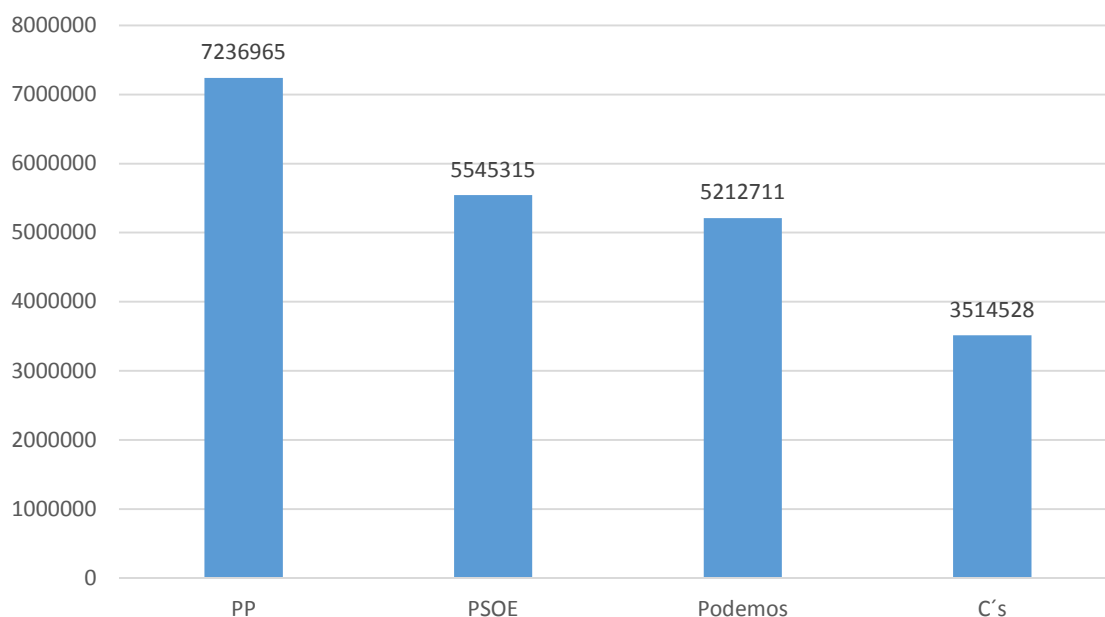
⁵ Out, caste. The rise of Podemos and the resistance of Rajoy.

<http://www.economist.com/news/europe/21701140-rise-podemos-and-resistance-rajoy-out-caste>
Spain election 2015: a guide to the parties, polls and electoral system.

<https://www.theguardian.com/world/2015/dec/16/spain-election-guide-parties-electoral-system-podemos-and-ciudadanos>

⁶ Druhou komorou je Senát.

Graf 2 Volebné výsledky v Španielsku v roku 2015 (počet hlasov)

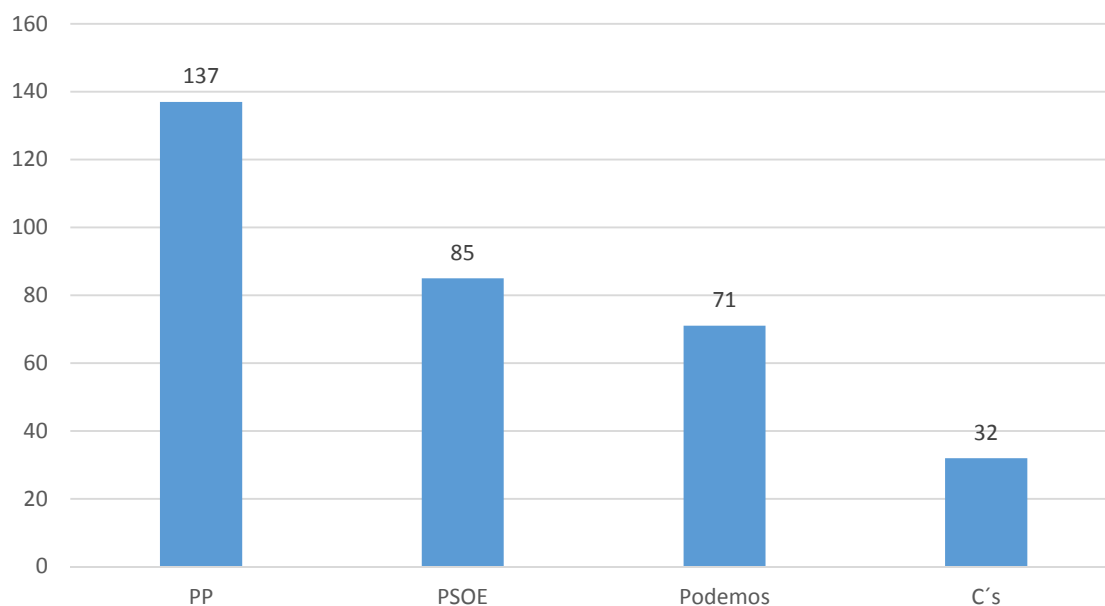


Prameň: Election Resources

<http://www.electionresources.org/es/congreso.php?election=2015&province=>

Ani voľby v roku 2016 volebný a politický pat v Španielsku nevyriešili (pozri Grafy 3, 4). Trend sa však prekvapivo posunul smerom k posilneniu španielskych ľudovcov, ktorí oproti voľbám v roku 2015 posilnili o 14 kresiel (porovnaj Grafy 1, 3), resp. dokázali vo svoj prospech v porovnaní s rokom 2015 mobilizovať cca 700 000 nových voličov (porovnaj Grafy 2, 4). Socialisti v porovnaní s rokom 2015 mierne oslabili 90 vs. 85 kresiel (Grafy 1, 3), hnutie Podemos posilnilo len zanedbateľne 69 vs. 71 kresiel a Ciudadanos stratilo 8 kresiel v parlamente 40 vs. 32 kresiel.

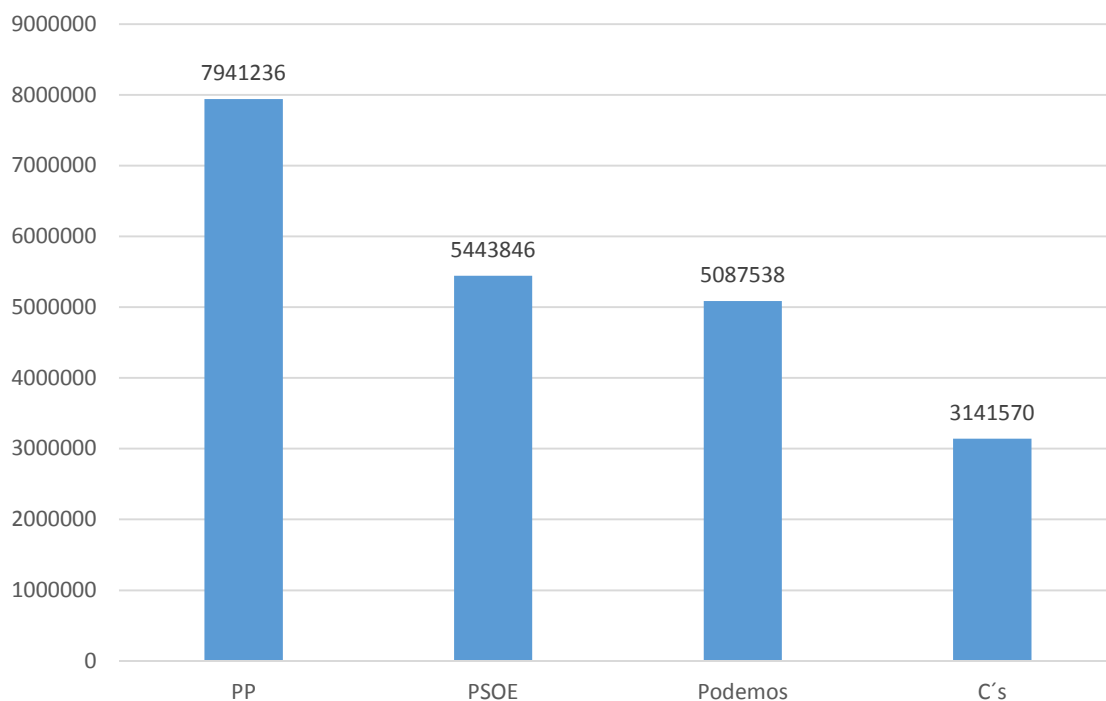
Graf 3 Volebné výsledky v Španielsku v roku 2016 (počet kresiel)



Prameň: Election Resources

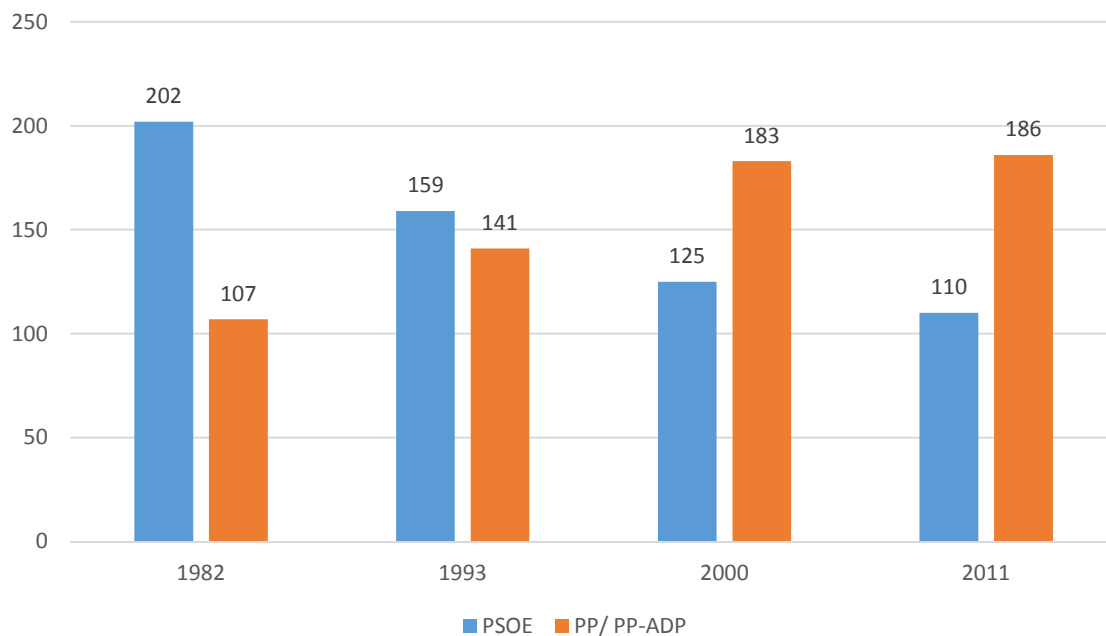
<http://www.electionresources.org/es/congreso.php?election=2016>

Graf 4 Volebné výsledky v Španielsku v roku 2016 (počet hlasov)



Prameň: Election Resources
<http://www.electionresources.org/es/congreso.php?election=2016>

Graf 5 Volebné výsledky rozhodujúcich politických strán od roku 1982 do roku 2011



Prameň: Election Resources
<http://www.electionresources.org/es/congreso.php?election=1982&province=>
<http://www.electionresources.org/es/congreso.php?election=1993&province=>
<http://www.electionresources.org/es/congreso.php?election=2000&province=>
<http://www.electionresources.org/es/congreso.php?election=2011&province=>

Záver

Z výsledkov parlamentných volieb v Španielsku je zrejme, že politická revolúcia sa v krajine minimálne na krátky čas odkladá. Ľudovci a socialisti potvrdili rolu dvoch najsilnejších politických strán v krajine, hoci silu nového ľavicového subjektu – hnutia Podemos nemôžeme prehliadať. Podobne ako v ďalších krajinách západnej Európy aj v Španielsku budú o prípadnej zmene politickej mapy v krajine rozhodovať aktuálne kľúčové témy – ekonomický rast, bezpečnosť, nezamestnanosť a schopnosť politických strán predkladať dôveryhodné riešenia.

Záverom však treba poznamenať, že aj z volieb v rokoch 2015 a 2016 je zrejme štiepenie španielskej spoločnosti viditeľné v krajine už desaťročia. Práve toto štiepenie častokrát presahuje ekonomické témy, resp. otázku dôveryhodnosti a transparentnosti rozhodujúcich politických subjektov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Ciudadanos. [online]. [cit. 30.06.2016]. Dostupné na internete: <https://www.ciudadanos-cs.org/>
- [2] Election Resources. [online]. [cit. 30.06.2016]. Dostupné na internete: <http://www.electionresources.org>
- [3] Out, caste. The rise of Podemos and the resistance of Rajoy. [online]. [cit. 30.06.2016]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/news/europe/21701140-rise-podemos-and-resistance-rajoy-out-caste>
- [4] Partido Popular. [online]. [cit. 30.06.2016]. Dostupné na internete: <http://www.pp.es/>
- [5] Partido Socialista Obrero Español. [online]. [cit. 30.06.2016]. Dostupné na internete: <http://www.psoe.es/>
- [6] Spain election 2015: a guide to the parties, polls and electoral system. [online]. [cit. 30.06.2016]. Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/16/spain-election-guide-parties-electoral-system-podemos-and-ciudadanos>
- [7] Unidos Podemos. [online]. [cit. 30.06.2016]. Dostupné na internete: <http://iupodemos.com/>

Kontakt

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

K NIEKTORÝM ASPEKTOM EMIGRÁCIE NA UKRAJINE

Mykhaylo Kunychka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

Vo kontexte hospodárskeho rozvoja určitej krajiny, v tomto prípade najmä rozvíjajúcich sa štátov, určitú úlohu zohrávajú národnostne komunity alebo tzv. diaspóry domovského štátu. Okrem iného, predstavitelia menších domovskej krajiny sú dôležitým faktorom hospodárskeho rozvoja krajiny pôvodu, vrátane nastolenia dobrých ekonomických (obchodných) vzťahov medzi domovskou krajinou a prijímajúcim štátom. Cieľom tohto príspevku je analýza migračných tokov z Ukrajiny, ukrajinských komunít v zahraničí a ich vplyv na obchodne vzťahy medzi domovským štátom a host'ujúcou krajinou. Uskutočnená analýza preukázala, že veľkosť národnostných komunít ma pozitívny vplyv na vyvoz domácich tovarov do host'ujúcej krajiny.

KLúčové slova: migrácia, diaspóra, export, Ukrajina

In the context of economic development of particular country, especially in the case of developing economies, certain role is played by national communities or so called diaspora. Among others, representatives of minorities of home state are an important factor in the economic development of country of origin, including the restoration of good economic (trade) relations between the home and host country. The purpose of this paper is to analyse migration flows from Ukraine, Ukrainian communities abroad and their impact on trade relations between the home and the host country. Analysis shows that the size of ethnic communities has a positive impact on the export of domestic goods to the host country.

Keywords: migration, diaspora, export, Ukraine

JEL Classification: F10, F22

1 Úvod

Vo svete prebiehajúcej globalizácii a rozsiahlej mobility pracovných síl diaspóra, etnické skupiny a pracovne migranti zohrávajú čoraz dôležitejšiu úlohu v ekonomickom živote krajín z ktorých pochádzajú. Je potrebné podotknúť, že tento názor je platný nie len pre rozvíjajúce sa krajiny, ale aj pre rozvinuté národne ekonomiky. Národnostné komunity majú potrebné kontakty, ktoré odstraňujú štátne hranice a disponujú dôležitými znalosťami a zdrojmi pre rozvoj krajiny pôvodu. V súčasnej dobe sa vyskytuje stále viac názorov, že tieto zdroje môžu byť použité viac efektívnejšie pre humanitárny, sociálny a hlavne ekonomický rozvoj štátov, z ktorých pochádza príslušná komunita. Dobrým príkladom je úloha čínskych komunít, ktoré sú prítomné vo veľkom počte krajín a zohrávajú pozitívnu rolu v rozvoji ekonomických vzťahov medzi Čínou a krajinami, kde pôsobí príslušná čínska menšina.¹

V kontexte hospodárskej prosperity domovskej krajiny potenciál minorít nie je spojený len s peňažnými transakciami, sporením a investičnými zámermi migrujúcej pracovnej sily. Dôležitým faktorom rozvoja domovského štátu je aj nastolenie a rozvoj dobrých ekonomických (obchodných) vzťahov medzi domovskou krajinou a prijímajúcim štátom. Preto cieľom tohto príspevku je analýza ukrajinských komunít v zahraničí a ich vplyv na obchodne vzťahy medzi domovským štátom (Ukrajinou) a host'ujúcou krajinou.

¹ TUNG, R.L. – CHUNG, H.F.L. (2009): Diaspora and trade facilitation: The case of ethnic Chinese in Australia. In: *Asia Pacific Journal of Management*. s. 371.

2 Základne tendencie ukrajinskej emigrácie v období pred vojenským konfliktom

Podľa údajov OSN (UN) v roku 2013 počet Ukrajincov, ktoré sa narodili v domovskej krajine ale majú trvalý pobyt v zahraničí predstavoval 5,1. mil. osôb, vrátane 2,3 mil. mužov a 2,7 mil. žien, pričom podiel týchto osôb na celkovom počte obyvateľstva predstava približne 14 %.² Hlavnými destináciami ukrajinských migrantov boli Ruská federácia, Nemecko, USA, Izrael, Česká republika, Maďarsko a Poľsko. Dôležitým aspektom emigračných tokov z Ukrajiny je aj nerovná distribúcia príjmov v závislosti od jednotlivých regiónov krajiny. Napríklad, v roku 2011 príjem na jedného obyvateľa vo východnej časti krajiny predstavoval približne 680 USD, čo je o 20 % vyšším ukazovateľom v porovnaní s priemerným príjmom na osobu v štáte ako celku. Na druhej strane v rovnakom období príjem v západnom regióne Ukrajiny predstavoval len 350 USD, čo je o 37 % nižší príjem ako priemer v krajine. Medzi ďalšie kľúčové faktory, ktoré vplývajú na zvýšený odlev pracovnej sily zo západných regiónov sú hraničná blízkosť s EÚ, nastolené migračné siete a kultúrne väzby.³

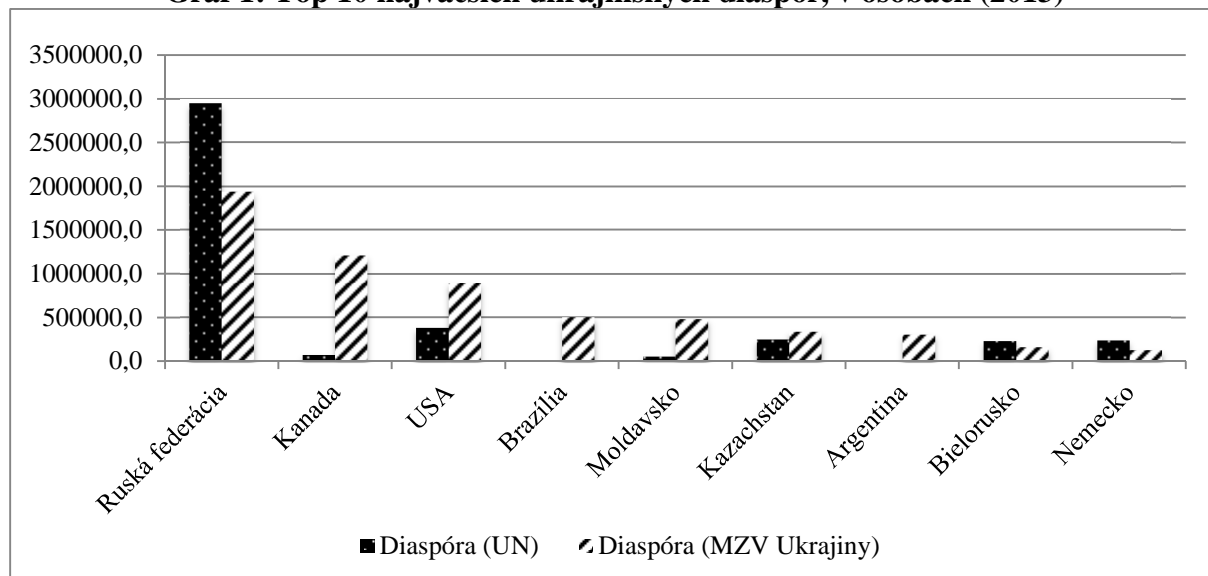
Jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré zapríčiňujú emigráciu z Ukrajiny, je vyššia úroveň príjmov v zahraničí. V tomto kontexte relevantným sa stáva otázka pohybu pracovných síl, ktoré imigrujú do viac rozvinutých štátov (krajiny EÚ, USA, Kanada, ale aj Rusko). Ukrajinská pracovná migrácia do určitej miery môže byť charakterizovaná obsadením pracovných pozícií s nízkou kvalifikačnou úrovňou, ktoré nezodpovedajú ich vzdelaniu či profesionálnym zručnosťam. Len malému počtu pracovných migrantov sa podarí nájsť prácu v zahraničí, ktorá by zodpovedala ich kvalifikačnej úrovne. Podľa Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) hlavnými druhmi ekonomických aktivít ukrajinských pracovných migrantov sú práca v stavebníctve a opatrovateľské služby.

V rámci problematiky ukrajinskej migrácie je potrebné spomenúť aj postavenie ukrajinských národnostných komunít vo svete a ich vzťah s domovskou krajinou. Podľa štatistík rôznych uznávaných organizácií a inštitúcií (napr. Medzinárodná organizácia pre migráciu, Organizácia spojených národov, ale aj rôzne výskumné centra) Ukrajina má jednu z najväčších diaspór vo svete, pričom mnohé z nich udržiavajú silné kultúrne a ekonomické väzby s domovským štátom. V tomto kontexte je potrebné spomenúť aj podstatný vplyv Ukrajinských diaspór v Kanade, USA, Ruskej federácie atd. Veľkosť ukrajinskej diaspóry je znázornená na Grafe 1.

² UNICEF. (2013): Migration profiles: Ukraine. [online]. [cit. 03. 05. 2016]. Dostupné na internete: <<http://esa.un.org/migmgprofiles/indicators/files/Ukraine.pdf>>.

³ IOM. (2011): Migration in Ukraine: facts and figures. [online]. [cit. 30. 04. 2016]. Dostupné na internete: <<https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/countries/docs/Ukraine/Migration-in-Ukraine-Facts-and-Figures.pdf>>.

Graf 1: Top 10 najväčších ukrajinských diaspór, v osobách (2013)



Zdroj: vlastné spracovanie na základe Ministerstva zahraničných vecí Ukrajiny a Oddelenia OSN pre ekonomické a sociálne záležitosti.

3 Dáta a metodológia

Cieľom tohto príspevku je overenie hypotézy, že národnostne menšiny alebo tzv. komunity ovplyvňujú ekonomické, resp. obchodne vzťahy medzi obchodujúcimi krajinami. V tomto príspevku zohľadňujeme len obchodne vzťahy medzi konkrétnou krajinou (Ukrajinou) a jej obchodnými partnermi, pričom do analýzy zahrňujeme len exportne toky skúmaného štátu. Pri overení tejto hypotézy je možné uvažovať aj s importnou činnosťou krajiny, avšak objektom záujmu je najmä export. Vyvoz statkov z domovskej krajiny do zahraničia je dôležitým faktorom pre hospodársky rozvoj národnej ekonomiky a akumuláciu domáceho kapitálu.

Pre uskutočnenia analýzy a overenie hypotézy o vplyve minorít na obchodne vzťahy krajiny boli zozbierané údaje o exportných tokoch Ukrajiny a jej národnostných komunit v zahraničí. Štatistické údaje o vývoze boli získané zo štatistickej databázy Konferencie OSN pre obchod a rozvoj (UNCTAD).⁴ Exportne toky do jednotlivých krajín sú uvedené v tisícoch USD. Skúmaným časovým úsekom je rok 1995 až 2014, pričom obdobie zahrnuté do analýzy je obmedzené aktuálnosťou dát. Objektom analýzy sú exportne toky do 199 krajín, ktoré sú obchodnými partnermi skúmajúceho štátu. Na základe zozbieraných dát dostali sme prierezové (199 krajín) a časové údaje (obdobie rokov 1995 až 2014), čo si vyžiadalo ich usporiadanie ako panelových dát. Veľkosť ukrajinských komunit v zahraničí je vyjadrená v osobách, pričom potrebné údaje boli zozbierané z dvoch relevantných zdrojov. Po prvé, v analýze sú uvedené štatistiky, ktoré poskytuje Oddelenie OSN pre ekonomické a sociálne záležitosti (UNDESA).⁵ Po druhé, pre porovnanie výsledkov analýzy boli zozbierané aj dáta o počtoch osôb ukrajinského pôvodu, ktoré poskytuje Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny. Je potrebné zdôrazniť, že údaje v týchto dvoch databázach sa líšia a preto je potrebná aj ich krátka komparácia. Odlišnosti v jednotlivých štatistikách sú znázornené na

⁴ UNCTAD. (2016): Merchandise trade 2014. [online]. [cit. 27. 04. 2016]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.

⁵ UNDESA. (2016): International migrant stock. [online]. [cit. 30. 04. 2016]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates15.shtml>>.

Grafe 1. Limitáciou používaných dát o národnostných komunitách je ich konštantný charakter, teda vo všetkých časových úsekoch (obdobie 20 rokov) v rozmere jedného roka sú uvedené dáta za rok 2013.

Pre realizáciu potrebnej analýzy a overenie vzťahu medzi ukrajinskými minoritami v zahraničí a exportnou činnosťou používa sa štatistická metóda. Pre naplnenie cieľa tohto príspevku uplatňujeme tzv. jednoduchú regresnú analýzu. Tato analýza predstavuje vymedzenie formy vzťahu, v rámci ktorého zmena jednej (vysvetľovanej) premennej je podmienená vplyvom inej (vysvetľujúcej) premennej.⁶ Cieľom regresnej analýzy je hodnotenie funkčnej závislosti podmienenej strednej hodnoty závislej premennej od nezávislej premennej. V tejto práci využitie jednoduchej regresie umožňuje zistiť efekt veľkosti ukrajinských komunit v zahraničí na vyvoz skúmanej krajiny. Vykonanie regresnej analýzy bolo uskutočnené prostredníctvom štatistického softvéru Gretl 1.9. Práca s použitým štatistickým softvérom bola realizovaná v súlade s návodom dostupným on-line.⁷

Jednoduchá regresná analýza používaná v tomto príspevku je založená na lineárnom modeli, ktorý môže byť znázornený vo forme lineárnej rovnice:

$$Y_t = \beta_1 + \beta_2 X_t + e_t, \quad (1)$$

kde Y je vysvetľovaná premenná, X je vysvetľujúca premenná, β_1 a β_2 sú cieľové parametre, t predstavuje sledované obdobie a e predstavuje štatistickú odchýlku. V prípade skúmanej otázky uvedená lineárna rovnica sa uplatňuje na overenie vzťahu medzi národnostnými komunitami v zahraničí a exportnou činnosťou. Výskumnou otázkou je efekt týchto komunit na export Ukrajiny, preto X bude predstavovať veľkosť menších a Y bude predstavovať exportne toky skúmaného štátu.

4 Výsledky

Cieľom tohto príspevku je zistiť vplyv ukrajinských národnostných komunit na export Ukrajiny. Ako už bolo uvedené v predchádzajúcich častiach príspevku regresnú analýzu uskutočňujeme prostredníctvom dvoch lineárnych modelov a ktorá prebehne na základe dvoch súborov panelových dát. Prvý model (Model 1) je postavený na panelovom súbore dát, ktoré obsahujú 1004 pozorovaní alebo 51 prierezných jednotiek (*cross-sectional unit*). Ďalší model (Model 2) v porovnaní s modelom 1 obsahuje len 36 prierezných jednotiek. Je potrebné taktiež zdôrazniť že v tejto analýze používame jednoduchú regresnú analýzu, ktorá pozostáva len z dvoch premenných, teda jednej závislej a jednej nezávislej premennej. Základný lineárny model uvedený v časti metodológia uplatňujeme na skúmanú problematiku a vzhľadom na dva súbory dát aplikujeme 2 lineárne modely. Skúmané modely sú nasledovne:

$$E_t = \beta_1 + \beta_2 EmigrUN_t + e_t, \quad (2)$$

$$E_t = \beta_1 + \beta_2 EmigrMFA_t + e_t, \quad (3)$$

kde E je export ukrajinských tovarov do zahraničia, EmigrUN je veľkosť ukrajinských národnostných komunit v zahraničí podľa štatistickej databázy UNDESA, EmigrMFA predstavuje veľkosť ukrajinských národnostných komunit v zahraničí podľa údajov Ministerstva zahraničných vecí Ukrajiny, e predstavuje štatistickú odchýlku a t je skúmané

⁶ LUKÁČIKOVÁ, A. – LUKÁČIK, M. (2008): Ekonometrické modelovanie s aplikáciami.

⁷ ADKINS, L.C (2013): Using Gretl for principles of Econometrics. [online]. [cit. 27. 04. 2016]. Dostupné na internete: < http://www.learn econometrics.com/gretl/using_gretl_for_POE4.pdf >.

obdobie, teda jednotlivé časové úseky od roku 1995 do roku 2014 (obdobie 20 rokov). Výstup jednoduchej regresie je znázornený v Tabuľke 2.

Tabuľka 2: Výstup jednoduchej regresnej analýzy.

Vysvetľujúca premenná	Model	Počet pozorovaní	Koeficient	Št. odchylka	P-hodnota	R ²
EmigrUN	Model 1	1004	2,80308	0,0691269	<0,00001	0,621356
EmigrMFA	Model 2	713	2,62269	0,125113	<0,00001	0,38197

Pozn.: Závislá premenná Export. Regresná analýza uskutočnená s pomocou metódy najmenších štvorcov (OLS).
Zdroj: Výstup štatistického softvéru Gretl 1.9.

Na základe údajov výstupu uvedeného v Tabuľke 2 je možné konštatovať, že Model 1 vysvetľuje približne 62 % variácie exportu, keďže koeficient determinácie predstavuje 0,621. Na rozdiel od prvého modelu Model 2 vysvetľuje len 38 % variácie exportu (Koeficient determinácie predstavuje 0,381). Vzhľadom na všeobecne prijaté kritéria koeficient determinácie pre Model 2 je slabý a poukazuje na nízky podiel národnostných komunít na vysvetlení exportnej činnosti. Na druhej strane koeficient determinácie pre Model 1 je silný a vysvetľuje väčšiu časť premennej, ktorá zohľadňuje exportne toky. Rozdiel medzi jednotlivými koeficientmi determinácie je možné vysvetliť nie len rozdielmi v štatistických databázach ale aj počtom pozorovaní, ktoré sú zahrnuté do regresnej analýzy. V tomto prípade Model 1 obsahuje 1004 pozorovaní, zatiaľ čo Model 2 len 713 pozorovaní, resp. 51 a 36 prierezných jednotiek. Slabou stránkou použitých modelov je aj veľký počet nulových pozorovaní vo vybranej matici. V Modeli 1 počet nulových pozorovaní predstavuje 2976 alebo približne 75 %. V Modeli 2 počet nulových pozorovaní je väčší a predstavuje 3267 pozorovaní, resp. 82 % všetkých pozorovaní. V prípade regresie na základe metódy najmenších štvorcov použitý štatistický softvér automaticky vynechal nulové pozorovania, preto tento negatívny moment sa stáva nerelevantným pre uskutočnenie tejto analýzy. Pozitívnym znakom v použitých modeloch je aj ukazovateľ signifikancie F, ktorá je nižšia všeobecne prijatej hranice 0,05. Signifikancia F poukazuje na vhodnosť použitého modelu.

Avšak, v tejto analýze najväčší záujem predstavuje β koeficient, ktorý poukazuje na efekt národnostných komunít na export. V prípade Modelu 1 β koeficient predstavuje 2,803. Na základe tohto ukazovateľa je možné konštatovať, že medzi veľkosťou komunít a exportom existuje priamoúmerná závislosť. Dodatočný emigrant, ktorý sa automaticky stane súčasťou ukrajinskej komunity v zahraničí by predpokladane zvýšil export o 2803 USD. Zohľadňujúc Model 2 efekt komunít by bol podobný, pričom dodatočný migrant by zvýšil export o 2662 USD (β koeficient predstavuje 2,662). Vzhľadom na nízku P-hodnotu pre obidva modely, efekt premennej o veľkosti komunít je štatisticky významný z 99,9 % dôveryhodnosťou.

Uskutočnená regresná analýza preukázala, že rast počtu ukrajinských migrantov v hosťujúcich krajinách pozitívne vplyva na exportnú činnosť skúmaného štátu. Pričom uvedená hypotéza sa potvrdila v obidvoch prípadoch, teda v rámci dvoch modelov z rôznymi štatistickými databázami.

5 Záver

Cieľom tohto príspevku bolo overiť vplyv ukrajinských národnostných komunít, resp. veľkosti ukrajinskej diaspóry v jednotlivých krajinách, na exportnú činnosť Ukrajiny. Uskutočnená regresná analýza preukázala, že rast počtu ukrajinských migrantov v hosťujúcich krajinách pozitívne vplyva na exportnú činnosť skúmaného štátu. Pričom uvedená hypotéza sa potvrdila v rámci dvoch realizovaných modelov s použitím dvoch rôznych štatistických databáz. Dodatočný imigrant, ktorý sa stane súčasťou ukrajinskej komunity v zahraničí by mal zvýšiť export Ukrajiny do príslušnej krajiny o 2803 USD.

V prípade druhého modelu, efekt komunit by bol podobný, pričom dodatočný migrant by zvýšil export o 2662 USD.

Na základe uskutočnenej analýzy je možné konštatovať, že ukrajinské národnostne komunity v zahraničí alebo tzv. diaspóra pozitívne vplyva na ukrajinský export, pričom zvýšenie národnostnej menšiny o jednotku by viedlo k rastu exportu o približne 2600 až 2800 USD.

V rámci skúmanej problematiky zostava a ďalší priestor pre skúmanie efektu ukrajinských národnostných menšín a migrantov na exportné toky skúmaného štátu. Pozornosť priťahuje aj samotný vzťah medzi exportom a národnostnými komunitami v zahraničí. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť, že nie len diaspóra môže vplyvať na objem exportu Ukrajiny do príslušnej krajiny, ale aj export môže byť dôvodom migračných tokov. Emigranti z Ukrajiny môžu byť motivované presťahovať sa do jedného z obchodných partnerov na základe už nastolených obchodných vzťahov medzi skúmanými štátmi. Preto pri skúmaní tejto problematiky relevantnou zostava aj otázka obrátenej kauzality.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ADKINS, L.C. 2013. *Using gretl for Principles of Econometrics*. [online]. 2013. 477 p. [cit. 2014-12-17]. Dostupné na internete <http://www.learneconometrics.com/gretl/using_gretl_for_POE4.pdf>.
- [2] IOM. 2011. Migration in Ukraine: facts and figures. [online]. [cit. 30. 04. 2016]. Dostupné na internete: <<https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/countries/docs/Ukraine/Migration-in-Ukraine-Facts-and-Figures.pdf>>.
- [3] LUKÁČIKOVÁ, A. – LUKÁČIK, M. 2008. Ekonometrické modelovanie s aplikáciami. Bratislava: Ekonom. 343 s. ISBN 978-80-225-2614-2.
- [4] Ministry of foreign affairs of Ukraine. 2016. Ukrainian community worldwide. [online]. [cit. 28. 04. 2016]. Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/ukrainians-abroad>>.
- [5] TUNG, R. L. – CHUNG, H.F.L. 2009. Diaspora and trade facilitation: The case of ethnic Chinese in Australia. In: *Asia Pacific Journal of Management*. 27 (3), 371-392.
- [6] UNCTAD. 2016. Merchandise trade 2014. [online]. [cit. 27. 04. 2016]. Dostupné na internete: <<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>>.
- [7] UNDESA. 2016. International migrant stock. [online]. [cit. 30. 04. 2016]. Dostupné na internete: <<http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates15.shtml>>.
- [8] UNICEF. 2013. Migration profiles: Ukraine. [online]. [cit. 03. 05. 2016]. Dostupné na internete: <<http://esa.un.org/migmgmprofiles/indicators/files/Ukraine.pdf>>.

Kontakt

Ing. Mykhaylo Kunychka

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika
e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

INTERACTION DIFFICULTIES OF NEOLIBERALISM AND SOCIAL STATE

Oleksiy Kuznetsov

Department of Political Science, Sociology and Culture Studies, H.S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University, Faninsky lane 3, 61166 Kharkiv, Ukraine
e-mail: o.kuznetsov@seznam.cz

The article considers the problems of forming a new concept of social state in the context of globalization, the problem of compatibility of state social support of citizens with the neoliberal domestic policy, involving the transfer of the etatist model of social guarantees to the "residual" in which assistance is provided only to the most unprotected groups of society.

Keywords: social state, liberalism, neoliberalism, neoliberal policy, Ukraine.

JEL Classification: F50, F59, H79

1 Introduction

The idea of the social state, which policy is directed to redistribution of material benefits according to a principle of social justice, currently undergoes certain changes under the influence of calls of globalization and convergence of the ideologies defining sometimes opposite approaches to the solution of social problems. Relevance of search of the most optimum model of social policy in the conditions of globalization becomes aggravated again as stability of society and all state depends on its efficiency.

The typology of the models of the social state reflecting a variety of social state programs, formation of new tendencies in social policy were a subject of studying of a great number of scientists. S. Ostyuchenko, for example, has noticed as a neotendency of rapprochement of ideologies in modern political process, transformation of classical model of the social state.¹

From known to us approaches to models of the social state, the most adequate in the context of our problem, in our opinion, is approach of I. Kozachenko and V. Nikolayevsky. These authors in their research have noted, that with disintegration of the bipolar world, rivalry has remained between three main models: neoliberal, social-catholic and social-democratic.²

2 The crisis of neoliberal model of society

The choice of model of the social state is a problem not only for a former communist block in which dominated the paternalistic model (covering the guardianship of all population), but also for West European, where in the recent past the consensus between the state and society concerning a complex of guarantees from the state which isn't interfering individual freedom and self-organization of citizens in questions of social security has been reached. The last several years have confirmed that for many years rather effectively operating institute of social insurance under the pressure of economic and migratory crisis has cracked in the majority of the developed countries, having roused to active search of the

¹ KHOMA, N.M. (2013): *Modeli sotsial'nogo gosudarstva: novyye podkhody i tipologizatsii*, p. 140.

² KOZACHENKO, Í.O. (2010): *Osoblivostí yevolyutsíi sotsíal'noí derzhavi ta íkhnya relevantníst' do ukraíns'kikh realíy*, p. 18.

model more adequate to modern realities correlated to concrete social and political system of the state and its resources.

Those social, economic and political institutes which have been created by the Western states for the sake of own stabilization not only obstruct today free capital flow, but also can't develop in a former social, economic and legal framework any more. And modern crisis is a crisis of neoliberal model of society. Moreover, according to the American sociologist Jeremy Brecher, current crisis calls into question the conditions of survival of mankind.³ The modern socio-political system hardly copes with development of own stabilizers and effective mechanisms of social and cultural reproduction, as the purpose of free growth of the capital and connected with it transformation of the market into the general social relationship, are capable to destroy any socio-cultural framework and restrictions.

The social state (in various national formats of the Western European countries) was built on the basis of the existence of neighboring countries conglomerate with the socialist political system, but which were late in economic development (what is partly explained by heavy losses of material and human resources during the periods Civil and World War II wars). Nevertheless some social gains of the socialist countries have been adopted and realized (in more favorable economic and institutional and legal situation) in the Western world, as has created that quite deserved attractive image of the states which have managed to embody the liberal dream of Welfare State ("general prosperity"). This image continues to influence hypnotically the whole segments of the population from the countries of the so-called third world, feeding the next waves of migration, strengthening load of budgets of the developed European countries and causing fair discontent of part of citizens of these countries. And though similar surges in intercontinental migration already took place in the recent historical past of Europe, the present situation threatens with an aggravation of internal contradictions, strengthens anti-immigration moods, putting at risk such steady all-European values as loyalty to various cultures, tolerance, etc.

3 The failure of social state in Ukraine

The collapse of the USSR was "the collapse of liberalism as an ideology" (I. Wallerstein)⁴, and coincided with the time of refusal of most countries the idea of developmentalism and adoption as a state ideology of neoliberalism, that has created many economic and political problems. With crash of the USSR, attempts of representatives of neoliberal thought became more active in presenting the fact of destruction of the Soviet system "as proof of basic impossibility to successfully construct any social model, that is different from the modern capitalism, and obvious doom of any forms of the economic policy which isn't based on the action of "invisible hand of the market"⁵. However this statement of the apologists of neoliberalism absolutizing their own system of world outlook and social management as universal and only viable has been questioned by the famous American political theorist John Gray, who claimed that today "the situation is, that there is no rather stable system of institutes in the West, where in practice the former communistic states could be integrated"⁶, that evident is the inability for these countries "to implement a neoliberal utopia"⁷.

The reality today is that the main functions of political power in post-Soviet countries, which has now become de facto a part of the capitalist world-system, steel protecting the interests of capital, its liberation from the control of the state and creating conditions for its

³ OCHKINA, A. (2014): Novoye sotsial'noye gosudarstvo kak model' postkrizisnogo razvitiya. [online].

⁴ WALLERSTEIN, I. (2003): Posle liberalizma, p. 65.

⁵ KAGARLITSKIY, B. Marksizm v epokhu postglobalizatsii. Vozmozhnosti i ogranicheniya [online].

⁶ GREY, J. (2003): Pominki po Prosveshcheniyu: Politika i kul'tura na zakate sovremennosti, p. 77.

⁷ GREY, J. (2003): Pominki po Prosveshcheniyu : Politika i kul'tura na zakate sovremennosti, p. 80.

reproduction. Then subsequent adherence to the principles of neoliberal policies in the interests, first and foremost, the ruling national elites and strengthened multinational corporations, accompanied with the backdown of many left-wing parties (including communist) who chose to integrate into the neoliberal system, recognizing the logic of a new consensus. The main thing is that the neoliberal socio-economic doctrine makes a social tier into the ballast and then supports it at the expense of the working members of society.⁸ Thus, the further implementation of the former socialist states of social obligations to their citizens ceased to be a government priority (though Ukraine according to the Article 1 of Constitution of Ukraine, is sovereign and independent, democratic, *social*, law-based state), what causes gradual removal from the agenda of many social programs, increase in number of the unemployed and representatives of a precariat. Precariat is the project, that cause inevitable transformation of society. At the same time by means of some ideological tricks and renamings of inconvenient concepts on positive, like a part-time employment, distant work, trainees, outsourcing, etc., concealing the processes of transformation into regressive social model.

This process happens in Ukraine far not without serious consequences, as existence of steady elements of socialist psychology in consciousness of its citizens does experience of sharp deterioration in living conditions much sharper, than that of the citizens of the European Union (accustomed to using information tools and socio-political practices to the idea of personal responsibility for their own well-being). The development of a large majority of Ukrainian citizens of the new rules of life, causing them to quickly "grow up" and get used to the idea that once guaranteed rights of the state have turned to services of varying degrees of availability. Many of them do not even try to apply for subsidies, psychologically perceiving targeted assistance as a humiliating "handout of the state on poverty." The very same targeted assistance appears in the social policy of the state as a result of the government's inability (chosen by an example of the Western countries, the practice of "austerity" as a way of maintaining financial stability at the expense of the population) to guarantee a worthy salary and pension. The new situation for Ukrainian citizens, when it is necessary to compete every day with their own kind, to win back the right to a dignified life and a secure old age was an ordeal especially for the older generation, which remember the Soviet social benefits. The fundamental element of the Western psychological rationality and pragmatism only begins under pressure of reality to be built into the thought of the Ukrainian citizens. At the same time, in contrast to the post-socialist countries, including Ukraine, in a fight arsenal for their rights, workers of the western countries still have sufficiently strong labor unions, created by long-term practice of realization of democratic socialism (though, it should be noted, neoliberals are hostile not only to the labor legislation, system of social insurance, but also to labor unions which try to interfere with harmonious functioning of the market of labor.⁹ Labor unions in Ukraine have lost their voice long ago.

Weakening of a subjective factor in organized fight of workers for their rights, make easier to change the rules of the game for ruling elite, refusal of part of conditions of a social compromise. The social sphere is perceived by neoliberal ideologists and politicians as an expensive, but inevitable evil which needs to be minimized. However the social sphere is necessary for ensuring personnel requirements of economy, for satisfaction of socio-cultural society requests, for ensuring social stability. Unlike liberalism, the basis of social and philosophical doctrines which were the idea of free competition and the idea that the regime «laissez faire ...» creates social conditions for harmony of interests, neoliberalism connects the principle of self-regulation of the economy with limited government regulation. Pushed by

⁸ WALLERSTEIN, I. (2003): Posle liberalizma, p. 197.

⁹ KRAUCH, K. (2012): Strannaya ne - smert' neoliberalizma, p. 42-43.

the German Social-Democrats in 1959, the slogan "The market - as much as possible, the state - as long as necessary"¹⁰ works for a long time and effectively, entering, however, into an internal contradiction in the system of interdependence between the objectives of efficiency and the objectives of reducing inequality in society.

One is forced to accept the fact that such a socio-economic characteristics, as the deterioration in the terms of pension provision, the commercialization of education, health, minimization or elimination of other social guarantees, today's Ukraine is getting closer to the Europe, which is now also (although in varying degrees in its various segments) gradually getting rid of social obligations to its citizens, undertaken in the course of competition between two ideological systems. The logical conclusion of the path of social responsibility to its citizens state to the removal of this responsibility was expressed by the King Willem-Alexander of the Netherlands: "people must take responsibility for their own future and create their own social and financial safety nets," and instead of the social state comes "participation society"¹¹. And this, in fact, means the default of the social state.

4 Conclusion

Still it is unclear, whether the neoliberal economic policy, carried out according to instructions of the IMF will lead to improvement of the Ukrainian economy, but, it is already obvious that now it became much more difficult to survive to the Ukrainian citizens and the situation is aggravated with the fact that this policy is realized in the conditions of considerable rise in price of life.

However it is necessary to admit that search of optimum model of the social state, points of compatibility of positive part of neoliberalism and minimization of social and economic losses owing to not always the weighed its practical application continues both theoretically, and practically that is reflected in a series of the acts concerning the social rights and level of the state guarantees for category of the most socially unprotected citizens. The main thing here is to find the golden mean between the need to build a strong state, able to be responsible for development of human resources and need from the state not to interfere with development of institutes of the civil society, able to control the state itself.

References

- [1] DUTCH KING WILLEM-ALEXANDER DECLARES THE END OF THE WELFARE STATE (2013): [online]. In: *Independent*, 17.09.2013. [Cited 01. 06. 2016.] Available online: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/dutch-king-willem-alexander-declares-the-end-of-the-welfare-state-8822421.html>
- [2] GREY, J. (2003): *Pominki po Prosveshcheniyu: Politika i kul'tura na zakate sovremennosti* / Per . s angl . L.Y. Pereyaslavtsevoy, Y. Rudnitskoy, M.S.Fetisova i dr., Pod obshch. red . G.V.Kamenskoy / Dzhon Grey. Moscow: Praksis, 2003.
- [3] KAGARLITSKIY, B. (2015): Marksizm v epokhu postglobalizatsii. Vozmozhnosti i ogranicheniya. [online]. In: *Russia in Global Affairs*, 06.06.2015. [Cited 01. 06. 2016.] Available online: <http://www.globalaffairs.ru/number/Marksizm-v-epokhu-postglobalizatcii-17491>
- [4] KHOMA, N.M. (2013): Modeli sotsial'nogo gosudarstva: novyye podkhody i tipologizatsii. In: *Nauchnyye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo*

¹⁰ KRAUCH, K. (2012): Strannaya ne - smert' neoliberalizma, p. 29.

¹¹ KAGARLITSKIY, B. (2015): Marksizm v epokhu postglobalizatsii. Vozmozhnosti i ogranicheniya [online].

universiteta. Seriya: Istorija. Politologiya. Informatika, 2013, Vol. 25, No.1 (144), pp. 137-143.

- [5] KOZACHENKO, Í.O. (2010): Osoblivostí yevolyutsíi sotsíal'noí derzhavi ta íkhnya relevantníst' do ukraíns'kikh realíy. In: *Vísnik KHNU ímení V.N. Karazína*, 2010, No.891, pp. 18-23.
- [6] KRAUCH, K. (2012): *Strannaya ne - smert' neoliberalizma*; per. s angl. Moscow: Izdatel'skiy dom « Delo » RANKhiGSV, 2012.
- [7] OCHKINA, A. (2014): Novoye sotsial'noye gosudarstvo kak model' postkrizisnogo razvitiya. [online]. In: *Logos*. 2014. No.2 [98] pp.181-214. [Cited 01. 06. 2016.] Available online: http://www.logosjournal.ru/arch/74/98_9.pdf
- [8] ROD'KIN, P. (2015): Kak neoliberalizm ubivayet obshchestvo. [online]. In: *RIA*, 03.02.2015, [Cited 01. 06. 2016.] Available online: http://ria.ru/zinoviev_club/20150203/1045672978.html
- [9] WALLERSTEIN, I. (2003): *Posle liberalizma*. Per. s angl./Pod red. B. YU. Kagarlitskogo. Moscow: Yeditorial URSS, 2003

Contact

Oleksiy Kuznetsov, PhD.

Department of Political Science, Sociology and Culture Studies
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Faninsky lane 3, 61166 Kharkiv, Ukraine
e-mail: o.kuznetsov@seznam.cz

JEDE POLITIKA EU, RESP. EK PO OTÁZKY SOCIÁLNÍ POLITIKY SPRÁVNÍM SMĚREM V EU?

Florian Margan

Ševčíkova 7, 130 00 Praha, Česká republika, e-mail: florian.margan@gmail.com

V roce 2008 byl svět uvržen do finanční krize, která ještě doznívá v mnoha zemích světa. Velkou část viny lze připsat na účet slabosti lidské psychiky: máme kolektivní tendenci být slepými k rizikům, která mohou způsobit krach ekonomiky a ohrozit civilizaci. Dnes nás naše slepota může dovést do ještě větší krize, než byla ta finanční.

Vedoucí představitelé EU jsou vinni riskantní slepotou, která povede ke globálnímu krachu, pokud se nepřijmou potřebná nápravná opatření v oblasti prekariátní práce, migrantů v spojení s novou čtvrtou technologickou revolucí a neukončenou finanční krizí. Bude fungovat sociální politika Eurozóna, EU jako celek a ohledem na konkurenceschopnost zemí EU na základě finanční krize? Jsou to otázky do budoucnosti.

Klíčová slova: sociální politika, prekařní práce, migranti, nezaměstnanost, čtvrtá technologická revoluce, EU

In 2008, the world was plunged into a financial crisis that still echoes in many countries around the world. Much of the blame can be attributed to the weakness of the human psyche: we have a collectively tend to be blind of the risks that can result collapse of the economy and threaten civilization. Today us our blindness can lead to even greater crisis than the one financial.

The leaders of the EU are guilty risky blindness, which lead to a global collapse, if not accept the necessary corrective measures in the area precariat workers, migrants in conjunction with the new fourth technological revolution and not end the financial crisis. Will be in function social policy in Eurozóna, EU with respect to competitiveness of the EU countries after financial crisis? These are questions for the future.

Key words: social policy, precarious work, migrants, four technological revolution, EU

JEL Classification: J08, J24

1 ÚVOD

Přes globalizaci, jsme dostali určitou „dávku“ neoliberalismu. Přímo či nepřím, čelíme neregulovanými finančními trhy, daňové ráje, jsme taky vystaveni levnému konzumu, naše společnost – stejně jako v celé EU – který jsou pod silným tlakem ze strany konkurence z Asie (*zejména Číny*) a dalších rozvíjejících se hospodářství. V této souvislosti jsme nějak zklamaný s EU. To je – jak se zdá – v porovnání s USA, Číny a dalších nových subjektů v globální hře EU poražena v globalizace. Je velkou otázkou, zda svoji roli a postavení v globální konkurenci vůbec zachová, také kvůli problému solidarity při otázkách prekariátní práce, migrantům, nadcházející čtvrtá průmyslová revoluce a sociálního zabezpečení, že ne mluvíme o ekonomicky – finanční krizi. Proč? Protože, dneska žijeme v období globálních finančních a ekonomických změn. Chce-li proto EU dosáhnout toho, aby členské státy hospodařily zodpovědněji a vzájemně se finančně podporovaly, musí přijmout důslednější opatření: ta představují jediný způsob, jak zajistit, že by solidarita mezi evropskými národy se neustále přizpůsobovat novým výzvám měnícího se světa, také v otázce precariátní práce, migrantů a nové čtvrté průmyslové revoluce.

Pokud chce Evropa skutečně stát nekonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomikou založenou na znalostech, musí skoncovat s trendem levnou a flexibilní pracovní síly. Vyšší produktivitu v EU lze dosáhnout pouze investicemi do vzdělání a inovací.

V případě, že EU se chce vytáhnout z krize jako zdravá ekonomika, musí mít dost odvahy a přiznat si, že se v minulosti jménem liberalizace pracovního trhu dopustila závažných chyb a které je za potřeby napravit.

Bylo by dobře si uvědomit, že nastala nová doba partnerství národů. Stojíme na prahu jednoznačné, mimořádné chvíle. Situace je vážná, zároveň však nabízí vzácnou příležitost vkročit do historického období spolupráce v EU. Z těchto těžkých migračních chvil může vzejít *nový světový řád*, nová éra, kdy budeme méně ohrožováni terorem, snáze budeme prosazovat spravedlnost a hledat mír. Éra, v níž všechny národy EU, na východě i na západě, na jihu i na severu budou vzkvétat a žít ve vzájemném souladu. Možná má Thacarová pravdu jak říká: „Každý, kdo skutečně věří tomu, že jakýkoli „nový řád“ může při řešení lidských záležitostí, zvláště záležitostí národních, zabránit neukázněnému chování, bude s největší pravděpodobností hluboce zklamán, a ním mnoho dalších.“¹

Prekarní práci a migrační krize může být pro Evropu krizí existenční. Řešení spočívá v ekonomice. Má-li Evropa problém absorbovat několik milionů uprchlíků jak nakonec zvládne 20 milionů? Nedokáže-li Evropa bránit své vnější hranice, pak se Schengenská dohoda rozpadne a dojde k obnově vnitřních hranic, což na většině území EU ukončí svobodu pohybu, a to je klíčový princip evropské integrace. Nenajdou-li se ekonomická řešení, povedou konflikty v regionech Afriky a Blízkého východu nakonec k destabilizaci Evropy.²

Ne náhodou jsou možná do koncepce ekonomického rozvoje zapracovány změny ve světové ekonomice, které jsou již nastartovány a k nám dorazí později? Ide například o konfliktní geopolitické prostředí, demografickou krizi ve vyspělých zemích nebo zásadní vliv úsporných technologií na ekonomiku a zaměstnanost. Například v Německu se s ohledem na automatizaci a robotizaci očekává největší pokles pracovní síly v Evropě. Z tohoto úhlu pohledu může masový příliv uprchlíků do Evropy znamenat stále větší přebytek lidí na pracovním trhu a to je a bude do budoucnosti problém, s kterým se dnes málo veřejnost zabývá. Možná bude řešení budoucnosti Evropský sociální model, který by byl založen:

- na činnosti a solidaritě v oblastech zahrnujících zdravotní péči a důchody. Aby bylo možné tento model zachovat, je třeba jej revitalizovat.
- Evropská konkurenceschopnost nesmí být založena na nízkých mzdách, ale na znalostech a dovednostech.
- Některá průmyslová odvětví přesunula výrobu do jiných částí světa: na jejich místě musela Evropa vytvořit pracovní místa v odvětvích s vysokou hodnotou, jako je elektronická ekonomika (*využívající vysokokapacitní širokopásmové sítě*) a nové technologie vedoucí k úsporám energie. Evropa zkrátka potřebovala ekologičtější ekonomiku založenou na špičkovějších technologiích.

Bude možné pokračovat v evropské integraci a tvrdit, že všechny členské státy EU a jejich obyvatelé mají stejná přání, pokud jde o prekarní práce a migrantu? Nebo se budou vedoucí představitelé EU stále častěji uchylovat k formě „posílené spolupráce“, aby se *ad hoc* sestavené skupiny členských států mohly vydávat určitými směry bez ohledu na směřování ostatních?

Pokud by se takové modalita spolupráce používaly častěji, mohly by vést k vytvoření „Evropy na míru“, k „proměnné geometrii“, která by každému členskému státu umožňovala nezávisle se rozhodnout, zda bude uplatňovat určitou politiku nebo zda se stane členem určité instituce. Toto řešení by mohlo vypadat lákavě jednoduše; byl by to však začátek konce EU,

¹ Margaret Thacarová, (2003), *Umění vládnout – statecraft, Strategie pro svět v pohybu*, Prostor, Praha 2003, ISBN:978-80-7160-089-2, s. 44-45.

² Nouriel ROUBINI, (2015), Pomůže jen nový Marshallův plán, NY University, Project Syndicate, 2015, HN, 4-6/11-2015, p. 10.

jejíž funkce spočívá v předvídání společných zájmů svých členských států, a to v krátkodobém i dlouhodobém horizontu. Proč? Protože EU je založena na konceptu solidarity, což znamená sdílení jak nákladů, tak výhod. Znamená to přijímání společných pravidel a společných politik. Výjimky a odchylky z pravidel by měly být poskytovány za mimořádných okolností a na krátkou dobu. Přechodná opatření a poskytování počátečních přechodných období může být někdy nezbytností, pokud se však všechny členské státy nebudou držet stejných pravidel a pracovat na stejných cílech, solidarita bude narušena a výhody vyplývající ze silné a jednotné Evropy zaniknou.

A co sociální soudržnost? Sem si jisti, že se v EU sociální soudržnost v takové podobě jak je, rozpadne, protože radikální změnu kurzu EU nevidím. Že by se EU integrovala ve smyslu „Strategii Evropy 2020“? Tedy nevidím žádné perspektivy a naděje. Proč? Protože EU praktikuje brutální úspornou politiku, která dusí hospodářský růst a s tím zostruje nezaměstnanost. Sam vidím fakt, že politici by měli podporovat ekonomiku opatřeními na straně nabídky t. j. liberalizaci trhů, dotažením skutečného vnitřního trhu službami v EU, zrušením některých neefektivních forem regulace, či dojednáním transatlantického obchodního a investičního partnerství.

2 ZAMĚSTNANOST A SOCIÁLNÍ VĚCI – PODPORA ZAMĚSTNANOSTÍ, SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ A SOCIÁLNÍ POLITIKY, JAKO INVESTICE DO BUDOUCNA

Co je cílem sociální politiky EU? V každém případě napravit nejvýraznější nerovnosti v evropské společnosti. Proto byl Evropský sociální fond (ESF) založen v roce 1961, aby podpořil vytváření pracovních míst a profesní i geografickou mobilitu pracovníků.

Není pravda, že EU se nesnaží zlepšit sociální podmínky v Evropě pouze poskytováním finanční podpory. Samotná podpora by nikdy nemohla vyřešit všechny problémy způsobené ekonomickou recesí nebo zaostalostí regionu. Sociální pokrok je nutné podpořit především prostřednictvím dynamických účinků růstu. Nedílnou součástí jsou právní předpisy, které zajišťují občanům EU základní práva. Některá z nich jsou uzákoněna ve Smlouvách, například právo mužů a žen na stejnou odměnu za stejnou práci. Jiná práva jsou obsažena ve směrnících o ochraně pracovníků (*bezpečnost a zdraví při práci*) a v základních bezpečnostních normách.

Proto charta základních sociálních práv, která se stala nedílnou součástí Smlouvy v roce 1997, stanoví práva, jimž by se měli těšit všichni pracovníci v EU a to³:

- volný pohyb, (*budeme se potkávat s neřešitelným problémem budoucích možných teroristu, který přicházející z arabského nebo afrického světa*)
- spravedlivá odměna,
- lepší pracovní podmínky,
- sociální ochrana,
- právo sdružování a kolektivního vyjednávání,
- právo na odborné vzdělávání,
- rovné zacházení pro ženy a muže,
- právo pracovníků na informace, konzultace a účast,
- ochrana zdraví a *bezpečnost* na pracovišti,
- ochrana dětí, starších osob a zdravotně postižených.

Na otázku, jak je založena EU, je odpověď: EU je založena na konceptu sociálně tržního hospodářství. Mezi prioritní cíle uvedené ve Smlouvě o EU patří plná zaměstnanost,

³ Pascal Fontaine, (2014), *Europe in 12 lessons, EU, Directorate-General for Communications, EC, ISBN 978-92-79-34276-9, s. 19.*

sociální pokrok, sociální začleňování, sociální ochrana, solidarita a sociální soudržnost. Ve Smlouvě se totiž uvádí, že vysoká úroveň zaměstnanosti, odpovídající sociální ochrana a boj proti sociálnímu vyloučení by se měly zohledňovat při tvorbě a provádění všech politik EU.

Součástí Smlouvy o EU je důležitá **Listina základních práv EU**, kterou se musí při uplatňování práva EU řídit všechny orgány EU i členské státy. Listina zaručuje mimo jiné všem obyvatelům EU určitá sociální práva. Patří mezi ně také: právo na spravedlivé a důstojné pracovní podmínky, právo na sociální zabezpečení, pomoc při zajištění bydlení a zdravotní péče atd.

V roce 2010 zahájila EU desetiletou strategii růstu **Evropa 2020**, jejímž cílem je překonat současnou krizi, která stále sužuje mnoho členských zemí EU. Tato strategie se snaží vytvořit podmínky pro tzv. inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění. Za tímto účelem bylo stanoveno pět klíčových cílů, kterých chce EU do roku 2020 dosáhnout. Týkají se zaměstnanosti, vzdělávání, výzkumu a inovací, sociálního začleňování a snižování chudoby, oblasti klimatu a energetiky. Na základě bodu 2.3 se budu mezi ostatním také zabývat s otázkami zaměstnanosti, sociální ochrany a sociálního začleňování.

Jaká nová opatření nás čekají se straně EK? V roce 2013 EK vydala tzv. balíček pro sociální investice pro růst a soudržnost, který by měl EU pomoci dosáhnout do roku 2020 růstu podporujícího začlenění. V něm je stanoven politický rámec a konkrétní opatření, která mají být přijata na úrovni EU a členských států, jakož i pokyny pro využívání prostředků z EU na podporu reforem. Balíček se zaměřuje například na způsob, jak vymanit děti z bludného kruhu znevýhodnění, dále se věnuje otázkám stárnutí populace, aktivního začleňování lidí vyloučených z trhu práce, bezdomovectví, sociálních služeb obecného zájmu, zdraví a dlouhodobé péče. Sociální investice jsou součástí sociálních politik spolu se sociální ochranou a stabilizací ekonomiky.

V roce 2014 se **EURES** stal skutečně celoevropskou službou zaměstnanosti, která bude poskytovat lepší pomoc při zaměstnávání a umísťování pracovníků bez ohledu na vnitrostátní hranice. Bude podporovat především konkrétní skupiny pracovníků s vysokým potenciálem geografické mobility, jakož i zaměstnavatele, kteří mají potíže s náborem vhodného personálu ve své domovské zemi. Proto v roce 2013 byl předložen legislativní návrh s cílem poskytovat lepší informace a poradenství osobám, které pracují v zahraničí v rámci EU. A také se v roce 2014 revidovala pravidla o koordinaci sociálního zabezpečení: na jedné straně byl cílem revize zajistit snadnější mobilitu pro uchazeče o zaměstnání a delší lhůtu, během níž mohou pobírat dávky v nezaměstnanosti v zahraničí. Na straně druhé, se vytvořili jasnější pravidla pro přístup občanů EU k dlouhodobé péči v ostatních členských státech, než kde mají bydliště.

Jak se budou nová opatření financovat? V období 2014 – 2020 by se mělo usnadnit čerpání i správa prostředků z **Evropského sociálního fondu**. Mělo by se navíc zaměřit více na výsledky, soustředit se na menší počet cílů a být více v součinnosti s ostatními fondy EU. ESF se zaměří na čtyři hlavní cíle: zaměstnanost, vzdělávání, sociální začleňování a institucionální kapacita. Evropská komise navrhuje, aby se 20 % prostředků z ESF, které se přidělí členským státům, vyčlenilo konkrétně na podporu sociálního začleňování. Z ESF se budou rovněž spolufinancovat vnitrostátní a přeshraniční činnosti sítě EURES vyvíjené členskými státy, což uchazečům o práci usnadní najít si uplatnění v jiné zemi EU a společně pomůže při nábore pracovníků z ostatních členských států. V únoru 2013 odsouhlasila Evropská rada na rozpočtové období 2014-2020 iniciativu v oblasti zaměstnanosti mladých lidí ve výši 6 mld. €.

EK sloučila program PROGRESS, činnosti prováděné na úrovni EU sítí EURES a evropský nástroj mikro-financování PROGRESS do jediného finančního programu – „**programu EU pro sociální změny a inovace**“ (PSCI) – a spravovat jej přímo. Tento

program by sloužil ke koordinaci politik prostřednictvím výměny osvědčených postupů, budováním kapacit a testováním inovativních politik – ta nejuspěšnější opatření pak získají z Evropského sociálního fondu dodatečnou podporu.

EK navrhla, aby se během rozpočtového období EU 2014-2020 zachoval **Evropský fond pro přizpůsobení se globalizaci**. Zároveň byl zřízen **fond evropské pomoci nejchudším osobám**, který nahradí užší program potravinové pomoci, jenž existuje od 80. let 20. století. Tento fond doplní stávající Fond soudržnosti EU a bude řešit problematiku osob, které jsou vystaveny nejtíživějším formám chudoby, nedostatku potravin, bezdomovectví, a to včetně dětí, které žijí ve velké chudobě. Dostatek potravin a těch nejzákladnějších věcí, jako je například oblečení, je nezbytnou podmínkou pro to, aby si tyto osoby udržely naději, že si práci najdou a podaří se jim tak vymanit z chudoby a sociálního vyloučení.

Další kroky na řešení problému nezaměstnanosti do budoucna se straní EU. EU bude i nadále přijímat opatření na řešení problému nezaměstnanosti, s nímž se v současné době potýkají miliony Evropanů. Zvláštní pozornost bude věnována potřebám mladých lidí, kteří jsou touto situací zvláště zasaženi. Zohlední se při tom problémy dlouhodobého charakteru, jako je například stárnoucí společnost a potřeba vybavit Evropany globálními dovednostmi, tj. dovednostmi uzpůsobenými globálnímu pracovnímu trhu, jež budou mít rozhodující význam pro rozvoj podniků, a tedy i pro vytváření pracovních míst a budoucí prosperitu EU. Připravenost evropské pracovní síly a posílení zaměstnatelnosti budou mít zásadní význam pro oživení růstu. Bude proto třeba přijmout vhodná opatření na pomoc znevýhodněným osobám a využít intenzivnějších **inovací** v oblasti vzdělávání, odborné přípravy a služeb zaměstnanosti.

EU rovněž vytvoří nový program pro sociální politiky. Sociální investiční balíček poskytuje rámec pro reformy politik s cílem zajistit přiměřenější a udržitelnější sociální ochranu, investovat do dovedností a schopností pracovníků a podporovat občany v kritických životních situacích. To členským státům napomůže krizi překonat a stát se silnějšími, soudržnějšími a konkurenceschopnějšími. V době hospodářské a demografické krize a problémů souvisejících s globalizací nesou orgány EU, vlády členských států, odbory, organizace zaměstnavatelů a organizace občanské společnosti za oblast zaměstnanosti, sociálních věcí a sociálního začleňování společnou odpovědnost, a to více než kdy předtím.

3 VÝZNAM NĚKTERÝCH ASPEKTŮ SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKY DNESKA

Nezaměstnanost, sociální záruky, nerovnoprávnost, migranti, čtvrtá technologická revoluce jsou témata, na kterých se EU před lety dohodla, aby se jimi alespoň zabývala? Jakou budoucnost ještě čeká Evropu v době, kdy perspektiva této unie nikdy předtím nebyla tak temná a podle mne bez šancí jako v posledních letech? Jak to vypadá s integrační silou systému, který se od mírotvorné politiky stabilizace šesti zakládajících států rozvinul do stále se méně modernizujícího spíše se blokujícího systému nesolidární a sama na sebe skepticky zahlížející země EU a to především na poli migrace? Žádné náznaky evropského společenství rovných životních a pracovních podmínek, průchodných vzdělávacích a sociálních systémů, společenství velkých členů v globální soutěži o cestu, která ukáže perspektivy všem svým občanům. Některé příčiny sociální problematiky dneska jsou: prekární práce, imigranti, 4. technologická revoluce.

Prekární práce

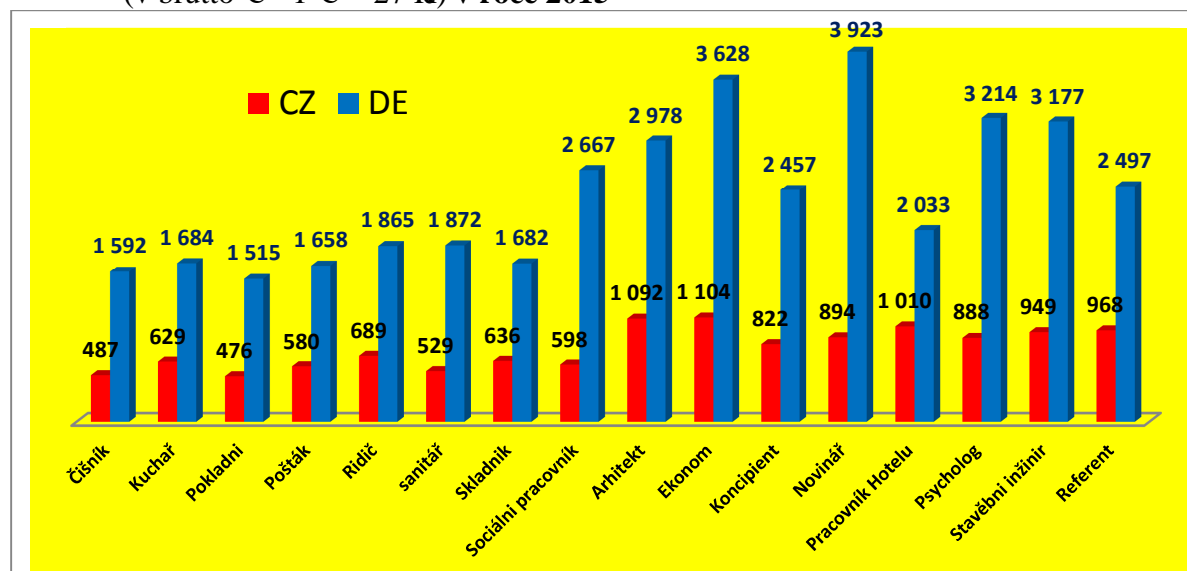
Dneska se setkáváme v EU s problémem prekární práce a nikdo se moc o tom v EK ne zabývá. Proč? Protože základním problémem je země, protože to dovolí. A co vůbec je to precarious work? Je to nejistá práce, je nestandardní zaměstnání, která je špatně placená, nejistá, nechráněná, a nemůže podporovat domácnost. V posledních desetiletích došlo k

dramatickému nárůstu nejistou práci v důsledku takových faktorů, jako je globalizace, posun od výrobního sektoru k sektoru služeb, a šíření informačních technologií. Tyto změny vytvořily novou ekonomiku, která vyžaduje flexibilitu na pracovišti, a, jako výsledek, způsobil pokles standardního pracovního poměru a dramatický nárůst rizikové práce. Důležitým aspektem rizikové práce je jeho genderové povahy, protože ženy jsou stále nadměrně zastoupeny na tento typ práce.^{4,5} Prekariat je tikající časovaná bomba sociálního a to jak ve Slovinsku, tak v Evropě, proto si zaslouží větší pozornost. Nebo jak říkají prekární pracovníci: „dejte nám mateřskou dovolenou, která chrání pracovníky v obchodních řetězcích, anděly v call centrech a všechny flexibilní pracovníky, kteří visí na vlásku kvůli zaměstnanci, který pracují z den v den a nejsou si jistí, zůstávají stále v práci, a po také po dvou měsících nemají dostat zapláceno.

Nejistá práce obecně znamená, nízké mzdy, nejisté zaměstnání, nedostatek ochrany pracovních míst pro pracovníky a obtížnosti pro tento podporovat jejich rodiny. Zaměstnanost by měly být považovány za riskantní, pokud funkce, jako je malá nebo žádná jistota pracovního místa, nízké a nezajištěné mzdy, nedostatečné sociální zabezpečení (*důchody, zdravotní pojištění, dávky v nezaměstnanosti*), bez ochrany proti propuštění, bez odborného vzdělávání, malý nebo žádný bezpečnost a ochranu zdraví při práci a bez odborového zastoupení jsou přítomny. Podle mne, bude nutné vytvořit platformu pro společné pochopení situace ohledně prekérních pracovníků dnes a co je tato práce. To se v tuto chvíli již děje, ale zatím jsme ještě neobjevili řešení 21. století na tuto otázku. Základním problémem je to, že země, to dopustí a schvaluje.

Porovnávám některé platbě pro plnění různých děl v České republice a Německu a to nám všechno vysvětlí v následujícím grafu číslo 1.

Graf 1: Některé platbě pro plnění různých prací mezi Českou republikou a Německou
(v brutto € - 1 € = 27 Kč) v roce 2015



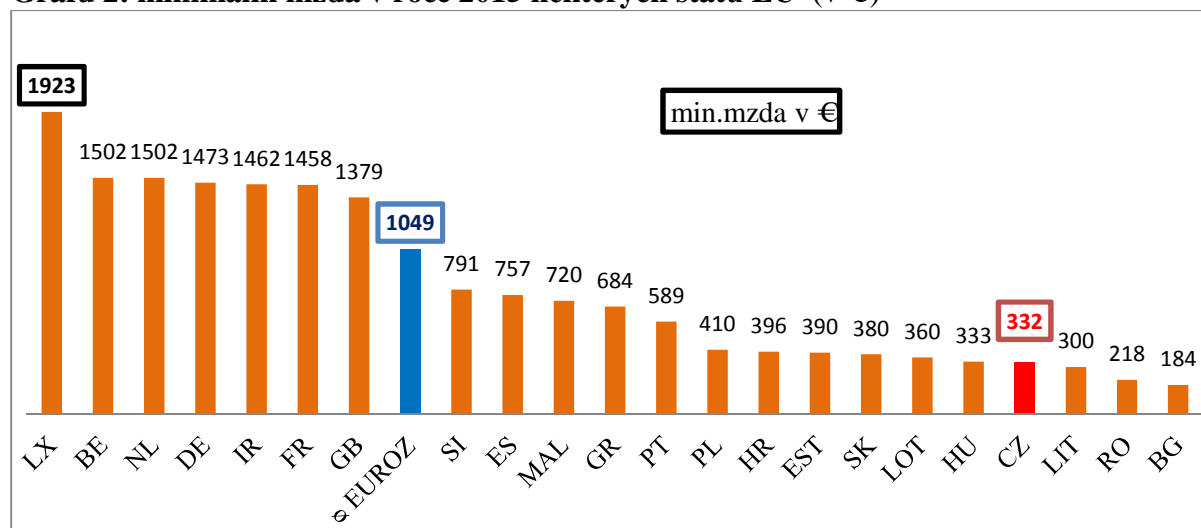
Zdroj: ČSÚ:2016, FM (DAA 2016)

⁴ Fudge, Judy; Owens, Rosemary (2006). "Precarious work. women and the new economy: the challenge to legal norms". In Fudge, Judy; Owens, Rosemary. *Precarious work. women and the new economy: the challenge to legal norms*. Onati International Series in Law and Society. Oxford: Hart Publishing. pp. 3–28. ISBN 9781841136165. http://en.wikipedia.org/wiki/Precarious_work

⁵ Study on precarious work and social rights 2012, Study on Precarious work and social rights, Carried out for the European Commission (VT/2010/084), Working Lives Research Institute, Faculty of Social Sciences and Humanities, London Metropolitan University
<http://www.precarious-work.eu/en/news/more-secure-employment-and-decent-jobs-stop-precariou-work-europe>

Ptám se, co je s tou integrační silou systému států který se rozvinul do stále se méně modernizujícího, spíš v nové době blokujícího nesolidárního systému a sama na sebe někdy skepticky zahlížející 28 zemí. Osobně nevidím žádné náznaky rovných životních a pracovních podmínek, sociálních systémů, které ukazují perspektivu jak v globální soutěži tak perspektivy svým občanům zvláště mladým lidem. Důkazu je moc a nejen obyvatelstvo Řecka, Španělska, Slovinská, Česká a delších států EU právě zažívá v posledních letech Evropu, která radikálně seškrtává sociální systém, mzdy, důchody a lidem často vezme i práci. Přicházejí o velkou část svých mladých obyvatel, které nevidí jinou perspektivu, než se vydat za-bylo jakou prací. Sam jsem zažil, že je hlavní překážka pro práci neinformovanost o pravidlech, či komplikovanost a nepochopení pravidel, které platí například v Německu. Nově přichází pracovníci ne-vede na koho se mají obracet s problémy. Problém je v tom, že například Německo má svá pravidla ohledně práce pro dělníky a migranti z jiných států EU. EK zpracovala některé návrhy řešení, podle mne nedostatečné [15-17]. Rozdíl minimálních mezd některých států, jsou enormní. To je patrné z následujícího

Grafu 2: minimální mzda v roce 2015 některých států EU (v €)



Zdroj: Eurostat 2016

Co přesně nefunguje z pohledu konkurenceschopnosti hlídáno z globálního kontextu a co je špatně. Jednoduché, současný systém vývoje ekonomiky jednotlivých států EU je neudržitelný (*dluhy, koncentrace moci, důchodové systémy, vzájemná pomoc, postup vyřešení finanční krizí, urbanistický či ekologický pohled*). U všeho je patrné, že dnešní instituce, pokud je protáhneme pár desetiletí do budoucna, jeví příznaky kolapsu. Dnešní problém je: Finanční makro-nestabilita, (*bláznivě investovat v dobách růstu a šíleně spořit v dobách propadu*), neschopnost státních institucí tuto nemoc tlumit, nerovnosti v platech a tematika ohodnocení práce a vlastnické a manažerské struktury, daňové otázky a nezdravý průnik peněz a moci a globalizace veřejných statků (*jak se starat společně o společnou zemi*) a podle mne velká nezaměstnanost mladých lidí, víc informací v zdrojích ⁶⁻¹².

⁶ EFFAT, European Federation of Food, Agriculture and Tourism Trade Union, (2014), *More Secure Employment and Decent Jobs: Stop precarious work in Europe!*, 07/10/2014, Rue Fossé-aux-loups 38 - Boîte 3, B-1000 Brussels <http://www.effat.org/en>

⁷ Tomáš Sedláček, (2012), *Bezradní v Davosu a nebo co s kapitalismem?* HN, 23.2.2012, str. 9

⁸ Professor Xavier Sala-i-Martin, Columbia University, Chief Advisor of the Centre for Global Competitiveness and Performance The Global Competitiveness Report 2011-2012, World Economic Forum, Geneva, Switzerland 2011, ISBN- 13: 978-92-95044-74-6, ISBN-10: 92-95044-74-6

⁹ http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/GE_BE_gap.pdf
<http://www.imd.org/research/publications/wcy/World-Competitiveness-Yearbook-Results/#/wcy-2012-rankings/http://www.imd.org/news/IMD-announces-its-2012-World-Competitiveness-Rankings.cfm>

A proč dneska emigranti migrují do Evropy? Milióny emigrantů, který jedu do Evropy mají především jeden základní úkol: "rozředit" obyvatelstvo historických národních států, které je svými politickými elitami stále hůře ovladatelné a začíná se proti bruselské "aristokracii" bouřit. Cílem je vytvořit "nového evropského člověka", jak o tom ve svém článku napsal ředitel Klausova institutu Jiří Weigl¹³. Ale nejen to. Německý prezident Gauck se již nechal otevřeně slyšet, že jde o to "naředit" i mateřštinu, kulturní vzorce a tradice jednotlivých zemí, křesťanství namíxovat islámem i rasy. I toto je starý plán, o němž jsme též psali: ne-podajne bělochy má nahradit "asijsko-negroidní" rasa, vpravdě Nový Evropan.

Migrace je rozhodujícím faktorem dynamiky hospodářského růstu v některých zemích EU, ale může být obtížné vysvětlit to občanům těchto států. Stárnoucí nebo vymírající domorodé obyvatelstvo v zemích, jako je Německo nebo v jižních státech EU je klíčovým argumentem pro rozvoj multikulturních států.

Podle programu EUROMED, (*Euro-Mediterranean Partnership*) v rámci Barcelonského procesu se počítá v letech 2010–2050 s přistěhováním 56 až 80 milionů migrantů, převážně muslimů, do zemí Evropské unie. Podle populační divize OSN (UNPD) a jejího vyjádření z roku 2000, bude Evropa do roku 2025 potřebovat dokonce 159 milionů imigrantů. Problémem ale je, že Evropa úplně přesně neví, kolik migrantů na kontinent vlastně v roce 2015 dorazilo. Ne všichni byli při nelegálních přechodech registrováni a zachyceni. Podle Evropského policejního úřadu (EUROPOL) jsou navíc mezi nimi i lidé, kteří se hlásí k radikálnímu islamismu, což zvyšuje riziko terorismu a také členové kriminálních gangů.

Jenže velké počty migrantů vyvolávají větší či menší odpor veřejnosti už ve všech státech Evropy. Obavy o bezpečnost se mísí s obavami, zda je vůbec kontinent na podobně velké množství lidí, o které se musí státy postarat, připraven.

Například, Vláda v Berlíně oznámila, že v roce 2016 vynaloží na uprchlíky až 17 mld. €. Ekonomové pak tvrdí, že to bude jen v Německu spíše 25 mld. €. Čísla pak ukazují, že kolem 600.000 uprchlíků, kteří se v letu 2015 dostali do Evropy, pochází ze Sýrie. Druhou nejpočetnější skupinu tvoří Afghánci, pak následují Iráčané. Mnoho je také lidí z Eritreje a dalších afrických zemí. Masově migrují ale i z Kosova, Albánci či Makedonci. V případě Evropanů se jedná o čistě ekonomickou emigraci. Oficiální statistiky (*například z Rakouska či Francie*) také potvrzují často diskutovanou věc, která odhaluje složení imigrantů. Kolem dvou třetin skutečně tvoří muži a většinou se jedná o lidi mladšího a středního věku. Dá se tedy očekávat, že následovat bude v příštích letech spojování rodin a to bude silnou migraci do Evropy dál podporovat¹⁴. Asi 80 % těch, kteří v Německu požádali o azyl, nemají formální kvalifikaci, a jen 8 % z nich má vysokoškolský titul. To podle servetu RT.com tvrdí německý Spolkový úřad práce¹⁵. Kritici ale poukazují, že mezi žadateli o azyl je vysoký počet negramotných a nevzdělaných lidí. Deník Junge Freiheit cituje úřad práce SRN, podle kterého nemá 81 % žadatelů potřebné vzdělání. Úřad prý také spočítal, že vzhledem ke krizi, kterou sebou přinese udělování azylu, příští rok přibude asi 400.000 nových příjemců sociálních dávek. Aby došlo alespoň k poklesu těchto hrozivých čísel, nabídlo 60 německých univerzit

¹⁰ EK, Generální ředitelství pro komunikaci, Politiku EU, Hospodářská a měnová unie a euro, ISBN 978-92-79-23920-5, 2013

¹¹ Česká spořitelna, Měsíčník EU aktualit, *Rozpočtové úspory narážejí na mantinely*, Květen 2013, str. 2

¹² http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-13-64_En.htm?locale=en 27.7.2013

¹³ <http://www.klaus.cz/clanky/3796>

¹⁴ Daniel BREST (2016), *Do Evropy loni přišlo 1,5 milionu imigrantů. všechny státy už chtějí jejich počet omezit*, REFLEX, 2.01.2016

<http://www.reflex.cz/clanek/zpravy/68347/do-evropy-loni-prislo-1-5-milionu-imigrantu-vsechny-staty-uz-chteji-jejich-pocet-omezit.html>

¹⁵ [www.javascripvoid\(0\)](http://www.javascripvoid(0))

uprchlíkům zdarma některé kurzy, zatímco v minulosti za ně museli žadatelé o azyl platit¹⁶.

Německu je nedostatek odborníků. Bavorsko má skoro plnou zaměstnanost, v Horní Falcí už dva roky je nezaměstnanost 2 – 3 %. Když si ale vezmete, že sem přicházejí uprchlíci z Afgánistánu, Pákistánu, Iráku či Eritreje, nebudou zaměstnáni v odborných profesích. Ze stovky jsou zhruba 2 až 3, kteří mají vysokoškolské vzdělání a je mezi nimi velice málo těch, kteří mají uzavřen nějaký učební obor. Je mezi nimi i pár studentů, ale není to tak, že by se tím utišil hlad po odborných profesích v Německu. Pokud Německo nezačne razantně řešit současnou uprchlickou krizi, a to i za cenu budování plotů, čekají ho astronomické výdaje, které nemá šanci zvládnout. Pochybuju o tom, že migranti pomohou německému hospodářství s jeho nedostatkem pracovních sil. Největším problémem jsou vzdělání i pracovní kvalifikace většiny běženců, které naprosto neodpovídají požadavkům německého trhu. „Německo čekají ohromné sociální a další výdaje,“ tvrdí Hans-Werner Sinn¹⁷. Uprchlíci, kteří v současnosti přicházejí do Německa, nevyřeší tamní problém se stále větším nedostatkem pracovních sil. Vyplývá to ze studie Institutu německého hospodářství (IW). Vzdělání i pracovní kvalifikace většiny běženců totiž podle studie neodpovídají požadavkům německého trhu. Bez imigrace by se snížil počet výdělečně činných obyvatel Německa v příštích 20 letech o více než 10 miliónů, uvádí studie. Zvlášť kritická je situace v oblasti zdravotnictví a v některých průmyslových odvětvích.

Vzhledem ke stále větší míře digitalizace bude Německo v následujících letech potřebovat hlavně odborníky na IT a obsluhu moderních technických zařízení. Mezi uprchlíky přitom podle studie IW odpovídá těmto požadavkům jen minimum osob. Spatřovat řešení nedostatku pracovních sil v zaměstnávání běženců je tak podle studie omyl. Současná míra zaměstnanosti azylantů ze Sýrie a Iráku, zemí, ze kterých přechází do Německa lidé i v současnosti, je podle IW asi třetinová. Většinou přitom vykonávají pomocné práce¹⁸.

Zajímavé je rovněž porovnání dvou významných trendů vyspělých zemí: demografického vývoje a automatizace. A ještě zajímavější je závěr: automatizace může být jedním z řešení demografického vývoje (*ubývající a stárnoucí populace*), ovšem větším rizikem pro zaměstnání je automatizace! Přitom je už nyní jasné, že přechod do světa nadbytku (*u vyspělých zemí*) znamená, že hlavní ekonomický problém a role trhu se dramaticky promění. Trh je možná dobrým mechanismem pro řešení problému nedostatku, je tomu ale i u přebytku? Kvůli tomu se promění se také role vlád, přičemž nelze vůbec vyloučit, že řada států se pod tlakem technologické změny a dalších krizí rozpadne. Transformovat se bude nejen pracovní trh, který ještě více zvýrazní diskrepanci mezi kategoriemi zaměstnání a práce, ale naplno také vyhřeze problém pracujících chudoby a těch, kteří v tomto novém světě nebudou „použitelní“. Co s přebytečnými lidmi bude klíčová otázka blízké budoucnosti a řada států může padnout.

Kam nás povede čtvrtá technologická revoluce ještě nevím. Ale myslet si, že vše jen tak pojede při starém, by byla velká chyba¹⁹.

¹⁶ <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Toto-vsechno-musi-v-Nemecku-resit-kvuli-migrantum-Okresni-prezident-promlouva-o-nasili-v-taborech-negramotnych-Africanech-a-cislech-z-nichz-jde-hlava-kolem-423795>28.2.2016

¹⁷ Většina uprchlíků nemá vzdělání, Německu hrozí obrovské výdaje, varuje ekonom
<http://www.novinky.cz/ekonomika/396615-vetsina-uprchliku-nema-vzdelani-nemecku-hrozi-obrovske-vydaje-varuje-ekonom.html> 3.2.2016

¹⁸ <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/396410-bezenci-nedostatek-pracovnich-sil-v-nemecku-nevyresi-tvrdi-studie.html>

¹⁹ <http://www.project-syndicate.org/commentary/economic-problems-age-of-abundance-by-j--bradford-delong-2016-01> .. J. Bradford DeLong, (2016), Economics in the Age of Abundance, 28.1.2016

Technologická otázka bude do budoucností důležitá, víc v literatuře²¹⁻²³. Postupné rozšiřování automatizace znamená otázku: co se zbytečnými lidmi? Pojme je sektor služeb (*který sám o sobě není nafukovací*)? Nebo snad budeme směřovat k aplikaci nepodmíněného základního příjmu, jak o něm uvažují např. ve Finsku? Nebo najdeme mechanismus, jak směřovat pracovní sílu do sektorů, které jsou společensky důležité, ale těžko budou ze své povahy generovat zisk (*jako je sociální práce, zdravotnictví, věda, výzkum či péče o životní prostředí*)?

4 ZÁVĚR

Například v Německu se s ohledem na automatizaci a robotizaci očekává největší pokles pracovní síly v Evropě. Z tohoto úhlu pohledu může masový příliv uprchlíků do Evropy znamenat stále větší přebytek lidí na pracovním trhu. A co vymýšlí EU – nevím, reakce jsou příliš pomale. Pokud se Evropa opravdu chce stát se nejkonzukureschopnější a nejdynamičtější ekonomikou založenou na znalostech, je třeba skoncovat s trendem levné a flexibilní pracovní síle (*ne zapomenut, že nás dnes a v budoucnosti čeká velký, veliký problém s nezaměstnaností a emigrantu*), s tím, že EU může dosáhnout jen vyšší produktivitu tím, že investuje do investice vzdělávání, inovací a tvorbu nových pracovních místa, navíc se musí EU spojit!

Podle mne jsou, hlavními příčinami finanční - sociální krize chamtivost, nerealistická očekávání a špatná kontrola systému, v krátkém, lidské slabosti.

Nezaměstnanost, sociální záruky, nerovnoprávnost, migranti, čtvrtá technologická revoluce, nedokončena finanční krize a konkureschopnost jednotlivých států EU, která brání zvýšený mezd a spravedlivým sociálním podmínkám pro zaměstnanost v EU, jsou témata, na kterých se EU před lety dohodla, aby se jimi alespoň zabývala? Jakou budoucnost ještě čeká Evropu v době, kdy perspektiva této unie nikdy předtím nebyla tak temná a podle mne bez šancí jako v posledních letech? Jak to vypadá s integrační silou systému, který se od mírotvorné politiky stabilizace šesti zakládajících států rozvinul do stále se méně modernizujícího spíše se blokujícího systému nesolidární a sama na sebe skepticky zahlížející zemí EU a to především na poli migrace? A k tomu ještě měna euro, která jedny činí většími a silnějšími, druhé (*Jižní křídlo*) ale neschopnými konkurence a nestabilními. Proč? Protože nevidím žádné náznaky evropského společenství rovných životních a pracovních podmínek, průchodných vzdělávacích a sociálních systémů, společenství velkých členů v globální soutěži o cestu, která ukáže perspektivy všem svým občanům.

Nejsem si jistí, ale podle mne se globální systém blíží ke své zkáze. Ničí jej klimatické katastrofy, následky biogenetického výzkumu, nedostatek samoregulace na finančních trzích a rostoucí počet lidí a běženců, kteří nenacházejí sebeuplatnění a to všechno je časová bomba pro bezpečnost a sociální systém EU a můžeme očekávat delší budoucí finanční a sociální krizi, to sem si jistí a opravdu řeknu, to nechci. A na otázku: jede politika EU resp. EK po otázku sociální politiky správním směrem? Podle mne ne.

²¹ http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/reports/Citi_GPS_Technology_Work_2.pdf
TECHNOLOGY AT WORK v2.0, The Future Is Not What It Used to Be, Citigroup 2016, Citi GPS: Global Perspectives & Solutions together with Oxford Martin School, University of Oxford,

²² PwC, University of Southern California & London Business School (2013), PwC's NextGen: A global generational study, 2013.

²³ Lin P, Abney K, Bekey G, 2011, Robot Ethics: Mapping the Issues for a Mechanized World, Artificial Intelligence, 175 , 942-949. 146

Seznam použité literatury

- [1] PASCAL FONTAINE, (2014), *Europe in 12 lessons, EU, Directorate-General for Communications*, EC, ISBN 978-92-79-34276-9
- [2] FUDGE, JUDY; OWENS, ROSEMARY (2006), *Precarious work, women and the new economy: the challenge to legal norms*. Onati International Series in Law and Society. Oxford: Hart Publishing. Pp. 3–28. ISBN 9781841136165.
http://en.wikipedia.org/wiki/Precarious_work
- [3] MARGARET THACEROVÁ, (2003), *Umění vládnout – statecraft, Strategie pro svět v pohybu*, Prostor, Praha 2003, ISBN:978-80-7160-089-2,
- [4] NOURIEL ROUBINI, (2015), *Pomůže jen nový Marshallův plán*, NY University, Project Syndicate, 2015, HN, 4-6/11-2015,
- [5] XAVIER SALA-I-MARTIN, Columbia University, Chief Advisor of the Centre for Global Competitiveness and Performance The Global Competitiveness Report 2011-2012, World Economic Forum, Geneva, Switzerland 2011, ISBN-13: 978-92-95044-74-6, ISBN-10: 92-95044-74-6 and 2015-2016

Citation of a book chapter

- [6] EK, Generální ředitelství pro komunikaci, Politiky EU, (2016), *Hospodářská a měnová unie a euro*, ISBN 978-92-79-23920-5,
- [7] EU, EK, (2014), *Politika soudržnosti 2014-2020*, 1040 Brusel, ISBN 978-92-79-21486-8,
2014, [http:// www.ec.europa.eu/regional_policy/index_cs.htm](http://www.ec.europa.eu/regional_policy/index_cs.htm)
- [8] **Study on precarious work and social rights**, (2012), *Study on Precarious work and social rights*, Carried out for the European Commission (VT/2010/084), Working Lives Research Institute, Faculty of Social Sciences and Humanities, London Metropolitan University, <http://www.precarious-work.eu/en/news/more-secure-employment-and-decent-jobs-stop-precarious-work-europe>

Citation of a paper published in conference proceedings

- [9] Česká spořitelna, Měsíčník EU aktualit, *Rozpočtové úspory narážejí na mantinely*, Květen 2013,
- [10] Daniel BREST (2016), *Do Evropy loni přišlo 1,5 milionu imigrantů. všechny státy už chtějí jejich počet omezit*, REFLEX, 2.01.2016
- [11] EFFAT, European Federation of Food, Agriculture and Tourism Trade Union, (2014), *More Secure Employment and Decent Jobs: Stop precarious work in Europe!*, 07/10/2014, Rue Fossé-aux-loups 38 - Boîte 3, B-1000 Brussels
<http://www.effat.org/en>
- [12] LIN P, ABNEY K, BEKEY G, (2011), *Robot Ethics: Mapping the Issues for a Mechanized World*, Artificial Intelligence, 175 , 942-949. 146

- [13] PwC, University of Southern California & London Business School, (2013), *PwC's NextGen: A global generational study*, 2013.
- [14] Study on precarious work and social rights (2012), *Study on Precarious work and social rights*, Carried out for the European Commission (VT/2010/084), Working Lives Research Institute, Faculty of Social Sciences and Humanities, London Metropolitan University, <http://www.precarious-work.eu/en/news/more-secure-employment-and-decent-jobs-stop-precarious-work-europe>
- [15] TECHNOLOGY AT WORK v2.0, (2016), *The Future Is Not What It Used to Be*, Citigroup 2016, Citi GPS: Global Perspectives & Solutions together with Oxford Martin School, University of Oxford, http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/reports/Citi_GPS_Technology_Work_2.pdf

Citation of electronic publications

- [16] <http://www.project-syndicate.org/commentary/economic-problems-age-of-abundance-by-j-bradford-delong-2016-01> .. J. BRADFORD DELONG, (2016), *Economics in the Age of Abundance*, 28.1.2016

Citation of web sides

- [17] http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/GE_BE_gap.pdf2016
- [18] <http://www.imd.org/research/publications/wcy/World-Competitiveness-Yearbook-Results/#/wcy-2012-rankings/>2016
- [19] <http://www.imd.org/news/IMD-announces-its-2012-World-Competitiveness-Rankings.cfm>2016
- [20] http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-13-64_En.htm?locale=en27.7.2013
- [21] <http://www.klaus.cz/clanky/3796> ... 2016
- [22] <http://www.reflex.cz/clanek/zpravy/68347/do-evropy-loni-prislo-1-5-milionu-imigrantu-vsechny-staty-uz-chteji-jejich-pocet-omezit.html>
- [23] [www.javascriptvoid\(0\)](http://www.javascriptvoid(0))2016
- [24] <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Toto-vsechno-musi-v-Nemecku-resit-kvuli-migrantum-Okresni-prezident-promlouva-o-nasili-v-taborech-negramotnych-Africanech-a-cislech-z-nichz-jde-hlava-kolem-423795>28.2.2016
- [25] Většina uprchlíků nemá vzdělání, Německu hrozí obrovské výdaje, varuje ekonom <http://www.novinky.cz/ekonomika/396615-vetsina-uprchliku-nema-vzdelani-nemecku-hrozi-obrovske-vydaje-varuje-ekonom.html> 3.2.2016
- [26] <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/396410-bezenci-nedostatek-pracovnich-sil-v-nemecku-nevyresi-tvrdi-studie.html>2016

Kontakt**Ing. et ing. Florian Margan, Ph.D.**

Ševčíkova 7, 130 00 Praha

e-mail: florian.margan@gmail.com

BUILDING OF VALUES FROM THE VIEW OF CORPORATE GOVERNANCE

Martina Muchová^a – Mária Klimiková^b

Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: flymatus@gmail.com
Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: klimikova@centrum.sk

Building values, in terms of corporate governance could be summed up in a single word: transparency. The current management and bank boards have, as a result of the financial crisis, ahead a philosophy of transparency. It is really a philosophy, not only as regards the governance structure. The entire financial sector recognizes that it is the only way forward. They are based on the transparency; there is pressure for greater openness, even though the bank no longer actively changed its culture. This is an important matter for the board and top bank executives. In this paper we draw on an attention of key tools in corporate governance practices, especially by describing the role of internal audit in corporate culture. We believe that the approaches to organizational culture have evolved and that organizations are now utilizing new tools and techniques to embed good behaviors into systems of governance.

Key words: Corporate governance, financial crisis, transparency, corporate culture, internal audit

JEL Classification: G01, G18,G21

1 Introduction

The way of doing business has changed unrecognizable since the time when the first corporations were created. It has chained substantially during the last 20 years. Separation of the ownership and control in corporations creates the whole range of sophisticated processes and procedures in the activity of any company and its governance. Organizations and bank's performance and strategy mostly depend on whether shareholders and directors can create efficient control system over managers and whether managers can provide a smooth day to day activity of business without excessive risks. To what extent the corporation should be transparent, what level of the shareholder activism is optimal, how to motivate but not to force executives to gamble with the company, how to manage risk, how to work ethically: all these issues arose from the corporate governance, ownership and control paradigm. The change is happening. More people, organizations and banks are talking about corporate governance, corporate culture, transparency, internal audit's role. Very important role in the process of corporate governance plays the third party - regulators - who on their side wish to increase market stability and efficiency through new reforms and stricter rules of the "game".¹

We will discuss the role of internal audit in corporate culture, identify best practice and develop practical resources to help boards across a broad range of sectors and industries take effective action on culture.

¹ PETERS I. (2016), Culture: embedding best behaviour. [online]. In: *AUDIT & RISK*, 9. 5. 2016. Available online: <http://auditandrisk.org.uk/blog/culture-embedding-best-behaviour>

2 A Weight of Corporate Governance

Nobody comes to work just for the pay packet. If all people are motivated by is money, they can always earn more elsewhere. People come to work because of what the company stands for, what it does beyond simply producing its product, how its cultural values are embedded and how its leaders lead. It is very much the role of leadership to fulfil workers' expectations, and to ensure the company does the right thing. There is much public scrutiny of business behavior and the role of leaders when things go wrong.

2.1 Corporate governance in Financial Sector

Not only in most businesses, but also in financial sector, leaders are described by the workforce as authoritative, bureaucratic and secretive. This lack of transparency is not a recipe to promote the right behaviors from the top down. Workers who mimic the attitude of such managers will inevitably display values and a culture that brings out the worst in business. Management should lead by example, following the corporate values and embedding them among colleagues. Culture and values should not be things done on a Friday afternoon to tick the box for the week. Doing the right thing starts with the company itself, it needs management and workers alike to look beyond just turning a profit, to seeing what difference the company makes to society. To gather practical insight into corporate culture and the role of boards means to understand how boards can shape, embed and assess culture and to identify and promote best practice.

The rightly respected and well-developed principles of corporate governance are one of the factors that attract business and investors and help fuel economic growth. But those investors would take more comfort in where they've placed their money if they knew the culture within companies was one that demonstrated high levels of stewardship; if they felt they had found a good home for their money with strong values and a purposeful culture.

Strong **corporate governance** is about more than remaining compliant and minimizing risk. It is also vital to achieving strategic goals and ultimately creating shareholder value.² And, crucially, communicating corporate cultural standards and best practice helps to harmonize global organizations.

The corporate culture is visible every time an audit is completed, whether that is an audit of a business unit or of a process across many business units. Supporting a culture of good governance is one of our many roles, and one of the ways to be done by undertaking cross-border multi-location process audits, to compare and contrast locations, showcase best practices and demonstrate how sharing good governance can help generate shareholder value, even across a diverse geographical footprint.

2.2 Key Attributes of Good Governance

Corporate Governance is an institutional framework in which good people know right and work right, starting with those at the top.³

Good governance is essentially about effective, responsible leadership:

1. A Board committed to high standards of governance as its ethical approach to managing operations and risks;
2. Actions conducted with integrity, based on compliance with relevant local laws and regulations, and international standards

² KLIMIKOVA a kol. (2012), *Bankový manažment a marketing I*, Bratislava, vyd. IRIS 2012, ISBN 978-80-89238-63-7

³ KEASEY, THOMPSON & WRIGHT. (1997) , *Corporate Governance Economic and Financial Issues*, Oxford University Press, 1997, ISBN 978-01-98289-91-



Source: IMF, Safeguard Assessment of Central Banks, 2016

3 The Importance of Reputation – a Bank’s Reputation

Global organizations are faced with a seemingly endless list of risks. From poor financial controls and non-compliance - internal audit’s bread and butter - all the way through to cultural clashes, geopolitical tensions and macroeconomic volatility. What is considered high-risk in one market may be virtually absent in another.

Reputation risk is one of the key risk factors that banks face, along with credit risk, interest rate risk, operational risk, and other elements that can often be expressed financially. Often, being “squishy,” reputation risk doesn’t get the same going over that other risks do. Banks depend on reputation. “Banks ...in crisis or not - are particularly vulnerable to reputational consequences because of their public role. ... Could there be benefits to understanding the ways that an individual financial institution’s reputation - or that of the financial industry as a whole - might have particular effects on, for example, safety and soundness, financial inclusion, or financial innovation?”⁴ The banking regulators might have a role to play in terms of how the board and management handle reputation risk.

4 Internal Audit

Internal audit has a big role in geographical or overseas-related risks usually rank high on the agendas of audit committees because more often than not the company is going into those markets for strategic reasons such as new revenue streams or cost reductions. Board will want assurance that they can have confidence over what they are hearing regarding the status of these strategic initiatives. Many global corporates have internal procedures that are stricter than the regulatory obligations they are beholden. With those standards in place, then comes the application of a robust risk-based internal audit plan.

Banks need a proper risk-based audit plan to identify key areas that need to be focused on and the challenges of regulatory obligations. Building a proper risk-based audit plan is one

⁴ RASKIN B. (2013), Reflection of Reputation and its consequences. [online]. In: *BOARD OF DIRECTORS in FRS*, 28. 2. 2013. Available online: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/raskin20130228a.htm>

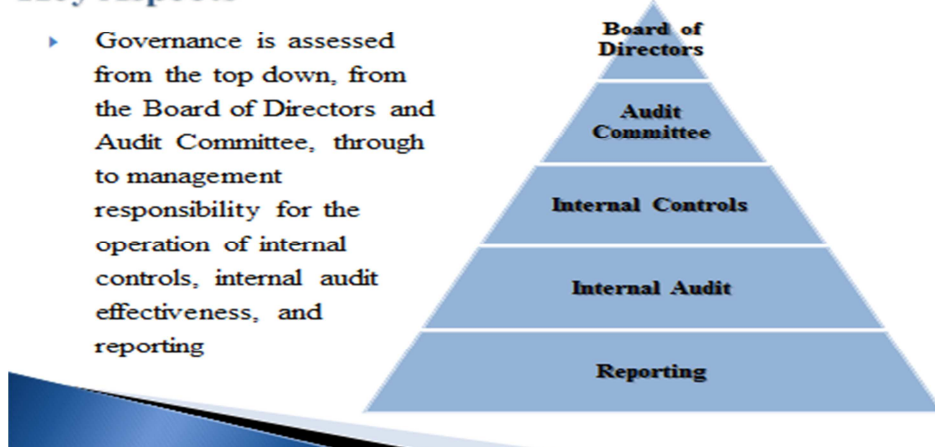
of the keys because it's all about identifying what there must be done, and making sure the audit committee and stakeholders know what they are not reviewing as well.⁵

Internal audit has a role in assessing and critiquing management's preparedness to be able to react to any changes. Internal audit should be looking at how well-positioned management is to identify that a currency movement or commodity price drop has occurred and the impact of that on the business, but also how to respond to that. For internal audit, it is crucial to assess management's assumptions, especially when they form the basis for strategic planning and investment decisions. This means critiquing whether those assumptions are reasonable, how they are validated and how often they are updated to reassess investments and strategy.

As more difficult to audit are strategic areas as there is no standard program to work from, so there seems to be a nervousness around them. Reviewing payroll and accounts payable is one thing, but challenging the board about the planning assumptions in its strategic process is a bit close to home for some senior directors.

It is in adding value by assuring the organization's or bank's global strategy as well as its controls and governance where internal audit can really prove its worth.

Governance and ELRIC Key Aspects



Source: IMF, Safeguard Assessment of Central Banks, 2016

It is also vital to achieve strategic goals and ultimately create shareholder value. And, crucially, communicating corporate cultural standards and best practice helps to harmonize global organizations. Setting standards and putting them into practice are two different things.

5 Three Lines of Defense Model

3 Lines of Defense (3LOD) is a strategy much beloved by banks as a risk management filter. The “Three lines of defense” model for risk management has been accepted as a best practice by regulators and the Basel Committee on Banking Supervision.⁶ Therefore, it is now “non-optional” for compliance risk management programs in regulated financial institutions.

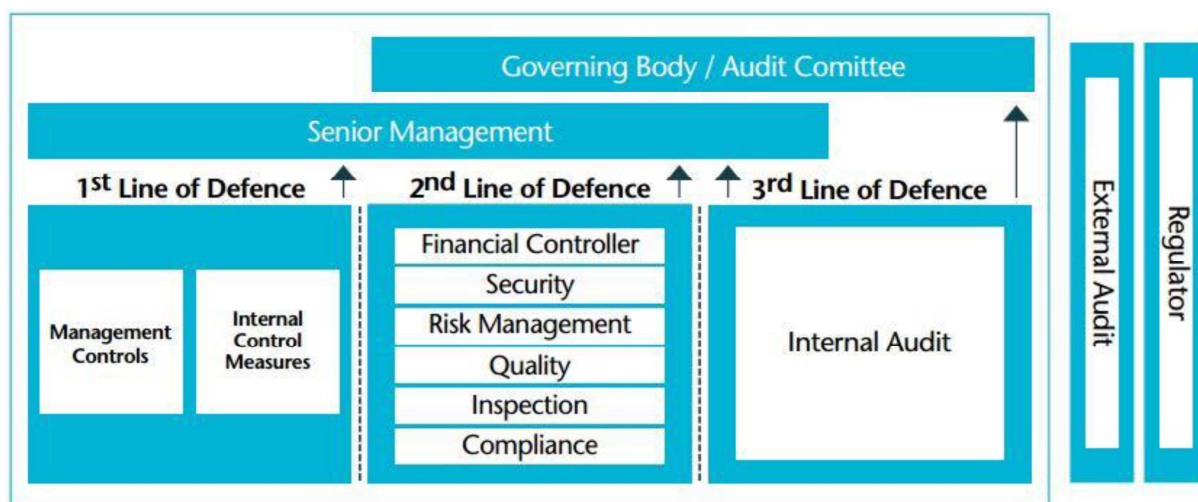
⁵ KLIMIKOVA, M. – MUCHOVA, M. (2013), *Nové výzvy interného auditu v corporate governance*; In *Aktuálne otázky finančných trhov: recenzovaný zborník vedeckých statí* (el. zdroj) – Bratislava: Fin Star, 2013, ISBN 978-80-89670-00-0, s.(1-9), ITMS 26240120032, VEGA 1/0329/11

⁶ DALY E. (2014): Drawing a line under the 3 Lines of Defence in Banking. [online]. In: *INSTITUTE OF RISK MANAGEMENT*, 4. 7. 2014. Available online: <https://www.theirm.org/about/published-articles/drawing-a-line-under-the-3-lines-of-defence-in-banking.aspx>

Each line of defence has a monitoring and/or testing responsibility. This is the area where there is often a great deal of overlap and not as much coordination as would be optimal.⁷

In short, this model states that:

1. first line of defense for risks is the line of business unit;
2. second line is independent risk management (compliance, operations risk, etc.);
3. third line is the independent audit function.



Source: LEECH J. – HANLON L. (2014), Three Lines of Defense vs Five Lines of Assurance. [online]. In: *ELEVATING THE ROLE OF THE BOARD AND CEO IN RISK GOVERNANCE*, 28. 7. 2014. Available online: <http://riskoversightsolutions.com/wp-content/uploads/2011/03/Risk-Oversight-Solutions-for-comment-Three-Lines-of-Defense-vs-Five-Lines-of-Assurance-Draft-Nov-2015.pdf>

The first line of defence has been the least well developed over the years, so building out a strong, functional first line has been a priority in large institutions and is increasingly becoming so in mid-size and smaller ones. The first line owns regulatory quality control of its products, services, and operations. It should have built-in procedures in all of its processes that ensure that regulatory requirements are followed for all of its product lines. The first line should consult with the second - and they should then reach agreement in the interpretation and implementation of all regulations. Disclosures must be provided, deadlines must be met.

Compliance, as *the second line*, has the responsibility to monitor and test periodically for every regulation to determine the level of compliance. Compliance testing is conducted on a risk-based priority schedule, because everything cannot be tested every year without a huge staff. The second line is responsible not only to the bank's board but to the regulatory agencies for compliance risk oversight. The second-line compliance function will protect itself. That will be by going on the record regarding its advice to the business unit, further straining relationships. The second line is there to provide a check on the advice of the first line.

Finally, the independent audit *as the third line* should have an audit schedule that also tests the level of compliance within the business units as well as the compliance program within the first and second lines.

Each line of defence should be independent of the other. So, while the quality control function of the business line should be a daily process, the testing that Compliance and Audit

⁷ MANI, (2015): Bank's Risk Governance Framework needs Three Lines of Defense Model. [online]. In: *VALUE WALK*, 10. 7. 2015. Available online: <http://www.valuwalk.com/2015/07/banks-risk-governance-framework-needs-three-lines-of-defense-bis/>

do should be risk-based and conducted on a schedule so that the widest scope is covered in a reasonable time period. Coordinating these three approaches can do a lot to make the overall compliance performance of the institution comprehensive and efficient. One issue that has surfaced is that the three lines have had difficulty coordinating the required responsibilities without overlapping each other and being inefficient.

6 The cultural elements in 3LOD Model

The three lines of defence will work best if there is open communication and robust discussion among all of the groups. These cultural elements allow for the most efficient and effective coordination of all the lines. All of the lines have a common goal - that the institution have a successful compliance program with the fewest possible regulatory issues. Collaboration with this goal in mind should result in each line playing its own independent but cooperative role and allow for the most productive compliance program overall. We believe that the approaches to organizational culture have evolved and latest research shows that organizations are now utilizing new tools and techniques to embed good behaviors into systems of governance.

7 Conclusion

An unambiguous risk culture is crucial to any effective risk management framework for banks. Punishing bad behavior is one way of ensuring that employees work to the highest ethical and professional standards. Organizations that embody the new approach to culture are shifting the focus to rewarding the right behaviors. The organizations emphasize learning and rewarding those employees who apply the lesson learned quickly and effectively, rather than apportioning blame. New technology has allowed organizations and banks to manipulate and analyze large quantities of customer and client data like never before. This has implications for internal audit work. These tools and techniques can only work if internal audit has the positioning and reach to influence at the highest levels of an organization. Its role as the insider-outsider is the key to success when providing culture assurance. Practitioners can leverage powerful data tools to provide more objective and robust insights about culture. Boards can be assured that internal audit's opinion on culture is being supported by hard data.

References

- [1] DALY E. (2014): Drawing a line under the 3 Lines of Defence in Banking. [online]. In: *INSTITUTE OF RISK MANAGEMENT*, 4. 7. 2014. Available online: <https://www.theirm.org/about/published-articles/drawing-a-line-under-the-3-lines-of-defence-in-banking.aspx>
- [2] FARRELL, L. (2015): „Three Lines of Defense“ Works. [online]. In: *BANKING EXCHANGE*, 6. 11. 2015. Available online: <http://www.bankingexchange.com/news-feed/item/5541-making-three-lines-of-defense-work>
- [3] KEASEY, THOMPSON & WRIGHT. (1997) , *Corporate Governance Economic and Financial Issues*, Oxford University Press, 1997, ISBN 978-01-98289-91-3
- [4] KLIMIKOVA M. a kol. (2012), *Bankový manažment a marketing I.*, Bratislava, vyd. IRIS 2012, ISBN 978-80-89238-63-7
- [5] KLIMIKOVA, M. – MUCHOVA, M. (2013), *Nové výzvy interného auditu v corporate governance*; In *Aktuálne otázky finančných trhov: recenzovaný zborník*

vedeckých statí (el. zdroj) – Bratislava: Fin Star, 2013. ISBN 978-80-89670-00-0, (s. 1-9), ITMS 26240120032, VEGA 1/0329/11

- [6] LEECH J. – HANLON L. (2014), Three Lines of Defense vs Five Lines of Assurance. [online]. In: *ELEVATING THE ROLE OF THE BOARD AND CEO IN RISK GOVERNANCE*, 28. 7. 2014. Available online: <http://riskoversightsolutions.com/wp-content/uploads/2011/03/Risk-Oversight-Solutions-for-comment-Three-Lines-of-Defense-vs-Five-Lines-of-Assurance-Draft-Nov-2015.pdf>
- [7] MANI, (2015): Bank's Risk Governance Framework needs Three Lines of Defense Model. [online]. In: *VALUE WALK*, 10. 7. 2015. Available online: <http://www.valuewalk.com/2015/07/banks-risk-governance-framework-needs-three-lines-of-defense-bis/>
- [8] PETERS I. (2016), Culture: embedding best behaviour. [online]. In: *AUDIT & RISK*, 9. 5. 2016. Available online: <http://auditandrisk.org.uk/blog/culture-embedding-best-behaviour>
- [9] RASKIN B. (2013), Reflection of Reputation and its consequences. [online]. In: *BOARD OF DIRECTORS in FRS*, 28. 2. 2013. Available online: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/raskin20130228a.htm>

Kontakt

Ing. Martina Muchová

Oddelenie bankovníctva a finančných trhov

Národnohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: flymatus@gmail.com.

doc. Ing. Mária Klimiková, PhD.

Oddelenie bankovníctva a finančných trhov

Národnohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: klimikova@centrum.sk

AKTIVITY ČÍNY V STREDNEJ ÁZII

Juraj Ondriaš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondrias@euba.sk.

Cieľom práce je analyzovať vzťahy Číny a štátov strednej Ázie. Po zhrnutí dôvodov záujmu Číny o strednú Áziu sa práca bude stručne venovať ekonomickým a energetickým vzťahom, ako aj budovaniu infraštruktúry v rámci projektu novej hodvábnjej cesty. Následne sa práca pozrie na úlohu Šanghajskej organizácie v regióne. Potom sa zamiera na snahu Číny o uplatnenie mäkkej moci v oblasti a takisto na kritiku, ktorú čínsky postup v strednej Ázii vyvoláva. Informácie boli získané štúdiom elektronických databáz vedeckých časopisov a internetových stránok relevantných inštitúcií.

Kľúčové slová: Čína, stredná Ázia, Šanghajska organizácia spolupráce, nová hodvábnja cesta

The aim of this paper is to analyze the relations of China and the Central Asian countries. After summarizing the reasons of China's interest in Central Asia, the paper will briefly focus on economic and energy relations, as well as infrastructure building as part of the New Silk Road. After that, the work will look at the role of the Shanghai Cooperation Organization in the region. It will then focus on the attempts of China at using its soft power and on the criticism of China's approach toward Central Asia. Information was obtained by the study of electronic databases and websites of relevant institutions.

Keywords: China, Central Asia, Shanghai Cooperation Organization, New Silk Road

JEL: F50, F53

1 Úvod

Stredná Ázia je v tejto práci definovaná ako región piatich postsovietských štátov – Kazachstan, Uzbekistan, Turkméno, Kirgizsko a Tadžikistan. Hoci stredná Ázia nemá v zahraničnej politike ČLR také významné miesto ako regióny východnej a juhovýchodnej Ázie, Čína bola nútená venovať veľkú pozornosť stredoázijskému regiónu hneď po rozpade ZSSR. Dôvodom bola situácia v západočínskej provincii Sin-ťiang, ktorá je obývaná hlavne turkickým a moslimským národom Ujgurov, a takisto Chuejmi, etnickými Číňanmi (Chánmi) moslimského vyznania. Táto situácia bola ovplyvnená rozpadom sovietskeho bloku, ktorého dozvuky zasiahli aj Čínu. V prvom rade išlo o rozvoj demokratizačného hnutia, ktoré vyvrcholilo na námestí Tien-an-men. V druhom rade to bolo osamostatnenie sa bývalých zväzových republík strednej Ázie, ktoré slúžilo ako katalyzátor podobných aspirácií u Ujgurov. A v neposlednom rade išlo o posilnenie islamizmu po páde sekulárneho sovietskeho režimu, a po víťazstve mudžahídov v Afganistane. Všetky tieto faktory viedli k nepokojom v provincii Sin-ťiang, ktoré boli umocnené ekonomickou zaostalosťou regiónu v porovnaní s prudko sa rozvíjajúcim východom Číny. Aby Čína zabránila rastu separatizmu a násilia v provincii, začala rozvíjať svoju stratégiu voči strednej Ázii. Čínska politika voči stredoázijským štátom má teda intermestikálnu povahu, čiže dochádza v jej rámci k miešaniu domácich a zahraničnopolitických otázok a cieľov. Stredná Ázia takisto slúži ako laboratórium čínskej politiky, ktorá môže byť neskôr aplikovaná aj na iné regióny.¹ Príkladom je multilaterálna spolupráca v rámci Šanghajskej organizácie pre spoluprácu (ŠOS), ktorú si tu ČLR odskúšala. Čína bola pôvodne skeptická voči multilateralizmu, keďže sa obávala

¹ BLANK, S. J. (2011): Dragon Rising: Chinese Policy in Central Asia, s. 261

vytvárania koalícií voči nej v rámci multilaterálnych platforiem. Takisto sa spoliehala, že v bilaterálnych rokovaníach bude môcť voči partnerom využiť svoju novonadobudnutú moc. Avšak pozitívne skúsenosti multilateralizmu v strednej Ázii posilnili ochotu Číny zapájať sa do multilaterálnych procesov aj v iných regiónoch, napr. vo vzťahoch s ASEAN.

2 Ekonomika, energetika a infraštruktúra

Napriek tomu, že to boli bezpečnostné dôvody, ktoré upriamili čínsky pohľad na strednú Áziu po studenej vojne, najväčší rozvoj vzťahov je v oblasti ekonomiky a energetiky. Je to hlavne nerastné bohatstvo regiónu, najmä ropa a zemný plyn, ktoré Čínu láka. Čínsky hospodársky rozmach znamená čoraz väčší hlad tejto krajiny po rope a plyne, ale aj iných surovinách. Stredná Ázia, najmä Kazachstan, Uzbekistan a Turkménsko, poskytuje možnosť Číne diverzifikovať zdroje, odkiaľ nakupuje tieto suroviny, aj keď tieto zámery sťažuje absencia infraštruktúry. V r. 1997 teda začali práce na ropovode Kazakhstan-China Oil Pipeline, ktorý bol prvým produktovodom vedúci zo strednej Ázie do Číny. O 10 r. neskôr bola podpísaná dohoda o stavbe Turkmenistan-China Gas Pipeline, ku ktorej sa neskôr pridali aj Kazachstan a Uzbekistan.² Avšak Čína sa nesústredí len na štáty bohaté na ropu – čínske banské a metalurgické firmy ťažia zlato v Tadžikistane a Kirgizsku.³ Záujem majú aj o meď, bauxit a iné vzácne kovy.⁴ Hlavne vďaka surovinám rastie obchod Číny s regiónom. Na turné po strednej Ázii v r. 2013 podpísal čínsky prezident Si Ťin-pching obchodné dohody s Kazachstanom za 30 mld. USD, s Uzbekistanom za 15 mld. USD, s Kirgizskom za 3 mld. USD a s Turkménskom za 8 mld. USD.⁵

Ďalšou príčinou záujmu Číny o túto oblasť je jeho pozícia mosta medzi ostatnými regiónmi Eurázie. Už tisícročia prechádzala strednou Áziou hodvábná cesta, a súčasné infraštruktúrne projekty sa podľa toho označujú kolektívnym názvom „nová hodvábná cesta“. Jedným z týchto projektov je „New Eurasian Land Bridge“.⁶ Ide o projekt železničného prepojenia, ktorý má konkurovať pôvodnému Eurasian Land Bridge, ktorý v podobe napr. transsibírskej a bajkalsko-amurskej magistrály prechádza Ruskom. NELB má za cieľ prepojiť Čínu s Európou práve cez strednú Áziu dvoma hlavnými ťahmi. Severný ťah vychádza zo Sin-ťiangy a prechádza cez Kazachstan do Ruska, a odtiaľ ďalej do Európy. Južný ťah, začatý v r. 1990, takisto vedie zo Sin-ťiangy do Kazachstanu, odtiaľ sa ale stáča na juh cez Uzbekistan, Turkménsko a Irán do Turecka.

Druhý veľký projekt novej hodvábnej cesty sa označuje ako Silk Road Economic Belt. Bol zahájený Si Ťin-pchingom počas návštevy v Astane 7. 9. 2013.⁷ Tento projekt je súčasťou širšej čínskej iniciatívy One Belt, One Road (OBOR), ktorá okrem neho zahŕňa aj projekt Maritime Silk Road (námornej hodvábnej cesty). Súčasťou OBOR ale nie je len budov/stavba infraštruktúry na prepojenie oboch koncov kontinentu, ale aj obchodná a kultúrna výmena so všetkými štátmi, ktorými prechádza.

3 Šanghajská organizácia spolupráce

Korene Šanghajskej organizácie spolupráce (ŠOS) siahajú do r. 1996, kedy bola vytvorená tzv. Šanghajská päťka, ktorá zahŕňala Čínu, Rusko, Kazachstan, Kirgizsko a Tadžikistan. Keď sa v r. 2001 stal členom Uzbekistan, organizácia si osvojila súčasný

² SAIF-UR-REHMAN, M. – KAYANI, S. A. (2015): Sino - Russia Competing Interests in Central Asia, s. 40

³ PANTUCCI, R. – PETERSEN, A. (2012): China's Inadvertent Empire, s. 33

⁴ FRANKOPAN, P. (2015): The Silk Roads Rise Again, s. 33

⁵ AFRIDI, M. K. – YOUSUFI, M. – AHMAD, M. (2015): Power Interest and Rivalry of Major Powers (United States, Russia and China) in Central Asia, s. 33

⁶ New railway linking China, Europe to be built (2004)

⁷ VIEHE, A. – GUNASEKARAN, A. – Downing, H. (2015): Understanding China's Belt and Road Initiative

názov. Išlo o prvú medzivládnu organizáciu, na ktorej vzniku sa Čína spolupodieľala, a ktorá, ako bolo zmienené, slúžila ako laboratórium pre Čínu na skúšku multilateralizmu. ŠOS sa zameriava primárne na bezpečnostné otázky, pričom ako tri hlavné problémy identifikuje terorizmus, separatizmus a extrémizmus.⁸ V rámci toho sa venuje aj počítačovej kriminalite či hrozbe elektronickej vojny. No zahŕňa aj konvenčnú vojenskú spoluprácu či spoluprácu v oblasti ekonomiky, energetiky, dopravy, poľnohospodárstva, vedy, vzdelávania, životného prostredia, kultúry a turizmu.⁹

ŠOS má ambíciu byť garantom bezpečnosti a stability v stredne Ázii. S tým súvisí aj chladný postoj voči prítomnosti jednotiek USA v regióne, ktoré tam sú v súvislosti o operáciou NATO v Afganistane. Na podporu tejto misie založili USA základne v Uzbekistane a Kirgizsku. Americká letecká základňa Karši-Chánanbád bola zatvorená po kritike zo strany USA voči uzbeckému potlačeniu protivládnych protestov v tom istom roku, kým základňa Manas v Kirgizsku bola Američanmi opustená v júni 2014. ŠOS, najmä jej najmocnejší členovia Rusko a Čína, trvajú na odchode vojsk USA z regiónu. V tom však možno skôr vidieť súperenie oboch veľmocí s USA než záujem štátov regiónu, čo je posilnené aj faktom, že štáty regiónu sa nebránia spolupráci s USA. Za tým teba vidieť obavy stredoázijských republík z dominancie Ruska alebo Číny. Najmä dva najmocnejšie stredoázijské štáty, Kazachstan a Uzbekistan, vnímajú organizáciu ako nástroj na oslabenie západného vplyvu v oblasti, napr. aj podporou tamojších vlád a odsudzovaním pokusov o farebné revolúcie v štátoch regiónu.

Avšak Čína by rada rozšírila záber ŠOS aj do sféry ekonomických vzťahov.¹⁰ Čínski politici navrhli vytvorenie zóny voľného obchodu medzi členskými štátmi a takisto aj rozvojovú banku ŠOS.¹¹ Ostatné krajiny bloku sú ale skeptické voči takýmto plánom. Najmä Rusko by preferovalo ponechať dôraz ŠOS na bezpečnostnú spoluprácu a ekonomické záležitosti by rado prenechalo na svoj vlastný projekt Eurázijskej hospodárskej únie, kde má Rusko jasnú prevahu keďže Čína v ňom zastúpená nie je. Rusko ale takisto rozvíja bezpečnostnú organizáciu paralelne k ŠOS v podobe Organizácie zmluvy o kolektívnej bezpečnosti, ktorý okrem iných postsovietskych štátov zahŕňa aj všetky stredoázijské krajiny (s výnimkou Uzbekistanu, ktorý vystúpil v r. 2012). No ŠOS má význam pre Rusko ako platforma na urovnávanie potenciálnych konfliktov v ich súperení o vplyv v oblasti. Stredoázijské štáty zase môžu v rámci ŠOS lavírovať medzi oboma veľmocami, a zabrániť tomu, aby jedna z nich získala hegemoniu v regióne.¹² Tieto štáty vstúpili do ŠOS práve v nádeji, že Čína vyváži dovtedajší dominantný vplyv Ruska, teraz sa však začínajú obávať čínskej dominancie.

Je však otázka, nakoľko je ŠOS účinná v úlohe udržiavania stability v regióne. Zásada nemiešania sa do vnútorných záležitostí svojich členov jej zväzuje ruky. Organizácia napr. nepodnikla žiadne kroky v súvislosti s tzv. tulipánovou revolúciou v Kirgizsku v r. 2005, nepokojov v uzbeckej provincii Andidžan v tom istom roku, či protivládnych nepokojov v Kirgizsku v r. 2010.¹³

⁸ DADABAEV, T. (2014): Shanghai Cooperation Organization (SCO) Regional Identity Formation from the Perspective of the Central Asia States, s. 107

⁹ Official Website of Russia's Presidency in the Shanghai Cooperation Organisation 2014-2015

¹⁰ SAIF-UR-REHMAN, M. – KAYANI, S. A. (2015): Sino - Russia Competing Interests in Central Asia, s. 41

¹¹ PANTUCCI, R. – PETERSEN, A. (2012): China's Inadvertent Empire, s. 34

¹² DADABAEV, T. (2014): Shanghai Cooperation Organization (SCO) Regional Identity Formation from the Perspective of the Central Asia States, s. 106

¹³ BLANK, S. J. (2011): Dragon Rising: Chinese Policy in Central Asia, s. 266

4 Vnímanie Číny v regióne

Čína sa snaží aj o posilnenie kultúrnej spolupráce v regióne, odvolávaním sa na spoločnú históriu a kultúrne dedičstvo.¹⁴ Jedným z hlavných nástrojov sú Konfuciove inštitúty. Tie sú najviac rozšírené v štátoch hraničiacich s Čínou. Čína tiež ponúka študentom možnosť študovať na čínskych univerzitách. Túto príležitosť využívajú tisíce študentov z oblastí, najviac z Kazachstanu.¹⁵

Kritici v regióne aj mimo neho ale vyčítajú Číne nátlak, ktorý údajne vyvíja na stredoázijských partnerov, napr. v prípade kirgizského schválenia nového zákona proti extrémizmu v r. 2004, ktorý mal sťažiť pôsobenie údajných ujugurských separatistov v krajine. Takisto sa hovorí o zákulisnom tlaku a úplatkoch Kirgizsku sa zrušenie americkej základne v Manase pred r. 2014.¹⁶ Rovnako sa Číne vytýka aj korupcia, ktorá sprevádza čínske obchodné praktiky v regióne. Za značnou časťou tejto korupcie údajne stoja čínske vládne firmy, ktoré si takto kupujú lojalitu vládnucich klík v týchto štátoch. A opakuje sa aj kritika praktík Číny z ostatných častiach sveta, napr. absencia kondicionality, ktorá pomáha držať autoritatívnych prezidentov pri moci, alebo využívanie pracovníkov z Číny pri stavbe projektov, čo oberá domácich pracujúcich o pracovné miesta. Protesty vyvoláva aj ekonomická dominancia Číny, napr. vo forme likvidácie domácich výrobcov neschopných konkurovať lacnému dovozu z Číny.¹⁷

Odpor vyvolávajú aj dohody stredoázijských štátov susediacich s Čínou o úprave hraníc a prenájme pôdy.¹⁸ Ide o pokračovanie delimitácie hraníc, ktorá začala v 80. rokoch medzi Čínou a ZSSR. Neskôr si Čína osvojila stratégiu urovnávania hraníc tým, že po nastolení vysokých požiadaviek sa uspokojí s malými ziskami, ktoré sú však údajne bohaté na nerastné suroviny. Takto prebehla delimitácia hranice s Kirgizskom v r. 1996-99 a s Tadžikistanom v r. 2002-2010. V oboch prípadoch došlo v dotknutej stredoázijskej krajine k veľkým demonštráciám proti dohode. Podobne negatívne dôsledky mali aj snahy čínskych farmárov o prenájmanie pôdy v Kazachstane v r. 2004 a 2009. V prvom prípade si 3 000 čínskych roľníkov prenajalo 7 000 hektárov nevyužitej pôdy, v druhom prípade malo ísť o milión hektárov, od tohto zámeru ale kazašská vláda ustúpila po búrlivých protestoch. Podobne dopadla aj snaha Číny takto využiť 2 000 hektárov v Tadžikistane. Domáce obyvateľstvo považuje tieto dohody za krádež pôdy a zdrojov zo strany Číny a vzdanie sa suverenity zo strany svojich vlád.

5 Záver

Vďaka infraštruktúrnym projektom, na ktorých sa Čína v oblasti strednej Ázie podieľa, je jasné že tento región je pre Čínu čím ďalej dôležitejší. Význam regiónu je jednak v jeho pozícii mostu medzi rôznymi kútmí Eurázie, jednak ako alternatívny zdroj nerastných surovín, hlavne ropy a zemného plynu. No stále bude potrebné dobudovať infraštruktúru, kým ekonomické vzťahy naplnia svoj potenciál. Takisto ale pretrváva potreba Číny zabezpečiť si zázemie z hľadiska bezpečnosti, kvôli vlastnej ujugurskej a moslimskej populácii v provincii Sin-tiang. Na to jej slúži Šanghajská organizácia spolupráce, aj keď Čína by chcela rozšíriť pôsobnosť tejto organizácie. ŠOS a oblasť strednej Ázie ako celok majú takisto význam pre Čínu ako laboratórium na odskúšanie si nových politík a iniciatív. No údajná slabá efektívnosť ŠOS a rastúca rivalita Číny a Ruska o vplyv v oblasti vzbudzujú otázky o potenciáli tejto organizácie.

¹⁴ FRANKOPAN, P. (2015): *The Silk Roads Rise Again*, s. 33

¹⁵ PANTUCCI, R. – PETERSEN, A. (2012): *China's Inadvertent Empire*, s. 35

¹⁶ BLANK, S. J. (2011): *Dragon Rising: Chinese Policy in Central Asia*, s. 268

¹⁷ DADABAEV, T. (2014): *Shanghai Cooperation Organization (SCO) Regional Identity Formation from the Perspective of the Central Asia States*, s. 108

¹⁸ BLANK, S. J. (2011): *Dragon Rising: Chinese Policy in Central Asia*, s. 266

Avšak čím ďalej silnejšie postavenie Číny v oblasti začína vzbudzovať znepokojenie stredoázijských štátov a ich obyvateľov. Obavy panujú z čínskej dominancie regiónu, v rámci ktorej lacné čínske exporty likvidujú domácich výrobcov, zatiaľ čo vlády sa stávajú čím ďalej závislejšie na vývoze ropy a zemného plynu do Číny. Tak ako inde vo svete, aj v strednej Ázii využíva Čína vlastnú pracovnú silu pri budovaní infraštruktúrnych projektov, čím sťažuje domácim obyvateľom získať pracovné príležitosti a skúsenosti. A takisto absencia politickej kondicionality, ktorá podporuje autoritatívnych vodcov a bráni demokratizácii regiónu, patrí k čínskemu prístupu k rozvojovým krajinám všeobecne. Kritiku domácich obyvateľov vzbudzuje aj korupcia údajne spojená s pôsobením čínskych firiem, či dohody tamojších vlád s Čínou ohľadne delimitácie hraníc a prenájme pôdy. Nech je ale postup Číny a jej pohľad na jej aktivity v strednej Ázii akýkoľvek, počíta sa s tým, že jej moc a význam v regióne bude rásť aj naďalej. Je otázne, nakoľko spomalenie čínskej ekonomiky ovplyvní tieto predpovede, a ako sa odrazí na intenzite a kvalite vzťahov Číny so štátmi v regióne.

Zoznam použitej literatúry

- [1] (2004): New railway linking China, Europe to be built. [online] In: *China Daily* [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete:
http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-03/18/content_315973.htm
- [2] AFRIDI, M. K. – YOUSUFI, M. – AHMAD, M. (2015): Power Interest and Rivalry of Major Powers (United States, Russia and China) in Central Asia. [online]. *FWU Journal of Social Sciences*, zima 2015, roč. 1, s. 25-36, [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete:
<http://web.b.ebscohost.com/academic-search-complete.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=64df7f87-5f89-4ba1-be4e-99a23aa7f7f2%40sessionmgr120&vid=1&hid=105>
- [3] BLANK, S. J. (2011): Dragon Rising: Chinese Policy in Central Asia. [online]. *American Foreign Policy Interests*, november-december 2011, roč. 33, č. 6, s. 261-272, [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete:
<http://web.b.ebscohost.com/academic-search-complete.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=43402637-83e0-4311-b9a5-56b4e149f862%40sessionmgr104&vid=1&hid=105>
- [4] DADABAEV, T. (2014): Shanghai Cooperation Organization (SCO) Regional Identity Formation from the Perspective of the Central Asia States. [online]. *Journal of Contemporary China*, január 2014, roč. 23, č. 85, s. 102-118, [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete:
<http://web.b.ebscohost.com/academic-search-complete.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=4acea428-3d98-4e6b-a7d8-43c95906fb07%40sessionmgr105&vid=1&hid=105>
- [5] FRANKOPAN, P. (2015): The Silk Roads Rise Again. [online]. *New Statesman*, október 2015, roč. 144, č. 5285, s. 30-33, [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete:
<http://web.b.ebscohost.com/academic-search-complete.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=bdea4827-1fbf-4d92-a3d9-e5f1acc65361%40sessionmgr107&vid=1&hid=105>

- [6] Official Website of Russia's Presidency in the Shanghai Cooperation Organisation 2014-2015 (2014): *Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organisation*. [online]. [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete: http://en.sco-russia.ru/about_sco/20140905/1013180761.html
- [7] PANTUCCI, R. – PETERSEN, A. (2012): China's Inadvertent Empire. [online]. *National Interest*, november-december 2012, č. 122, s. 30-39, [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete: <http://web.b.ebscohost.com/academic-search-complete.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=eea46b4f-1007-4a09-92db-57586925899c%40sessionmgr104&vid=1&hid=105>
- [8] SAIF-UR-REHMAN, M. – KAYANI, S. A. (2015): Sino - Russia Competing Interests in Central Asia. [online]. *FWU Journal of Social Sciences*, zima 2015, roč. 1, s. 37-43, [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete: <http://web.b.ebscohost.com/academic-search-complete.han2.savba.sk/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=b94b1f36-4315-4668-812d-9b79637248d8%40sessionmgr105&vid=1&hid=105>
- [9] VIEHE, A. – GUNASEKARAN, A. – Downing, H. (2015): Understanding China's Belt and Road Initiative. [online]. In: *Center for American Progress*, 22. 9. 2015. [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné na internete: <https://www.americanprogress.org/issues/security/report/2015/09/22/121628/understanding-chinas-belt-and-road-initiative/>

Kontakt

Mgr. Juraj Ondriaš

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

AFRIKA A MEDZINÁRODNÝ TRESTNÝ SÚD

Klaudia Pytel'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: klaudia.pytelova@euba.sk

Hlavným obsahom príspevku je načrtnutie súčasný, kritikou (na oboch stranách) poznačený vzťah medzi Afrikou, resp. Africkou úniou a Medzinárodným trestným súdom. Hlavným cieľom je najmä preskúmať „do akej miery je pravdivá a oprávnená kritika činnosti ICC zo strany afrických štátov“. Medzinárodný trestný súd koná len v medzinárodno-právne stanovených medziach svojej pôsobnosti, a tým pádom nemá dosah na iné štáty mimo tohto legálne obmedzujúceho spektra, a práve preto je jeho činnosť v prevažnej miere nasmerovaná voči africkým štátom.

Kľúčové slová: Afrika, Africká únia, Medzinárodný trestný súd, Rímsky štatút ICC, Bezpečnostná rada OSN

The main content of this paper is to outline the current relationship between Africa (African Union respectively) and the ICC, which is affected by critique from both sides. The main objective is to examine "the extent to which there is a true and legitimate criticism of the work of the ICC by African states." The ICC only acts in an international legally-defined limits of their competence, and therefore has no impact on other states outside of this legally limited spectrum, which is why its activity is mainly directed towards African countries.

Key words: Africa, African Union, International Criminal Court, Rome Statute ICC, UN Security Council.

JEL Classification: K33, K14, F53

1 Úvod

Prijatie Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu (ďalej len „ICC“) v júli 1998 možno označiť ako jeden z najväčších úspechov medzinárodnej komunity, ktorý mal smerovať k zabezpečeniu medzinárodného mieru, bezpečnosti a spravodlivosti. Od svojho začiatku sa však v prevažnej väčšine zaoberá situáciami a podozrivými z afrického kontinentu. Po viac ako 13 rokoch fungovania z 19 situácií, ktoré sú v rôznych štádiách riešené pred ICC, je iba 7 nasmerovaných proti „neafrickým“ štátom. Faktom zostáva, že zo 124 členských štátov je 34 práve z Afriky¹, čo v konečnom dôsledku predstavuje najväčšiu regionálnu skupinu štátov. A na druhej strane zároveň nemožno opomenúť, že Afrika v posledných rokoch čelí rozsiahlemu porušovaniu ľudských práv, ku ktorému dochádza v ozbrojených konfliktoch prebiehajúcich v afrických štátoch.

Medzinárodný trestný súd v tomto kontexte čelí rôznym výzvam ako napríklad prekážke v podobe princípu komplementarity, odmietnutiam spolupráce zo strany jednotlivých zainteresovaných štátov, problému ochrany svedkov, neschopnosti vykonať vydaný zatykač a podobne. Cieľom tohto príspevku je preskúmať „do akej miery je pravdivá a oprávnená kritika činnosti ICC zo strany afrických štátov“.

¹ Ďalej ICC pozostáva z 19 štátov z oblasti Ázia – Pacifik, 18 štátov z Východnej Európy, 28 z oblasti Latinskej Ameriky a Karibiku a 25 západoeurópskych a iných štátov.

2 Osobitosti Medzinárodného trestného súdu a jeho jednotlivé štádia

Africkí štátni predstavitelia označujú Medzinárodný trestný súd ako „neo-koloniálny“ nástroj namierený proti Afrike a jej lídrom². Podmienky, na základe ktorých ICC vykonáva svoju činnosť, možno označiť aj ako dvojité štandard. Rovnaká a rovná aplikácia práva na všetkých zodpovedných za „najzávažnejšie zločiny proti záujmom a hodnotám medzinárodného spoločenstva“³ bez rozdielu – nie je v súčasnosti možná. Osoby reprezentujúce najsilnejšie štáty sveta – sa nachádzajú mimo jurisdikciu Medzinárodného trestného súdu (nakol'ko buď vôbec nepodpísali alebo „iba“ neratifikovali Rímsky štatút ICC), a teda na nich nemá dosah ani prípadný zatykač ICC.

Štatút Medzinárodného trestného súdu, známy aj ako Rímsky štatút, vstúpil do platnosti 1. júla 2002. Na jeho základe bol založený stály a nezávislý súd, ktorého úlohou je vyšetrovať a prinášať spravodlivosť jednotlivcom, ktorí sú zodpovední alebo sa podieľajú na páchaní vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti a genocídy. Rímsky štatút vytvoril mimo samotného súdu aj druhú nezávislú inštitúciu, ktorou je „Trustový fond pre obeť“⁴, ktorý môže vykonávať činnosť len v situáciách, v ktorých má ICC jurisdikciu. Medzinárodný trestný súd tak sám o sebe nemožno považovať za jednotný, resp. jediný, nakol'ko je zložený z rôznych súčastí⁵. V prvom rade je to samozrejme trestný súd, ktorý však sčasti zahŕňa aj aspekty medzi-štátnych súdnych procesov (aj v rámci princípu komplementarity), prvky občianskych sporov (napríklad v konaní o reparáciách), funkcie ochrany ľudských práv (ktorá do určitej miery prekračuje aj princíp spravodlivosti alebo právo na spravodlivý súdny proces) a špecifické otázky bezpečnosti a ochrany (najmä vo vzťahu k ochrane obetí a svedkov). Spomínané funkcie ICC možno prepojiť s jednotlivými druhmi moci, ktorými ICC disponuje: donucovacou právomoc nad jednotlivcami, formálnou a neformálnou inštitucionálnou právomocou (do ktorej môžeme zahrnúť aj procedurálne pravidlá), štrukturálnou právomocou (ICC zaraďujeme k tranzitívnej spravodlivosti – tým pádom jeho základnou charakteristikou je aj zmena systému v post-konfliktnom období a podpora mieru a stability) a produktívnou právomocou (schopnosť vytvoriť novú „subjektivitu“ napr. v kontexte zaradenia obeť do súdneho procesu v postavení účastníka trestného konania).

Vyšetrovanie Úradom prokurátora (Office of the Prosecutor, ďalej len „OTP“) môže začať na podnet samotného štátu, na základe rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN (ďalej len „BR OSN“), konajúcej podľa kapitoly VII Charty OSN, alebo z tzv. vlastnej iniciatívy hlavného prokurátora ICC. Len štáty, ktoré sú zmluvnými stranami štatútu sa môžu obrátiť na súd s odkazom na nejakú situáciu. Tie, ktoré nie sú jeho zmluvnou stranou, môžu prípad odporučiť Bezpečnostnej rade, pokiaľ ide o ohrozenie medzinárodného mieru alebo bezpečnosti, alebo môžu sprostredkovať informácie prokurátorovi na vyšetrovanie (ale je na zvážení prokurátora či postúpi vec súdu).

Štáty, zmluvné strany štatútu, môžu odporučiť súdu, aby začal konať v súvislosti so zločinnými spáchanými na ich územiach. Článok 14 to vymedzuje nasledovne: „štát, zmluvná strana, môže predložiť prokurátorovi situáciu, keď sa zdá, že došlo k spáchaniu jedného trestného činu alebo viacerých trestných činov v jurisdikcii Súdu, so žiadosťou na prokurátora, aby vyšetril situáciu s cieľom určiť, či sa zo spáchania takých trestných činov obžaluje jedna osoba alebo viac konkrétnych osôb^{6,7}. Prokurátor však nie je povinný začať

² Pozri WERLE, G. – LOVELL, F.- VORMBAUM, M.(2014): Africa and International Criminal Court, s. 3.

³ Pozri - Preambula Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu.

⁴ V anglickom znení: Trust Fund for Victims.

⁵ JESSBERGER, F. – GENEUSS, J. (2012): The many faces of the International Criminal Court, s. 10.

⁶ Pozri čl. 14 Rímskeho štatútu ICC

⁷ Ak je to možné, v predloženej dokumente sa špecifikujú relevantné okolnosti a zároveň sa prikladá akákoľvek podporná dokumentácia, ktorú má k dispozícii štát predkladajúci situáciu

vyšetrovanie len na základe tejto žiadosti, môže ju zamietnuť z dôvodu nedostatku závažnosti, komplementarity alebo záujmu senátu súdu.

Prokurátor môže iniciovať vyšetrovanie *proprio motu* (na základe jeho vlastného uváženia), a to na základe informácií o trestnom čine v rozsahu jurisdikcie Súdu.⁸ Podľa čl. 15 štatútu môže Prokurátor iniciovať trestné stíhanie aj bez zmluvného štátu, alebo Bezpečnostnej rady OSN, ale v tom prípade je povinný to predložiť na preskúmanie senátu prípravného konania⁹. Komplex prípustnosti¹⁰ zahŕňa aj požiadavku, aby prokurátor informoval všetky štáty s jurisdikciou ešte pred začatím konania. Článok 17 ods. 1 odsek 1 Štatútu uvádza štyri možné situácie, resp. prípady, ktoré si vyžadujú bližšie posúdenie, aby bolo možné rozhodnúť otázku príslušnosti ICC¹¹. Z dikcie odseku 1 článku 17 vyplýva, že prípady, ktoré nespádajú pod písmená a) až d), sú pre ICC prijateľné. Posúdenie konkrétnej situácie je už ale záležitosťou súdu, najmä tiež pri riešení otázky, či určitá vec je, alebo nie je dostatočne závažná. V prípade, že na základe kritérií uvedených v článku 17 odseku 1 je situácia, resp. prípad považovaný za neprijateľný, Štatút ICC pozastaví právomoci prokurátora rovnako, ako aj opatrenia súdnych senátov.¹²

Založenie ad hoc tribunálov ukázalo, že Bezpečnostná rada má významnú rolu v medzinárodnej trestnej spravodlivosti. Keď BR OSN odporučí situáciu pred ICC, nezakladá tým nový inštitút ako to bolo v prípadoch Medzinárodných trestných tribunálov pre bývalú Juhosláviu a Rwandu (ICTY a ICTR), ale môže na dotknutý štát uvaliť doplnkovú povinnosť¹³. Je však potrebné zdôrazniť, že súd je nezávislá inštitúcia a jeho právomoc je udelená zmluvou (štatútom ICC) a Bezpečnostná rada ju nemôže meniť. Tento status bol potvrdený medzinárodnou zmluvou medzi OSN a ICC, v rámci ktorej obe inštitúcie deklarujú vzájomný rešpekt k ich postaveniu a mandátu¹⁴. Právomoc vzniesť podnet/oficiálne stanovisko na začatie vyšetrovania pred ICC zverené BR OSN umožňuje ICC zaoberať sa situáciami, ktoré by „za normálnych okolností“ nebolo možné preskúmať. Bezpečnostná rada OSN využila túto svoju právomoc v pozitívnom zmysle slova dvakrát (v prípade Darfúru/Sudánu v roku 2005 a v prípade Líbye v roku 2011), a v negatívnom zmysle slova - kedy odmietla využitie podnetu - trikrát¹⁵ (napr. odmietla situáciu v Keni v roku 2013 alebo v Sýrii v roku 2014¹⁶).

„Prax BR OSN vo vzťahu k ICC možno charakterizovať troma negatívnymi znakmi, a to selektívnosťou, podstatnými chybami v oficiálnych stanoviskách na začatie vyšetrovania a nedostatkom zmysluplného vyšetrovania a zistenia situácie v referujúcich štátoch“.¹⁷ Selektívnosť sa prejavuje najmä v kontexte prerogatívy postavenia stálych členov BR OSN,

⁸ Pozri čl. 15 Rímskeho štatútu ICC.

⁹ Podáva žiadosť o poverenie vyšetrovaním.

¹⁰ Podľa čl. 17 Rímskeho štatútu ICC - Súd určí, že prípad je neprípustný, ak a) prípad vyšetruje alebo trestne stíha štát, ktorý má v prípade jurisdikciu, s výnimkou, keď tento štát nie je ochotný alebo nie je schopný skutočne vykonať vyšetrovanie alebo trestné stíhanie, b) prípad vyšetruje štát, ktorý má v prípade jurisdikciu, a štát rozhodol nestíhať danú osobu s výnimkou, keď rozhodnutie je výsledkom neochoty alebo neschopnosti štátu skutočne vykonať trestné stíhanie, c) daná osoba už bola súdená za konanie, ktoré je predmetom žaloby, a pojednávanie Súdom nie je podľa článku 20 ods. 3 povolené, d) prípad nie je dostatočne závažný na to, aby ďalšie kroky Súdu boli odôvodnené.

¹¹ EL ZEIDY, MOHAMED M. (2008): The principle of Complementarity in International Criminal Law, s. 160.

¹² Tamtiež.

¹³ Ako napríklad povinnosť spolupracovať so súdom.

¹⁴ Pozri čl. 2 ods. 2 Zmluvy „Relationship Agreement between the UN and the ICC“

¹⁵ Presný počet je otázný, nakoľko sa napr. Bezpečnostná rada OSN odmietla zaoberať bezpečnostnou situáciou na Srí Lanke (alebo v Libanone), a tým pádom aj otázkam predloženia tejto situácie na vyšetrovanie pred ICC.

¹⁶ V máji 2014 bola rezolúcia BR OSN zablokovaná dvojím vetom zo strany Ruskej federácie a Čínskej ľudovej republiky.

¹⁷ DICKER, R. (2015): The International Criminal Court and its Double Standards of International Justice, s. 2.

zvlášť v statuse USA, Ruskej federácie a Čínskej ľudovej republiky, ktorí nie sú zmluvnými stranami Rímskeho štatútu ICC. Čo sa týka podstatných chýb v dvoch „referujúcich“ rezolúciách č. 1593 pre Darfúr a č. 1970 pre Líbyu – obe spomenuté rezolúcie povolili vyňatie z trestnej jurisdikcie súdu pre občanov nečlenských štátov ICC, aj keď tieto osoby boli (a sú) podozrivé zo spáchania medzinárodných zločinov na územiach „referujúcich“ štátov. Tretí negatívny aspekt súvisí s financovaním a so samotným „vykonaním“ jednotlivých rezolúcií. Referujúce rezolúcie obsahujú ustanovenia o plnom finančnom zabezpečení vyšetrovania a trestného konania členskými štátmi ICC, aj napriek faktu, že vyšetrovania na území štátov, ktoré nie sú zmluvnou stranou Rímskeho štatútu a nie sú ochotné spolupracovať je o dosť finančne náročnejšie. Vo vzťahu k „vykonávacej sile“ týchto rezolúcií, možno konštatovať, že žiadna neexistuje, nakoľko samotné rezolúcie neobsahujú ustanovenia o ich vykonaní zo strany ostatných členských štátov OSN, ani BR OSN neprijala žiadne ďalšie doplnkové, vykonávacie rezolúcie. Tým pádom Bezpečnostná rada OSN nezabezpečila v týchto prípadoch spoluprácu členov OSN s Medzinárodným trestným súdom. V konečnom dôsledku Medzinárodný trestný súd pôsobí ako politický nástroj stálych členov BR OSN, ktorý je z ich strany zneužiteľný proti „slabším/nevyhovujúcim“ štátom medzinárodného spoločenstva.

Situácie a štáty v rámci konania pred Medzinárodným trestným súdom sú zaraďované do rôznych štádií a fáz, a až následne sú riešené ako samostatné prípady. Ešte pred samotným vyšetrovaním sa môže uskutočniť tzv. predbežné vyšetrovanie (*preliminary examinations*). V rámci neho sa Úrad prokurátora rozhoduje či existuje dostatok informácií o určitej situácii, či existujú zločiny s dostatočnou závažnosťou (čo by predstavovalo poskytnutie odôvodneného základu na otvorenie oficiálneho vyšetrovania), OTP ďalej analyzuje či ICC má alebo nemá jurisdikciu, a teda že či vyšetrovanie by malo byť alebo či je prípustné (či to neriešia vnútroštátne súdy) a či vyšetrovanie je v záujme spravodlivosti a/alebo obetí. Predbežné vyšetrovanie sa delí na 4 fázy. Prvá fáza je v podstate samotné začatie riešenia situácie pred ICC. Druhá fáza sa vyznačuje klasifikáciou medzinárodných zločinov, ktoré boli spáchané v rámci príslušnej situácie. V tretej a štvrtej fáze OTP rieši prijateľnosť a jurisdikciu ICC, a zároveň uskutočňuje výber potenciálnych, najzávažnejších prípadov. Štvrtá fáza je zároveň charakteristická identifikáciou či existuje určitý záujem spravodlivosti. Koniec predbežného vyšetrovania sa vyznačuje rozhodnutím hlavného prokurátora o otvorení/neotvorení formálneho vyšetrovania. Medzinárodný trestný súd môže intervenovať len v situáciách, v ktorých štáty nie sú schopné alebo ochotné vyšetrovať alebo trestne stíhať na národnej úrovni, pričom úlohou hlavného prokurátora je posúdiť tieto kritéria.

Počas vyšetrovania zhromažďuje OTP dôkazy – tak, aby bolo možné vzniknúť oficiálne obvinenie a požiadať o vydanie zatykača alebo predvolania a začať prípravné konanie (tzv. *Pre-Trial Stage*). Sudcovia pre prípravné konanie rozhodujú o tom, že či sa v danom prípade pokračuje v trestnom konaní pred ICC. Odbor pre prípravné konanie rozhoduje väčšinou hlasov v senáte vo veciach týkajúcich sa prípustnosti dôkazov a právomoci ICC konať v danom prípade, oprávňuje prokurátora na zahájenie samostatného vyšetrovania, určuje, či existujú dostatočné dôkazy podporujúce obvinenia a vydáva nariadenia týkajúce sa zadržiavania materiálov v držbe štátu, zverejnenie ktorých by mohlo ohroziť národnú bezpečnosť. Ďalšie otázky môžu byť rozhodnuté samostatne jednotlivými sudcami, vrátane nariadení potrebných pre zabezpečenie súkromia a bezpečnosti svedkov alebo akcií zameraných na spoluprácu so štátom pri realizácii jedného z rozhodnutí prijatých senátom.¹⁸ Ďalšími štádiami sú samotné trestné konanie a prípadné odvolacie konanie (ktoré sa konajú v konkrétnych prípadoch konkrétnych osôb).

¹⁸ Pozri čl. 57 Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu.

3 Vzťah Medzinárodného trestného súdu a afrických štátov

Dve tretiny členských štátov Africkej únie (ďalej len „AÚ“) sú zároveň členmi Medzinárodného trestného súdu. V posledných rokoch Zhromaždenie Africkej únie prijíma rôzne rezolúcie kritizujúce ICC a jeho činnosť. V konečnom dôsledku možno konštatovať, že Africká únia žiada svojich členov o implementovanie politiky „neuposlúchnutia a nespolupráce s ICC“.¹⁹ Vzťah medzi ICC a AÚ sa začal zhoršovať po vznesení obvinenia proti sudánskemu prezidentovi Omar Al-Bashirovi v roku 2008.

V kontexte jednotlivých štádií a fáz pred ICC je možné badať zainteresovanosť ICC v Afrike. V súčasnosti - v rámci predbežného vyšetrovania – sa OTP zameriava na 9 štátov, z toho sú 3 africké krajiny (Burundi, Guinea, Nigéria). OTP aktivity v Guinei sú v súčasnosti limitované len na oficiálne návštevy a kontakty s mimovládnyimi organizáciami a štátnymi orgánmi, a to z dôvodu, že v Guinei bol vytvorený špeciálny panel sudcov, ktorého úlohou má byť trestať a trestne stíhať osoby podozrivé zo zločinov proti ľudskosti. Rok 2016 má byť v prípade Guinei konečným pre finalizovanie vyšetrovania, každopádne sa predbežné vyšetrovanie „ustabilizovalo“ len v druhej fáze. Situácia v Nigérii je o dosť závažnejšia, najmä v súvislosti s aktivitami militantnej islamistickej teroristickej skupiny *Boko Haram*. Predbežné vyšetrovanie sa už nachádza v tretej fáze, v rámci ktorej sa uskutočňuje výber potenciálnych prípadov. V druhej fáze OTP dospelo k identifikovaniu rozsiahleho páchania zločinov proti ľudskosti v tomto vnútroštátnom ozbrojenom konflikte, a to aj na strane *Boko Haram*, ako aj na strane Nigérijských ozbrojených zložiek (*Nigerian Security Forces*), ktoré sú podporované Kamerunom, Čadom a Nigerom. *Boko Haram* je podozrivé zo zabíjania (zatiaľ sa odhaduje počet cez 8000 civilistov), z väznenia a neľudského zaobchádzania (odhad cca 1100 osôb, z toho viac ako 500 žien, pričom iné zdroje uvádzajú počet 2000 žien), z útokov na školské zariadenia, a tým pádom nielen na budovy, ale aj na študentov a učiteľov (50 zničených a 70 bolo nútených zavrieť svoje prevádzky), z nábora detských vojakov (podľa dokumentácie OSN ide o deti pod 12 rokov), z využívania a sexuálneho zneužívania žien a dievčat (čo bolo označené ako špeciálne závažný problém) a z ničenia a bombardovania budov určených na náboženské účely (tak kostoly, ako aj mešity). Vládne bezpečnostné sily sú na druhej strane podozrivé z páchania poprav, mučenia a neoprávneného zatýkania (neoprávnené zatknutých malo byť cca 20 tisíc osôb, a z toho vraj cca 7 tisíc zomrelo vo vojenskej väzbe), z útokov proti civilnému obyvateľstvu a taktiež z nábora detských vojakov.

Oficiálne vyšetrovanie smeruje voči 10 štátom, ale iba jeden je neafrickou krajinou²⁰. V prípravnom konaní sa nachádzajú 4 prípady a všetky smerujú voči africkým občanom (z toho 3 prípady sú z Darfúru/Sudánu – jedným prípadom je *Al Bashir Case*, a jedna osoba je kenský štátny občan). Samotné trestné konanie má dve fázy, a to fázu v príprave (v súčasnosti 3 prípady) a už prebiehajúcu fázu (so 4 prípadmi). Zo spomínaných štyroch prípadov – dva prípady z prebiehajúceho konania spolu bezprostredne súvisia, a to s trestným stíhaním veliteľa Oslobodeneckej armády v Stredoafrickej republike, pričom v jednom prípade ide o obvinenie z podplácania svedkov (tzv. *Bemba Case*) a v druhom prípade o obvinenia zo zločinov proti ľudskosti (tzv. *Bemba et all Case*). Ďalším v podstate kontroverzným stále prebiehajúcim prípadom je trestné konanie proti bývalému prezidentovi Pobrežia Slonoviny Laurentovi Gbagbovi (tzv. *Gbagbo and Blé Goudé Case*). Kontroverznosť spočíva v tom, že práve Gbagbo inicioval prijatie a ratifikáciu Rímskeho štatútu ICC, a to práve v nádeji, že ICC začne trestné konanie proti povstalcovi v jeho krajine. ICC ho však následne obvinila zo zločinov proti ľudskosti, a začiatkom tohto roka proti nemu začalo trestné konanie. Štvrtým

¹⁹ MUKUM MBAKU, J. (2013): *International Criminal Court and Africa*, s. 1.

²⁰ Vyšetrovanie v súčasnosti smeruje proti Ugande, Konžskej demokratickej republike, Darfúru/Sudánu, Stredoafrickej republike, Keni, Líbyi, Pobrežiu Slonoviny, Mali, Stredoafrickej republike (opakovane ako kvázi samostatná situácia) a proti Gruzínsku.

práve prebiehajúcim prípadom je *Ntaganda Case*, ktorý je občanom Konžskej demokratickej republiky a je obvinený zo zločinov proti ľudskosti a vojnovým zločinom. V príprave trestného konania sú prípady občanov z Mali (*Al Mahdi Case*), Darfúru/Sudánu (*Banda Case*) a Ugandy (*Ongwen Case*²¹). Jediné dva prípady, ktoré boli ukončené rozsudkom s uloženým trestom boli prípady z Konžskej demokratickej republiky, a to *Lubanga* a *Katanga* boli vyhlásení za vinných a bol im uložený trest odňatia slobody. Oba prípady sa v súčasnosti nachádzajú v tzv. reparačnom/kompenzačnom štádiu, v rámci ktorého odsúdené osoby musia zaplatiť kompenzáciu/nahradiť škodu obetiam zločinov, z ktorých sú súdom vyhlásené za vinné.

4 Záver

Problém medzi ICC a Africkou úniou eskaloval intenzívnejšie po obvinení prezidenta Uhuru Kenyatta z Kene. Africká únia v posledných rokoch smeruje svoje vyjadrenia až k „vystúpeniu“ afrických štátov z Medzinárodného trestného súdu, a teda o odstúpení od Rímskeho štatútu ICC. Je potrebné pripomenúť, že africké štáty podporovali činnosť ICC, ale len pokiaľ ICC nezačalo vyšetrovanie prezidentov afrických štátov.

Aktivity ICC sa zameriavajú na Afriku z veľmi jednoduchého dôvodu – ide o základný limit medzinárodnej trestnej spravodlivosti. ICC má jurisdikciu len za presne stanovených podmienok, a to len ak bol medzinárodný zločin spáchaný občanom členského štátu alebo na území členského štátu alebo ak existuje príslušná rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN. V konečnom dôsledku možno konštatovať, že ICC nie je selektívne zameraný na africké štáty. Súd koná len v právne stanovených medziach svojej pôsobnosti.

Zoznam použitej literatúry

- [1] WERLE, G. – LOVELL, F.- VORMBAUM, M.(2014): *Africa and International Criminal Court*. Hague: Springer, 2014. ISBN 978-94-6265-029-9.
- [2] JESSBERGER, F. – GENEUSS, J. (2012): The many faces of the International Criminal Court. In: *Journal of International Criminal Justice*, 2012, roč. 10, č. 5, s. 1081-1094.
- [3] EL ZEIDY, MOHAMED M. (2008): *The principle of Complementarity in International Criminal Law*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008. ISBN 978-90-04-16693-6.
- [4] DICKER, R. (2015): The International Criminal Court and its Double Standards of International Justice. In: *The Law and Practice of International Criminal Court* (Edited by Carsten Stahn). New York: Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-870616-1.
- [5] MUKUM MBAKU, J. (2013): International Criminal Court and Africa. [online]. In: www.brookings.edu, 2013. [Citované 10. 06. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Reports/2014/foresight-africa-2014/03-foresight-international-criminal-court-africa-mbaku.pdf?la=en>
- [6] www.icc-cpi.int/

²¹ Ongwen je obvinený zo 70 skutkových podstát zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov.

Kontakt**JUDr. Klaudia Pytel'ová, PhD.**

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: klaudia.pytelova@euba.sk

KOMPARATÍVNA ANALÝZA SPOTREBY ELEKTRICKEJ ENERGIE, HDP A EKONOMICKY AKTÍVNEHO OBYVATEĽSTVA-IMPLIKÁCIE PRE VYBRANÉ TRANZITNÉ EKONOMIKY

Leonid Raneta

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: leonid.raneta@euba.sk@euba.sk

Článok je zameraný na analýzu vývoja spotreby elektrickej energie vo vybraných štátoch a komparáciu s údajmi, ako je hrubý domáci produkt a ekonomicky aktívne obyvateľstvo. Zistili sme, že od vypuknutia svetovej finančnej a ekonomickej krízy sa podstatne zmenila efektívnosť využitia elektrickej energie a zároveň sa takmer vo všetkých skúmaných regiónoch zvýšila energetická vybavenosť pracovnej sily.

Kľúčové slova: spotreba elektrickej energie, HDP, ekonomicky aktívne obyvateľstvo, tranzitívne ekonomiky

This paper is focused on analysis of electricity consumption in selected countries and comparison with such data as gross domestic product and the economically active population. We found that since the outbreak of the global financial and economic crisis significant changes had occurred in the efficiency of electricity use and almost all the regions increased the energy facilitation of the workforce.

Key words: electricity consumption, GDP, economically active population, transition economies

JEL Classification: E21, F63

1 Úvod

Spotreba elektrickej energie je veľmi významnou premennou pre modernú ekonomiku, v rámci ktorej sa obvykle identifikujú dve časti spotreby – pomerne ľahko predikovateľná a ťažko predikovateľná časť¹. Je diskutabilné, aká je kauzalita premenných – či ekonomický rast ovplyvňuje zvyšovanie spotreby elektrickej energie, alebo či väčšia spotreba elektrickej energie cez rastúce odvetvia ekonomiky zväčšuje ekonomický rast.² Je zrejmé, že moderná ekonomická aktivita je výrazne spojená so spotrebou elektrickej energie, bez ohľadu na kauzalitu v nich. To nám umožňuje, pre potrebu komparatívnej analýzy, porovnávať výsledok dosiahnutý v podobe hrubého domáceho produktu konkrétnej krajiny a spotrebu elektrickej energie. Keďže jednotlivé krajiny sa líšia nielen ekonomickými výsledkami a vybavenosťou dostatočným množstvom energie, ale aj množstvom ekonomicky aktívneho obyvateľstva – pracovnou silou (podobné determinanty pre komparáciu použili aj Adebola, Solarin Sakiru a Bello Mufutau Opeyemi (2011)³ v štúdiu o Nigérii). Rozdielnosť podmienok, ktorými jednotlivé krajiny disponujú, ovplyvňuje ich úlohu vo svetovom hospodárstve⁴.

Cieľom tohto článku je komparatívna analýza vybraných krajín podľa parametrov

1 Do, Linh Phuong Catherine, Kuan-Heng Lin, and Peter Molnár. 2016. *Electricity consumption modelling: A case of Germany. Economic Modelling* 55, 92-101. *Business Source Complete*, EBSCOhost.

2 Furuoka, Fumitaka. 2015. *Electricity consumption and economic development in Asia: new data and new methods. Asian-Pacific Economic Literature* 29, no. 1: 102-125. *Business Source Complete*, EBSCOhost.

3 Adebola, Solarin Sakiru, and Bello Mufutau Opeyemi. 2011. *Multivariate Causality Test on Electricity Consumption, Capital, Labour and Economic Growth for Nigeria. Journal Of Business & Economics* 3, no. 1: 1-29. *Business Source Complete*, EBSCOhost.

4 Lipkova et al. 2011. *Medzinárodné hospodárske vzťahy*, Sprint 2011. Bratislava, ISBN 80-89085-55-5

spotreby elektrickej energie, objemu alebo rastu? HDP a pracovnej sily po vypuknutí globálnej finančnej a ekonomickej krízy. Metodologicky bolo potrebné urobiť porovnanie jednotlivých krajín podľa troch parametrov spomenutých vyššie, aby sme identifikovali, akým smerom sa vyvíja globálny trend po vypuknutí krízy v roku 2008. Bolo treba zosumarizovať údaje dvoch extrémov rokov a to roku 2008 a 2015. Dve hodnoty nie sú dostatočné na presné prognózovanie, ale pre identifikovanie makro trendu je to postačujúce. Ďalším krokom bol výber skupiny skúmaných krajín, ktoré by sa porovnali so skupinou tranzitívnych krajín. Aby skupina nebola príliš početná a zároveň, aby bola reprezentatívna, bolo vybraných 5 najväčších ekonomík sveta podľa objemu absolútneho HDP (Čína, EÚ, USA, India, Japonsko), ku ktorým bola pridaná Brazília a Rusko, aby mať sme mohli porovnať celú skupinu BRIC⁵. Zároveň boli vybrané tranzitívne ekonomiky rôzneho stupňa ekonomickej vyspelosti (Rumunsko, Moldavská republika, Ukrajina, Bielorusko). Takýmto subjektívnym spôsobom by sme chceli dosiahnuť to, že skúmané údaje zostanú pomerne kompaktné, napríklad pre vytvorenie tabuliek, ale zároveň budú mať pomerne vysokú informatívnu schopnosť, keďže odzrkadľujú vývoj v heterogénnej vzorke (vyspelé, rozvojové a tranzitívne krajiny).

2 Diskusia

Analýzou kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľov môžeme určiť postavenie štátu vo svetovom hospodárstve a porovnaním s inými krajinami je následne možné stanoviť, či dochádza ku konvergencii alebo divergencii medzi nimi v čase. Použijeme pritom vyššie-uvedené členenie údaje, ktoré by pomohli určiť postavenie tranzitívnych štátov vo svete. Údaje budú znázornené pre lepšiu prehľadnosť vývoja v tabuľkách. To umožní vymedzenie dominantných trendov a tendencií.

V minulosti tvorila základ hospodárskej činnosti biogénna energia (fyzická práca ľudí a ťažných zvierat – dominantné postavenie poľnohospodárstva).⁶ V súčasnosti je základom moderného hospodárstva je technogénna energia (všetky počítače, stroje a dopravné prostriedky a iné), a dôležitá je najmä elektrická energia⁷. Elektrická energia je široko využívaná vo všetkých oblastiach. Buď je to priemyselná výroba, poskytovanie služieb alebo dokonca aj v oblasti poľnohospodárstva. Fungovanie modernej ekonomiky nie je možné bez elektrickej energie. Takmer všetky odvetvia hospodárstva sú neproduktívne bez neprerušenej dodávky elektrickej energie. Dobrým príkladom sú Spojené štáty americké, kde ročná spotreba elektrickej energie na jedného pracovníka dosiahla úroveň 25 tis. kWh, čo je jeden z najvyšších ukazovateľov na svete (pozri Tabuľku 1). Možno konštatovať, že *kWh spotreby elektrickej energie* je invariantom (určitou nemennou) modernej ekonomiky, ktorej (ekonomika) základom je spotreba technogénnej energie⁸.

Na základe vyššie uvedeného by sa dalo uvažovať o vybavenosti pracovnej sily elektrickou energiou. Taký ukazovateľ by mohol byť kritériom hodnotenia priemyselnej vyspelosti konkrétnej ekonomiky. Abstraktná kategória „tona relatívneho paliva“ je neefektívna pri dlhodobom plánovaní a analyzovaní ekonomických procesov, pretože jej vzťah k ekonomickým procesom sa mení spolu so zmenou technologickej základne, najmä v

5 BRIC je to akronym od: Brazília, Rusko, India a Čína.

6 BELMOKADDEM, Mostefa, Yassine Zakaria GHOUALI, Mohammed Seghir GUELLIL, and Mohammed Abbes SAHRAOUI. 2014. "CAUSAL INTERACTIONS BETWEEN FDI, ELECTRICITY CONSUMPTION AND ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM DYNAMIC PANEL CO-INTEGRATION MODELS." *Journal Of Social & Economic Statistics* 3, no. 2: 1-30. *Business Source Complete*, EBSCOhost.

7 Ibidem.

8 V prípade ak moderná ekonomika prestane dostávať dostatočný prítok elektrickej energie (takzvaný blackout), pomerne rýchlo prestane vytvárať väčšinu svojho HDP.

oblasti energetiky. Na rozdiel od tony relatívneho paliva zostáva *kWh spotreby elektrickej energie* nemenným a je nezávislý na tom, aké spektrum energetických nosičov je základom jeho generovania. Zároveň *kWh spotreby elektrickej energie* nezávisí od zmeny technológií ťažby energetických surovín.

Tabuľka 1 Údaje o počte pracovnej sily, spotrebe elektrickej energie a HDP (2008 a 2015)

Poradie štátov podľa počtu pracovnej sily 2008		Umiestnenie štátov podľa spotrebovanej elektrickej energie 2008		Umiestnenie štátov podľa výšky vyprodukovaného HDP 2008		
	pracovná sila vrátane nezamestnaných		Spotreba elektrickej energie v kWh za rok		Vyprodukovaný HDP vypočítaný cez paritu kúpnej sily	
1	Čína	807 300 000	1 USA	3 892 000 000 000	1 EÚ	14 910 000 000 000
2	India	523 500 000	2 Čína	3 271 000 000 000	2 USA	14 260 000 000 000
3	EÚ	224 400 000	3 EÚ	2 926 000 000 000	3 Čína	7 973 000 000 000
4	USA	154 300 000	4 Japonsko	1 080 000 000 000	4 Japonsko	4 329 000 000 000
6	Brazília	93 650 000	5 Rusko	1 003 000 000 000	5 India	3 297 000 000 000
7	Rusko	75 700 000	8 India	517 200 000 000	7 Rusko	2 266 000 000 000
9	Japonsko	66 500 000	10 Brazília	402 200 000 000	10 Brazília	1 993 000 000 000
29	Ukrajina	21 570 000	20 Ukrajina	148 100 000 000	35 Ukrajina	339 800 000 000
53	Rumunsko	9 320 000	43 Rumunsko	48 430 000 000	42 Rumunsko	271 400 000 000
77	Bielorusko	4 869 000	58 Bielorusko	30 430 000 000	62 Bielorusko	114 100 000 000
133	Moldavsko	1 327 000	104 Moldavsko	5 806 000 000	146 Moldavsko	10 670 000 000

Poradie štátov podľa počtu pracovnej sily 2015		Umiestnenie štátov podľa spotrebovanej elektrickej energie 2015		Umiestnenie štátov podľa výšky vyprodukovaného HDP 2015		
	pracovná sila vrátane nezamestnaných		Spotreba elektrickej energie v kWh za rok		Vyprodukovaný HDP vypočítaný cez paritu kúpnej sily	
1	Čína	804 000 000	1 Čína	5 523 000 000 000	1 Čína	19 390 000 000 000
2	India	502 100 000	2 USA	3 832 000 000 000	2 EÚ	19 180 000 000 000
3	EÚ	231 600 000	3 EÚ	2 771 000 000 000	3 USA	17 950 000 000 000
4	USA	156 400 000	4 Rusko	1 065 000 000 000	4 India	7 965 000 000 000
6	Brazília	109 200 000	5 Japonsko	921 000 000 000	5 Japonsko	4 830 000 000 000
8	Rusko	74 890 000	6 India	864 000 000 000	7 Rusko	3 718 000 000 000
9	Japonsko	64 320 000	9 Brazília	483 000 000 000	8 Brazília	3 192 000 000 000
37	Ukrajina	17 400 000	23 Ukrajina	159 800 000 000	46 Rumunsko	413 800 000 000
54	Rumunsko	9 266 000	47 Rumunsko	50 000 000 000	50 Ukrajina	339 500 000 000
89	Bielorusko	4 546 000	58 Bielorusko	37 000 000 000	70 Bielorusko	167 700 000 000
136	Moldavsko	1 222 000	121 Moldavsko	4 305 000 000	149 Moldavsko	17 790 000 000

zdroj: samostatné spracovanie podľa údajov: Ústrednej spravodajskej služby USA.

Dostupne na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>>.

Na základe údajov z Tabuľky 1 je možné analyzovať, aké má energetické vybavenie pracovná sila v tranzitívnych štátoch a porovnáme tieto ukazovatele s inými štátmi rôzneho stupňa vyspelosti. Na uskutočnenie výskumu sú potrebné údaje o počte pracovnej sily, výške vyprodukovaného HDP vypočítaného cez paritu kúpnej sily a údaje o spotrebe

elektrickej energie vyjadrená v kWh. Tieto údaje umožňujú vypočítať energetickú vybavenosť pracovnej sily (koľko kWh sa spotrebuje v štáte na jedného ekonomicky aktívneho obyvateľa ročne) a zároveň budeme môcť vypočítať, koľko dolárov HDP sa vytvára z jedného spotrebovaného kWh, čo môže poslúžiť ako odvodený kvalitatívny ukazovateľ efektivity v danom štáte.

Vybrané štáty sme zoradili v poradí podľa jednotlivých ukazovateľov. Potvrdením toho, že spotreba elektrickej energie na súčasnej úrovni rozvoja je základom tvorby HDP, slúži aj taká skutočnosť, ako je poradie štátov podľa absolútnej výšky HDP. Prvé tri pozície vo svete obsadzujú USA, EÚ a Čína. Od roku 2008 si niektoré krajiny zachovali úroveň spotreby elektrickej energie (Rusko, Brazília), niektoré ju výrazne zvýšili (India a Čína takmer zdvojnásobili spotrebu) a v prípade Japonska a EÚ došlo ku poklesu spotreby. Čo sa týka ekonomicky aktívneho obyvateľstva vo väčšine skúmaných prípadov nastal pokles za výnimky EÚ a Brazílii. Transitívne ekonomiky sa v tomto smere výrazne neodlišovali, mierne zvyšovali spotrebu elektrickej energie. Z výnimkou Moldavskej republiky, ktorá sa posunula zo 104. miesta na 121. spomedzi štátov sveta znížením spotreby, avšak podľa vyprodukovaného absolútneho HDP, Moldavsko obsadzuje len 149. miesto. Celková spotreba elektrickej energie v Číne bola v roku 2008 vyššia než v EÚ, avšak úroveň HDP dosahovalo len polovicu úrovne EÚ, čo sa podstatne zmenilo v roku 2015, kedy Čína sa posunula na prvé priečky aj v spotrebe elektrickej energie aj v HDP podľa parity kúpnej sily.

Pozoruhodné sú výsledky dosiahnuté v Indii, v ktorej bola v roku 2008 najmenej energeticky vybavená pracovná sila a spotrebovala 2-krát menej kWh než Ruska federácia, ale produkovala o 30 % väčší HDP v absolútnej hodnote. Následne India zvýšila v roku 2015 masívne spotrebu elektrickej energie dosiahla zdvojnásobenie svojho HDP oproti výsledku z roku 2008. Na druhej strane energetická vybavenosť pracovnej sily v Ruskej federácii je porovnateľná s vybavenosťou v Japonsku (pozri Tabuľku 2). Zároveň môžeme povedať, že Rusko spotreboáva 3-krát menej elektrickej energie než EÚ, ale produkuje približne 5-krát

Tabuľka 2 Umiestnenie štátov podľa energetickej vybavenosti pracovnej sily (2008 a 2015)

Umiestnenie štátov podľa energetickej vybavenosti pracovnej sily 2008		spotreba elektrickej energie na jedného pracovníka za rok 2015	Umiestnenie štátov podľa energetickej vybavenosti pracovnej sily 2015		spotreba elektrickej energie na jedného pracovníka za rok 2015
1	USA	25 224 kWh/p.c.	1	USA	24 501 kWh/p.c.
2	Japonsko	16 241 kWh/p.c.	2	Japonsko	14 319 kWh/p.c.
3	Rusko	13 250 kWh/p.c.	3	Rusko	14 221 kWh/p.c.
4	EÚ	13 039 kWh/p.c.	4	EÚ	11 965 kWh/p.c.
5	Ukrajina	6 866 kWh/p.c.	5	Ukrajina	9 184 kWh/p.c.
6	Bielorusko	6 250 kWh/p.c.	6	Bielorusko	8 139 kWh/p.c.
7	Rumunsko	5 196 kWh/p.c.	7	Čína	6 869 kWh/p.c.
8	Moldavsko	4 375 kWh/p.c.	8	Rumunsko	5 396 kWh/p.c.
9	Brazília	4 295 kWh/p.c.	9	Brazília	4 423 kWh/p.c.
10	Čína	4 052 kWh/p.c.	10	Moldavsko	3 523 kWh/p.c.
11	India	988 kWh/p.c.	11	India	1 721 kWh/p.c.

zdroj: samostatný výpočet na základe údajov Tab. 1

menší HDP, čo svedčí o tom, že ruská ekonomika je v tomto smere takmer 2-krát menej efektívna.

Efektivitu ekonomiky môžeme vypočítať aj cez odvodený koeficient: koľko dolárov HDP je produkovaných zo spotreby 1 kWh elektrickej energie. Zároveň uskutočníme výpočet aj pre ostatné vybrané štáty za účelom porovnávania (pozri Tabuľku 3). Výpočet poukázal na to, že Moldavská republika v roku 2008 produkovala len 1,8 USD hrubého domáceho produktu z každého spotrebovaného kWh elektrickej energie, čo predstavovalo najnižšiu hodnotu spomedzi vybraných krajín. V roku 2015 to bolo už 4,1 USD, čiže viac než dvojnásobné zlepšenie, naopak výsledok Ukrajiny bol najhorší v roku 2015 – 2,1 USD/kWh, čo predstavovalo jediný pokles z vybraných krajín.

Tabuľka 3 Umiestnenie štátov podľa efektívnosti spotreby elektrickej energie (2008 a 2015)

Umiestnenie štátov podľa efektívnosti spotreby elektrickej energie 2008		Množstvo vyprodukovaných dolárov HDP z každého spotrebovaného kWh elektrickej energie 2008	Umiestnenie štátov podľa efektívnosti spotreby elektrickej energie 2015		Množstvo vyprodukovaných dolárov HDP z každého spotrebovaného kWh elektrickej energie 2015
1	India	6,4 USD/kWh	1	India	9,2 USD/kWh
2	Rumunsko	5,6 USD/kWh	2	Rumunsko	8,3 USD/kWh
3	EÚ	5,1 USD/kWh	3	EÚ	6,9 USD/kWh
4	Brazília	5,0 USD/kWh	4	Brazília	6,6 USD/kWh
5	Japonsko	4,0 USD/kWh	5	Japonsko	5,2 USD/kWh
6	Bielorusko	3,7 USD/kWh	6	USA	4,7 USD/kWh
7	USA	3,7 USD/kWh	7	Bielorusko	4,5 USD/kWh
8	Čína	2,4 USD/kWh	8	Moldavsko	4,1 USD/kWh
9	Ukrajina	2,3 USD/kWh	9	Čína	3,5 USD/kWh
10	Rusko	2,3 USD/kWh	10	Rusko	3,5 USD/kWh
11	Moldavsko	1,8 USD/kWh	11	Ukrajina	2,1 USD/kWh

zdroj: samostatný výpočet na základe údajov Tab. 1

Z tranzitívnych krajín dosiahlo pozoruhodné výsledky Rumunsko a Bielorusko. Napríklad Rumunsko ako pomerne slabo energeticky vybavená krajina (5396 kWh na jedného pracovníka p. a.) dokázala vyprodukovať až 8,3 USD z každého kWh, čo je veľmi dobrý výsledok nielen pre tranzitívnu ekonomiku. Bielorusko je pozoruhodné, pretože pracovná sila je 2-krát menej energeticky vybavená než v Ruskej federácii, ale efektívnosť jej využitia je o 38 % vyššia než v Rusku a pre tranzitívnu ekonomiku je to veľmi dobrý výsledok. Z vyššie uvedeného výskumu môžeme urobiť záver, že energetická vybavenosť pracovnej sily je *kvantitatívnym* ukazovateľom. Zároveň efektívnosť využitia energetickej vybavenosti pracovnej sily, ktorú sme vyjadrili prostredníctvom množstva dolárov HDP vytvorených z jedného spotrebovaného kWh, je ukazovateľom *kvalitatívnym*, ktorý závisí od kvality riadenia spoločenských procesov.

3 Záver

Pre potreby tohto výskumu sme vykonali komparatívnu analýzu ekonomických ukazovateľov ako je hrubý domáci produkt, ekonomicky aktívne obyvateľstvo a spotreba elektrickej energie vo vybranej skupine štátov v rokoch 2008 a 2015. Naše zistenia ukázali, že pracovná sila vo vybranej skupine štátov je vybavená od 1721 kWh ročne na pracovníka v Indii do 24500 kWh ročne na pracovníka v USA. Zároveň sme zistili, že efektívnosť využitia vstupov v podobe kWh sa líši spomedzi vybraných krajín až takmer 5 násobne od 9,2 USD/kWh p.a. v prípade Indie do 2,1 USD/kWh p.a. na Ukrajine. V tomto smere tranzitívne

ekonomiky nevytvorili nijakú homogénnu skupinu naopak efektivita využitia elektrickej energie bola heterogénna s veľmi pozoruhodnými výsledkami Rumunska a slabými Ukrajinu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Adebola, Solarin Sakiru, and Bello Mufutau Opeyemi. 2011. Multivariate Causality Test on Electricity Consumption, Capital, Labour and Economic Growth for Nigeria. *Journal Of Business & Economics* 3, no. 1: 1-29. Business Source Complete, EBSCOhost.
- [2] BELMOKADDEM, Mostefa, Yassine Zakaria GHOUALI, Mohammed Seghir GUELLIL, and Mohammed Abbes SAHRAOUI. 2014. CAUSAL INTERACTIONS BETWEEN FDI, ELECTRICITY CONSUMPTION AND ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM DYNAMIC PANEL CO-INTEGRATION MODELS. *Journal Of Social & Economic Statistics* 3, no. 2: 1-30. Business Source Complete, EBSCOhost.
- [3] Do, Linh Phuong Catherine, Kuan-Heng Lin, and Peter Molnár. 2016. Electricity consumption modelling: A case of Germany. *Economic Modelling* 55, 92-101. Business Source Complete, EBSCOhost.
- [4] Furuoka, Fumitaka. 2015. Electricity consumption and economic development in Asia: new data and new methods. *Asian-Pacific Economic Literature* 29, no. 1: 102-125. Business Source Complete, EBSCOhost.
- [5] Lipková et al. 2011. *Medzinárodné hospodárske vzťahy, Sprint 2011*. Bratislava, ISBN 80-89085-55-5
- [6] Ústredná spravodajská služba USA. 2015. World fact book. Dostupne na internete: <<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/>>.

Kontakt

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika
e-mail: raneta@euba.sk

THE PARTY SYSTEM OF UKRAINE IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION

Roman Stashuk

The Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenska republika, e-mail: stashuk@gmail.com

The party system is an integral part of the democratic political system. The processes of changes are continuing in Ukraine that is why the party system formation is a topical subject. The transformation of party system of Ukraine in the course of events of 2014 is analysed in the article. The factors, which are affecting the development of the party system, changing it, and the drawbacks that shall be eliminated are stated in the article.

Key words: party, party system, political system.

JEL Classification: F50, F59, H79

1 Introduction

In 2013-2014 in Ukraine happened events which markedly affected all without exception spheres of life of the society. Correspondingly it caused the peculiarities of the factors that influenced and are still influencing on the processes in the party system of Ukraine. Modern conceptual understanding of the notion «party» originated from works of the known English theorist of conservatism E. Burke. He defined party as «a body of men united for promoting by their joint endeavours the national interest upon some particular principle in which they are all agreed». «Political parties, – he stated, – is the necessary element of the free state»¹.

2 Political party as phenomena

It must be mentioned that in XIX–XX centuries three main approaches to understanding and analysis of political party as social phenomena were notable. First it's doctrinal approach, it is based upon liberal worldview, corresponding political traditions. Second approach, it's Marxist conception (K. Marx and F. Engel's, V. Lenin) as class approach embodiment. Third, it's institutional approach where the party as political institute acts in the political system (J. Bryce, M. Weber, R. Michels, M. Ostrogorsky, M. Duverger). These scientists developed basic notions in the conceptual framework of the political party as phenomena.²

Maurice Duverger by his own work «Political parties» (1951) continued, systematized and determined general formulas from the investigations of political sociology that were prepared by his predecessors, prominent thinkers and intellectuals of the late XIX – early XX centuries. M. Duverger was the first who raised the issue of connection between political and parliamentary, political and electoral systems, got over the ideology-driven approach to the party system study, drew attention to connections and relations that were formed in the party and in the society. It must be pointed up that M. Duverger studied parties as main actors of the political process in the democratic systems. The parties take dominant place in the struggle for power, organize it, direct and engage to it the majority of citizens. According to Duverger

¹ HONIUKOVA, L.V. - MAKSYMETS, B.M. (2009): Social political unions: theory and praxis: Methodological manual for the higher educational establishments, p.11.

² PAVKO, A. (2010): Maurice Duverger – the creator of modern partology, pp. 28–31.

the characteristic feature of the political struggle within multiplicity of parties is ideas, doctrines rivalry.³

According to Duverger the multi-party system qualitatively differs from other ones not by the quantity of the parties, but by the possibility of taking part in the government authority formation for every party. That is why for multi-party system is peculiar the policy of unions, alliances, blocks that ensures temporary agreement on cooperation between parties, which is necessary for government formation, coalition creation in the parliament.⁴

When drawing attention to the formation and evolution of political parties and political system in Ukraine, one must point the importance of conceptualization of the essence of activity of numerous party groups. We should mention that the presence of numerous parties in Ukraine is not an indicator of emergence of developed democracy and real political pluralism therein. But the political parties can represent the variety of political interests of the society acting in one legal environment and guided by unique legislation.⁵

Following some representatives of native politics market model of economics and party model of democracy, which is based on the pluralism of political forces and competitive struggle for the state authority, belong to fundamental values of the modern civilized world.⁶

Since the time when Ukraine got independence it had to go difficult way from absolute monopoly of one party which tried to rule the development of processes in all spheres of the public life, to real political, economic and ideological variety, affirmation of fundamentals of the multi-party system.

It must also be mentioned that the establishment of multi-party system in Ukraine is deteriorated by the problems of intraparty and external character. Firstly, these are the problems of inner structure formation, exaggerated ambitions of the party leaders, intraparty disagreements, discrepancy of programs etc. Secondly, a low level of political culture of the society on the whole, underdevelopment of market relations and social economic crisis; weakness of democratic traditions and absence of democratic awareness in the majority of citizens.⁷

3 Party system development tendencies

Whilst separating positive and negative tendencies of the development of modern party political system of Ukraine, clarifying the level of its ability to react adequately and respond properly to the challenges of modern contradictory world, such noticeable features must also be considered: increase of parties cooperation with certain social groups, formation of choice strategy of own electorate; presence of «abyss» between the political parties leaders and society, nonprofessional management of internal party management; inconsistencies between aims and means; shortage of specialists; insufficient activity of the separate political parties in the representative government bodies of the country; political populism in election campaigns, absence of effective mechanisms of own programs realization.⁸

One of the problems of modernization of Ukraine became the attempt to build party system on the model of western pattern without its core understanding. For example, one of the positive features of the election process in the countries of the stable democracy became

³ PUSHKAREVA, H. V. (1993): Parties and party systems: concept of M.Duverger, p. 113.

⁴ PUSHKAREVA, H. V. (1993): Parties and party systems: concept of M.Duverger, p. 117.

⁵ BARANOVSKII, F. (2004): The party system of Ukraine: the necessity of optimality, p.10.

⁶ PRYMUSH, M. V. (2003): Political parties: mechanisms of institutionalization and structural transformation: Author's abstract of Doctor of Political Science. p.1-2

⁷ BARANOVSKII, F. (2004): The party system of Ukraine: the necessity of optimality, p.10.

⁸ PANOV, M. I. (head of the writing team) (2008): The problems of modernization of modern political systems: Monograph, p. 251

that fact that in case of nonfulfillment of own program the political party has almost no chances to remain in power.⁹

On September 16, 2014 considering negative social political consequences of the activity of the former authority and significant social demand for the cleaning of the government agencies the Verkhovna Rada adopted the Law of lustration. According to the Part 3 Article 1 of the Law was established the prohibition to hold the positions in the government authorities and local administrations (beside elective positions) for different period (5 or 10 years) for the range of categories of persons, in particular those who held high positions in the central and local government authorities in the period of presidency of V. Ianukovych. Taking into consideration the status of the Party of regions in this period, we can suppose that the force of the Law caused the dismissal of some members of this party and other pro-government parties in the governmental authorities and local administrations. In its conclusions concerning the Law (with amendments from April 21, 2015), the Venice Commission drew attention to the range of problematic moments, in particular, too wide, to her mind, list of positions that undergo lustration on the ground of their holding in the period of management of V. Ianukovych. On April 9, 2015 the Verkhovna Rada adopted the range of laws known as “laws about decommunization”. These laws significantly change the operational conditions of several political parties. Also on October 8, 2015 was adopted the Law “About introduction of changes to the Article 87 of the budgetary code of Ukraine” (regarding the financing of political parties)”, according to which in the State budget for the 2017 and budgets for the next years will be foreseen costs for “state financial provision of political parties in the forms determined by law”. In case of practical realization of these laws, real pre-conditions can be created for the decrease of influence of financial industrial groups on the activity of the political parties, insurance of higher transparency of party finances, stimulation of institutional development of party structures.

As was mentioned during the stage took part the change of hierarchy of social divisions that determine the main lines of the intraparty separation. The entrance to the forefront according to relevancy of the social economic separation is stipulated by the significant decrease of the standards of living of the citizens. In modern conditions the social economic separation appears in the form of dissatisfaction of the majority of population by the social economic government policy and the progress of forms implementation. At that in the public opinion the government is very often identified with oligarchical groups that control the country economics. The slogan of “deoligarchisation” is used by pro-governmental parties and their opponets – parties of populists direction. The withdrawal into insignificance of socio cultural separation, in own course is determined by the significant changes in the social attitudes on the whole territory of Ukraine, in particular, the increase of the level of patriotism, decrease on this background of the topicality of social conflict problems (in particular, language and confessional), the increase of the level of support of the western vector of external policy. The influence of this factor confirms the results of presidential and parliamentary elections (the victory of the candidate and parties of pro-European direction), and the vivid change of accents in the between party polemics in the Parliament, where the main discussions and conflicts are now developing around social and economic, but not social cultural or foreign policy problems.

For the party system of Ukraine the external influence has the consequences of strengthening of the influence of the pro-European political parties (which are all parties members of the parliamentary coalition) and, correspondingly, significant weakness of the

⁹ IERMOLAIEV, A. V. (2010): Ukraine in the 2010: Annual assessments of the social political and social economic development: Monograph, p.28.

pro-Russian parties. Beside this the western influence was pointed by the implementation of the range of sanctions against Ukrainian politics – leaders of the Party of regions, Russian – in provisions for several of them shelter and defence against criminal prosecution. As the result of western influence the contacts of Ukrainian political parties of pro-European direction and their representatives with European parties were activated. Nowadays three Ukrainian parties (All Ukrainian union “Batkivshchyna”, “UDAR” and the Narodnyi Rukh of Ukraine) are the members (with the observer status) in the European people’s party, “European party of Ukraine” is the associated member of the Alliance of liberals and democrats for Europe (ALDE). The activity of international partners concerning the support of reforms in Ukraine takes place during active engagement of the representatives of political parties of the deputy corps and experts which contributes to the development of capability of political parties of the European direction.

Modern period of establishment of party system is characterized by the influence of factors that are derivative of the situation where was Ukraine during 2014-2015. The economics of Ukraine got losses as the result of the conflict on the east of Ukraine that negatively affected the social economic condition of the majority of people. As the result of negative changes the attitude of the citizens to the government worsened significantly, decreased the level of support of actions of governmental institution and other principal officers of the state, the disappointment of the bigger part of the citizens in the reforms took place from which was expected not the decrease of the living standards, but its improvement.

Social unpopular actions of power were actively used for its criticism (reasonable and not) by not only opposition forces, but the parties of pro-European direction, including by the coalition members. By that the latter very often appeared with populist appeals (for example, demanding not to raise the municipal tariffs, to increase social standards and not to state real sources of financing of these releases). Such social consequence of the conflict must be mentioned as the change of social and demographic structure of the Ukrainian population as the result of migration of people from Crimea and East of Ukraine into the other regions. This could have the vivid changes in the support of those political forces for which the corresponding regions were “basic”.

The most general display of the conflict influence had the significant changes on the social mind. During 2014-2015 considerably increased the level of patriotism of the citizens, their external political orientations changed – increased the support of the western vector of the external and security policy, significantly strengthened the negative attitude to the Russia and its management. These changes affected the political sympathies of the citizens regarding political parties and correspondingly on the results of their participation in the parliamentary elections. The engagement by parties of the representatives of the volunteer and wilful movements and their election to the Government the one side, had positive effect and ensured the strengthening of the proneness to the conflict and on the other side ensured the proneness to the conflict in the parliamentary activity and certain decrease of the professional level of the deputy corps.

In general the militarization of the social consciousness and political life do not benefit to the normal functioning of the party system affecting the core and character of the political parties’ activity.

4 Post-revolutionary party system of Ukraine

Significant changes occurred during 2014-2015 in the party system of Ukraine. Its content was renewed substantially. The parties, which were created during protest actions or after their finishing, emerged on the political arena in the year 2014. The balance of forces changed between parties that were situated on the opposite sides of the social cultural division of the society. Social support of the pro-European parties significantly increased. The support

of parties “pro-Russian direction” decreased and they lost the monopoly on the representation of interests of the citizens from East and South of Ukraine.

In general, the characteristic feature for this period was the situation, during which the voters voted “as an advance” for the political forces that were created not long ago or immediately before the beginning of the election process, had no full organizational structures in the regions and membership, and actually could not be regarded as the proper political parties. In the election campaign period the parties rejected the immediate contact with own voter and transferred the communication into the virtual space and mass-media. The tendency to create parties that had straight “leader” character strengthened. This tendency together with some positive features has also drawbacks, which significantly influence the political system functioning. This, first of all, depends on the personality of the party leader that narrows the possibilities for the development of the political force and gives it the features of temporality. The other tendency that is characteristic for the activity of the leading political parties in this period is the weakening of the importance of the program-ideological component. This appeared in the form of formal, simplified approach to the creation of political and election programs, eclectic combination in the program texts of approaches which are peculiar for the different political lines (for example, conservatism and liberalism, left and right, etc.), ignoring by the parties in the practical activity of the requirements of own programs. The increase of the level of populism in the activity of political parties took place. The favourable conditions for this were difficult social and economic situation, complexity of the problems of the state reformation and the high level of expectations of the citizens from the government in the period of Maidan. The important peculiarity of the development of the party system in this period was the increase of influence of the civil society on the political parties, which was realized in the form of immediate creation of the new political forces on the ground of its structures and through incorporation of its most active representatives into the electoral lists of the leading political parties and their entry into the government institutions. Such interpenetration is one of the characteristic new features in the history of the party system of the country.

The special character of the period after victory of Maidan caused the specific character of the factors that influenced and are influencing the process in the party system. Among the factors of the institutional character must be mentioned first of all the renewal of the force of the Constitution as in force in the 2004, the changes in the legislation about local elections, adoption of laws about government cleaning and decommunization, creation of legislative framework for implementation of the budgetary financing of the political parties for the increase of transparency of the party finances. The changes that took place gave the grounds to expect the positive shifts in the solving of such problems of national political parties as the absence of fixed social framework, regional character of support, dependence on financial industrial groups and non-transparency of financing. At the same time stays unchanged or becomes more complicated the situation around such problems as weakness of program ideological grounds, hypertrophied character of the personality factory, weak public integrity, lack of intraparty democracy.¹⁰

5 Conclusion

Ukraine is not the first country in which the parties were not respected or are not respected and have no popularity in the society. Big amount of other countries of the transition period also was in such situation. In many cases which belong to the successful examples of the transition to the democratic regimen in order to solve this problem was

¹⁰ THE PARTY SYSTEM OF UKRAINE BEFORE AND AFTER MAIDAN: changes, trends, public requests (2015): [online].

created corresponding legislative mechanism to strengthen the role of parties in the political life of the country. In such a way, “artificial” conditions were created when the voters had no alternative beside the assistance of political parties as exclusive instrument for the state power formation. In the course of time with the help of such factors as fair and free elections and political responsibility the parties took proper place in the consciousness of political actors and voter and political systems of such countries.

References

- [1] BARANOVSKII, F. (2004): The party system of Ukraine: the necessity of optimality. In: *Viche*, 2004, No.7, pp.10-12.
- [2] HONIUKOVA L.V. - MAKSYMETS B.M. (2009): *Social political unions: theory and praxis: Methodological manual for the higher educational establishments*. Kiev: Heneza, 2009.
- [3] IERMOLAIEV, A. V. (2010): Ukraine in the 2010: Annual assessments of the social political and social economic development: Monograph. Kiev: NISS, 2010.
- [4] PANOV, M. I. (head of the writing team) (2008): *The problems of modernization of modern political systems: Monograph*. Kharkov: Pravo, 2008.
- [5] PAVKO, A. (2010): Maurice Duverger – the creator of modern partology. In: *Viche*, 2010, No.13, pp.28-31.
- [6] PRYMUSH, M. V. (2003): *Political parties: mechanisms of institutionalization and structural transformation: Author’s abstract of Doctor of Political Science*. Lviv, 2003.
- [7] PUSHKAREVA, H. V. (1993): Parties and party systems: concept of M.Duverger. In: *Social political magazine*, 1993, No. 9-10, pp.111-119.
- [8] THE PARTY SYSTEM OF UKRAINE BEFORE AND AFTER MAIDAN: changes, trends, public requests (2015): [online]. In: *Magazine national security and defence*, 2015, No. 6-7 (155-156), pp.2-180. [Cited 01. 06. 2016.] Available online: http://www.uceps.org/ukr/files/category_journal/nsd%206%207%202015.pdf

Kontakt

Roman Stashuk, externý doktorand
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika
e-mail: stashuk@gmail.com

THE DECENTRALIZATION PROCESS IN UKRAINE AS A FACTOR IN REFORMING LOCAL GOVERNMENT

Vitalii Stashuk

The Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenska republika
e-mail: vitaliystashuk@gmail.com

This article studies the decentralization process in reforming local government system. The article aims to indicate, through analysis and consideration of decentralization experience in the European community, the major directions for the reform and its prospects, and to identify possible issues related to further delegation of authorities conferred upon the central administration to the regional governments.

Key words: Ukraine, decentralization, local self-government

JEL Classification: F50, F59, H79

1 Introduction

Over the last two years, Ukraine faced deep changes, both in the political system and in the civil society. Transformations affected all groups of Ukrainian society, and the national elite as well. Social demand for reformation of all spheres of life incites the public officers to make steps in further democratization of the country, and the choice of European strategy and topical challenges of the European integration outline future quality changes in the state government system.

One of the important tasks, which are to be implemented both in the opinion of Ukrainian experts and foreign advisers, is the decentralization process in reforming the local government system. The article aims to indicate, through analysis and consideration of decentralization experience in the European community, the major directions for the reform and its prospects, and to identify possible risks related to further delegation of authorities conferred upon the central administration to the regional governments.

Decentralization is regarded as one of the steps to democratization of the Ukrainian society. Discussions concerning this issue do not cease in the legislative body, in expert communities or in civil medium. The representatives of political elite of Ukraine also acknowledge the necessity to delegate partially the authorities conferred upon the central administration to regional bodies and to enhance the value of territorial communities: 'Because the European and world experience prove that local issues may be effectively solved on the local level. The state will never come down to the problems of each and every village or town, street or yard'¹.

Various aspects of decentralization are studied in the works by such researchers as V. Averianov, V. Vakulenko, B. Gurne, N. Kaminska, V. Kampo, M. Keating, I. Koliushko, V. Kopeichykov, I. Kresina, V. Kuibida, K. Lynov, A. Matvienko, V. Oluiko, G. Right, V. Skurativskiy, B. Shevchuk, Yu. Shemshuchenko and many others.

2 Legislative framework for decentralization basis

Reform of governmental control and establishment of such system of local government in Ukraine which would allow for effective solution of problems faced by the community members, protecting their rights and freedoms, is an important task of today.

¹ GROISMAN, V. (2015): Why do we need decentralization. [online].

However, enhancement of regional government is supposed to facilitate effective provision of various services to the population and management of the country in general. Balance between the authorities conferred upon the central and regional government is not an easy task under the current Ukrainian reality; moreover, the country must take into account the experience of other democratic states. As for understanding of the notion of decentralization in works by various authors, it is difficult to find an unambiguous definition. Theoretical developments indicate that decentralization is a complex phenomenon which includes structural components of political, economic, social nature in creation of effective management model on central and regional levels. Decentralization may be defined as a means for ‘territorial organization of power, when the state delegates the right of decision-making on the definite issues or in the definite sphere to the local or regional structures which do not refer to the system of executive power and are relatively independent from it’². In other words, decentralization is a transfer of optimal scope of authorities to local government bodies with clear distribution of functions among the executive bodies and local government. The program of authorities delegation must be also supported with real financial possibilities for implementation of such authorities.

Another important aspect is mutual influence of government control decentralization and political regime formation. Numerous authors study functioning of possible channels of cause-and-effect relationship, in particular the impact made by the political system on decentralization character and impact made by decentralization on the structure of the political system. The majority of authors involved in such studies agree with the statement that decentralization processes are closely related to the character of the political regime and democratization of the political system.³ This is also proved with the experience of reforms in the European countries, where exactly the decentralization process played an important role in democratization and transformation of economy and society. This, in its turn, requires understanding of their essence, forethought and reasonableness of actions, as various spheres of social life – political, legal, social, administrative, economic and cultural – are affected.

In EU countries, decentralized model of state government and importance of local government bodies raise no doubts. As far back as 1985, the European Charter of Local Self-Government, the article 3 of which states that ‘Local self-government denotes the right and the ability of local authorities, within the limits of the law, to regulate and manage a substantial share of public affairs under their own responsibility and in the interests of the local population’⁴.

The majority of countries, which joined the European Union, amended their legislation, thus adapting it to the European legislation, where one of the key principles is as follows: it is the responsibility of local self-government to solve daily social issues within the region or the community. This stipulates relatively high managerial interest and active participation of population in activity of local self-government. Moreover, immediate participation of people in their community management requires not so much high proficiency and political responsibility required for nationwide affairs management, as awareness of the local community problems and intention to solve them. It is one of the factors creating favorable background for full-blown implementation of self-government principles at the level of local administrative and territorial organization.

Before the events of 2014, Ukrainian citizens had low influence on solution of issues on local and regional levels. Moreover, possibilities of local government for provision of accessible and high-quality services were restricted, and property management was ineffective which led to unsatisfactory operation of communities and adversely influenced the level of

² SHEVCHUK, B.M. (2011): Decentralization. p.167.

³ LIBMAN A.M. (2012): Formal and non-formal decentralization and political transformation. [online].

⁴ THE EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT (1985): [online].

trust to local self-government. Moreover, the citizens scarcely had any effective mechanisms for control over activity of local self-government.

To change the situation, the government undertook to facilitate creation of institutionally-effective and strong territorial communities. At the regional level, this refers to partial delegation of authorities from the state administrations of the executive power system to regional and district councils. In 2014, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved of the Concept for Reformation of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine, which outlined the existing issues and the ways for their solution, thus determining the basic principles for reforming local self-government and territorial organization of power. The Concept, in particular, states that ‘accessibility and proper quality of public service are ensured with optimal distribution of authorities among local self-government bodies and executive bodies at various levels of administrative and territorial structure according to the principles of subsidiarity and decentralization’⁵.

In accordance with the Concept, local self-government are conferred upon with the authorities pursuant to their personnel, financial, infrastructural potential and resources on a new territorial basis with a list of major functions which they are supposed to ensure. The major functions include ensuring local economic development, including investment raising and small business development, development of local infrastructure, planning of community territory development, solution of issues related to the territory development and improvement, provision of utility services, organization of passenger traffic within the community territory, street and road maintenance in the communities, management of secondary schools, pre-schools and out-of-school educational establishments or provision of emergency medical aid, development of culture and physical culture, provision of social aid through territorial centers or provision of administrative services via the relevant centers.⁶

Reformation of local self-government and territorial organization of government in Ukraine provides for several stages. First of all, it was necessary to develop a legislative framework concerning implementation of the mechanism for direct people power and exercise of the community right for voluntary association, and to envisage therewith provision of governmental support to the united communities. An important issue is the legislative framework for the right of territorial communities for co-working on the principles of resource-and-organizational cooperation and governmental support in implementation of such cooperation projects. The Parliament of Ukraine (Verkhovna Rada) enacted the laws which allowed the citizens to realize common projects and to delegate authorities to each other, and to unite in order to get more authorities and funds (the Law of Ukraine ‘On Cooperation of Territorial Communities’ of June 17, 2014, the Law of Ukraine ‘On Voluntary Association of Territorial Communities’ of February 5, 2015). Some amendments were also made to the budget and tax codes which, in particular, re-distributed tax yield to the benefit of local communities.

Ukrainian officials planned, within the framework of the reform, to unify and standardize public services provided to the population by local self-government and executive bodies with the consideration of the principles of ultimate service accessibility for the beneficiaries, and to determine on a legislative level the conditions for their proper financing.

One more task to be accomplished was institutional reorganization of local self-government and local executive bodies on a new territorial basis. This resulted in initiation of interesting processes on the community level, association of which is taking place rapidly. New united communities are being formed which, upon the local elections in 2015 with the

⁵ On approval of the Concept for Reformation of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine (2014). [online].

⁶ On approval of the Concept for Reformation of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine (2014). [online].

consideration of the reformed system of local self-government, were able to elect new governmental bodies. These councils of united communities acquired the right to receive subsidies directly from the state budget, as well as new financial possibilities, along with the ones pertaining to the cities.

However, it is worth noting that still there are numerous gaps and issues in implantation of the Concept for Reformation of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine. Whereas one task to be accomplished by the Ukrainian government was modeling of administrative-and-territorial units within the regions and development of draft regulations necessary to complete reformation of a new system of administrative and territorial division, and to accomplish development of legislative framework on activity of local self-government and executive bodies on a new territorial basis with their authorities and resource provision determined. This particular goal is completed only partially so far as there are no regulations which would clearly outline the competencies of bodies in the united communities and the long-existing communities, thus impeding proper functioning of new councils, especially if both community types co-exist within one region or district.

Such legislative gaps are mostly caused with non-systemic approach to conductance of decentralization reform in Ukraine. While decentralization of financial resources is being performed, however delegation of authorities from the governmental bodies to local self-government may in fact occur only upon approval of amendments to the Constitution being reviewed now by the Parliament of Ukraine. The proposed draft amendments concerning decentralization relate the following major spheres:

- Create a new system of administrative and territorial division in Ukraine which will provide for three levels: communities, districts and regions.
- Creates a new model of interaction between the state and local self-government on a regional level (the project abolishes district and regional state administrations, and gives the district and regional councils a right to establish their own executive bodies instead.
- Implements a new supervising institution, i.e. prefects, which will be entitled to terminate the decisions made by the local self-government.

Draft amendments to the Constitution concerning decentralization raises multiple responses and causes various political events – from discussions among the experts to protests in the streets of the Ukrainian capital city. The most debatable issue among the experts was exactly the implementation of new intuition of prefects and provision of certain authorities to them, which are not specific for up-to-date model of local self-government.

This requires further elaboration from the Ukrainian law-makers in order to remove the gaps and to implement new laws for fully-fledged reformation of local self-government and territorial organization of power in Ukraine.

However, the most debatable component in the existing draft amendment to the Constitution is adding a provision to the chapter ‘Final and Transitional Provisions’, which provides for certain peculiarities of local self-government in some districts of Donetsk and Luhansk regions on a basis of a separate law.

Regardless of the fact that the offered draft amendment was preliminary approved on August 31, 2015 with 296 affirmative votes of the deputies of the Ukrainian Parliament, the mentioned amendments are unlikely to be finally approved.

If, in terms of the debatable provisions relating to decentralization changes, search for compromise in the Ukrainian Parliament may be resultant though, however, granting special status to some districts of Donetsk and Luhansk regions enjoys no support both among the population and in the parliament.

Therefore, the necessity to divide the issue of decentralization and the issue of special status to be granted to some districts of Donetsk and Luhansk regions is an important condition for constitutional changes.

3 Conclusions

Regardless of the difficulties which Ukraine faces at the moment, decentralization is supposed to become one of the strategic priorities of the Ukrainian government's policy. Whereas support to the regions and communities as the centers of economic development, services and innovations, as well as creation of information channels among the governmental bodies, local self-government and citizens is a way for effective organization of work of local governmental bodies and an incentive for territory development. Provision of real content to the local self-government, delegation of optimal scope of authorities, financing and responsibility from the central level to the regional one will enhance the value of regions and territorial communities. Such strategy will coincide with the tendencies observed in the European Union.

There should be no fears as for the decentralized model of state governance, as its goal, i.e. effective management, development of territories and community prosperity, is proved with the practical experience of numerous European countries where it has been applied for a long time. And maybe it is worth giving ear to advice of Michael Keating, an expert in regionalism in the Western Europe, who states that the Eastern Europe 'feels remarkable imbalance in the territorial development and inequality. At one time or another, such issues will have to be solved. Probability of their articulation and solution remains low until political power remains so much centralized, and the governments still do not wish decentralization'⁷.

References

- [8] EUROPE OF REGIONS? After the age of nation-states. Conversation with professor Michael Keating. (2011): In: *Crossroads*, 2011, No.3-4, pp.9-12
- [9] GROISMAN, V. (2015): Why do we need decentralization. [online]. In: *Ukrainska Pravda*, 22.06.2015, [Cited 01. 06. 2016.] Available online: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/06/22/7072007/>
- [10] LIBMAN, A. M. (2012): Formal and informal decentralization and political transformations. [online]. In: *Social sciences and modernit*, 2012, No.4, pp.62-73 [Cited 01. 06. 2016.] Available online: [http://ecsocman.hse.ru/data/2015/01/16/1251151161/62-73\(Libman\).pdf](http://ecsocman.hse.ru/data/2015/01/16/1251151161/62-73(Libman).pdf)
- [11] On approval of the Concept for Reformation of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine (2014): [online]. In: *Verkhovna Rada of Ukraine*. [Cited 01. 06. 2016.] Available online: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8>
- [12] SHEVCHUK, B. M. (2011): Decentralization. In: *Encyclopedia of state administration*: Vol. 8, / scientific editorial staff: Yu. V. Kovbasiuk (chief) [et al.]; National Academy of Public Administration at the President of Ukraine. – Kiev: NAPA, 2011., Vol. 8 : Public governance / scientific editorial staff: V. S. Zagorskyi

⁷ EUROPE OF REGIONS? After the age of nation-states. Conversation with professor Michael Keating. (2011): p. 12.

(chief), S. O. Teleshun (co-chief) [et al.]; Lviv Regional Institute of Public Administration at the National Academy of Public Administration at the President of Ukraine. – Lviv : LRIPA NAPA, 2011.

[13] THE EUROPEAN CHARTER OF LOCAL SELF-GOVERNMENT (1985): [online].
In: *Verkhovna Rada of Ukraine*, [Cited 01. 06. 2016.] Available online:
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036

Contact

Vitalii Stashuk, externý doktorand

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: vitaliystashuk@gmail.com

INSTITUTE OF MEDIATION IN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS: THE MEANING AND LEGAL REGULATION

Liudmila Surma

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: ludmila-sr@yandex.ru

This article presents a review of the essence of mediation in international economic relations; reviews the importance of this institution for the subjects of these relations; presented analysis of the benefits of using mediation as the most flexible and effective means of resolving disputes and differences arising between commercial entities, as compared to other ways to solve that problems; shown a legal basis of mediation in the international community.

Key words: mediation, international economic relations, the principles of mediation, the advantages of mediation, the participants of international economic relations, law

JEL Classification: K19

1 The relevance of the article

Mediation - this alternative form of dispute resolution, and in international economic relations as well, with the participation of a third neutral, impartial, not an interested side in this conflict - the mediator. Mediation is a proces, in which mediator makes no desision , but the main task is to help the parties in a fairly short period of time bring the dispute to a mutually beneficial and sustainable solution.

Normaly, talking about mediation, its applicable in conflicts in the sphere of private law. However, there are conflicts and disputes and in international economic relations. And the only legitimate way to settle disputes and disagreements in this area are peaceful means, this is the case to use mediation in practice.

Mediation in its modern form began to develop in the second half of the 20th century and especially in the countries of Anglo-Saxon law - the United States, Australia, Great Britain, and then it gradually began to spread in Europe.

Today mediation is used by many organizations and courts, which are working with international economic disputes. The question arises: "What leads to their appearance?"

The development of globalization proces and integration in the modern community, improvement and development of economic contacts, the development of business relations. Of course all of these collaborative processes are not always mutually beneficial and often leads to conflict of interest or to conflicts between companies, organizations. That is why institution of mediation gives an opportunity to use it as effective tool for managing comertial interests and relationships, that may arise in case of conflict of interest, lack of implementation of mutual agreements between the parties. Mediation is growing in popularity between different parties in conflict, as the most acceptable way of resolving disputes. For example, the Centre for Effective Dispute Resolution (CEDR, England)¹ 38 international disputes was reviewed in 1998, in which the amount in dispute ranged from 48 thousand up to \$ 1 billion, 85% of the cases were resolved and the average duration of the process was 1 -6

¹ Centre for Effective Dispute Resolution (CEDR).

days². Those disputes were from the sphere of international trading, shipping, insurance, financial services, joint ventures.

2 Fundamental principles of mediation

The global community has a lot of mediation models. However, regardless of the country mediator has to know and use the base principles of mediation. They must necessarily fully met, otherwise, the mediation process is not possible.

This principles are:

1. volunteerism;
2. the principle of confidentiality (all mediation sessions are closed and are visited only by the mediator, parties and those, who been inherently notified. Mediation process and all negotiations, statements and documents prepared for the purposes of mediation are confidential. Unless other is agreed between the parties or required by law, neither the mediator nor the parties may disclose to anyone any information regarding the mediation process or any of the terms of settlement or result of the mediation. During the mediation there are no protocol or recording. Parties should not be based or presented as evidence in any arbitral or judicial proceedings any recognition of facts, proposals or views expressed by the parties or the mediator during the mediation);
3. impartiality and neutrality in the process;
4. acceptance and respect for the parties by the mediator and the parties to each other.

Important in mediation at the international level is that the mediator has to work with different languages, have intercultural competence and get legal knowledge in different countries, acquire skills in sphere of economic .

3 Features and benefits of mediation

What gives the institution of mediation, what possibilities have parties in the process:

1. Positive and effective control over analysis of the problems and finding their solutions in case of conflicts.
2. Help the parties to be careful during the negotiations and to take into account all the circumstances and prospects of the case.
3. The balance between the formal intervention of the independent party and the proceedings by mediator, who takes into account all the circumstances and interests of the parties.
4. Opportunities of active assistance of a neutral third party - mediator in the management of complex dialogue.
5. Help remove restrictions and eliminate the paralyzing effect, which is caused by formal rules of negotiations.
6. Ability to save money and time by using mediator.
7. Ensuring co-made solutions in the negotiations.

The power of mediation can be used to overcome contradictions and gradual change position from which, as it seemed earlier, CEOs can not move.

It is important to note what are the advantages of mediation for business partners:

- ensure the involvement of independent third party to analyze the problem;
- it creates an opportunity for the parties to communicate;
- mediators are consultants for both parties;

² Carroll E. and Mackie K. *International Mediation – the Art of Business Diplomacy*. Kluwer Law International (2000).

- the parties may stop the mediation at any time and to avoid the risk caused by third party and at the same time it is possible to conclude an mutual agreement;
- the parties have control over result and a lot of possibilities in order to make it acceptable and profitable from a commercial point of view.

Often, difficulties appear in international commercial associations, formed as a result of mergers and acquisitions. The reasons are typical for associations of this type. They are the difference in the level of competence in business and technical issues, violation of the initial commitment and the inability to maintain an interest for union to be functional.

On the international scene another important player is the public authorities. In some cases, they create a huge international organizations such as the WTO, NATO, OECD and others. Nation-states also regularly enter into a relationship not only with other states, but also with private and public organizations. All benefits of mediation, which have been listed above also apply to the relations of this kind. State organizations acting as contractors, implementing major infrastructure projects, collaborating with political and economic entities, solving important problems of management and interaction with partners. Accordingly, in the abovelisted areas, there is also space for use of mediation.

4 Law upholding of the mediation

Because of wide usage of mediation in international economic relations at international level, work is being done to unify the rules of alternative dispute resolution.

The practice of mediation is increasingly included in the set of rules for international trade unions. Terms of organizations such as the WTO, North American international trade agreement, provide options for dispute resolution and using mediation as well. Directive of the Organization for Economic Cooperation and Development about transnational corporations, regulating corporate responsibility of transnational corporations, includes a system for the resolution of "special cases", providing the resolution of disputes involving shareholders through mediation.

There is a legal base for mediation in many countries and international practice provides many examples of this.

Thus, the UN General Assembly Resolution (A / 57/562 of 2002). The Model Law was adopted by the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL) on International Commercial Conciliation (**Model Law UNCITRAL «ON INTERNATIONAL COMMERCIAL CONCILIATION»**)³. It is essential for the development of mediation and it is also important for selection mediation model. In general, the main purpose of the Model Law is to assist states in the adoption of dispute resolution procedures which are aimed at the reducing cost for the settlement of disputes, foster maintain a cooperative atmosphere between trading parties, prevent further disputes and inject certainty in international trade. The Model Law is directed primarily to use out of court resolution of disputes procedures involving a mediator in international commercial relations. In paragraph 21 of the explanatory note to the Model Law Commission notes that, despite the fact that the Model Law is intended to regulate international commercial disputes, states may extend the possibilities of its application to review the internal and even some of the non-profit controversy. In order to achieve a satisfactory degree of harmonization and certainty UNCITRAL recommends that states should consider making the smallest possible number of changes in the implementation of the Model Law into their legal systems, despite the fact that, if changes are made, they should remain within the basic principles of the Model Law. An important argument for

³ UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use 2002, 24 Jun 2002.

closest to original model text is to make the national legislation, in which it will be as transparent and as familiar as possible for foreign parties, advisers and conciliators, who participate in mediation process in country, which is accepting Model Law .

Related acts adopted in many countries including Germany (Jul 26, 2012. The law "On the support of mediation and other forms of non-judicial settlement of conflicts), Slovakia (zákon o mediácii č. 420/2004 Z. z., 10, 11, 15), Belarus (Law of the Republic of Belarus "On Mediation" ot12 July 2013 № 58-W, entered into force on 24.01.2014), the United States, Austria, Italy, etc. ..

The European Commission has approved Code of mediator (European Code of (European Code of Conduct for Mediators), it was adopted at a conference in Brussels on 02.06.2004g. NP "League of Mediators", and the European Union has issued a number of directives governing the activities of mediators.

In most countries there are communities of mediators, which are regulated by an internal act that is produced in the same community, the so-called act of self-regulation.

However, many states still do not have a regulation, fixing institution of mediation (for example, Ukraine, 19.03.2015 was passed the bill, which is still in consideration, Kazakhstan, Uzbekistan).

However, you should think about one fact. At the time, F.M. Burlatskii noted that the fate of the "Mandate" of Catherine II and the great reforms of Alexander II "shows the attitude of the Russian people to the European values, tradition and readiness to accept them formally, but the complete lack of willingness to use in practice."

Perhaps, once again copying the European experience and on the basis of the good intentions, legislative and judicial powers only paying tribute to fashion, since the conditions for the introduction of mediation does not always correspond to the potential of its widespread use, despite the successful use in Ukraine.

5 Conclusion

International mediation has proved,that it isan effective tool for the resolution of international conflicts. Mediation provides a combination of factors such as the effective assistance of an independent consultant about project, disciplines parties to the conflice and ensures real participation of company management in resolving problems. These factors are often absent in the situation when there is a complication of the conflict during the trial, accompanied by the intractability of its members.

Mediation allows brooked or the failed joint venture to return to normal operation, but if both sides do not have much desire to save the company, they have an opportunity to find the most favorable way out of the union. Highly competitive environment requires companies to interact with their suppliers and customers, disputes may arise even in the most successful alliance. It is necessary to develop methods that would help to overcome these differences in time and properly. In this sense, mediation is a unique tool for developing the most constructive business-like approach to the resolution of conflicts arising within any company.

References

- [1] Biryukov PN, Pronin AV Mediation procedure in Austria // Arbitration and civil procedure. 2011.
- [2] Carroll E. and Mackie K. International Mediation - the Art of Business Diplomacy. Kluwer Law International (2000).
- [3] Directive 2008/52 / EC of the European Parliament and of the Council of 21.05.2008 regarding certain aspects of mediation in civil and commercial matters.

- [4] <http://www.mediacia.com/mediation.htm>
- [5] <http://www.mediate.com/eu>
- [6] <http://www.mediation-birow.de/index.php/ru/wichtige-infos/mediation-in-deutschland>
- [7] https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-en.do
- [8] Law of the Republic of Belarus "About Mediation" from 12 July 2013 № 58-W.
- [9] Shamlkashvili TS.A. Mediation in commercial disputes. Law and economics. 2009.
- [10] The law of Germany "About the support of mediation and other forms of non-judicial settlement of conflicts" from 26.07.2012 year.
- [11] The law of Slovakia "About Mediation» № 420/2004 ZZ from 24.07.2004 year.
- [12] The UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation with Guide to Enactment and Use 2002, the UN, New York, 2004.
- [13] Udova O. Mediation as an alternative method of dispute resolution // Business and Law. 2006.

Contact

Mgr. Liudmila Surma

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: ludmila-sr@yandex.ru

ETHNIC POLITICS AND MINORITY POLICIES IN SERBIA: EVOLUTION AND CONSTITUTIONAL DESIGN SINCE THE DOCUMENT OF THE COPENHAGEN MEETING (1990)

Svetluša Surová

Faculty of Philosophy, Comenius University in Bratislava, Gondova 2, Pobox 32,
814 99 Bratislava, Slovak republic, email: svetlusa.surova@gmail.com.
External Lecturer at Department of Political Science

The ethnic politics and minority policies in Serbia have undergone dramatic changes from the 1990's till today. Last decade of the 20th century was characterized by ethnic tensions between majority and minority population in Serbia and minorities were exposed to unjust and cruel treatment. In the year 2000 the major shift occurred in ethnic politics and new minority policies started to emerge in Serbia. Many new concepts as well institutional changes were introduced in the Serbian constitutional and legal system. This paper analyses evolution of ethnic politics and minority policies in Serbia after the Copenhagen document (1990). The objective is to analyse constitutional and institutional design of minority rights protection in Serbia with a particular focus on special mechanisms and concepts that new minority policies have introduced. The research topic is analysed in comparative perspective and within a case study. The analysis shows that even after cruel and bad treatment, minorities can be granted with the rights of highest standards. This paper also argues that in Serbian case the internal factors had prevalent impact on ethnic politics, minority policies and evolution of Serbian minority regime, while external or international factors influenced this change in smaller extent.

Key words: ethnic politics, minority policies, European minority regime, Serbian minority regime, protection of national minorities in Serbia

JEL Classification: D79

1 Introduction

Following the Fall of Communism and the outbreak of the ethnic tensions in the Former Soviet Union and Socialistic Federal Republic of Yugoslavia (SFRY), Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the Conference for security and cooperation in Europe (CSCE) or Copenhagen document, was approved in 1990. Scholars consider the Copenhagen document as an important milestone in development of European minority regime. Minority rights, being a part of the human rights, were recognized by participating states of the Copenhagen meeting as essential and necessary preconditions for peace, security, justice and co-operation in Europe¹. Linking existence of minorities to the issues of peace and security has very old tradition in Europe, namely in the security discourse².

This paper analyses development of ethnic politics and minority policies in Serbia from adoption of the Copenhagen document till present. The main focus is on the constitutional and institutional design of minority protection in Serbia. This paper examines special mechanisms and concepts of rights, protection and empowerment, that were implemented in Serbian legislative. Since the Copenhagen document, Serbia introduced many

¹ See Preamble of CSCE. 'Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE'.

² See Malloy, Tove. H. (2010) National Minorities in the 21st Century Europe: new discourses, new narratives? ECMI Issue Brief, No. 24 (ECMI, 2010)

new concepts, such as collective rights and cultural autonomy for national minorities as well as institutional changes regarding voting and party system. New constitutional and institutional changes were supposed to pursue the concepts of full equality and effective participation of minorities. This paper addresses the questions of how and why particular constitutional and institutional changes took place in Serbia after the year 1990. How and why was a new Serbian minority regime evolving? What were the main factors influencing this development? What kind of new rights, concepts and mechanisms were established?

Paradoxical developments in the area of ethnic politics and minority policies are characteristic for Serbia. On one side, in different points of times, namely in the 1990's Serbian governments were restricting minority rights, prolonging cruel and unjust treatment of national minorities. Whereas in other times, particularly after the year 2000, they tried to improve status and protection of minorities. This paper argues, that ethnic politics and development of minority policies in Serbia were influenced by both, domestic (national or internal) and external (international) conditions, although domestic factors were more prevalent than international. Firstly, the great influence on the evolution of constitutional and legal design of minority policies in Serbia had political elites with their political interests, values and attitudes, as well circumstances of the nation and state-building processes that were taking place. Secondly, development of European minority rights regime and Europeanisation had impact to some extent on ethnic politics and evolution of Serbian minority regime, although not decisive.

Even though the term 'ethnic politics' is very often used in the literature on nationalism, ethnicity and multiculturalism, scholars do not always define it. Instead, scholars conceptualize the terms such as ethnicity, ethnic identity, ethnic group etc.³. The formal meaning of the adjective 'ethnic' refers to 'a population subgroup, within a larger or dominant national or cultural group' which has 'a common national or cultural tradition' (Oxford dictionaries). Similarly to this view, there is a widespread belief in literature, that 'ethnic' groups or communities are always minorities and inevitably smaller segment of larger society, nation or national state. Some scholars consider ethnic politics as a struggle to remedy past injustices of minority groups. Others regard ethnic politics in a way of distribution of state power along ethnic lines (Wimmer et al, 2009 317). Contemporary senses of the adjective 'ethnic' date from the 19th century. The term originated from Greek word *ethnikos* 'heathen', which comes from Greek *ethnos* 'nation' (Oxford dictionaries). In the late middle English the term was denoting a person not of the Christian or Jewish faith. Scholars have acknowledge troublesome conceptualisations and definitions of all terms relating to the ethnicity, particularly because English language doesn't have an adequate term for the Greek *ethnos* unlike French, which has noun *ethnie* (Hutchison-Smith, 1996). Nevertheless, many scholars apply the terms *ethnie* and 'ethnic' to both majorities and minorities and this paper will follow that account. For this reason, ethnic politics is understood here very broadly, as activities of majority and/or minority groups or communities associated with the governance of a country or area, further as a set of political beliefs or principles and as principles and activities concerned with power and status. Minority policies are in this paper understood also in a very broad sense, that is, as course or principle of actions adopted or proposed by organizations or individuals, which are directed on the accommodation of diversity and/or minority groups in society.

The structure of this paper is as follows: first section briefly introduces the formation of the Post-Cold War minority rights regime in Europe. The second section presents the

³ See Milton J. Esman. 1994. *Ethnic politics*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1994; Kelly, Judith. G. 2004. *Ethnic politics in Europe. The power of norms and incentives*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004; Kanchan Chandra ed. (2012). *Constructivist theories of ethnic politics*. New York: Oxford University Press

context of the early 1990's or the end of socialism and emergence of nationalism in Serbia. In the third section it is analysed the constitutional and legal model of minority rights protection from 1990's till the year 2000. Fourth section examines the minority policies in Serbia after the year 2000. The fifth section investigates adopted minority policies in Serbia after the year 2006. Last section summarize the findings of analysis.

2 Formation of the Post-Cold War minority rights regime in Europe

In the 1989 crucial political changes took place in Europe and resulted in the Fall of Communism in communist countries of Central and Eastern Europe. After the year 1989, the issue of national minorities became over again 'legitimate subject of international relations' (Preece, 1998 137) of international organisations i.e. United nations (UN) and European regional organisations, namely Organisation for security and cooperation in Europe (OSCE), Council of Europe (COE) and European Union (EU). For the early Post-Cold War period the shift from human rights regime towards minority rights regime was characteristic (Kymlicka, 2007 27). The Copenhagen document (1990) significantly contributed to this shift and development of European minority regime. It was the most influential document regarding protection of national minorities in Europe and became the source of inspiration both for the UN and COE minority protection documents⁴. Shortly before the Copenhagen meeting, national and ethnic tensions had arisen in Former Soviet Union and SFRY. Some scholars argue (Petráš et al., 2009 328) that precisely these political events were the reason for the codification of minority rights in Copenhagen document.

Copenhagen document, was the first text of a regional European organisation, which encompassed a number of minority rights⁵. Minority rights were established here as part of humans rights and fundamental freedoms. The document recognized the following rights for national minorities: right to equality, right to freedom of expression, right to freedom of association and right to freedom from discrimination. The holder of these rights was individual. In general, the Copenhagen document treats minority rights as individual rights, whereas article 32.6 acknowledged a certain element of collective right for the members of national minority⁶. As well, the Copenhagen document introduced a several new and advanced concepts regarding effective participation of national minorities in public life and matters that affect minorities directly and concerning promotion of their identity through local or autonomous bodies (article 35). As such, the Copenhagen document became bedrock of further evolution of national minority rights protection in Europe. Firstly, the Copenhagen document had considerable influence on the institutional development in OSCE. In the Charter of Paris for a new Europe (hereinafter Paris charter)⁷ the importance of national minorities was emphasized for the whole societies and decisiveness to improve their position. Provisions on national minorities stipulated in the Copenhagen document and Paris charter,

⁴ Namely, Declaration UN on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, Adopted by General Assembly resolution 47/135 of 18 December 1992 and Framework Convention for the Protection of National Minorities of COE, Strasbourg, 1.II.1995

⁵ Section IV, articles 30-40 in CSCE. 'Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE'. Organization for security and co-operation in Europe.

⁶ Article 32.6 of Copenhagen document states that: „Persons belonging to national minorities can exercise and enjoy their rights individually as well as in community with other members of their group. No disadvantage may arise for a person belonging to a national minority on account of the exercise or non-exercise of any such rights.“

⁷ Section Guidelines for Future, Human dimension, p. 7-8 in CSCE. 'Charter of Paris for a New Europe, adopted on Second CSCE Summit of Heads of State or Government, Paris, 19 - 21 November 1990'. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/mc/39516?download=true>

were reaffirmed in the Geneva report (1991)⁸. The Geneva report for the first time specified, that the issues of national minorities are the matter of international concern and not further exclusively matters of internal affairs of the states⁹. The new view on the matters of national minorities as a subjects of international concern and order, was again confirmed in Moscow document (1991)¹⁰ and Helsinki document (1992)¹¹. In the Helsinki meeting it was agreed on the establishment of the new institution within CSCE, the High commissioner on national minorities (HCNM). The HCNM was a political answer to the challenges of ethnic conflicts and wars that arose regarding the dissolution of Soviet Union and SFRY. There were several consequences of developing minority regime in Europe. For example, OSCE elaborated several relevant recommendations and guidelines concerning national minority rights in the area of education, language, effective participation, broadcasting and policing in multi-ethnic states, inter-states relations and integration in diverse societies¹². Further, the new minority rights norms of OSCE affected the COE and its mechanism for protection of national minorities too. COE adopted a European charter for regional or minority languages in 1992 and a Framework convention for the protection of national minorities (framework convention) in 1995¹³. This Framework convention is COE's most comprehensive text for protecting the rights of persons belonging to national minorities and it is first legally binding multilateral instrument devoted to the protection of national minorities worldwide¹⁴. In order to monitor the implementation of the framework provisions, COE establish The Committee of ministers of the Council of Europe and the Advisory committee.

Evolution and development of the European minority regime in the Post-Cold War period was influenced by EU and with processes of integration and Europeanisation. Even though EU

⁸ OSCE. 'Report of the CSCE Meeting of Experts on National Minorities, Geneva 1991'. Organization for cooperation in Europe. <http://www.osce.org/hcnm/14588?download=true>. The meeting took place from 1 to 19 July 1991 in accordance with the relevant provisions of the Charter of Paris for a New Europe.

⁹ In Geneva report (1991), section 2 recognizes the issues of national minorities as matter of international concern and not exclusively as matter of internal affairs of respective states.

¹⁰ OSCE. 'Document of the Moscow Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE'. 1991. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/odihr/elections/14310?download=true>

Final document produced by the Third Conference on the Human Dimension of the CSCE.

¹¹ OSCE. 'CSCE Helsinki document 1992. The challenges of change'. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/mc/39530?download=true>

¹² OSCE. 'The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities'. 1996. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/hcnm/32180?download=true>

OSCE. 'The Oslo Recommendations regarding the Linguistic Rights of National Minorities'. 1998. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/hcnm/67531?download=true>

OSCE. 'The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life'. 1999. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/hcnm/32240?download=true>

OSCE. 'Guidelines on the Use of Minority Languages in the Broadcast Media'. 2003. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/hcnm/32310?download=true>

OSCE. 'Recommendations on Policing in Multi-Ethnic Societies' 2006. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/hcnm/32227?download=true>

OSCE. 'The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations'. 2008. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/hcnm/33633?download=true>

OSCE. 'Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies'. 2012. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/hcnm/96883?download=true>

¹³ COE. 'European Charter for Regional or Minority Languages'. Strasbourg, 5.XI.1992. Council of Europe. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm>

COE. 'Framework Convention for the Protection of National Minorities'. Strasbourg, 1.II.1995. Council of Europe. <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

¹⁴ Other important Council of Europe documents in the field of national minorities are: The European Convention on Human Rights and The European Social Charter, which protects minorities in social and economic fields. In COE. 'FCNM factsheet'. Council of Europe. Retrieved 19.05.2015. <http://www.coe.int/en/web/minorities/fcnm-factsheet>

and European Commission have no general power over the matters of national minorities, it was established through the Copenhagen criteria (1993), that the aspiring states for EU membership have to respect and protect the rights of national minorities. Minority rights criteria were not included in the Amsterdam treaty as a legally binding principle for accessions of the new states in EU, instead they were encompassed in the texts of the association agreements with the candidates states (Scheu in Petráš, 2009 353). Therefore EU can have significant influence on the protection of national minority rights in the candidate countries through the conditionality¹⁵. The Post-Cold War European minority regime which started to evolve after the year 1989, was the result of the political changes i.e. fall of communism, break up of Soviet Union and former Yugoslavia, as well it was an answer of international organisations (UN, OSCE, COE, EU) towards the issues of national minorities and efforts of international community to establish and maintain security, stability and peace in Europe and beyond. On the other side, European minority regime influenced development of particular minority regimes in the post-communist countries too.

3 The end of socialism in Serbia: replacement of communism with nationalism?

The fall of communism was in SFRY accompanied with disintegrative process, ethnic tensions, violence and even cruel and bloody civil war. SFRY was a federation of six socialistic republics: Slovenia, Croatia, Bosna and Hercegovina, Macedonia, Montenegro and Serbia, which encompassed two socialistic autonomous provinces, i.e. Vojvodina as well as Kosovo and Metohija¹⁶. Dissolution processes within SFRY started in 1991, when firstly Slovenia, subsequently Croatia, Bosna and Hercegovina and lastly Macedonia declared independence. In 1992, SFRY was constitutionally reconstructed and renamed Federal republic of Yugoslavia (FRY), composing of Republic of Serbia and Republic of Montenegro. FRY existed from 1992 till 2003, when it was reconstituted as State union of Serbia and Montenegro (SAM or in Serbian 'Srbija i Crna Gora' or SCG). Very soon after the establishment of SCG in the year 2006 was held referendum in Montenegro, where majority of voters supported independence and secession of Montenegro from union. Disintegrative processes that started in the early 1990's culminated with unilateral declaration of independence of the Serbian Autonomous region Kosovo and Metohija in the year 2008¹⁷. The last decade of the twentieth century in Serbia is known as a Milošević's regime. Slobodan Milošević was an active communist who in the late 1980 s become leading proponent of nationalism and populism in Serbia. There is general agreement in Serbia, that Milošević gained his power in 1987 on the eight session of the Central commission of Communist union after he eliminated the influence of Ivan Stambolić President of the Presidency of Serbia and Dragiša Pavlović high communist leader. There have been tensions between the nations and nationalities in SFRY from the 1970's and 1980's which were caused by nationalism, ethnic tensions, bad economic situation etc. It is generally stressed, that Serbian nationalistic

¹⁵ Internally EU recognize the respect for the rights of persons belonging to minorities as one of EU values, in the Article 2 of the Treaty on European Union and through EU non-discrimination directives (Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin and article 21 of the Charter of Fundamental Rights of the EU (2000) explicitly prohibits discrimination on the basis of membership of a national minority.

¹⁶ The name SFRY was ascribed to the federation in 1963. Before that it was called Federal People's Republic of Yugoslavia (FPRY), created after the Second World War and established by constitution in 1946.

¹⁷ On 17th February 2008 Autonomous Province Kosovo and Metohija declared unilaterally independence. Since 1999 was Kosovo and Metohija under the jurisdiction of international administration based on Resolution 1244 Security Council of UN. The resolution was adopted on 10th June 1999.

<http://www.srbija.sr.gov.yu/kosovo-metohija/?id=19944> >

sentiment burst into flames after the ratification of the new Constitution of SFRY in 1974¹⁸, which recognized substantive autonomous powers for two Serbian provinces i.e. Kosovo and Vojvodina. By constitution autonomous provinces were established as 'socialistic self-governing democratic socio-political communities' (article 4) and were put on the equal level with republics (article 1). Consequently, ethnic tensions rise between Albanian majority in Kosovo and Serbs, who represented minority in the province. Anti-Albanian sentiment has arisen in Serbia as well. It is assumed in literature that ethnic politics in Kosovo had great effect on the shift of Milošević's political orientation. Milošević spoke in his speech on St. Vitus day on Gazimestan in 1989 about multinational character of Serbia as advantage, equality between Yugoslav nations, unity, peace and brotherhood as well about nationalistic divisions in country as a most dramatic ones¹⁹. Shortly after this speech, Milošević switch from communist to strong nationalist. He politicised the issues of autonomous provinces, Kosovo and Vojvodina and based on this politics he gained support and popularity across Serbia. Firstly, he started campaign against communist elite in Serbia as well against ruling political elites in Vojvodina and Kosovo. Milošević demanded restoration of full Serbian sovereignty over two provinces and restrictions in their autonomous powers. Furthermore, he accused communist ruling elites in Vojvodina for betrayal, separatism and encouraging Albanians in Kosovo for separatism. Secondly, he replaced governments in both provinces and likewise in Montenegro. As a result of this politics, Milošević was elected for the President of the Presidency of Republic of Serbia in 1989. Later he gained dominance in the collective Yugoslav presidency as well. From eight votes he controlled four (Serbian, Montenegro, Vojvodina and Kosovo) till the end of the 1990's. Serbian and particularly Milošević's domination within the communist party and in common power structures of SFRY, caused indignation mainly from Slovenia and Croatia, which at the end led to their decisions to secede from SFRY.

The major constitutional and institutional changes in SFRY and Serbia in the 1990's were urged by Milošević, who started to concentrate all state powers in his hands. Milošević gave strong impulse for adoption of the new Constitution of Republic of Serbia in 1990²⁰, which deprived two Serbian provinces, Vojvodina and Kosovo all of their autonomous powers, which were equal to those that constitutive states of SFRY enjoyed. Later that year the first free elections in all republics of SFRY

were held. Milošević's party, Socialistic party of Serbia (SPS, originated from unification of Communist union of Serbia and Socialistic union of working people of Serbia) triumphed in the elections²¹. At the same time were held also presidential election, in which Milošević won already in first round with gain of 65,3 percent of all votes. Interestingly Milošević himself obtained almost one million votes more than his political party SPS. Scholars explain this fact by Milošević's nationalistic politics resulting in reductions of autonomous powers mainly in Kosovo province and attraction of voters with nationalistic orientation (Goati, 2001 37). In spite of many elections hold on republic and federal level

¹⁸ Ustav SFRY iz 1974. godine. Entire text in Serbian is available here: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf>

¹⁹ 'Slobodan Milošević's 1989 St. Vitus day speech Gazimestan- June 28, 1989'. The University of Arizona College of Social and Behavioral Sciences. The Centre for Middle Eastern Studies. http://cmes.arizona.edu/sites/cmes.arizona.edu/files/SLOBODAN%20MILOSEVIC_speech_6_28_89.pdf

²⁰ Ustav Republike Srbija, Služeni list RS, č. 1/90. Adopted by Parliament of Socialistic Republic of Serbia on 28th September in 1990. Constitution was approved on and confirmed the decision of Serbian parliament from 28th March, which detract veto powers of socialistic autonomous provinces- Vojvodina and Kosovo regarding constitutional changes as well regarding certain legislative, administrative and judicial functions.

²¹ Goati, Vladimir. 2001. Izbori u SRJ. Od 1990. do 1998. Volja građana ili izborna manipulacija. Drugo dopunjeno izdanje. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju. 2001, s. 28.

from 1990 till 2000, Milošević was able almost permanently to ensure his governing position and influence. In the year 1997 he was elected for the president of FRY. In the period from 1990 till democratic political change occurred in 2000, major political, economic and social changes occur in Serbia. Internally, major ethnic tensions dominated between Serbs and ethnic minorities, namely Albanians, after the reduction of autonomous powers for two Serbian provinces (1989, 1990). Furthermore, in first post-communist free elections, Milošević and his party obtained majority votes from citizens because of extreme nationalistic politics and were on power with small breaks for the whole decade. Moreover, civil wars in former Yugoslav republics (Slovenia, Croatia, Bosnia and Hercegovina) in which Serbia directly participated through the Yugoslav national army (JNA) and paramilitary forces, to a greater extent affected the relations between Serbs and other nationalities. After the ending of civil war on the territory of former SFRY (1995) the overall situation in Serbia didn't improve. Repression of ethnic Albanians in Kosovo lead to NATO bombing in 1999. In addition to this, economic sanctions, extreme economic and social deprivation, hyperinflation created good ground for success of ethnic nationalism in Serbia. Only in the light of all this circumstances and events, can be made analysis of development of minority policies in Serbia.

4 Constitutional and legal model of minority rights protection in Serbia since 1990

It has to be emphasized, that the model for national minority rights protection since 1990 till 2000 was emerging in a very unusual and special way in Serbia. Firstly, it was evolving in the early post-communist period, when replacement of the communist elite with democratic ones didn't happen. Dominant political elites in the country replaced previous communist ideology with nationalism. Political and overall atmosphere in country and society was to a great extent hostile towards national minorities. Serbian political elites headed by Milošević were intentionally creating an ambience of fear and oppression as well as systematic campaigns of terror and violence directed namely against Kosovo Albanians, as well as against Muslims in Novi Pazar and Croats in Vojvodina. Concurrently with the civil wars in Croatia and Bosnia and Hercegovina, persecutions on ethnic, national, political and religious ground together with inhumane acts such as forcible transfers and deportations, cruel treatments, attacks on civilians, destruction of property, sexual assaults etc. took place in Kosovo, Novi Pazar and Vojvodina during the 1990's²². Governmental policies and actions reinforce ethnic tensions and conflicts between Serbian majority and national minorities in the country in general.

Within the FRY in the 1990's existed three legislation levels i.e. one federal, two republic levels (Serbian and Montenegro) and two provincial (Kosovo and Vojvodina). This had for consequence coexistence of three distinct systems for protection of minority rights in one country FRY. Both republics and autonomous provinces held certain different competencies in the sphere of minorities accommodation. For this reason, occurred in practise distinct minority policies and relatively independent minority regimes. In the last decade of the twentieth century, under Milošević's regime (1987-2000)²³, the rights of national

²² The international criminal tribunal for the former Yugoslavia. CASE No. IT-99-37, Case No. IT-99-37-I, Case No. IT-99-37-PT. UN ICTY. http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4; The international criminal tribunal for the former Yugoslavia. The prosecutor of the tribunal against Vojislav Šešelj. UN ICTY. <http://www.icty.org/case/seselj/4>

²³ Slobodan Milošević. Biografija. Vreme. 'Retrieved 21.05.2015'
<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=446492>

minorities in Serbia were regulated by Constitution of Republic of Serbia (1990)²⁴ and Constitution of the FRY (1992). As it was mentioned earlier, shortly before the disintegration of the SFRY, Serbia (as well as Croatia) adopted a new republic constitutions. The new federal constitution of falling apart Yugoslavia, was formally approved despite the fact, that all constitutive republics of former SFRY didn't participated in this process. Only two federative republics, namely Serbia and Montenegro agreed to adopt new federal constitution. The main argument behind this decision was factual i.e. other four republics seceded from the SFRJ and the procedure for revision of the constitution was respected as the factual circumstances were allowing it. For the reason it is considered, that the federal constitution (1992) was from the formal and legal view deficient (Pajvančić, 2005 13). Despite the way in which were constitutions adopted, they were in force for relatively long period. Serbian republic constitution was valid for sixteen years (1990-2006) and Yugoslav federal constitution was in effect for eleven years (1992-2003).

Comparative analysis of the constitutional model for protection of national minorities in FRY and Serbia since 1990 shows that there was considerable discrepancy between federal and republic legislative norms. The major differences concerned applied terminology and content of national minority rights. Firstly, respective constitutions were using different terms regarding minorities. Federal constitution used a term 'national minority', while in Serbian constitution was retained old socialistic word 'nationalities' (narodnosti in Serbian) from former SFRY constitution. Montenegro's constitution²⁵ applied a phrase 'national and ethnic groups'. Secondly, respective constitutions guaranteed distinct standards and regulations of national minority protection. The lowest level of national minority rights protection was guaranteed by Serbian constitution. In Serbian constitution were the rights of national minorities regulated only in general terms. Serbian constitution guaranteed only minimal individual rights for the members of national minorities and execution of these rights in practice required a special law (for example article 8, second section and article 32, fourth section)²⁶. The highest standard of minority rights protection was established in Montenegro's constitution. Federal or Yugoslav constitution guaranteed to national minorities relatively broad set of rights. Minorities had right to preservation, development and expression of their identity, right to use their national symbols, right to official use of their languages and scripts in the areas which they inhabited. In addition, federal constitution guaranteed equality before the law, prohibition of discrimination, freedom of expression, education in mother language, right to use minority languages in the court, right to information, right of association and assembling, right to cooperation with their co-ethnic beyond state borders (Surova, 2007 55). Terminological and substantive differences together with the lack of compatibility between constitutional norms in the sphere of minority rights can be explained by two factors. At first, respective constitutions were adopted in different points of times. Secondly, in nationalizing²⁷ Serbian state, which was involved in civil wars in region and which faced ethnic violence and conflicts at home, there was no political will to do necessary legal changes and corrections. Very uncommonly Serbian republic constitution (1990) was firstly adopted and secondly federal constitution (1992). Consequently, unusual constitution process building had immense

²⁴ Ustav republike Srbije/Constitution of Republic of Serbia, adopted by Socialistic parliament of Republic of Serbia on common session of all councils on 28. September 1990. In: Radojević, Miodrag (ed.). 2004. Srpski ustavi od 1835. Do 1990. Godine sa Ustavima Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije. Gramatik, 2004.

²⁵ Ustav Crne Gore, Službeni list RCG, br. 48/92.

²⁶ Ustav Republike Srbija, Službeni list RS, č. 1/90. Article 8 regulates official use of Latin script and official use of languages and scripts of nationalities in the area where they live requiring adoption of special laws for execution of these rights. Article 32 guaranteed for the other nations and nationalities living in Serbia right to education in their languages. Special law for realizing this right was required too.

²⁷ The term is used as in Brubaker's account from his book *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

effect on the application of the minority rights in practise. Federal constitution has highest legal authority and force in federal system. Other republic legal documents have to be in accordance with federal constitution. It means, that the legal standard of national minorities protection regulated by federal constitution was legally at a higher level than republic ones. Through federal model of minority rights protection a minimal standard was established, which was guaranteed in federation as a whole and which should have been reflected on republic levels as well. This was the case in Montenegro, where constitution was adopted after the federal one. However, in Serbia regulation and protection of national minority rights was below federal minimum standard. These factors determinate normative and practical protection and realization of national minority rights in the country for the whole period from 1990 till the year 2000.

5 Minority policies in Serbia after the year 2000

Since dissolution of SFRY many constitutional and institutional changes took place in Serbia. At the beginning of 1990's Serbia was part of Yugoslav federation (1992-2003), later was Serbia member state of the State union of Serbia and Montenegro (2003-2006). Since 2006 Serbia is an independent state. In the year 2000 the major political changes were performed in Serbia. Slobodan Milošević's regime was finally defeated and democratic powers in the name of Democratic opposition of Serbia (DOS) came to power. After democratic changes, reform processes started in all spheres. The priority of democratic government was the improvement of the status of national minorities in the country. This process had external and internal dimension. External dimension of reforms were related to the renewal of the country's memberships in the international organizations such as UN²⁸ and COE²⁹, as well as to the process of signing and ratifying international documents namely the Framework convention on national minorities in 2001 and European charter for regional or minority languages in year 2005, both documents of COE. Further, Serbia started negotiations with the neighbouring countries about status and rights of Serbian minority in respective countries and their minorities in Serbia. Bilateral agreements were signed with Romania in 2002, Hungary in 2003, Croatia in 2004 and Macedonia in 2005³⁰.

On the union level a process of building constitutional and institutional framework for the protection of the rights of national minorities and improving their status started. In this

²⁸ FRY claimed to be successor of the SFRY and was rejected from UN membership. General Assembly of UN decided that FRY has to apply for membership. Although previous membership of SFRY was not suspended or terminated, diplomatic mission of FRY representatives was kept open. Representatives of FRY could not participate in the work of UN. After Milošević's regime fall down, new democratic power dropped his claim of continuation of the SFRY and apply for the new membership, being admitted in 2000. In: Aust, Anthony. 2010. Handbook of International Law. 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 373-374.

²⁹ FRY applied for membership in COE after democratic changes. After the redefinition of relations between Serbia and Montenegro and creation of new State Union of Serbia and Montenegro, joined union the Council of Europe on 3 April 2003. After the Montenegro declared independence in 2006, COE adopted declaration on the continuation of Serbia's membership of the State Union of Serbia and Montenegro in the Council of Europe and the continuation of ensuring obligations and commitments.

³⁰ Zakon o ratifikaciji sporazuma između Srbije i Crne Gore i Republike Mađarske o zaštiti prava Mađarske nacionalne manjine koja živi u Srbiji i Crnoj Gori i Srpske nacionalne manjine koja živi u Republici Mađarskoj. "Službeni list SCG"- Međunarodni ugovori, broj 14/2004; Zakon o ratifikaciji sporazuma između Srbije i Crne Gore i Republike Makedonije o zaštiti Srpske i Crnogorske nacionalne manjine u Republici Makedoniji i Makedonske nacionalne manjine u Srbiji i Crnoj Gori. "Službeni list SCG"- Međunarodni ugovori, broj 6/2005; Zakon o ratifikaciji sporazuma između Savezne vlade Savezne republike Jugoslavije i Vlade Rumunije o saradnji u oblasti zaštite nacionalnih manjina. "Službeni list SCG"- Međunarodni ugovori, broj 14/2004; Zakon o ratifikaciji sporazuma između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori. "Službeni list SCG"- Međunarodni ugovori, broj 3/2005.

respect, the introduction of the federal Law on protection of rights and freedoms of national minorities (2002)³¹, which was regulating legal status of national minorities at that time in FRY, was very important. It was a first special minority law in FRY where were elaborated constitutional norms³² and basic solutions of international agreements, concerning rights and freedoms of national minorities to which FRY become a contracting party³³. Subsequently, FRY was rearranged into the Union of Serbia and Montenegro (SCG) in 2003³⁴. Former federation was redesigned into confederation. Creation of a new state entity was supported by European Union and international community. European Union encouraged and facilitated maintenance of one state comprising Serbia and Montenegro. The initial Belgrade agreement, which set principles of future relations between two countries, was signed by federal and republic high representatives in the presence of EU High Representative for Foreign and Security Policy Javier Solana³⁵. COE was supporting the union of Serbia and Montenegro as well. Membership of FRY in COE was conditioned by adoption of new constitution between two states. In order to attain the requirements of the international community and ratified international documents, the process of constitutional reconfiguration between Serbia and Montenegro had to reflect human and minority rights dimension as well. In this respect, it can be said that external or international factors had influence on the evolution of the Serbian minority regime. However, it was no decisive influence, although national minorities had become the subject of international concern after the 1989, states still kept a considerable, discrete powers in minority protections on their territories. Even though the states are supported and prompted to implement and overtake special mechanism and concepts for protection of minorities from international organisations, they are not obliged to do so and certainly there is no developed international instrument that could 'force' them to do so.

Within the new constitution of state union, human and minority rights and civil freedoms were integrated³⁶. Constitutional Charter of human and minority rights and civil freedoms (2003) together with the earlier adopted Law on protection of rights and freedoms of national minorities (2002) established a general model of minority rights protection in SCG (2003-2006), reflecting the provisions of Framework convention. This model introduced extensive account of national minority rights and represented highest international minority standards. Both laws were having a constitutional legal force. However the implementation of human and minority rights was in the competence of union member states. Decision to ensure and protect these rights on republic levels was reasoned with an opinion, that human and minority rights are regulated and protected by republic laws. Therefore, they should be in competence of republics and not state union. In the case, that these rights would not be protected in member states, union was obliged to ensure their protection. It was not further stipulated by which means union would realize this obligation. However, on the union level was established a special ministry with a monitoring and coordinating competences in the sphere of human and minority rights. Precisely this arrangement of competences between union and republic levels, was facing great problems in practice and hindering the implementation of minority rights.

³¹ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina "Sl. list SRJ", br. 11/2002, "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja i "Sl. glasnik RS", br. 72/2009 - dr. zakon i 97/2013 - odluka US

³² Ustav FRJ, "Sl. glasnik FRJ", br. 1/92

³³ Mainly the principles of the Framework convention for protection of national minorities, ratification in 1998, acceding in 2001.

³⁴ Ustavna povelja državne zajednice SCG, Službeni glasnik SCG, broj 1/2003. [Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro]

³⁵ S0047/02 Agreement on Principles of Relations between Serbia and Montenegro within the State Union Belgrade, 14th March 2002. European council. Council of the European Union. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/declarations/73447.pdf

³⁶ Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, Službeni glasnik SCG, broj. 1/2003.

In Serbia was still in force constitution from the year 1990. Serbian constitution was not in accordance with constitution of state union of SCG and charter of human and minority rights, nor with other constitutional laws regulating rights of national minorities. Terminological and substantial lack of compatibility between valid legal norms was persisting even after democratic changes. Similarly, problem of discrepancy between legal norms was equally concerning constitutional and particular republic laws in Serbia. For instance, norms regulating language rights such as right to official use of language and script or right to education in mother language were not in line with constitutional norms³⁷. Legal dissonance was causing great problems in the implementation of minority rights in practise. Moreover, constitutional provisions were not respected in practice by the member states as well. For example, member states were obliged to amend or adopt a new republic constitutions in order to harmonize them with constitution of State union of Serbia and Montenegro within 6 months as of the date of confederal constitution adoption³⁸. Serbia did not realized this constitutional obligation within a three years that joint union lasted (2003-2006). Common Court of Serbia and Montenegro had a competence to take legal positions and give legal opinions concerning compatibility between union and republics laws³⁹. No legal consequences were drawn for Serbia because of its failure to comply constitutional law.

In constitutional and institutional model of minority rights protection, even after democratic changes and establishment of new state union between Serbia and Montenegro were present discrepancies in the legal systems. Lack of legal accordance was causing atmosphere of legal confusion and preventing the effective implementation of national minority rights in practice. Other factors were hindering implementation of guaranteed minority rights by Law on protection of rights and freedoms of national minorities (2002), Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro and Charter on Human and Minority Rights and Civil Liberties (2003) as well. Implementation of certain minority rights required adoption of special legal documents on republic level. Serbia did not adopted special law on minority rights nor it have established competent ministry, although minority rights were in republic competence. Further, realization of minority rights in practice required creation of special institutions. After giving the right to national minorities for cultural autonomy through the national councils for national minorities, other legally prescribed institutions such as Federal council for national minorities and Fund for national minorities were not established in FRY or state union. Overall problems with minority rights protection in the period of State union of Serbia and Montenegro (2003-2006) were concerning limited competence of union in this matter and vague and unclear regulation of the jurisdiction of perspective union and republic organs. In addition, it was not build adequate institutional framework and mechanisms for implementation of minority rights. Effective protection of guaranteed rights was absent as well.

6 Minority policies in Serbia after the year 2006

Project of common State union of Serbia and Montenegro (2003-2006) imposed by international community ended with failure in a very short time, only three years after it was established. Firstly, Montenegro declared independence on 3rd June 2006 and consequently

³⁷ Zákon o úradnom používaní jazyka a písma, Úradný vestník RS, č. 45/91.

³⁸ Article 65, Ustavna povelja državne zajednice SCG, Službeni glasnik SCG, broj 1/2003. [Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro]

³⁹ Article 46 stipulates that Court of Serbia and Montenegro has competence in adjudication in issues: compliance of the constitutions of the member states with the union constitution as well as compatibility of the laws of Serbia and Montenegro with the union constitution and compatibility of the laws of the member states with the law of the Serbia and Montenegro. Ustavna povelja državne zajednice SCG, Službeni glasnik SCG, broj 1/2003. [Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro]

Serbia on 5th June 2006. After independence, Serbia started a preparation of new constitutional document. New Constitution of Republic of Serbia⁴⁰ was passed unanimously by Serbian parliament on 30th September and afterwards was confirmed in public referendum, hold on 28th and 29th October 2006⁴¹. New Serbian constitution was put in force after adoption and proclamation of Constitutional law for implementation of Constitution of RS on 10th November 2006. After sixteen years, the old Serbian constitution that was adopted by one-party socialistic parliament in 1990, ceased to be legally valid. Preparation of draft version of constitution became hot issue on Serbian political scene. In drafting process were not included or consulted representatives of minorities or provincial government of Vojvodina (Surova, 2008).

New Serbian constitution (2006) represents a mixture and combination of provisions of former Law on protection of rights and freedoms of national minorities (2002) and Charter on Human and Minority Rights and Civil Liberties (2003). The rights of national minorities are protected by constitution and minorities are enjoying special rights in order of realization principle of equality in practice and preservation of their identity (article 14). Entire separate chapter of constitution (Chapter 2) comprises very detailed and extensive account of human and minority rights and civil freedoms for minorities (Articles 18-81). Direct implementation of guaranteed human and minority rights (Article 18), principle of equality (Article 20), right to free expression of national affiliation as well as right to not declared it (Article 47) is ensured. Further, attained level of human and minority rights may not be lowered (Article 2, section second). Moreover, constitution is granting to national minorities additional individual or collective rights that other citizens do not have. Collective rights of national minorities should allow their members to take participation in decision-making process or to make decisions in areas of self-government directly or indirectly.⁴² Other special rights guaranteed by constitution are concerning prohibition of discrimination (Article 76), equality in administering public affairs (Article 77), prohibition of forced assimilation (Article 78), right to preservation of specificity (Article 79), right to association and cooperation with compatriots (Article 80) and developing the spirit of tolerance (Article 81). The new constitution ensures equality and representation of different genders and members of national minorities in republic parliament (Article 100) and proportional representation of national minorities in autonomous provinces and local self-government units with population of mixed nationalities (Article, 180, section 4). Autonomous provinces can establish additional minority rights on their territories (Article 79, section 2). Protection of minority rights is guaranteed by domestic courts but in addition, citizens can address international institutions in order to protect their rights (Article 22). Minority rights are protected by the Constitutional court (Article 166). In comparison with the previous constitutional laws, new Serbian constitution is establishing collective rights of national minorities in more restrictive way. For example, according to the Charter, the realization of minority rights had to be in line with laws and international standards. The new constitution regulates collective rights differently. Collective rights of national minorities have to be in accordance with Serbian constitution,

⁴⁰ Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006
Constitution of Republic of Serbia, Official Gazette, No 98/2006

⁴¹ At first extraordinary meeting of National Assembly of Republic of Serbia, that took place on 30th September 2006 was adopted new constitution. From the total number of 250 members of parliament for new constitution voted 242 deputies. In referendum that took place on 28th and 29th October on 2006 citizens voted for new constitution too. On question Are you for adoption of new Serbian constitution, for yes voted 3 521 724 or 53,4 % eligible voters. Against new constitution voted 97 497 voters or 1, 47 % eligible voters. From 6 639 385 eligible voters, 54,91 % or 3 645 517 voted in referendum. In: Ustav i referendum. [online].[cit.01-05-2015]. Dostupné na internete:

<<http://www.tanjug.co.yu/Dogadjaji/Ustav/default.aspx?str=referendum.htm>>

⁴² Article 75, paragraph 2 and 3 of Constitution of Republic of Serbia, Official Gazette, No 98/2006

laws and international agreements. Formulation of collective rights is restricted in new constitution, since phrase international standards is more extensive than international agreements.

Demise of State union of Serbia and Montenegro, establishment of a new Serbian state and adoption of a new constitution, raise important questions regarding the status of particular institutions and validity of laws in the sphere of minority rights. More specifically in question were Ministry for human and minority rights, created on the level of union in 2003 and two constitutional laws, which regulated minority rights in Serbia and Montenegro (2003-2006). Firstly, Serbian government abolished Council of ministries of Serbia and Montenegro, part of which was the Ministry for human and minority rights⁴³. Serbian government did not establish a separate ministry for human and minority rights, although three new ministries for culture, religion and diaspora were set up. Instead, Agency for human and minority rights was created on republic level. Agency took over competencies of former union ministry but not all. For example, former ministry was registering national councils of national minorities. Newly established agency did not have this competence. Second problem was concerning validity of former constitution laws- Law on protection of rights and freedoms of national minorities (2002) and Charter on Human and Minority Rights and Civil Liberties (2003). After adoption of new constitution, it was not clear if the former laws were valid. Serbian prolonged validity only of the first federal law from 2002.

In 2009 a law on national councils of national minorities was adopted (2009)⁴⁴, which regulates competencies of minority councils in the sphere of culture, education, information and official use of language and script, procedure of election and financing of councils. Currently national minority councils are under jurisdiction of the Ministry of state administration and self-government and they are very closely cooperating with the Office for human and minority rights of Serbian government. National councils of national minorities (NCNM) or national minority councils (NMC's) or national councils (NC's) are representative organs of national minorities as collectives in Serbia and they are legally designed to be partners and advisory bodies of state authorities. NMC's are special bodies of self-government in the fields of culture, education, information and official use of minority languages and scripts (Surova, 2006; 2012). These special bodies are participating in a decision making process or deciding on the issues related to these fields and they can establish institutions, business companies and other organizations in the fields mentioned. As such NMC's can serve as a channel for dialogue and cooperation between the ethnicities that they represent and state governments, local authorities, non-governmental organizations, international organizations and other actors (Surova, 2015). Early in the 2014 Constitutional court of Serbia⁴⁵, declared certain provisions of the Law on national councils of national minorities unconstitutional and repealed them. This decision of Serbian Constitutional court puts limits on NMC's and their cooperation with the state authorities on republic, provincial and local level. Not only that this decision restricted certain possibilities of NMC's to cooperate with state authorities as well did reduce the overall standard of minority rights protection in Serbia.

⁴³ Uznesenie o postavení jednotlivých inštitúcií bývalého SČH a orgánov Rady ministrov vlády RS z dňa 8. Júna 2006.

⁴⁴ The Law on National Councils of National Minorities- the Law on National Councils, Article 1. Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. "Sl. glasnik RS", br. 72/2009, 20/2014 - odluka Ustavnog suda i 55/2014

⁴⁵ Odluka Ustavnog Suda RS br. IUz-882/2010, kojom su utvrđene neustavne odredbe Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, "Sl. glasnik RS", br. 20/2014

7 Conclusion

Rights of national minorities were recognized after the Second World War in former Yugoslavia, that Serbia was part as federal state. Some scholars (Bašić, 2002 and 2006; Stanovičić, 2006) argue that good normative framework of national minorities and their identity protection existed in former SFRY. Already the first Constitution of Federal national republic of Yugoslavia (1946), guaranteed to national minorities right to cultural development and free use of their language (Article 13)⁴⁶. Other constitutional documents of former Yugoslavia guaranteed equal rights to all nations and nationalities living in the country. It is not emphasized so often, that both communist Yugoslavia and FRY were not democratic and liberal countries. In communist Yugoslavia, human and minority rights were not respected. Rights of all citizens were violated on daily base in the name of ideology. Communist party and its apparatus were above the law and rights of all citizens regarding their national affiliation were taken for granted. Both nationalistic and liberal movements were oppressed by communist regime. After the fall of communism, oppression of citizens based on ethnicity from nationalistic government started in FRY. Even though, certain legal guarantees for minimal rights of national minorities existed in former SFRY and FRY, it should not be forgotten, that they were overall undemocratic and illiberal regimes.

Building of the constitutional and legal model of protection of national minorities in Serbia from the 1990 was determined by several decisive factors, which had internal and external dimension. Domestic factors that had strong effect on the ethnic politics and diversity policies were Serbian nationalism, predominantly in the 1990's, nation and state building processes as well as interests, values and attitudes of the political elites toward the question of national minorities. External factors that affected model of minority rights protection in Serbia to some degree were international organizations such as UN, EU but predominately OSCE and COE and their documents. Either through conditionality over accession to membership or renewal of membership in UN and COE after the dissolution of SFRY or through direct influence of COE and EU and establishment of State union of Serbia and Montenegro the Serbian minority regime was influenced. However, the major cause for evolution and development of ethnic politics and minority policies in Serbia after the year 1989 I see in domestic or internal factors. Governing political elites had significant and crucial impact on the ethnic politics and minority policies together with other circumstances such as dissolution of SFRY, civil wars in Croatia and Bosnia and Hercegovina, raising nationalism, nation and state-building processes, economic crisis, NATO bombing and democratization process that started from the year 2000.

This analysis shows, that major constitutional and institutional changes in a state, repeatedly created possibilities and opportunities for systematic and fundamental rearrangement of important political, economic, social and minority issues in Serbia. Each constitutive change after the 1990 referred to the issue of minority rights and affected the status and protection of national minorities directly or indirectly. The scope of minority rights was widening in legislation. Nevertheless, status and protection of minority rights were not concurrently improving to the same extent. Legal establishment and regulation of the rights of national minorities is necessary but insufficient. Legal norms are only prerequisite for their exercise. However, implementation of minority rights depends on their effective protection in practice. Minority rights require democratic, liberal and plural model of institutions, and mechanisms, where the right of law and rights of persons will is respected. The case of Serbia shows the even after cruel and bad treatment, minorities can be granted with the rights of highest standards. This paper also argues that in Serbian case the internal or domestic factors had prevalent impact on ethnic politics, minority policies and evolution of Serbian minority

⁴⁶ Ustav Federativne narodne republike Jugoslavije, "Službeni list FNRJ", br. 10/19469.

regime, while external or international factors influenced this change in smaller extent. Although in Serbia the development of a relatively good minority rights regime has started based on international standards there is still lot of place for improvements and many outstanding issues that make implementation and realization of minority rights difficult in practice.

References

- [1] Aust, Anthony. 2010. *Handbook of International Law. 2nd Edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- [2] Agreement on Principles of Relations between Serbia and Montenegro within the State Union Belgrade, 14th March 2002. S0047/02 European council. Council of the European Union. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/declarations/73447.pdf
- [3] Brubaker, Rogers. 1996. *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- [4] Goati, Vladimir. 2001. *Izbori u SRJ. Od 1990. do 1998. Volja građana ili izborna manipulacija. Drugo dopunjeno izdanje*. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju. 2001.
- [5] Hutchinson, John.-Smith, Anthony D. 1996. *Ethnicity*. Oxford- New York: Oxford University Press, 1996.
- [6] Jackson-Preece, Jennifer. 1998. *National Minorities and the European Nation-State System*. New York : Oxford University Press, 1998. pp. 198.
- [7] Kanchan Chandra ed. (2012). *Constructivist theories of ethnic politics*. New York: Oxford University Press.
- [8] Kelly, Judith. G. 2004. *Ethnic politics in Europe. The power of norms and incentives*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004.
- [9] Kymlicka, Will. 2007. *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford : Oxford University Press, 2007.
- [10] Odluka Ustavnog Suda RS br. IUz-882/2010, kojom su utvrđene neustavne odredbe Zakona o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, "Sl. glasnik RS", br. 20/2014.
- [11] Oxford Dictionaries. Language Matters.
<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/ethnic>
- [12] Pajvančić, Mirijana. 2005. *Srbija između ustava i ustavnosti*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava. 2005.
- [13] Petráš, R.- Petrův, H.- Scheu, H. Ch. (eds.) 2009. *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditórium, 2009.

- [14] Radojević, Miodrag (ed.). 2004. *Srpski ustavi od 1835. do 1990. godine sa Ustavima Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije*. Gramatik, 2004.
- [15] Slobodan Milošević. *Biografija*. Vreme. 'Retrieved 21.05.2015' <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=446492>
- [16] 'Slobodan Milošević's 1989 St. Vitus day speech Gazimestan- June 28, 1989'. The University of Arizona College of Social and Behavioral Sciences. The Centre for Middle Eastern Studies. http://cmes.arizona.edu/sites/cmes.arizona.edu/files/SLOBODAN%20MILOSEVIC_speech_6_28_89.pdf
- [17] Surová, S. 2006. *Institute of National Council of National Minorities in Serbia*. In: INTERPOLIS'06 Conference proceedings from 3rd scientific conference of doctoral students in Banska Bystrica, s. 377- 386.
- [18] Surová, Svetluša. 2007. *Model of the constitutional and legal protection of national minorities in Serbia (after the year 2000)*. Bratislava: Master thesis, 2007.
- [19] Surová, Svetluša. 2008. *Political participation of Slovak national minority in Serbia (after the year 2000)*. Banská Bystrica: Doctoral thesis, 2008.
- [20] Surová, S. 2012. *National Minorities and Right to Self-government, Case of Serbia*. In: Economic, Political and Legal Issues if International Relations 2012, University of Economics in Bratislava, pp. 453-465.
- [21] The international criminal tribunal for the former Yugoslavia. Case No. IT-99-37, Case No. IT-99-37-I , Case No. IT-99-37-PT. UN ICTY. http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4
- [22] The international criminal tribunal for the former Yugoslavia. The prosecutor of the tribunal against Vojislav Šešelj. UN ICTY. <http://www.icty.org/case/seselj/4>
- [23] Malloy, Tove. H. (2010) *National Minorities in the 21st Century Europe: new discourses, new narratives?* ECMI Issue Brief, No. 24 (ECMI, 2010), http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/brief_24.pdf
- [24] Milton J. Esman. 1994. *Ethnic politics*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1994.
- [25] Ustav Crne Gore, Službeni list RCG, br. 48/92.
- [26] 'Ustav Federativne narodne republike Jugoslavije, "Službeni list FNRJ", br. 10/19469'. Arhiv Jugoslavije. Ustanova kulture od nacionalnog značaja. file:///C:/Users/svetlu%C5%A1a/Downloads/aj_10_02_10_txt_ustav1946.pdf
- [27] Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, Službeni glasnik SCG, broj. 1/2003.
- [28] Ustav Republike Srbija, Službeni list RS, č. 1/90.

- [29] Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006.
- [30] Constitution of Republic of Serbia, Official Gazette, No 98/2006.
- [31] Ustav SFRY iz 1974. godine. 'Retrieved on 21.05.2015' <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf>
- [32] Ustavna povelja državne zajednice SCG, Službeni glasnik SCG, broj 1/2003.
- [33] Uznesenie o postavení jednotlivých inštitúcií bývalého SČH a orgánov Rady ministrov vlády RS z dňa 8. Júna 2006.
- [34] Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina. "Sl. glasnik RS", br. 72/2009, 20/2014 - odluka Ustavnog suda i 55/2014 [The Law on National Councils of National Minorities].
- [35] Zakon o ratifikaciji sporazuma između Srbije i Crne Gore i Republike Mađarske o zaštiti prava Mađarske nacionalne manjine koja živi u Srbiji i Crnoj Gori i Srpske nacionalne manjine koja živi u Republici Mađarskoj. "Službeni list SCG"- Međunarodni ugovori, broj 14/2004.
- [36] Zakon o ratifikaciji sporazuma između Srbije i Crne Gore i Republike Makedonije o zaštiti Srpske i Crnogorske nacionalne manjine u Republici Makedoniji i Makedonske nacionalne manjine u Srbiji i Crnoj Gori. "Službeni list SCG"- Međunarodni ugovori, broj 6/2005.
- [37] Zakon o ratifikaciji sporazuma između Savezne vlade Savezne republike Jugoslavije i Vlade Rumunije o saradnji u oblasti zaštite nacionalnih manjina. "Službeni list SCG"- Međunarodni ugovori, broj 14/2004.
- [38] Zakon o ratifikaciji sporazuma između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori. "Službeni list SCG"- Međunarodni ugovori, broj 3/2005.
- [39] Zákon o úradnom používaní jazyka a písma, Úradný vestník RS, č. 45/91.
- [40] Wimmer A., Cederman L.-E., Min B. (2009). 'Ethnic politics and armed conflict: A configurational analysis of a new global data set'. *American Sociological Review*, 74 (2), pp. 316-337.

Internet documents

- [41] CSCE. 'Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE'. Organization for security and co-operation in Europe. <http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>
- [42] CSCE. 'Charter of Paris for a New Europe, adopted on Second CSCE Summit of Heads of State or Government, Paris, 19 - 21 November 1990'. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/mc/39516?download=true>

- [43] OSCE. 'Report of the CSCE Meeting of Experts on National Minorities, Geneva 1991'. Organization for cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/hcnm/14588?download=true>
- [44] OSCE. 'Document of the Moscow Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE'. 1991. Organization for security and cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/odhr/elections/14310?download=true>
- [45] OSCE. 'CSCE Helsinki document 1992. The challenges of change'. Organization for security and cooperation in Europe. <http://www.osce.org/mc/39530?download=true>
- [46] OSCE. 'The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities'. 1996. Organization for security and cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/hcnm/32180?download=true>
- [47] OSCE. 'The Oslo Recommendations regarding the Linguistic Rights of National Minorities'. 1998. Organization for security and cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/hcnm/67531?download=true>
- [48] OSCE. 'The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life'. 1999. Organization for security and cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/hcnm/32240?download=true>
- [49] OSCE. 'Guidelines on the Use of Minority Languages in the Broadcast Media'. 2003. Organization for security and cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/hcnm/32310?download=true>
- [50] OSCE. 'Recommendations on Policing in Multi-Ethnic Societies' 2006. Organization for security and cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/hcnm/32227?download=true>
- [51] OSCE. 'The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations'. 2008. Organization for security and cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/hcnm/33633?download=true>
- [52] OSCE. 'Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies'. 2012. Organization for security and cooperation in Europe.
<http://www.osce.org/hcnm/96883?download=true>
- [53] EU. 'Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - Consolidated version of the Treaty on European Union - Protocols - Declarations annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon, signed on 13 December 2007' Official Journal C 326 , 26/10/2012 P. 0001 - 0390'. EUR-lex. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT>
- [54] EU. 'Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin'. Official Journal L 180, 19/07/2000 P. 0022 – 0026. EUR-lex.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>

[55] Official Journal of the European Union. 'Charter of Fundamental Rights of the EU'. 2010/C 83/02.

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:en:PDF>

[56] Ustav i referendum. [online]. [cit.1-05-2015]. Retrieved:

<<http://www.tanjug.co.yu/Dogadjaji/Ustav/default.aspx?str=referendum.htm>>

Kontakt

Mgr. Svetluša Surová PhD.

Faculty of Philosophy

Comenius University in Bratislava

Gondova 2, P. O. Box 32, 814 99 Bratislava, Slovenská republika,

e-mail: svetlusa.surova@gmail.com

DUŠEVNÉ ZDRAVIE A JEHO EKONOMICKÉ ASPEKTY VO VEĽKEJ BRITÁNII

Peter Valačai

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: peter.valacai@euba.sk

Práca pojednáva o ekonomickom a sociálnom aspekte problematiky duševného zdravia vo Veľkej Británii. Cieľom práce je odkryť dopady absencie duševného zdravia na jednotlivca a spoločnosť. Požitie boli myšlienkové postupy komparácie, analýzy a indukcie. Výsledky práce poukazujú na nedostatočnú pozornosť venovanú otázkam duševného zdravia napriek významnej prevalencii týchto ochorení. Ďalej bolo zistené že existuje veľká skupina ľudí ktorá nie je liečená.

Kľúčové slová: duševné zdravie, Veľká Británia, sociálno-ekonomický dopad

The paper discusses an economic and social aspect of mental health in the Great Britain. The goal of this paper is to describe the burden of mental health diseases from the perspective of society and individual. Results of this paper show that despite a high prevalence of mental health diseases there is not enough attention in this area. Furthermore, it was found that there is a huge number of citizens who does not get treatment at all.

Key words: mental health, Great Britain, socio-economic

JEL Classification: J18, I18

1 Úvod

Duševné zdravie je téma, ktorá je v kontexte ekonomických vied málo skloňovaná. Vo verejnom priestore je samotná téma duševného zdravia skôr na okraji pozornosti a preto nie je prekvapivé, že aj jeho sociálny a ekonomický dopad uniká pozornosti. Napriek tomu, že Veľká Británia nie je považovaná za krajinu s najlepším zdravotníckym systémom v Európe, dosahuje kvality vyššej ako Slovenský zdravotnícky systém a má transparentný systém, ktorý poskytuje dostatok dát na výskum tejto témy. Veľká Británia má zároveň špecializovaný inštitút venujúci sa evaluácii liečebných postupov aj v duševnej oblasti, ktorý vydáva odporúčanie vzhľadom na nákladovosť a práve preto sme sa rozhodli skúmať tematiku v kontexte Veľkej Británii.

Podľa WHO sú psychické poruchy jednou z najväčších výziev Európskeho regiónu.¹ V závislosti od typu znižujú možnosť viesť kvalitný život a nájsť si prácu. Niektoré z nich vedú k rizikovému správaniu, ktoré je spojené so zdravotným hazardom alebo kriminalitou. Mnohé z nich majú vplyv na zvýšené využívanie ostatných zdravotníckych služieb a to aj v dôsledku horšieho zdravotného stavu ľudí trpiacich týmito ochoreniami. Všetky spomenuté faktory majú aj svoj ekonomický aspekt, ktorý sa dá viac či menej objektívne kvantifikovať. Pokiaľ ide o psychické poruchy a ich sociálno ekonomický kontext je potrebné si uvedomiť ich vzájomné obojsmerné prepojenie. Zlá ekonomická situácia a s ňou súvisiace obmedzené možnosti jednotlivca pôsobia ako rizikový faktor na vznik niektorých duševných ochorení, nejde však o nevyhnutnosť na vznik týchto ochorení². Na druhej strane duševné ochorenie často krát vedie k zhoršeniu ekonomickej situácii jednotlivca v dôsledku zhoršenej možnosti

¹ World Health Organization, Regional Office for Europe, 2013

² Dôležitú rolu popri prostredí a okolnostiach zohráva aj genetika a presvedčenie ktoré daný jednotlivec má, pozri napr. pojem: naučená bezmocnosť. SELIGMAN

vykonávať bežné každodenné činnosti, čo môže viesť k strate zamestnania, alebo k rizikovému správaniu v podobe extenzívneho mŕňaniu zdrojov, ktoré nezodpovedá príjmom. Ekonomický aspekt týchto ochorení sa odráža aj v nákladovosti reflektovanej v potrebe liečby chorých ľudí. V tomto kontexte je potrebné si uvedomiť nie len prevalenciu³ ale aj počet ľudí, ktorí podstúpia liečbu, keďže nákladovosť z poskytnutej liečby vzniká až keď ju niekto podstúpi. Práve preto sa druhá kapitola venuje prevalencii psychických porúch ako aj údajom o počte liečených ľudí. Zároveň je dôležité podotknúť, že nepodstúpenie liečby síce ušetrí náklady zdravotnému systému a štátu⁴, avšak neliečený občan môže pre štát predstavovať náklad. Napríklad ak by bol v dôsledku choroby nezamestnaný štát by vznikli náklady v podobe vyplatených dávok v nezamestnanosti, prípadne dávky v pracovnej neschopnosti, ako aj ušlý príjem zo spotreby nezamestnaného občana v podobe DPH, nezamestnaný sa taktiež podieľa na tvorbe HDP menej ako zamestnaný poberajúci transferové platby. Tretia kapitola práce sa venuje spomenutému aspektu ako aj ďalším ekonomickým aspektom v podobe výdavkov na liečbu kriminalite v kontexte psychických chorôb..

2 Výskyt psychických porúch

Prevalencia ľudí trpiacich psychickou poruchou je vysoká a podľa zdrojov z WHO sa v európskom regióne pohybuje na úrovni 4 z 15 ľudí⁵. Tento ukazovateľ zahŕňa aj úzkosti a všetky druhy depresí. Pričom psychické poruchy sa líšia nie len podľa druhu ale aj závažnosti, ktorá odráža časový úsek v roku, počas ktorého jednotlivец nebol schopný vykonávať každodenné úkony a teda naplňať svoju spoločenskú rolu. V závislosti na ochorení a jeho intenzite môže ísť o niekoľko mesiacov v roku alebo iba o niekoľko dní. Zdroje z WHO uvádzajú počet ochorení v európskom regióne na úrovni okolo 25 %, pričom podiel psychicky chorých vo Veľkej Británii je približne rovnaký. Odhaduje sa, že až jeden zo šiestich ľudí vo Veľkej Británii zažije v danom roku psychické ochorenie.⁶ Pričom iné zdroje uvádzajú pomer jeden zo štyroch.^{7,8}

Tabuľka 1: Percento ľudí trpiacich psychickou poruchou

<i>Dospelí</i>		<i>Deti</i>	
Úzkostné poruchy	8	Úzkostné poruchy	3
Depresia	8	Depresia	1
Schizofrénia a bipolárna porucha	1	Autizmus	1
Porucha osobnosti	1	Porucha správania / ADHD	5
Závislosti	1		
Celkovo	19	Celkovo	10

Prameň: LAYARD, R. CLARK, D.M. (2014) Thrive: The revolutionary potential of evidence-based psychological therapies.s.40.

Pokiaľ ide o úzkostné poruchy a depresie, tak daný graf zobrazuje kumulatívne ľahké, stredne ťažké a ťažké stavy.

Odhaduje sa, že iba samotná depresia bude do roku 2030 predstavovať naväčšiu

³ „Prevalencia je jedným zo základných epidemiologických parametrov chorobnosti, ktorý vyjadruje výskyt určitého ochorenia v sledovanej populácii k určitému okamihu.“ <http://www.hpi.sk/2009/08/prevalencia/>

⁴ Vo Veľkej Británii je financovanie zdravotníctva rozdelené do štyroch správnych celkov a hradené z rozpočtu.

⁵ World Health Organization, Regional Office for Europe, (2013) s. 2.

⁶ Mental health statistics: UK and worldwide (2016) Dostupné na:

<https://www.mentalhealth.org.uk/statistics/mental-health-statistics-uk-and-worldwide>

⁷ LAYARD, R. and CLARK, D.M. (2014) Thrive: The revolutionary potential of evidence-based psychological terapie, s. 40.

⁸ Mental health statistics: UK and worldwide, 2016

zdravotnú záťaž globálne.⁹ Z hľadiska závažnosti je vhodné spomenúť štúdiu¹⁰, ktorá porovnávala chronické neinfekčné ochorenia s depresiou. Výsledok štúdie, ktorá bola robená na vzorke viac ako 240 000 ľudí hodnotí, že depresia zapríčiňuje väčší úbytok zdravia ako angína, artritída, astma alebo diabetes. Pričom je dôležité si uvedomiť že podiel ľudí, ktorým je poskytnutá liečba spomínaných ochorení je výrazne vyšší ako v prípade ľudí ktorý trpia psychickou poruchou. Rozdielnosti sú v závislosti od typu ochorenia, avšak vo Veľkej Británii, až dve tretiny¹¹ psychicky chorých ľudí nedostávajú liečbu. Daný stav je zapríčinený z časti nedostatkom financií, avšak táto skutočnosť nedokáže vysvetliť značný nepomer pri alokovaní zdrojov. Psychické poruchy zodpovedajú až 23 %¹² bremena všetkých chorôb, avšak na ich liečbu je alokovaných len 13 %¹³ z celkových zdrojov na zdravotníctvo. Rozdiel v alokovaní zdrojov by mohol byť vysvetlený rozdielnou nákladovosťou liečby ochorení duševných a ostatných. Pričom ak by bola nákladovosť liečby duševných porúch nižšia ako nákladovosť liečby iných ochorení, stačilo by menej zdrojov na dosiahnutie rovnakého účinku. Ďalším faktorom, ktorý prispieva k situácii malého množstva liečených ľudí je spoločenská stigma a asymetria informácií. Jeden jav podporuje druhý, mnoho ľudí si myslí že sú psychické poruchy neliečiteľné. Pokiaľ si spoločnosť myslí že niečo neviem ovplyvniť, tak radšej mlčí, a až keď dôjde k presvedčeniu, že sa dá dospieť k zmene, požaduje ju. Asymetria informácií sa odráža aj v skutočnosti, že mnoho ľudí nevie o tom že niekto trpí psychickou poruchou, alebo čo to vlastne znamená. Tieto spomenuté javy majú najväčší vplyv na nízkom podieli ľudí, ktorý podstupujú liečbu. Nasledujúci dopad je však značný.

2 Ekonomické aspekty psychických chorôb

Ekonomické aspekty možno rozdeliť do niekoľkých kategórií vzhľadom na sféru ktorej sa týkajú. Rozdelili sme ich na aspekty týkajúce sa zdravotnej nákladovosti, a nezamestnanosti.

2.1 Zdravotné aspekty a ich nákladovosť

Psychická choroba vo Veľkej Británii skracuje život ľuďom približne tak ako fajčenie,^{14 15} pričom vážna psychická choroba znižuje vek dožitia sa až o 20 rokov¹⁶. Znížená dĺžka a kvalita života je zapríčinená niekoľkými faktormi. Medzi tie najdôležitejšie skutočnosti patrí vyššia pravdepodobnosť prehliadnutia fyzického ochorenia psychicky chorým človekom. Nasledujú vedľajšie účinky liekov, pričom treba poznamenať, že väčšina liekov ktorými sa liečia depresie a úzkosti boli objavené na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia . Nové verzie liekov si kládli za cieľ iba odstrániť práve ich vedľajšie účinky. Rizikové správanie je ďalším faktorom ovplyvňujúcim zdravie. Zo všetkých fajčiarov vo Veľkej Británii je 42 %¹⁷ z radov psychicky chorých ľudí. Taktiež

⁹ WHO, EXECUTIVE BOARD EB130/9 130th session 1 December 2011 provisional agenda item 6.2

¹⁰ MOUSSAVI, S., CHATTERJI, S., VERDES, E., TANDON, A., PATEL, V. and USTUN, B. (2007) 'Depression, chronic diseases, and decrements in health: Results from the world health surveys', Lancet (London, England), 370(9590), pp. 851-858.

¹¹ BOSELEY, S. (2014) Two-thirds of Britons with depression get no treatment.

¹² Mental health strategic partnership DsPH, s. 2.

¹³ Tamtiež

¹⁴ LAYARD, R. and CLARK, D.M. (2014) Thrive: The revolutionary potential of evidence-based psychological therapie, s. 63.

¹⁵ Výskum depresie- MYKLEUN, A., BJERKSET, O., OVERLAND, S., PRINCE, M., DEWAY, M. and STEWART, R. (2009) 'Levels of anxiety and depression as predictors of mortality: The HUNT study', pp. 118-125.

¹⁶ Mental health strategic partnership DsPH, s. 2.

¹⁷ Mental health strategic partnership DsPH, s. 2.

sa ukazuje ich nižšia fyzická aktivita.¹⁸ Práve fyzická aktivita znižuje symptómy napríklad depresí¹⁹ ²⁰ ďalej ide o zvýšené množstvo konzumácie alkoholu a iných návykových látok.²¹ Medzi ďalší významný faktor patrí chronický stres. Z hľadiska ekonomických dopadov je zlé zdravie zapríčinené psychickou poruchou odrazené vo vyššej pravdepodobnosti úmrtia, ktoré je až o 50 %²² vyššie. So zvýšenou morbiditou rastú aj výdavky na zdravotnú starostlivosť.

Ukazuje sa, že psychicky chorí ľudia spotrebujú až o 60 % viac služieb „fyzického,, zdravotníctva oproti ľuďom s rovnakou diagnózou bez psychickej poruchy.²³

2.2 Nezamestnanosť

Množstvo dávok čerpaných v pracovnej neschopnosti je čerpaných práve v súvislosti z psychickou poruchou, v Škótsku je to až približne 43 % dávok.²⁴ Trend je rastúci, ešte v roku 1999 to bolo v rámci priemeru Veľkej Británie na úrovni 27 % zatiaľ čo v roku 2015 to bolo až 41 %²⁵.

Priemerná doba čerpania dávok v pracovnej neschopnosti sú štyri roky pričom polovica z chorých nepodstupuje žiadnu liečbu.²⁶ Z hľadiska vekovej štruktúry ide často krátko o ľudí v produktívnom veku. U ľudí vo vekovej skupine 25 až 34 rokov šesť z desiatich žiadateľov o dávky v pracovnej neschopnosti ich podáva v súvislosti s psychickou poruchou. Tento druh ochorenia predstavuje najväčší problém pre pracujúcich produktívneho veku. Okrem ľudí ktorí nepracujú postihujú aj pracujúcich, až 43 %²⁷ vymeškaných dní v práci je z dôvodu psychického ochorenia. Vymeškanie práce nie je jediný aspekt, dôležitú rolu hrá aj znížená produktivita počas výkonu práce. V správe OECD z roku 2012 sa uvádza že až 74 % psychicky chorých ľudí vnímalo zníženú produktivitu pri práci za uplynulý mesiac v porovnaní s 26 % v prípade zdravých ľudí²⁸. Celkový počet stratených pracovných dní v rokoch 2014/2015 sa pohyboval na úrovni 9.9 milióna.²⁹ Tento údaj informuje o pracujúcich ľuďoch ktorí neboli v práci, ďalšiu kategóriu tvoria ľudia, ktorí nemajú zamestnanie, avšak sú v produktívnom veku, a záver tvorí kategória ľudí v pred a post produktívnom veku. R. Layard a D. Clark uvádzajú, že ak by sa podarilo zapojiť psychicky chorých ľudí do pracovného trhu, celkový počet zamestnaných by vzrástol o 4 %. V prípade, že by ľudia v dôsledku týchto ochorení nevymeškávali pracovnú dobu, celkový počet odpracovaných hodín by vzrástol o 1.2 %³⁰

¹⁸ WHOOLEY, M., JONGE, de, VITTINGHOFF, E., OTTE, C., MOOS, R., CARNEY, R., ALI, S., DOWRAY, S., Na, B., FELDMAN, M., SCHILLER, N. and BROWNER, W. (2008) 'Depressive symptoms, health behaviors, and risk of cardiovascular events in patients with coronary heart disease', p. 2379-2388.

¹⁹ HARVEY, S.B., HOTOPIF, M., ØVERLAND, S. and MYKLETUN, A. (2010) 'Physical activity and common mental disorders', p. 357-364.

²⁰ CRAFT, L.L. and PERNA, F.M. (2004) 'The benefits of exercise for the clinically depressed', 6(3).

²¹ REGIER, D., FARMER, M., RAE, D., LOCK, B., KEITH, S., JUDD, L. and GOODWIN, F. (1990) 'Comorbidity of mental disorders with alcohol and other drug abuse. Results from the epidemiologic Catchment area (ECA) study', p. 2511-2518.

²² LAYARD, R. and CLARK, D.M. (2014) Thrive: The revolutionary potential of evidence-based psychological therapy, s. 63.

²³ Tamtiež.

²⁴ World Health Organization, Regional Office for Europe (2013a)

²⁵ SWINFORD, S. (2015) Nearly half disability benefit claimants have a mental illness.

²⁶ LAYARD, R. and CLARK, D.M. (2014) Thrive: The revolutionary potential of evidence-based psychological therapy, s. 72.

²⁷ Statistics - work related stress, anxiety and depression statistics in great Britain (GB) (2015)

²⁸ Sick on the job? Myths and realities about mental health and work (2012), s. 2.

²⁹ Statistics - work related stress, anxiety and depression statistics in great Britain (GB) (2015)

³⁰ LAYARD, R. and CLARK, D.M. (2014) Thrive: The revolutionary potential of evidence-based psychological therapy, s. 82.

5 Záver

Práca pojednávala o ekonomických aspektoch psychických porúch vo Veľkej Británii. Priniesla informácie o závažnosti tejto problematiky. Načrtla vzťahy a súvislosti medzi ochorením a nákladovosťou. Časť práce bola venovaná rozsahu a výskytu týchto ochorení, ukázala, že podiel ľudí ktorí nimi trpia a ekonomický dopad s nimi spojený je vysoký. Pozornosť bola venovaná širšiemu celku problematiky, myslíme si, že by bolo do budúca vhodné preskúmať konkrétne ochorenie a zároveň rozpracovať aspekt nákladovosti liečby daného ochorenia. Vhodná by bola aj komparácia so Slovenskou republiku, ktorá by umožnila lepšie priblížiť domácu realitu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BOSELEY, S. (2014) Two-thirds of Britons with depression get no treatment. [online]. In: *The Guardian*, [Cited 5. 6. 2016.] Available at: <https://www.theguardian.com/society/2014/aug/13/two-thirds-britons-not-treated-depression>
- [2] CRAFT, L.L. and PERNA, F.M. (2004) 'The benefits of exercise for the clinically depressed', 6(3). [online] In: *The primary care companion to the journal of clinical psychiatry* [Cited 5. 6. 2016.] Available at: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC474733/>
- [3] Euro health consumer index 2015 outcomes in EHCI 2015 (2015) [online] in: *Health Consumer Powrhouse*, [Cited 7.6. 2016.] Available at: http://www.healthpowerhouse.com/files/EHCI_2015/EHCI_2015_report.pdf
- [4] EXECUTIVE BOARD EB130/9 130th session 1 December 2011 provisional agenda item 6.2 (2011) [Cited 7.6. 2016.] Available at: http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB130/B130_9-en.pdf
- [5] HARVEY, S.B., HOTOPF, M., ØVERLAND, S. and MYKLETUN, A. (2010) 'Physical activity and common mental disorders', *PAPERS*, 197(5), pp. 357–364. doi: 10.1192/bjp.bp.109.075176.
- [6] HM Government (2013) Guide to the healthcare system in England including the statement of NHS accountability. [online] Available at: gov.uk,) [Cited 7.6. 2016.] https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/194002/9421-2900878-TSO-NHS_Guide_to_Healthcare_WEB.PDF
- [7] LAYARD, R. and CLARK, D.M. (2014) *Thrive: The revolutionary potential of evidence-based psychological therapies*. London, United Kingdom: Penguin Books. ISBN: 978-0-241-96111-7
- [8] Mental health statistics: UK and worldwide (2016) [Cited 7.6. 2016.] Available at: <https://www.mentalhealth.org.uk/statistics/mental-health-statistics-uk-and-worldwide>
- [9] Mental health strategic partnership DsPH (no date) [Cited 7.6. 2016.] Available at: https://www.mentalhealth.org.uk/sites/default/files/Mental_Health_Strategic_Partnership_DsPH.pdf

- [10] MOUSSAVI, S., CHATTERJI, S., VERDES, E., TANDON, A., PATEL, V. and USTUN, B. (2007) 'Depression, chronic diseases, and decrements in health: Results from the world health surveys', *Lancet* (London, England), 370(9590), pp. 851–8.
- [11] MYKLETUN, A., BJERKESET, O., OVERLAND, S., PRINCE, M., DEWEY, M. and STEWART, R. (2009) 'Levels of anxiety and depression as predictors of mortality: The HUNT study', *The British journal of psychiatry : in the journal of mental science.*, 195(2), pp. 118–25.
- [12] REGIER, D., FARMER, M., RAE, D., LOCKE, B., KEITH, S., JUDD, L. and GOODWIN, F. (1990) 'Comorbidity of mental disorders with alcohol and other drug abuse. Results from the epidemiologic Catchment area (ECA) study', *JAMA.*, 264(19), pp. 2511–8.
- [13] Sick on the job? Myths and realities about mental health and work. [online] In: OECD [Cited 10.6. 2016.] Available at: <http://www.oecd.org/els/emp/49227189>.
- [14] Statistics - work related stress, anxiety and depression statistics in great Britain (GB) (2015) [online] In: Health and Safety Executive, [Cited 10.6. 2016.] Available at: <http://www.hse.gov.uk/statistics/causdis/stress/>
- [15] Swinford, S. (2015) Nearly half disability benefit claimants have a mental illness. [online] , In: Telegraph [Cited 10.6. 2016.] Available at: <http://www.telegraph.co.uk/news/health/11622166/Nearly-half-disability-benefit-claimants-have-a-mental-illness.html>
- [16] WHOOLEY, M., JONGE, de, VITTINGHOFF, E., OTTE, C., MOOS, R., CARNEY, R., ALI, S., DOWRAY, S., Na, B., FELDMAN, M., SCHILLER, N. and BROWNER, W. (2008) 'Depressive symptoms, health behaviors, and risk of cardiovascular events in patients with coronary heart disease', *JAMA.*, 300(20), pp. 2379–88.
- [17] World Health Organization, Regional Office for Europe (2013a) [online] *WHO regional committee for Europe – 63rd session.*, [Cited 10.6. 2016.] Available at: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/215275/RC63-Fact-sheet-MNH-Eng.pdf?ua=1

Kontakt

Ing. Peter Valačai

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika
 e-mail: peter.valacai@euba.sk

FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE BYTOVÚ POLITIKU EURÓPSKEJ ÚNIE

Mária Woźniaková

Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tematínska 10,
821 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: maria.woźniakova@paneurouni.com

Bývanie, ako potrebu treba zabezpečovať a k tomu má dopomôcť bytová politika. V oblasti bytovej politiky Európska únia nedisponuje priamymi právomocami. Preto sa táto oblasť uskutočňuje prostredníctvom právomocí na území členských štátov. Existujú však medzi krajinami EÚ zásadné rozdiely v bývaní, či už mierou vybavenosti bytov obyvateľmi až po vlastnícku štruktúru. Rovnako aj faktory ovplyvňujúce trh bývania sú odlišné. Všetky krajiny však v rámci svojej bytovej politiky sú zamerané na sociálne bývanie.

Kľúčové slová: bývanie, bytová politika, sociálne bývanie

Housing, as a need, needs to be secured and has to be supported by housing policy. In scope of housing policy European Union do not possess any direct rights. Whereas this sphere is executed through rights of Member States separately. However between States of EU exists essential differences in housing, whether measure of furnishing of flats until structure of tenure. Also factors influencing housing market are different. However all countries in scope of their housing policy are focused on Social housing.

Key words: housing, housing policy, social housing

JEL Classification: R29

1 Úvod

Bývanie je základnou potrebou a ľudským právom, ktoré potrebuje ochranu a trvalú pozornosť Európskej únie, členských štátov, miestnych a taktiež aj regionálnych orgánov. Samotné právo na prístup k bývaniu a príspevok na bývanie sú uznané v Charte základných práv Európskej únie, v Európskej sociálnej charte, vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv, ako aj v mnohých ústavách členských štátov. Preto by mali mať všetci občania možnosť a prístup k dôstojnému a cenovo dostupnému bývaniu v prosperujúcich a bezpečných komunitách.

2 Smerovanie bytovej politiky

Zmeny, ku ktorým dochádza v dnešnej spoločnosti majú vplyv na široké spektrum sociálnych politík, hlavne v oblasti bytovej politiky. Tieto zmeny zahŕňajú jednotlivcov, štát, organizácie ako aj hospodárstvo. K zmenám bytovej politiky a jej smerovania dochádza spolu so zmenami sociálnymi, hospodárskymi a demografickými zmenami a taktiež zmeny podnecujú očakávania a prania jednotlivcov.

Jednotlivé politiky, ktoré vykonáva Európska únia majú čoraz väčší vplyv na samotné bývanie, pre jej obyvateľov. Súčasná bytová politika Európskej únie, či skôr smerovanie, keďže EÚ nemá v tomto smere právomoci, je zameraná hlavne ekonomicky, mestsky, sociálne a na úsporu energie. „Napriek tomu, že bývanie nepatrí medzi oblasti riadené spoločnou legislatívou EÚ, jej jednotné predpisy majú priamy i nepriamy vplyv aj na tvorbu bytovej politiky a napĺňanie jej cieľov v jednotlivých členských krajinách. Otázky týkajúce sa

sociálneho bývania, bezdomovectva alebo integrácie zohrávajú kľúčovú úlohu v rámci agendy sociálnej politiky EÚ.”¹

Úspora energie sa stala hlavnou oblasťou záujmu Európskej komisie. Preto aj bytová politika je zameraná na zvyšovanie energetickej účinnosti bytových jednotiek ako aj ich rekonštrukcia. Dôvodom je fakt, že obydliá predstavujú 25 % celkovej spotreby energie EÚ a preto by bytová politika EÚ mala prispieť k zníženiu tejto energetickej náročnosti. Neustále narastajúce náklady na energiu spôsobujú, že narastá aj neschopnosť nízkopríjmových domácností tieto náklady vyrovnáť. Energetický záujem je prepojený na nasledujúci – sociálny.

Sociálne zameranie bytovej politiky sa odvíja od skutočnosti, že bývanie sa považuje za základné ľudské právo. Hlavne bezdomovectvo sa stalo problémom, ktorý rieši väčšina európskych metropol. Sociálnemu vylúčeniu má dopomôcť cenovo dostupné bývanie, hlavne pre najviac zraniteľných ako domácnosti s nízkym príjmom, domácnosti s jedným rodičom a pod. Malo by byť riešením aj pre sociálne problémy, ako je aj nezamestnanosť.²

Mestský aspekt bytovej politiky má brať do úvahy moderný mestský život ako aj prispievať k rozvoju miest. Tento aspekt berie do úvahy potreby ľudí, nie však je tie základné, ako bývanie poprípade doprava, ale aj územné plánovanie a aj spotreba energie, ktorá je spomínaná vyššie.³

Pre sektor bývania a bytovej politiky je dôležitý aj ekonomický pohľad. Poskytnutie cenovo dostupného bývania na trhu je pre ekonomiku krajiny nevyhnutné. Preto pri tvorbe bytovej politiky je potrebné myslieť aj na ekonomický aspekt. Preto je v centre záujmu orgánov EÚ zabezpečiť udržateľné dlhodobé financovanie pre tento sektor, spolu so stabilným politickým rámcom.⁴

3 Faktory majúce vplyv na bytovú politiku a trh s bývaním

Bytovú politiku, jej tvorbu a problematiku zabezpečujú v prvom rade členské štáty v rámci svojej správy. Tým je zachovaný princíp subsidiarity, nakoľko inštitúcie EÚ nemajú v tejto oblasti žiadne kompetencie.

Tvorba štátnej bytovej politiky je oblasť, ktorá sa tvorí na niekoľko rokov –dlhodobý horizont. Koncepcia štátnej bytovej politiky odráža súčasnú situáciu v krajine. Zatiaľ čo väčšina európskych krajín rieši vo svojej koncepcii zvyšovanie podielu vlastníckeho bývania, v podmienkach Slovenska je snaha o úplný opak a to zvyšovaním podielu nájomného bytového sektora. Faktory, ktoré majú hlavný vplyv na koncepciu bytovej politiky sú legislatívne, inštitucionálne a ekonomické. Rovnako má vplyv aj štátna stratégia ostatné štátne koncepcie. V oblasti bytovej politiky a jej tvorby je cítiť aj vplyv EÚ, či už priamy alebo nepriamy. Hlavne nepriamy je vidieť nie len v smerovaní krajín v tejto oblasti, hlavne sociálny rozmer. Zabezpečenie sociálneho bývania, kedy ide o zabezpečenie všeobecného záujmu.

Ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú bývanie a tým spoločnosť sú ceny nehnuteľností, bytová výstavba a investície, stavebné náklady, hypotéky a vlastníctvo nehnuteľností v krajine.

Ceny

V súčasnosti vidíme veľmi odlišný vývoj v jednotlivých krajinách. Niektoré štáty EÚ majú ceny nehnuteľností na úplnom dne, zatiaľ čo v iných prudko stúpajú – Írsko. V krajinách ako je Švédsko alebo Veľká Británia ceny postupne rastú, i keď už v minulosti boli ceny

¹ CAR, M.(2015): Vybrané aspekty bývania v európskych krajinách. Str.1

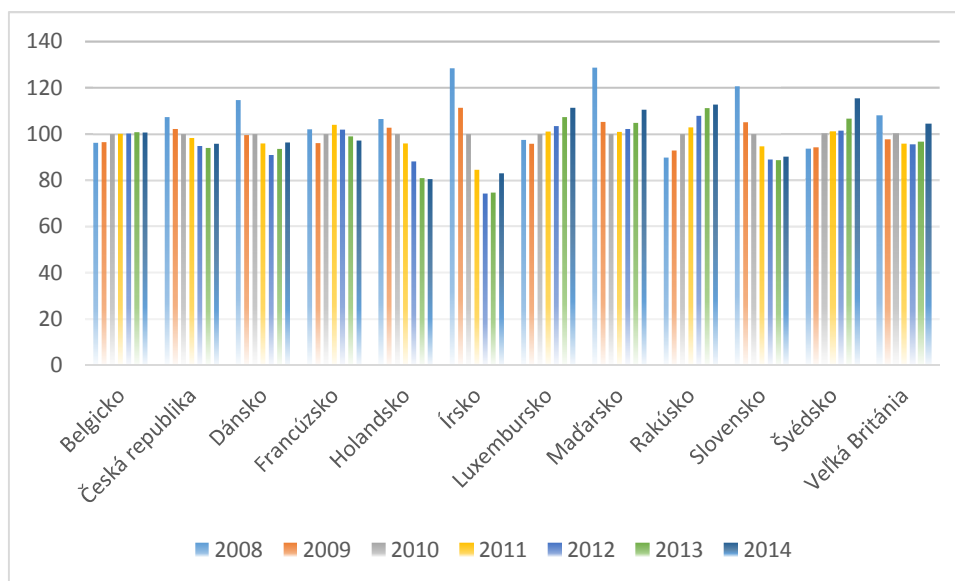
² HOUSING EUROPE: Policy & Actions

³ HOUSING EUROPE: Policy & Actions

⁴ HOUSING EUROPE: Policy & Actions

pomerne vysoké. Vysoké ceny nehnuteľností v týchto krajinách spôsobujú aj vysoké náklady na výstavbu, ako vidieť v grafe nižšie.

Graf 1: Reálne ceny nehnuteľností (index 2010)

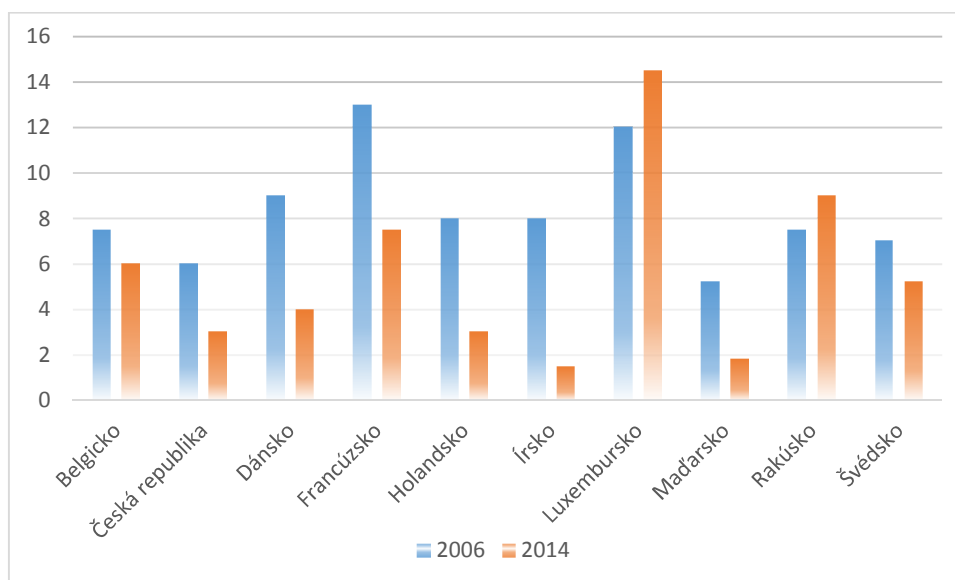


Prameň: OECD (vlastné spracovanie)

Bytová výstavba a investície

V súčasnosti dochádza k zníženiu počtu vydaných stavebných povolení na 1000 obyvateľov vo všetkých krajinách Európskej únie.

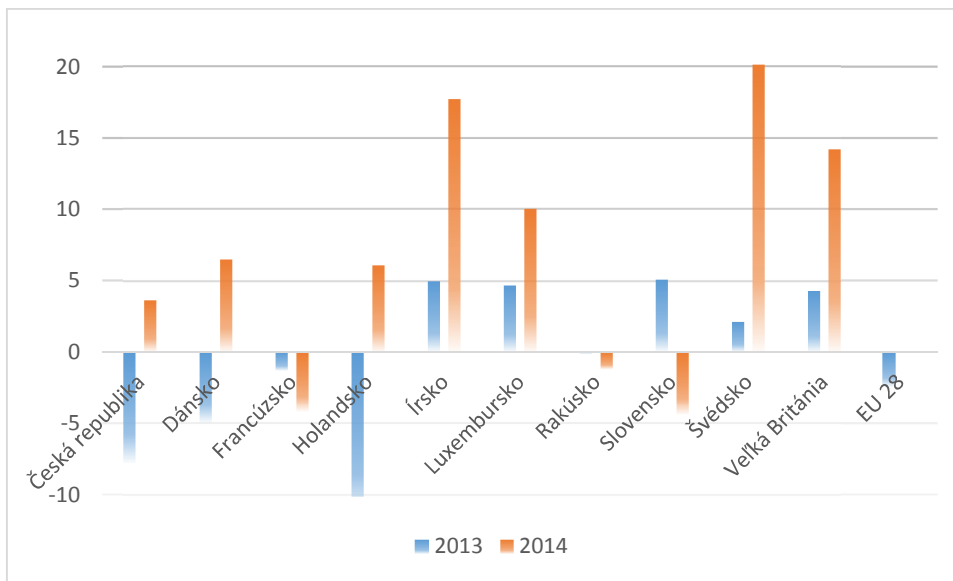
Graf 2: Stavebné povolenie na 1000 obyvateľov nad 18 rokov



Prameň: hypostat (vlastné spracovanie)

V porovnaní s rokom 2007 – pred krízou, sa znížil počet o polovicu napríklad v Českej republike a v Maďarsku (graf 2). Investície do rezidenčných nehnuteľností zažívajú fázu útlmu. V minulosti dochádzalo k nadmerným investíciám do bytovej výstavby, v súčasnosti investície sú opatrné v závislosti od všeobecnej ekonomickej neistoty, regulačných bariér a pod.

Graf 3: Hrubé fixné investície do bývania - ročná zmena

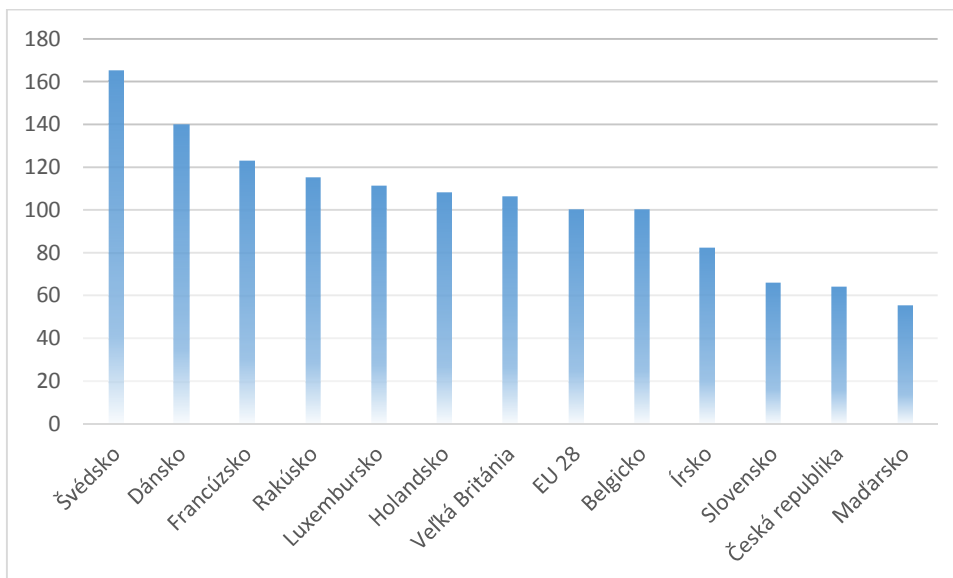


Prameň: hypostat (vlastné spracovanie)

Stavebné náklady

Vysoké náklady na výstavbu majú vplyv do schopnosť dodávať cenovo dostupné bývanie, hlavne v krajinách, kde stavebné náklady sú vysoké.

Graf 4: Index cenovej hladiny pre stavebníctvo (EU 28=100)



Prameň: eurostat (vlastné spracovanie)

Ako je vidieť na grafe 4, najmä vo Švédsku (tabuľka 1) sú vysoké stavebné náklady, čo môže spôsobiť schopnosť dodávať cenovo dostupné bývanie obyvateľstvu. V prípade, že v krajine je index nižší ako 100, krajina je relatívne lacná a vie poskytnúť cenovo dostupnejšie bývanie v porovnaní s priemerom EÚ.

Tabuľka 1: Percentuálna zmena nákladov na výstavbu – nové budovy

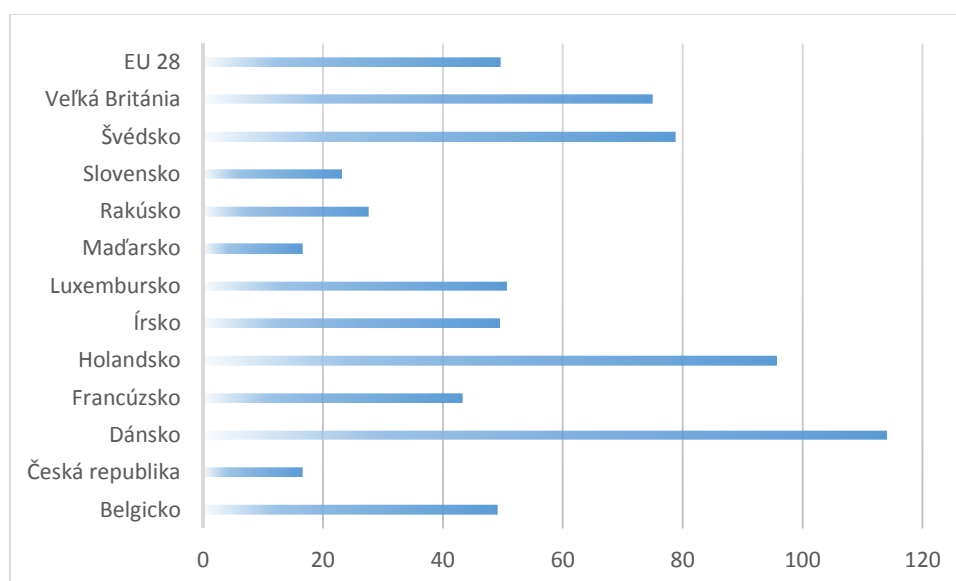
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
EU 28	4,3	0,5	1,4	3	1,7	0,6	0,9
Belgicko	2,5	-1,1	0	3,9	1,9	0,3	1,2
Česká republika	3,5	-0,3	1,2	1,8	0,5	-0,4	1,2
Dánsko	2,9	-0,4	1,2	3,6	2,6	1,4	1,6
Írsko	-7,7	-9,8	0,5	-2,2	1,1	0,8	0,7
Francúzsko	3,1	-1,3	2,3	3,7	1,5	-0,7	-0,2
Holandsko	4,6	0,3	0,3	1,9	1,8	0,2	0,9
Luxembursko	3,2	1,4	0,8	2,6	2,9	2	1,8
Maďarsko	7,6	3	-0,3	0,9	4,5	4,7	2,5
Rakúsko	5,2	0,6	3,2	2,3	2,2	1,7	1,2
Slovensko	6,1	2,1	0	0,7	0,1	0,3	1,2
Švédsko	4,9	2	2,5	3	2,5	1,7	0,8
Veľká Británia	5,2	2,7	-0,4	1,4	2,4	2,4	4

Prameň: eurostat (vlastné spracovanie)

Hypotéky

Celkový objem nesplatených hypotekárnych úverov k HDP v EÚ 28 pokračoval v rastúcej fáze, nakoľko fakty hovoria o zvýšení zo 41,6 % v roku 2004 na 49,6 % v súčasnosti.

Graf 5: Celkové nezaplatené hypotekárne úvery k HDP 2014 (%)



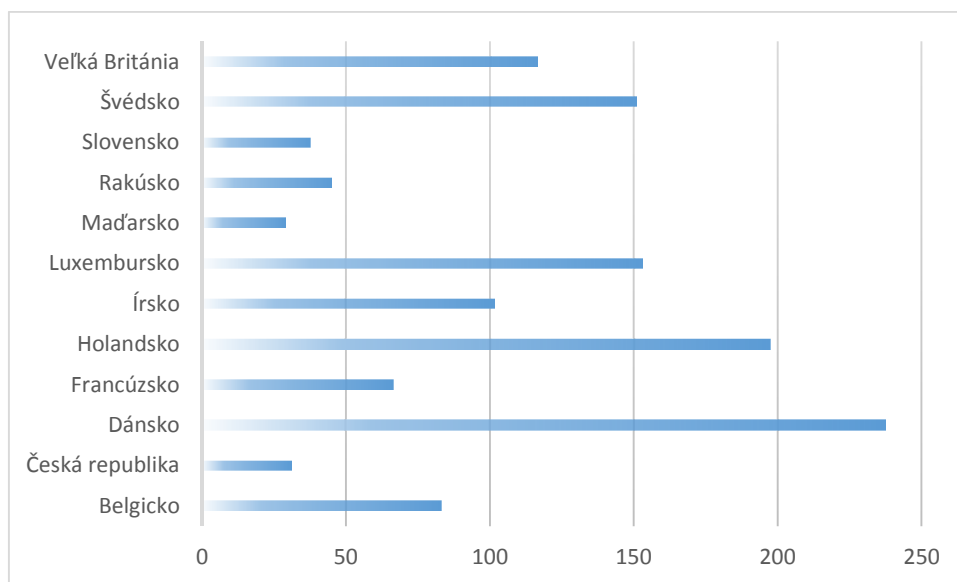
Prameň: hypostat (vlastné spracovanie)

Celkový dlh domácností k disponibilnému dôchodku sa pomerne dramaticky zvýšil z 66,4 v roku 2004 na 81,8 % v roku 2012. Kríza silno ovplyvnila hypotekárne úvery. Podľa Európskej hypotekárnej federácie "hrubé rezidenčné úvery v EÚ 27 v roku 2012 predstavovali iba 45,8 % z čiastky zaznamenané v roku 2007. Tieto údaje však podmienené rôznorodými rastovými dynamikami na úrovni jednotlivých krajín." Možno identifikovať dve skupiny krajín: jedna na národných hypotekárnych trhoch, kde hrubé úverovanie dosiahlo pozitívny či stagujúci trend medzi rokmi 2007 a 2012; druhá skupina zložená z krajín, kde sa hrubé

úverovanie pohybuje s klesajúcou tendenciou v rovnakom období. Do druhej skupiny z krajín patrí Maďarsko.

Hypotekárne úverovanie je základným pilierom bytovej výstavby v Európskej únii. Preto získanie nehnuteľnosti je spojené práve so získaním hypotekárneho úvere a je to aj najreálnejší spôsob získania prostriedkov na nehnuteľnosť.

Graf 6: Celkové nezaplatené hypotekárne úvery k disponibilnému dôchodku domácnosti 2014 (%)

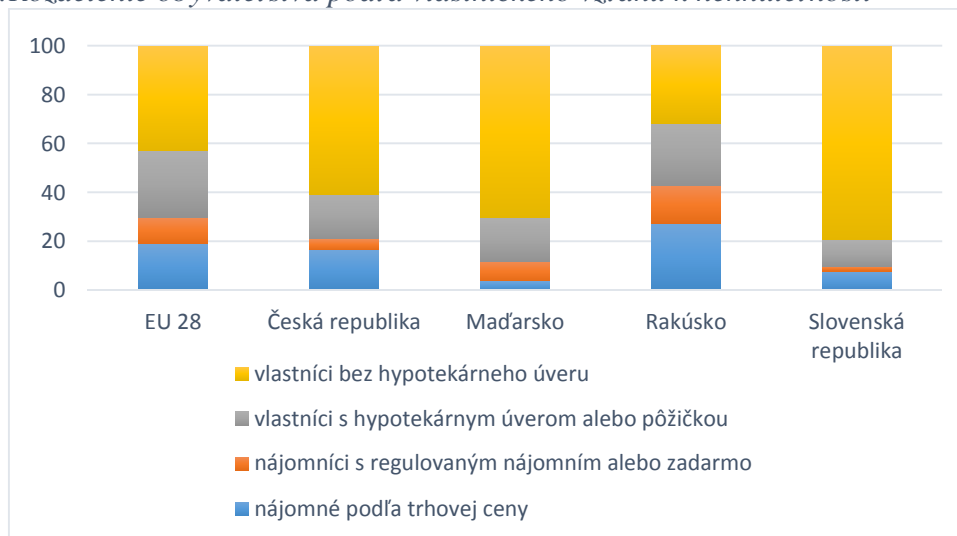


Prameň: hypostat (vlastné spracovanie)

Vlastníctvo

Vlastnenie bytu domácnosťou, ktorá ho obýva patrí medzi najrozšírenejšie formy bývania v EÚ. V posledných rokoch sa dostáva do popredia nájomné bývanie (graf 7) V porovnaní s minulosťou mnohé krajiny Európskej únie začali podporovať zvýšenie podielu nájomného bývania v krajine. Kým od 90. rokov až po milénium bola situácia, že trvalo rástli ceny nehnuteľností spolu s relatívne nízkymi úrokovými sadzbami a tým sa podporovala kúpa nehnuteľností do vlastníctva, v súčasnosti si menej obyvateľov môže dovoliť kúpiť nehnuteľnosť.

Graf 7: Rozdelenie obyvateľstva podľa vlastníckeho vzťahu k nehnuteľnosti



Prameň: eurostat (vlastné spracovanie)

Všetky tieto faktory majú vplyv na bytovú situáciu v Európskej únii a jej krajinách. Avšak nedá sa povedať, že stav je homogénny v celej EÚ. Na jednej strane stojí napr. Rakúsko, ktorého bytová politika je sociálna, zameraná na poskytnutie bývania pre všetkých svojich obyvateľov. Rovnako dlhodobo podporuje zníženie energetickej náročnosti v krajine aj prostredníctvom príspevkov. Novodobú tradíciu tu má vlastnícke ako aj nájomné bývanie. Patrí medzi krajiny s najvyššou kvalitou bývania v Európskej únii. Na druhej strane Slovenská republika, ktorá má podiel vlastníckeho bývania, viac ako 90 % a takmer žiadny nájomný sektor. Mladí ľudia tu nemajú možnosť voľby medzi vlastníckym bývaním a nájomným, keďže aj bytová výstavba je zameraná na predaj a nie prenájom. Preto aj nová koncepcia štátnej bytovej politiky SR je zameraná práve na zvýšenie počtu nájomného bývania. Kvalitatívne bývanie zaostáva za priemerom EÚ a taktiež má druhý najvyššiu bytovú obsadenosť v EÚ.

4 Záver

Európska únia a jej krajiny sa snažia o modernú bytovú politiku podporujúcu rast vlastníctva bytov spolu s tvorbou stratégie, zameranou na sociálne bývanie. Narastajúci dopyt po bývaní sa krajiny snažia uspokojiť práve bytovou výstavbou, ktorá zohľadňuje jej energetické, ekonomické, mestské a sociálne zámery. Spolu s narastajúcim počtom obyvateľov Európy, ktorý narástol v poslednom roku vplyvom príchodu tzv. utečencov je potrebné riešiť aj otázku bývania. Vysoké ceny nehnuteľností spôsobujú, že sa bývanie stáva ťažko dostupným, hlavne pre mladé rodiny, mladých ľudí a pod. Preto sa hypotekárne úvery stávajú jedným z faktorov, ktoré majú vplyv na trh bývania, keďže je to najreálnejšia cesta získania nehnuteľnosti do vlastníctva. Získať primerané bývanie je pre občana jedným zo snov.

Práve bytová politika by mala smerovať k uspokojeniu tohto sna, tejto potreby. Na jednej strane sú zámery EÚ v oblasti bytovej politiky jasné, budovanie sociálneho bývania a podpora vlastníckeho bývania. Problémom však je, že situácia v krajinách nie je jednotná, existujú veľké rozdiely. Dôvodov pre nerovnakú situáciu je viacero, ako je vývoj krajiny po 2. svetovej vojne, zmena politických síl za posledných dvadsať rokov, privatizácia a pod.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BALCHIN, P.(1996): *Housing Policy in Europe*. Oxon, Routledge 1996. 368 s. ISBN 0 415 13513 3
- [2] CAR, M (2015): Vybrané aspekty bývania v európskych krajinách. [online] In: Biatic 2015. [Citované 3. 6. 2016.] Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatic/Rok2015/09-2015/biatic_09_2015_03Car.pdf
- [3] HOUSING EUROPE REVIEW (2012). The nuts and bolts of European social housing system [online].In: *Cecodhas housing Europe*. 2012. [Citované 3. 6. 2016.] Dostupné na internete: http://www.housingeurope.eu/www.housingeurope.eu/uploads/file/_HER%202012%20EN%20web2_1.pdf
- [4] HOUSING EUROPE: Policy & Actions [online]. [Citované 11. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.housingeurope.eu/section-9/policy-actions>
- [5] IVANIČKA, K., ZÚBKOVÁ, M., ŠPIRKOVÁ, D (2003).: *Bytová politika*. Bratislava: Vydavateľstvo STU 2003. 215 s. ISBN 80-227-1841-6

- [6] OECD, Focus on house price. [online]. OECD 2015. [Citované 21. 6. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/eco/outlook/focusonhouseprices.htm>
- [7] TEANOR D.(2015):Housing policy in Europe. In: *M3 Housing Ltd.* 124 s. ISBN 978-1-908409-66-9
- [8] VIDOVÁ, J. (2008): *Aktuálne problémy bytovej politiky – výstavba a kvalita života.* In: *Netri 2008.* 98 s. ISBN 978-80-969567-8-4.

Kontakt

Ing. Mária Wozniakova

Fakulta ekonómie a podnikania

Paneurópska vysoká škola

Tematínska 10, 821 05 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: maria.wozniakova@paneurouni.com

VEREJNÁ KOMORA RUSKEJ FEDERÁCIE

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tatiana.euba@gmail.com

Článok sa zaoberá pomerne nepreskúmanou témou vytvorenia a fungovania v systéme občianskej spoločnosti Ruska Verejnej komory Ruskej federácie. Cieľom článku je priblížiť funkcie, spôsob formovania orgánu, štruktúru a mechanizmy pre realizáciu funkcií Verejnej komory RF v procese zabezpečenia väzby medzi občianskou spoločnosťou a štátnymi inštitúciami.

Kľúčové slová: Verejná komora, Ruská federácia, občianska spoločnosť, občiansky dialóg

The article deals with a relatively unexplored topic of the establishment and functioning of civil society in the system of Russia's Civic Chamber of the Russian Federation. The aim of the article is to explain the function, method of forming of the body structures and mechanisms for the implementation of the Civic Chamber of RF functions in the process of ensuring links between the civil and state institutions.

Keywords: Civic Chamber, the Russian Federation, civil society, civil dialogue

JEL Classification: F50, F59, H79

1 Úvod

Formovanie a perspektívy rozvoja občianskej spoločnosti v Rusku je aktuálnou problematikou v rámci transformácie politického systému krajiny. Najmä preto, že mnohí výskumníci kriticky hodnotia stav občianskej spoločnosti, rovnako ako úroveň participatívnej demokracie v Ruskej federácii. Niektorí tvrdia, že Rusko má len prvky občianskej spoločnosti, a tvorba plnohodnotných občianskych inštitúcií trvá v podmienkach nejasných poznatkov a predstáv o úlohe a práve občanov a mimovládnych štruktúr zúčastňovať sa na demokratickom živote.¹

V demokratických krajinách práve funkčná spoločnosť sa podieľa na spravovaní vecí verejných cez nepolitické štruktúry, a verejná kontrola činnosti štátnych orgánov je súčasťou riadenia štátu. Organizácie občianskej spoločnosti sú štruktúry, členovia ktorých plnia ciele a vykonávajú úlohy vo všeobecnom záujme. Preto osobitnú pozornosť treba venovať inštitúciám, ktoré zohrávajú úlohu prostredníka medzi občanmi a politickými inštitúciami. Pre tento účel v Ruskej federácii bola sformovaná Verejná komora, ktorá je inštitucionálnou platformou na stretávanie a dialóg rôznych záujmov, v rámci ktorej sa dá dosiahnuť konsenzus.

Článok sa zaoberá pomerne nepreskúmanou témou vytvorenia a fungovania v systéme občianskej spoločnosti Ruska Verejnej komory Ruskej federácie. Cieľom článku je priblížiť spôsob formovania orgánu, štruktúru a význam Verejnej komory v procese zabezpečenia väzby medzi občianskou spoločnosťou a štátnymi inštitúciami.

2 Formovanie Verejnej komory v systéme občianskej spoločnosti

Iniciatíva vytvorenia Verejnej komory Ruskej federácie vznikla v roku 2004 na základe potreby vyvinúť mechanizmy pre dialóg a partnerstvo medzi verejnosťou a orgánmi

¹ ZADORIN, I.V. - ZAJCEV, D.G.- KLIMOV, I.A. (2011): Graždanskoje učastie v Rossii: kartografija problem i rešenij, s. 98-116.

na federálnej a regionálnej úrovni, vrátane účasti občianskych združení pri rozhodovaní, a taktiež občianskej kontroly nad činnosťou štátnych štruktúr a občianskej expertízy. Vzorom poslúžili podobné inštitúcie, ktoré existujú v rôznych štátoch. Napríklad, v Európskej únii je nepolitický poradný orgán – Európsky hospodársky a sociálny výbor (EHSV), v ktorom na rozdiel od Európskeho parlamentu nie sú zástupcovia volených politických strán, ale zástupcovia profesijných, odborových a občianskych organizácií zo všetkých 28 členských štátov. EHSV umožňuje zástupcom organizovanej občianskej spoločnosti zapájať sa do procesu tvorby legislatívy a prípravy rozhodnutí EÚ, a jeho členovia majú voľný priestor na prezentovanie svojich názorov.² Vo Francúzsku pôsobí Hospodárska a sociálna rada, ktorá radí vláde v aktuálnych otázkach domácej aj zahraničnej politiky. V USA existujú prezidentské poradné výbory a rady (napr. pre vedu a techniku, kultúru a šport, duševné zdravie, a tak ďalej).

Rigídnosť ústavy RF nestala prekážkou k legislatívnym zmenám, ktoré korigovali politický systém v poslednom desaťročí. Zavedenie nových prvkov do politického systému RF prebiehalo stále a zahŕňalo dôležité oblasti ústavnej regulácie. Jedným z takých prvkov bola aj Verejná komora RF. História utvárania inštitúcie je tesne spojená s hlavou štátu ako najvyšším predstaviteľom štátnej moci. Na federálnej úrovni ako prvá vznikla v roku 1994 Verejná komora pri prezidentovi Ruska. Súčasná Verejná komora Ruskej federácie bola založená v roku 2005 v súlade s federálnym zákonom „O Verejnej komore Ruskej federácie“ (04.04.2005).³ Verejná Komora je volená každé tri roky (do roku 2012 – každé dva roky) a vykonáva interakciu občanov s štátnymi a miestnymi úradmi. Podľa čl.2 zákona "O Verejnej komore Ruskej federácie" medzi ďalšie funkcie komory patrí:

- zabezpečenie väzby medzi organizovanou občianskou spoločnosťou a štátnymi inštitúciami,
- kontrola činnosti orgánov verejnej moci (federálnych výkonných orgánov, výkonných orgánov subjektov Ruskej federácie a miestnej samosprávy),
- navrhnutie a podpora občianskych iniciatív celoštátneho významu so zameraním na realizáciu ústavných práv, slobôd a zákonných záujmov občanov, práv a záujmov občianskych združení a neziskových organizácií;
- ochrana práv občianskych združení pri tvorbe a realizácii verejných politík,
- vypracovanie verejných stanovísk a posudkov legislatívnych aktov RF (návrhov federálnych zákonov, návrhov zákonov Ruskej federácie, ako aj návrhov normatívnych právnych aktov výkonných orgánov Ruskej federácie a právnych aktov miestnej samosprávy)
- vypracovanie odporúčaní orgánom verejnej moci Ruskej federácie v oblasti štátnej pomoci občianskych združení, ďalších neziskových organizácií a iných združení občanov Ruskej federácie, ktoré sú zamerané na rozvoj občianskej spoločnosti v RF;
- poskytovanie informačnej a metodologickej podpory regionálnym verejným komorám v subjektoch RF,
- uskutočňovanie medzinárodnej spolupráce v súlade s cieľmi a úlohami orgánu.⁴

Od roku 2013 má Verejná komora RF 168 členov. Zákon určuje spôsob formovania komory: 40 osôb – schvaľuje prezident Ruskej federácie, 85 osôb – zástupcovia regionálnych verejných komôr; 43 osôb – zástupcovia občianskych združení, ktoré fungujú na federálnej a regionálnej úrovni. Členmi Verejnej komory nemôžu byť najvyšší činitelia ako napríklad Prezident Ruskej federácie, členovia parlamentu a vlády, sudcovia a ďalšie osoby, ktoré fungujú v orgánoch federálnej verejnej služby a v miestnych samosprávach; právne

² Európsky hospodársky a sociálny výbor. (2016): [online].

³ ZÁKON „O Obščestvennoj palate Rossijskoj federacii“. (2005): [online].

⁴ ZÁKON „O Obščestvennoj palate Rossijskoj federacii“. (2005): [online].

nespôsobilé osoby; osoby, ktoré majú dvojité občianstvo. Treba poznamenať, že Verejná komora je nepolitickou štruktúrou, preto politické strany nemajú možnosť navrhovať kandidátov na členov komory. Taktiež člen komory, ak je členom politickej strany, pozastaví svoje členstvo v strane po celú dobu svojej pôsobnosti v komore.

Členovia komory prichádzajú z rôznych sfér spoločnosti a zastupujú široké spektrum hospodárskych, sociálnych a kultúrnych záujmov. Medzi nimi sú najvýznamnejší osobnosti krajiny (napr. riaditelia kultúrnych centier, predsedovia predstavenstiev spoločností a fondov, riaditelia múzeí, zástupcovia organizácií dôchodcov, odborov, mladých podnikateľov, vojenských dôstojníkov a tak ďalej). Oni prinášajú bohaté skúsenosti zo všetkých oblastí, ako aj mnohostranné pohľady na jednotlivé otázky. Členovia komory nedostávajú za svoju činnosť plat, ale podľa zákona náklady spojené s ich členstvom v komore sú kompenzované z federálneho rozpočtu.

Pôsobnosť, spôsob fungovania, ako aj priebeh plenárnych zasadnutí upravuje Reglement Verejnej komory. Na prvej schôdzi členovia Verejnej komory volia Radu Verejnej komory, tajomníka a námestníka tajomníka verejného komory. Rada Verejnej komory je stálym orgánom. Verejná komora má právo zakladať výbory a pracovné skupiny. Výbory Verejnej komory sa skladajú z členov komory, a pracovné skupiny môžu zahŕňať nielen členov Verejnej komory, ale aj zástupcov občianskych združení a neziskových organizácií a ďalších občanov zapojených do činnosti Verejnej komory.

3 Mechanizmy pre realizáciu funkcií Verejnej komory

Verejná komora RF pri plnení svojich funkcií používa mechanizmy na ich realizáciu ako sú plenárne zasadnutia, verejné diskusie, fóra a prejednávania, posudky legislatívnych aktov RF, medzinárodná spolupráca a rôzne projekty. Plenárne zasadnutia Verejnej komory sa uskutočňujú najmenej dvakrát do roka. Na základe rozhodnutia Rady Verejnej komory sa môže konať mimoriadne plenárne zasadnutie. Komora usporiada otvorené diskusie k aktuálnym otázkam verejného záujmu, a to spôsobom predpísaným Reglementom Verejnej komory RF. Zúčastniť sa verejných diskusií môžu predstavitelia médií a verejnosť.

Za účelom, aby rozhodnutia a zákony sa prijímali podľa možnosti čo najotvorenejšie a čo najbližšie k občanovi, Verejná komora má kompetencie v otázkach poskytnutia odborného poradenstva štátnym inštitúciám RF, a to prostredníctvom stanovísk k navrhovanej legislatíve a stanovísk z vlastnej iniciatívy k otázkam, ktoré treba riešiť. Taktiež komora môže vydávať stanoviská v prípade porušovania zákonodárstva Ruska federálnymi výkonnými orgánmi, výkonnými orgánmi subjektov federácie a orgánmi miestnych samospráv, rovnako ako správy o porušeníach slobody prejavu v médiách. Zákon „O Verejnej komore Ruskej federácie“ umožňuje posilať tieto stanoviská, posudky a správy na preskúmanie príslušným úradom alebo zodpovedným osobám.⁵

Jedným z najdôležitejších mechanizmov, ktorým Verejná komora môže ovplyvňovať legislatívny proces je takzvané nulové čítanie návrhov zákonov. Do kompetencií komory patrí preskúmanie návrhov federálnych ústavných zákonov Ruskej federácie, návrhov federálnych zákonov, iných normatívnych právnych aktov krajiny, ako aj rozhodnutí výkonných orgánov a orgánov miestnej samosprávy. Na základe toho sú vypracované stanoviská, posudky alebo odporúčania. Nulové čítanie návrhov zákonov je jednou z priorít komory, napriek tomu, že Verejná komora nie je plnoprávnou zložkou legislatívneho procesu, ani nemá právo zákonodarnej iniciatívy. Ale v preskúmaní návrhov normatívnych právnych aktov krajiny prijímajú účasť a dávajú odporúčania odborníci z celého Ruska. Preto v posledných rokoch mnohí poslancovia parlamentu RF (Federálne zhromaždenie Ruskej federácie) si uvedomujú,

⁵ ZÁKON „O Obščestvennoj palate Rossijskoj federacii“. (2005): [online].

že pred tým, než predložiť návrh zákona je potrebné najprv otvoriť diskusiu na pôde Verejnej komory RF.⁶

V rámci občianskeho dialógu ako demokratickeho procesu formovania verejnej mienky, ktorý má rôzne formy podľa aktérov, ktorí sú doň zapojení, Verejná komora môže pozývať vedúcich predstaviteľov federálnych orgánov štátnej moci Ruskej federácie, subjektov federácie a orgánov miestnej samosprávy na plenárne zasadnutia Verejnej komory. Zároveň členovia Verejnej komory sa zúčastňujú zasadnutí vo výboroch a komisiách Federálneho zhromaždenia Ruskej federácie, ako aj zasadnutí správnych rád federálnych orgánov výkonnej moci.

Ďalšími mechanizmami realizácie funkcií Verejnej komory sú napríklad interpelácie, ktoré môžu byť poslané rôznym orgánom a osobám štátnej správy, alebo možnosť Verejnej komory RF vstupovať do medzinárodných organizácií, uzatvárať dohody o spolupráci. Komora nadväzuje spoluprácu s Európskym ekonomickým a sociálnym výborom. Na základe existujúcej spolupráce medzi EHSV a Verejnou komorou Ruskej federácie sa uskutočňujú spoločné semináre, ktorých cieľom je posilnenie a prehĺbenie dialógu a výmeny informácií medzi Verejnou komorou Ruskej federácie a Európskym hospodárskym a sociálnym výborom, rozvoj občianskeho a sociálneho dialógu, ako aj podpora občianskej spoločnosti v RF. Verejná komora RF úzko spolupracuje s Medzinárodnou asociáciou hospodárskych a sociálnych rád a podobných inštitúcií (AICESIS). Členovia Verejnej komory sa zúčastňujú medzinárodných konferencií, stretnutí a ďalších akcií spôsobom predpísaným právnymi aktmi Ruskej federácie.

Treba poznamenať, že rozhodnutia Verejnej komory prijaté vo forme stanovísk, posudkov, podnetov a interpelácií majú odporučací charakter. Ale zákon ukladá povinnosť verejným orgánom a úradníkom do tridsiatich dní odo dňa registrácie interpelácie informovať Verejnú komoru o stave alebo výsledkoch opatrení.

Okrem toho Verejná komora RF zriaďuje rôzne projekty. Napríklad komplexný projekt „Perspektíva“ je platformou pre vyhľadávanie a podporu efektívnych občianskych iniciatív z celej krajiny. Účastníci projektu dostávajú poradenskú, metodickú, informačnú a inú podporu z Verejnej komory Ruskej federácie. Cieľom projektu je rozšírenie úspešných projektov aktívnych občanov z mestskej na regionálnu úroveň, z regionálnej až na federálnu.⁷

Pri posudzovaní miesta Verejnej komory Ruskej federácie v politickom systéme krajiny existujú názory, ktoré je možné hypoteticky rozdeliť do dvoch skupín. Jedna skupina autorov sa domnieva, že Verejná komora je platformou pre dialóg medzi štátnymi orgánmi a spoločnosťou, ale druhá skupina je presvedčená, že komora bude zabudovaná do politického systému Ruska ako jeho súčasť, a nie nezávislá štruktúra.⁸ Zistiť nakoľko efektívne Verejná komora RF plní funkciu platformy pre občiansky dialóg je otázkou pre ďalší výskum.

4 Záver

Legislatívne zmeny a zavedenie nových prvkov do politického systému Ruskej federácie nasvedčuje, že proces transformácie naďalej prebieha. Rozhodnutím vytvoriť Verejnú komoru štát uznal nedostatočnosť existujúcich inštitúcií občianskej spoločnosti, nepevnosť väzby občianskej spoločnosti a orgánov verejnej správy, rovnako ako nutnosť legislatívnej podpory občianskej spoločnosti.

Verejná komora RF slúži ako platforma pre občianský dialóg, ktorým je demokratický proces formovania verejnej mienky. Občianský dialóg môže mať rôzne formy ako napríklad dialóg o rozvoji RF, jej budúcnosti a politike v jednotlivých oblastiach medzi organizáciami

⁶ BREČALOV, A. (2015) Za etot god my mnogich priučili k mysli, čto prežde, čem vydvigat' zakonoproekt, nado provesti obsuždenie v Obščestvennoj palate»: [online].

⁷ ОБЩЕСТВЕННАЯ ПАЛАТА ЗАПУСКАЕТ ПРОЕКТ «ПЕРСПЕКТИВА». (2015): [online].

⁸ GNUSAREVA, J.A (2009): Общественная палата России в системе гражданского общества. [online].

občianskej spoločnosti, štruktúrovaný, pravidelný dialóg medzi organizovanou občianskou spoločnosťou a štátnymi inštitúciami, alebo každodenný dialóg medzi organizáciami občianskej spoločnosti a kontaktnými osobami zo zákonodarných a výkonných orgánov.

Občiansky dialóg možno uskutočňovať smerom zdola nahor, keď iniciatívu prevezmú organizácie, a smerom zhora nadol, keď sú to inštitúcie, ktoré aktivujú proces. Občiansky dialóg je dôležitým nástrojom uplatňovania zásad demokracie, ktorými sú otvorenosť, účasť, zodpovednosť, účinnosť, súdržnosť. Preto existencia Verejnej komory Ruskej federácie je dôležitým nástrojom pre vývoj demokratických prvkov v politickom systéme RF.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BREČALOV, A. (2015) Za etot god my mnogich priučili k mysli, čto prežde, čem vydvigať zakonoproekt, nado provesti obsuždenie v Obščestvennoj palate»: [online]. In: *OPRF*. 16.06.2015. [Citované 01. 06. 2016.] Dostupné na internete: <https://www.oprf.ru/1449/infografika/newsitem/29772>
- [2] EURÓPSKY HOSPODÁRSKY A SOCIÁLNY VÝBOR. (2016): [online]. In: *Eesc.europa.eu*. [Citované 01. 06. 2016.] Dostupné na internete: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.sk.home>
- [3] GNUSAREVA, J.A (2009): Obščestvennaja palata Rossii v sisteme graždanskogo obščestva. [online]. In: *Vlast'*. 2009, č.10. [Citované 01. 06. 2016.] Dostupné na internete: http://www.isras.ru/files/File/Vlast/2009/10/Obščestvennaya_palata_Rossii.pdf
- [4] OBŠČESTVENNAJA PALATA ZAPUSKAET PROJEKT «PERSPEKTIVA». (2015): [online]. In: *Izvestija*, 17.02.2015. [Citované 01. 06. 2016.] Dostupné na internete: <http://izvestia.ru/news/583033>
- [5] ZADORIN, I.V. - ZAJCEV, D.G.- KLIMOV, I.A. (2011): Graždanskoje učastie v Rossii: kartografija problem i rešenij. In: *Politia*, 2011, č.1, s.98-116.
- [6] Zákon „O Obščestvennoj palate Rossijskoj federacii“ (2005): [online]. In: *OPRF*. 04.04.2005. [Citované 01. 06. 2016.] Dostupné na internete: <https://www.oprf.ru/about/1391/law/418/>

Kontakt

Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

GATEKEEPING A VEREJNÁ DIPLOMACIA

Jana Zvončeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: janazvoncekova@yahoo.com

Článok sa venuje teoretickému vymedzeniu pojmu gatekeeping vybranými autormi. Už v minulosti bolo cieľom komunikačných prostriedkov sprostredkovať zásadné informácie. Jednotliví autori postupne rozpracúvali model výberu a následného spracovania udalostí. Definujú faktory, ktoré na tento proces vplyvajú a definujú ako sa ich vplyvom mení aj samotná podoba spracovávaných udalostí. Toto poznanie tiež priamo či nepriamo zasahuje do formovania zahraničnej politiky. Média prostredníctvom procesu výberu a spracovania informácií tak výraznou mierou ovplyvňujú prácu predstaviteľov a tvorcov verejnej diplomacie.

Kľúčové slová: gatekeeping, hromadná žurnalistika, verejná diplomacia, politický marketing, agenda-setting, hard news, soft news

Article is dealing with the theoretical framework of gatekeeping according to selected academics. Transmission of main events has been dominant role of massmedia from their beginning. Academics are investigating process through which information is selected according to importance and relevance. Selected information is then pass out to public. Academics define factors, which influence this process. The role of mass media to society is significant. Therefore process of selection of events influence public in direct or indirect way. It has also impact on shaping foreign policy and it also influences activities of public diplomacy representatives.

Key words: gatekeeping, pack journalism, public diplomacy, political marketing, agenda-setting, hard news, soft news

JEL Classification: D8

1 Úvod

Pre efektívnejšiu politickú komunikáciu je dôležité poznať spôsob, akým médiá narábajú s informáciami. Každá informácia totiž prechádza dôležitým procesom, ktorý si mnohí častokrát nesprávne zamieňajú s cenzúrou. Desiatky teoretikou študujú proces výberu jednotlivých informácií v médiách, ich následné spracovanie a posunutie verejnosti. Tento proces selekcie informácií sa jednotlivými historickými obdobiami menil a neustále sa vyvíja dodnes. V súčasnosti, v dostatočnom prístupe verejnosti nielen k médiám, ale aj k rôznym komunikačným prostriedkom, si verejnosť čoraz dôslednejšie všima rôzny výber informácií v jednotlivých médiách a častokrát aj odlišný spôsob ich spracovania. V prvom rade je dôležité zdôrazniť, že kapacita médií, ktoré verejnosti sprostredkujú informáciu, je obmedzená. Vysielač čas je stanovený tak napríklad v televízii, rozhlase, ako je stanovený aj rozsah publikácii článkov v novinách. Tvorcovia vysielačieho obsahu tak prirodzene museli pristúpiť k procesu selekcie informácií. V istom kontexte je možné hovoriť o tom, že spravodajské médiá poskytujú obmedzený pohľad na širšie prostredie. Výber informácií je zodpovednosťou takzvaných „gatekeeperov“. Keďže rozhodujú o tom, ktorá udalosť dostane v médiách priestor, do výraznej miery sa podieľajú na tvorbe politického, sociálneho, aj morálneho života spoločnosti. Podľa niektorých prameňov sa prvá zmienka o gatekeepingu datuje do 20tych rokov minulého storočia, formálna sa položeniu základov gatekeepingu pripisuje americkému experimentálnemu psychológovi nemeckého pôvodu Kurtovi Lewinovi. Jeho prvá literatúra pochádza z roku 1943. Posledné štyri desaťročia je jeho teória gatekeepingu rozpracovávaná. V rámci štúdia gatekeepingu je predmetom výskumu aj takzvané

„Nastolovanie agendy“ (Agenda Settings), ktorú v roku 1922 sformuloval Walter Lippmann, keď v diele *Public Opinion* tvrdil, že médiá ponúkajú verejnosti témy. Epimirický výskum problematiky Nastolovania agendy zrealizovali až autori McCombs a Shaw. Vo svojom výskume, ktorý publikovali v článku z roku 1972, sa zameriavali na prezidentské kampane, na vzťah medzi výberom tém médiami (rozsahom a dôležitosťou) a medzi tým, akú dôležitosť týmto témam pripisovala verejnosť podľa jednotlivých prieskumov. Výskumom zistili, že médiá nastolujú verejnosti ich agendu- vytvárajú vlastnú realitu, hovoria, o čom má verejnosť premýšľať a na čo sa má sústrediť. Teória Nastolovania agendy sa teda zakladala na predpoklade, že význam a dôraz, ktorý sa zo strany médií kladie určitému problému ovplyvňuje spôsob, ako tento problém prijíma a vníma publikum. Média podľa schémy agendy majú mechanizmy na určenie toho, o čom verejnosť premýšľa a ktoré otázky považuje za dôležité. Ich poznanie rozpracovávali ďalší autori- politickí vedci- Dearing a Rogers, ktorí skúmali dôsledky Nastolovania agendy pre verejnú politiku. Zavádzajú pojmy ako *Mediálna agenda*, *Verejná agenda* a *Politická agenda*¹. Proces nastolovania agendy je založený na vzťahoch medzi mediálnou, verejnou a politickou agendou. Mediálnu agendu ovplyvňujú gatekeeperi, vplyvné médiá a rozhodujúce spravodajské udalosti. Mediálna agenda ovplyvňuje verejnú a politickú agendu. Politická agenda však dokáže ovplyvňovať aj mediálnu agendu. Podľa autorov do všetkých troch agend zasahujú osobné skúsenosti jednotlivcov, komunikácia elít a významných osobností. V súvislosti s výskumom teórie Nastolovania agendy sa v literatúre tiež pracuje s pojmami „ *Priming*“, (akýsi prienik informácií) teda procesom, pri ktorom podnety zvonka ovplyvňujú neskoršie správanie sa a uvažovanie jednotlivca a tiež s pojmom „*Rámcovanie*“ (*Framing*).

Americký novinár Chris Robert hovorí, že gatekeeping je ako vanilková zmrzlina. Nemusí ju mať rád každý, ale takmer každý ju toleruje. A zatiaľ čo ona má nevýraznú chuť, je základným kameňom pre ďalšie teoretické a metodologické prístupy.²

2 Teoretické rozpracovanie pojmu gatekeeping vybranými autormi

2.1 Kurt Lewin

S pojmom „brána“ ako prvý začal pracovať spomínaný Kurt Lewin. Nebol odborník na masovú komunikáciu, ale ako psychológ sa venoval výskumu psychologických pohnutí na základe matematických výpočtov. Skúmal populačnú dynamiku a zmeny v spoločnosti. Používal geometriu na vyjadrenie vzťahov medzi časťami životného priestoru a vektory na vyjadrenie sily, smeru a aplikovania duševných pohnutí.³ Lewin tvrdí, že psychológovia dokážu matematicky definovať silu tvarovania ľudského správania rovnako ako fyzici dokážu definovať gravitáciu. Lewin sa zameril na štúdium stravovacích návykov spoločnosti, aby dal odpoveď na zmeny v spoločnosti. Pracoval s predpokladom, že nie všetci členovia populácie rovnakou mierou rozhodujú o tom, čo jedia. Sociálne zmeny podľa neho dokážeme pozorovať až vtedy, keď sa zameriame na tú skupinu ľudí, ktorí majú najväčšiu kontrolu nad výberom jedla. Lewin cestu jedla na stôl popisuje ako prechod jednotlivými kanálmi (channels). Jedným kanálom je napríklad obchod, v ktorom jedlo dostať kúpiť, iným kanálom je napríklad záhrada, v ktorej sa jedlo vypestuje. To je úloha skupiny ľudí s rozhodovacími právomocami, ktorí určia, či jedlo na stôl príde z obchodu alebo zo záhrady, teda jedného, či druhého kanála. Musia zvážiť viaceré otázky ako napríklad kde sa bude jedlo skladovať (v

1MCCOMBS, M.; WEAVER, D.; SHAW, D.L. (2008): *Agenda-Setting Research: Issues, Attributes, and Influences*. In *Handbook of Political Communication Research*. USA: Routledge. s. 257

2ROBERTS, Ch. (2005): Gatekeeping theory: An evolution. In Príspevok prezentovaný na konferencii Association for Education in Journalism and Mass Communication v San Antonio v Texase [online]. 2005 [cit. 11. 5. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.chrisrob.com/about/gatekeeping.pdf>

3SHOEMAKER, P.- VOSS, T. (2009.) *Gatekeeping Theory*. 1. vyd. New York: Routledge, 2009. s. 12.

chladničke alebo v komore). Ďalšou otázkou, na ktorú podľa Lewina odpovedá iba určitá skupina ľudí, je to, či jedlo bude teplotne upravené alebo nie predtým ako sa položí na stôl a bude pripravené na konzumáciu. Podľa Lewina v každej jednej takejto rozhodovacej fáze môže dôjsť k buď k prijatiu alebo odmietnutiu jedla, no čo je podľa Lewina ešte podstatnejšie je, že jedlo sa pri prechode jednotlivými kanálmi mení. Zlomové body, pri ktorých sa kompetentný rozhoduje o ďalšej budúcnosti jedla, označuje K. Lewin pojmom *gate, teda brána*. V jeho výskume bola kľúčová otázka, kto je gatekeeper a ako uvažuje. Autor si uvedomoval, že jeho teória môže mať širšie uplatnenie, uvedomoval si totiž, že jednotlivými kanálmi neprechádza len jedlo, ale prechádzajú nimi aj správy. Preto Lewinovu teóriu rozpracovali ďalší teoretici, ktorí vychádzali z jeho poznania, že gatekeeping nezahŕňa len výber alebo zamietnutie správy, ale tiež ju spracúva do podoby, v ktorej ju médium ponúka publiku. Vstup do jednotlivých kanálov predstavuje brána a pohyb v rámci tohoto kanála je kontrolovaný jedným alebo viacerými gatekeepermi, alebo súhrnom nestranných pravidiel.⁴ Výskum K. Lewina bol publikovaný v knihe z roku 1951 *Field Theory in Social Science*.

2.2 David Manning White a „Mr. Gates“

Teóriu K. Lewina neskôr rozpracoval jeho výskumný asistent D. Manning White, ktorý počas vojny v rokoch 1942-1943 pracoval ako novinár pre americkú vládu. Na Univerzite v Iowe sa venoval štúdiu masovej komunikácie, aj úsiliu zdokonaľovania americkej propagandy⁵. Tento novinár sa rozhodol, že paradigmu svojho profesora W. Schramma „zdroj-správa-prijímateľ“, ktorá vyhovovala teórii Lewingových kanálov gatekeepingu, preskúma po vzore výskumu K. Lewina⁶. Kým Lewin sa vo svojom výskume zameriaval na ženy-matky v domácnosti, americký novinár White sa zameriaval na editora, štyridsiatnika, s 25-ročnou praxou. Vo svojej štúdiu ho nazýva Mr. Gate. Tento editor mal v meste s populáciou okolo 100 tisíc ľudí na starosti noviny, ktorých denný výtlačok bol 30 tisíc kusov. Editoru požiadal, aby počas jedného týždňa vo februári 1949 mu odkladal kópiu každej správy, ktorá príde do redakcie z agentúr Associated Press, United Press a International News Service. Editor/ Mr. Gates tiež súhlasil s tým, že napíše odôvodnenie, prečo niektoré správy boli odmietnuté. David Manning svojim výskumom zistil, že editor dostal okolo 12tisíc správ a nepoužil až 90 % z nich. V 640 z 910 odôvodnení uviedol, že správu nevybral pre nedostatočný priestor, v 172 prípadoch mu chýbali k správe doplňujúce informácie. Medzi ďalšie argumenty patrilo, že podobná správa už bola publikovaná, prípadne, že sa ešte bude vyvíjať. White skonštatoval, že výber jednotlivých správ bol vysoko subjektívny. Jednotlivé správy odmietol na základe vlastného, osobného hodnotenia. Práca D. M. Whitea s názvom *The Gate Keeper: A Case Study in the Selection News* sa síce považuje za prelomovú v oblasti skúmania mediálnej teórie, no mnohí teoretici jej vyčítali prílišné zjednodušenie pozornosti len na jediného jednotlivca gatekeepera.

2.3 Pamela J. Shoemakerová

Výskum gatekeepingu za posledných 70 rokov prešiel výrazným rozpracovaním. Americká autorka Pamela J. Shoemakerová priniesla doteraz najucelenejší výklad gatekeepingu. Medzi jej dve hlavné publikácie sa radia diela *Mediating the message (1996)* a *Gatekeeping Theory (2009)*. Jedným z jej hlavných prínosov je, že zmenila tradičné vnímanie

4 SHOEMAKER, P.- VOSS, T. (2009.) *Gatekeeping Theory*. 1. vyd. New York: Routledge, 2009. s. 12.

5 REESE, S.D.; BALLINGER, J.: The Roots of a Sociology of News: Remembering Mr. Gates and Social Control in the Newsroom, [online]. 2005 [cit. 11. 5. 2016]. Dostupné na internete:

<https://journalism.utexas.edu/sites/journalism.utexas.edu/files/attachments/reese/reese-and-ballinger-copy.pdf>

6 ROBERTS, Ch. (2005): Gatekeeping theory: An evolution. In Príspevok prezentovaný na konferencii Association for Education in Journalism and Mass Communication v San Antonio v Texase [online]. 2005 [cit. 11. 5. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.chrisrob.com/about/gatekeeping.pdf>

gatekeepera zosobneného v úlohe redaktora alebo editora. Podľa nej ním môže byť každý, kto zasahuje do procesu výberu informácií. Do teórie vniesla aj zásadnú zmenu a síce, že gatekeeper nie je pri selekcii udalosti úplne slobodný, je obmedzený komunikačnými rutínami v rámci organizácie, ktorá má svoje vlastné priority a tiež čelí neustálemu tlaku z oblasti mimo organizácie. Proces výberu informácií tak ovplyvňuje viacero faktorov. Rozdeľuje ich do piatich úrovní: *individuálna úroveň, úroveň mediálnych rutín, organizačná úroveň, sociálno-inštitucionálna úroveň a úroveň spoločenského systému*⁷.

- **individuálna úroveň**- je práve úroveň podľa predstáv D. M. Whitea, ktorý predpokladá, že výber udalostí sa realizuje len na individuálnej úrovni. *Gatekeeper* sa riadi podľa vlastných úsudkov, názorov, postojov a očakávaní. V minulosti sa jednotlivcovi pripisovala zásadná miera ovplyvňovania mediálneho obsahu, čo ale nie je situácia v súčasnosti.
- **úroveň mediálnych rutín**- ide o rutinné, zaužívané postupy, ktoré prácu v médiách a urýchľujú. Na rozhodovanie opakovane pôsobia *spravodajské hodnoty*. Podľa Shoemakerovej táto úroveň má podstatne väčšiu kontrolu nad informáciami ako individuálne vplyvy.
- **úroveň organizácie**- ide o vlastnícke pomery (pričom pri zavádzaní propagandy si vlastníci médií musia byť vedomí rizika straty dôveryhodnosti médiá a straty publika), fungovanie mediálnej organizácie, organizačná štruktúra.
- **sociálno-inštitucionálna úroveň**- ide o vplyvy, ktoré pôsobia na médiu zvonka (trh, publikum, inzerenti, zdroje informácií, vláda, vzťahy s verejnosťou -PR- a ostatné médiá atď.)
- **úroveň spoločenského systému**- rozdielne mediálne krytie rovnakej spravodajskej udalosti vzhľadom na región, v ktorom médiom pôsobí.

2.4 W. Lance Bennett

Joseph Daniel Lasica hovorí, že samotný názov „gatekeeper“ znamená, že je tu brána. Podľa neho žurnalistika v minulosti úlohu gatekeepera spĺňala, keďže verejnosť mala len veľmi málo iných možností ako sa dostať k informáciám či už z jej okolia alebo zo sveta. Dnes to podľa neho nie je tá istá situácia, keďže informácie k nám neustále prúdia ďalšími komunikačnými kanálmi. „*Jednoducho povedané, brána je preč a gatekeeperi potrebujú nové zamestnanie.*“⁸ Hoci úloha gatekeeperov sa v dôsledku historického vývoja výrazným spôsobom menila, stále je táto teória v istom kontexte vnímaná aj ako veľký priestor pre lepšie porozumenie a prepojenie mediálneho života a politického.

Akademici rozpracujúci teoretický rámec gatekeepingu sa snažia dať odpoveď na otázky, prečo sa zo spravodajského obsahu čoraz viac vyprázdňuje priestor pre seriózne správy. Za posledných viac ako 20 rokov sa obsah správ v masmédiách posunul od základného spracovávanía informácií o činnosti vládnych aktivít a politických aktivít k čoraz väčšiemu bulvarizovaniu. Správy v sebe čoraz viac nesú skôr zábavné prvky akoby reprezentovali seriózne správy, na základe ktorých sa verejnosť dozvedá o dôležitých politických rozhodnutiach, ktoré ovplyvňujú ich život. Táto téma si vyžaduje vážnu pozornosť, hoci nie je preukázané, žeby toto poznanie znamenalo rýchlo zánik úlohy gatekeeperov. Podľa W. Lanceho Bennetta je zmenšujúci sa priestor pre vážne správy len jedným z mnohých zmien v spôsobe výberu informácie a jej spracovania pre konečného prijímateľa.

7 MIKUŠOVÁ, S. (2015): *Kritéria výberu medzinárodných správ zo servisu spravodajských agentúr v spravodajstve STV/RTVS, TV Markíza, TA3 a TV JOJ [dizertačná práca]*. Bratislava: UK [s.n.] 2015. s. 45

8 LASICA, J.D. 1996. *Net gain: Future of the news on the internet. American Journalism Review*. s. 20

Autor rozpracováva „model viacerých brán“, ktorý pozostáva zo štyroch faktorov, ktoré tvarujú obsah správ.⁹ Ilustruje jeho aplikovanie v rôznych historických obdobiach a v danom politickom kontexte. V modely sú dôležité 4 brány: 1. *reportérove osobné a profesné schopnosti posudzovania spravodajskej hodnoty*; 2. *rutiny získavania správ na základe byrokracie a organizácie práce v médiu, tieto rutiny vytvárajú pracovné vzťahy medzi reportérmi a ich zdrojmi*; 3. *ekonomické obmedzenia na výrobu správ* (napr. náklady, efektivita, reklama a demografia publika); 4. *informačné a komunikačné technológie*, ktoré vychádzajú z poznania časového limitu ako aj limitu priestoru a vytvárajú také spravodajské formáty, ktoré sú pre publikum prítlačivé. Podľa autora interakcia medzi všetkými týmito štyrmi faktormi ovplyvňuje spravodajský obsah. Dominancia toho-ktorého faktora sa mení v závislosti od historických okolností. Po vzájomnom pôsobení potom dochádza k destabilizácii vzoru mediálneho obsahu a prerušeniu vzťahov médií a ich zdroja informácií.

Tento komplex vzájomných väzieb medzi jednotlivými faktormi gatekeepingu znemožňuje jednoduché zovšeobecňovanie trendov politického mediálneho obsahu alebo vzťahov medzi médiami a vládou, ktoré ho tvoria. Vzhľadom na to sa mení aj mediálny obsah a čoraz menšiu mieru v ňom dostávajú seriózne správy, respr. pre niektoré politické témy je čoraz ťažšie, aby sa dostali do vysielania. Novinári sice naďalej pracujú s politickými marketérmi v snahe ich dobre informovanosti o dianí, no faktom je, že čoraz menej informácie podávajú „štandardným“ spôsobom. Do správ sa dostáva aj viac negativity, komentovanie, priestor dostávajú aj škandály a uprednostňujú sa bulvárnejšie témy.

V rokoch 1990-1998 televízie zdvojnásobili vysielací čas venovaný zábavným témam, katastrofám, nehodám a zločinu. Zároveň sa znížil priestor pre témy týkajúce sa životného prostredia, činnosti vlády a medzinárodných vzťahov. Až do teroristického útoku z 11. 9. 2001 a nasledujúcej vojny v Afganistane poklesol priestor pre zahraničné spravodajstvo. Kým v 70-tych rokoch 20. storočia zahraničné spravodajstvo predstavovalo 45 % všetkých reportáží, v roku 1995 to bolo len 13,5 %. Zahraničné spravodajstvo v 70tych rokoch 20. storočia na neplatených stránkach novín tvorilo vyše 10% správ, pričom začiatkom 80tych rokov len 6% a v 90tych rokoch menej ako 3%.¹⁰ Podiel zahraničného spravodajstva napr. v týždenníku TIME v období 1985 – 1995 klesol z 24 % na 14 %. Do popredia sa dostali témy týkajúce sa príbehov známych osobností, cestovania, životného štýlu, športu. Kým v roku 1987 bola titulka TIME venovaná zahraničným udalostiam 11-krát, v roku 1997 len jedenkrát. Celkovo Patterson uvádza, že nahrádzanie vážnych správ ľahkými je badateľný za posledných viac ako 20 rokov. Tento autor študoval viac ako 5 tisíc reportáží (z dvoch televízií, dvoch týždenníkov, troch hlavných novín, 26 lokálnych novín) v období rokov 1980 až 1999 a zistil, že reportáže bez obsahu verejného záujmu predstavovali 35 % zo všetkých reportáží v 1980, pričom v roku 1999 až 50 %. Senzáciečtivosť sa v ním skúmanom období zvýšila z 25 % na 40 % všetkých správ. Reportáže o ľudských príbehoch sa v mediálnom obsahu zvýšili z 11 % na 26 %. Meniace sa faktory modelu gatekeepingu sú samozrejme aj výzvou pre samotného novinára, ktorý musí zohľadňovať fakt, že správa musí byť vyvážená a objektívna.

Autori Bill Kovach a Tom Rosenstiel (1999) dávajú vysvetlenie, prečo sa mení tradičná úloha novinárov ako gatekeeperov¹¹.

- je to **24 hodinový tok informácií**, ktorý si vyžaduje neustále aktualizovanie správ. Keďže mnohé informácie sa vyvíjajú, novinári sú nútení zapracovávať do reportáží špekulácie, otázky a ich vlastné analýzy a komentáre namiesto toho, aby informáciu iba stroho zdokumentovali.
- **rozšírenie internetu** malo za následok aj stúpajúci počet reportáží s malým

9 KAID, Lynda Lee. 2008. *Political communication research*. USA: Routledge. 2008. s. 284

10 KAID, Lynda Lee. 2008. *Political communication research*. USA: Routledge. 2008. s. 287

11 KAID, Lynda Lee. 2008. *Political communication research*. USA: Routledge. 2008. s. 288

- množstvom informácií v snahe prilákať čitateľov
- profesionálny politický marketing ovplyvnil **vzťahy medzi médiami a politickými marketérmi**. Podľa týchto autorov majú novinári čoraz väčší problém dostať sa do zákulisia politického rozhodovania a tak vo svojich reportážach ironizujú a komentujú politické hry namiesto toho, aby sa sústredili na politiku a jej vplyv na verejnosť.
 - **riadenie sa ratingami** a sledovanosťou aj v spravodajstve má za následok vytvorenie „mentality túžiacej po senzácii“ dráme, škandáloch a tak v tomto prostredí je náročnejšie vložiť reportáže o politickej rutine

Ďalším faktorom, prečo sa bulvárnejšie témy dostávajú do vysielania je tiež fakt, že pokiaľ s takouto informáciou príde menšie internetové médium, ktoré je monitorované väčšími, predpoklad, že bulvárna správa sa dostane aj do sledovanejšieho médiá je väčšia.

Keďže model uvádzaný autorom W. Lance Benneton je dynamický, opisuje v ňom 6 aspektov, ktoré jednotlivé faktory dokážu definovať detailnejšie.

Tabuľka 1: Mnohostupňový model gatekeepingu

DEFINOVANIE DIMENZIÍ	Základné princípy gatekeepingu Vlastný úsudok novinára	Základné princípy gatekeepingu Organizačné	Základné princípy gatekeepingu Ekonomické	Základné princípy gatekeepingu Technológie
Rozhodovacia báza	Osobná (zahŕňa spravodajské hodnoty)	Byrokratická (profesionálne novinárske hodnoty a redakčné štandardy)	Obchodná (zisky, demografia)	Okamžitosť (blízkosť (informačná presnosť)
Organizovanie a zbieranie informácií	Investigatíva (osobné zdroje)	Pridelenie (oficiálne oznámenia, tzv. Balíčková al.tzv. hromadná žurnalistika)	Marketingové formuly (infotainment)	Informatika (lokality, prístup, kódovanie a tok)
Postavenie novinára	Tzv. Strážny pes	Tvorca záznamov	Poskytovateľ obsahu	Prenášač informácií
Koncepcia verejnosti	Zainteresovaní občania (verejný záujem)	Monitorovanie spoločnosti (je môj svet bezpečný?)	Zabávanie publika (smerovanie na masy)	Sledovanie (spracovávanie informácií)
Vzťahy médií a vlády	Osobné (kultivovaný zdroj vzťahov)	Symbiotický (rutinné informovanie)	Priestranné (manipulatívne dohody)	Sprostredkované
Norma gatekeepingu	Nezávislosť (čo sa novinár rozhodne že je správa)	Objektívne/férovosť	Prijateľnosť (ak je prijateľná, bude z toho dobrá reportáž?)	Očítí svedkovia (nechať publikum rozhodnúť o tom, čo je správa)

Prameň: BENNETT, W.L. (2008): Handbook of Political Communication Research, s.296.

3 Záver

V počiatkoch definovania pojmu gatekeeping sa predpokladalo, že výber udalostí takmer výlučne ovplyvňuje jednotlivec- gatekeeper v závislosti od jeho názorov, skúsenosti,

jeho pohlavia, verovyznania, či prostredia, v ktorom vyrastal. Postupné rozpracovávanie tohoto pojmu ale priviedlo teoretikov k poznaniu, že individuálne vplyvy zohrávajú oveľa nepodstatnejšiu úlohu. Na proces výberu informácií vplyvajú faktory, ktoré sa v jednotlivých historických obdobiach menia. Mediálny obsah spravodajstva je teda v stave neustálej zmeny, pričom naň vplýva niekoľko faktorov ako sú napríklad vlastnícke pomery médiá, trendy v žurnalistike, technológie, ale aj stav politiky. Zmeny, ktoré pôsobia v rámci gatekeepingu pôsobia aj na samotné publikum, keďže ovplyvňujú tiež spôsob, akým publikum danú informáciu prijme a spracuje. Tieto zmeny tak ovplyvňujú aj kvalitu vzťahov médií s ich zdrojmi, ktorými bývajú aj politickí marketéri. Akademici spozorovali postupný vzostup bulvarizácie spravodajských obsahov. Zároveň uvádzajú, že do obsahu správ sa čoraz viac dostávajú názory novinárov, ich komentáre a v niektorých prípadoch bulvárne prvky. V súvislosti so zásadnými technologickými zmenami niektorí autori predpokladajú zánik úlohy gatekeeperov. Vzhľadom na 24-hodinový tok správ, na rozšírenie používania internetu a využívania nových technológií je ich úloha podľa nich minimálna. Skupina mnohých akademikov s tým ale nesúhlasí a v gatekeepingu vidí veľký priestor pre ďalšie rozpracovávanie vzťahov medzi médiami a ich schopnosťou zasahovať do formovania politického života a vplývať na jeho formu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BERKOWITZ, D. (1997): *Social meanings of news*. USA: Sage Publications. 1997. 534 s. ISBN 0-7619-0076-4
- [2] HAUSMAN, C. (1990): *The decision-making process in Journalism*. USA: 1990. 138s. ISBN 0-8304-1203-4
- [3] KAID, Lynda Lee. (2008): *Political communication research*. USA: Routledge. 2008. s. 284 ISBN 0-8058-3774-4
- [4] LASICA, J.D. (1996): *Net gain: Future of the news on the internet*. *American Journalism Review*. s. 20
- [5] LIPPMANN, W. (1921): *Public opinion*. USA: 1921. ISBN 1-60597-161-8 278s.
- [6] McQUAIL, WINDAHL, S. (1981): *Communication models for the study of mass communications*. New York:Longman. 1981. 110s. ISBN 0-582-29572-6
- [7] MCOMBS, M.; WEAVER, D.; SHAW, D.L. (2008): *Agenda-Setting Research: Issues, Attributes, and Influences*. In *Handbook of Political Communication Research*. USA: Routledge, 2008. 540s. ISBN 0-8058-3774-4
- [8] MIKUŠOVÁ, S. (2015): *Kritéria výberu medzinárodných správ zo servisu spravodajských agentúr v spravodajstve STV/RTVS, TV Markíza, TA3 a TV JOJ [dizertačná práca]*. Bratislava: UK [s.n.] 2015. 172s.
- [9] ROBERTS, Ch. (2005): Gatekeeping theory: An evolution. In Príspevok prezentovaný na konferencii Association for Education in Journalism and Mass Communication v San Antonio v Texase [online]. 2005 [cit. 11. 5. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.chrisrob.com/about/gatekeeping.pdf>
- [10] REESE, S.D.; BALLINGER, J.: *The Roots of a Sociology of News: Remembering Mr.*

Gates and Social Control in the Newsroom,[online]. 2005 [cit. 11. 5. 2016]. Dostupné na internete:
<https://journalism.utexas.edu/sites/journalism.utexas.edu/files/attachments/reese/reese-and-ballinger-copy.pdf>

- [11] SHOEMAKER, P.- VOSS, T. (2009.) *Gatekeeping Theory*. 1. vyd. New York: Routledge, 2009. s. 12. ISBN 978-0-415- 98139-2
- [12] ŠULÁKOVÁ, I. (2009): *M. McCombs- Agenda setting: nastolování agendy, masová média a veřejné mínění*. Praha: Portál, 2009. s. 237-239 ISBN 978-80-7367-591-2

Kontakt

Ing. Jana Zvončková, externá doktorandka

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

e-mail: janazvoncekova@yahoo.com

SOCIO-ECONOMIC FACTORS FOR INNOVATION ECONOMY AND CLUSTERS DEVELOPMENT¹

Marina Akhmetova

Faculty of Humanities, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky Avenue 29, 614000, Russian Federation, Perm, e-mail: miahmetova@gmail.com

The paper discloses socio-economic determinants with the correlation analysis that provide to reinforce innovative and clusters development according to data for the year 2012. These determinants are higher education development, improving of social and transport infrastructure, growth in small and medium business and retail. The results of this research may be used in the government practice of different territories for decision-making in the field of innovative and cluster policy.

Key words: Socio-Economic Environment, Innovative Policy, Factors, Living Standards, Correlation Analysis, Regional Economy, Cluster development.

JEL: C40, O38

It is globally recognized that the formation and development of innovative systems and investments in new technologies are essential for the territory's development. Methodical issues are relevant for the innovative system management. At the same time an integrated approach to assessment that reflects the diversified situation of innovative systems in the socio-economic environment of the region is required. The results of new research in the field of innovative development management in the Russian regions indicate that the previously implemented projects and approaches have contributed to a certain acceleration of innovation development. However, it failed to start the structural transformation and modernization in economy on the required degree.

There are still significant differences in the level of socio-economic development of Russian regions and, in particular, in the innovation systems maturity, which in most cases needs to be improved and developed.

Innovative activity in Russia is just gaining momentum. Due to the fact there are a limited number of tools for the innovative potential assessment which are universal. The purpose of the research is a developing of a methodology for assessing the level of innovative potential of the regions, which confirms or disproves the existence of interdependence between the innovative development of the region and its socio-economic development. It will allow assessing the influence of certain factors on socio-economic development of a specific region and proposing directions of the state policy in the innovative sphere at different levels of management.

It is determined the objectives of the research as identifying the set of indicators for assessment of innovation and socio-economic development of the region and the analysis of relationships between them.

Evaluation algorithm for innovative potential level includes 7 stages: selection of indicators, data collection, standardization, calculation of integrated indicators, correlation analysis of integrated indicators, correlation analysis of selected indicators of socio-economic and innovation environment, interpretation of results and graphical interpretation of integral indicators. Firstly, we identified 3 groups of innovative environment indicators (z_1-z_{20}) and 10 groups of the socio-economic environment indicators (x_1-x_{28}).

Integral indicator of the socio-economic development level can be set according to the number of indicators from 0 to 28, and the integral indicator of the development level of the

¹ The work has been financed by the Russian Foundation for Humanities. Project «Cluster-network model of innovative partnership for the Perm region» № 16-12-59008.

innovation environment can be fixed from 0 to 20. The calculation is made using the method of integral region estimation for each development factor. Let's denote the indicators of socio-economic environment for x_1-x_{28} and indicators of the innovative environment for z_1-z_{20} . The data source for the research is based on the statistical observation through 83 regions of Russia for the year 2012. The main analysis of the relationships between the integral indicator of the innovative environment (Y_1) and the individual factors of the socio-economic environment (x_1-x_{28}). Correlation analysis results are presented in Table 1.

Table 1: Correlation analysis results of the region's development factors

Indicators groups	Variables	Symbol	Correlation coefficient	Value of t-student criterion
Provision with social infrastructure objects	Income of social infrastructure objects, thousands of rubles	x_8	0,72	9,34
Development of business initiative	Turnover of small businesses per capita, thousands of rubles	x_{13}	0,74	10,17
Level of education	A number of university students per 10 000 persons	x_{17}	0,57	6,31
Traffic infrastructure	Density of public motor roads with hard coating (at the end of year; kilometers of roads per 1000 sq.km. of territory)	x_{19}	0,73	9,59
Level of economic development	Retail trade turnover per capita, rubles	x_{25}	0,61	6,85

The value of correlation coefficient from 0.7 to 0.9 indicates about a high degree of fidelity to the assumptions of mutual influence, and a value from 0.5 to 0.7 - the average strength of the variables mutual influence.

All calculated values of t-student criterion more than critical value [$t_{\text{calculated}} > t_{\text{critical}}$ (1, 99)] therefore, the correlation coefficient is significant and the relationship can be considered significant. The critical value ($t=1,99$) was obtained using MS Excel «=TINV(0,05;81)», where 0.05 is the significance level, and 81 is the number of freedom degrees.

Let's present the interpretation of the correlation analysis results, that demonstrates the presence of average correlation between the level of socio-economic environment, marked by indices of a number of university students per 10 000 persons (x_{17}), the retail trade turnover per capita (x_{25}) and the integrated innovative environment level (Y_1) (correlation coefficient in the range 0.5-0.7). And high correlation with integrated innovative environment level (Y_1) demonstrate such indicators as the income of social infrastructure objects (x_8), Turnover of

small businesses per capita (x_{13}), density of public motor roads with hard coating (x_{19}) (correlation coefficient in the range 0.7-0.9).

Conclusions

Based on the results of this study, the state policy to encourage innovations should cover such areas as the development of small and medium-sized enterprises, development of higher-level educational environment and development of social and transport infrastructure in the region. In addition to direct support to the innovations, these areas of activity have a significant indirect effect on the extensive development of the socio-economic and innovative environment.

Dynamic analysis of the regional innovation and cluster policy impact and effectiveness on the basis of the socio-economic and innovative indicators reveals the strengths and weaknesses of the territory strategy. The minimum set of analyzed parameters includes the key determinants of the socio-economic and innovative development, the maximum - all 48 individual indicators.

References

- [1] Afonasova M.A. Management of innovative regional development in terms of institutional transformation of the economy. St. Petersburg, 2009.
- [2] Akhmetova M.I. Kozonogova E.V. Key factors for regional socio-economic development: innovation component // News of Higher Schools. «Economics, finance and production management» series. 2015. # 4 (26).
- [3] Belyaev O.G. Estimation of innovative potential of economic systems [electronic source] // Management of economic systems: the electron. scientific journal. – 31.03.2012.
- [4] Bortnik I.M., Sorokin A.V. Recommendations AIRR regions as a result of the ratings of innovative regions // Innovations. 2014. #7 (189), p.59-68.
- [5] Federal Service of State Statistics. URL: <http://www.gks.ru> (08.10.2015).
- [6] Freeman C. The National System of Innovation in Historical Perspective // Cambridge Journal of Economics. – 1995. p. 5-24.
- [7] Lundvall B-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning// Pinter, 1992, London.
- [8] Kamilov S.D., Faizulloev M.K. Innovative potential estimation of socio-economic development of the region // Problems of modern economy. 2013. # 3, p. 369-373.
- [9] Kumakova S.V. Methodology of integrated assessments of innovation activity and innovative potential of the region [electronic source]. - URL: <http://pandia.org/815909>.
- [10] Razuvaev V.V. Methods of assessing the scientific and technical potential of Russian regions // Bulletin of Perm University. Economy. 2012. # 3 (14), p. 67-74.

- [11] Trifonov Y.V., Veretennikova A.A. The problem of evaluating the level of innovation in the region [electronic source] // Modern scientific research and innovation. 2014. # 2. - URL: <http://web.snauka.ru/issues/2014/02/31792>.
- [12] Shvarova E.V., Mironov E.G. Analysis of the innovation potential of the level of the Bryansk region in the composition of the Central Federal District // Enterprise Economy. 2015. # 8-2 (61-2), p 276-280.

Contact

Marina Akhmetova PhD.

Associate Professor, PhD.

Department of Economics and Finances

Faculty of Humanities

Perm National Research Polytechnic University, Perm, Russia.

e-mail: miahmetova@gmail.com

FORMATION OF INNOVATIVE-ORIENTED INDUSTRIAL SECTOR OF RUSSIAN ECONOMY: THE CLUSTER ANALYSIS¹

Julia Dubrovskaya^a – Elena Kozonogova^b

^a Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: uliadubrov@mail.ru

^b Economics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University, Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: elenaa.semenovaa@gmail.com

The article is devoted to the peculiarities of the implementation of innovation-oriented industrial policy in Russia. The research objective our studies is to develop theoretical propositions and practical recommendations concerning of the improving the efficiency of government policy of formation of innovation-oriented industrial sector of the Russian economy. In accordance with the current strategy of import substitution the RF Ministry of industry and commerce it is considering the possibility of supporting industrial clusters. Ward's method made possible to estimate of the localization effectiveness of territorial innovative clusters supported by authorities in 2012. The obtained results and conclusions are being of great interest mostly due to the fact that in 2016 RF government announced new competitive selection of industrial clusters.

Key words: localization of clusters, cluster policy, industrial sector, cluster analysis

JEL: O18, O31, R58

1 Introduction

The experience of developed countries testifies that clusters are the basis for productive interaction. As it is right mentioned by M. E. Porter, clusters represent a new way of thinking about national, state, and local economies, and they necessitate new roles for companies, for various levels of government, and for other institutions in enhancing competitiveness². Effective realizing of national cluster policy may have positive effect on the growth of national economy in whole. The main trend of this policy is localization of cluster-network structures. The effectiveness of the implementation of the innovative-oriented industrial policy and the policy of clusters location are very important in Russia in accordance with the current import substitution strategy.

2 Key research findings

Clusters as a serious “practical leverage” began to be mentioned only in 1990s. To a large extent it happened due to the papers of Michael E. Porter. Clusters were understood as a «geographically proximate group of interconnected companies and associated institutions in a particular field, linked by commonalities and complementarities»³.

During the previous 30 years it was accumulated the experience of successful stimulation of innovative development on the base of cluster policy realization. And most papers connected with the problems of innovative partnership are devoted to the study of cluster structures functioning in developed countries: USA, Israel, Japan, China, Singapore, India, Sweden, Norway, Finland, Germany, France, Italy, and etc.

¹ The work has been financed by the grant of the President of the Russian Federation (project № MK-5608.2016.6 «The formation of cluster model of interregional cooperation with the goal of innovative development of the national economy»).

² Smorodinskaya N. Regional Innovation Clusters: Global Guidelines and Russian Realities: [Cited 05.04.2016]. Available online: <https://www.hse.ru/data/2013/04/11/1297354387/Smorodinskaya.pdf>

³ Smorodinskaya N. Regional Innovation Clusters: Global Guidelines and Russian Realities: [Cited 05.04.2016]. Available online: <https://www.hse.ru/data/2013/04/11/1297354387/Smorodinskaya.pdf>

As concerns the economy of Russian Federation it is necessary to mention that by the present it has been accumulated some experience of government support for cluster development in Russia. Thus, in 2012 Ministry of economic development of Russia initiated the program of pilot innovative territorial clusters support. According to the results of competitive selection aimed at detection of pilot clusters it was approved the list of 25 innovative territorial clusters. By February 2016 the list had been completed by two more clusters. Innovative territorial clusters are structured into six branch-wise directions: “Atom and radiation technologies”, “Production of aircraft and spacecrafts, shipbuilding”, “Pharmaceutics, biotechnologies and medical industry”, “Modern materials”, “Chemistry and petro chemistry”, “Information technologies and electronics”.

We have analyzed the application activity of the regions and the results of innovative territorial clusters’ selection by the Ministry of economic development in 2012. Initially, 94 applications from 49 RF subjects were submitted to the Ministry of economic development⁴.

To analyze the efficiency of the realized location of clustering structures we have made the mathematical layout of the regions mostly compatible by the level of development. The rates of development used by authorities in the process of competitive selection of territories’ applications were chosen as the indicators of grouping: quality of life and infrastructure; productive potential; scientific and technical and educational potential. Further we formed 3 integral groups: quality of life and infrastructure, productive potential, scientific and technical and educational potential.

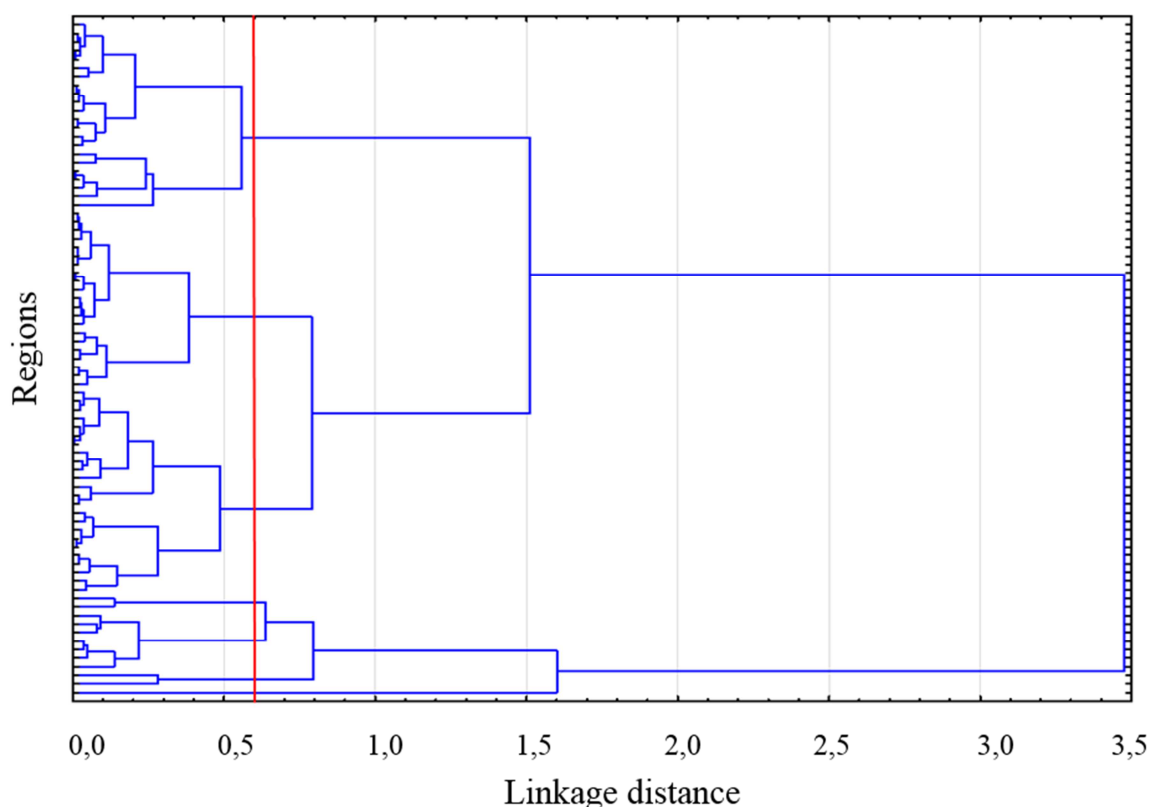
Grouping of the regions by the level of scientific and technical, productive and infrastructural potentials was carried out according to three integral values on the base of cluster analysis technique in Statistica 10.0. Since the authors hadn’t obtained the information about the total number of clusters they used hierarchical algorithm as the clustering technique. Likewise we assumed that all three factors (quality of life and infrastructure; productive potential; scientific and technical and educational potential) are equally important for classification. So, we used Euclidean distance as the metric for taking into account equally the signs’ differences.

Clustering was made through the instrumentality of seven hierarchical algorithms, namely by the method of “single linkage”, by the method of “complete linkage”, by the method of unweighted pair-group average method, by weighted pair-group average, by unweighted pair-group centroid method, by weighted pair-group centroid (median) method and Ward’s method. All the examined methods with the exception of Ward’s method didn’t give economically substantiated clustering; there were not revealed clearly expressed clusters. At the same time Ward’s method made possible to obtain compact and well-divided clusters which can be adequately economically interpreted. The method of measuring distance between clusters implies the application of variance analysis in the process of which the sum of squares for any two (speculative) clusters formed at every step is being minimized.

The results of hierarchic classification according to Ward’s method is presented in the form of Dendrogram (Figure 1).

⁴ The results of the competitive selection for inclusion in the list of pilot programs developing innovative territorial clusters. (2012) In: Ministry of Economic Development of the Russian Federation [Official Site]. [Cited 17.03.2016]. Available online: <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/innovations/politic>

Figure 1. Dendrogram for regions of Russia



Source: made by the authors according to the data of the list of pilot programs of territorial clusters' innovative development by RF Ministry of economic development

Using expert method and the diagram of unification we have chosen the distance approximately equal to 0,6 as the threshold⁵ one. Thereby we have got 7 clusters (vertical line is used to show threshold distance in Figure 1).

On the base of the obtained regional groups-clusters, manifold in their characteristics, the estimation of the localization effectiveness of clusters supported by authorities in 2012 has been made. In the process of the analysis of final information about the regions' competitive selection aimed at their inclusion in the List of pilot programs of territorial clusters' innovative development the following data have been obtained⁶ (Table 1.).

⁵ Threshold distance is the distance beyond the limits of which there are unified the objects located far from each other.

⁶ The official website of the Ministry of Economic Development of the Russian Federation (2015). [online]. Available online: <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/innovations/politic>

Table 1. Results of the regions' competitive selection aimed at inclusion in the List of pilot programs of territorial clusters' innovative development

Number of cluster	Total number of regions in cluster	Total number of applications from cluster	Number of approved applications from cluster	The rate of approved applications in total number of submitted ones (4/3*100%)	Number of subjects from cluster submitted the application	Application activity of cluster's subjects (3/2*100%)	Number of supported subjects	The rate of supported subjects in cluster (8/2*100%)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	22	14	2	14,29	10	63,64	2	9,09%
2	21	11	0	0,00	9	52,38	0	0,00%
3	24	38	9	23,68	20	158,33	7	29,17%
4	2	2	1	50,00	1	100,00	1	50,00%
5	7	15	7	46,67	6	214,29	6	85,71%
6	2	12	8	66,67	2	600,00	2	100,00%
7	1	2	2	100,00	1	200,00	1	100,00%

Source: made by the authors according to the data of the list of pilot programs of territorial clusters' innovative development by RF Ministry of economic development

According to the information presented in Table 1 application activity is observed in the regions of 5, 6 and 7 groups. These groups include the most developed subjects of RF. Most of these territories submitted more than one application about inclusion the net of their enterprises in innovative territorial clusters. Also it is necessary to mention that the highest rate of approved applications is inherent to the groups of the most developed regions (groups 4-7) as well. The results obtained have confirmed the original priorities of government bodies in selection of clusters formed in the territories with highly developed infrastructure.

In the period of 2013-2015 clusters selected as territorial innovative have already granted 98 billion rubles from the budgets of different level and 362 billion rubles in the form of off-budget investment. At that, in accordance with the information from the RF Ministry of economic development considerable part of appropriated funds (27,1 billion rubles or 46 % of total amount of financing) had been planned to use up for basic infrastructure: housing, power economy, engineering, transport. It is evidently difficult to expect the advanced innovative development without satisfaction of infrastructure needs but such problems should be solved at the expense of other programs⁷. Otherwise, appropriated funds are virtually outlaid only on social-economic growth of the most developed territories.

The obtained results and conclusions made on their base are being of great interest mostly due to the fact that in summer 2015 RF government announced new competitive selection of industrial clusters. As the example of selection technological infrastructure as well as educational and industrial potentials is declared by the Ministry of industry and commerce.

Participants of industrial clusters' register which is being formed in the second quarter of 2016 will be able to put in a claim for RF Ministry of industry and commerce financing in the form of grants on R&D, on the projects in the field of engineering, as well as compensation of expenditures on organization of mutual investment projects, etc. The special

⁷ Abashkin V.L., Boyarov A.D., Kutsenko Ye.S. (2012). Cluster Policy in Russia: from theory to practice. In: Foresight, 2012, v. 6, no. 3, pp. 16-27

feature of grants' provision procedure will be the fact that this support is given just to the initiators of mutual projects but not in the form of interbudget transfers from the Federal budget to the budgets of RF subjects on the territory of which clusters are placed (as in case of innovative territorial clusters)⁸. On the one hand, it means severe competition among potential participants of clusters on the stage of applications' selection. On the other hand, taking into consideration similar parameters of competitive selection of industrial and innovative clusters there is a strong probability of the fact that generally the enterprises of the most developed regions (groups 4, 5, 6, 7) will receive such support.

3 Conclusions

The features of formation of innovative-oriented industrial sector of native economy described above are able to lead to the development of economic spheres defined by priorities of public policy in several regions of the country. But it is necessary to mention that high skewness of regional development and growth of territories divergence is probable. These processes are able to decelerate considerably the realization of system innovations which are the foundation of progressive and uniform development of all national economy.

References

- [1] Smorodinskaya N. Regional Innovation Clusters: Global Guidelines and Russian Realities: [Cited 05.04.2016]. Available online: [https://www.hse.ru /data/2013/04 /11/1297354387/Smorodinskaya.pdf](https://www.hse.ru/data/2013/04/11/1297354387/Smorodinskaya.pdf)
- [2] The results of the competitive selection for inclusion in the list of pilot programs developing innovative territorial clusters. (2012) In: *Ministry of Economic Development of the Russian Federation* [Official Site]. [Cited 17.03.2016]. Available online: <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/innovations/politic>
- [3] Gol'dberg L.M., Shadrin A.Ye. (2013). Pilot innovative territorial clusters in Russia PΦ. Moscow, National Research University "Higher School of Economics" Publ. 108 p.
- [4] The official website of the Ministry of Economic Development of the Russian Federation (2015). [online]. Available online: [http://economy.gov.ru _/minec/activity /sections/innovations/politic](http://economy.gov.ru/_minec/activity /sections/innovations/politic)
- [5] Abashkin V.L., Boyarov A.D., Kutsenko Ye.S. (2012). Cluster Policy in Russia: from theory to practice. In: *Foresight*, 2012, v. 6, no. 3, pp. 16-27
- [6] Russian Industry and Trade Ministry has begun work on the formation of the registry of industrial clusters to provide state support (2016): [Cited 09.04.2016]. Available online: <http://cluster.hse.ru/news/2028>

Contact

doc. Julia Dubrovskaya, PhD.

Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia
e-mail: uliadubrov@mail.ru

⁸ Russian Industry and Trade Ministry has begun work on the formation of the registry of industrial clusters to provide state support (2016): [Cited 09.04.2016]. Available online: <http://cluster.hse.ru/news/2028>

Elena Kozonogova

Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia
e-mail: elenaa.semenovaa@gmail.com

Názov/Title:

***Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov
2016***

Zborník vedeckých prác

***Economic, Political and Legal Issues of International Relations
2016***

Volume of Scientific Papers

Zostavovatelia zborníka/editori: Ing. Peter Valačai, Mgr. Eva Vlková

Rozsah/Range: 371 strán/pages

Formát/Format: Vydané vo forme elektronického zborníka/Published in an
electronic form

Vydavateľ/Publisher: Vydavateľstvo EKONÓM

Rok vydania/Year: 2016

ISBN 978-80-225-4099-5